

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
VĒSTURES UN ARHEOLOĢIJAS NODAĻA

Karīna Barkane -Vincāne

EBREJU RELIĢISKĀ DZĪVE LATVIJAS PSR (1944-1989)

Promocijas darbs

zinātniskā doktora grāda (Ph.D.) iegūšanai vēstures un arheoloģijas nozarē

Darba zinātniskais vadītājs

Dr. hist., asoc. prof. Aleksandrs Gavriļins

Dr.habil.hist., prof. Aivars Stranga

RĪGA 2021

ANOTĀCIJA

Promocijas darba mērķis ir izpētīt ebreju reliģisko dzīvi un ar to saistītās norises LPSR laika posmā no 1944. līdz 1989.g. Darbā apskatīta valsts varas attieksme pret jūdaismu un ebreju reliģisko tradīciju LPSR no 1944. līdz 1989.g., analizējot padomju varas ideoloģisko un faktisko nostādni jautājumos, kas ietekmēja ebreju reliģisko dzīvi. Darbā raksturota arī ebreju reliģisko draudžu darbība LPSR apskatāmajā laika posmā. Uzmanība veltīta draudžu garīgajiem un administratīvajiem vadītājiem, draudžu reģistrēšanas un sinagogu atgūšanas procesam, kā arī draudžu lomai ebreju kapsētu apkopšanā. Tāpat darbā aplūkota ebreju reliģiskās prakses ievērošana LPSR apskatāmajā laika posmā, pievēršoties ebreju svētku atzīmēšanai, ebreju dzīves cikla reliģiskajiem rituāliem, kā arī kašruta ievērošanai, macas izgatavošanai un reliģiska rakstura priekšmetu nodrošinājuma jautājumam.

***Atslēgvārdi:** ebreju tradīcija, padomju vara, reliģija, sinagogas, Latvijas PSR*

ABSTRACT

The aim of this dissertation is to conduct an in-depth study of Jewish religious life in the Latvian SSR (1944-89) by focusing on the challenge which secularization and assimilation posed to the preservation of Jewish religious identity under the Soviet regime. The state's attitude towards the Jewish religious tradition is revealed in ideology and legislation, as well as in the implementation of the latter on varying levels of the state. The dissertation explores how Jewish religious congregations functioned in the post-war period. Specifically, it examines the registration process of congregations, their efforts in reclaiming synagogue buildings and their role in the maintenance of Jewish cemeteries, as well as the administrative and spiritual leaders of the congregations. The dissertation then turns to the observance of Jewish religious practices, focusing on participation in Jewish holiday and lifecycle rituals, as well as on the observance of kashrut, the making of matzo and the provision of ritual objects.

***Keywords:** Jewish tradition, Soviet regime, religion, synagogues, Latvian SSR*

SATURS

Darbā lietotie saīsinājumi	4
Ievads	5
Avotu un literatūras apskats	10
1. Ebreju reliģiskās dzīves īpatnības 20.gs. otrajā pusē	32
2. Valsts varas attieksme pret jūdaismu un ebreju reliģisko tradīciju LPSR	43
2.1. Pirmie pēckara gadi (1944-1948).....	43
2.2. J.Staļina valdīšanas pēdējie gadi (1949-1953).....	56
2.3. “Atkusnis” (1954-1958).....	61
2.4. Ņ.Hruščova antireliģiskā kampaņa (1959-1964)	66
2.5. “Stagnācijas” gadi (1965-1985).....	75
2.6. “Pārbūve” (1985-1989).....	87
3. Ebreju reliģisko draudžu darbība	95
3.1. Draudžu vadītāji.....	95
3.2. Draudžu reģistrēšana un sinagogu ēku atgūšana	126
3.2.1. Reģistrētās draudzes.....	127
3.2.2. Neregistrētās draudzes un sinagogu ēkas.....	139
3.3. Ebreju kapsētu apkopšana.....	152
3.3.1. Vispārējais kapsētu stāvoklis	153
3.3.2. Kapsētu slēgšana.....	157
3.3.3. Kapsētu ēkas	165
3.3.4. Holokausta piemiņas vietas.....	171
4. Ebreju reliģiskās prakses ievērošana	178
4.1. Ebreju svētku atzīmēšana.....	178
4.2. Ebreju dzīves cikla reliģiskie rituāli	203
4.3. Kašruta ievērošana, macas izgatavošana un reliģiska rakstura priekšmetu nodrošinājums	216
4.3.1. Šehita.....	216
4.3.2. Maca.....	222
4.3.3. Citi reliģiskie priekšmeti.....	238
Secinājumi	243
Izmantoto avotu un literatūras saraksts	252
Izmantoto terminu skaidrojums	291
Pielikumi	294

DARBĀ LIETOTIE SAĪSINĀJUMI

AP – Augstākā padome
ASV – Amerikas Savienotās Valstis
CK – Centrālā komiteja
EAK – Ebreju antifašistiskā komiteja
KPBLP – Krievu pareizticīgās Baznīcas lietu padome
LKP – Latvijas Komunistiskā partija
LPSR – Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika
MP – Ministru Padome
PSAK - Padomju sabiedrības anticionistiskā komiteja
PSKP – Padomju Savienības Komunistiskās partija
PSRS – Padomju Sociālistisko Republiku Savienība
RKLP – Reliģijas kultu lietu padome
RLP – Reliģijas lietu padome
SA – Sarkanā armija
TKP – Tautas komisāru padome
VDK – Valsts drošības komiteja
VEF – Valsts elektrotehniskā fabrika
VK(b)P - Vissavienības komunistiskā (boļševiku) partija

IEVADS

Terminam “ebreju reliģija” nav plaši akceptētas definīcijas, nereti tas tiek lietots ar tādu pašu nozīmi kā jūdaisms. Tomēr, atšķirībā no jūdaisma, kas bieži tiek skatīts kā dzīvesveids, ebreju reliģijas nozīme ir šaurāka. Pastāv pieņēmums, ka tā ir attieksmes, ticības un prakses kombinācija – sākot ar lūgšanu un beidzot ar noteiktu uzvedības kodeksu –, kas nosaka gan indivīda dzīvi, gan sociālās struktūras.¹ Gadu gaitā ebreju reliģijai bija raksturīga tendence adaptēties, un katrā ebreju kopienā radās savas īpašās reliģiskās dzīves iezīmes, tomēr par nemainīgu tās pamatu saglabājās Tora. Tieši balstoties uz Toru, izstrādāta Halāka, kuras ievērošana izpaužas ikdienā un būtiskākajos cilvēka dzīves brīžos, sākot no dzimšanas līdz pat miršanai.

Tradīciju ziņā daudzveidīga ir arī ebreju kopienas vēsture Latvijā. Ebreji, kuri apmetās uz dzīvi Latvijā, ieradās no atšķirīgiem reģioniem. Pirmie ebreji Latvijas teritorijā ienāca no Prūsijas un apmetās Kurzemē 16.gs. beigās. Viņi bija labi izglītoti un atradās spēcīgā vācu kultūras ietekmē. Savukārt Latgales ebreji, kuri tur apmetās uz pastāvīgu dzīvi ap 17.gs. vidu, bija tuvāki tradicionālajām Lietuvas un Krievijas ebreju kopienām. Lai gan, salīdzinot ar Kurzemes ebrejiem, viņi bija mazāk izglītoti, tomēr stingrāk ievēroja reliģiskās tradīcijas.² 19.gs. beigās ebreji veidoja ievērojamu daļu Latvijas iedzīvotāju. Dažās pilsētās viņu skaits sasniedza aptuveni pusi no visiem iedzīvotājiem, piemēram, Jaunjelgavā – 69,6%, Bauskā 59,4%, Ludzā 54,5%, Rēzeknē 54%, Valdemārpilī 49%.³ Šajā laikā uzcelts arī vairums Latvijas sinagogu, kurās darbojās virkne ievērojamu rabīnu.

Neatkarīgas Latvijas Republikas (1918-1940) dibināšana sniedza ebrejiem visas pilsoņu tiesības un iespēju brīvi paust un attīstīt savu reliģiju un identitāti. Gan parlamentārisma, gan Kārļa Ulmaņa autoritārisma periodā valsts izrādīja sevišķi labvēlīgu attieksmi pret ebreju reliģiskajām draudzēm – tās saņēma ievērojamus valsts pabalstus sinagogu un lūgšanu namu uzturēšanai, finansiālu atbalstu reliģisko skolu darbībai; reliģiskie ebreji varēja aktīvi iesaistīties politiskajā dzīvē. Turklāt, neskatoties uz 20.gs. raksturīgajām sekulārisma tendencēm, saskaņā ar Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Garīgo lietu departamenta

---

¹ Werblowsky R. J. Zwi, Wigoder G. (eds.). *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, New York; Oxford: Oxford University Press, 1997, p. vi; Berlin A. (ed.) *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, New York: Oxford University Press, 2011, p. vii.

² Волкович Б. *Из истории еврейской культуры в Латвии (1918-1940). Часть 1*. Даугавпилс: Saule, 2002, с. 15-18.

³ Dribins L. *Ebreji Latvijā*. Rīga: Elpa, 2002, 43.lp.

novērojumiem 1923.g., lielākā daļa Latvijas ebreju, “pat viskreisākie” – cieši pieturējās pie reliģiskajām tradīcijām.⁴

Fundamentālas pārmaiņas ieviesa turpmākajos gados sekojošie Latvijā totalitārie okupācijas režīmi. Nacistu okupācijas varas laikā Holokausta rezultātā tika nogalināti ap 70 000 no visiem pirms kara Latvijā dzīvojušajiem ebrejiem, tādējādi pilnībā bija iznīcināts vairākums ebreju kopienu.⁵ Tam sekoja atkārtota padomju varas okupācija un komunistiskā režīma ieviešana. Režīma sistēma centās pakļaut visas sabiedriskās dzīves jomas noteiktiem ideoloģiskiem principiem, kontrolēt katra indivīda uzskatus un rīcību. Nonākot PSRS sastāvā, Latvija kļuva par daļu no pilnīgi citas valsts iekārtas, kas visos aspektos atšķīrās no neatkarīgās Latvijas Republikas gados pastāvējušās. Varas maiņa atsaucās arī uz ebreju kultūras izpausmes iespējām un reliģisko dzīvi. Jaunajos apstākļos ebreju reliģiskās tradīcijas ievērošana kļuva par lielu izaicinājumu, tā kā ietver daudzus ārējus, grūti noslēpjamus aspektus.

Promocijas darbs veltīts ebreju reliģiskās identitātes saglabāšanas problēmai padomju varas laikā. Tā **mērķis** ir izpētīt ebreju reliģisko dzīvi un ar to saistītās norises LPSR laika posmā no 1944. līdz 1989.g.

No vienas puses, promocijas darba tēma ir būtiska Latvijas vēstures izpētes kontekstā, tā kā lielākā daļa līdzšinējo pētījumu, kas skar Latvijas ebreju vēsturi, ir veltīti laika periodam līdz 20.gs. vidum, minot Holokaustu kā noslēdzošo notikumu. Ebreju vēstures un kultūras tematika Latvijā padomju varas laikā pēc Otrā pasaules kara joprojām ir “baltais plankums”, lai gan veido neatņemamu Latvijas vēstures sastāvdaļu, bez kuras tā nevar būt pilnīga. Vienlaikus šāds pētījums aktualizē Latvijas multikulturālās vides fenomenu un nozīmību, ļaujot palūkoties uz Latvijas kultūras mantojumu ārpus latviešu tautas tradīcijas.

No otras puses, promocijas darba aktualitāte saskatāma arī plašākā kontekstā – proti, ebreju reliģiskā dzīve kopumā PSRS pēc Otrā pasaules kara ir visai maz aplūkota un tikai salīdzinoši nesen nonākusi pētnieku uzmanības lokā. Neskatoties uz to, ka savā ziņā fundamentāls šajā jomā ir M.Altšulera darbs par reliģiju un ebreju identitāti PSRS 1941.-1964.g.⁶, tomēr ir būtiski pievērsties arī šīs tēmas mikrovēsturei, lai padziļinātu izpratni par ebreju vēsturi PSRS un apgāztu plaši pieņemto tēzi, ka padomju ebreji bija viendabīga, viegli

---

⁴ Runce I. *Valsts un Baznīcas attiecības Latvijā: 1906.-1940.g.: promocijas darbs*. Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, Rīga, 2008, 173.lp.

⁵ Nacistu okupācijas sākumā Latvijā dzīvoja aptuveni 92 000 ebreju. – Stranga A. *Holokausts Latvijā: 1941–1945*. // Caune A. (atb. red.) *Holokausta izpēte Latvijā. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 12. sējums, Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2004, 209.lp.

⁶ Altshuler M. *Religion and Jewish Identity in the Soviet Union, 1941-1964*. Waltham, MA: Brandeis University Press, 2012, 324 p.

identificējama grupa ar kopīgiem mērķiem.⁷ Ņemot vērā, ka vietējās varas orgānu īstenotā reliģiskā politika stipri atšķīrās atkarībā no reģiona un ka reģionālas atšķirības PSRS ietvaros ebreju vidū pastāvēja jau pirms teritoriju iekļaušanas PSRS sastāvā (to ietekmēja gan pirmskara reliģiskā dzīve, gan atšķirīgā Holokausta pieredze), tad promocijas darba tēma kalpo par nozīmīgu pēckara ebreju reliģiskās dzīves piemēru padomju varas laikā, iezīmējot noteiktas lokālas atšķirības. Vienlaikus tēmas izpēte, protams, ļauj gūt priekšstatu arī par kopējām tendencēm.

Promocijas darba **hronoloģiskās robežas** sākumpunktu nosaka tas, ka 1944.g. Latvijā tika atjaunota padomju vara, pakļaujot visas sabiedriskās dzīves izpausmes, tai skaitā garīgo dzīvi, PSRS režīma politikai. Vienlaikus šajā laikā Holokaustā izdzīvojušie Latvijas ebreji pakāpeniski sāka atgriezties dzimtajās pilsētās. Savukārt darba hronoloģisko noslēguma punktu iezīmē 1989.g., kad LPSR AP pieņēma “Deklarāciju par Latvijas PSR suverenitāti”, kas pasludināja LPSR likumdošanas prioritāti pār PSRS likumdošanu.

Lai sasniegtu darba mērķi, tika izvirzīti šādi **uzdevumi**:

- raksturot vispārējo ebreju reliģiskās dzīves stāvokli pasaulē pēc Otrā pasaules kara, pievēršot uzmanību galvenajām tendencēm ebreju dzīves centros;
- analizēt valsts varas attieksmi pret jūdaismu un ebreju reliģisko tradīciju LPSR no 1944. līdz 1989.g.;
- raksturot ebreju reliģisko draudžu darbību LPSR laika posmā no 1944. līdz 1989.g.;
- sniegt ieskatu galvenajos ebreju reliģiskās prakses ievērošanas aspektos LPSR attiecīgajā laika posmā.

Promocijas darba struktūra ir izstrādāta saskaņā ar pētījuma izvirzītajiem uzdevumiem. To veido četras nodaļas. **Pirmā** nodaļa veltīta vispārējam ebreju reliģiskās dzīves stāvoklim 20.gs. otrajā pusē, raksturojot gan kopējās pasaules tendences, gan atsevišķas īpatnības valstīs, kurās atradās skaitliski lielākās ebreju kopienas. Īpaša uzmanība pievērsta sekularizācijas lomai, akcentējot dažādus reliģiskās tradīcijas saglabāšanas modeļus un jaunas ebreju identitātes formas.

Otrajā nodaļā apskatīta valsts varas attieksme pret jūdaismu un ebreju reliģisko tradīciju LPSR no 1944. līdz 1989.g., analizējot padomju varas ideoloģisko un faktisko nostādni

---

⁷ Bemporad E. *Becoming Soviet Jews: The Bolshevik Experiment in Minsk*. Bloomington: Indiana University Press. 2013, p. 5.

jautājumos, kas ietekmēja ebreju reliģisko dzīvi. Nodaļa strukturēta pēc hronoloģiska principa, izdalot valsts varas attieksmē sešus posmus.

Trešajā nodaļā raksturota ebreju reliģisko draudžu darbība LPSR no 1944. līdz 1989.g. Uzmanība veltīta draudžu garīgajiem un administratīvajiem vadītājiem, kā arī draudžu reģistrēšanas un sinagogu atgūšanas procesam. Papildus tam nodaļā tiek analizēta draudžu loma ebreju kapsētu apkopšanā, pievēršoties vispārējam kapsētu un tajās esošo ēku stāvoklim, kapsētu slēgšanas un Holokausta piemiņas vietu iekārtošanas problēmai.

Ceturtajā nodaļā aplūkota ebreju reliģiskās prakses ievērošana LPSR apskatāmajā laika posmā. Uzmanība pievērsta ebreju svētku atzīmēšanai, ebreju dzīves cikla reliģiskajiem rituāliem (hupa, apbedīšana, brit-mila, bar-micva, rituālā tīrība), kā arī kašruta ievērošanai, macas izgatavošanai un reliģiska rakstura priekšmetu nodrošinājumam (lūgšanu grāmatas, talesi, tfilini u.c.).

Promocijas darba gaitā tika izmantoti gan vēstures, gan citu zinātņu metodoloģiskie paņēmieni. Lai atklātu cēloņsakarības, attīstības procesus un to kontinuitāti tika izmantota vēsturiski ģenētiskā jeb aprakstošā metode, bet problēmu hronoloģiskā metode tika izmantota, lai pētītie notikumi gūtu sistemātiskumu. Strādājot ar statistiskas datiem, piemēram, lūgšanu sapulču apmeklētāju skaitu, tika izmantota kvantitatīvā un statistiskā metode. Tā sniedza iespēju veidot argumentētus secinājumus, analizējot statistiskos datus balsītas tabulas un grafikus. Struktūru-sistēmu metode ļāva gūt dziļāku izpratni par padomju varas pārvaldes sistēmas ietvaros esošo varas orgānu mijiedarbību, savukārt salīdzināšanas metode ļāva noteikt līdzības un atšķirības valsts varas attieksmē pret ebreju reliģiskās dzīves izpausmēm dažādos laika posmos un pilsētās.

Darbu papildina lietoto saīsinājumu saraksts, izmantoto ebreju reliģisko terminu saraksts, avotu un literatūras saraksts, kā arī pielikumi (fotoattēli, tabulas un grafiki).

Promocijas darbā lietotie personvārdi un uzvārdi atveidoti latviešu valodā, pēc iespējas saglabājot to oriģinālo, ebreju tradīcijai atbilstošo izrunas variantu, tomēr jāņem vērā, ka dažādos avotos (sevišķi, salīdzinot ar pirmskara biogrāfiskajiem datiem) tie nereti minēti atšķirīgos variantos – šādā gadījumā iekavās minēti citi vārda varianti. Atsevišķos gadījumos, kur personas vārdu neizdevās noskaidrot, minēts tikai iniciālis vai uzvārds. Tāpat katrai personai pēc iespējas minēts dzimšanas un miršanas gads. Ja miršanas gads nav bijis zināms, atstāta jautājuma zīme, savukārt vietās, kur informācija par dzimšanas gadu ir pretrunīga, izmantojot slīpsvītru, atzīmēti vairāki gadi.

Būtisku atbalstu pētījuma īstenošanā sniedza Nippona fonds Roiči Sasakavas Jauno līderu stipendiju programmas “Sylff Pētniecība Ārzemēs” ietvaros (Sylff Research Abroad Award). Daļa no pētījuma veikta, pateicoties Jūdaikas zinātnisko darbinieku un augstskolu pasniedzēju centra “Sefer” jūdaikas pētījumu atbalsta programmai, kas īstenota ar “Genesis Philanthropy Group” līdzdalību (“Charities Aid Foundation” labdarības programmas “Ebreju kopienas” ietvaros), kā arī Latvijas Universitātes Jūdaikas studiju centra atbalstam. Atsevišķas pētījuma daļas izstrādātas valsts pētījumu programmas “Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai” projekta “Indivīda, sabiedrības un valsts mijiedarbība kopējā Latvijas vēstures procesā: vērtību konflikti un kopīgu vērtību veidošanās vēsturiskos lūzumu punktos” (VPP-IZM-2018/1-0018) ietvaros. Promocijas darba izstrādē nozīmīga bija arī ASV Holokausta Memoriālā muzeja Džeka, Džozefa un Mortona Mandela Holokausta pētniecības centra Holokausta pētniecības Latvijā fonda viesstipendija (Fund for the Study of the Holocaust in Latvia at the Jack, Joseph and Morton Mandel Center for Advanced Holocaust Studies, United States Holocaust Memorial Museum).

AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

1. Avoti

Promocijas darba izstrādē izmantoti gan npublicētie avoti – dažāda līmeņa valdības iestāžu un ebreju reliģisko draudžu dokumenti, kā arī interviju laikā ievāktas atmiņas –, gan arī publicētie avoti – apskatāmajā laika posmā izdotā literatūra, preses izdevumi un publicētās atmiņas.

Nepublicētie avoti.

Apjomīgāko npublicēto avotu grupu pētāmās tēmas kontekstā veido PSRS Ministru Padomes (MP) Reliģisko kultu lietu padomes (RKLP) (1965.g. decembrī pārdēvēta par Reliģijas lietu padomi (RLP)) un tās pilnvarotā Latvijas PSR (LPSR) pie LPSR MP fondu⁸ materiāli. Darbā izmantotas RKLP instruktīvās vēstules PSRS republiku pilnvarotajiem, RKLP pilnvarotā LPSR korespondence par reliģiskajām draudzēm ar RKLP, LPSR valdību un vietējās varas orgāniem (atskaites un ziņojumi par reliģisko draudžu darbību LPSR), statistika par „padomju tradīciju” ieviešanu, reliģiskajām draudzēm, to vadītājiem un darbību, „kulta kalpotāju” uzskaites kartiņas, dokumenti par reliģisko draudžu aktivitātēm miera aizstāvēšanā un draudžu dalību starptautiskās konferencēs, kā arī materiāli par ebreju reliģisko draudžu stāvokli un darbību (draudžu ziņojumi par noturētajām lūgšanu sapulcēm un reliģisko svētku atzīmēšanu, finanšu darbības pārskati, slēdzieni par sinagogu un lūgšanu namu stāvokli, sarakste ar padomju varas orgāniem, izraksti no draudžu locekļu sapulču protokoliem) u.c. dokumenti.

RKLP un tās pilnvarotā aparāts pie LPSR MP tika izveidots 1944.g., lai īstenotu padomju varas likumdošanu attiecībā uz reliģiju, kontrolētu tās izpildi un nodrošinātu saikni ar valdību un reliģisko apvienību vadītājiem. Līdz ar to, RKLP un tās pilnvarotā LPSR dokumenti sniedz būtisku priekšstatu par padomju likumdošanu reliģijas jomā un attieksmi pret ebreju reliģiskās dzīves izpausmēm LPSR. Tomēr, izmantojot minētos dokumentus, ir jāņem vērā to tapšanas apstākļu konteksts un subjektīvais raksturs. Savā darbībā RKLP bija tieši pakļauta PSRS TKP (vēlāk MP). Aparāta darbinieki pārstāvēja valsts varu, kas pozicionēja sevi kā ateistisku, tādējādi ievāktā informācija un realizētā kontrole balstījās uz valsts interesēm un bieži vien pauda sagrozītu izpratni par reliģiskajām aktivitātēm. Turklāt daudzi no RKLP aparāta

---

⁸ Latvijas Valsts arhīva (LVA) 1419.f. (PSRS Ministru Padomes Reliģijas lietu padomes pilnvarotā Latvijas PSR fonds); LVA 1448.f. (PSRS Ministru Padomes Reliģisko kultu lietu padomes pilnvarotā Latvijas PSR pie Latvijas PSR Ministru Padomes fonds); Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ) Ф. 6991 (фонд Совета по делам религиозных культов при Совете Министров СССР).

pārstāvjiem iepriekš bija saistīti ar VDK, kas atstāja iespaidu arī uz dokumentu stilu un toni.⁹ RKLP darbinieki, kuru uzraudzībā atradās reliģiskā dzīve, paši tai nepiederēja un vērtēja to „no ārpuses”, lielākoties – bez pietiekamām zināšanām šajā jomā. Tā piemēram, 1952.g. RKLP pilnvarotā LPSR inspektoram A.Vereščaginam zināšanai tika nosūtīta informācija, kas sīki skaidroja, kā notiek košera gaļas pagatavošana.¹⁰ Regulāri RKLP pilnvarotajam tika nosūtīts ebreju kalendārs, lai viņš varētu sekot reliģiskajām aktivitātēm ebreju vidū.¹¹ Tādējādi šie dokumenti vairāk raksturo valdības īstenoto politiku un padomju režīma ideoloģijas realizēšanu attiecībā uz ebreju reliģisko dzīvi.

Nozīmīgu fondos sastopamo avotu grupu veido RKLP pilnvarotā LPSR periodiskās ceturkšņu, vēlāk - pusgadu **atskaites RKLP** priekšsēdētājam, kuru pirmā sadaļa veltīta pārskatam par katras konfesijas draudžu darbību un stāvokli, tai skaitā ebreju reliģisko draudžu. Šajās atskaitēs atrodamā informācija liecina par valsts un reliģijas attiecību strukturēto kārtību, tā lielākoties ir lietišķa, tematiski vienpusīga un nesniedz detalizētu ebreju reliģiskās dzīves analīzi. Ar katru gadu informācija kļuva arvien paredzamāka un lakoniskāka, nereti raksturīga frāze „dzīve draudzēs noris bez kādām izmaiņām”.¹²

RKLP pilnvarotais apzinājās, ka viņa sūtītie materiāli vēlāk var tikt izmantoti citātu un ilustratīvu piemēru veidā publisku atskaišu nolūkos, līdz ar to savos formulējumos bija ļoti uzmanīgs. Lai gan viņa atskaites tika atzīmētas kā slepenas, RKLP pilnvarotais neievēroja pilnīgu atklātību un atspoguļoja publiskajam PSRS iekšējam un ārpolitiskajam tēlam atbilstošus izteikumus. Viņa dokumentācija Maskavai sniedza informāciju tādā veidā, lai tā nebūtu pretrunā ar publiski pausto nostāju reliģijas jautājumā – ka valstī pastāv apziņas brīvība un ticīgie netiek ierobežoti, tādēļ svarīgi šos dokumentus skatīt kontekstā ar citām avotu liecībām. Piemēram, savā atskaitē RKLP priekšsēdētājam I.Poļanskijam par 1952.g. trešo kvartālu RKLP pilnvarotais J.Restbergs norādīja, ka 1952.g. septembrī sakarā ar Rīgas ebreju reliģiskās draudzes Suvorova ielas lūgšanu nama telpu avārijas stāvokli un draudzes nespēju segt remontu izmaksas notikusi abu Rīgas ebreju reliģisko draudžu (Suvorova ielas un Peitavas

---

⁹ Piemēram, Ivans Poļanskijs (1898-1956), kurš 1944.g. 6.jūnijā kļuva par RKLP priekšsēdētāju, bija pieredzējis valsts drošības orgānu darbinieks. – Жуков А. Справочник “Кадровый состав органов государственной безопасности СССР. 1935–1939”, Полянский, Иван Васильевич: [https://nkvd.memo.ru/index.php/Полянский,_Иван_Васильевич_\(I\)](https://nkvd.memo.ru/index.php/Полянский,_Иван_Васильевич_(I)). [skatīts 24.03.2020]

¹⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 127.l., 7.lp. Jāpiebilst, ka košera gaļas nodrošinājums ir svarīgs faktors ebreju reliģiskā dzīvesveida ievērošanā.

¹¹ Ebreju reliģiskie svētki katru gadu iekrīt dažādos datumos.

¹² Piemēram, atskaite par RKLP pilnvarotā darbību 1955.g. otrajā pusgadā. – LVA 1448.f., 1.apr., 254.l., 165.lp.

ielas) apvienošanās¹³, lai gan saskaņā ar citām liecībām draudžu apvienošanās notika padomju varas iestāžu mērķtiecīgi izvērstu ierobežojumu rezultātā.¹⁴

Tomēr vienlaikus atskaites ļauj secināt par padomju varai aktuālākajiem ebreju reliģiskās dzīves kontroles aspektiem, tā kā tajās sniegtā informācija ir pilnvarotā atlasīta. Būtiski, ka atskaišu kopijas tika nosūtītas arī LPSR MP un Latvijas Komunistiskās Partijas Centrālajai Komitejai (LKP CK) un pieejamas šo institūciju fondos.¹⁵ Uz dažām no atskaitēm redzamas ar pildspalvu veiktas atzīmes, kas ļauj izsekot, kam no sniegtās informācijas varas iestāžu pārstāvji pievērsa sevišķu uzmanību. Tā, piemēram, 1965.g. atskaitē LPSR MP redzama ar pildspalvu pasvītota informācija par ebreju reliģisko draudžu ienākumu pieaugumu, salīdzinot ar iepriekšējo gadu.¹⁶

Atskaites ļauj izsekot arī tam, kādu vietu kopumā RKLP pilnvarotā darbībā ieņēma ebreju reliģisko draudžu jautājums. Sevišķi maz materiāla par ebreju reliģiskajām draudzēm ir pirmo pēckara gadu atskaitēs. Pat RKLP priekšsēdētāja vietnieks J.Sadovskijs, vērtējot RKLP pilnvarotā LPSR V.Šeškēna atskaites 1946.g., atzina, ka informācija par ebreju reliģisko draudžu stāvokli tajās ir nepietiekama.¹⁷ Viens no skaidrojumiem tam ir apstākļi, ka pilnvarotais V.Šeškēns sākotnēji vairāk uzmanības veltīja skaitliski lielākajām konfesijām – Romas katoļu un Latvijas Evaņģēliski luteriskajai Baznīcai –, nevis skaitā mazākajām ebreju reliģiskajām draudzēm, taču svarīgs faktors bija arī tas, ka ebreju draudzēm nepastāvēja vienotas vadības – tās nebija centralizētas, kas tādēļ apgrūtināja to kontroli. Piemēram, lai iegūtu informāciju par ebreju reliģisko draudžu darbību ārpus Rīgas, RKLP pilnvarotajam bija nepieciešams draudzes apmeklēt, bet grūtības radīja salīdzinoši mazie RKLP štati un transporta trūkums.¹⁸ Turklāt vēlākajos gados šīs problēmas neatrisinājās. RKLP pilnvarotā aparāts vēl vairāk samazinājās: 1944.g. to veidoja 10 cilvēki, bet 1964.g. vairs tikai divi.¹⁹ Arī 1965.g., izveidojoties RLP pilnvarotā aparātam (tika apvienots RKLP pilnvarotā un Krievu Pareizticīgās Baznīcas lietu padomes pilnvarotā aparāts), situācija faktiski nemainījās, jo aparātu veidoja vien 4 darbinieki²⁰, bet pārvaldībā esošo draudžu skaits palielinājās. Saglabājās

---

¹³ LVA 1448.f., 1.apr., 250.l., 80.lp.

¹⁴ Piemēram, LVA 1448.f., 1.apr., 126.l., 4.lp.

¹⁵ LVA 270.f. (Latvijas PSR Ministru Padome (MP) un Latvijas Republikas Ministru Padome). LVA PA-101.f. (Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā Komiteja (LKP CK)).

¹⁶ LVA 270.f., 1.c.apr., 1766.l., 13.lp.

¹⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 239.l., 56.lp.

¹⁸ Turpat, 30.-33.lpp.

¹⁹ LVA 1448.f. vēsturiskā izziņa.

²⁰ RLP aparātu veidoja pilnvarotais, pilnvarotā vietnieks, vecākais juriskonsults un sekretāre-mašīniste. LVA 1419.f., 3.apr., 1.l., 36.lp.

arī transporta nodrošinājuma problēma. RLP pilnvarotā rīcībā esošajam vieglajam transportam 1966.g. tika noteikts ikmēneša nobraukuma limits vien 3000 km.²¹ Turklāt automašīnas izmantošanu bija nepieciešams ieplānot un pasūtīt iepriekš, taču, kā 1968.g. RLP pilnvarotais P.Liepa atzina – to nav iespējams ieplānot, jo virknē draudžu notiek procesi, kam nepieciešami „sistemātiski un neatliekami izbraukumi uz vietu”.²² Tādējādi ebreju reliģiskās dzīves kontrole ārpus Rīgas bija daudz vājāka, un pilnvarotā uzmanības centrā visu apskatāmo periodu atradās – Rīga. Savukārt par perifērijā esošajām ebreju reliģiskajām draudzēm atrodama informācija ir trūcīgāka un vienvēidīgāka.

Pētījuma ietvaros izmantotās **RKLP instruktīvās vēstules** PSRS republiku pilnvarotajiem ietver paskaidrojumus reliģijas likumdošanas izmantošanā, informāciju par likumdošanas projektiem un pieņemtajiem nolikumiem, kā arī protokolus no RKLP sēdēm vai izrakstus no tām. Šie no Maskavas sūtītie direktīvie dokumenti reglamentēja padomju iestāžu darbību reliģijas jomā un arī tika atzīmēti ar norādi „slepeni”. Tie bija paredzēti tikai iekšējai lietošanai un netika izplatīti reliģisko draudžu vidū, līdz ar to, ļauj gūt priekšstatu par faktiskajiem padomju varas politikas pamatprincipiem attiecībā uz reliģiskajām draudzēm. Tomēr jāņem vērā, ka RKLP sniegtā informācija bieži vien neatspoguļoja reālo, bet gan vēlamu un oficiāli noteikto kārtību, kas varēja atšķirties no praksē īstenotās.

LKP CK²³ un LPSR MP norādījumi un ziņojumi reliģijas un ateistiskās propagandas jautājumos atspoguļo to, kādu lomu no Maskavas sūtīto direktīvu īstenošanā ieņēma centrālās un partijas varas orgāni, kā arī ļauj secināt par šo varas orgānu galvenajiem politikas virzieniem attiecībā uz ebreju reliģisko dzīvi LPSR. Piemēram, svarīga nozīme LPSR MP un LKP CK bija, ik gadu risinot jautājumu par organizētas macas atļaujas sniegšanu ebreju draudzēm.²⁴ Vērtējot šo materiālu, jāņem vērā, ka periodiskajos ziņojumos un atskaitēs sastopamā informācija tika atlasīta ar mērķi pēc iespējas vairāk izcelt paveikto ateistiskajā darbā, lai liecinātu par reliģijas nozīmes mazināšanos sabiedrībā un viestu valdības pārstāvjos uzticību. Piemēram, 1949.g. LK(b)P CK Propagandas un aģitācijas nodaļas vadītāja ziņojumā par reliģisko draudžu darbību un stāvokli VK(b)P CK inspektoram, aprakstot ebreju reliģisko draudžu aktivitātes, tika uzsvērts atskatāmajā laika posmā arestēto „kulta kalpotāju” skaits.²⁵

---

²¹ Turpat, 36.lp.

²² LVA 1419.f., 3.apr., 4.l., 70.lp.

²³ Ar reliģiskiem jautājumiem LKP CK nodarbojās Sevišķais sektors, vēlāk – Propagandas un aģitācijas nodaļa.

²⁴ LVA 1448.f., 1.apr., 2.l., 10., 21. lpp.

²⁵ LVA PA-101.f., 12.apr., 73.l., 37.-39.lp.

Arhīvu fondos atrodamā **RKLP pilnvarotā sarakste ar vietējās un centrālās varas orgānu pārstāvjiem** ļauj analizēt dažādu varas struktūru sadarbību un iekšējās birokrātiskās procedūras dinamiku attiecībā uz jautājumiem, saistītiem ar ebreju reliģisko dzīvi. No šiem dokumentiem iespējams secināt arī to, cik liela bija RKLP pilnvarotā spēja koordinēt zemāka līmeņa varas orgānu pārstāvjus, lai panāktu izvirzītos uzdevumus reliģiskajos jautājumos, tomēr ne vienmēr pieejama pilnīga sarakste (gan adresātam sūtītā vēstule, gan atbilde). Turklāt dažkārt no sarakstes, kurā risināta kāda situācija, nav iespējams uzzināt par tās iznākumu, tā kā problēmas gaita tiek parasti fiksēta tikai tikmēr, kamēr tā ir aktīva. Dokumentu analīzi apgrūtina arī tas, ka RKLP pilnvarotais nereti lietoja mutisku komunikāciju. Piemēram, dokumentos dažkārt minēta atsauce uz veiktajiem telefona zvaniem problēmu risināšanā, taču to konkrētais saturs nav zināms.²⁶

Ņemot vērā padomju varas politikas divkosīgo raksturu un vispārējo politiskās sistēmas pamatprincipu, ka “uz papīra rakstītais” neatbilda tam, kas eksistēja īstenībā,²⁷ tikai aplūkojot minētos dokumentus ciešā kopskatā ar citām avotu liecībām, tie ļauj izprast varas orgānu faktisko nostāju un ietekmi uz notikumu gaitu. Viens no piemēriem ir RKLP pilnvarotā J.Restberga 1960.g. 3.februārī sniegtā izziņa LPSR MP priekšsēdētājam J.Peivem. Tajā viņš norādīja, ka Rīgas Peitavas ielas sinagogas prasība organizēt centralizētu macas izgatavošanu netika apstiprināta, jo maca nav saistīta ar reliģiju²⁸, taču no slepenās RKLP pilnvarotā P.Pizāna atskaites RKLP priekšsēdētājam A.Puzinam tā paša gada 3.maijā saprotams, ka šāds iemesls tika norādīts tikai, sniedzot atbildi ebreju draudzes izpildorgānam, savukārt patiesais macas cepšanas aizlieguma iemesls meklējams tās organizēšanas procesa lielajā ietekmē uz sinagogu kā nacionālu centru.²⁹

Materiālu vidū atrodami arī pašu **ticīgo un ebreju reliģisko draudžu rakstītie dokumenti**. Bieži vien uz tiem redzamas atzīmes par dokumenta pārsūtīšanu. Piemēram, ticīgo sūdzības, kas nereti tika adresētas Maskavai (PSRS MP vai RKLP), lielākajā daļā gadījumu nonāca atpakaļ pie RKLP pilnvarotā LPSR, kurš savukārt to varēja pārsūtīt vietējās varas pārstāvjiem ar norādi “tik skaidrībā”. Šī korespondence sniedz priekšstatu par varas orgānu un ticīgo mijiedarbības neviennozīmīgo raksturu. Proti, RKLP pilnvarotais vienlaikus darbojās gan kā viens no centrālajiem varas pārstāvjiem, kura uzdevums bija kontrolēt un ierobežot

²⁶ Piemēram, LVA 1448.f., 1.apr., 3.l., 27.lp.

²⁷ Bleiere D. *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 39.lp.

²⁸ LVA 1448.f., 1.apr., 173.l., 2.lp.

²⁹ Turpat, 259.l., 10.lp.

reliģisko dzīvi, gan kā centrālais likumīgais adresāts, pie kura ticīgie varēja vērsties ar prasībām un sūdzībām.

Pētījumā analizēti arī pilsētas darbaļaužu deputātu padomes (DDP) izpildkomiteju³⁰, kurās darbojās ebreju reliģiskās draudzes, dokumenti. Starp tiem apjomīgāko dokumentu grupu promocijas darba tēmas kontekstā veido izpildkomitejas lietās sastopamie materiāli par „reliģisko kultu jautājumiem”, kas ietver ebreju reliģisko draudžu saraksti ar vietējās varas orgāniem, draudzes sniegtos statistiskos datus, inventarizācijas dokumentāciju, kā arī **draudžu izpildorgāna un t.s. „dvadcatkas” sanāksmes protokolus**. Šādi protokoli kalpo par vērtīgu informācijas avotu attiecībā uz draudzes saimniecisko darbību (ienākumiem un izdevumiem), draudzes pārvaldi un tās galvenajiem aktīvistiem, kurus iespējams izšķirt no draudzes padomes un izpildorgāna vēlēšanām, taču būtiski, ka, veidojot šos dokumentus, draudze apzinājās, ka tie nonāks pie vietējās izpildkomitejas un RKLP pilnvarotā, tādēļ sanāksmēs pārrunātie jautājumi un problēmas tika attiecīgi dokumentētas – lai izvairītos no varas orgānu pārstāvju pārmetumiem un neradītu sarežģījumus. Turklāt šajos protokolos pamatā atspoguļojas tikai kāds lēmums vai darbības rezultāts, bet priekšstatu par šī jautājuma risināšanas procesu un cēloņiem nav iespējams gūt. Kā trūkums jāizceļ arī tas, ka sanāksmes dalībnieku un „dvadcatkas” sarakstā visbiežāk netika uzrādīti visi pārstāvji, bet gan tie, kuriem amata ziņā nebija sevišķi ko zaudēt (pensionāri, sētnieki, apkopēji u.tml.).

Viens no subjektīvākajiem avotiem ir reliģisko draudžu **statistikas dati**. No vienas puses, tie sniedz iespēju izsekot pārmaiņām draudžu, to locekļu, vadītāju un noturēto lūgšanu skaitā, finansiālajā darbībā, kā arī gūt salīdzinoši objektīvu biogrāfisku informāciju (piemēram, draudzes pārstāvju personas datus). Tomēr no otras puses dati par visām draudzēm un gadiem nav sistemātiski, un tas nepārprotami traucē izveidot pilnu tā laika ebreju reliģiskās dzīves attīstības ainu. Turklāt draudžu vadītājiem, sniedzot atskaiti par reliģisko dzīvi, bija raksturīga tendence izvairīties no faktiskas situācijas atspoguļošanas. Dažkārt, lai neizraisītu padomju varas orgānu aizdomas un draudzei nerastos sarežģījumi, dati par reliģisko aktivitāti varēja tikt samazināti, citkārt – tieši pretēji, palielināti, baidoties, ka nelielā aktivitāte varētu būt iegansts sinagogas slēgšanai³¹. Jāpiebilst gan, ka arī paši varas pārstāvji to apzinājās. Tā Daugavpils izpildkomiteja, 1962.g. sūtot RKLP pilnvarotajam P.Liepam statistiskos datus par ebreju reliģisko rituālu ievērošanu Daugavpilī, atzīmēja, ka tie neatspoguļo reālo situāciju, jo ebreju

³⁰ Pieejami Daugavpils ZVA, Tukuma ZVA un Rēzeknes ZVA fondu materiālos.

³¹ Josifa Ročko (dz. 1948.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2013.g. 9.martā.

religiskā draudze uzskaiti neveic un šādu informāciju neizplata.³² RKLP pilnvarotais draudžu aizpildītajās finanšu atskaitēs nereti ar pildspalvu blakus piezīmēja jautājuma zīmi vai citus, viņaprāt, reālus datus. Sevišķi bieži tas redzams Rīgas Peitavas ielas ebreju religiskās draudzes atskaitēs, kur dati, kā pilnvarotais acīmredzot uzskatījis, pārāk samazināti.³³ Padomju varas radītie apstākļi nereti spieda religiskās draudzes iesaistīties nelikumīgās ekonomiskās praksēs, tāpēc draudzes grāmatvedis tiecās atspoguļot “pareizu”, nevis faktisko finanšu dokumentāciju, tādā veidā sekmējot draudzes ekonomisko pastāvēšanu.

Strādājot ar statistikas datiem, būtiski ņemt vērā, ka arī paši padomju varas pārstāvji ar reliģiju saistīto statistiku nereti falsificēja. Lai pārliecinātu par reliģijas pakāpenisku izzušanu un panāktu ticīgo vidū bezcerību, propagandas materiālos tika stāstīts par ticīgo skaita samazināšanos un atteikšanos no reliģijas. Tā piemēram, 1960.g. „Tukuma Ziņotājā” publicētais feļetons ziņoja par ticīgo skaita samazināšanos Tukuma ebreju draudzē, norādot, ka sinagogu apmeklē tikai daži vīrieši, un atspoguļojot to kā „draudzes krīzi”.³⁴ Tomēr saskaņā ar novadpētnieka J.Karasina liecībām attiecībā uz Tukuma ebreju religiskās draudzes darbību pēckara laikā, tās draudžu locekļu skaits visu apskatāmo laiku saglabājās stabils.³⁵ Aktīvu draudzes darbību apstiprina arī draudzes sapulču protokoli.³⁶

Atsevišķu dokumentu grupu veido minētajos arhīvu fondos bieži atrodamās **sūdzības par draudžu locekļiem un vadītājiem**. Tās lielākoties ir rakstītas ar roku, līdz ar to ir grūti salasāmas, dažkārt valoda ir ar grūtībām saprotama arī lietoto saīsinājumu un gramatisko kļūdu dēļ (daudziem ebrejiem dzimtā valoda bija jidišs). Nereti nav zināms pat autors, viņa biogrāfiskie dati (nodarbošanās, izglītības līmenis utt.), kas ļautu sūdzību analizēt dziļāk. Vērtējot sūdzības, būtiski ir noteikt to sastādīšanas iemeslu – vai tas varēja būt saistīts ar autora vēlmi panākt minētās personas atlaišanu no amata, uztraukumu par šīs personas sastādīto konkurenci, personiskiem vai kādiem citiem motīviem–, tikai tādējādi sūdzības ļauj gūt ieskatu draudžu iekšējās problēmās. Tomēr ne vienmēr iemeslu iespējams saprast. Piemēram, 1964.g. 7.janvārī RKLP pilnvarotajam no Rīgas Peitavas ielas draudzes ticīgo vārda nosūtīta sūdzība par tās priekšsēdētāju Mairimu Tabaksmanu (1897-1970³⁷), kurš apvainots negodīgā draudzes

³² LVA 1448.f., 1.apr., 177.l., 27.lp.

³³ Piemēram, Rīgas Peitavas ebreju religiskās draudzes 1972.g. finanšu darbības atskaite. LVA 1419.f., 3.apr., 14.l. 24.lp.

³⁴ Rieksts G. Krīze Mozus draudzē. *Tukuma Ziņotājs*, 1960.g. 3.decembrī.

³⁵ Карасин Я. *Евреи города Тукумс. Латвия. Общественно-исторический очерк*. 2002, 45 с.

³⁶ Piemēram, Tukuma ebreju religiskās draudzes sapulces protokols no 1956.g. 8.aprīļa. – LVA 1448.f., 2.apr., 59.lp., 23.lp.

³⁷ LVA 1419.f., 1.apr., 49.l., 11.lp.; Latvijas Ebreju kopienu Padome. Rīgas Jauno Ebreju kapu “Šmerli” vietne. <https://www.smerli.lv/site/people/?parent=0&id=18392> [skatīts 22.05.2020]

saimnieciskās dzīves vadīšanā un kam pārvesta izvairīšanās no nodokļu nomaksas.³⁸ Aplūkojot draudzes sapulces protokolus, iespējams tikai pieņemt, ka sūdzības iemesls varēja būt viņa sastādītā konkurence draudzes izpildorgānā.³⁹

Pētījuma izstrādē izmantoti arī **izpildkomiteju biroja sēžu protokoli**, kas ļauj gūt ieskatu sēdēs apspriesto jautājumu klāstā un pieņemtajos lēmumos. Darbu ar tiem apgrūtina protokolu formālā valoda, kas izmantota atbilstoši valsts ideoloģijas normām un tādējādi neļauj izprast izpildkomitejas locekļu patieso motivāciju izskatāmajos lēmumos. Tomēr šie protokoli palīdz izprast vispārējo notikumu fonu un to, cik daudz uzmanības komiteja savā darbā pievērša reliģijas jautājumiem. Vienlaikus tie izmantojami konkrētu situāciju kontekstam un izpildkomitejas oficiālās pozīcijas noteikšanai – piemēram, attiecībā uz sinagogas telpu nodošanu vietējām institūcijām laicīgu mērķu izmantošanai.

Komplicētu dokumentu grupu veido LPSR Valsts drošības komitejas (VDK) fondā⁴⁰ esošās par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu **krimināllietas**, konkrēti, ebreju reliģisko draudžu aktīvistu krimināllietas. Tās sniedz priekšstatu par padomju varas īstenotajiem arestiem un represijām pret ebreju reliģisko draudžu pārstāvjiem. Krimināllietas veido personu aresta un kratīšanas noformēšanas dokumenti, izmeklēšanas materiāli un tās noslēguma dokumenti, dažkārt arī citu LPSR valsts iestāžu dokumenti, kā arī lietiskie pierādījumi, apsūdzētās personas un tiesvedības dokumenti u.c. Vairāku lietu noslēgumā atrodami materiāli par apsūdzētās personas rehabilitāciju.

Izmantojot minētās krimināllietas, jāņem vērā šo avotu specifika. Padomju varas apstākļos izmeklēšanas procedūra reti atbilda tiesiskiem principiem, līdz ar to no tiesiskā viedokļa šīs lietas ne vienmēr var uzskatīt par vēstures avotiem.⁴¹ Padomju tiesas darbojās ar mērķi noteikt apsūdzētā „vainu”, nevis noskaidrot patiesībā notikušo un rast objektīvus vainas pierādījumus, līdz ar to iegūt attaisnojošu spriedumu gandrīz nebija nekādas iespējas. Politiskajos noziegumos apsūdzētie lielākoties vispirms tika aizturēti, bet viņu vaina izvirzītajos noziegumos tika pierādīta jau pēc aresta tiesvedības procesā (nevis pirms apcietināšanas).⁴² Tādējādi spriedumi saskaņā ar Kriminālkodeksa pantiem praktiski vienmēr

---

³⁸ LVA 1419.f., 1.apr., 49.l., 38.lp.

³⁹ Turpat, 52.lp.

⁴⁰ LVA 1986.f. (Latvijas PSR Valsts drošības komiteja (VDK)).

⁴¹ Gavriļins A. Staļina režīma laikā represēto Latvijas pareizticīgo mācītāju krimināllietas kā vēstures avots. *Latvijas Vēsture*. Nr. 4, 2010, 50.lpp.

⁴² Bambals A. *Latvijas PSR represīvo iestāžu dokumenti kā vēstures avots 1940 – 1941; 1944 – 1991: promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2011, 12.lp.

tika safabricēti uz izdomātu faktu un apmelojošu liecību pamata, līdz ar to pratināšanas protokolos sastopamā informācija parasti ir nepilnīga un neprecīza, dažkārt – izkropļota.

Tās ticamību ietekmē arī tādi faktori kā arestētā atmiņas īpatnības un psiholoģiskais stāvoklis, notikumu subjektīvā uztvere, pratināšanas laiks un ilgums u.c. Tā kā VDK metodes paredzēja iespējami īsākā laikā panākt apsūdzēto atzīšanos pat nekad neizdarītos pretpadomju noziegumos, apsūdzētais bieži tika pakļauts fiziskam un morālam spiedienam. Piemēram, 1950.g. arestētais un pretpadomju aģitācijā apsūdzētais Rīgas Suvorova ielas ebreju draudzes aktīvists Šlomo Cemeļs (1908-?), 1955.g. lūdzot pārskatīt savu izmeklēšanas lietu, norādīja, ka izmeklētājs nebūt nerūpējās par to, lai uzzinātu patiesību, bet gan lika teikt to, ko nepieciešams, piedraudot, ka atteikšanās gadījumā ir “daudz līdzekļu”, kā to panākt.⁴³

No otras puses, apsūdzēto un izmeklētāju liecības, liecinieku paraksti u.c. dokumentārie rēkvizīti vienmēr ir īsti. Nereti no tiem iespējams uzzināt apsūdzētā biogrāfiskos datus, dažkārt arī – runas īpatnības. Lai arī fragmentāri un izkropļoti, pratināšanas protokoli atspoguļo apsūdzētā uzskatus un izmeklētāja interpretāciju par šiem uzskatiem. Līdz ar to, vērtējot apsūdzētā un nopratināto liecinieku attieksmi pret inkriminēto darbību, var labāk izprast padomju varas politiku attiecībā pret ebreju reliģiskajām aktivitātēm un pašu ticīgo nostāju. Minētie dokumenti sniedz priekšstatu arī par tām reliģiskajām aktivitātēm, kuras bija ar padomju likumdošanu aizliegtas. Tomēr krimināllietās atrodamo informāciju ir nepieciešams verificēt, izmantojot citus avotus. Piemēram, vairākās ebreju reliģisko draudžu pārstāvju krimināllietās atrodamas ziņas par Rīgā slepeni organizēto hederu pirmajos pēckara gados⁴⁴, un šo faktu apstiprina arī pieejamās atmiņas.⁴⁵

Promocijas darba ietvaros tika izmantotas arī nepublicētās reliģisko ebreju un laikabiedru **atmiņas**, kas sniedza izpratni par reliģisko tradīciju ievērošanas motīviem ateistiska režīma apstākļos. Daļa no pētījuma gaitā analizētajām nepublicētajām atmiņām iegūtas 2012.-2013.g. organizētajās lauka ekspedīcijās Rīgā un Latgalē.⁴⁶ Ekspedīcijās veikto interviju mērķis bija gūt priekšstatu par to, kā vietējo iedzīvotāju atmiņās atspoguļojas konkrētā pilsēta vai miestniņš un ebreju dzīve tajā pirms Otrā pasaules kara, taču intervējamie tika iztaujāti arī par Holokausta notikumiem un sekojošo padomju varas periodu. Par informantiem visbiežāk tika izvēlēti

⁴³ LVA 1986.f., 2.apr., P-1530.l., 228.lp.

⁴⁴ Piemēram, LVA 1986.f., 2.apr., P-10642.l., 17.lp.

⁴⁵ Rabīna Menahema Barkahana (dz. 1947.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, 2013.g.30.aprīlī.

⁴⁶ Ekspedīciju organizēja Jūdaikas zinātnisko darbinieku un pasniedzēju centrs „Sefer” (Maskava), tās dalībnieku vidū bija folkloristi, sociālie antropologi, etnogrāfi un vēsturnieki, tai skaitā speciālisti no Valsts republikāniskā krievu folkloras centra (Maskava), Sanktpēterburgas Eiropas Universitātes, Tartu Universitātes un Daugavpils Universitātes.

cilvēki, kas dzimuši 1920-ajos un 1930-ajos gados un dzīvoja Latvijā līdz Otrajam pasaules karam. Tika izmantotas divas metodikas: no vienas puses, informantiem tika sniegta liela brīvība stāstījuma tēmas izvēlē, tika fiksēts viss, ko informants ziņoja, gūstot saistītu naratīvu. No otras puses, tā kā ekspedīcijas ietvaros uzsvars bija uz konkrētu tematiku, tad tika izmantoti speciāli jautājumi.

Cita npublicēto atmiņu grupa iegūta, autorei veicot atsevišķas intervijas Izraēlā un Latvijā ar mērķi iegūt informāciju par promocijas darba tēmu. Jautājumi intervijas ievirzei tika sastādīti atbilstoši pētāmajai tēmai, to pamatu veidoja aprakstošie jautājumi. Arī šajā gadījumā tika izmantotas dažādas intervēšanas stratēģijas: reizēm uzdoti konkrēti jautājumi, reizēm — stāstītājam dota iespēja pašam brīvi runāt.⁴⁷ Interviju gaitā netika strikti ievērota iepriekš noteikta jautājumu secība un saturs, tādā veidā ļaujot informantam sekot atmiņu loģikai un tās noteiktajai kārtībai. Informantu atlasīti noteica viņu zināšanu iespējamā piemērotība pētījuma vajadzībām. Jāpiebilst, ka atsevišķām atmiņām un to fragmentiem tika veikta precīza teksta transkripcija, kas ļāva stāstījumu analizēt sevišķi detalizēti.

Gan lauka ekspedīciju, gan atsevišķi veiktajās intervijās tika izmantota biogrāfiskā pieeja⁴⁸, ko no citām intervijām atšķir kopumā raksturīgais fokuss uz visu cilvēka dzīvi. Lai gan interviju mērķis bija analizēt konkrētus indivīda dzīves aspektus un dzīves posmu, tas tika īstenots biogrāfijas kontekstā – aplūkojot indivīdu plašākā sociālā un vēsturiskā kontekstā. Šāda pieeja sniedz iespēju atšifrēt dažādās atmiņās ietvertās „balsis” un to izcelsmi, vēstījumu par simbolu kategorijām, caur kurām realitāte tiek uztverta un pieredzei piešķirta jēga. Tā piemēram, Lea Fridmane (1946), balstoties uz savām tagadējām vērtībām, stāstu veidoja kā simbolisku vēstījumu par to, kā viņa nonāca pie reliģisko tradīciju ievērošanas, raksturojot to kā ceļu no „tumsas uz gaismu”.⁴⁹

Izmantojot šīs npublicētās atmiņas, tāpat kā jebkuras atmiņas, jāņem vērā cilvēka atmiņas specifika. Stāstītāja atmiņa ir nepilnīga, tā var sagrozīt īstenību, jo lielā laika distance neļauj vairs precīzi atcerēties notikumu laiku, gaitu un vietu. Turklāt atmiņa ir aktīvs process – arī šodienas perspektīva, no kuras neizbēgami notikumi tiek aplūkoti, ietekmē fakti novērtējumu un interpretāciju. Ar jebkura cilvēka personīgo iespaidu viedoklī par kādu notikumu neizbēgami saplūst tādi aspekti kā valsts ideoloģija, savstarpējās sarunas, masu

⁴⁷ Bela-Krūmiņa B. *Dzīvesstāsti kā sociāli vēstījumi: promocijas darbs*. Rīga: LU Sociālo zinātņu fakultātes Socioloģijas nodaļa, 2004, 4.-6.lpp.

⁴⁸ Literatūrā šī pieeja mēdz tikt apzīmēta arī ar jēdzienu biogrāfiskā metode, dzīvesstāstu metode un mutvārdu vēstures metode. – Bela-Krūmiņa B. *Dzīvesstāsti kā sociāli vēstījumi: promocijas darbs*. 2.-3.lpp.

⁴⁹ Leas Fridmanes (dz. 1946.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2014.g. 14.decembrī Rehovotā (Izraēla).

informācijas līdzekļu viedoklis, ļoti spēcīgi ietekmē arī sabiedrības nostāja, stāstītāja intereses un emocijas. Jāņem vērā arī tas, ka atmiņa ir selektīva un, atceroties jebkurus notikumus, cilvēki izmanto noteiktus atlasē principus.

Līdz ar dažādiem sociālajiem apstākļiem pagātnes notikumu atstāstu un novērtējumu veido arī pati intervijas situācija, kas nekad nevar būt neitrāla. Tā piemēram, jāņem vērā, ka atmiņas, kas ievāktas Latvijā, būs tendenciozi citādākas nekā Izraēlā ievāktās, tā kā atšķiras dzīves apstākļi, apkārtējā sabiedrība un tajā pastāvošās vērtības. Izraēlas informanti lielākoties dzīvi padomju varas apstākļos spēj raksturot ne tikai traģiskās, bet arī komiskās un pat pozitīvās nokrāsās, savukārt lielākā daļa vietējo informantu sniedz tikai krasī negatīvu padomju varas laika novērtējumu.

Tādējādi mutvārdu liecības ir viens no vissubjektīvākajiem vēstures avotiem, taču tā kā atmiņu vērtību veido ne tikai atbilstība kādiem faktiem, bet arī pārmaiņas, ko neapzināti vai apzināti stāstītājs rada, individuāli vērtējot notikumus un tiecoties konstruēt jēgpilnu pagātni, tad nepublicētās atmiņas promocijas darba ietvaros kalpo kā ļoti vērtīgs pētījuma avots. Tās sniedz iespēju izvērtēt stāstītāja nostāju un gūt priekšstatu par vēsturisko notikumu attīstību caur viņa pieredzi un ikdienas rīcību. Atmiņu nozīmību papildina arī tajās ietvertās notikumu smalkākās detaļas, apskatāmā laika posma gars un kolorīts, kas neatspoguļojas nevienā citā avotā. Tieši atmiņas ļauj analizēt pētījumā aplūkotos notikumus no citas puses, „iekšienes” – no reliģisko ebreju un ārpus padomju varas institūcijām bijušo novērotāju vides. Turklāt nereti tās ietver informāciju, kura neiekļūst oficiālajos datos un kurai nav fiksētu dokumentālu liecību, piemēram, nianse attiecībā uz cilvēku savstarpējām attiecībām. Tā Josifa Ročko (1948) atmiņas⁵⁰ ietver daudz būtiskas un vērtīgas informācijas par apskatāmā laika ebreju reliģiskās dzīves sīkākajām detaļām Daugavpilī, kas nav atrodamas arhīva dokumentos (piemēram rabīna raksturojums, kārtība, kādā reliģiskā draudze ievāca ziedojumus). Tomēr, analizējot šīs atmiņas, īpaši jāņem vērā J.Ročko lielā laika distance no raksturotajiem notikumiem, kas vairs neļauj tos precīzi atveidot, kā arī paša stāstītāja nelielā ieinteresētība reliģiskajā dzīvē tolaik (kā viņš minēja, „mana aizraušanās bija sports, nevis reliģija.”).⁵¹

Publicētie avoti

Pieejamo **publicēto atmiņu** daudzums promocijas darba tematikā kopumā ir visai neliels, tā kā lielākoties ebreji tajās pievēršas pārdzīvojumiem, kas saistīti ar Holokaustu un tā

---

⁵⁰ Josifa Ročko (dz. 1948.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2013.g. 9.martā.

⁵¹ Turpat.

piemiņas saglabāšanu, repatriēšanos uz Izraēlu vai arī sadzīves aspektiem, piemēram, grūtībām, iestājoties augstskolās, meklējot darbu u.tml.

Tādēļ sevišķi nozīmīgas šajā kontekstā ir fiziķa un sabiedriskā darbinieka Hermana Branovera (1931) publicētās atmiņas⁵², kas pilnībā veltītas ebreju reliģiskajai dzīvei LPSR. Tās ir autobiogrāfisks vēstījums, kas filozofisku eseju veidā stāsta par H.Branovera pievēršanos jūdaismam. Darbs pirmoreiz izdots 1982.g. Izraēlā un balstīts uz personīgajām H. Branovera piezīmēm, kuras viņš daudzu gadu garumā, dzīvojot Rīgā un studējot Ļeņingradā, pierakstīja. Iesākumā H.Branoveram nebija ieceres dalīties tajās ar plašāku lasītāju loku, tomēr, 1980-ajos gados pavēršoties šādai izdevībai, izmantoja to, cerēdams, ka viņa stāsts mudinās arī citus šaubu pārņemtus un meklējumos esošos ebrejus pievērsties Toras baušļiem. Līdz ar to, viņa publicētās atmiņas ietver jau apstrādātas piezīmes, kuras autors, iespējams, piekoriģēja tā, lai uzrunātu pēc iespējas plašāku lasītāju loku. Jāņem vērā arī tas, ka laikā, kad viņa atmiņas tika publicētas, H.Branovers dzīvoja Rīgā, tādējādi viņa darbs varētu būt skatāms arī kā sava veida protests pret valdošā režīma ateistiskajiem postulātiem. Atsauce uz to atrodama grāmatas ievadā, kur viņš min, ka ticībai nav nepieciešama apoloģija un taisnoties nepieciešams tiem, kuri pārvilina „uz ateisma un nihilisma ceļu, kas ved pie pilnīgas garīgas un tikumīgas degradācijas”⁵³. Būtisks faktors, kas ietekmē darba subjektivitāti, ir arī tas, ka, aplūkojot notikumus, H.Branovers, saskaņā ar paša minēto, pēc iespējas izvairījās skart visus personīgos, ar ģimeni un sadzīvi saistītos aspektus. Neskatoties uz visiem trūkumiem, viņa atmiņās sastopamās liecības par Rīgas hasīdu reliģisko dzīvi padomju varas apstākļos ļauj saskarties ar unikālu realitātes tiešo uztveri, palīdzot labāk izprast promocijas darba tēmas noskaņu.

Daļa no publicētajām atmiņām, kurās atspoguļota pētījuma tematika, pieejama arī vairākos darbos, kas veltīti kāda konkrēta Latvijas reģiona vai pilsētas ebreju vēsturei. Tā pie publicētām atmiņām jāierindo izmantotās nodaļas par pētījuma apskatāmo laiku Šmuēla (Bubi) Ceitlina (1921-?) darbā⁵⁴, kura mērķis bija sniegt Rīgas ebreju vēstures apskatu no 16.gs. līdz 20.gs. 70-ajiem gadiem. Grāmata tika uzrakstīta un izdota Izraēlā, turklāt ļoti nelielā tirāžā. Lai gan pats Š. Ceitlins savu darbu sauc par „dokumentālo vēsturi”, autora atrašanās aculiecinieka un dalībnieka lomā aprakstītajos notikumos neizbēgami to padara par atmiņām. Jāpiebilst gan, ka Š.Ceitlins darbu papildināja arī ar bagātīgu, paša rūpīgi atlasītu avotu materiālu (dokumentiem un fotogrāfijām) ar mērķi apliecināt aprakstīto notikumu precizitāti un pēc

---

⁵² Брановер Г. *Возвращение*. Иерусалим: Шамир, 1991, 218 с.

⁵³ Турпат, с. 6.

⁵⁴ Цейтлин Ш. *Документальная история евреев Риги*. Израиль: Цейтлин, 1989, 440 с.

iespējas viengabalaini atstāstīt notikumus, kuros nebija klāt. Pētījuma kontekstā vērtīgas bija darbā sastopamās ziņas par apskatāmā laika ebreju aktivitātēm sinagogā un kapsētu sakopšanā, taču, tā kā autora izklāsts faktiski neļauj nodalīt viņa personīgo, pēc atmiņas rakstīto iespaidu no ārējiem iespaidiem, tad tās iespējams izmantot tikai kontekstā ar citām tā laika liecībām.

Līdzīga tendence novērojama arī pētījumā izmantotajā novadpētnieka Jakova Karasina (1925-2000) darbā, kas veltīts ebreju kopienas vēsturei Tukumā no tās pirmsākumiem līdz pat laika posmam pēc Otrā pasaules kara.⁵⁵ Veidojot šo darbu, autors, pats būdams Tukuma iedzīvotājs kopš dzimšanas, vēlējās iemūžināt bojā gājušo Tukuma ebreju piemiņu un pēc iespējas precīzāk atspoguļot ebreju kopienas dzīvi, kāda tā bija starpkaru periodā, taču neskatoties uz akcentēto pirmskara periodu, darbā atrodams neliels daudzums informācijas arī par Tukuma ebreju reliģiskās draudzes locekļiem un viņu dzīves gaitām padomju laikā, kuru par sevišķi vērtīgu padara paša autora ciešā saistība ar aprakstītajām aktivitātēm, proti, iespēja apskatīt notikumus „no iekšienes”. Arī J.Karasins ir darbā aplūkoto pēckara notikumu laikabiedrs un dalībnieks, līdz ar to informācija balstās gan uz viņa paša, gan citu laikabiedru atmiņām. Tomēr, ņemot vērā, ka tajā nav skaidri izšķirami minēto ziņu avoti, tad informāciju iespējams izmantot, tikai verificējot citos avotos.

Šajā publicēto atmiņu grupā ietilpst arī Josifa Ročko (1948) darbs⁵⁶, kas veltīts plašam lasītāju lokam un par kura mērķi autors izvirzījis rekonstruēt vairākus ebreju dzīves aspektus Latgalē 20.gs, sevišķi akcentējot Holokaustu kā „ebreju traģēdijas apogeju”⁵⁷. Promocijas darbā izmantota nodaļa par Latgales ebreju – bēgļu likteņiem 1941.-1945.g. Tā balstīta uz paša autora ievāktajām mutvārdu liecībām laika posmā no 2006.-2010.g. – intervijām ar vairāk kā 90 ebrejiem, kas pirms Otrā pasaules kara dzīvoja Latgales reģionā (interviju brīdī liela daļa aptaujāto dzīvoja jau citās valstīs – ASV, Vācijā, Izraēlā). Minētais materiāls pētāmās tēmas kontekstā sniedz iespēju iepazīties ar Latgales ebreju – reliģisko draudžu aktīvistu – biogrāfiskajiem datiem un noskaņojumu, pēc kara atgriežoties dzimtajās pilsētās. Tomēr atmiņas diemžēl ir fragmentāras, turklāt jāņem vērā, ka tās ir apstrādātas, nevis precīzi citētas, nav raksturota interviju metodika un jautājumi.

No publicētājam atmiņām, kas veltītas Holokausta tēmai, noderīgi bija Maksa Kaufmana (1897-1987) memuāri⁵⁸, kas pirmoreiz izdoti jau 1947.g. Minhenē un kuru mērķis bija

---

⁵⁵ Карасин Я. Евреи города Тукумс. Латвия. Общественно-исторический очерк. 2002, 137 с.

⁵⁶ Рочко И. Евреи в Латгалии. Исторические очерки. Книга 1. Даугавпилс, 2010, 482 с.

⁵⁷ Turpat, с.3.

⁵⁸ Kaufman M. *Churbn Lettland. The Destruction of the Jews of Latvia*. New York: Jewish Survivors of Latvia, 2010, 294 p.

atspoguļot ebreju kopienas iznīcināšanu Latvijā un vietējo iedzīvotāju līdzdalības lomu tajā. Par darba mērķauditoriju autors minējis vēsturniekus, Latvijas iedzīvotājus, kas Otrā pasaules kara gados atradās evakuācijā, un ebrejus – Holokausta pārdzīvojušos un nākamo paaudzi, kas ar aprakstītajiem notikumiem tieši nesaskārās. Pētījuma ietvaros izmantota informācija par 1945.g. beigās noturēto lūgšanu Rīgas sinagogā. Lai gan minētais apraksts ir pavisam neliels – tikai dažu lapaspusšu apjomā –, īpaši nozīmīgu to padara tas, ka aplūkoti tiek tieši paši agrākie pēckara gadi, atspoguļojot reliģiskās dzīves atjaunošanās pašu sākumu Rīgā. Darba ticamības pakāpi paaugstina apstākļi, ka tas tapis salīdzinoši tuvu aprakstītajiem notikumiem, tomēr jāņem vērā, ka attiecībā uz Holokaustu M.Kaufmans dažkārt sniedz liecības par vietām un notikumiem, kuros pats nepiedalījās, turklāt precīzi novērojumi mēdz sajaukties ar pārspīlējumiem.⁵⁹

Promocijas darba izstrādes gaitā izmantoti arī **LPSR preses izdevumu materiāli**, kas sniedza ieskatu padomju varas izvērstās ateisma propagandas metodēs un mēģinājumos ietekmēt sabiedrisko domu saskaņā ar valsts ideoloģiju. Par padomju varas īstenotās sabiedriskās domas strukturalizēšanas un ietekmes tendencēm spilgti liecina LKP CK, LPSR AP un MP laikraksts „Cīņa”, kas iznāca Rīgā sešas reizes nedēļā laika posmā no 1944. līdz 1991.g. Tajā sastopamā informācija atspoguļo LKP CK plēnumos pieņemtos norādījumus. Vērtība pievērsta arī citiem populārākajiem preses izdevumiem, piemēram „Padomju Jaunatne” (iznāca no 1944.-1989.g.)⁶⁰, „Padomju Latvijas Komunisti” (iznāca no 1945.-1990.g.)⁶¹, „Sovetskaja Latvija” (iznāca no 1944.-1991.g.)⁶², „Literatūra un Māksla” (iznāca no 1945.-1994.g.)⁶³, „Pionieris” (iznāca no 1946.-1990.g.)⁶⁴ u.c.

Kopumā aplūkotajos preses izdevumos visā apskatāmajā laika posmā sastopami nepārtraukti pamudinājumi aktīvi cīnīties pret reliģiju, sludinot par tās nesavienojamību ar zinātnisko pasaules redzējumu.⁶⁵ Pret reliģiju vērstu rakstu daudzums īpaši palielinājās pavasarī, tuvojoties reliģiskajiem svētkiem (kristiešu vidū atzīmējamajām Lieldienām un

---

⁵⁹ Ezergailis A. *Holokausts vācu okupētajā Latvijā*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1999, 20., 167.lpp.

⁶⁰ „Padomju Jaunatne” – LPSR Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības Centrālās komitejas izdevums, iznāca Rīgā piecas reizes nedēļā; pirmais redaktors R.Blūms. Lielākais jaunatnes laikraksts (metiens: 1950.g. 35'000 eksemplāri, 1984.g. –198'000 eksemplāri).

⁶¹ „Padomju Latvijas Komunisti” – LKP CK žurnāls; no 1945.–1952.g. iznāca Rīgā latviešu un krievu valodā divas reizes mēnesī ar nosaukumu „Padomju Latvijas Boļševiks”, no 1952.g. – reizi mēnesī; pirmais redaktors A.Pelše.

⁶² „Sovetskaja Latvija” – LKP CK dienas laikraksts; iznāca Rīgā; pirmais redaktors N.Fedjušovs.

⁶³ „Literatūra un māksla” – Latvijas Padomju rakstnieku, komponistu, mākslinieku, arhitektu un kinematogrāfijas darbinieku savienību nedēļas laikraksts, iznāca Rīgā; pirmais redaktors V.Lukss (1945).

⁶⁴ „Pionieris” – LPSR Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības Centrālās komitejas izdevums; iznāca Rīgā reizi mēnesī, vēlāk reizi–divas reizes nedēļā; pirmais redaktors A.Miezis.

⁶⁵ Piemēram, Austrums V. Izstādē "Reliģija - zinātnes un progresa ienaidnieks". *Cīņa*, 1954.g.1.septembris.

ebreju vidū – Pesaham). Pastiprināta uzmanība šajos rakstos pievērsta tam, lai pierādītu svētku pagānisko izcelšanos – tie tika uzlūkoti kā „vecu pagānu svētku modernizēts izdevums”⁶⁶. Nereti materiālus pārpublicēja no Maskavas izdevumiem, piemēram, populārzinātniskā žurnāla „Наука и религия” (iznāca no 1959.g.), kas bija tieši vērsts uz zinātniski-materiālistiskā pasaules uzskata un ateistiskās audzināšanas propagandas izplatīšanu.

Presē publicētā informācija ļauj spriest gan par vispārējās padomju režīma antirelīģiskās politikas virziena maiņu, gan arī – tieši uz ebreju reliģisko tradīciju attiecināmo. J.Staļina valdīšanas gados kopumā bija raksturīgi feļetoni, vērsti pret reliģisko draudžu vadītājiem un ticīgajiem, parādot viņus kā ļaunus „tautas ienaidniekus”. Tā piemēram, 1949.g. laikrakstā „Сīņa” publicētajā rakstā stāstīts par to, cik nodevīga bija rabīna Boruha Joffes rīcība 1905.g. revolūcijas laikā.⁶⁷ Turpmākajos gados izplatīts veids bija „zinātniski pierādīt” reliģijas kļūdainību. Piemēram, 1955.g. laikrakstā „Padomju Jaunatne” tika vēstīts par zinātnes atklājumu, ka Mozus nekad nav dzīvojis.⁶⁸

Tieši saistībā ar ebreju reliģiskajām draudzēm 1960-to gadu sākumā preses izdevumos vērojama tendence sinagogas attēlot kā dažādu spekulatīvu darījumu vietu.⁶⁹ Šie raksti nereti pat neattiecās uz konkrētām sinagogām un to pārstāvjiem, bet tika veidoti literāra darba formā.⁷⁰ Izplatīta iezīme bija arī ebreju reliģisko draudžu „nacionālisma gara” un tā “karojošā rakstura” izvirzīšana centrā, uzsverot jūdaisma neatbilstību proletāriskajam internacionālismam.⁷¹ Savukārt, sākot ar 1967.g., jūdaisms arvien ciešāk tika saistīts ar cionismu. Tam tika piedēvēta varaskāres audzināšana, nelikumīgu varas iegūšanas veidu cildināšana, naids pret cilvēku un pat genocīda sludināšana.⁷² Pieaugot ebreju vidū potenciālo emigrantu skaitam un saskaņā ar izmaiņām PSRS Tuvo Austrumu politikā, laikrakstos parādījās arī Izraēlas Valsti nomelnojoši raksti, kas atspoguļoja dzīvi tur kā ļoti smagu un neciešamu, apliecinot to ar aizbraukušo “vēstulēm”.⁷³

Būtiski, ka pašiem reliģisko draudžu pārstāvjiem cenzūras dēļ nebija iespējas atbildēt uz šajos rakstos izteiktajām apsūdzībām. Tikai 1980-to gadu beigās līdz ar PSKP ideoloģiskā

---

⁶⁶ Nav autora. Vēlreiz par lieldienām. *Сīņa*, 1954.g. 14.aprīlis.

⁶⁷ Nav autora. Baziņu vadītāju cīņa pret progresu un demokrātiju. *Сīņa*, 1949.g.9.septembris.

⁶⁸ Pētersons O. Bībele un tās reakcionārais raksturs. *Padomju Jaunatne*, 1955.g.14.augusts.

⁶⁹ Tas saistīts ar 1960-ajos gados uzsāktu kampaņu pret „valsts īpašuma izlaupīšanu”, kuras rezultātā virkne iedzīvotāju tika apvainoti “ekonomiskos” noziegumos. Sk. sīkāk: Костырченко Г. *Тайная политика Хрущёва: власть, интеллигенция, еврейский вопрос. Москва: Международные отношения*, 2012, с. 434-436.

⁷⁰ Piemēram, Šatunovskis I. No „Komsomoļskaja Pravda”. Šakāļi. *Padomju Jaunatne*, 1961.g.23.maijs.

⁷¹ Geršovičs S. No „Наука и религия”. Reliģija un nacionālā neiecietība. *Сīņa*, 1964.g.28.februāris.

⁷² Sedovs J. Cionisms-agresijas un ekspansionisma ideoloģija. *Сīņa*, 1981.g. 30.maijs.

⁷³ Nav autora. „Paradīze Izraēlā”. *Dzimtenes Balss*, 1959.g.13.jūnijs.

monopola likvidāciju un padomju sabiedrības pāreju uz plurālismu šāda iespēja radās. Piemēram, viens no 1988.g. laikrakstiem „Literatūra un māksla” bija pilnībā veltīts ebreju tematikai.⁷⁴

Promocijas darbā analizēti arī materiāli no tiem LKP pilsētas un rajonu komiteju un DDP laikrakstiem, kas iznāca vietās, kurās darbojās ebreju reliģiskās draudzes.⁷⁵ Tie ļāva gūt priekšstatu par padomju propagandas paņēmieniem un īstenoto sabiedrības “audzināšanas” pasākumu īpatnībām konkrētajā pilsētā. Tā, piemēram, avīzē „Rīgas balss”, kas iznāca Rīgā kopš 1957.gada kā vietējais izpildkomitejas laikraksts un kurā, līdzīgi kā citos padomju laikrakstos, sastopami režīma ideoloģijai atbilstoši raksti, reliģijas tematikai vairāk vietas veltīts tikai sākot ar 1961.gadu. To iespējams skaidrot ar LKP Rīgas komitejas tā paša gada lēmumu – atzīstot zinātniski ateistiskās propagandas stāvokli pilsētā par neapmierinošu, LKP Rīgas komiteja nolēma īstenot pasākumus tās uzlabošanai, tostarp uzdot „Rīgas Balss” redaktoram sistemātiski publicēt zinātniski ateistiskus rakstus.⁷⁶

Dažkārt vietējo preses izdevumu materiāli dod iespēju analizēt propagandas veidus, kas izvērsti sabiedrības vidū pirms reliģisko draudžu slēgšanas. Tā LKP Tukuma rajona komitejas un DDP laikrakstā „Tukuma Ziņotājs” 1950-to gadu beigās pirms Tukuma ebreju reliģiskās draudzes slēgšanas tika publicēti vairāki raksti, kas tiecās pārliecināt par neatgriezenisku ebreju skaita samazināšanos draudzē un tās pārvēršanos kāršu azartspēļu klubā.⁷⁷

Lai gan kopumā, ņemot vērā preses izdevumu stingro cenzūru un ideoloģizēto saturu, tajos gandrīz nav atrodama realitātei atbilstoša informācija par ebreju reliģisko dzīvi un tās pārstāvjiem apskatāmajā laika posmā, analizētie raksti precīzi atspoguļoja PSKP pozīciju attiecībā pret tām.

Preses izdevumos atrodamo informāciju par oficiālās antireliģiskās propagandas pamatvirzieniem attiecībā uz ebreju reliģisko dzīvi papildina arī sākot ar 1950-to gadu beigām antireliģiskās kampaņas gaitā izdotā **literatūra**. Pētījuma ietvaros izmantotas grāmatas, kas vērstas tieši pret jūdaismu (M.Beļņkija⁷⁸, F.Majackija⁷⁹ u.c. darbi). Tās spilgti ilustrē propagandas pamatvirzienu maiņu. Tā sākotnējos darbos vērojama nosliece izkropļoti attēlot

---

⁷⁴ *Literatūra un māksla*, 1988.gada 25.novembris.

⁷⁵ Pēc Otrā pasaules kara ebreju reliģiskās draudzes bija reģistrētas Rēzeknē, Tukumā, Krāslavā, Kārsavā, Ludzā, Rīgā un Daugavpilī.

⁷⁶ LKP Rīgas pilsētas komitejas biroja sēdes protokols nr. 34. – LVA PA 102.f., 20.apr., 6.l., 163.lp.

⁷⁷ Ārons A. Šis un tas par Mozus draudzi. *Tukuma Ziņotājs*. 1959.g. 12.maijā; Rieksts G. Krīze Mozus draudzē. *Tukuma Ziņotājs*. 1960.g. 3.decembrī.

⁷⁸ Беленький М. *Критика иудейской религии*. Москва: Академия наук, 1962, 350 с.

⁷⁹ Маяцкий Ф. *Иудаизм, его сущность и происхождение*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1958, 58 с.

ebreju tradīciju un reliģisko rituālu ievērošanu, pamatojot visas tās izpausmes ar rabīnu un citu draudžu vadītāju tieksmi nostiprināt personīgo ekonomisko un garīgo varu pār ticīgajiem un ierobežot viņu tiesības, taču vēlākajos darbos jūdaisms pielīdzināts cionismam un ebreju reliģija attēlota kā sliktākā no visām reliģijām.⁸⁰

2. Literatūra

Promocijas darbā izmantoto zinātnisko literatūru iespējams tematiski iedalīt šādās grupās: par ebreju vēsturi LPSR; par ebreju reliģisko dzīvi PSRS; par padomju varas reliģisko politiku; par padomju varas attieksmi pret ebrejiem.

Pavisam niecīgs ir zinātniskās literatūras klāsts **par ebreju vēsturi Latvijas teritorijā promocijas darba apskatāmajā laika posmā**. Šādi pētījumi izkaisīti atsevišķās publikācijās un skar tikai atsevišķus šīs tēmas aspektus un periodus.

Viens no retajiem darbiem, kas aplūko tieši ebreju reliģisko dzīvi pēckara laikā LPSR ir Borisa Volkoviča raksts⁸¹, kas veltīts Daugavpils ebreju reliģiskās draudzes darbībai no 1945.-1973.g. Rakstā ir pieejams bagātīgs faktoloģisks un publicētu avotu materiāls, tomēr izmantotie avoti lielākoties minēti bez dziļākas analīzes. Tā piemēram, lielāko daļu teksta no 81. līdz 83. lappusei un no 74. līdz 75. lappusei veido citāti. Turklāt raksts vērtējams kā vienpusīgs, tā kā informācija, kas attiecas tieši uz Daugavpils draudzes darbību padomju periodā, ir gūta tikai no Daugavpils ZVA. Dokumenti netiek skatīti plašākā kontekstā, kā rezultātā radušies vispārinājumi, un nav iespējams notikumus līdz galam izprast. Piemēram, rakstot par Daugavpils draudzē veiktajiem reliģiskajiem rituāliem autors secina, ka to ievērošana bija pavisam neliela, un apgraizīšanas rituāls vispār netika veikts⁸², taču autors neņem vērā, ka tā ir „oficiālā” statistika, un liela daļa ebreju veica šo rituālu slepus.

Secīgu izvirzītās tēmas izklāstu apgrūtina arī rakstā izmantotā struktūra. Piemēram, apakšnodaļā „dievkalpojumi”, autors raksta gan par noturētajām lūgšanām, gan par vandālisma gadījumiem kapsētā, gan par macas izgatavošanu, savukārt apakšnodaļu par draudzes finanšu darbību veido tikai viena rindkopa. Jāatzīmē arī nekonsekvence darba hronoloģiskajās robežās. Proti, no vienas puses rakstā tiek salīdzinoši daudz vietas veltīts laika posmam pirms 1945.g.,

---

⁸⁰ Евсеев Е. *Сионизм - правда и вымыслы*. Москва: Прогресс, 1978, 280 с.

⁸¹ Волкович В. Иудейская община Даугавпилса после Второй мировой войны (1945-1973)// Волкович Б., Хлестова В. (ред.). *Евреи в Даугавпилсе V: исторические очерки*. Даугавпилс: Даугавпилсская еврейская община, 2011, с. 69-86.

⁸² Турпат, с. 80.

bet no otras puses – pats laika periods no 1945. līdz 1973.g. tiek apskatīts kā viengabalains posms. Turklāt nepamatots paliek arī autora izvēlētais 1973.g. kā hronoloģiskā robeža.

Starp nedaudzajiem pētījumiem, kuros skatīta ebreju vēsture LPSR, jāmin arī Irēnes Šneideres publikācijas. Vienā no tām – rakstā „Latvijas ebreji un padomju režīms (1944-1953)”⁸³ – autore pievēršusies arī ebreju reliģiskās darbības aspektiem. Rakstā I.Šneidere analizē ebreju atgriešanās un emigrēšanas apstākļus, ebreju dalību politikā, tautsaimniecībā un medicīnā, kā arī antisemitisma propagandu un represijas apskatāmajā laika posmā. Būtisks raksta devums ir tajā, ka I.Šneidere faktiski pirmoreiz, izmantojot pirmavotus, tik niansēti analizē padomju varas un ebreju attiecības Latvijā J.Staļina valdīšanas gados. Turklāt promocijas darba kontekstā svarīgs ir arī autores sniegtais ieskats represēto reliģisko draudžu aktīvistu apsūdzību tendencēs, aplūkojot tās uz vispārējā represiju fona, tomēr, neskaitot ebreju reliģisko pārstāvju analizētās krimināllietas, publikācijā gandrīz netiek skarti ebreju reliģiskās dzīves aspekti. Līdz ar to, tā ir vērtīga galvenokārt, lai gūtu vispārēju priekšstatu par ebreju stāvokli LPSR J.Staļina valdīšanas laikā.

Plašāku literatūras grupu pētāmās tēmas kontekstā veido pētījumi, kuros aplūkota **ebreju reliģiskā dzīve PSRS**. Šādi darbi lielākoties radās ārzemju pētnieku vidū kopš 1990-ajiem gadiem, kad līdz ar PSRS sabrukumu pakāpeniski atvērās iepriekš slēgtie arhīvi.

Vieni no agrākajiem ir Jakova Ro'i publicētie raksti⁸⁴, kas veltīti sinagogas un reliģijas lomai PSRS ebreju vidū pēc Otrā pasaules kara. Savos rakstos J. Ro'i balstās uz pirmavotiem un, izmantojot zinātnisku pieeju, ataino reliģiskās draudzes kā centrālās institūcijas, kurās padomju ebreji saskatīja veidu, kā paust savu identitāti. Ņemot vērā, ka raksti izdoti gados, kad pieejamie avoti bija visai ierobežoti, J. Ro'i raksturīgi pārāk plaši vispārinājumi, piemēram, netiek atspoguļota īpašā situācija Baltijā, kā arī ir tendencioza ievirze parādīt padomju varu izteikti negatīvā gaismā. No otras puses, darbs ir vērtīgs ar kopējo laikmeta noskaņojuma raksturojumu, kas balstīts uz unikālu faktoloģisko materiālu (piemēram, interviju fragmentiem) un izmantojams analogiju ar LPSR veidošanai.

---

⁸³ Шнейдере И. Латвийские евреи и советский режим (1944-1953)// Дрибин Л. (ред.). *Евреи Латвии и советская власть, 1928-1953: научный очерк*. Рига: Институт философии и социологии Латвийского Университета, 2010, с. 264-317.

⁸⁴ Ro'i Y. The Role of the Synagogue and Religion in the Jewish National Awakening.// Ro'i Y., Beker A. *Jewish Culture and Identity in the Soviet Union*. New York: New York University Press, 1991. pp. 112-135.; Ro'i Y. The Jewish Religion in the Soviet Union after World War II.// Ro'i Y. (ed.). *Jews and Jewish Life in Russia and the Soviet Union*. London: Cass, 1995, pp. 263-89.

Nozīmīgs pētījums, kas aptver reliģijas un ebreju identitātes jautājumus PSRS plašākā laika periodā – no 1941.g līdz 1964.g. –, ir Mordehaja Altšulera darbs⁸⁵. Tas ir praktiski vienīgais līdz šim izdots darbs, kas tik daudzpusīgi analizē ebreju reliģiskās aktivitātes PSRS. Izmantojot plašu arhīvu (Krievijas, Ukrainas, Lietuvas, Baltkrievijas un Izraēlas) materiālu un literatūras klāstu ivritā, krievu un angļu valodā, M. Altšulers skata gan reliģijas likumdošanu un tās attīstību attiecībā uz ebreju reliģisko dzīvi, gan tādus ar reliģisko dzīvi saistītus aspektus kā draudžu finanšu stāvokli, to vadītāju un personāla darbību, svētku un reliģisko rituālu ievērošanu, pasaules ebreju un Izraēlas attieksmi pret jūdaismu PSRS J. Staļina un Ņ. Hruščova valdīšanas laikā. Savā pētījumā M. Altšulers sevišķi izceļ reģionālo faktoru ebreju reliģisko draudžu stāvoklī PSRS, līdz ar to ir noderīgs promocijas darbā apskatāmo notikumu kontekstam un ļauj gūt priekšstatu par LPSR atšķirīgo stāvokli salīdzinājumā ar citām republikām. Tiesa gan, ņemot vērā, ka grāmata balstīta uz arhīvu materiāliem, aplūkotas galvenokārt tās aktivitātes, kas atradās padomju varas iestāžu redzeslokā, atstājot ārpus uzmanības personīgās un ģimenēs ievērotās reliģiskās tradīcijas.

Atsevišķi iespējams izdalīt pētījumus, kas pamatā sniedz tikai kādu vienu konkrētu reģiona vai vēsturiskā perioda piemēru. Tā vēsturnieka Semjona Čarnija disertācijā⁸⁶ aplūkotas ebreju reliģiskās draudzes PSRS tā dēvētā „atkušņa” periodā (1953-1964). Savā darbā S. Čarnijs, balstoties uz Krievijas arhīvu materiāliem, analizē padomju varas un ebreju reliģisko draudžu attiecības, pret ebreju reliģiskajām draudzēm vērsto propagandu, kā arī galvenās draudžu problēmas (rabīnu trūkumu, reliģiskās literatūras un „kulta” priekšmetu nodrošinājuma grūtības). Tas ir sevišķi vērtīgs ar to, ka sniedz ebreju reliģisko draudžu stāvokļa apskatu Ņ. Hruščova valdīšanas gados dažādās Padomju Savienības republikās salīdzinošā kontekstā, taču darbā ietvertā informācija par ebreju reliģiskajām draudzēm LPSR ir pavisam neliela, un lielākoties attiecas tikai uz Rīgu. Turklāt pētījumā atrodamas arī atsevišķas neprecizitātes situācijas LPSR raksturojumā, ko varētu skaidrot ar S. Čarnija ierobežoto avotu klāstu (proti, tikai Krievijā atrodamo materiālu izmantošana). Tā piemēram, saskaņā ar S. Čarnija sniegtajām ziņām, 1961.g. organizēta macas cepšana tika aizliegta visā LPSR,

---

⁸⁵ Altshuler M. *Religion and Jewish Identity in the Soviet Union, 1941-1964*. Waltham, MA: Brandeis University Press, 2012, 324 p.

⁸⁶ Чарный, С. *Государственная политика в отношении еврейских религиозных общин в период «оттепели» (1953-1964): диссертация*. Москва: Российский Государственный Гуманитарный Университет, 2008, 215 с.

izņemot Rīgu, taču promocijas darba gaitā atklāts, ka organizēta macas cepšana visā LPSR, tai skaitā Rīgā, tika aizliegta jau 1960.g.⁸⁷

Promocijas darba izstrādē izmantota arī virkne publikāciju **par padomju varas reliģisko politiku**. Starp tām izdalāmi darbi, kas aplūko PSRS reliģiskās politikas teorētiskos aspektus un to īstenojošo varas orgānu darbību un tādi, kas analizē padomju varas politiku caur kādas konkrētas konfesijas prizmu.

Viens no jaunākajiem darbiem šajā literatūras grupā ir V.Smolkinas pētījums⁸⁸, kas atspoguļo ateisma vēsturi PSRS no 1917.g. līdz tās pastāvēšanas pēdējiem gadiem. Autores darbs ir novatorisks ar to, ka galveno uzmanību pievērš nevis tam, kā padomju reliģiskā politika ietekmēja noteiktas reliģiskas grupas, bet tam, kā mainījās pati ideoloģija un stratēģija šajā jomā. Tas ļauj labāk izprast padomju varas mainīgo pieeju reliģijas jautājumam, tomēr, tā kā pētījumā izcelta tieši Krievu Pareizticīgās Baznīcas centrālā loma⁸⁹, gandrīz netiek izvērsti tādi jautājumi kā reliģijas un nacionālisma saistība vai reliģijas loma starptautiskā kontekstā.

PSRS reliģiskās politikas īstenojošo varas orgānu darbību, sevišķi RKLP tās pastāvēšanas sākumposmā, savos pētījumos sīki aplūko vēsturnieks Mihails Oģincovs⁹⁰. Viņš detalizēti pievēršas arī Baznīcas un valsts attiecību konstitucionāli tiesiskā pamata attīstībai. Promocijas darba kontekstā viņa sniegums ir nozīmīgs, analizējot padomju likumdošanu attiecībā uz reliģiskajām organizācijām. Būtiski, ka M.Oģincovs pats desmit gadus (no 1978.-1988.g.) strādāja RLP (inspektora, vecākā inspektora un padomes priekšsēdētāja palīga amatā), tādēļ viņa darbiem raksturīga tendence idealizēt valsts un Baznīcas attiecības. Tā piemēram, par nepamatotu jāatzīst M.Oģincova secinājums, ka RKLP Otrā pasaules kara gados spēja uzlabot tai pakļauto “reliģisko kultu” darbību, sekmējot reliģiskās dzīves atdzimšanu PSRS.⁹¹

---

⁸⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 258.l., 149.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 260.l., 51.lp.; RZVA 18.f., 1.apr., 35.1., 5.lp.; Rašeles Kukļas (dz. 1936.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, M.Gehta, 2013.g.10.martā.

⁸⁸ Smolkin V. *A Sacred Space Is Never Empty: A History of Soviet Atheism*. Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2018, 360 p.

⁸⁹ V.Smolkina norāda, ka bieži, izmantojot vispārīgo terminu “reliģija”, partija to netieši attiecināja uz Krievu Pareizticīgo Baznīcu. – Smolkin V. *A Sacred Space Is Never Empty: A History of Soviet Atheism*. Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2018, p. 17.

⁹⁰ Piemēram: Одинцов М. *Русская православная церковь накануне и в эпоху сталинского социализма 1917-1953 гг.* Москва: РОССПЭН, 2014, 421 с.

⁹¹ Одинцов М. Совет по делам религиозных культов при СНК СССР в 1944-1945 гг.: обязанности и сфера компетенции, организационная структура и основные направления деятельности.// Мельникова Е., Одинцов М. (ред.). *Свобода совести в России: исторический и современный аспекты. Сборник докладов и материалов международных, общероссийских и межрегиональных научно-практических семинаров и конференций 2004-2005 гг.*, вып. 2, Москва, 2005, 564 с.

No pētījumiem, kas pievēršas atsevišķu konfesiju vēsturei, nozīmīgi ir Dmitrija Pospelovska⁹² un Mihaila Škarovskija⁹³ darbi. Tajos autori, iezīmējot valsts varas un Krievu Pareizticīgās Baznīcas attiecību modeli, sniedz uzskatāmu reliģijas stāvokļa PSRS analīzi. Tādējādi tie ļauj gūt priekšstatu par kopējo vēsturisko fonu un padomju varas izmantotajām metodēm attiecībā pret reliģiskajām draudzēm, tomēr jāņem vērā, ka pētījumiem raksturīga konfesionāla pieeja un tendence atspoguļot „savu” konfesiju kā visvairāk vajāto Baznīcu. Piemēram, M.Škarovskijs norāda, ka antireliģiskajā kampaņā laika posmā no 1958.-1964.g. tieši Krievu Pareizticīgā Baznīca kā pati ietekmīgākā un skaitliski lielākā guva visspēcīgāko “triecienu”.⁹⁴

Literatūras vidū, kas aplūko situāciju LPSR, jāizceļ Juoko Talonena pētījums,⁹⁵ kurā raksturota Latvijas Evaņģēliski luteriskās Baznīcas (LELB) darbība no 1944. līdz 1950.gadam. J.Talonens viens no pirmajiem detalizēti analizē galvenā reliģiskās politikas īstenotāja LPSR – RKLP pilnvarotā – darbību J.Staļina valdīšanas laikā. Promocijas darba izstrādē vērtīgs ir autora sniegtais ieskats tajā, kā RKLP pilnvarotais LPSR V.Šeškens un J.Restbergs veidoja attiecības ar Baznīcas vadītājiem un kādu pieeju izmantoja, strādājot ar reliģiskajām draudzēm. Lai arī izdevuma pamatā ir J.Talonena doktora disertācija ar bagātīgu avotu bāzi, tas veidots zinātniski populārā stilā ar mērķi uzrunāt plašu lasītāju loku (latviskajā izdevumā pat nav iekļautas zinātniskās atsauces), līdz ar to sastopamas emocionālas atkāpes un nosliece atspoguļot LELB stāvokli šajā laikā kā izteikti traģisku. Turklāt, kā atzīmējusi vēsturniece R.Vīksne, darbā atrodamas vairākas neprecizitātes, piemēram, iestāžu un amatu nosaukumos.⁹⁶

Uz plašiem arhīvu materiāliem balstīts arī Roberta F. Gekela pētījums, kas analizē padomju varas reliģisko politiku salīdzinošā perspektīvā starp Latvijas un Igaunijas PSR no 1944.g. līdz 1991.g.⁹⁷ Viņa darbs sniedz dziļāku ieskatu tajā, kā Maskavā noteiktās politikas īstenošana varēja atšķirties lokālā līmenī – atkarībā no RKLP pilnvarotā un vietējo varas orgānu interpretācijas. Autors secina, ka padomju varas attieksme atšķīrās arī starp reliģiskajām

---

⁹² Пospelовский Д. *Русская православная церковь в XX веке*. Москва: Республика, 1995, 509 с.

⁹³ Шкаровский М. *Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве*. Москва: Издательство Крутицкого подворья, Общество любителей церковной истории, 1999, 398 с.

⁹⁴ Turpat, с. 359.

⁹⁵ Talonen, J. *Church under the Pressure of Stalinism The Development of the Status and Activities of the Soviet Latvian Evangelical Lutheran Church during 1944–1950*. Jyvaskyla: Societas Historica Finlandiae Septentrionalis, 1997, 376 p.; Talonens J. *Baznīca Staļinisma žņaugos: Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 332 lpp.

⁹⁶ Sk. sīkāk: Vīksne R. Jaunākās literatūras apskats: Talonens J. Baznīca staļinisma žņaugos: Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 2009, Nr.2, 203.-205.lpp.

⁹⁷ Goeckel R.F. *Soviet Religious Policy in Estonia and Latvia: Playing Harmony in the Singing Revolution*. Bloomington: Indiana University Press, 2018, 274 p.

konfesijām, tādēļ būtisks pētījuma trūkums ir koncentrēšanās galvenokārt uz Evaņģēliski luteriskās Baznīcas stāvokli; minimāli atspoguļota Romas katoļu Baznīcas un protestantu konfesiju darbība, un pavisam netiek aplūkota citu, tai skaitā ebreju reliģisko draudžu pastāvēšana.

Vēl vienu literatūras grupu veido darbi, kas pievēršas **padomju varas vispārīgajai attieksmei pret ebrejiem**. Starp tiem jāizceļ Krievijā izdotie Genādija Kostirčenko darbi⁹⁸. G.Kostirčenko pievērsies „ebreju jautājumam” dažādos padomju gados, fragmentāri aplūkojot arī ebreju reliģisko draudžu stāvokli PSRS. Savus pētījumus G. Kostirčenko balstījis plašā avotu bāzē (galvenokārt iepriekš npublicētos arhīvu dokumentos), tāpēc tas ir faktoloģiski bagāts. Darbs ir noderīgs, lai izprastu valsts realizēto antisemitismu PSRS, izsekojot tā attīstībai no J.Staļina valdīšanas laika līdz pat PSRS sabrukumam. Viņa pētījumi sniedz iespēju izdalīt galvenos posmus ebreju kultūras un nacionālās darbības ierobežošanā, kā arī valsts iniciētajās represijās, iezīmējot kontekstu padomju varas attieksmei pret ebrejiem kopumā, tomēr G.Kostirčenko ebrejus skata kā vienu kopīgu, nediferencētu grupu, praktiski nepievēršot uzmanību ebreju identitātes kompleksajam raksturam un asimilāciju dažādībai lokālā līmenī.

Vispārējam priekšstatam par pētāmā laika notikumiem un dziļākai izpratnei par aplūkoto laikmetu promocijas darba izstrādē izmantots plašs pētījumu klāsts par LPSR un PSRS vēsturi kopumā⁹⁹, kā arī par specifiskiem ar ebreju vēsturi saistītiem jautājumiem¹⁰⁰. Savukārt, lai izprastu ebreju reliģiskās dzīves nianšes, izmantota teorētiskā šai tematikai veltītā literatūra¹⁰¹.

Kopumā izmantotie avoti, līdz ar vispārējā priekšstata literatūru sniedz iespēju izpētīt ebreju reliģisko dzīvi LPSR laika posmā no 1944. līdz 1989.g.

---

⁹⁸ Piemēram: Костырченко Г. *Тайная политика Сталина: власть и антисемитизм*. Москва: Международные отношения, 2003, 784 с.; Костырченко Г. *Тайная политика Хрущёва: власть, интеллигенция, еврейский вопрос*. Москва: Международные отношения, 2012, 528 с.

⁹⁹ Piemēram: Bleiere D. *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 159 lpp.; Taubman W. *Khrushchev: The Man And His Era*. London: Free Press, 2005, 896 p.

¹⁰⁰ Piemēram: Ezergailis A. *Holokausts vācu okupētajā Latvijā*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1999, 591 lpp.; Lapidus S. *Orthodoxy in Transition: The Vaad Ha'ir of Montreal in the Twentieth Century: PhD Thesis*. Montreal: Concordia University, 2011.

¹⁰¹ Piemēram: Berlin A. (ed.) *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, New York: Oxford University Press, 2011, 934 p.; Robinson G. *Essential Judaism: A Complete Guide to Beliefs, Customs and Rituals*. New York: Atria Paperback, 2016, 680 p.

1. EBREJU RELIĢISKĀS DZĪVES ĪPATNĪBAS 20.GS. OTRAJĀ PUSĒ

Ebreju reliģija daudzus gadsimtus bija neatņemami saistīta ar ebreju identitāti, taču 19.gs. otrajā pusē reliģijas loma sāka mazināties un daudzi ebreju intelektuāļi sāka pārskatīt identitāti sekulārā aspektā.¹⁰² Turpmākajos gados struktūra, kas veidoja tās pamatu, pakāpeniski mainījās. 20.gs. pirmajā pusē ebreju vidū attīstījās jauna identitāte, izdalot atšķirību starp reliģiskajiem un sekulārajiem ebrejiem, proti, jūdaisms vairs nepastāvēja kā vienīgais leģitīmais ebreju identitātes kritērijs, akcents pārvietojās uz etnicitāti. Savukārt pēc Otrā pasaules kara ebreju pasaule piedzīvoja bezprecedenta pārmaiņas, kas pilnībā transformēja reliģiskās dzīves struktūru, iekšējo uzbūvi un turpmāko attīstību. Tā 1939.g. Eiropas un Amerikas ebreju vidū vēl pastāvēja lielākā mērā kopīgs dzīvesveids un spēcīgāka ortodoksijas ietekme, izteiktākas zināšanas ebreju vēsturē un kultūrā, redzamāka robeža starp ebrejiem un neebrejiem¹⁰³, bet pēc 1945.g. šāds tradicionālais ebreju dzīves modelis izjuka.

Viens no būtiskākajiem notikumiem, kas ietekmēja pārmaiņas ebreju reliģiskajā dzīvē un identitātē, bija Holokausts. Tā rezultātā ebreju skaits samazinājās par aptuveni 6 miljoniem jeb vienu trešo daļu ebreju kopējā skaita.¹⁰⁴ Turklāt pēc Otrā pasaules kara raksturīga kļuva masveida ebreju emigrācija no Eiropas. Vien laikā no 1945.-1952.g. no Eiropas emigrēja ap 600'000 ebreju – ap 500'000 izvēlējās emigrēt uz Izraēlu, bet atlikušie 100'000 – uz ASV, Kanādu, Dienvidameriku, Austrāliju. Kopš 1970-ajiem gadiem jauns masveida ebreju emigrācijas vilnis parādījās no PSRS.¹⁰⁵ Līdz ar to, ebreji koncentrējas mazākā skaitā valstu nekā iepriekš un veidoja mazāku pasaules iedzīvotāju daļu. Faktiski tika iznīcinātas tradicionālās Eiropas ebreju kopienas un Eiropa pārstāja būt ebreju dzīves un kultūras centrs. Tas pārvirzījās no Eiropas uz Ameriku, kurā atrodas lielākā un dinamiskākā diasporas kopiena, un Izraēlas Valsti.¹⁰⁶

---

¹⁰² Kassow S. *The Distinctive Life of East European Jewry*. New York: YIVO Institute for Jewish Research, 2003, p.14.

¹⁰³ Wistrich R. S. Introduction. *The Post-War Jewish World*.// Wistrich R. S. (ed.) *Terms of Survival: The Jewish World Since 1945*. London, New York: Routledge, 1995, p.4.

¹⁰⁴ Wistrich R. S. Introduction. *The Post-War Jewish World*, p.2.

¹⁰⁵ Troen S.I. Introduction: *The Post-Holocaust Dynamics of Jewish Centers and Peripheries*.//Troen S.I. *Jewish Centers and Peripheries: Europe Between America and Israel Fifty Years After World War II*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 1999, p.5.

¹⁰⁶ Lai gan jau 1939.g. ASV atradās pasaulē lielākā ebreju kopiena un ebreju skaits Eiropā sāka samazināties (1939.g. Eiropas ebreji veidoja mazāk kā 60% no pasaules ebrejiem, salīdzinājumam – 1900.g. tie bija 83 %), tomēr ebreju “centrs” joprojām atradās Eiropā – to veidoja aškenazu ebreju kopienas Centrālajā un Austrumeiropā. – DellaPergola S. *An Overview of the Demographic Trends of European Jewry*. //Webber J. (ed.). *Jewish Identities in the New Europe*. London, Washington: Littman Library of Jewish Civilization, 1994, pp. 62-63.; Sk. pielikumā 1.1. tabulu.

Aplūkojot situāciju Rietumos 20.gs. otrajā pusē, jāņem vērā ebreju diasporas jaunās iespējas un sociālais akcepts. Tā kā lielākā daļa ebreju vairs nedzīvoja perifērijās, bet pasaules ekonomiskās un politiskās sistēmas pamata teritorijās, un vairākums – kā vidusšķiras iedzīvotāji, tad Rietumu plurālisma sabiedrībās parādījās lielas un ietekmīgas ebreju kopienas.¹⁰⁷ Ebreji daudz lielākā mērā nekā tas bija 1939.g. koncentrējās industriālās, attīstītās valstīs ar augstu ienākuma, kultūras un izglītības līmeni, un varēja baudīt pilsonisko brīvību un demokrātijas sniegtās iespējas.¹⁰⁸ Kļūt par pilnīgu vairākuma sabiedrības un kultūras daļu – tas ebrejiem nebija iespējams daudzus gadu simtus.

Cionisma ideoloģijas uzplaukums un neatkarīgas Izraēlas Valsts dibināšana ebreju “vēsturiskajā dzimtenē” bija vēl viens būtisks 20.gs. otrās puses notikums, kas pamatos ietekmēja ebreju reliģisko dzīvi un attīstību kopumā. Izraēlas Valsts kļuva par ideoloģisko, kultūras un emocionālo ebreju tautas centru.¹⁰⁹

Jauno apstākļu rezultātā attīstījās cits ebreju dzīves modelis, kurā reliģija zaudēja savu svarīgo lomu, pieauga ebreju sekularizācija un iekļaušanās apkārtējās sabiedrības dzīvē. Vienlaikus ar to notika šķietami pretrunīgs process – pieauga ebreju interese par savas tautas kultūru un vēsturi.¹¹⁰ Jāatzīmē gan, ka sekularizācijas pārmaiņas kopumā nepiedzīvoja ultra ortodoksālie ebreji, taču pēc Holokausta viņu skaits bija krasi samazinājies – Eiropā atsevišķās pilsētās palika vien nelielas ultra ortodoksālo ebreju “saliņas”, lielākā daļa no viņiem dzīvoja ASV un Izraēlā. Lai gan augstas dzimstības rezultātā ultra ortodoksālie ebreji kļuva par vienu no visstraujāk pieaugošajiem ebrejības segmentiem, viņu ietekmi uz ebrejību pēckara laikā, ņemot vērā pašizolāciju no apkārtējās sabiedrības un pat no citiem ebrejiem, kā arī sekulārās pasaules (kultūras, dzīvesveida, politikas utt.) noliegumu, sarežģīti vērtēt kā ievērojamu.¹¹¹

Sevišķi spilgti sekularizācijas tendences atspoguļo ASV piemērs. 1950-ajos gados Amerikas ebreji, būdami vieni no pārticīgākajiem un integrētākajiem ebrejiem vēsturē, sastapās ar pilnīgi atšķirīgiem kultūras un sociālekonomiskiem apstākļiem, kuros praktizēt kopienas dzīvi.¹¹² Valsts plurālisms sniedza viņiem iespēju uzlūkot sevi nevis tradicionāli – kā reliģisku kopienu, bet kā etnisku grupu, kuras pašidentifikāciju veidoja, piemēram, tādi aspekti

---

¹⁰⁷ Goldscheider C. Modernization, Ethnicity and the Post-War Jewish World. // Wistrich R. S. (ed.) *Terms of Survival: The Jewish World Since 1945*. London, New York: Routledge, 1995, p.127.

¹⁰⁸ Wistrich R. S. Introduction. *The Post-War Jewish World*, p.3.

¹⁰⁹ Goldscheider C. Modernization, Ethnicity and the Post-War Jewish World, p.127.

¹¹⁰ Karady V. *The Jews of Europe in the Modern Era: A Socio-Historical Outline*. Budapest, New York: Central European University Press, 2004, p. 415.

¹¹¹ Wistrich R. S. Introduction. *The Post-War Jewish World*, p.5.

¹¹² Gordan R. Nathan Glazer's “American Judaism”: Evaluating Post—World War II American Jewish Religion. *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 105, No. 4, 2015, p. 502.

kā Holokausts un Izraēlas Valsts. Atsevišķi pētnieki pat uzskata, ka Izraēla kļuva par sava veida Amerikas ebreju reliģiju, tā kā daudzi no viņiem ievērojami vairāk laika veltīja tās atbalstam un politiskajam lobijam nekā lūgšanām.¹¹³ 1950-ajos gados tikai neliels skaits Amerikas ebreju ievēroja baušļus par ikdienu lūgšanām, Sabatu un kašrutu. Reliģiskās tradīcijas transformēšanos apliecināja arī jauktas laulības, kuras pēc Otrā pasaules kara ebreju vidū kļuva arvien biežākas.¹¹⁴

No otras puses, kopš 1940-to gadu otrās puses līdz pat 1960-to gadu sākumam Amerikā strauji palielinājās ebreju reliģisko draudžu skaits. Tas saistīts ar to, ka, pieaugot jaunajai pēckara ebreju paaudzei, parādījās tendence masveidā pārcelties ārpus pilsētām, jaunizbūvētos priekšpilsētu apvidos, kur tika atvērts simtiem jaunu reformistu, konservatīvo un ortodoksālo sinagogu.¹¹⁵ Jāatzīmē, ka ASV jūdaisms ir sadalīts dažādos novirzienos – ortodoksālā, konservatīvā, reformistu un rekonstrukcionistu. Rekonstrukcionisms ir nesenākais un pats mazākais jūdaisma atzars, kas neguva plašu izplatību, taču pārējo trīs jūdaisma virzienu sekotāji ir sastopami praktiski katrā ASV pilsētā.¹¹⁶ Visvairāk ebreju pēc Otrā pasaules kara piederēja konservatīvajām draudzēm, tās kļuva par lielākajām ebreju draudzēm ASV. Savukārt ortodoksālas draudzes, kas ir mazāk atvērtas sekulārai kultūrai, lai gan arī paplašinājās, tomēr palika apskatāmajā laikā mazākumā.¹¹⁷ To attīstība bija novērojama, pateicoties tam, ka neilgi pirms Otrā pasaules kara vai tieši pēc tā uz ASV emigrēja aktīvi hasīdu līderi un atsevišķi mitnagedu ješīvu vadītāji ar saviem sekotājiem. Tā lielākā daļa no ortodoksālajām ješīvām ASV ir organizētas tradicionālajā eiropiešu stilā – tās dibināja bēgļi no Eiropas Otrā pasaules kara laikā vai tieši pēc tā.¹¹⁸

Plašā jaunu sinagogu atvēršana ASV liecināja, ka tām nebija primāri lūgšanu ēkas loma, tā kā tikai mazākums no ebrejiem, kas piederēja reliģiskajām draudzēm, regulāri apmeklēja lūgšanas un reliģiskās ceremonijas. Faktiski sinagogas kalpoja par sava veida “ebreju centru”, kas piedāvāja daudz vairāk nekā reliģiskās ceremonijas un reliģiskās tradīcijas apgūšanu, tajās funkcionēja dažādi pulciņi, sporta apvienības – socializēšanās un atpūtas aktivitātes. Sinagogas

---

¹¹³ Sacks J. From Integration to Survival to Continuity: The Third Great Era of Modern Jewry. // Webber J. (ed.). *Jewish Identities in the New Europe*. London, Washington: Littman Library of Jewish Civilization, 1994, pp. 109-111; Wasserstein B. *Vanishing Diaspora: The Jews in Europe since 1945*, London: Penguin Books, 1997, p.102.

¹¹⁴ Sarna J.D. *American Judaism: A History*. New Haven, London: Yale University Press, 2004, p.278.

¹¹⁵ Gartner L. P. *History of the Jews in Modern Times*. New York: Oxford University Press, 2001, pp. 415-417.

¹¹⁶ Schoenfeld S. The Jewish Religion in North America: Canadian and American Comparisons. *The Canadian Journal of Sociology*, Vol. 3, No. 2, 1978, p.210.

¹¹⁷ Moore D.D. American Judaism in the Postwar Period. // Stein J. S. (ed.). *The Cambridge History of Religions in America*. Cambridge: Cambridge University Press, Vol.3, 2009, p.91

¹¹⁸ Schoenfeld S. The Jewish Religion in North America: Canadian and American Comparisons, p.214.

meklēja veidu, kā sastapties ar ebrejiem sekulārajā līmenī un sniegt iespēju iepazīt ebreju kultūru, paplašinot savu programmu stipri ārpus tradicionāli pieņemtajām lūgšanām un mācībām.¹¹⁹ Kalpojot kā ebreju identifikācijas struktūra, sinagoga “piekāpās” kultūrai. Tādā veidā jūdaisms tika pielāgots priekšpilsētu dzīves stilam un amerikāņu sabiedrībai kopumā.¹²⁰

Unikāls valsts un reliģijas modelis, kuram nav analoga nevienā citā valstī, izveidojās Izraēlā. Jau no valsts dibināšanas brīža jūdaisma loma un vieta bija komplicēta. Lai gan oficiāli jūdaisms nekļuva par valsts reliģiju, tas kopš 1948.g. tika inkorporēts valsts institūcijās un atsevišķās jomās tika pieņemti likumi, balstīti uz jūdaisma pamatprincipiem. Vairākām reliģiskajām institūcijām ir funkcijas valsts pārvaldē. Piemēram, Izraēlas Rabīnu tiesa, kas ietilpst valsts tiesu sistēmā, īsteno jurisdikciju pār ebreju laulību un šķiršanās lietām. Turklāt valsts finansē ar jūdaismu saistītos aspektus.¹²¹ Gan valsts simbolos un svētkos, gan daudzās ikdienas dzīves jomās ir spilgti jūtama jūdaisma ietekme.¹²² Jāatzīmē, ka ar jūdaismu Izraēlā tiek saprasts ortodoksālais jūdaisms, kura pamatu veido rabīnistiskā tradīcija – to ievēro lielākā daļa reliģiski praktizējošo Izraēlas ebreju. Konservatīvā un reformu jūdaisma draudzes Izraēlā ir nelielā skaitā un to reliģiskās autoritātes netiek oficiāli atzītas, proti valsts tās nefinansē (ar dažiem izņēmumiem).¹²³

Jau kopš paša Izraēlas valsts pastāvēšanas sākuma bija vērojama nespēja definēt ebrejības “raksturu”, un arī turpmākajos gados valsts līmenī netika panākta vienošanās par to, vai dominējošajiem vajadzētu būt sekulārajiem vai reliģiskajiem elementiem, variējot starp ortodoksālo un nereliģiski orientēto ebreju ideoloģiskajām tendencēm.¹²⁴ Lai gan bieži vien to uzlūko kā ultra-ortodoksālo un sekulāro ebreju cīņu, polarizācija ir daudz kompleksāka.¹²⁵ Līdz ar to, kopumā ir sarežģīti noteikt Izraēlas ebreju reliģiozitātes līmeni. Socioloģiski pētījumi

---

¹¹⁹ Sklare M. *Observing America's Jews*. Hanover: Brandeis University Press, 1993, pp. 44, 47-48.

¹²⁰ Moore D.D. *American Judaism in the Postwar Period*, pp.104-105.

¹²¹ England I. Law and Religion in Israel, *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 35, No. 1, 1987, pp.196-197, 202.

¹²² Izraēlā gandrīz visām sabiedriskās dzīves sfērām ir spilgti izteikta reliģiska nokrāsa un ar jūdaisma normām savā ikdienas dzīvē sastopas ikviens izraēlietis. Piemēram, Šabatā un ebreju reliģisko svētku dienās nekursē sabiedriskais transports; visās valsts iestādēs un Izraēlas Valsts armijā tiek nodrošināts košera ēdiens. – England I. Law and Religion in Israel, p.199.

¹²³ Sharot S. Israel: Sociological Analyses of Religion in the Jewish State, *Sociological Analysis*, Vol. 51, Special Presidential Issue Sociology of Religion: International Perspectives, 1990, p.65.

¹²⁴ Tessler M. Secularism in Israel: Religious and Sociological Dimensions. *Discourse*, Vol. 19, No. 1, 1996, pp.164-166.

¹²⁵ Populārajā un zinātniskajā diskursā pieņemts Izraēlas ebrejus iedalīt četrās reliģiozitātes kategorijās, ņemot vērā ne vien reliģiskās prakses un ticību, bet arī socioloģisko aspektu. Tās atspoguļo dažādos dzīvesveidus, atšķirīgas izglītības sistēmas un nereti arī politisko nostāju. Minētās četras kategorijas ir: haredim (ultra-ortodoksālie), reliģiskie, tradicionālie un sekulārie. - Sorek T., Ceobanu A.M. Religiosity, National Identity and Legitimacy: Israel as an Extreme Case, *Sociology*, Vol. 43, No. 3, 2009, pp. 481-482.

apliecina, ka, lai gan daudzi Izraēlas ebreji ievēro vismaz daļu no jūdaisma baušļiem, tas nav nekādā mērā saistīts ar reliģisko pārliecību un ticību, bet gan ar pieskaņošanos kopējām praksēm un savas ebreju-izraēliešu nacionālās identitātes izpausmi. Turklāt sekularizācijas process dažādos reliģiozitātes aspektos raksturīgs gan Tuvo Austrumu, gan Eiropas izcelsmes ebreju vidū, kuru reliģiskās prakses variē.¹²⁶

Eiropā apstākļi, kuros nonāca ebreji pēc Otrā pasaules kara, bija atšķirīgi. Visās valstīs, izņemot Franciju, šajos gados bija vērojams pastāvīgs ebreju skaita samazinājums emigrācijas un asimilācijas rezultātā.¹²⁷ 1955.g. Londonā tika noturēta ebreju organizāciju konference¹²⁸, kuras laikā tika apspriestas galvenās Eiropas ebreju kopienu problēmas. Par būtiskākajām atzina to, ka tās bija skaitliski nelielas, trūka ebreju reliģisko vadītāju un skolotāju, kā arī mācību iestāžu un kopienu institūciju. Kopumā nebija izveidojusies atbilstoša infrastruktūra ebreju kopienas dzīvei. Liels izaicinājums bija arī pieaugošā jauktu laulību tendence.¹²⁹

Viena no lielākajām ebreju kopienām Rietumeiropā pēc Otrā pasaules kara atradās Francijā.¹³⁰ Raksturīga pēckara Francijas ebreju iezīme bija stratifikācija pēc ģeogrāfiskās izcelsmes. Vairākumu veidoja jidišā runājošie imigranti un viņu pēcteči no Austrumeiropas un Krievijas. Savukārt sefardu elements redzamāku lomu ebreju reliģiskajā dzīvē sāka spēlēt vien ap 1960-ajiem gadiem, līdz ar lielu imigrantu skaitu no Ziemeļāfrikas un Turcijas (pirms tam dzīvojošie sefardu ebreji lielākoties jau 19.gs. bija asimilējušies un konvertējušies kristietībā).¹³¹ Jaunie imigranti ienesa citas tradīcijas un kopumā bija reliģiskāki nekā dzimušie Francijā ebreji. Viņu pārceļšanās rezultātā, piemēram, Parīzes apkaimē pieauga sinagogu skaits, turklāt pakāpeniski tika veicināta sefardu un aškenazu liturģijas un rituālu sajaukšanās.¹³²

Tomēr arī imigrējušo sefardu tradicionālisms ar laiku mazinājās, līdzīgi kā iepriekšējo ebreju imigrantu “viļņu” gadījumā. Otrā paaudze pēc vecāku apmešanās Francijā sinagogu jau apmeklēja retāk un vairs tik stingri neievēroja Sabatu un kašrutu. Šīs pārmaiņas atspoguļoja

---

¹²⁶ Sharot S. *Israel: Sociological Analyses of Religion in the Jewish State*, p.66.

¹²⁷ Troen S.I. *Introduction: The Post-Holocaust Dynamics of Jewish Centers and Peripheries*, p.1.

¹²⁸ Konferencē piedalījās pārstāvji no ebreju kopienām Beļģijā, Dānijā, Somijā, Francijā, Grieķijā, Gibraltārā, Lielbritānijā, Holandē, Itālijā, Maltā, Norvēģijā, Spānijā, Zviedrijā, Šveicē, Tunisijā, Rietumvācijā, kā arī vadošie delegāti no starptautiskām organizācijām, taču dalībnieku vidū nebija neviena Austrumeiropas pārstāvja. – *British Observer. The Consultative Conference in London: Landmark in International Jewish Relations. Commentary*, September 1955, pp. 212-218.

¹²⁹ Turpat, pp. 212-218.

¹³⁰ Tiek uzskatīts, ka 1946.g. Francijā bija ap 180'000 ebreju, taču turpmākajos gados joprojām bija vērojams nepārtraukts ebreju bēgļu pieplūdums. – Weinberg D. *The Revival of French Jewry in Post- Holocaust France: Challenges and Opportunities.*// Hand S., Katz S.T. (eds.). *Post-Holocaust France and the Jews, 1945-1955*. New York, London: New York University Press, 2015, p.27.

¹³¹ Wasserstein B. *Vanishing Diaspora: The Jews in Europe since 1945*, pp. 62-63.

¹³² Weinberg D. *The Revival of French Jewry in Post- Holocaust France: Challenges and Opportunities*, pp.34-35.

sekularizācijas tendences franču sabiedrībā un Francijas ebreju vidū kopumā. Tā tikai nedaudz vairāk kā puse no ebreju studentiem Parīzē 1964.g. ievēroja Jom-Kipur gavēni, mazāk kā puse Pesahā ēda macu un tikai 29% ievēroja Sabatu.¹³³ Atšķirībā no pirms kara pastāvošā bipolārā ebreju reliģiskā modeļa (stingra reliģiska ortodoksija un asimilācija), Francijā, līdzīgi kā citur, pakāpeniski parādījās jaunas ebreju identitātes formas, kas sniedza iespējas paust savu piederību ebrejībai ārpus tradicionālajām reliģijas noteiktajām robežām.¹³⁴

Citu Rietumeiropas valstu starpā ievērojams ebreju skaits bija vēl Lielbritānijā. 1950-to gadu sākumā, pateicoties tam, ka turpinājās intensīva imigrācija, Anglijas ebreji sasniedza demogrāfisko virsotni, tiesa gan kopš tā laika sākās pretējs process un ebreju skaits samazinājās, ko ietekmēja gan nelielā dzimstība, gan jauktas laulības.¹³⁵ Ņemot vērā dažādos imigrācijas viļņus, ebreju kopiena nebija vienota. Iespējams izdalīt četras grupas: sefardu (mazākā no visām), aškenazu, ebrejus no Vācijas, Austrijas, Ungārijas un Čehoslovākijas, kas ieradās kā bēgļi Otrā pasaules kara laikā (lai gan viņi arī bija ažkenazi, tomēr kultūras un sociālā aspektā – praktiski nesaistīti ar Austrumeiropu), un krievu-poļu izcelsmes ebrejus, kas veidoja vairākumu.¹³⁶

Arī Lielbritānijas ebreju reliģiskās dzīves modelis pēc kara atspoguļo kopējās Rietumiem sekularizācijas tendences. Ebreju reliģiskās prakses ievērošana pamazām, ar katru paaudzi vājinājās. Piemēram, šohetu skaita kritums pēckara gados liecināja par kašruta ievērošanas mazināšanos. Turklāt ebreju vidū izplatījās paradums iegādāties košera gaļu lietošanai mājās, bet ārpus mājās – lietot gaļu, kas nebija košera, lai gan reliģiskais likums to aizliedz.¹³⁷ Aptauja, kas tika veikta ebreju studentu vidū 1949.-1950. akadēmiskajā gadā, liecināja, ka 40% no viņiem nebija reliģiski, bet 66%, kas nāca no ortodoksālām ģimenēm, uzskatīja sevi par mazāk ortodoksāliem nekā vecāki.¹³⁸

1960-ajos gados, kad ebreji Lielbritānijā, līdzīgi kā ASV, sāka pārcelties no pilsētu centriem uz jaunām priekšpilsētām, pieauga to ebreju skaits, kas bija saistīti ar sinagogu. Atsevišķās Lielbritānijas pilsētās šajā laikā līdz pat aptuveni 90 % ebreju ģimeņu ietilpa

---

¹³³ Wasserstein B. *Vanishing Diaspora: The Jews in Europe since 1945*, pp. 69-70.

¹³⁴ Schnapper D. *Israélites and Juifs: New Jewish Identities in France*. // Webber J. (ed.). *Jewish Identities in the New Europe*. London, Washington: Littman Library of Jewish Civilization, 1994, p. 173.

¹³⁵ Gartner L. P. *History of the Jews in Modern Times*. New York: Oxford University Press, 2001, p.410.

¹³⁶ Wasserstein B. *Vanishing Diaspora: The Jews in Europe since 1945*, pp.70-73.

¹³⁷ Turpat, pp.75-76.

¹³⁸ Endelman T.M. *The Jews of Britain, 1656 to 2000*. Berkeley: University of California Press, 2002, p.239.

sinagogu draudžu locekļu vidū¹³⁹, taču arī šajā gadījumā tas nav skaidrojams ar pieaugošu reliģisko praksi vai sinagogas apmeklēšanu – piederība sinagogai, kuru sekmēja pārticība un no tā izrietošā spēja maksāt augstu draudzes locekļu maksu, kalpoja par suburbanizācijas faktoru un etnisko vienotību.¹⁴⁰ Faktiski sinagoga mazākā mērā darbojās kā reliģiska institūcija, bet vairāk koncentrējās uz etniskas identifikācijas izpausmi. Šajā aspektā Lielbritānija sekoja Amerikas tendencēm, kur reliģiskie rituāli transformējās etniski definētos, kļūstot mazāk stingri noteikti. Pielāgojoties mainīgajiem apstākļiem, tādā veidā tika saglabāta turpmākā iesaiste ebreju kopienas dzīvē.¹⁴¹

Neskatoties uz to, ka Lielbritānijā ir liela dažādība jūdaisma virzienos (pastāv ortodoksālās, konservatīvās, reformistu, liberālās u.c. sinagogas), lielākā daļa no visiem ebreju reliģisko draudžu locekļiem arī pēc Otrā pasaules kara turpināja piederēt ortodoksālajām draudzēm, kuras atzīst Galvenā rabīna autoritāti un strikti ievēro ebreju likumu, taču šāda “vienveidība” ir maldinoša, jo tikai neliels skaits no visiem ortodoksālo draudžu locekļiem Lielbritānijā paši pilnībā ievēro reliģiskos likumus. Vairākumam tā ir tikai formalitāte un savā dzīvesveidā – praksē un ticībā – viņi nav ortodoksāli, tādējādi šajā ziņā īpaši neatšķiras no citu jūdaisma virzienu draudžu pārstāvjiem.¹⁴²

Austrumeiropas valstīs un PSRS pieaugoša ebreju sekularizācija pēckara gados bija sevišķi tipiska, taču atšķirībā no Rietumiem, dominējošais aspekts, kas to ietekmēja, bija komunistiskais režīms un tā izvērstā antireliģiskā politika. Padomju Savienības republikās ebreju reliģiskās dzīves attīstības tendencēs iespējams izdalīt kopīgu padomju modeli, savukārt Austrumeiropas valstīs vienots modelis nepastāvēja. Tiesa gan skaita ziņā ievērojamas ebreju reliģiskās kopienas to vidū bija tikai Ungārijā un Rumānijā, kur ebreju pieredze krasi kontrastēja, salīdzinot ar citām padomju bloka valstīm.¹⁴³

Rumānijā, neskatoties uz komunistiskā režīma ateisma ideoloģiju, ebreju reliģiskā kopiena bija salīdzinoši aktīva. Tiek uzskatīts, ka represīvā Nikolaje Čaušesku režīma laikā (1965–1989) ebreji pat guva lielāku autonomiju visu citu reliģiju vidū un sava veida prioritāru

---

¹³⁹ Haberman S., Kosmin B.A., Levy C. Mortality Patterns of British Jews 1975-79: Insights and Applications for the Size and Structure of British Jewry, *Journal of the Royal Statistical Society*, Series A (General), Vol. 146, No. 3, 1983, p.308.

¹⁴⁰ Endelman T.M. *The Jews of Britain, 1656 to 2000*. Berkeley: University of California Press, 2002, p.239.

¹⁴¹ Turpat, p.203.; Miller S.H. The Structure and Determinants of Jewish Identity in the United Kingdom. // Krausz E., Tulea G. (eds.). *Jewish Survival: The Identity Problem at the Close of the Twentieth Century*. New Brunswick, London: Transaction Publishers, 1998, p.229.

¹⁴² Miller S. H. Religious Practice and Jewish Identity in a Sample of London Jews. // Webber J. (ed.). *Jewish Identities in the New Europe*. London, Washington: Littman Library of Jewish Civilization, 1994, pp.193-194.

¹⁴³ Gitelman Zvi. Jewish Nationality and Religion in the USSR and Eastern Europe.// Ramet P. (ed.). *Religion and Nationalism in Soviet and East European Politics*, Durham and London: Duke University Press, 1989, pp. 69, 73.

statusu. Tas gan neietekmēja to, ka pēc Otrā pasaules kara ebreju skaits Rumānijā krasi mazinājās: 1945.g. Rumānijā dzīvoja ap 430'000 ebreju, 1965.g. emigrācijas rezultātā – vien ap 100'000, bet 1989.g. – vairs tikai ap 19'000.¹⁴⁴

Īpašais stāvoklis, kurā nonāca ebreji, varētu būt skaidrojams ar personības faktoru – 1948.g. par Rumānijas virsrabīnu kļuva Mozus Rozens (1912-1994), kurš šajā amatā atradās līdz pat savai nāvei, guva lielu autoritāti un panāca ebreju institūciju konsolidāciju un autonomiju. 1964.g. M. Rozens tika iecelts arī par Rumānijas ebreju kopienu federācijas priekšsēdētāju. Balansējot starp konformismu un prasmīgu diplomātiju, M. Rozenam izdevās panākt, ka turpināja funkcionēt ebreju izglītības tīkls, sinagogu reliģiskās un kultūras aktivitātes, bērni varēja apgūt ivritu un ebreju reliģiskās tradīcijas. Uzsverot nepieciešamību veidot labas attiecības ar Rietumiem, M. Rozens pārliecināja valdību arī par atļauju uzturēt sadarbību ar Amerikas organizāciju “Džoint”¹⁴⁵, Pasaules ebreju kongresu u.c. starptautiskām ebreju institūcijām. Valdībai no tā bija politisks ieguvums – apmaiņā pret relatīvo brīvību režīms īstenoja propagandistisku manipulāciju un sinagogai regulāri nācās paust tam atbalstu. Tādā veidā sociālistiskā bloka valstu vidū faktiski radās sava veida anklāvs, kurā ebreji, neskatoties uz sovjetizāciju un valdošo ateismu, diskrēti varēja saglabāt savu identitāti.¹⁴⁶

Arī Ungārijā režīms pauda salīdzinoši tolerantu politiku attiecībā pret ebreju reliģiju. To apliecina tas, ka 1970-ajos gados Budapeštā funkcionēja 30 sinagogas, 10 košera gaļas veikalu, rabīnistiskā seminārija un valsts kontrolētajā radio reizi mēnesī pārraidīja ebreju reliģiskās lūgšanas. Jāpiebilst, ka Budapeštas rabīnistiskā seminārija bija vienīgā šāda veida iestāde Austrumeiropas reģionā. Tāpat Ungārijas ebreju draudzes visā apskatāmajā periodā turpināja uzturēt saikni ar citām starptautiskām ebreju reliģiskajām un sabiedriskajām organizācijām.¹⁴⁷

Tomēr, līdzīgi kā Rumānijas gadījumā, Ungārijā valsts un ebreju reliģiskās iestādes raksturoja pragmatisks kompromiss un tās darbojās varas iestāžu kontrolē. Spilgts piemērs atkarībai no valdības politikas ir 1950.g. notikusī Ungārijas ebreju draudžu unifikācija. Saskaņā ar varas iestāžu prasību divu dažādu ebreju reliģisko virzienu (ortodoksālo un neologu) vadība bija spiesta pieņemt rezolūciju par vienas, vienotas organizācijas dibināšanu, kas sniedza

---

¹⁴⁴ Volovici L. Romanian Jewry under Rabbi Moses Rosen during the Ceausescu Regime.// Mendelsohn E.(edit.). *Jews and the State: Dangerous Alliances and the Perils of Privilege*, New York: Oxford University Press, 2003, pp.182-183.

¹⁴⁵ “Džoint” (Amerikas ebreju apvienotās sadales komiteja) – lielākā pasaules ebreju starpnacionālā filantropiskā organizācija.

¹⁴⁶ Volovici L. Romanian Jewry under Rabbi Moses Rosen during the Ceausescu Regime.// Mendelsohn E.(edit.). *Jews and the State: Dangerous Alliances and the Perils of Privilege*, New York: Oxford University Press, 2003, pp.182-187.

¹⁴⁷ Wasserstein B. *Vanishing Diaspora: The Jews in Europe since 1945*, p.209.

valdībai iespēju draudzes vieglāk kontrolēt. Cits piemērs valsts kontrolei bija “Noteikumi rabīniem”, ko pieņēma drīz pēc kara. Tie paredzēja, ka rabīns nedrīkst vadīt sprediķus, kuru saturs vai filozofija ir pretrunā ar politisko, ekonomisko vai sociālo Ungārijas valsts kārtību. Turklāt kopš 1957.g. vadošajiem ebreju reliģiskajiem amatiem formāli bija nepieciešams saņemt valsts iestāžu apstiprinājumu, tādā veidā tie kļuva par institucionālu nomenklatūras sistēmas daļu.¹⁴⁸

Jāizceļ, ka lielākajai daļai Ungārijas ebreju reliģija nekļuva par identifikācijas pamatu. Pieņemot komunistiskās diktatūras noteiktās robežas, ebreju reliģiskā draudze izvērta tikai stingri reliģiskas aktivitātes, un, ņemot vērā to, ka valstī bija ļoti augsts sekularizēto ebreju skaits, ar reliģisko draudzi sevi identificēja mazākums ebreju. To noteica tas, ka Ungārijā Holokaustā proporcionāli visvairāk izdzīvoja tieši asimilētie ebreji (lielākoties Holokausta skāra ortodoksālos ebrejus).¹⁴⁹ Tādā veidā bija zudis būtisks tradicionālās ebreju dzīves pamats un lielāko daļu Ungārijas ebreju veidoja urbanizēti, sekularizēti un asimilēti ebreji. Turklāt turpmākajos gados asimilācijas procesu vēl vairāk sekmēja sociālās pārmaiņas sabiedrībā.¹⁵⁰

Savukārt Padomju Savienībā tradicionālā ebreju reliģiskā dzīve tika izjaukta vēl pirms Otrā pasaules kara. Jau 19.gs. Krievijas impērijā attīstījās sekulārs ebrejības fenomens – jidišisms, kas aizvietoja reliģiju ar valodu un pozicionēja ideju par ebreju autonomiju diasporā¹⁵¹, taču jūdaisma lomu vēl vairāk vājināja padomju valdības izvērstie antireliģiskie pasākumi un kampaņas, kā arī urbanizācija un izglītība. Saskaņā ar 1937.g. PSRS tautas skaitīšanas datiem tikai 17% ebreju identificēja sevi kā reliģiskus, kas liecina, ka jau šajos gados reliģija padomju ebreju vidū zaudēja savu nozīmīgo lomu.¹⁵² Izņēmums bija 1939.g. un 1940.g. pievienotās PSRS teritorijas, tai skaitā Baltija, kur reliģiskā tradīcija ebreju vidū pirms Otrā pasaules kara ieņēma redzamu vietu (viņus pieņemts apzīmēt par “rietumniekiem”).¹⁵³

---

¹⁴⁸ Kovacs A. Hungarian Jewish Politics from the End of the Second World War until the Collapse of Communism. // Mendelsohn E.(edit.). *Jews and the State: Dangerous Alliances and the Perils of Privilege*, New York: Oxford University Press, 2003, p. 136.

¹⁴⁹ Kovacs A. Jews and Jewishness in post-war Hungary. *Quest. Issues in Contemporary History. Journal of the Fondazione CDEC*, No. 1, 2010, p.39.

¹⁵⁰ Zuda pirmskara laikam raksturīgās robežas starp ebrejiem un neebrejiem, ko, piemēram, iepriekš noteica tradicionālie ebreju nodarbošanās veidi. – Turpat, p. 40.

¹⁵¹ Gitelman Zvi. *Conclusion: The Nature and Viability of Jewish Religious and Secular Identities*. // Gitelman Zvi (ed.). *Religion or Ethnicity?: Jewish Identities in Evolution*. New Brunswick, New Jersey, London: Rutgers University Press, 2009, p.309.

¹⁵² Chervyakov V., Gitelman Zvi, Shapiro V. Religion and Ethnicity: Judaism in the Ethnic Consciousness of Contemporary Russian Jews, *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 20, No. 2, 1997, p.283.

¹⁵³ Gitelman Zvi. The Evolution of Jewish Culture and Identity in the Soviet Union.// Ro'i Y., Beker Avi (eds). *Jewish Culture and Identity in the Soviet Union*, New York, London: New York University Press, 1991, p.16.

Pēc kara iespēja īstenot ebreju reliģiskās aktivitātes PSRS bija ļoti ierobežotas. Pastāvēja salīdzinoši neliels skaits ebreju reliģisko draudžu, kas vēl vairāk samazinājās antireliģisko kampaņu laikā, un to darbība bija atkarīga no padomju varas politikas. Nebija atļautas gandrīz nekādas ebreju reliģiskās mācību iestādes, tādējādi, aizejot pirmskara paaudzei, faktiski tikai “rietumnieku” vidū vēl atradās atsevišķi tradīcijas zinoši vadītāji. Turklāt, ņemot vērā, ka reliģija neatbilda padomju varas uzvedības normām, tad pretstatā tradicionālajai ebreju reliģijas “pārraidīšanas” formai (caur rituālu un uzvedības normu sistēmu ģimenē), tā pārvērtās par kaut ko apgrūtinošu, kam bija nepieciešama īpaša “piepūle”, sava veida fanātisms. Ebreji arvien vairāk attālinājās no tradicionālās reliģiskās prakses un pieauga akulturācija. Tā, piemēram, 1988.g. jauktās laulībās stājās 58,3% ebreju vīriešu un 47,6% ebreju sievietes.¹⁵⁴

Pretstatā Rietumu valstīm, padomju vara jautājumu par ebreju identitātes reliģisko un etnisko aspektu atrisināja “no augšas”, klasificējot ebrejus kā nacionalitāti, nošķirtu no reliģijas. Proti, būt ebrejam padomju varas skatījumā nozīmēja būt par etniskas grupas pārstāvi, bez sasaistes ar jūdaismu – par ebreju tika klasificēts arī ateists vai praktizējošais kristietību. Rezultātā ebreji, lielākā daļa no kuriem bija akulturējušies, tika oficiāli un sociāli nodalīti, joprojām nepakļaujoties asimilācijai un savu identitāti izjūtot pasīvi. Reliģijas ievērošana padomju varas apstākļos kļuva par visai personīgu lietu un retos gadījumos tika pausta publiski.¹⁵⁵

Neliela daļa PSRS ebreju 1960-ajos gados risinājumu šādas oficiālās identitātes pretrunai rada emigrācijā uz Izraēlu. Savukārt 1980-ajos gados, līdz ar emigrācijas iespēju krasu ierobežošanu, PSRS ebreju jauniešu starpā parādījās tendence pievērsties reliģijai. Simtiem cilvēku, pamatā lielākajās pilsētās, uzsāka apgūt un ievērot jūdaismu. Minēto fenomenu, iespējams, var skaidrot ar viņu interesi par ebreju kultūru un vēsturi – atklāsmi, ka tā ir cieši saistīta ar reliģiju. Tā kā iespēja izbraukt un dzīvot Izraēlā tika liegta, tad viņi koncentrējās uz alternatīvas kopienas izveidi PSRS iekšienē. Ar lielu apņēmību tika dibināti mācību pulciņi, nodrošināts košera ēdiens, lūgšanas un citas reliģiskas vajadzības, taču tā bija tikai neliela daļa ebreju un šajā gadījumā reliģiskās prakses ievērošana balstījās nacionālajā apziņā.¹⁵⁶

Kopumā 20.gs. otrajā pusē ebreju vidū raksturīga iezīme bija apzināta attālināšanās no reliģijas un tās ievērošanas – zuda tradicionālā identitāte, kas balstījās kopš dzimšanas nodotu

---

¹⁵⁴ Chervyakov V., Gitelman Zvi, Shapiro V. Religion and Ethnicity: Judaism in the Ethnic Consciousness of Contemporary Russian Jews, p.284.

¹⁵⁵ Gitelman Zvi. The Evolution of Jewish Culture and Identity in the Soviet Union, p.21.; Altshuler M. *Religion and Jewish Identity in the Soviet Union, 1941-1964*, p. 5.

¹⁵⁶ Gitelman Zvi. Jewish Nationality and Religion in the USSR and Eastern Europe. pp. 67-68.

paražu, vērtību un dzīvesveida sistēmā. Lai gan atšķirīgu iemeslu dēļ – piemēram, Austrumeiropā dominējošo ateistisko režīmu iespaidā, bet Rietumos modernizācijas procesu rezultātā – tomēr sekularizācijas tendences bija vienojošas. Attīstījās jaunas ebreju identitātes formas, kur centrālais kļuva etniskais un nacionālais komponents, bet jūdaisms nereti kļuva par sava veida “ārējo fasādi”, caur kura simboliem šī identitāte tika pausta. Tādējādi ebreji, tikai simboliski ievērojot kādus reliģiskās prakses vai rituālu aspektus vai caur piesaisti reliģiskajām draudzēm, meklēja ebreju identitātes pamatu kultūrā, arvien vairāk novirzoties no tradicionālā jūdaisma.

2. VALSTS VARAS ATTIEKSME PRET JŪDAISMU UN EBREJU RELIĢISKO TRADĪCIJU LPSR

Padomju varas attieksme pret jūdaismu veidojās, balstoties uz vispārējo režīma antireliģisko politiku, kas tika īstenota jau kopš PSRS pastāvēšanas sākuma un saglabājās par nemainīgu virzienu visos turpmākajos gados. Oficiālā ideoloģija uzlūkoja reliģiju par kaitīgu darbaļaužu apziņai pagātnes palieku, ar kuru nepieciešams cīnīties. Lai gan likumdošana neaizliedza reliģisko draudžu darbību un PSRS Konstitūcija noteica, ka „*baznīca ir šķirta no valsts un skola no baznīcas*¹⁵⁷; *brīvība piekopt reliģiskus kultus, kā arī antireliģiskas propagandas brīvība atzīta visiem pilsoņiem*”¹⁵⁸, praksē valsts vara stingri reglamentēja reliģiskās dzīves iespējamās izpausmes un propagandēja, ka katram komunistam jābūt ateistam.¹⁵⁹

Svarīga loma attieksmē pret ebreju reliģisko dzīvi bija arī padomju varas nacionālajai politikai. Tās pamatā atradās “vienotas padomju tautas” koncepcija, kas, pretrunā jūdaisma tradīcijām, vērsās pret nacionālām atšķirībām un paredzēja, ka ebreji ir nolemti asimilācijai. Turklāt reliģisko un nacionālo politiku ietekmēja arī personības faktors, tā kā faktiskās varas centrālais elements bija PSKP CK virsotnē esošais ģenerālsekretārs un šaurā viņam pietuvināto personu loks.

2.1. Pirmie pēckara gadi (1944-1948)

Konsekventi īstenoto pasākumu rezultātā, kas bija vērsti uz to, lai likvidētu reliģisko dzīvi, PSRS Otrā pasaules kara priekšvakarā likumīgi darbojās visai neliels skaits sinagogu, kas neizcēlās ar ievērojamu apmeklētāju daudzumu, taču atšķirīgā situācijā atradās 1939.g. un 1940.g. anektētās teritorijas¹⁶⁰, kur padomju režīmam nebija pietiekami daudz laika izvērst intensīvu antireliģisko politiku. Lai gan arī šajās teritorijās tika īstenoti reliģiskās dzīves ierobežojumi, vērsties pret draudžu vadītājiem un slēdzot reliģiskās mācību iestādes, lielākā daļa sinagogu turpināja savu darbību, un antireliģiskā propaganda ticīgo vidū izrādījās visai neefektīva. Šajās vietās daudziem ebrejiem reliģija joprojām kalpoja par svarīgu faktoru.¹⁶¹

---

¹⁵⁷ Ar baznīcu tika saprastas visas reliģiskās draudzes.

¹⁵⁸ LPSR analogiska Konstitūcija tika pieņemta 1940.g. 25.augustā un atjaunota 1944.g. – Rudevics A. (tulk.). *Komunistiskās partijas un padomju valdības attieksme pret reliģiju un baznīcu*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1960, 45.lp.

¹⁵⁹ PSRS un tās republiku konstitūcijas formāli deklarēja demokrātiskus valsts pārvaldes principus, taču faktiski tā bija tikai “virtuālā realitāte”, kas neatbilda patiesajai situācijai. – Bleiere D. *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR*, 41.lp.

¹⁶⁰ Šajās teritorijās ietilpa Polijas austrumu reģioni, Besarābija un ziemeļu Bukovina, kā arī Igaunija, Latvija un Lietuva.

¹⁶¹ Altshuler M. *Religion and Jewish Identity in the Soviet Union, 1941-1964*, p. 5.

1941.g., līdz ar nacistiskās Vācijas karaspēka iebrukumu PSRS, režīma reliģiskajā politikā iezīmējās pārmaiņas. Neskatoties uz to, ka pamata ideoloģiskais virziens nemainījās, taču, aptverot reliģijas sabiedrisko lomu un spēju saistīt plašas cilvēku masas, padomju režīms sāka paust sava veida iecietību, kas sevišķi spilgti bija vērojama attiecībā pret Krievijas Pareizticīgo Baznīcu, taču atsaucās arī uz ebreju reliģiskajām draudzēm. 1942.g. Maskavā pat tika izveidota īpaša Ebreju antifašistiskā komiteja (EAK) – relatīvi neliela organizācija, kas formāli pārstāvēja visus PSRS ebrejus un faktiski darbojās propagandas mērķiem ārzemēs. Pēc EAK delegātu vizītes Rietumu valstīs 1943.g., padomju varas iestādes pārliecinājās par ārvalstīs pastāvošo interesi PSRS ebreju reliģiskajā dzīvē un izmantoja reliģiju, lai gūtu no Rietumiem atbalstu.¹⁶² Šo jauno modeli padomju attieksmei pret reliģiju formulēja pats J.Staļins, kurš, būdams politisks pragmatīķis, saskatīja reliģijā sociālu fenomenu, ko iespējams izmantot viņa politiskās sistēmas vajadzībām.¹⁶³

Lai sekmētu padomju propagandas centienus ārzemēs un kontrolētu kara gados novēroto “reliģisko pacēlumu”, saskaņā ar PSRS TKP lēmumu 1944.g. 29.maijā tika izveidota Reliģisko kulta lietu padome (RKLP). Par tās priekšsēdētāju 1944.g. 6.jūnijā kļuva pieredzējis valsts drošības orgānu darbinieks Ivans Poļanskis (1898-1956). Savienotajās un autonomajās republikās, kā arī apgabalos tika iecelti RKLP pilnvarotie, kas attiecīgi bija tieši pakļauti RKLP pie PSRS TKP (vēlāk MP), nevis vietējai valdībai. RKLP un tās pilnvaroto darbības virziena pamatu veidoja Krievu pareizticīgās Baznīcas lietu padomes (KPBLP) vadlīnijas, un ietvēra valsts reliģiskās politikas īstenošanu un tās koordinēšanu starp vietējiem un centrālajiem varas orgāniem un reliģiskajām draudzēm, proti, RKLP nodrošināja saikni starp PSRS valdību un reliģisko apvienību vadītājiem.¹⁶⁴ RKLP pārraudzīja visas reliģijas, izņemot Krievu pareizticīgo Baznīcu, kura atradās KPBLP pārziņā. Attiecīgi RKLP tika izveidotas trīs nodaļas, kas nodarbojās ar jautājumiem saistītiem ar: 1) islāma, jūdaisma un budisma reliģiju 2) armēņu-gregoriāņu, katoļu un luterāņu Baznīcu 3) vecticībniekiem un “evanģēlistiem” (atzīto reliģisko kristiešu sektām).¹⁶⁵

---

¹⁶² Piemēram, 1943.g. decembrī padomju varas iestādes organizēja ziņojumu Ņujorkas Ebreju telegrāfa aģentūrai (Jewish Telegraphic Agency), kas ietvēra emocionālu aicinājumu atbalstīt PSRS karā pret Hitleru. To parakstīja trīspadsmit PSRS rabīni. – Altshuler M. *Religion and Jewish Identity in the Soviet Union, 1941-1964*, p. 19.

¹⁶³ Шкаровский М. *Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве*. Москва: Издательство Крутицкого подворья, Общество любителей церковной истории, 1999, с. 200-201.

¹⁶⁴ PSRS TKP nolikums Nr. 572 no 1944.g. 19.maija – Publicēts: Волокитина Т. (отв. ред.). *Власть и церковь в Восточной Европе. 1944–1953. Документы российских архивов: в 2 т.* Т. 1. 1944–1948. Москва: Росспэн, 2009, с. 36-38.; LVA 1448.f. vēsturiskā izziņa.

¹⁶⁵ GARF R6991.f., 3.apr., 34.l., 42.lp.

LPSR, atšķirībā no daudzām citām Padomju Savienības republikām un apgabaliem, kur RKLP pilnvaroto iecelšanas process stipri ieilga, RKLP pilnvarotā aparāts tika izveidots jau 1944.g. oktobrī, kad daļa teritorijas vēl atradās nacistu okupācijas varā. Tādā veidā sākotnēji RKLP pilnvarotā birojs darbojās Daugavpilī, bet kolīdz padomju varas pārziņā nonāca Rīga, tas tika pārcelts uz galvaspilsētas centru – telpām Kirova ielā 57, pretī LPSR MP ēkai. Par RKLP pilnvaroto LPSR tika iecelts Voldemārs Šeškens (1895-?)¹⁶⁶ (atradās amatā no 1944.-1948.g.), kurš ieradās LPSR kopā ar Sarkano Armiju.¹⁶⁷

RKLP un viņa pilnvaroto aparāts bija salīdzinoši neliels, tādēļ sākotnēji nespēja atbilstoši tikt galā ar tā pārziņā esošajiem daudzveidīgajiem jautājumiem. Tas attiecās arī uz RKLP pilnvaroto LPSR V.Šeškenu.¹⁶⁸ 1945.g. 17.jūlijā viņš norādīja RKLP priekšsēdētājam I.Poļanskijam, ka viņa aparāts ir neatbilstoši mazs – to veidoja tikai trīs cilvēki, kas bija tikpat, cik KPBLP pilnvarotajam LPSR, proti nesamērīgi maz tik daudz un dažādu jautājumu risināšanai. Raksturojot I.Poļanskijam savu līdzšinējo darbu 1945.g. 17.jūlijā V.Šeškens rakstīja: *“Izdarīju tikai es, bez jebkādas palīdzības”*.¹⁶⁹ Vēl 1946.g., atsaucoties uz lielo reliģisko dažādību, V.Šeškens vērtēja reliģisko stāvokli LPSR, kā sarežģītu.¹⁷⁰

Viens no galvenajiem RKLP uzdevumiem šajā laikā bija reliģisko apvienību reģistrēšana. Likumdošana paredzēja, ka reliģiska draudze varēja īstenot savu darbību tikai pēc tās oficiālas reģistrēšanas – šāda reliģisko organizāciju atklāta legalizēšana sniedza padomju varai iespēju reliģisko dzīvi efektīvāk kontrolēt un ierobežot. Procesa norise balstījās uz PSRS TKP 1944.g. 19.novembra nolikumu Nr. 1603 “Par reliģisko kultu lūgšanu namu atvēršanas kārtību”. Saskaņā ar to LPSR TKP 1945.g. 27.martā sagatavoja norādījumus vietējām izpildkomitejām par sagatavošanas darbiem, kas veicami, lai RKLP pilnvarotais varētu

---

¹⁶⁶ Voldemārs Šeškens (1895-?) bija dzimis Rīgā. No 1921.g. maija tika pieņemts Kijevas militārā rajona Īpašajā nodaļā, bet tā paša gada septembrī - Viskrievijas Ārkārtas komisijā, Apvienotajā valsts politiskajā pārvaldē (ВЧК-ОГПУ), lai nodarbotos ar politisko spiegošanu. Vēlāk ieņēma Apvienotās valsts politiskās pārvaldes Slepēnās nodaļas 5.daļas vadītāja palīga amatu. Pēcāk strādāja Burjatijā-Mongolijā, Tomskā, Karēlijā, Kazhstānā. 1938.g. arestēts un pēc gada atbrīvots. Pirms atgriešanās Latvijas teritorijā strādāja PSRS Zinātņu akadēmijas Ļeņingradas Zinātnieku namā. - Krūmiņa-Koņkova S. Sadarbība starp LPSR drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR (1944 – 1954).// Kangeris K. (red.) u.c. *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: starptautiskās zinātniskās konferences "Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija" 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī Liepājā ziņojumi*. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, 2015, 151.lp; Тепляков А. *Опричники Сталина*. Москва: Яуза; ЭКСМО, 2009, c. 165 - 166.

¹⁶⁷ Vīksne R. Reliģijas kultu lietu padomes pilnvarotā Voldemāra Šeskēna darbība Latvijā (1944–1948). *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr. 2, 2005, 106.lp.

¹⁶⁸ Sīkāk par V.Šeškēna pieeju, uzsākot darbu RKLP pilnvarotā amatā sk.: Talonens J. *Baznīca Staļinisma žņaugos: Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 17.-18.lpp.

¹⁶⁹ LVA 1448.f., 1.apr., 239.l. 30.-33.lpp.

¹⁷⁰ GARF R6991.f., 3.apr., 471.l., 77.lp.

noformēt reliģisko draudžu reģistrāciju.¹⁷¹ Katrai reliģiskajai apvienībai, neatkarīgi no tā, vai tā jau pastāvēja iepriekš, bija nepieciešams iesniegt izpildkomitejā prasību reģistrēt draudzi ar vismaz 20 dibinātāju sarakstu (t.s. “dvadcatka”), iekļaujot viņu dzīvesvietas adresi, dzimšanas gadu, darba vietu, pilsonību un ziņas par sodāmību. Sniegtās informācijas pareizību vajadzēja apliecināt vietējā izpildkomitejā vai pie notāra. Šo iesniegumu kopā ar norādēm attiecībā uz lūgšanu namu izpildkomiteja pārsūtīja tālāk RKLP pilnvarotajam.¹⁷²

Pēc “dvadcatkas” saraksta pārbaudes, izpildkomiteja varēja sniegt atļauju reliģiskās draudzes locekļu sapulcei, lai no viņu vidus tiktu ievēlēts izpildorgāns un revīzijas komisija, kā arī izvēlēts “kulta kalpotājs”. Par draudzes izpildorgānu tika ievēlēti trīs cilvēki, kas kļuva par tās faktisko (finansiālo un administratīvo) vadītāju. Pēcāk, saņemot sapulces protokolu ar ziņām par ievēlētajiem locekļiem un “kulta kalpotāja” anketu, izpildkomiteja to nosūtīja RKLP pilnvarotajam,¹⁷³ kurš stingri sekoja līdzi draudzes aktīva sastāvam, nereti parūpējoties par “piemērotu” kandidātu iecelšanu. Līdzīgi RKLP pilnvarotais kontrolēja arī draudzes garīgo vadītāju (“kulta kalpotāju”) – neizsniedza atļauju darboties draudzē, viņaprāt, neatbilstošiem pretendentiem. Piemēram, 1946.g. RKLP pilnvarotais V.Šeškens noraidīja Menaha Joffes kandidatūru uz Tukuma ebreju reliģiskās draudzes “kulta kalpotāja” amatu.¹⁷⁴ Tikai pēc visu iepriekšminēto materiālu saņemšanas RKLP pilnvarotais varēja izsniegt draudzei reģistrācijas apliecību. Tādējādi draudzes reģistrācija bija daudzpakāpju process, kas dažkārt ietvēra neskaidrus kritērijus.

LPSR tika reģistrētas septiņas ebreju reliģiskās draudzes, trīs no tām 1946.g., bet pārējās četras – 1947.g., lai gan faktiski tās darbojās jau no 1944.g. beigām-1945.g.¹⁷⁵ Kopumā PSRS 1949.g. sākumā – visu reliģisko draudžu reģistrēšanas procesa noslēgumā – RKLP bija reģistrētas 180 ebreju reliģiskās draudzes, līdz ar to LPSR bija salīdzinoši liels reģistrēto ebreju draudžu skaita rādītājs.¹⁷⁶ Ņemot vērā, ka RKLP vadība jau 1947.g. jūnijā bija devusi

---

¹⁷¹ Minētais PSRS TKP 1944.g. 19.novembra nolikums paredzēja, ka reģistrācijas sagatavošanas darbus veic savienības/autonomās republikas TKP vai apgabalu izpildkomitejas. LPSR gadījumā tās bija vietējās pilsētas un apriņķa izpildkomitejas. – LVA 270.f., 1-c.apr., 161.l., 15.lpp.; Одинцов М. Совет по делам религиозных культов при СНК СССР в 1944-1945 гг.: обязанности и сфера компетенции, организационная структура и основные направления деятельности.// Мельникова Е., Одинцов М. (ред.). Свобода совести в России: исторический и современный аспекты. Сборник докладов и материалов международных, общероссийских и межрегиональных научно-практических семинаров и конференций 2004-2005 гг., вып. 2, Москва, 2005.

¹⁷² LVA 270.f., 1-c.apr., 161.l., 15.-17.lpp.

¹⁷³ Turpat, 15.-17.lpp.

¹⁷⁴ LVA 1448.f., 1.apr., 124.l., 23.lpp.

¹⁷⁵ Sk. pielikumā 2.1. tabulu; LVA 1448.f., 1.apr., 29.l., 1.lpp.

¹⁷⁶ Ukrainas PSR – 70, KPFSR – 36, Gruzijas PSR – 31, Moldāvijas PSR – 13, Uzbekijas PSR – 8, LPSR – 7, Lietuvas PSR – 4, Tadžikistānas PSR – 3, Azerbaidžānas PSR – 3, Baltkrievijas PSR – 2, Igaunijas PSR – 1, Kirgizstānas PSR – 1, Kazahstānas PSR – 1. – GARF R6991.f., 3.apr., 61.l., 42.lpp.

pilnvarotajiem norādījumus izturēties pret jaunu ebreju reliģisko draudžu reģistrēšanu ar paaugstinātām prasībām¹⁷⁷, un 1947.g. jūlijā atzinusi, ka tā pieļaujama tikai izņēmuma gadījumos, jo esošais reģistrēto ebreju draudžu skaits ir jau “uz robežas”,¹⁷⁸ jāsecina, ka LPSR draudžu reģistrēšanas lēmumā lielākā loma bija RKLP pilnvarotajam V.Šeškenam un vietējās varas orgāniem. Visdrīzāk pilnvarotais V.Šeškens visas reģistrētās LPSR ebreju reliģiskās draudzes atzina par “iepriekš pastāvējušām”, nevis jaunām – šajā gadījumā lēmumu varēja pieņemt vietējā līmenī.¹⁷⁹

Tomēr neskatoties uz to, ka PSRS kontekstā LPSR reģistrēto ebreju draudžu skaits var šķist ievērojams, tas bija nenozīmīgs, salīdzinot ar pirms kara darbojošos sinagogu skaitu.¹⁸⁰ Svarīgs faktors, protams, bija milzīgais ebreju skaita samazinājums, kas radās Holokausta rezultātā¹⁸¹, taču arī padomju varas noteiktā kārtība reliģisko draudžu likumīgai pastāvēšanai bija iemesls, kādēļ reģistrēto ebreju draudžu skaits neizrādījās lielāks. To apliecina apstākļi, ka daudzās pilsētās darbojās ebreju grupas, kas sapulcējās uz lūgšanām bez RKLP ziņas. Ņemot vērā, ka ebreju tradīcija pieļauj kopēju lūgšanu noturēšanu jebkurā vietā (vienīgais nosacījums ir 10 pilngadīgu ebreju vīriešu kvorums), tad tas bija visai raksturīgi. 1949.g. un 1950.g. RKLP pilnvarotajam bija zināms par šādām nelikumīgi pastāvošām ebreju draudzēm Preiļos, Kārsavā, Varakļānos, Jēkabpilī, Krustpilī un Ventspilī. Šeit iespējams sīkāk izdalīt neregistrētas draudzes, kas pirmajos pēckara gados darbojās speciālās telpās, lielākoties ar vietējās varas atļauju. Dažas no tām vērsās pie RKLP pilnvarotā V.Šeškena ar lūgumu draudzi reģistrēt un saņēma atteikumu, bet dažas – pat nemēģināja draudzi reģistrēt un darbojās tikai ar vietējās varas ziņu, kurai, acīmredzot šāda situācija – draudzes pilnīga atkarība no tās – bija visai ērta.

---

¹⁷⁷ GARF R6991.f., 3.apr., 47.l., 217.lp.

¹⁷⁸ Turpat, 306.lp.

¹⁷⁹ Praksē ebreju reliģiskās draudzes LPSR līdz galam neatbilda RKLP noteiktajiem kritērijiem, kas ļautu tās ierindot pie “iepriekš pastāvējušām”, tā kā ar to tika saprastas tikai tās draudzes, kas bija noformējušas pirms RKLP izveides un kopš tā laika nepārtraukti turpinājušas savu darbību. – Russian Perspectives on Islam. Инструктивное письмо СДПК; publicēts: <http://islamperspectives.org/rpi/items/show/19861>. [skatīts 24.03.2020] Saskaņā ar R. F. Gekela pētījumu RKLP priekšsēdētājs I. Poļanskijs 1945.g. izsūtīja RKLP pilnvarotajiem Baltijā norādījumus, kuri paredzēja piešķirt visām Krievijas Pareizticīgo Baznīcu, baptistu, adventistu un ebreju draudzēm “automātisku reģistrāciju” (acīmredzot, iepriekš pastāvējušu draudžu statusu). – Goeckel R.F. *Soviet Religious Policy in Estonia and Latvia: Playing Harmony in the Singing Revolution*. Bloomington: Indiana University Press, 2018, p. 11.

¹⁸⁰ 1940.g. janvārī Latvijas Republikā bija reģistrētas 207 ebreju reliģiskās draudzes. – Stranga A. *Ebreji Baltijā. No ienākšanas pirmssākumiem līdz holokaustam. 14. gadsimts-1945. gads*. Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2008, 486.lp.

¹⁸¹ Saskaņā ar 1959.g. tautas skaitīšanu LPSR dzīvoja 36 592 ebreji (1,75% no kopējā iedzīvotāju skaita), bet 1935.g. Latvijā dzīvoja 93 479 ebreju (4,79 % no kopējā iedzīvotāju skaita). – Солдатов В. (ред.). *Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. Латвийская ССР*, Москва: Центральное статистическое управление при Совете министров СССР, Госстатиздат, 1962, с. 92; Salnītis V. (sast.). *Ceturtais tautas skaitīšana Latvijā 1935.gadā*. Rīga: Valsts Statistiskā pārvalde, 1936, 286.lp.

Otrs nelikumīgas ebreju grupas pastāvēšanas veids šajā laikā bija vienkārši minjans, kas pulcējās personīgajos dzīvokļos slepus, bez jebkādas varas orgānu atļaujas. Piemēram, zināms, ka šāds minjans 1950.g. pastāvēja Liepājā.¹⁸²

Svarīgs priekšnoteikums draudzes reģistrēšanai bija arī telpas – lūgšanu ēka. Kopš pirmajiem pēckara gadiem ebreji daudzās pilsētās aktīvi iesniedza prasības, lai saņemtu lietošanā kādreizējās sinagogu ēkas. Saskaņā ar padomju likumdošanu viss kādreizējais reliģisko organizāciju īpašums kļuva par valsts īpašumu. Lai gan draudzēm bija atļauts reliģisko vajadzību nodrošināšanai saņemt lūgšanu ēku bezmaksas un beztermiņa lietošanā, vienas reliģiskās draudzes rīcībā varēja atrasties tikai viena ēka un draudzei bija jābūt oficiāli reģistrētai, tāpēc ļoti daudzas sinagogas tika pielāgotas laicīgām funkcijām. Piemēram, Ludzā viena no sinagogām, kas bija saglabājusies, 1940-to gadu beigās pārveidota par sporta klubu, bet cita – par dzīvojamo ēku.¹⁸³

“Dvadcatkai”, kas ar izpildkomiteju noslēdza līgumu par ēkas nodošanu draudzei, bija jāuzņemas sava veida garantu loma – jāapņemas uzturēt ēku atbilstoši noteiktajām tehniskajām un sanitārajām normām, tai skaitā jāveic visi nepieciešamie remontu. Proti, neskatoties uz to, ka ēkas atradās valsts īpašumā, nekāda finansiāla palīdzība to uzturēšanai netika sniegta, gluži pretēji – reliģiskajai draudzei par ēku bija vēl papildus jāmaksā valsts noteiktie nodokļi par apdrošināšanu un zemes renti, kas bieži vien izrādījās nesamērīgi augsti. Tā kā sinagogu ēkas pēc kara atradās sevišķi sliktā tehniskā stāvoklī, tad to uzturēšana draudzēm sagādāja grūtības. Piemēram, aprēķinātās izmaksas par nepieciešamākajiem Rīgas Peitavas sinagogas ēkas remontdarbiem 1945.g. – neskaitot mēbeļu un reliģisko priekšmetu iegādi – sastādīja ārkārtīgi lielu summu, ap 46857 rubļu.¹⁸⁴

RKLP pilnvarotais V.Šeškens savu darbību centās īstenot ciešā saskaņā ar RKLP priekšsēdētāja norādēm. Viņa pamatprincipus raksturo piebilde RKLP priekšsēdētājam I.Poļanskijam 1945.g. 12.jūnijā nosūtītajā ziņojumā: “*Būtu vēlams zināt Padomes viedokli, lai nesadarītu kļūdas*”.¹⁸⁵ Tomēr, ņemot vērā RKLP vadības nelielo sastāvu, neilgo pastāvēšanas laiku un pārraudzībā esošo jautājumu daudzumu, bieži vien sniegtās norādes nebija pietiekamas. Lai gan 1945.g. sākumā RKLP izstrādāja un izsūtīja katram pilnvarotajam slepenu instrukciju, kas precizēja pamatvirzienus viņu darbībā, tā nespēja ietvert visus specifiskos ar

¹⁸² LVA 1448.f., 1.apr., 247.l., 42.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 21.l., 140.lp.

¹⁸³ GARF R6991.f., 3.apr., 472.l., 91.lp.

¹⁸⁴ Minētie remontdarbi ietvēra šādas pozīcijas: sasisto stiklu nomainīšana, metāla lokšņu jumta nomainīšana, grīdu labošana, apdares darbu veikšana, apmetuma remonts un krāsošana, katla un centrālās apkures sistēmas pārbaude, elektriskās instalācijas labošana, kanalizācijas un ūdensapgādes labošana. – LVA 1448.f., 1.apr., 124.l., 30.lp.

¹⁸⁵ LVA 1448.f., 1.apr., 239.l., 22.lp.

šo darbu saistītos jautājumus. Tā 1945.g. 12.jūnijā RKLP pilnvarotais V.Šeškens vērsās pie RKLP priekšsēdētāja I.Poļanskija ar virkni neskaidru jautājumu, lūdzot precizēt, kā saskaņā ar esošo iekārtu organizēt ticīgo apgādi ar košera gaļu, kur iegūt talesus un tfilinus, vai PSRS pastāv kādi jūdu ticīgo centri vai galvenais rabināts, vai iespējams organizēt bērniem senebreju valodas pasniegšanu.¹⁸⁶

Grūtības noteikto uzdevumu īstenošanā RKLP pilnvarotajam V.Šeškenam, tāpat kā daudziem citiem pilnvarotajiem, sagādāja arī tas, ka jautājumi, kurus nācās risināt, bija saistīti ar tradīciju un rituāliem, par kuriem viņam trūka zināšanu. Vairāki ziņojumi vedina domāt, ka ebreju reliģiskās tradīcijas un iepriekš pieņemtā ebreju draudžu funkcionēšanas kārtība V.Šeškenam bija sveša. Piemēram, pirmajos pēckara gados tika sastādīts, kā noprotams, RKLP pilnvarotajam V.Šeškenam adresēts apraksts par pastāvošajām pirms kara ebreju organizācijām Latvijā. Tas ietvēra arī piezīmi par to, ka pie sinagogām un lūgšanu namiem ierasta prakse bija materiāla palīdzība nabadzīgajiem.¹⁸⁷

V.Šeškens nebija vienīgais RKLP pilnvarotais, kam nebija saprotams, kā “pareizi” īstenot reliģisko politiku attiecībā pret ebreju reliģiskajām draudzēm. Pašai RKLP vadībai vēl 1946.g. 29.novembrī, neskatoties uz daudziem pilnvaroto jautājumiem, joprojām nebija izveidojies noteikts viedoklis par virkni ebreju reliģisko draudžu darbības aspektiem. RKLP atzina, ka politiskais kurss jāievirza uz pakāpeniskiem ebreju tradīciju ierobežojumiem un “jāmaina jūdaisms” saskaņā ar padomju likumiem, taču šis jautājums vēl sīkāk jāpēta. Piemēram, trūka norādījumu attiecībā uz to, kā reaģēt uz t.s. minjanu pastāvēšanu (ebreju pulcēšanās bez speciālas atļaujas personīgajos dzīvokļos lielāko ebreju svētku laikā) vai kā rīkoties ar ebreju apbedīšanas biedrībām (Hevra Kadiša), kas bez ierobežojumiem saimniekoja pār ebreju kapsētām, veicot tajās apbedīšanu saskaņā ar reliģisko rituālu. Arī attiecībā uz ebreju draudžu nodarbošanos ar labdarību, materiālās palīdzības sūtījumu saņemšanu no ārzemēm un to dalīšanu RKLP nebija pilnvarotajiem devusi skaidrus norādījumus.¹⁸⁸

Līdz ar to, vērtējot savu paveikto darbu no 1944.g. līdz 1946.g. jūnijam, RKLP pilnvarotais LPSR V.Šeškens atzina, ka viņam pašam nācās risināt burtiski tūkstoti dažādu jautājumu, tā kā trūka instrukciju un pati RKLP bija pārāk jauna. Savu lomu RKLP pilnvarotais V.Šeškens šajā laikā uztvēra kā propagandista darbu – viņa ikdienas darbu lielākoties veidoja sarunas, domājams galvenokārt ar reliģisko draudžu vadītājiem.¹⁸⁹ Pieejamie dokumenti vedina

---

¹⁸⁶ Turpat, 22.lp.

¹⁸⁷ LVA 1419.f., 1.apr., 48.l., 8.lp.

¹⁸⁸ GARF R6991.f., 3.apr., 34.l., 289.-291.lpp.

¹⁸⁹ Turpat, 471.l., 77.-78.lpp.

domāt, ka attieksmē pret draudžu vadītājiem V.Šeškens bija uzmanīgs, mēģināja izvairīties no konfliktiem un ārēji pat izrādīt pretimnākšanu, lai gan, protams, dažādos veidos spieda ierobežot draudžu darbību. Pats V.Šeškens attiecības ar draudžu vadītājiem 1945.g. 30.decembrī raksturoja kā “pilnīgi normālas”.¹⁹⁰

Daudz laika RKLP pilnvarotais V.Šeškens veltīja darbam ar Romas katoļu un Latvijas Evaņģēliski luteriskās Baznīcas vadību, kas pārstāvēja lielākās konfesijas LPSR,¹⁹¹ tādēļ kopumā pirmajos gados pilnvarotā V.Šeškēna atskaites ziņojumos RKLP priekšsēdētājam I.Poļanskijam bija ļoti maz informācijas par ebreju reliģiskajām draudzēm. Turklāt viņa galvenais darbs attiecās uz ebreju reliģisko draudžu vadītājiem Rīgā, un pavisam maz uzmanības tika pievērsts ebreju draudzēm ārpus Rīgas. Piemēram, 1945.g. 30.decembra atskaitē attiecībā uz ebreju draudzēm minēts tikai tas, ka saskaņā ar oficiālām ziņām Rīgas sinagogas rabīns aizbrauca uz Lietuvu un ka to varētu izskaidrot ar baumām par jūdu ticības akadēmijas atvēršanu Viļņā.¹⁹² Pat RKLP vadība 1946.g. 22.janvārī aizrādīja pilnvarotajam V.Šeškenam par to, ka viņa atskaitēs praktiski nekā netiek atspoguļots ebreju organizāciju stāvoklis.¹⁹³

Šajā saistībā RKLP pilnvarotā darbu vēl vairāk sarežģīja tas, ka ebreju reliģiskās draudzes, atšķirībā no lielākajām konfesijām, nebija centralizētas, proti, tām nebija sava reliģiskā centra ne LPSR iekšienē, ne PSRS. Turklāt, lai vispusīgi kontrolētu reliģiskās draudzes, sevišķi pirmajos gados, kad vēl nebija nostiprināta sadarbība ar vietējās varas orgāniem, svarīgi bija izbraukumi uz vietām, taču RKLP pilnvarotajam V.Šeškenam ilgu laiku neizdevās tos īstenot. 1945.g. vasarā viņam joprojām nebija nodrošināts transports¹⁹⁴, bet 1945.g. beigās pilnvarotais V.Šeškens atzīmēja, ka izbraukt neļauj viņa veselības stāvoklis.¹⁹⁵

Tā rezultātā centrālo uzmanību RKLP pilnvarotais V.Šeškens veltīja attiecībām ar Rīgas Peitavas sinagogas vadību, kas jau kopš draudzes atjaunošanas vērtējamas kā neviennozīmīgas. Tā 1945.g. 22.aprīlī, vienā no pirmajām lūgšanu sapulcēm Rīgas Peitavas sinagogā draudzes priekšsēdētājs Oskars Press ticīgo vārdā pateicās RKLP pilnvarotajam un vietējai varai par palīdzību sinagogas jautājuma organizēšanā.¹⁹⁶ Sapulces laikā visu klātesošo vārdā tika

---

¹⁹⁰ Turpat, 138.-139.lpp.

¹⁹¹ 1949.g. 24.septembrī LPSR bija reģistrētas 288 luterāņu, 184 katoļu, 114 baptistu, 57 vecticībnieku, 30 septiņas dienas adventistu un 7 ebreju reliģiskās draudzes. – LVA PA 101.f., 12.apr., 73. l., 36.-37.lpp.

¹⁹² GARF R6991.f., 3.apr., 471.l., 138.-139.lpp. Realitātē braucieni uz Viļņu visdrīzāk saistāmi ar ebreju nelegāli organizēto izbraukšanu no PSRS. Sīkāk par to sk. promocijas darba 95.lp.

¹⁹³ LVA 1448.f., 1.apr., 239.l., 56.lp.

¹⁹⁴ LVA 1448.f., 1.apr., 239.l. 30.-33.lpp.

¹⁹⁵ GARF R6991.f., 3.apr., 471.l., 138.-139.lpp.

¹⁹⁶ LVA 1419.f., 1.apr., 48.l., 6.lp.

sastādīta arī pateicības vēstule J.Staļinam, kura bija pilna ar patriotiskām un lojalitāti apliecinošām frāzēm. Piemēram, izteikta slava “varenajai, neviena neuzvaramajai PSRS”, apliecināta “karsta mīlestība” pret padomju armiju un apsolīts nežēlot tai spēkus. Arī citā vēstules variantā Peitavas draudzes izpildorgāns solīja atdot visus spēkus Dzimtenei (Padomju Latvijai).¹⁹⁷ Iespējams tikai spekulēt par to, cik patiesi izteiktie vārdi atspoguļoja sapulcējušos ebreju noskaņojumu. No vienas puses, ebreji neapšaubāmi uztvēra padomju varas ienākšanu ar atvieglojumu, tā kā tā bija atbrīvošana no nacistu okupācijas varas.¹⁹⁸ Turklāt, ņemot vērā, ka šajā laikā Otrais pasaules karš vēl turpinājās, proti, nacistiskā Vācija vēl nebija kapitulējusi, ebreju atbalsts padomju armijai ir saprotams.

No otras puses, draudzes vadības pārstāvji jau 1945.g. sastapās ar to, ka padomju varas noteiktā kārtība ievērojami ierobežoja daudzas tolaik draudzei būtiskas aktivitātes, piemēram materiālo palīdzību ebrejiem, saņemot sūtījumus no ārzemēm. 1945.g. pirmajā pusē Peitavas draudzes vadība sagatavoja Ņujorkas sinagogas rabīnam vēstuli, kurā aicināja Amerikas ebrejus sniegt morālu un materiālu atbalstu. Protams, ka šādas vēstules izsūtīšana nebija iespējama bez saskaņošanas ar RKLP pilnvaroto, bet V.Šeškens ļāva saprast, ka neatbalsta to, lūdzot draudzes vadībai paskaidrot, kā, piemēram, būtu jāizpaužas morālajam atbalstam. Jāpieņem, ka Peitavas draudze lika lielas cerības uz palīdzību no Amerikas, taču pārliecināt par šādas iespējas ieguvumiem RKLP pilnvaroto V.Šeškenu neizdevās.¹⁹⁹

Neskatoties uz to, pirmajos pēckara gados kontakti ar Amerikas ebreju organizācijām – lai arī ierobežoti – tomēr pastāvēja. Kopš 1945.g. organizācija “Džoint” sniedza materiālu palīdzību, izsūtot uz LPSR dažādus sūtījumus ar pārtikas produktiem un apģērbiem.²⁰⁰ Ebreju draudzes iesaiste tajā bija pieļaujama tikai RKLP pilnvarotā ciešā uzraudzībā. Kad 1945.g. 25.oktobrī rakstnieks un žurnālists Geršons Movšovičs (1892-1958), kas darbojās Rīgas Peitavas draudzē, saņēma vēstuli no Amerikas ebreju apvienības “Riga relief”²⁰¹ ar ieteikumu ebreju draudzes pārstāvim koordinēt un veicināt šādu no Bruklinas sūtīto paciņu dalīšanu

---

¹⁹⁷ Turpat, 12., 21.lpp.

¹⁹⁸ Sk. pielikumā 2.1. att.

¹⁹⁹ LVA 1448.f., 1.apr., 239.l., 21.lp.

²⁰⁰ Sākotnēji lielākā daļa sūtījumu bija individuāli – paredzēti atsevišķiem Holokaustā izdzīvojušajiem ebrejiem. Rīgas Peitavas ielas ebreju reliģiskā draudze tos koordinēja, nodrošinot “Džoint” ar kontaktu sarakstu. Vēlāk sūtījumu mērķis pamatā bija tieši Rīgas ebreju reliģiskā draudze – “Džoint” materiālā palīdzība kļuva par svarīgu balstu draudzes atjaunošanai.– LVA 1986.f., 1.apr., 39198 l., 231., 234., 240.lp.

²⁰¹ Apvienības pilnais nosaukums – “*Riga-Latvian Relief Federation of American Jews*”; tās priekšsēdētājs bija Isāks Kozinīcs (*Isaac Kozinitz*) – YIVO RG 123, file 253, Chapter of Riga-Latvian Relief Federation of American Jews, 1948.

ebrejiem, tad draudzes izpildorgāns bija spiests lūgt RKLP pilnvarotajam V.Šeškenam norādīt, kā rīkoties attiecībā uz paciņu sadali un ko rakstīt atbildes vēstulē.²⁰²

Ņemot vērā, ka tradicionāli ebreju reliģiskā draudzes darbība ietver daudz plašākas funkcijas nekā tikai reliģisku rituālu izpildi, tad viens no galvenajiem RKLP pilnvarotā uzdevumiem attiecībā uz Rīgas Peitavas draudzi jau no pirmajiem gadiem bija tās funkciju stingra ierobežošana. Savā 1945.g. 12.jūnija atskaitē RKLP priekšsēdētājam I.Poļanskijam pilnvarotais V.Šeškens izcēla, ka Rīgas Peitavas draudzes izpildorgāna sastāvā bija ievēlēti Rīgā visai pazīstami ebreju inteliģences pārstāvji, kas neatkarīgās Latvijas laikā aktīvi piedalījās dažādu sabiedrisko organizāciju darbībā un tādējādi tiecās pārvērst pēc kara atjaunoto sinagogu Rīgas ebreju sabiedriskajā centrā – ar apbedīšanas brālībām, dažādu komisiju pastāvēšanu, kas nodarbojās ar materiālu ievākšanu par nacistu noziegumiem, labdarību un materiālas palīdzības sniegšanu Holokaustā izdzīvojušajiem ebrejiem u.c. Atsevišķi Rīgas ebreju draudzes vadītāji 1946.g. pat atzina, ka neuzskatīja sevi par ticīgiem, un reliģiskajā draudzē viņus saistīja tradīcija, vēlme palīdzēt ebreju kopienai.²⁰³ RKLP pilnvarotais V.Šeškens vairākkārt attiecībā uz šādām aktivitātēm norādīja draudzes vadībai, ka tās ir aizliegtas, jo nav saistītas ar “kulta” jautājumiem, taču draudze, kā atzīmēja V.Šeškens, to uzņēma “visai sāpīgi”.²⁰⁴

Rīgas ebreju draudzes vadītāju un RKLP pilnvarotā V.Šeškēna attiecību komplikēto raksturu spilgti atspoguļo viņa 1946.g. aprīļa atskaite RKLP priekšsēdētājam I.Poļanskijam. Tajā V.Šeškens norādīja, ka turpinās cīņa, lai ieskaidrotu ebreju reliģiskajām draudzēm, ka “vecās” (pastāvējušās pirms kara) ebreju draudzes tradīcijas nekādi nav savietojamas ar reliģisko draudzi. Kā viens no šādiem nepieņemamiem RKLP pilnvarotajam piemēriem tika minēts ebreju draudzes ierosinājums lūgšanu sapulcēs izpildīt valsts himnu un bieži izteiktajās ebreju lūgšanās ietvert atbalstu padomju varai. Jāpiebilst, ka lūgšanas par godu valdībai un valsts himnas izpilde sinagogās iepriekš bija pierasta prakse, taču V.Šeškens to uztvēra kā draudzes vēlmi tādā veidā “nopirkt viņa labvēlību”. Neskatoties uz RKLP pilnvarotā kategorisko, detalizēti skaidroto aizliegumu izpildīt valsts himnu sinagogā, draudzei tas joprojām palika neizprotams, un atsevišķi draudzes pārstāvji pat pieklājīgi, joka formā atļāvās pajautāt pilnvarotajam, vai viņš gadījumā nav antisemīts. V.Šeškens ebreju draudzes uzstājību

---

²⁰² LVA 1419.f., 1.apr., 48.l., 18. lp.

²⁰³ GARF R6991.f., 3.apr., 471.l., 34.lp.

²⁰⁴ LVA 1448.f., 1.apr., 239.l., 21.lp.

raksturoja kā ārkārtēju. Viņš norādīja, ka katra saruna ar ebreju draudzes vadītājiem aizņem ne mazāk kā 2-3 stundas un “nekāda laipna uzstājība nespēj glābt stāvokli”.²⁰⁵

Par sabiedrisku darbību tika uzskatīti arī ielūgumi uz īpašām, svinīgi organizētām lūgšanām sinagogā, kurā uzstājās ar runām un koncertiem. Piemēram, 1946.g. Pesaha svētkos Rīgas Peitavas draudze plānoja sinagogā organizēt koncertu – lūgšanu sapulci ar slavenā dziedātāja Mihaila Aleksandroviča (1914-2002) uzstāšanos, plašu ielūgumu izsūtīti, valsts himnas izpildi un ziedojumu vākšanu, taču RKLP pilnvarotais V.Šeškens aizliedza gan koncertu, gan ielūgumu izsūtīti, gan, protams, arī himnas izpildi, “piedāvājot” draudzei pieturēties pie lūgšanu sapulces formāta, neieklādot nekādu ebreju tautas mūziku un paziņot par svinīgo lūgšanu tikai pašā sinagogā. Tādā veidā viņš mēģināja novērst liela apmeklētāju skaita piesaistīšanu, tā kā ikdienas lūgšanu sapulces nebija kupli apmeklētas.²⁰⁶

Kopumā tā bija izplatīta tendence arī citās ebreju draudzēs PSRS. RKLP priekšsēdētājs I.Poļanskijs jau 1945.g. 12.jūlija atskaitē PSRS TKP priekšsēdētājam V.Molotovam ziņoja, ka tieksme piešķirt ebreju draudzēm ne tikai reliģisku, bet drīzāk sabiedriski politisku organizāciju raksturu ir izteikta ebreju reliģisko draudžu īpatnība, un cīņa par to, lai sinagogas pastāvētu nodalīti no nacionālā un sabiedriskā elementa, ir sarežģīta. Viens no RKLP ierosinājumiem šīs problēmas risināšanā bija izveidot administratīvu ebreju reliģisko centru, kura vadītājam būtu jālikvidē ebreju draudžu politiskā un nacionālā nokrāsa.²⁰⁷ 1945.g. 21.decembrī I.Poļanskijs pat iesniedza V.Molotovam informāciju par plānotajiem izdevumiem šāda centra izveidē²⁰⁸, un lai gan vēl 1946.g. šāds nodoms pastāvēja²⁰⁹, 1947.g. jūnijā neskaidru iemeslu dēļ ideja tomēr tika noraidīta, kā “politiski nelietderīga”.²¹⁰

RKLP aktīvi aicināja pilnvarotos pievērst uzmanību ebreju draudžu “sabiedriskajam” aspektam. Tā 1946.g. 22.janvārī RKLP priekšsēdētāja vietnieks pēc RKLP pilnvarotā LPSR V.Šeškēna atskaites saņemšanas, uzsvēra, ka padomi interesē jautājums par ebreju reģistrēto draudžu skaitu un darbību, ar darbību saprotot galvenokārt “sabiedrisko”, nevis reliģisko aspektu.²¹¹

Visbeidzot 1946.g. 29.novembrī RKLP nolēma pilnvarotajiem sniegt stingrus norādījumus, lai ebreju reliģisko draudžu sabiedrisko raksturu ierobežotu. Sevišķi tika izcelta

---

²⁰⁵ GARF R6991.f., 3.apr., 471.l., 34.lp.

²⁰⁶ Turpat, 34.lp.

²⁰⁷ GARF R6991.f., 3.apr., 10.l., 104.lp.

²⁰⁸ Turpat, 124.lp.

²⁰⁹ GARF R6991.f., 3.apr., 34.l., 47.lp.

²¹⁰ Turpat, 47.l., 218.lp.

²¹¹ LVA 1448.f., 1.apr., 239.l., 56.lp.

šajā saistībā draudzēm raksturīgā “komerc-spekulācija” – ar to tika saprasta, piemēram, ziedojumu ievākšana no ne reliģiskajiem ebrejiem vai ebreju draudzēm raksturīgā prakse pārdot sinagogā sēdvietas, kuru RKLP uzdeva pilnvarotajiem pārtraukt, neizprotot, kādēļ tiek pārdotas vietas ēkā, kas nodota draudzei bezmaksas lietošanā.²¹²

Arī Rīgas Peitavas draudzes aktivitātēs pilnvarotais V.Šeškens saskatīja mēģinājumus darboties uz komerciāla pamata. Tā 1946.g. pavasarī draudzei bija iecere izdrukāt vairākos tūkstošos eksemplāru Holokaustā mirušā Rīgas galvenā rabīna Menahema Mendela Zaka (1873-1941) portretu un pārdot par augstāku cenu, nekā bija tā pašizmaksa. Protams, RKLP pilnvarotais V.Šeškens to aizliedza,²¹³ taču jāņem vērā, ka RKLP par “komerciālo” atzītā darbība netika īstenota ar mērķi gūt personīgu peļņu, ļoti svarīgs draudžu darbības virziens pirmajos pēckara gados bija finansiāla palīdzība, daudz resursu prasīja arī reliģisko ēku atjaunošana – ar to arī iespējams skaidrot draudzes aktīvos meklējumus ziedojumu ievākšanā.

Īpašu vērību RKLP pievērsa arī pašiem ebreju draudzes vadītājiem, tā kā novēroja, ka, salīdzinot ar citām reliģiskajām draudzēm, ebreju draudzēm bija raksturīgi aktīvi priekšsēdētāji, kas nodarbojās ar dažādiem administratīviem jautājumiem, un aktīvs izpildorgāns, kas ieņēma sava veida draudzes pašpārvaldes lomu. 1946.g. 29.novembrī RKLP nolēma sīkāk šo jautājumu izpētīt, lai noteiktu viņu darbībā likumīgās robežas.²¹⁴ Tomēr vēl 1947.g. tika atzīts, ka ebreju draudzes vada “nacionālistiski elementi”, kas tiecas pārvērst sinagogas sabiedriski nacionālās organizācijās. Tieši priekšsēdētāji lielākoties bija tie, kas aktīvi dibināja saiknes ar citām vietējām un ārzemju draudzēm, iniciēja Holokausta pieminēkļu uzstādīšanu, iekārtoja kapsētas, attīstīja labdarību un meklēja veidus, kā paplašināt ziedojumus.²¹⁵

Jāpieņem, ka minētais RKLP darbības virziens atsaucās arī uz Rīgas Peitavas draudzi, kurā 1947.g. 5.maijā tika atjaunots izpildorgāns un priekšsēdētāja amatu atstāja Krāmers. Domājams, tas nenotika bez RKLP pilnvarotā V.Šeškēna ietekmes, tā kā RKLP priekšsēdētājam I.Poļanskijam viņš ziņoja, ka pēc draudzes vadības maiņas parādījās “zināma atvēršanās” un vairs nebija vērojami mēģinājumi atjaunot “vecās tradīcijas”.²¹⁶

RKLP satrauca tas, ka sinagogas pulcēja lielu skaitu ebreju, no kuriem daļu nevarēja uzskatīt par reliģiskiem, tai skaitā arī komunistus.²¹⁷ Ņemot vērā, ka ebreju reliģiskā draudze

²¹² GARF R6991.f., 3.apr., 34.l., 287., 289., 292.lpp.

²¹³ Turpat, 471.l., 35.lp.

²¹⁴ Turpat, 34.l., 289.lp.

²¹⁵ GARF R6991.f., 3.apr., 54.l., 107.-108.lpp.

²¹⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 242.l., 9.lp.

²¹⁷ GARF R6991.f., 3.apr., 47.l., 63.lp.

šajā laikā bija vienīgā legālā iespēja ebreju sabiedriskajām aktivitātēm, tad sinagogas apmeklējuma reliģiskajai motivācijai nereti pievienojās etniski-nacionālā. Tādēļ, piemēram, lielo apmeklētāju skaitu Rīgas Peitavas sinagogā ebreju Jaunā gada svētkos 1947.g. RKLP pilnvarotais V.Šeškens skaidroja ar “nacionālistiskiem noskaņojumiem”.²¹⁸

Arī turpmākajos gados RKLP turpināja meklēt veidus, kā ierobežot ebreju reliģisko draudžu darbību, nošķirot no tām “nereliģiskas” darbības aspektus²¹⁹, taču rezultātā izveidojās tendence, ka ebreju reliģisko draudžu vadītāji atsevišķas aktivitātes organizēja slepus, apzinoties, ka nesaņems tām atļauju no RKLP pilnvarotā. Piemēram, 1947.g. raksturīgas bija reliģiskās nodarbības bērniem (hederi), ko slepus organizēja daudzās PSR ebreju draudzēs un kas nokļuva RKLP redzeslokā pavisam nejauši.²²⁰ Arī ziņas par Rīgas Suvorova ielas sinagogā slepeni organizētajām nodarbībām bērniem 1947.g., kā nojaušams, nokļuva līdz RKLP pilnvarotajam V.Šeškenam.²²¹

1947.g. 1.janvārī RKLP atzina, ka tās darbībā jūtams daudz trūkumu – nav gana pieredzes, trūkst sagatavotu kadru, atsevišķi pilnvarotie nepietiekami novērtē sava darba nozīmi u.tml.²²² Par neapmierinošu tika atzīts arī pilnvarotā V.Šeškens darbs, kuram 1947.g. 15.janvārī RKLP nosūtīja aizrādījumu. Pārmetumi ietvēra gan atskaišu formu un plāna trūkumu, gan kopumā nepareizu RKLP lomas uztveri.²²³ Tādējādi 1947.g. jūlijā RKLP izvirzītais uzdevums pārskatīt un nostiprināt republiku pilnvaroto kadrus skāra arī V.Šeškenu.²²⁴ 1947.g.6.septembrī RKLP priekšsēdētājs I.Poļanskijs, “konsultējoties” ar LPSR MP priekšsēdētāju V.Lāci, atzina, ka V.Šeškens darbā konstatēta virkne nepareizu uzstādījumu un kļūdu un viņš nepareizi saprot savu pilnvarotā lomu,²²⁵ bet ap 1947.g.oktobri viņš norīkoja kādu speciāli izbraukt komandējumā uz Rīgu pārbaudīt pilnvarotā V.Šeškens darbu uz vietas. Pats V.Šeškens pārbaudes laikā darbā neatradās (sākotnēji pamatojot to ar komandējumu un pēcāk – ar veselības apstākļiem), tādēļ viņa darbu nācās vērtēt vien pēc pilnvarotā inspektora I.Beināra rīcībā esošajiem dokumentiem par reliģisko draudžu reģistrāciju, un pat tie tika atzīti

---

²¹⁸ Turpat, 471.l., 284.lp.

²¹⁹ Turpat, 47.l., 218.lp.

²²⁰ Turpat, 54.l., 107.-108.lpp.

²²¹ LVA 1986.f., 1.apr., 39198. l., 169., 270.lpp.

²²² GARF R6991.f., 3.apr., 47.l., 43.lp.

²²³ LVA 1448.f., 1.apr., 241.l., 32.-33.lp.

²²⁴ GARF R6991.f., 3.apr., 47.l., 311.lp.

²²⁵ Par galvenajām kļūdām tika atzīts: mērķtiecības un darba plāna trūkums, nepietiekama iesaiste tekošajā darbā, visas savas uzmanības koncentrēšana uz attiecībām ar augstākās garīdzniecības pārstāvjiem. – LVA PA 101.f., 10.apr., 57.l., 67.lp. Jau 1946.g. decembrī PSRS RKLP sēdē, vērtējot RKLP pilnvarotā V.Šeškens darbu, RKLP inspektors aizrādīja V.Šeškenam, ka viņa attiecības ar garīdzniekiem (sevišķi, katoļu) pārsniedz pieļaujamās robežas. Sk. sīkāk: Vīksne R. Reliģijas kultu lietu padomes pilnvarota Voldemāra Šeškens darbība Latvijā (1944-1948). *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2005, Nr.2., 122.-123.lpp.

saskaņā ar RKLP instrukciju par nepareizi noformētiem.²²⁶ Rezultātā 1948.g. oktobrī LPSR tika īstenota RKLP pilnvaroto nomaiņa – V.Šeškeno atbrīvoja no amata un viņa vietu ieņēma Jūlijs Restbergs²²⁷ (1892 – 1973) (atradās amatā līdz 1960.g.).²²⁸

2.2. J.Staļina valdīšanas pēdējie gadi (1949-1953)

Līdz ar RKLP pilnvaroto kadru pārskatīšanu, 1948.g. beigās pakāpeniski sāka mainīties arī reliģiskās politikas ievirze. To ietekmēja virkne faktoru – gan ārpolitiskie (izmaiņas PSRS starptautiskajā stāvoklī), gan iekšpolitiskie, tostarp vispārējais J.Staļina iniciētais kurss uz represiju pastiprināšanu pret “citādi domājošajiem” un partijas aparātā radusies neapmierinātība ar reliģisko organizāciju stāvokli. Jau 1948.g. septembrī J.Staļins uzdeva VK(b)P CK sekretāram M.Suslovam izstrādāt speciālu antireliģisku CK lēmumu. Tiesa gan lēmuma projekts, vairākkārt pārstrādāts, tā arī netika apstiprināts. Kā secina vēsturnieks M.Škarovskijs, J.Staļins nevēlējās reliģiskās politikas virzību mainīt kardināli – savos valdīšanas pēdējos gados viņš izvēlējās taktiku, kas paredzēja vispusīgu reliģisko organizāciju ietekmes ierobežošanu, saglabājot ārēji stabilas attiecības.²²⁹

Rezultātā RKLP arvien vairāk un stingrāk ierobežoja reliģisko draudžu darbības iespējas. Attiecībā uz ebreju reliģiskajām draudzēm galvenā cīņa joprojām ietvēra to “nacionālo ievirzi”. 1949.g. sākumā RKLP priekšsēdētājs I.Poļanskijs atzina, ka “nacionālā” aktivitāte ebreju reliģiskajās draudzēs vēl vairāk pastiprinājusies pēc Izraēlas Valsts dibināšanas²³⁰ un draudžu vadītāji, izvēršot labdarību un “*izmantojot ebreju reliģijas sarežģīto dogmatiku*”, cenšas pārvērst sinagogu par sava veida ebreju klubu.²³¹ Ar to saprotams, ka sinagogai bija daudz lielāka loma nekā vienkārši reliģiska, un RKLP, to apzinoties, tiecās draudžu aktivitātes reducēt tikai uz reliģisko rituālu izpildi, atzīstot pārējās par nesaistītām ar jūdaismu kā reliģiju. RKLP acīmredzot uzskatīja, ka jūdaismu ir iespējams pilnībā atdalīt no vēsturiskā un etniskā aspekta, kas faktiski praksē nav īstenojams. Tas attiecās, piemēram, uz centieniem ierobežot

²²⁶ GARF R6991.f., 3.apr., 471.l., 273.-275.lpp.

²²⁷ Jūlijs Restbergs (1892 – 1973) iepriekš strādāja kā Pretgaisa aizsardzības (PGA) Kara tribunāla kolēģijas loceklis Ļeņingradas rajona Iekšlietu tautas komisariāta (IeTK) pārvaldē. 1936.g. viņu iecēla par pirmā ranga kara juristu. Vēlāk ieņēma Sverdlovas apgabala IeTK PGA Kara tribunāla nodaļas priekšsēdētāja amatu, no kura 1938.g. oktobrī atvaļināts rezervē. Apbalvots ar zīmi “Viskirevijas ārkārtas komisijas-Valsts politiskās pārvaldes Goda darbinieks. 1917–1922 (V)”. – Жуков А. Справочник “Кадровый состав органов государственной безопасности СССР. 1935–1939”, Рестберг, Юлий Францевич, publicēts: https://nkvd.memo.ru/index.php/Рестберг,_Юлий_Францевич [skatīts 24.03.2020]

²²⁸ LVA 1448.f., 1.apr., 244.l., 47.lp.

²²⁹ Шкаровский М.В. *Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве*. Москва: Крутицкое Патриаршее Подворье, Общество любителей церковной истории, 1999, с. 342-344.

²³⁰ GARF R6991.f., 3.apr., 68.l., 104.lp.

²³¹ Turpat, 61.l., 11.lp.

tradicionālos ebreju svētkus - Hanuku un Purimu. 1949.g. sākumā RKLP norādīja, ka tie uzskatāmi drīzāk par nacionāliem, nevis reliģiskiem svētkiem un ka ar to saistītās svinības sinagogās tiek organizētas “nacionālo jūtu raisīšanai”.²³² Tāpat arī tika izcelta sinagogu labdarības īstenošana pēc nacionālā principa un jebkādas darbības, kuras varēja uzlūkot kā komerciālas (košera gaļas tirdzniecība, vietu pārdošana sinagogās u.tml.) – šādām aktivitātēm RKLP turpināja sistemātiskus aizliegumus.²³³ Arī raksturīgās ebreju draudžu prasības Holokausta pieminēkļu uzstādīšanā tika uzlūktas kā nacionālas, un RKLP aizliedza draudzēm ar to nodarboties.²³⁴

RKLP arvien lielāku uztraukumu radīja tas, ka sinagogas svētkos piesaistīja tik lielu apmeklētāju skaitu, ietverot dažādus sociālos slāņus, tai skaitā arī KP locekļus un padomju birokrātijas pārstāvjus. Vēl 1951.g. tā bija raksturīga tendence visā PSRS,²³⁵ un vairākkārt RKLP uzmanību saistīja Rīgas Peitavas sinagoga, kas apmeklētāju skaita ziņā RKLP ziņojumā 1949.g. un 1950.g. tika atzīta par vienu no lielākajām PSRS.²³⁶ Sevišķi izcelts tas, ka 1949.g. un 1950.g. ebreju Jaunā gada svētkos Rīgas sinagogā bija vērojami apmeklētāji karavīru formas tērpos.²³⁷

Viens no RKLP izvirzītajiem uzdevumiem šajā saistībā bija identificēt un attālināt šādus cilvēkus no sinagogas. Piemēram, kad 1950.g. RKLP pilnvarotajam J.Restbergam kļuva zināms, ka Ludzā ebreju draudzes locekļu uzskaites grāmatā atklāti ierakstīti daudzi partijas locekļi, komjaunieši un atbildīgi darbinieki, viņš uzdeva precizēt sarakstu un apstipriņošu ziņu gadījumā ziņot attiecīgajiem komjaunatnes un partijas varas orgāniem.²³⁸

Lai īstenotu draudžu aktivitāšu ierobežošanu, RKLP arvien intensīvāk mudināja pilnvarotos iesaistīt darbā vietējās varas orgānus. RKLP pilnvarotais J.Restbergs 1950.g. oktobrī, sekojot RKLP norādījumiem, sazinājās ar vadošajiem orgāniem rajonos, kurās darbojās ebreju draudzes, lai tiktu pieņemta virkne pasākumu, kas mazinātu reliģisko grupu darbību un pastiprinātu ateistisko darbu.²³⁹ Raksturīga bija arī milicijas pārstāvju iesaiste,

---

²³² Turpat, 55.-59.lpp.

²³³ Turpat, 55.-59.lpp.; GARF R6991.f., 3.apr., 68.l., 108.lp.

²³⁴ LVA 1448.f., 1.apr., 1.l., 74.lp.

²³⁵ GARF R6991.f., 3.apr., 76.l., 189.lp.

²³⁶ Lielāko sinagogu vidū bija arī Ļeņingradas, Maskavas, Kijevas, Viļņas un Tbilisi sinagoga. – GARF R6991.f., 3.apr., 61.l., 153.lp.; GARF R6991.f., 3.apr., 68.l., 194.lp.; GARF R6991.f., 3.apr., 76.l., 114.lp.

²³⁷ GARF R6991.f., 3.apr., 68.l., 298.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 247.l., 70.lp.

²³⁸ LVA 1448.f., 1.apr., 247.l., 25.lp.

²³⁹ Turpat, 66.lp.

kuriem RKLP pilnvarotais J.Restbergs deva norādījumus lielāko ebreju svētku laikā sinagogās sekot līdzī "kārtībai".²⁴⁰

Tomēr kopumā vietējās varas sadarbība ar RKLP pilnvaroto J.Restbergu ārpus Rīgas 1950-ajos gados saglabājās visai zema un informācija par ebreju draudžu darbību ārpus Rīgas viņam joprojām bija visai ierobežota. Visefektīvākā metode bija izbraukumi uz vietas, taču tie tika īstenoti drīzāk gadījuma kārtībā un visai neregulāri. Piemēram, 1949.g. ebreju rudens svētku laikā RKLP pilnvarotais organizēja izbraukumu uz Tukumu un Krustpili-Jēkabpili²⁴¹, savukārt 1952.g. aprīlī Pesaha svētkos, lai izpētītu sinagogas perifērijā – pilnvarotā vecākais inspektors A.Vereščagins tika komandēts uz Rēzekni, Daugavpili un Krāslavu.²⁴²

Salīdzinot ar iepriekšējā pilnvarotā V.Šeškēna atskaitēm, J.Restberga apkopotā informācija par ebreju reliģisko draudžu darbību LPSR bija detalizētāka, taču tā joprojām attiecās lielākoties uz abām Rīgas draudzēm un kopumā RKLP atzina to par nepietiekamu. Tā, izvērtējot pilnvarotā J.Restberga 1950.g. pirmā ceturkšņa atskaiti, RKLP priekšsēdētāja vietnieks viņam aizrādīja, ka saistībā ar ebreju reliģiskajām draudzēm vispār netika ziņots par neregistrēto draudžu darbību, trūka informācijas par likumdošanas pārkāpumiem, draudžu īstenotajiem rituāliem, sinagogās izvērstās "propagandas" metodēm un formām.²⁴³ Vēl 1951.g. 16.novembrī RKLP priekšsēdētājs I.Poļanskijs pārmeta pilnvarotajam J.Restbergam, ka, ņemot vērā LPSR reģistrēto ebreju reliģisko draudžu skaitu, viņa ceturkšņa atskaitēs par tām ir ļoti trūcīga informācija, kas nesniedz draudžu darbības apskatu ne kopumā, ne atsevišķi – trūkst ziņas par sinagogu apmeklētāju skaitu, vecumu, dzimumu. Turklāt tika uzsvērts, ka RKLP sevišķi interesē novērojumi par ebreju draudžu tieksmi pēc "nacionālistiskām tendencēm", tāpēc pilnvaroto J.Restbergu aicināja daudz sīkāk aprakstīt ebreju draudžu darbību un minēt atsevišķus "interesantus" faktus.²⁴⁴ Tiesa gan J.Restbergs nacionālisma propagandu LPSR sinagogu aktivitātēs nesaskatīja: 1950.g. 19.aprīļa atskaitē viņš ziņoja RKLP, ka sinagogās nav novēroti nacionālistiskas aģitācijas fakti,²⁴⁵ arī 1951.g. un 1952.g. nacionālas izpausmes nebija novērotas.²⁴⁶

Tomēr faktiski kopš 1950.g. virkne ebreju reliģisko draudžu vadītāju Rīgā tika arestēti (piemēram, B.Kaplāns, Ī.Haits, Š.Cemeļs u.c.), apsūdzēti sinagogā plaši izvērstā nacionālisma

²⁴⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 127.l., 17.lp.

²⁴¹ Turpat, 246.l., 101.lp.

²⁴² Turpat, 127.l., 8.-10.lpp.

²⁴³ GARF R6991.f., 3.apr., 475.l., 22.lp. – fotokopija CAHJP RU 1809.

²⁴⁴ LVA 1448.f., 1.apr., 249.l., 114.lp.

²⁴⁵ Turpat, 247.l., 25.lp.

²⁴⁶ Turpat, 249.l., 117.lp.; Turpat, 250.l., 34.lp.

propagandā un tās izpausmēs un notiesāti pēc KPFSR Kriminālkodeksa 58.panta apakšpunktiem par dzimtenes nodevību un kontrrevolucionāru aģitāciju un propagandu. Raksturīgākās “nacionālisma” izpausmes ietvēra reliģisku mācību īstenošanu bērniem, Holokausta piemiņas saglabāšanas aktivitātes, saiknes uzturēšanu ar Amerikas organizāciju “Džoint” un materiālās palīdzības sniegšanu ebrejiem²⁴⁷, kā arī saistību ar pirmajos pēckara gados nelegāli īstenoto Latvijas ebreju izbraukšanu uz Izraēlu.²⁴⁸ Ņemot vērā, ka RKLP pilnvarotais rūpīgi pārzināja Rīgas ebreju reliģisko draudžu vadītāju aktivitātes un “pretpadomju” aspektus tajā, jāpieņem, ka viņš sadarbojās informācijas sniegšanā ar VDK.

Rīga nebija vienīgā PSRS pilsēta, kurā šajos gados tika arestēti ebreju reliģisko draudžu vadītāji.²⁴⁹ Turklāt jau kopš 1948.g. iezīmējās pārmaiņas vispārējā valsts politikā attiecībā uz ebrejiem²⁵⁰ – antisemitisms kļuva par svarīgu faktoru valsts iekšpolitikā un ārpolitikā un sasniedza savu augstāko punktu. Izvērsot kampaņu pret “bezdzimtenes kosmpolītiem”²⁵¹ un “ārstu lietu”²⁵², laikā no 1949. līdz 1953.g. tika arestēta virkne ebreju sabiedrisko darbinieku un kultūras pārstāvju. Ievērojamu lomu tajā nospēlēja J. Staļina personīgie aizspriedumi, tomēr valsts antisemitismu iespējams vērtēt arī kā nozīmīgu politisku fenomenu un sava veida sociālo manipulāciju. Proti, J. Staļins izmantoja antisemitisko noskaņojumu izplatību valstī, lai masās valdošo neapmierinātību novirzītu no valsts vadības uz konkrētu grupu, un šajā gadījumā ebreji kalpoja par ērtu “grēkāzi”. Pirmajos gados pēc Otrā pasaules kara J.Staļins vilcinājās atklāti

---

²⁴⁷ No 1945.g. “Džoint” īstenoja palīdzības programmu, kuras ietvaros Holokaustā izdzīvojušajiem ebrejiem un atjaunotajām ebreju reliģiskajām draudzēm Baltijā, Rietumukrainā un Moldāvijā tika nosūtītas paciņas ar pārtiku un drēbēm. Cik noprotams, pirmajos pēckara gados Rīgas Peitavas ielas sinagogas vadītājiem bija tieša savstarpējā sarakste ar “Džoint”, bet 1950.g., kad šādi kontakti kļuva bīstami, draudzes priekšsēdētājs B. Kaplāns ziņoja “Džoint”, lai sūtījumus pārtrauc.– LVA 1986.f., 1.apr., 39198.l., 240.lp. Arī Viļņas un Kauņas ebreju draudzes 1948.g. pavasarī nosūtīja “Džoint” ziņu, ka sūtījumi vairs nav nepieciešami, pamatojot to ar kopēju dzīves apstākļu uzlabojumu PSRS, lai gan saprotams, ka patiesais iemesls bija Aukstā kara atmosfēra un iekšpolitiskās represijas, kuru gaisotnē sūtījumi no “Džoint” drīzāk izvērtās par draudu, nevis palīdzību. Sk.sīkāk: Beizer M. “I Don’t Know Whom to Thank”: The American Jewish Joint Distribution Committee’s Secret Aid to Soviet Jewry. *Jewish Social Studies: History, Culture, Society*, No. 2, 2009, pp. 111-136.; Padomju propaganda šajā laikā atspoguļoja “Džoint” kā amerikāņu izlūkdienesta organizāciju, kuras mērķis bija spiegošana un teroristiska darbība. – Nav autora. “Joint” — amerikāņu izlūkošanas dienesta filiāle. *Cīņa*, 1953.g. 17.februārī.

²⁴⁸ LVA 1986.f., 1.apr., 39198.l., 4., 38.-39., 210.lpp.; LVA 1986.f., 2.apr., P-1530.l., 81.lp. Minētie “noziegumi” bija visai tipiski arī citu PSRS ebreju draudžu vidū. Piemēram, Ukrainas PSR jau 1947.g. martā Ļvovas ebreju draudzes priekšsēdētājs Ļevs Serebrjannijs tika arestēts un apvainots pretpadomju aktivitātē, sniedzot palīdzību nelegāli emigrējušajiem ebrejiem un pieņemot sūtījumus no Rietumiem. – Мицель М. *Общины иудейского вероисповедания в Украине (Киев, Львов: 1945-1981 гг.)*. Киев: Библиотека Института Иудаики, 1998, с. 186.

²⁴⁹ GARF R6991.f., 3.apr., 93.l., 134.lp.

²⁵⁰ Pārmaiņas iezīmēja pēc J.Staļina pavēles īstentā pazīstamā ebreju sabiedriskā un kultūras darbinieka Solomona Mihoelsa (1890-1948) slepkavība 1948.g. 13.janvārī, kā arī EAK slēgšana tā paša gada rudenī.

²⁵¹ Apzīmējums “bezdzimtenes kosmpolīts” lielākoties attiecās uz ebreju inteligenci. Kampaņas rezultātā daudzi ebreji, kas ieņēma redzamus amatus, tika atbrīvoti no darba, un vairāki inteligences pārstāvji tika arī arestēti.

²⁵² Kampaņu ievadīja apsūdzība sazvērēstībā, vērsta pret ievērojamiem Kremļa amatpersonu ārstiem. Tai sekoja antisemitiska rakstura publikācijas un daudzu ebreju ārstu un citu atbildīgu darbinieku atlaišana no darba un aresti.

izmantot politisko antisemitismu sarežģīto starptautisko attiecību dēļ, taču vēlāk saasinājusies konfrontācija ar Rietumiem pavēra plašas iespējas šādai jaunai ideoloģiskajai paradigmai.²⁵³

Rezultātā radās jūtama baiļu atmosfēra – daudzi ebreji bija satraukti par izveidojušos situāciju, baidījās apmeklēt sinagogu²⁵⁴ un pat sāka domāt, ka gaidāma valdības organizēta ebreju deportācija²⁵⁵. Arī ebreju reliģisko draudžu vadītāji pauda nedrošību. Spilgts piemērs ir Rīgas Peitavas sinagogas priekšsēdētāja Marcinkovskija izteiktā atbilde draudzes sapulcē par 1953.g. nenoorganizēto macas izgatavošanu Pesaha svētkos: “*Kā es varu tagad lūgt par macas izgatavošanu, kad pati valsts galva Kalnbērziņš uzrakstīja antisemitiska satura rakstu avīzē?*”²⁵⁶

Cits svarīgs RKLP virziens attiecībā uz ebreju reliģiskajām draudzēm šajos gados bija vērsts uz mērķi samazināt reģistrēto draudžu skaitu. RKLP izvērsta sinagogu slēgšanas kampaņa sākās 1949.g., un skāra arī LPSR. RKLP pilnvarotais J.Restbergs ebreju reliģisko draudžu noņemšanai no reģistrācijas sāka pieņemt aktīvus soļus 1950.g. Atrodams liecības par 1950.g. aprīlī kopā ar vietējo Rīgas izpildkomiteju īstenotiem pirmajiem pasākumiem Rīgas Suvorova ielas draudzes slēgšanai.²⁵⁷ Viss draudzes slēgšanas process tika pakāpeniski īstenots sinagogas telpu remonta nepieciešamības aizsegā, izvirzot draudzei neizpildāmus nosacījumus. Faktiski draudze tika noņemta no reģistra 1952.g. 1.oktobrī.²⁵⁸

1950.g. RKLP pilnvarotais J.Restbergs pievērsa uzmanību arī Tukuma ebreju draudzes pastāvēšanas jautājumam, tā kā pretrunā likumdošanai draudze darbojās bez reģistrēta “kulta kalpotāja”²⁵⁹, taču atšķirībā no Rīgas Suvorova ielas draudzes, šī jautājuma risināšanā RKLP pilnvarotais nebija konsekvents. Tikai 1952.g. februārī RKLP pilnvarotā inspektors A.Verščagins ieradās Tukumā draudzi pārbaudīt, taču pārbaudes rezultātā draudze pieteica reģistrācijai “kulta kalpotāju” un netika šajos gados slēgta.²⁶⁰

Tāpat 1950.g. februārī RKLP pilnvarotā J.Restberga uzmanības lokā nonāca Krāslavas ebreju draudze, kurai, kā tika konstatēts, joprojām nebija izpildīta visa reģistrācijas procedūra,

---

²⁵³ Хлевнюк О. *Сталин. Жизнь одного вождя: биография*. Москва: Corpus, 2015, с. 387-389.

²⁵⁴ LVA 1448.f., 1.apr., 247.l., 88.lp.

²⁵⁵ Piemēram: YVA 0.3/10001, Testimony of Nachimovits (Levin) Elisabeta; USHMM RG-50.477.0806, Oral history interview with Julius Drabkin; VHA 7307 Esfira Soloveychik Interview; Каплан Цви. *Перевернутые буквы*. Иерусалим: Издательство Пардес, с. 58.

²⁵⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 128.l., 11.lp.; Domāts LKP CK sekretārs Jānis Kalnbērziņš un kāds no “ārstu lietas” ietvaros publicētais raksts LKP CK izdotajā laikrakstā “Cīņa”. – Kalnbērziņš J. Staļins mācīja mūs būt modriem. *Cīņa*, 1953.g. 16.martā; TASS. Ārstu-kaitnieku grupas apcietināšana, *Cīņa*, 1953.g. 14.janvārī; “Pravda”. Negēlīgi spiegi un slepkavas zem profesoru un ārstu maskas. *Cīņa*, 1953.g. 14.janvārī.

²⁵⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 247.l., 18.lp.

²⁵⁸ Turpat, 250.l., 101.lp.

²⁵⁹ Turpat, 247.l., 42.lp.

²⁶⁰ LVA 1448.f., 2.apr., 59.l., 16., 18.lpp.

tai skaitā nebija “kulta kalpotāja”.²⁶¹ Sakarā ar to, ka minētie nosacījumi netika izpildīti vēl 1952.g. 14.-15. aprīlī, kad inspektors A.Vereščagins devās izbraukumā uz Krāslavu, viņš norādīja, ka draudzei nepieciešams “pārspriest jautājumu par pašlikvidēšanos”²⁶², taču draudzes slēgšana tika īstenota vien divus gadus vēlāk – 1954.g., pēc inspektora A.Vereščagina kārtējā Krāslavas ebreju draudzes apmeklējuma, pārliecinoties, ka nedz “kulta kalpotāja”, nedz citi draudzes reģistrēšanas nosacījumi joprojām nebija izpildīti.²⁶³

RKLP paredzēja pārtraukt arī minjanu un “neregistrēto” draudžu pastāvēšanu, tā kā 1948. un 1949.g. pirmajā pusē, neskatoties uz iepriekšējos gados īstenotajiem ierobežojumiem, ebreju reliģiskā dzīve joprojām neaprobežojās tikai ar reģistrētām draudzēm un daudzās pilsētās, kurās dzīvoja ebreji, bija raksturīgi dzīvokļos organizēti minjani.²⁶⁴ Tā rezultātā RKLP pilnvarotais J.Restbergs kopš 1949.g. pastiprināti pievērsās šim jautājumam. Vairākos gadījumos RKLP pilnvarotais J.Restbergs uzskatīja, ka “neregistrētās draudzes” darbojās vietējās varas orgānu nolaidības rezultātā, kas to darbībai nebija likusi šķēršļus. Tā 1949.g. viņš deva norādījumus vietējās varas orgāniem aizliegt nelikumīgi pastāvošo Preiļu un Kārsavas ebreju reliģisko draudzi.²⁶⁵

Tomēr viena no galvenajām grūtībām minjanu kontrolē, kas bija raksturīga visā PSRS, bija tas apstāklis, ka grupas bieži mainīja pulcēšanās adresi.²⁶⁶ Arī RKLP pilnvarotajam J.Restbergam 1950.g. bija zināms, ka šādas grupas pastāv vairākās LPSR pilsētās, bet viņam neizdevās tās lokalizēt.²⁶⁷ 1950.g. 19.aprīlī, atskaitoties RKLP, viņš atzina, ka pilnvarotā aparāts nebija spējīgs pārbaudīt nelegāli pastāvošo ebreju ticīgo grupas saviem spēkiem, tā kā tās atradās pārāk lielā attālumā vienas no otras. Lai gan viņš bija sazinājies šajā saistībā arī ar vietējās varas pārstāvjiem, tomēr sīkāku ziņu tā arī neizdevās iegūt.²⁶⁸

2.3. “Atkusnis” (1954-1958)

Pēc PSKP ģenerāļsekretāra J.Staļina nāves 1953.g. martā iezīmējās jauns posms valsts īstenotajā reliģiskajā politikā. Lai gan pārmaiņas valdības attieksmē pret jūdaismu un reliģiju kopumā neparādījās uzreiz, taču paziņojums par “ārstu lietas” pārtraukšanu²⁶⁹ jūtami ietekmēja

²⁶¹ LVA 1448.f., 1.apr., 13.l., 44.lp.

²⁶² Turpat, 127.l., 9.lp.

²⁶³ Turpat, 129.l., 6.-7.lpp.

²⁶⁴ GARF R6991.f., 3.apr., 61.l., 56.-57.lpp.

²⁶⁵ LVA 1448.f., 1.apr., 246.l., 59.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 21.l., 140.lp.

²⁶⁶ GARF R6991.f., 3.apr., 76.l., 116.lp.

²⁶⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 247.l., 42., 109.-110.lpp.

²⁶⁸ Turpat, 25.lp.

²⁶⁹ Vēl 1953.g. martā LPSR turpinājās antisemitiska kampaņa un ebreju aresti. Tikai, kad 1953.g. 8.aprīlī laikrakstā “Cīņa” tika pārpublicēts raksts no laikraksta “Pravda” par “ārstu lietas” iniciatoru nosodījumu, aresti

stāvokli ebreju draudzēs. Tas sniedza daudziem ebrejiem drosmi apmeklēt sinagogu. Noskaņojuma maiņu spilgti apliecina RKLP pilnvarotā J.Restberga novērojums, ka pēc minētā “ārstu lietas” nosodījuma publicēšanas vietējā laikrakstā ebreju vidū uz jautājumu, kā klājas, raksturīga atbilde bija: „*Nu, tagad – pavisam labi.*”²⁷⁰

Sekojošā PSKP CK Politbirojā valdošajai cīņai par varu, 1954.g. 7.jūlijā PSKP CK pieņēma lēmumu²⁷¹, kas aicināja pastiprināt antirelīgisko propagandu un atzina līdzšinējo darbu reliģijas jomā par pārlieku pasīvu, taču mēģinājums pastiprināt cīņu ar reliģiju bija visai īslaicīgs un īpaši neatsaucās uz reliģisko draudžu dzīvi. Lai gan 1954.g. oktobrī Kārsavas ebreju grupa, kas iepriekš bija nelikumīgi pastāvējusi, zaudēja telpas līdz ar visu tajā esošo reliģisko inventāru, gadījums drīzāk vērtējams kā kopš 1949.g. konsekventi īstenoti RKLP pilnvarotā J.Restberga pasākumi neregistrētās draudzes darbības pārtraukšanai, kas visbeidzot 1954.g. guva “atrisinājumu”.²⁷²

1954.g. 10.novembrī PSKP CK pieņēma jaunu lēmumu „Par kļūdām zinātniski ateistiskās propagandas darbā iedzīvotāju vidū”, kas pretēji iepriekšējam atzina, ka antirelīgiskajā cīņā pieļautas kļūdas un kas iezīmēja sava veida “atkusni” attiecībā ar reliģiskajām draudzēm. Lēmums vērsās pret ticīgo jūtu aizskaršanu un administratīvu ierobežošanu reliģisko draudžu darbībā, aicinot varas orgānus pastiprināt ateistisko propagandu “karojošā materiālisma” garā, proti pretnostatot to zinātnei. Lai gan lēmums neieviesa fundamentālas pārmaiņas attiecībā uz reliģijas vietu režīma ideoloģijā un saglabājās reliģisko draudžu ierobežojoša likumdošana, taču mainījās atmosfēra un varas orgānu attieksme kopumā kļuva tolerantāka. Piemēram, 1955.g. ebreju rudens svētku laikā daudzi ebreji LPSR jutās daudz brīvāk sinagogas apmeklēšanā, tā kā nebaidījās no nepatīkšanām darba vietā, kā tas bija iepriekšējos gados.²⁷³

Valsts politikas pārmaiņu kontekstā svarīgs bija 1956.g. februārī notikušais PSKP XX kongress. Tajā Ņ.Hruščovs nosodīja J.Staļina “personības kultu” un valdīšanas metodes, tomēr

---

un antisemitisku rakstu publicēšana tika pārtraukta, pakāpeniski sākās kampaņas gaitā apcietināto atbrīvošana. Sk.sīkāk: Шнейдере И. Отзвуки «дела врачей» в Риге и местные еврейские интеллектуалы.// Брановер Г., Фербер Р. (ред.) *Евреи в меняющемся мире: Материалы 2-й международной конференции*. Рига: Центр изучения иудаики Латвийского университета, 1998, с. 369-378.; “Pravdas” 7.aprīļa ievads. Padomju ideoloģija — tautu draudzības ideoloģija. *Сіпа*, 1953.g. 8.aprīlī.

²⁷⁰ No krievu val. – „Что слышно на еврейской улице? – Ну, что, теперь совсем хорошо.” – LVA 1448 f., 1.apr., 252.l., 46.lp.

²⁷¹ Постановление ЦК КПСС от 7 июля 1954 г. “О крупных недостатках в научно-атеистической пропаганде и мерах по ее улучшению”.// Декань Л. (зав. ред-ей). *КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК*, т. 8: 1946-1955. Москва: Политиздат, 1985, с. 428-432.

²⁷² LVA 1448.f., 1.apr., 129.l., 16.lp.

²⁷³ Turpat, 254.l., 130.lp.

viņa sludinātajai “personības kulta” atmaskošanai izrādījās visai ierobežots un pretrunīgs raksturs – kampaņas iniciēšanu motivēja galvenokārt Ņ. Hruščova varas un komunistiskā režīma nostiprināšanas apsvērumi, nevis valsts demokratizācija.²⁷⁴ Arī attiecībā uz vispārējo politiku pret ebrejiem pēc 1953.g. jāatzīmē, ka tika pārtrauktas vien atklātās antisemitiskās kampaņas, taču režīms netiecās atzīt par kļūdainu J.Staļina pēdējos valdīšanas gados īstenoto ebreju kultūras un sabiedriskos darbinieku vajāšanu, atjaunot ebreju izglītības un kultūras iestādes; antisemitisms turpināja pastāvēt slēptā veidā.²⁷⁵

No otras puses, Ņ.Hruščova iniciētā destalinizācija aizsāka daudzu J.Staļina valdīšanas laikā represēto rehabilitēšanas procesu, tai skaitā arī reliģisko draudžu pārstāvju. Tā 1956.g. 7.jūlijā no ieslodzījuma tika atbrīvots 1950.g. arestētais Rīgas Suvorova ielas sinagogas aktīvistis Šlomo Cemeļš.²⁷⁶ Dažkārt citu republiku ebreji pēc amnestijas nolēma pārcelties uz LSRS sakarā ar aizliegumu dzīvot lielās pilsētās. Piemēram, uz dzīvi Tukumā šajā laikā pārcēlās iepriekš Maskavā dzīvojušī Levinu ģimene, tā bija ļoti reliģiska – ģimenes galva bija rabīns, kurš vairākus gadus bija pavadījis apcietinājumā.²⁷⁷

Reliģisko draudžu un ticīgo vidū pieauga iluzoras cerības uz kardinālu varas demokratizāciju. Par to liecināja pieaugošās uzstājīgās prasības varas orgāniem no reliģisko draudžu pārstāvjiem attiecībā uz iepriekš noraidītiem vai neizteiktiem lūgumiem. Kārsavas ebreju grupa kopš 1955.g. neatlaidīgi centās panākt draudzes reģistrāciju. Savās RKLP adresētajās prasībās 1955.g. 4. un 12.martā viņi atsaucās uz pieņemto 1954.g. 10.novembrī lēmumu – ticīgo jūtu aizskaršanu un vietējās varas “rupju” iejaukšanos ticīgo lietās.²⁷⁸ Savukārt Rīgas Peitavas sinagogas priekšsēdētājs Šimons (Semjons) Goldbergers 1956.g. uzstājīgi lūdza RKLP pilnvaroto apmierināt ticīgo ebreju vajadzību pēc košera gaļas (atļaut tās tirgošanu), kā arī rosināja jautājumu par auto “Pobeda” iegādi ārpus rindas draudzes vajadzībām.²⁷⁹ Tiesa gan draudžu prasības visbiežāk (un arī šajos gadījumos) netika izpildītas, sevišķi tas attiecās uz jaunu reliģisko draudžu reģistrēšanu.

Citādā situācijā atradās Maskavas horālā sinagoga, kas tika uzskatīta par centrālo PSRS, un līdz ar to, padomju varas orgānus tās iniciēto prasību izskatīšanā vairāk varēja ietekmēt

---

²⁷⁴ Костырченко Г. *Тайная политика Хрущёва: власть, интеллигенция, еврейский вопрос*. Москва: Международные отношения, 2012, с. 123-124.

²⁷⁵ Zubok V. M. *A Failed Empire. The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2007, p.186.

²⁷⁶ LVA 1986.f., 2.apr., P-1530.l., 259.lp.

²⁷⁷ Карасин Я. *Евреи города Тукумс. Латвия. Общественно-исторический очерк*. с. 45.

²⁷⁸ LVA 1448.f., 2.apr., 139.l., 34.-38.lpp.

²⁷⁹ Turpat, 1.apr., 255.l., 86.lp.

sabiedriskais viedoklis Rietumos. Tā 1956.g. pavasarī gan RKLP, gan PSRS MP visbeidzot atbalstīja Maskavas horālās sinagogas rabīna S.Šlīfera lūgumu ļaut atvērt ješivu (ņemot vērā reliģisko vadītāju trūkumu ebreju draudzēs, S. Šlīfers jau vairākus gadus bija vērsies pie RKLP ar šādu prasību),²⁸⁰ un 1957.g. janvārī tika atvērta ješiva “Koļ Jakov”²⁸¹, kas bija pirmā likumīgā PSRS ebreju reliģiskā mācību iestāde. Varas pārstāvju apsvērumi, pieļaujot ješivas atvēršanu Maskavā, visdrīzāk saistāmi ar iespēju šādi uzlabot PSRS tēlu Rietumos, tā kā tās darbība tika pietiekami ierobežota, lai garīgo vadītāju trūkuma problēma draudzēs netiktu atrisināta. Piemēram, gan studenti, gan pasniedzēji tika stingri atlasīti un uzraudzīti, apmācāmo skaits 1957.g. nepārsniedza desmit cilvēkus. Turklāt jau kopš ješivas atvēršanas tai nācās saskarties ar finansiāla rakstura grūtībām.²⁸²

Vienlaikus 1956.g. Maskavas horālajai sinagogai tika sniegta atļauja izdot lūgšanu grāmatu “Sidur ha-Šalom” (10 tūkst. tirāžā) un ebreju reliģisko kalendāri 5717.gadam (1956/1957), kas bija pirmā padomju varas pieļautā pēc kara ebreju reliģiskā publikācija. Nelielā skaitā tā nonāca arī LPSR.²⁸³ Minētie piemēri spilgti apliecina, ka “atkusnis” drīzāk izpaudās tikai “ārēji” un neatrisināja būtiskas problēmas reliģisko draudžu darbībā. Publikāciju tirāža bija salīdzinoši neliela, turklāt tā arī neizdevās izdot Tanahu vai Toru, joprojām grūtības ticīgajiem sagādāja tādu nepieciešamo reliģisko priekšmetu trūkums kā talesi, tfilini, mezuzas, u.tml.

To, ka liberalizācijas gaisotnē paplašinātās ebreju reliģisko draudžu iespējas bija galvenokārt motivētas ar PSRS raizēm par savu tēlu Rietumos, apliecina 1958.g. 24.decembrī RKLP sagatavotais ziņojums aizstāvībai pret pārmetumiem minoritāšu diskriminācijā, kas bija paredzēts izplatīšanai ANO komisijā. Tajā tika minēts, ka PSRS darbojas 400 sinagogas (minētajā skaitā papildus 135 oficiāli reģistrētajām ebreju draudzēm²⁸⁴ tika ierēķinātas arī nelikumīgi pastāvošās neregistrētās draudzes), Maskavā pastāv rabīnu skola, Maskavas horālā sinagoga izdeva lūgšanu grāmatu un kopā ar Ļeņingradas reliģisko draudzi arī ebreju reliģisko kalendāru.²⁸⁵

Tā kā Rietumu interese par reliģisko stāvokli PSRS šajos gados pieauga, paplašinājās tūristu skaits un attiecīgi arī reliģisko draudžu starptautiskie sakari, taču tie tika stingri

---

²⁸⁰ GARF R6991.f., 3.apr., 129.l., 78., 80., 116.-117.lpp.

²⁸¹ Koļ Jakov – ivritā “Jēkaba balss”.

²⁸² Altshuler M. Ten Years of the Yeshiva in Soviet Moscow (1955–1965).// *Jews in Russia and Eastern Europe*, 2003, Nr. 1 (50), pp. 33-60.

²⁸³ LVA 1448.f., 1.apr., 255.l., 86.lp.

²⁸⁴ GARF R6991.f., 3.apr., 147.l., 210.lp.

²⁸⁵ Turpat, 168.l., 23.-24.lpp.

kontrolēti no padomju varas iestāžu puses un bija vērsti uz to, lai apliecinātu, ka PSRS pastāv reliģijas brīvība un tā aktīvi piedalās miera aizstāvju aktivitātēs. Piemēram, Maskavas horālās sinagogas rabīns S.Šlīfers 1954.g. 23.decembrī pēc RKLP rekomendācijas vērsās pie visu valstu ebrejiem ar runu par tautu draudzību un mieru.²⁸⁶ Jāpiebilst, ka RKLP acīmredzami uzlūkoja Maskavas horālās sinagogas rabīnu S.Šlīferu kā PSRS virsrabīnu, kuram tika piešķirta loma pārstāvēt visas PSRS ebreju reliģiskās draudzes. Līdz ar to, viņam vienīgajam no ebreju draudžu pārstāvjiem “atkušņa” gados radās iespēja izbraukt uz pasākumiem ārzemēs – 1956.g. 30.oktobrī PSRS delegācijas sastāvā S.Šlīferam tika atļauts apmeklēt Nezināmā ebreju mocekļa memoriāla atklāšanu Parīzē.²⁸⁷ Savukārt LPSR ebreju draudžu pārstāvjiem vizītes iespēja ārzemēs tā arī nepavērās. Kad 1958.g. Izraēlas virsrabīns Ichaks HaLevi Hercogs nosūtīja Rīgas Peitavas sinagogas rabīnam Mozum Mašļanskim (1871-1959) aicinājumu dalībai Izraēlas Valsts desmit gadu pastāvēšanas svētkos Jeruzalemē, viņš no brauciena atteicās, pamatojot to ar savu vecumu.²⁸⁸ Protams, M.Mašļanskis nenoliedzami bija ievērojamā vecumā (86 gadi), taču skaidrs, ka padomju varas orgāni šādu vizīti nepieļāva.

Redzams notikums, kas apliecināja pieaugošo atvērtību Rietumiem, bija divu ASV reliģisko ebreju delegāciju (ortodoksālo un reformistu) PSRS apmeklējums 1956.g. vasarā.²⁸⁹ Lai gan garajā sarakstā ar vietām, kuras delegācija vēlētos apmeklēt, tika minēta arī Rīga, RKLP to neiekļāva nevienā no abu delegāciju maršrutiem.²⁹⁰ Iespējams, maršruta izstrādes laikā RKLP pastāvēja šaubas par Rīgas Peitavas sinagogas draudzes vadītāju spēju ievērot komunikācijā ar ārzemju viesiem “pareizu” saziņu. Neskatoties uz to, arī Rīgas Peitavas sinagogā šajos gados parādījās ārzemju viesi, un 1956.g. vasarā pēc kādas angļu-padomju draudzības biedrības pārstāves Esteres Ziger vizītes RKLP pilnvarotais J.Restbergs secināja, ka Rīgas Peitavas sinagogas tēls bija gana reprezentabls ārzemju apmeklētāju acīs.²⁹¹ Arī 1958.g. 22.jūlijā, kad Rīgas Peitavas sinagogu kā tūrists apmeklēja Losandželosas rabīns Efraims Einhorns, viņš, apskatot sinagogas telpas, mikvi un Rīgas ebreju kapsētu, palika

---

²⁸⁶ Turpat, 103.l., 95.-96.lpp.

²⁸⁷ GARF R6991.f., 3.apr., 130.l., 66., 76.lpp.

²⁸⁸ LVA 1448.f., 1.apr., 133.l., 5.-6.lpp.

²⁸⁹ GARF R6991.f., 3.apr., 146.l., 103.lpp.

²⁹⁰ Tika apmeklētas ebreju draudzes Maskavā, Ļeņingradā, Rostovā pie Donas, Novočerkaskā, četrās Gruzijas PSR pilsētās, Odesā un Kijevā. – Чарный С. *Государственная политика в отношении еврейских религиозных общин в период «оттепели» (1953-1964): диссертация*. Москва: Российский Государственный Гуманитарный Университет, 2008, с. 113.

²⁹¹ LVA 1448.f., 1.apr., 8.l., 69.lp.

apmierināts ar redzēto un atzīmēja, ka Rīgas ebreju draudze šajā ziņā ir daudz labiekārtotāka nekā draudzes citās viņa apmeklētajās pilsētās.²⁹²

Starptautiskie kontakti izpaudās arī sūtījumu veidā. Kopš 1956.g. daudzas ebreju reliģiskās draudzes PSRS saņēma reliģisko priekšmetu sūtījumus no Izraēlas.²⁹³ Rīgas Peitavas sinagogai 1958.g., tuvojoties ebreju Jaunajam gadam, no Izraēlas pienāca sūtījums ar raksturīgo Sukota svētkiem augu buķeti – 2 etrogiem un 12 palmu lapām un mirtēm, no kurām daļu draudze pārsūtīja Ludzas un Rēzeknes sinagogai. Sūtījumu ar palmu lapām un mirtēm no Izraēlas šajā gadā saņēma arī Daugavpils ebreju draudze.²⁹⁴

Vismazāk “atkusnis” ietekmēja antireliģiskās propagandas rezultātā radušos negatīvo attieksmi sabiedrībā. Joprojām plaši izplatīti bija vandālisma gadījumi attiecībā pret lūgšanu ēkām, kapsētām un ticīgajiem, par ko nedraudēja stingra atbildība. Tā 1955.g. ebreju rudens svētku laikā kāda matrožu grupa meta no dzīvokļa virsū traukus tiem, kas devās lūgties uz Rīgas Peitavas sinagogu²⁹⁵, bet 1956.g. Simhat-Tora svētku lūgšanā kāds pusaudzis ar kaķeni (domājams, caur logu) iešāva akmeni Peitavas sinagogas lustrā.²⁹⁶

2.4. N.Hruščova antireliģiskā kampaņa (1959-1964)

Salīdzinoši liberālais periods attiecībā pret reliģiskajām draudzēm bija visai īss. Izmaiņas valsts reliģiskās politikas kursā iespējams skaidrot kā vairāku faktoru mijiedarbības rezultātu.²⁹⁷ Par būtisku stimulu un motīvu kalpoja augstāko varas orgānu satraukums saistībā ar reliģisko draudžu pieaugošo aktivitāti. Piemēram, ebreju reliģiskās draudzes lielāko svētku laikā pulcēja lielu skaitu apmeklētāju, un RKLP 1957.g. 14.novembrī atzīmēja, ka, salīdzinot ar 1954.g., 1957.g. Pesaha svētkos daudzās PSRS sinagogās bija ievērojams ticīgo skaita pieaugums.²⁹⁸

Svarīgs faktors bija arī pārmaiņas partijas vadībā. Ietekmi PSKP CK Prezidijā guva ideologu grupa, kas jau sen pauda neapmierinātību ar pastāvošo kārtību reliģijas jautājumā. Viņi uztvēra mierīgas attiecības ar reliģiskajām organizācijām kā staļinisma mantojumu, ko

---

²⁹² Turpat, 257.l., 151.lp.; Turpat, 133.l., 15.lp.

²⁹³ GARF R6991.f., 3.apr., 146.l.,102.-103.lpp.; “Patiesais” nosūtītājs visdrīzāk bija Amerikas organizācija “Džoint”, kas līdz 1967.g. bieži sūtīja reliģiskos priekšmetus (macu, etrogus, talesus u.c.) uz PSRS caur Izraēlas Galveno rabinātu. Šie sūtījumi draudzēm PSRS varēja sniegt ne vien materiālu, bet arī morālu atbalstu, kalpojot kā sava veida solidaritātes apliecinājums. – Beizer M. “I Don’t Know Whom to Thank”: The American Jewish Joint Distribution Committee’s Secret Aid to Soviet Jewry. *Jewish Social Studies: History, Culture, Society*, No. 2, 2009, p. 125.

²⁹⁴ LVA 1448.f., 1.apr., 257.l., 89.lp.

²⁹⁵ LVA 1448.f., 1.apr., 254.l., 131.lp.

²⁹⁶ Turpat, 255.l., 87.lp.

²⁹⁷ Sk. sīkāk: Шкаровский М. В. *Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве*. с. 359-361.

²⁹⁸ GARF R6991.f., 3.apr., 147.l., 210.-211.lpp.

nepieciešams likvidēt ceļā uz komunismu. Paša N. Hruščova lomu antireliģiskās kampaņas iniciēšanā ir grūti izvērtēt, taču tā saskanēja ar viņa īstenoto destalinizācijas politiku. N.Hruščovs centās rast jaunu padomju komunisma nozīmes formulējumu, sludinot atgriešanos pie ļeņinisma principiem. Tas nozīmēja atkāpšanos no J.Staļina kompromisiem attiecībā uz reliģiju un atgriešanos pie kareivīgās Ļeņina pieejas – reliģisko “palieku” izskaušanu, zinātniski ateistiska pasaules uzskata izplatīšanu padomju sabiedrībā. Līdz ar to, reliģija kļuva par ideoloģisku problēmu, kuras atrisināšanai tika īstenota plaša antireliģiskā kampaņa.²⁹⁹

Jau 1958.g. 12.septembrī PSKP CK Propagandas un aģitācijas nodaļa izstrādāja ziņojumu savienības republikām „Par zinātniski ateistiskās propagandas trūkumiem”, kas tika apstiprināts tā paša gada 4.oktobrī un aicināja partijas, komjaunatnes un valsts orgānus uzsākt aktīvu “reliģisko palieku” izskaušanu, un tādējādi iezīmēja antireliģiskās politikas saasināšanos.³⁰⁰ Turpmākajos gados minētajam lēmumam sekoja vēl virkne citu pret reliģiju vērstu lēmumu.

Plaša antireliģiskā propaganda bija viens no svarīgākajiem līdzekļiem izvērstajā cīņā pret reliģiju. Arī LKP CK 1959.g. aprīlī atzina, ka LPSR netiek pietiekami īstenota zinātniski ateistiskā propaganda. Tika pieņemta virkne pasākumu tās uzlabošanai: veikti sagatavošanas darbi Reliģijas un ateisma vēstures muzeja izveidei Rīgā, pievērsta uzmanība propagandas jautājumiem publicistikā, radio un televīzijā, pastiprināts vietējo izpildkomiteju darbs šajā jomā.³⁰¹ Rezultātā jau 1960.g. 18.aprīlī RKLP atzina, ka Latvijas un Igaunijas PSR zinātniskā ateisma propagandas piemēri ir sevišķi interesanti, saturīgi un daudzskaitlīgi.³⁰²

Izvēršot propagandu pret reliģiju kopumā un konkrēti jūdaismu, raksturīga tendence bija pretnostatīt to zinātnei. Piemēram, izplatīti bija apgalvojumi par to, ka zinātnieki ir atspēkojuši Torā minēto notikumu un personu vēsturiskumu, jūdaisms ietver “visu atpalikušo ebreju sadzīvē” un sludina “antizinātniskus uzskatus par dabu un sabiedrību”.³⁰³ Presē šādi raksti

---

²⁹⁹ Taubman W. *Khrushchev: The Man And His Era*. London: Free Press, 2005, p. 512; Smolkin V. *A Sacred Space Is Never Empty: A History of Soviet Atheism*. Princeton, Oxford: Princeton University Press, p.59.

³⁰⁰ Российское объединение исследователей религии. Записка Отдела пропаганды и агитации ЦК КПСС по союзным республикам «О недостатках научно-атеистической пропаганды», Москва 12 сентября 1958 г., № 39. Publicēts: <https://rusoir.ru/03print/03print-02/03print-02-239> [skatīts 24.03.2020]

³⁰¹ LVA PA-101. f., 22.apr., 86.l., 68.lpp.

³⁰² GARF R6991.f., 3.apr., 209.l., 79.-80.lpp.

³⁰³ Piemēram: Šahnovičs M. Jūdu reliģijas rašanās un šķiriskā būtība.// Fedosejevs P. (galv. red.). *Zinātne un reliģija: Vissavienības apspriedē-seminārā zinātniskā ateisma jautājumos nolasīto lekciju stenogramu krājums*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1958, 331.-349.lpp.

pastiprinājās, tuvojoties Pesaham, ar uzsvāru uz to, ka ebreju iziešana no Ēģiptes ir “fantāziju auglis”, bez jebkāda vēsturiska pamata.³⁰⁴

Tomēr drīzumā izveidojās arī specifiska pret jūdaismu vērsta propaganda, kas arvien konsekvētāk skatīja tā reliģisko aspektu kopā ar nacionāli-etnisko un pielīdzināja to cionismam – padomju uztverē, reakcionārai “imperiālistu” kustībai. Vēršanās pret cionismu arvien uzkrītošāka tika saprasta kā cīņa ar ebreju reliģiju. Jūdaismu pat atspoguļoja kā rasistisku. Viens no spilgtākajiem piemēriem ir Ukrainas PSR Zinātņu akadēmijas 1963.g. izdots T.Kičko darbs³⁰⁵, kas ietvēra antisemītiskas karikatūras un pievērsa plašu Rietumu uzmanību³⁰⁶, taču arī LPSR šī tendence bija visai redzama. Tā 1961.g. izdevumā, kas ietvēra zinātniski populāras lekcijas un pārrunas, cionisti tika definēti kā ebreju buržuāziski nacionālisti, kas sludina reliģisko neiecietību un rasu naidu.³⁰⁷ LPSR presē parādījās arī tieši pret vietējām ebreju reliģiskajām draudzēm vērsti raksti, kuros tika nomelnoti draudžu vadītāji, attēlojot viņus kā mantkārīgus.³⁰⁸

Antireliģiskās propagandas rezultātā vēl vairāk pastiprinājās vandālisma izpausmes attiecībā pret ebreju kapsētām un sinagogām, kuras varētu skaidrot arī ar propagandas antisemītisko raksturu, tomēr jāatzīmē, ka, salīdzinot ar citiem PSRS reģioniem, LPSR vandālisms nebija tik kardināls.³⁰⁹ Pamatā tas izpaudās, kā lūgšanu sanāksmju traucēšana un kapakmeņu bojāšana. Piemēram, Rēzeknes ebreju draudzes pārstāve Rašele Kukļa (dz. 1936.g.) atminas, ka Rēzeknes ebreju kapsētā padomju laikā bieži nācās saskarties ar nepatīkamu un zaimojošu attieksmi – kāds smērēja kapakmeņus, rāva ārā iestādītos ziedus, taču pilsētas izpildkomiteja nekārtību novēršanai nekādus līdzekļus neveltīja.³¹⁰

Cits antireliģiskās kampaņas virziens bija administratīvu ierobežojumu pastiprināšana. Viens no redzamākajiem piemēriem ir pie Maskavas horālās sinagogas atvērtā ješiva, kuras darbība atradās pilnīgā RKLP kontrolē. Izvērsto birokrātisko šķēršļu rezultāta ješivā uzņemto

---

³⁰⁴ Piemēram: Bušeniņs A. Lieldienas un to izcelšanās. *Cīņa*, 1958.g. 3.aprīlī; Nav autora. Vēlreiz par lieldienām. *Cīņa*, 1954.g. 14.aprīlis.

³⁰⁵ Ки́чко Т. *Иудаизм без прикрас*. Киев: Укрполитиздат, 1963, 120 с.

³⁰⁶ Piemēram: YIVO RG 347.7.1 (FAD-1), box 97, An Interim Report Soviet Jewry Today, Issued by American Jewish Conference on Soviet Jewry, November 1965.

³⁰⁷ Павjolkins P. *Kas ir reliģija: zinātniski populāras lekcijas un pārrunas*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1961, 206.lp.

³⁰⁸ Piemēram: Ārons A. Šis un tas par Mozus draudzi. *Tukuma Ziņotājs*, 1959.g. 12.maijā, 4.lp.; Iriņina V. Zelta teļš un tā pielūdzēji, *Rīgas balss*, Nr.104, 1961, 6.lp.

³⁰⁹ Piemēram, Malahovkas sinagogā (Maskavas apgabālā) 1959.g. naktī no 3. uz 4.septembri tika aizdedzināta sinagogas un ebreju kapsētas ēka, savukārt uz telegrāfu stabiem parādījās skrejlapas ar antisemītiska rakstura tekstu. – GARF R6991.f., 3.apr., 188.l., 151.lp.

³¹⁰ Rašeles Kukļas (dz. 1936.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, M.Gehta, 2013.g.10.martā.

skaitis jau 1959.g. krasi samazinājās – studējošo skaits kritās par aptuveni 20%.³¹¹ Tās funkcionēšana turpmākajos gados drīzāk kalpoja par propagandas instrumentu Rietumos, nevis par reliģisku mācību iestādi. 1959.g. RKLP samazināja arī Maskavas horālās sinagogas izdoto lūgšanu grāmatu skaitu un ebreju kalendāru tirāžu (no 7 uz 5 tūkst. eksemplāru).³¹² Ierobežojumi skāra arī reliģisko priekšmetu sūtījumus no ārzemēm. Tā 1959.g. ebreju rudens svētkos Rīgas Peitavas sinagoga vairs nesaņēma iepriekšējiem gadiem raksturīgo sūtījumu ar reliģiskajiem priekšmetiem no Izraēlas.³¹³

Pārorientācija reliģiskajā jautājumā, iespējams, raisīja arī RKLP pilnvaroto nomainīju LPSR. 1960.g. LPSR tika iecelts jauns RKLP pilnvarotais – Pēteris Pizāns (1918-1971)³¹⁴, kurš atradās amatā visai neīsu laiku, līdz 1961.g. aprīlim. 1962.g. janvārī viņu amatā nomainīja Prolets Liepa (1923-1978)³¹⁵, kurš savukārt nostrādāja par pilnvaroto līdz pat savai nāvei. Starplaikā, kad vēl P. Liepa nebija iecelts, RKLP pilnvarotā pienākumus uzņēmās KPBLP pilnvarotais A.Saharovs.³¹⁶

1960.g. septembrī RKLP izstrādāja jaunu instrukciju par kulta likumdošanas izmantošanu.³¹⁷ Paplašinājās RKLP un tās pilnvaroto uzdevumu loks. To vidū kā svarīgs darba aspekts parādījās draudžu iesaistīšana cīņā par mieru un ārzemju pretpadomju propagandas “atmaskošana”.³¹⁸

Par ebreju draudzēm šajos gados ārzemēs tika izrādīta sevišķa interese³¹⁹ – Rietumos izvērstā propaganda par padomju ebreju tiesībām galveno uzmanību vērsa tieši uz reliģiskajiem

---

³¹¹ 1959.g. studējošo skaits ješivā bija 16 cilvēki, bet 1958.g. ješivā bija 20- 22 apmācāmo. – Altshuler M. Ten Years of the Yeshiva in Soviet Moscow (1955–1965). *Jews in Russia and Eastern Europe*, 2003, Nr. 1 (50), p. 58.

³¹² GARF R6991.f., 3.apr., 188.l., 86.lp.

³¹³ LVA 1448.f., 1.apr., 258.l., 122.lp.

³¹⁴ Pāvels Pizāns (1918-1971) - 1944. g. strādāja Daugavpils izpildkomitejā; no 1944.g. oktobra līdz 1946. g. martam – laikraksta “Cīņa” lauksaimniecības nodaļas vadītāja vietnieks, vēlāk – Liepājas laikraksta “Komunisti” redaktors; no 1947. līdz 1950.g. mācījās VK(b)P Augstākajā partijas skolā Maskavā, pēc kā norīkots par VK(b)P CK instruktoru Maskavā, bet no 1951.g. jūlija līdz 1960. g. janvārim – par LKP CK laikraksta “Cīņa” galveno redaktoru; no 1951. g. septembra līdz 1956.g. janvārim – LKP CK biroja loceklis, LPSR Augstākās Padomes 4. sasaukuma deputāts. – Krūmiņa-Koņkova S. Kontrole pār baznīcu Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības valsts drošības institūcijas.// Kangeris K., Jarinovska K., Šēnbergs D. (red.) *Lielais Brālis Tevi Vēro: VDK un tās piesegstruktūras*. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, 2016, 106.-107.lpp.

³¹⁵ Prolets Liepa (1923-1978) – no 1947. līdz 1950.g. strādāja par prokurora palīgu Talsu apriņķī, vēlāk par prokuroru Aizputes rajonā un par Liepājas apgabala prokurora vietnieku; no 1955. g. augusta līdz 1960.g. maijam Kuldīgas rajona izpildkomitejas priekšsēdētājs.– Krūmiņa-Koņkova S. Kontrole pār baznīcu Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības valsts drošības institūcijas.// Kangeris K., Jarinovska K., Šēnbergs D. (red.) *Lielais Brālis Tevi Vēro: VDK un tās piesegstruktūras*, 111.lp.

³¹⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 174.l., 15.lp.

³¹⁷ GARF R6991.f., 3.apr., 209.l., 122.-123.lpp

³¹⁸ LVA 1448.f., 1.apr., 265.l., 18.lp.

³¹⁹ GARF R6991.f., 3.apr., 209.l., 152., 159.lpp.

ierobežojumiem. Viens no piemēriem, kā izpaudās šis uzdevums, ir RKLP pilnvarotā P.Liepas tikšanās 1963.g. 26.augustā viņa birojā ar Izraēlas Valsts parlamenta (Kneseta) pārstāvi Jakovu Riftinu (1907-1978). Apmeklējuma laikā, kad J.Riftins interesējās par reliģijas jautājumiem kopumā un par to, kā tiek īstenots ateistiskais darbs, P.Liepa paskaidroja, ka viņa funkcijās ietilpst stingra uzraudzība par to, vai tiek ievērota padomju likumdošana par kultiem, taču ar antireliģisko propagandu viņš nenodarbojas. Savukārt uz jautājumu par to, kā neticīgais, bez zināšanām reliģijā var ieņemt tādu amatu, P.Liepa atbildēja, ka šis apstāklis viņam pat palīdz, tā kā ļauj pret visām konfesijām izturēties vienādi. Tādā veidā pilnvarotais pēc iespējas centās radīt priekšstatu par tolerantu attieksmi pret reliģiju un novērst jebkādas pārmetumus draudžu darbības ierobežošanā. Piemēram, kad J.Riftins interesējās par ebreju reliģiskajām publikācijām, tad P.Liepa parādīja viņam 1956.g. izdoto Maskavā ebreju lūgšanu grāmatu. Tiesa gan diezin vai J.Riftinu tas spēja pārliecināt, tā kā pirms atvadīšanās viņš izteica pilnvarotajam šaubas par to, ka padomju vara vienmēr “pareizi pieiet ebreju draudzēm no nacionāli-vēsturiskā skatupunkta” un uzsvēra, ka ticīgie ir ļoti jūtīgi cilvēki.³²⁰

RKLP pilnvarotie saņēma arī attiecīgas rekomendācijas reliģisko draudžu izmantošanai padomju propagandas interesēs. Proti, tika īstenots darbs, lai panāktu, ka draudžu vadītāji sniedz presē noliegumus par reliģiskās dzīves ierobežošanu un pārliecina par to arī ārzemniekus, kas sinagogas apmeklēja.³²¹ Tas noteica to, ka starptautiskie draudžu kontakti tika arvien stingrāk kontrolēti.

Attiecībā uz ebreju draudzēm redzamu interesi izrādīja Izraēlas Valsts diplomāti un tūristi, kas izmantoja sinagogas, lai veidotu kontaktu ar padomju ebreju diasporu. Arī Rīgas Peitavas sinagoga apskatāmajā laikā bija šādas uzmanības lokā. To atzina arī pats RKLP pilnvarotais J.Restbergs 1960.g. februārī, novērojot, ka Rīgas Peitavas sinagogu vairākas reizes gadā apmeklēja Izraēlas Valsts diplomātiskās pārstāvniecības Maskavā darbinieki, kā arī tūristi, kas izplatīja atvestos līdzi ebreju kalendārus un kam radās iespējas satikties ar plašu ticīgo aprindu.³²² Piemēram, 1963.g. Izraēlas vēstniecības pārstāvji, tai skaitā arī pats vēstnieks, apmeklēja Peitavas sinagogu trīs reizes, bet ārzemju ebreju tūristi – vēl biežāk.³²³ Par Izraēlas pārstāvju vizītēm RKLP pilnvarotais J.Restbergs ziņoja “ieinteresētajiem” varas orgāniem.³²⁴

³²⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 262.l., 58.-59.lpp.

³²¹ GARF R6991.f., 3.apr., 209.l., 152., 159.lpp.

³²² LVA 1448.f., 1.apr., 258.l., 150.lp.

³²³ Turpat, 263.l., 16.lp.

³²⁴ Turpat, 258.l., 150.lp.

Iespējas pašiem LPSR draudžu pārstāvjiem izbaukt uz Rietumiem tā arī neradās. Vispasaules ebreju kongresa priekšsēdētājs N.Goldmanns³²⁵ izsūtīja daudziem ebreju reliģisko draudžu vadītājiem, tai skaitā Rīgas Peitavas sinagogai, ielūgumu piedalīties kongresa plenārsēdē Stokholmā 1959.g. 2.-10.augustā. Tajā bija plānots apspriest ebreju kultūras veicināšanas pasākumus, kultūras plurālisma problēmu un tml. jautājumus, taču RKLP uzskatīja par nepieciešamu ieteikt vadītājiem atteikties no dalības tajā, pamatojot to ar tādiem iemesliem kā kongresa politiskais raksturs, nelielā saistība ar reliģiju un tieksme izplatīt cionismu.³²⁶

1961.g. 16.martā PSKP CK un PSRS MP pieņēma slepenu lēmumu „Par kontroles pastiprināšanu kultu likumdošanas izpildē”, kas paredzēja pastiprināt vietējās un partijas orgānu pārstāvju iesaisti reliģiskās dzīves kontrolē un attiecīgu pasākumu īstenošanā, lai novērstu reliģisko draudžu “pārkāpumus”. Nozīmīgu lomu antireliģiskā darba īstenošanā ieņēma Aģitācijas un propagandas nodaļas vai sekcijas, kas ietilpa visās partijas organizācijās. Atsevišķas funkcijas šajā jomā pildīja arī apskatāmajā laikā pie partijas orgāniem izveidotās speciālās ideoloģiskās komisijas, kā arī ateistu padomes, kas paredzēja antireliģiskajā darbā iesaistīt plašāku sabiedrību.³²⁷ Ateistu padomi pie LKP CK izveidoja 1960.g.³²⁸, savukārt speciālas komisijas, kuru uzdevumos ietilpa rūpēties par to, lai padomju likumdošana reliģijas jomā tiktu ievērota attiecīgajās vietās un reliģiskās tradīcijas tiktu aizstātas ar padomju, Latvijas teritorijā pie visu pilsētu un rajonu DDP izpildkomitejām noteica izveidot LPSR MP 1964.g. 6. jūnija nolikums.³²⁹

Vietējās partijas organizācijas sadarbībā ar vietējiem varas orgāniem daudzviet aktīvi iesaistījās PSKP CK noteiktajā reliģiskā jautājuma risināšanā, interpretējot centrālās varas direktīvas pēc saviem ieskatiem. Arī LPSR, ņemot vērā savas “kultu” likumdošanas neesamību (neskaitot Konstitūciju un atsevišķus normatīvos aktus), varas orgāni nereti tiecās ierobežot

---

³²⁵ Vispasaules ebreju kongress – starptautiska ebreju organizācija, dibināta 1936.g., lai sniegtu atbalstu ebrejiem visā pasaulē. Tās dibinātājs un ilggadējs priekšsēdētājs Nahums Goldmanns (1895-1982) kopš 1950-ajiem gadiem pievērsa īpašu uzmanību ebreju jautājumam PSRS; ciešāka kontakta veidošana ar ebrejiem PSRS bija viens no centrālajiem viņa publisko aktivitāšu mērķiem. N.Goldmanns tiecās palīdzēt ebrejiem PSRS saglabāt reliģisko un etnisko identitāti un izveidot saikni ar ebrejiem Rietumu pasaulē un Izraēlā. Sk. sīkāk: Rutland D. S. Leadership of Accommodation or Protest? Nahum Goldmann and the Struggle for Soviet Jewry.// Reider M. (ed.). *Nahum Goldmann: Statesman Without a State*. New York: SUNY Press, 2009, pp. 273-296.

³²⁶ GARF R6991.f., 3.apr., 188.l., 103.lp.

³²⁷ Anderson, J. *Religion, State and Politics in the Soviet Union and Successor States*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015, pp.41-42.

³²⁸ Vīksne R. Padomju režīma antireliģiskā politika Latvijā 1954.–1964.gadā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2017 nr. 2 (103), 61.lpp.

³²⁹ Krūmiņa-Koņkova S. Kontrole pār baznīcu Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības valsts drošības institūcijas.// Kangeris K., Jarinovska K., Šēnbergs D. (red.) *Lielais Brālis Tevi Vēro: VDK un tās piesegstruktūras*, 91.lp.

religisko draudžu dzīvi, balstoties uz savu subjektīvo redzējumu un tādā veidā nepareizi izprata Maskavā noteikto uzdevumu.³³⁰ RKLP pilnvarotais P.Liepa 1962.g. novembrī norādīja, ka vairākos rajonos sistemātiska ateistiskās audzināšanas darba un jaunu tradīciju ieviešanas vietā tiek izmantota administrēšana, kas pretēji RKLP izvirzītajiem mērķiem noved pie religisko draudžu pastiprinātas aktivitātes.³³¹ Tā bija raksturīga tendence visās PSRS – 1962.g. novembrī RKLP priekšsēdētājs A.Puzins atzina, ka kļūdaina pieeja ticīgajiem ne vien nesekmē, bet pat kaitē ateistiskajam darbam.³³²

Ar aktīvu vietējās varas orgānu darbību visdrīzāk saistāma Tukuma ebreju reliģiskās draudzes slēgšana 1961.g.³³³ Formāli draudzes slēgšanu ierosināja pati draudze sakarā ar to, ka nebija pietiekami daudz ticīgo, kas sinagogu uzturētu, taču var pieņemt, ka patiesais iemesls meklējams vietējās varas konsekventi izvērstajā darbā, kas ar dažādām metodēm centās panākt ticīgo atteikšanos no darbības reliģiskajā draudzē – vietējā laikrakstā tika publicēti draudzi nomelnojoši feļetoni³³⁴, tika izdarīts spiediens uz draudžu pārstāvju tuviniekiem. Tā, skolotāju Rīvu Kovnatori regulāri dažādos vadības līmeņos mudināja atbrīvoties no „nacionālisma” un „reliģiskās tumsonības”, tā kā viņas vīrs Zeliks Kovnators uzstājās Tukuma sinagogā kā kantors.³³⁵ Jāpiebilst, ka masveida sinagogu slēgšanas kampaņa³³⁶ šajos gados salīdzinoši maz skāra LPSR – Tukuma ebreju draudze bija vienīgā, kas tika slēgta. To varētu skaidrot ar jau tā nelielo draudžu skaitu – no pēc kara reģistrētajām septiņām draudzēm pēc 1961.g. darbojās vairs tikai četras.

Tomēr attiecībā uz skaitliski lielāko – Rīgas Peitavas sinagogu – RKLP pilnvarotais P.Pizāns 1961.g. 30.janvārī nolēma izpētīt jautājumu par tās pārvietošanu no pilsētas centra uz citām telpām. Viņu satrauca, ka sinagoga nepildīja tikai reliģiskas funkcijas vien, bet kalpoja kā sava veida ebreju nacionālais klubs un satikšanās vieta, pulcējot lielu skaitu apmeklētāju, no kuriem retais nāca tieši lūgties.³³⁷ Vēl 1961.g. martā RKLP pilnvarotais P.Pizāns atzīmēja, ka būtu ļoti lietderīgi atņemt Peitavas draudzei esošo sinagogas ēku – ko varētu viegli pielāgot darba kluba vajadzībām – un piemeklēt citu ēku pilsētas nomalē vai piedāvāt atjaunot nodegušo

---

³³⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 266.l., 33-36.lp.

³³¹ Turpat, 157.l., 139.lp.

³³² Turpat, 126.lp.

³³³ LVA 1448.f., 2.apr., 59.l., 28.lp.

³³⁴ Ārons A. Šis un tas par Mozus draudzi. *Tukuma Ziņotājs*. 1959.g. 12.maijā; Rieksts G. Krīze Mozus draudzē. *Tukuma Ziņotājs*. 1960.g. 3.decembrī.

³³⁵ Карасин Я. *Евреи города Тукумс. Латвия. Общественно-исторический очерк*. с.45.

³³⁶ 1959.g. 1.janvārī PSRS darbojās 133 reģistrētas ebreju draudzes, bet 1964.g.1.janvārī – tikai 90. – Altshuler M. *Religion and Jewish Identity in the Soviet Union, 1941–1964*. Waltham, MA: Brandeis University Press, 2012, p.112.

³³⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 260.l., 33.lp.

sinagogu ebreju kapos³³⁸, taču Peitavas draudzes pārvietošana uz citām telpām netika īstenota. Noteicošo lomu varēja nospēlēt apsvērumi par to, kādu tas izsauktu rezonansi gan pašu Rīgas ebreju vidū, gan Rietumos, kā arī RKLP pilnvarotā P.Pizāna nomaiņa.

RKLP pilnvarotais P.Pizāns 1961.g. izmantoja arī citas metodes, lai novērstu Rīgas Peitavas sinagogas “nacionālo” tendenci.³³⁹ Iespējams, viena no tām bija raksturīgā Peitavas draudzes locekļu vidū šķelšanās. Zināms, ka 1961.g. martā P.Pizāns nolēma sazināties ar pilsētas izpildkomiteju, lai tā uzdotu ebreju valodu zinošiem komunistiem novērot Peitavas draudzes darbību un īstenot pasākumus tās dezorganizēšanā.³⁴⁰ Nav iespējams noteikt, vai un cik lielā mērā nesaskaņas draudzes iekšienē koordinēja RKLP pilnvarotais, tomēr noprotams, ka viņš to izmantoja savā labā un ievirzīja draudzes aktīvā lojālus pārstāvjus.³⁴¹

Darbs ar ticīgajiem, lai panāktu viņu atteikšanos no aktīvas darbības draudzē, šajā laikā bija raksturīga metode. Piemēram, LKP Ludzas rajona sekretārs ziņojumā par antirelīgiskās propagandas darbu 1960.g. atzīmēja, ka tika īstenoti administratīvi pasākumi, lai ietekmētu draudžu vadītājus, kas neievēroja padomju likumdošanu (sīkāk gan netiek paskaidrots, par kādiem pārkāpumiem ir runa) un šī darba rezultātā rakstisku prasību atbrīvot viņu no amata iesniedza Jankels (Jakovs) Tomšinskijs (1884-1981³⁴²), kurš bija reģistrēts par Ludzas sinagogas rabīnu.³⁴³ Iespējams, vietējās varas darba rezultātā no amata 1960.g. 17.martā atteicās arī Rēzeknes ebreju draudzes izpildorgāna priekšsēdētājs Ābrams Brozgals (1882-?), formāli pamatojot atteikumu ar slikto veselību un vecumu.³⁴⁴

Kā efektīvs veids draudzes pārstāvju ietekmēšanā tika izmantots ekonomiskais spiediens, tādēļ šajos gados atrodams daudz sūdzību no draudžu pārstāvjiem saistībā ar augstajiem nodokļiem. Visas personas, kas veica darbu reliģiskajā draudzē un saņēma par to kādus ienākumus, saskaņā ar PSRS AP Prezidija 1943.g. 30.aprīļa norādījuma 19.pantu bija apliekamas ar nodokli, kas svārstījās no 4 līdz pat 81% no ienākuma summas, turklāt viņi nevarēja pretendēt uz valsts sociālo apdrošināšanu.³⁴⁵ Tas attiecās uz jebkādu amatu

---

³³⁸ Turpat, 51.lp.

³³⁹ Turpat, 33.lp.

³⁴⁰ Turpat, 51.lp.

³⁴¹ LVA 1448.f., 1.apr., 134.l., 27.lp.

³⁴² Амосова С. (отв.ред.) *Утраченное соседство: евреи в культурной памяти жителей Латгалии*. Ч. 2. Москва: Центр научных работников и преподавателей иудаики в вузах "Сэфер", 2016, с. 263.

³⁴³ RZVA 526.f., 8.apr., 1.l., 22.-23., 25.lpp.

³⁴⁴ LVA 1448.f., 1.apr., 173.l., 7.-8.lpp.

³⁴⁵ PSRS Finanšu ministrijas 1946.g.3.decembra lēmums. Publicēts: Куроедов В. (ред.). Законодательство о религиозных культах: сборник материалов и документов. с. 33-34.; Указ Президиума ВС СССР от 30.04.1943 о подоходном налоге с населения.// Мандельштам Ю. (ред.). *Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. 1938 г. — июль 1956 г.* Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1956, с. 327—335.

izpildītājiem – šohetiem, kantoriem, šamesiem, draudžu priekšsēdētājiem, mirušo mazgātājiem u.c.³⁴⁶ Pēc RKLP pilnvarotā P.Pizāna nosūtītā Rīgas pilsētas izpildkomitejas Finanšu nodaļai saraksta ar šādiem Rīgas Peitavas sinagogas reliģiskās draudzes darbiniekiem 1960.g. 6.maijā,³⁴⁷ sekoja sūdzība par kļūdainu ienākuma nodokļa aprēķinu gan no Rīgas Peitavas draudzes priekšsēdētāja S.Zilbermana,³⁴⁸ gan no diviem pārstāvjiem, kas strādāja Rīgas ebreju kapsētā (uzturēja kapsētas telpas un sagatavoja apbedīšanai mirušos), taču RKLP pilnvarotais P.Pizāns stingri norādīja izpildkomitejai, ka viņu darbs uzskatāms par saistītu ar reliģiju, un līdz ar to – ienākumi apliekami ar nodokli tāpat kā “kulta kalpotājiem”.³⁴⁹

Vairāki ebreju reliģisko draudžu vadītāji šajā laikā tika apvainoti un arestēti par ekonomiskiem noziegumiem. LPSR 1958.g. par “spekulāciju” tika arestēts Tukuma ebreju reliģiskās draudzes vadītājs Joselis Bekers (1887-?)³⁵⁰ un Rīgas Peitavas ielas draudzes priekšsēdētājs Š. Goldbergers.³⁵¹ Reliģiskos draudžu vadītājus ietekmēja arī uzsāktā 1961.g. kampaņa pret „valsts īpašuma izlaupīšanu”, kurā varēja saskatīt antisemītisku ievirzi. Lai gan minētā kampaņa nebija tieši saistīta ar antireliģisko, tomēr turpinājās tendence daudzas aktivitātes sinagogā uzlūkot kā ekonomiskus noziegumus. Tā 1961.g. virkne Rīgas Peitavas ielas draudzes vadītāju tika presē apvainoti nekrietnās finanšu mahinācijās.³⁵²

Cita antireliģiskās kampaņas ievirze bija arī vispārēja draudžu finansiālās bāzes vājināšana. Ar šādu mērķi 1962.g. 13. septembrī tika pieņemts PSRS MP nolikums, kā rezultātā tika īstenota reliģiskajām draudzēm lietošanā nodoto ēku apdrošināšanas vērtību pārskatīšana un draudžu nodokļu maksājumi redzami paaugstinājās.³⁵³ Piemēram, valsts apdrošināšanas maksa par Rīgas Peitavas sinagogu 1963.g., salīdzinot ar iepriekšējo gadu, tika aprēķināta četras reizes augstāka, un, neskatoties uz draudzes lūgumiem ņemt vērā 1962.g. veiktos lielos ieguldījumus ēkas remontdarbos un nepaaugstināt apdrošināšanas likmi, draudzei nācās maksāt paaugstināto summu.³⁵⁴

---

³⁴⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 173.l., 3.-4.lpp.

³⁴⁷ Turpat, 12.-14.lpp.

³⁴⁸ Turpat, 11.lp.

³⁴⁹ Turpat, 21.-22.lpp.

³⁵⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 257.l., 46.lp.

³⁵¹ Turpat, 44.lp.

³⁵² Iriņina V. Zelta teļš un tā pielūdžēji. *Rīgas balss*, Nr.104, 1961, 6.lp; Minajevs B. Ienesīga vieta. *Rīgas balss*, 1960.g. 13.augustā; LVA 1419.f., 1.apr., 48.l., 286.lp; Jewish Minorities Research. *The Soviet Press Campaign against the Jewish Religion: Themes and Texts*. New York: Jewish Minorities Research, 1962.

³⁵³ LVA 1448.f., 1.apr., 180.l., 80.lp.

³⁵⁴ Turpat, 214.l., 6.-7. lpp.

2.5. “Stagnācijas” gadi (1965-1985)

1964.g. oktobrī, līdz ar PSKP ģenerāļsekretāra Ņ.Hruščova atstādināšanu no amata, viņa vietu ieņēma Leonīds Brežņevs (amatā atradās līdz 1982.g.), vēlāk – Jurijs Andropovs (amatā no 1982.-1984.g.) un Konstantīns Čerņenko (amatā no 1984.-1985.g.). Ņemot vērā raksturīgo valdībai izvairīšanos ieviest jebkādas fundamentālas politiskās pārmaiņas, šo laiku pieņemts apzīmēt par stagnācijas periodu PSRS. Minētā tendence zināmā mērā atspoguļojās arī reliģiskajā politikā – lai gan daudz konservatīvākā formā, taču tika saglabāta ideoloģiskā nostādne par reliģiju kā traucēkli ceļā uz komunismu.

Jau uzreiz pēc nākšanas pie varas L.Brežņevs tiecās mīkstināt antireliģisko kampaņu, lai mazinātu sabiedrībā pastāvošo spriedzi. 1964.g. beigās PSRS Augstākajā tiesā notika speciāla sanāksme ar VDK dalību par jautājumiem padomju likumdošanas pārkāpumos attiecībā uz ticīgajiem, kā rezultātā savienoto republiku Augstākajām tiesām tika uzdots izpētīt visas attiecīgās krimināllietas no 1962. līdz 1964.g.³⁵⁵ Arī RKLP priekšsēdētājs A.Puzins 1964.g. beigās atzina, ka iepriekš ateistiskās audzināšanas darba vietā nereti tika īstenota “rupja administrēšana” – lūgšanu namu slēgšana un lūgšanu traucēšana ar milicijas iejaukšanos, atteikšanās reģistrēt faktiski pastāvošas draudzes, nepamatota ticīgo saukšana pie kriminālatbildības, kā arī atlaišana no darba.³⁵⁶ Atzīstot, ka šādi administratīvi pasākumi cīņai ar reliģiju nav pieņemami, PSRS AP prezidijs 1965.g. janvārī pieņēma lēmumu “Par dažiem sociālistiskās likumdošanas pārkāpumu faktiem attiecībā uz ticīgajiem”, kas paredzēja novērst ticīgo vajāšanu reliģiskās pārliecības dēļ.³⁵⁷ Arī RKLP pilnvarotais LPSR P.Liepa, sekojot Maskavā izvirzītajām nostādnēm, 1965.g. jūnijā atzina, ka jāpastiprina cīņa ar ideoloģiju, nevis ticīgajiem, kā tas nereti notika.³⁵⁸

Pēc 1964.g. presē kopumā mazinājās pret reliģiju vērstu publikāciju skaits. Turklāt publikāciju tonis kļuva daudz ieturētāks un “zinātniskāks”, tām bija raksturīga niansētāka pieeja, piemēram, reliģijas atspoguļošanai negatīvā gaismā tika izmantoti slavenu rakstnieku citāti.³⁵⁹ Ateisti kļuva ne vien par propagandētājiem, bet – sociālajiem zinātniekiem. Proti, sociālās zinātnes, kā socioloģija, etnogrāfija u.c., kalpoja par noderīgu līdzekli propagandas izvēršanā. Īpaši tika akcentēts, ka ateistiskā propaganda ir vērsta pret reliģijas ideoloģiju, nevis pret ticīgajiem.³⁶⁰

³⁵⁵ Шкаровский М. *Русская Православная Церковь в XX веке*. Москва: Вече, Лепта, 2010, с. 383.

³⁵⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 269.l., 98.lp.

³⁵⁷ Turpat., 270.l., 4.-5.lpp.

³⁵⁸ Turpat, 182.l., 92.lp.

³⁵⁹ Piemēram, Nav autora. *Izcili cilvēki par reliģiju*. Stars, 1965.g.22.jūnijs.

³⁶⁰ Piemēram, Бельский М. *Иудаизм*. Москва: Издательство политической литературы, 1966, с. 18.

Iepriekšējo gadu pieredze, kas liecināja, ka pat pēc plaši īstenotajiem antirelīģiskajiem pasākumiem reliģija joprojām nav “atmirusi”, spieda valsts vadību pārskatīt pieeju ateistu darbam. Šajā laikā reliģija tika uzlūkota ne vien kā politiska un ideoloģiska, bet galvenokārt kā garīga problēma, saistīta ar kultūru un ikdienas dzīvi. Tādējādi ateistu darba robežas paplašinājās, koncentrējoties uz “padomju dzīvesveida” izplatīšanu, un partija apskatāmajā laikā investēja ievērojamus līdzekļus, lai ieviestu ikdienā padomju sadzīves tradīcijas.³⁶¹

Pārmaiņas reliģiskajā politikā liecināja, ka valdība joprojām ir noteikusi par savu uzdevumu cīņu pret reliģiju, taču vairs ne tik uzbrūkošā veidā, kā tas bija raksturīgs iepriekšējos gados. Tās bija pamatā ārēja rakstura, taču dziļu iekšēju pārmaiņu PSKP attiekmē pret reliģiju nenotika. Padomju režīms joprojām reliģiju uzlūkoja par nesavietojamu ar komunismu un “zinātnisko pasaules uzskatu” un saglabāja aktīvu ateistisko darbu. To pārraudzīja Politbiroja loceklis, galvenais ideologs M. Suslovs. Viņa pieeja, kas balstījās J.Staļina valdīšanas laika pieredzē, paredzēja reliģijas lomas mazināšanā ievērot daļēju konservatīvismu, proti, īpaši publiski neakcentēt šo jautājumu un attiecīgos PSKP CK lēmumus, lai neprovocētu protesta kampaņas Rietumos un valsts iekšienē.³⁶²

Viens no piemēriem padomju režīma tieksmei ārēji demonstrēt mērenāku attieksmi reliģijas jautājumā bija 1977. gada 7. oktobrī PSRS AP pieņemtā jaunā PSRS Konstitūcija (LPSR attiecīgi pieņēma jaunu konstitūciju 1978. g. 18. aprīlī). Salīdzinot ar iepriekšējo, pārskatītā konstitūcija nevis atzina apziņas brīvību, bet “garantēja” to, un brīvība piekopt antirelīģisku propagandu tika aizstāta ar neitrālāku formulējumu – brīvību piekopt ateisma propagandu.³⁶³

Tādējādi ārēji padomju režīms pēc N.Hruščova atstādināšanas reliģijas jautājumā bija salīdzinoši konservatīvs, bet praksē pauda zināmu pēctecību, saglabājot tādu pašu pamatvirzienu kā iepriekš. Spēkā joprojām palika iepriekšējos gados pieņemtie reliģiju ierobežojošie lēmumi.

---

³⁶¹ Smolkin V. *A Sacred Space Is Never Empty: A History of Soviet Atheism*. Princeton, Oxford: Princeton University Press, pp. 240-241.

³⁶² Алксеев В. *Штурм небес отменяется? Критические очерки по истории борьбы с религией в СССР*. Москва: Россия молодая, 1992, с. 241, 270.

³⁶³ Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик принята на внеочередной седьмой сессии Верховного Совета СССР девятого созыва 7 октября 1977 года. Статья 52.// Кукушкин Ю., Чистяков О. *Очерк истории Советской Конституции*. Москва: Политиздат, 1987, с. 189.

1976.g. 28.oktobrī LPSR AP prezidijs apstiprināja lēmumu “Par reliģiskajām apvienībām” (KPFSSR AP prezidijs izmaiņas pieņēma jau 1975.g. 23.jūnijā³⁶⁴), kas bija 1929.g. 9.aprīļa KPFSSR TKP tā paša nosaukuma lēmums, taču ar dažiem grozījumiem un pirmoreiz atklāti publicēts. Tas saglabāja iepriekš noteiktos ierobežojumus reliģisko draudžu aktivitātēs un neatzina tās par juridisku personu vai sabiedrisku organizāciju. Likumdošana liedza reliģiskām draudzēm dažādas sabiedriskas aktivitātes un sniedza iespēju padomju varas orgāniem iejaukties to iekšējās lietās: kontrolēt rīkotos pasākumus un ienākumus, regulēt draudzes vadības sastāvu, ietekmēt draudzi, izmantojot īpašumtiesības uz lūgšanu ēku.³⁶⁵

1965.g. decembrī RKLP tika apvienota ar KPBLP, un pie PSRS MP izveidojās Reliģijas lietu padome (RLP). Attiecīgi arī LPSR tika izveidots vienots RLP pilnvarotā aparāts.³⁶⁶ Līdz 1978.g. RLP pilnvarotā amatu ieņēma P.Liepa³⁶⁷, bet pēc viņa nāves – no 1978.g. līdz 1989.g. martam – Eduards Kokars Trops.³⁶⁸ RLP pilnvarotais turpināja kontrolēt reliģisko draudžu vadību un ikdienas aktivitātes, praktiski jebkurai no tām bija nepieciešama varas orgānu atļauja. Tāpat draudzēm bija regulāri jāiesniedz RLP pilnvarotajam atskaite par noturēto lūgšanu, reliģisko rituālu, apmeklētāju un draudžu locekļu skaitu, kā arī ienākumu un izdevumu pārskats. Minētā informācija tika apkopota un nosūtīta RLP, kas savukārt sniedza regulāras atskaites par reliģisko dzīvi PSKP CK.

Svarīgs RLP darbības virziens bija likumdošanas ievērošanas kontrole reliģisko draudžu vidū. Regulāri tika apspriesti un izstrādāti pasākumi, kas paredzēja to uzlabot. Attiecībā uz ebreju reliģisko dzīvi RLP pilnvarotā P.Liepas plāns šajā jomā 1972.g. paredzēja caur sabiedriskajām un komunistiskajām organizācijām panākt tuvākajā laikā strauju jauniešu skaita samazinājumu Rīgas sinagogā,³⁶⁹ taču jāpieņem, ka sevišķu panākumu tajā nebija, tā kā jauniešu īpatsvars Rīgas Peitavas ielas sinagogas apmeklētāju vidū lielākajos ebreju svētkos

---

³⁶⁴ Постановление ВЦИК и СНК РСФСР от 8 апреля 1929 г. “О религиозных объединениях” (с изменениями 1975 г.)// Куроедов В. (ред.). *Законодательство о религиозных культурах: сборник материалов и документов*. Москва: Юридическая литература, 1971, с. 10.

³⁶⁵ LVA 938.f., 6.apr., 91.a l., 64.-78.lpp.

³⁶⁶ LVA 1419.f. vēsturiskā izziņa, 1.lp.

³⁶⁷ LVA 1419.f., 3.apr., 14.l., 131.lp.

³⁶⁸ LVA 1419.f., 3.apr., 268.l., 10.lp.; Eduards Kokars-Trops dzimis Madonas rajonā. Iepriekš strādāja skolās, vadīja Gulbenes rajona kultūras nodaļu, bija Jaungulbenes lauku mehanizācijas skolas Vissavienības Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienības sekretārs un LKP CK lektors. – Krūmiņa-Koņkova S. Kontrole pār baznīcu Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības valsts drošības institūcijas.// Kangeris K., Jarinovska K., Šēnbergs D. (red.) *Lielais Brālis Tevi Vēro: VDK un tās piesegstruktūras*, 126.lp.

³⁶⁹ LVA 1419.f., 3.apr., 285.l., 165.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 286.l., 14.lp.

saglabājās ievērojams, sevišķi Simhat-Tora laikā – piemēram, 1980.g. jaunatne veidoja 20-25% no apmeklētājiem.³⁷⁰

Pasākumus reliģiskās likumdošanas kontrolē īstenoja ne tikai RLP pilnvarotais, bet arī speciālās padomju tradīciju ieviešanas un reliģisko kultu likumdošanas ievērošanas kontroles komisijas, kas darbojās LPSR pie visām pilsētas un rajona TDP izpildkomitejām; pie komisijām šim mērķim tika izveidotas speciālas sekcijas.³⁷¹ 1980.g. šādās sekcijās visā LPSR strādāja vairāk kā 260 TDP deputātu.³⁷² Komisijas locekļi periodiski apmeklēja lūgšanu ēkas, lai noklausītos sprediķus un sekotu līdzī lūgšanu gaitai, kontrolēja reliģisko draudžu izpildorgāna un revīzijas komisiju darbību, veica lūgšanu ēku inventarizāciju. Tāpat tika lasīti ateistiska rakstura ziņojumi, organizētas lekcijas un tematiski pasākumi.³⁷³

Garīgo draudžu vadītāju runu un sprediķu kontrolei tika pievērsta īpaša uzmanība – RLP tos uzlūkoja kā reliģisko draudžu instrumentu “ideoloģiskai ticīgo apstrādei”.³⁷⁴ Tā 1978.g. 13.martā RLP pilnvarotais P.Liepa izsūtīja visām vietējām pilsētu un rajonu izpildkomitejām ziņojumu, kurā aicināja organizēt regulāru sprediķu noklausīšanos, to apkopošanu un izpēti, vienlaikus novērojot arī lūdzēju kontingentu. Viņš aicināja vārdu pa vārdam pierakstīt pretrunīgas vietas un apkopoto informāciju sūtīt viņam. Tas attiecās arī uz ebreju reliģiskajām draudzēm, tā kā izsūtītajā ziņojumā P.Liepa informēja par to, kurā datumā minētajā gadā tiks atzīmēti Pesaha svētki.³⁷⁵

Tomēr kopumā daudzas no komisijām bija pārāk mazas un nespēja īstenot pienācīgu kontroli.³⁷⁶ Par sevišķi neefektīvām RLP pilnvarotais P.Liepa 1977.g. atzina sadarbības komisijas Rīgas pilsētas un Rīgas, Daugavpils un Rēzeknes rajonā, konstatējot, ka to darbība faktiski aprobežojās vien ar reliģisko un finanšu datu ievākšanu no reliģiskajām draudzēm.³⁷⁷

Pastāvīgā RLP uzmanības lokā atradās slepus, ārpus sinagogām īstētie ebreju reliģiskie rituāli, kas joprojām bija viens no izplatītākajiem padomju reliģiskās likumdošanas pārkāpumiem. Kopumā RLP pilnvaroto nespēja tos kontrolēt izpaudās visā PSRS. Tikai no “uzticamām” sarunām ar atsevišķiem reliģisko draudžu pārstāvjiem pilnvarotajiem kļuva zināms, ka ebreju reliģisko rituālu ievērošana, pretēji oficiālajai statistikai, realitātē ir ļoti plaši

---

³⁷⁰ GARF R6991.f., 6.apr., 1794.l., 87.lp.

³⁷¹ LVA 1419.f., 3.apr., 295.l., 17.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 282.l., 71.-72.lpp.; LVA 1419.f., 3.apr., 296.l., 23.lp.

³⁷² Turpat, 296.l., 23.lp.

³⁷³ LVA 1448.f., 1.apr., 182.l., 120., 136. lpp.

³⁷⁴ Turpat, 92.lp.

³⁷⁵ LVA 1419.f., 3.apr., 18.l., 3.-4.lpp.

³⁷⁶ Turpat, 296.l., 47.lp.

³⁷⁷ Turpat, 292.l., 64.lp.

izplatīta.³⁷⁸ Tā 1967.g. atskaitē RLP priekšsēdētājam pilnvarotais P.Liepa atzīmēja, ka vairumam jaundzimušo ebreju zēnu LPSR tiek veikta apgraizīšana, taču nav izdevies iegūt nekādas konkrētas ziņas par šī rituāla ievērošanas skaitu.³⁷⁹

Tāpat valsts orgāniem praktiski nebija iespējas gūt objektīvas ziņas par sinagogu finansiālo aspektu. RLP pilnvarotais P.Liepa 1968.g. atzina, ka dati par ebreju reliģisko draudžu finansēm, iespējams, nekādā mērā neatspoguļo reālo situāciju. Saņemto ziedojumu apmērs, kas bija galvenais sinagogu ienākuma avots, norādītajās draudžu atskaitēs ik gadu mainījās. Piemēram, saskaņā ar RLP pilnvarotajam iesniegtajām ziņām visu četru LPSR ebreju reliģisko draudžu ienākumu apmērs, ko veidoja ziedojumi, 1963.g. bija 21 402 rubļi, 1964.g. – 16 633 rubļi, bet 1967.g. 30 518 rubļi.³⁸⁰ Ņemot vērā padomju likumdošanas ierobežojumu, kas pieļāva reliģisko draudžu ziedojumu ievākšanu tikai lūgšanu nama telpās un tikai draudzes locekļu vidū³⁸¹, šādām ziedojumu apmēra svārstībām nebija pamatojuma. Praksē, kā 1968.g. RLP pilnvarotajam P.Liepam izdevās noskaidrot no “uzticīgā ceļā” gūtām ziņām, materiālu atbalstu sinagogai sniedza liela daļa republikā dzīvojošo ebreju, proti arī tie, kas neapmeklēja sinagogu regulāri. Tāpat viņš bija informēts par praktizēto nelikumīgo sēdvietu pārdošanu sinagogās un regulāru naudas līdzekļu vākšanu, draudzes pārstāvjiem apstaigājot dzīvokļus, kuros dzīvoja ebreji. Lai gan RLP pilnvarotais apzinājās, ka liela daļa no šiem ienākumiem netika uzskaitīta, taču faktiski nebija izdevības draudzēm pārmest likumdošanas pārkāpumus.³⁸² Savā atskaitē RLP priekšsēdētājam par 1971.g. pilnvarotais P.Liepa konstatēja, ka visas ebreju reliģisko draudžu finanšu vai cita rakstura uzskaites parasti tiek veiktas ebreju valodā un ir tiktāl “sapiņķerētas”, ka praktiski nav iespējams ar tām tikt skaidrībā.³⁸³

Līdz ar to, viens no RLP uzdevumiem bija panākt, lai draudze pēc iespējas mazāk līdzekļu veltītu personāla atalgojumiem, palielinot to izlietošanu valsts interesēs. Tādas, piemēram, bija draudžu regulārās un formāli brīvprātīgās iemaksas valsts Miera fondā, kas gadu no gada paaugstinājās. Tā Rīgas Peitavas sinagoga 1969.g. Miera fondā veica iemaksu 150 rubļu apmērā, bet 1981.g. – jau 1000 rubļu apmērā.³⁸⁴

Tas sasaucās arī ar RLP “politiski audzinošo” darba virzienu, kas izpaudās kā centieni ievirzīt reliģisko draudžu vadību patriotiskā pozīcijā un panākt, lai vairāk uzmanības viņi

---

³⁷⁸ GARF R6991.f., 6.apr., 215.l., 14.-15.lpp.

³⁷⁹ LVA 1419.f., 3.apr., 282.l., 65.lp.

³⁸⁰ Turpat, 64.lp.

³⁸¹ LVA 1448.f., 1.apr., 269.l., 8.lp.; LVA 938.f., 6.apr., 91.a l., 75.lp.

³⁸² LVA 1419.f., 3.apr., 282.l., 64.lp.

³⁸³ Turpat, 286.l., 42.lp.

³⁸⁴ Sk. pielikumā 2.2. tabulu.

pievērstu miera un ārpolitikas atbalsta aktivitātēm. Šajā jomā RLP pilnvarotajam LPSR izdevās sasniegt vēlamo – 1977.g. RLP pilnvarotā vietnieks A.Saharovs novērtēja attiecības ar dažādu reliģiju vadību kā uzticīgas, uzskatot, ka luterāņu, katoļu, pareizticīgo, vecticībnieku un ebreju reliģisko draudžu vadītāji LPSR atrodas lojālā pozīcijā un rēķinās ar RLP pilnvarotā ieteikumiem, kā arī aktīvi piedalās miera propagandēšanas aktivitātēs.³⁸⁵ Viens no piemēriem ir Rīgas Peitavas draudzes priekšsēdētāja S.Nahimoviča uzstāšanās 1980.g. mirušo piemiņas lūgšanā Rīgas Ebreju kapsētā. Savas uzstāšanās beigās viņš patriotiski pateicās padomju varai par to, ka tā daudz pūļu velta miera saglabāšanai pasaulē.³⁸⁶

Laika gaitā ārējais faktors reliģiskās politikas īstenošanā kļuva arvien jūtamāks. Ņemot vērā cilvēktiesību jautājuma aktualizēšanos starptautiskajā vidē un ārzemju valstu un sabiedrisko organizāciju aktivitātes, kas bija vērstas uz reliģisko tiesību ierobežošanas novēršanu PSRS, padomju režīms izmantoja reliģiskās draudzes kā ārpolitikas stiprināšanas balstu. Piemēram, 1978.g. RLP strādāja pie tā, lai sagatavotu ārzemēs publicējamu rakstu sēriju, vizualizētu ar fotogrāfijām, par Baznīcas un reliģijas stāvokli PSRS – protams, atspoguļojot to pozitīvā gaismā, tādēļ 1978.g. 2.februārī RLP uzdeva pilnvarotajam P.Liepam saskaņā ar noteiktu plānu šim mērķim sagatavot attiecīgu foto materiālu, pievēršot īpašu uzmanību krāsainībai un kvalitātei; plānā tika iekļauti arī foto no lūgšanas Rīgas Peitavas sinagogā.³⁸⁷

Tāpat politisku mērķu kontekstā atsevišķiem reliģisko draudžu pārstāvjiem tika sniegta atļauja speciālas delegācijas sastāvā doties vizītē uz ārzemēm. 1968.g. vasarā pirmoreiz padomju varas gados ebreju reliģisko draudžu pārstāvji – Maskavas horālās sinagogas rabīns Jeuda Leibs Levins (1894-1971) un Ļeņingradas kantors Dāvids Stiskins (1909–1982) – devās oficiālā vizītē uz ASV.³⁸⁸ Galvenais starptautisko kontaktu paplašināšanas mērķis bija pārliecināt ārpasauli par PSRS Konstitūcijā garantēto apziņas brīvību un to, ka reliģisko organizāciju darbībai PSRS netiek likti nekādi šķēršļi.³⁸⁹

Lai gan atvērtība ār pasaulei ievērojami paplašinājās³⁹⁰, tā saglabājās visai ierobežota – varas iestādes joprojām stingri uzraudzīja reliģisko draudžu kontaktus ar ārzemniekiem. Tā

---

³⁸⁵ LVA 1419.f., 3.apr., 13.l., 25.-26.lpp.

³⁸⁶ GARF R6991.f., 6.apr., 1794.l., 87.lp.

³⁸⁷ LVA 1419.f., 3.apr., 14.l., 24.lp. Sk. pielikumā 2.2. att. – iespējams, viens no foto, kas acīmredzot uzņemts šādas propagandas mērķiem.

³⁸⁸ GARF R6991.f., 6.apr., 147.l., 107.lp.; Sk. pielikumā 2.3. att.

³⁸⁹ LVA 1419.f., 3.apr., 291.l., 43., 55.lpp.

³⁹⁰ Piemēram, 1960.g. LPSR apmeklēja 2649 ārzemju tūristi, bet turpmākajos desmit gados tūristu skaits pieauga pat piecas reizes, 1969.g. sasniedzot 13 210 cilvēku. – Lipša I. VDK ietekme un padomju Latvijas ārzemju tūrisma

Rīgas Peitavas sinagogai 1979.g uz tās priekšsēdētāja Šoloma Jēkabsona vārda tika nosūtīts ielūgums no ASV ģenerālkonsula Ļeņingradā dalībai pieņemšanā par godu ASV neatkarības gadadienai tā paša gada 3.jūlijā, bet, ņemot vērā, ka Š.Jēkabsons iepriekšējā gadā bija miris, esošā Peitavas sinagogas rabīna Geršona Gureviča (1903-1995) dalība pat netika apspriesta – RLP pilnvarotā uzraudzībā tika vien sastādīts apsveikums un atbilde ar paziņojumu par Š.Jēkabsona nāvi.³⁹¹

Domājams, tieši ārpolitiskā spiediena rezultātā, 1970-ajos gados tika nolemts sniegt atļauju atsevišķiem PSRS reliģisko draudžu pārstāvjiem doties uz jūdaisma apmācībām ārpus PSRS. 1973.g. Haims Levitas no Maskavas un Ādolfs Šajevičs no Birobidžānas saņēma atļauju studēt rabīnistiskajā seminārijā Budapeštā, Ungārijā; vēlāk viņiem pievienojās arī pārstāvis no Rīgas – Mendels Nidels.³⁹² Formāli tā bija vienīgā jūdaisma reliģiskā iestāde komunistiskā bloka valstīs (Ungārija bija PSRS satelītvalsts), taču tās resursi un studentu skaits vērtējams kā salīdzinoši neliels.³⁹³

Savukārt 1979.g pirmoreiz PSRS vēsturē, diviem ebreju reliģisko draudžu pārstāvjiem no PSRS (Rostovas pie Donas un Kijevas) tika atļauts studēt reliģiju kapitalistiskajā valstī – Ņujorkas Ješivas Universitātē, trīs gadu ilgās apmācībās. Svarīgu lomu tajā varēja nospēlēt Īstparkas sinagogas rabīna Artura Šneiera (1930)³⁹⁴ Ņujorkā dibinātā fonda “Sirdsapziņas sauciens”³⁹⁵ aktivitātes. A.Šneiers regulāri apmeklēja Maskavu un centās caur RLP panākt jūdaisma reliģisko priekšmetu un rabīnu situācijas uzlabošanu PSRS.³⁹⁶

Tiesa gan reālu uzlabojumu rabīnu trūkumam PSRS tik neliela mēroga atvērtība nevarēja sniegt. Arī attiecībā uz jūdaisma reliģiskajiem priekšmetiem joprojām visās ebreju reliģiskajās draudzēs bija jūtama to nepietiekamība. Ebreju reliģiskos kalendārus RLP un PSKP CK ļāva izdot tikai Maskavas horālajai un Ļeņingradas ebreju draudzei, turklāt relatīvi nelielā tirāžā. 1968.g. Maskavas gadījumā tirāža bija vien 5000 eksemplāru, bet Ļeņingradas – 1000

---

iestāžu vadošais personāls: Vissavienības akciju sabiedrības “Intūrists” Rīgas nodaļa un tās operatīvā vadība (1957-1992). *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. Nr. 2, 2017, 87.lp

³⁹¹ GARF R6991.f., 6.apr., 1562.l., 60.lp.

³⁹² Weiner A. *Renewal: Reconnecting Soviet Jewry to the Jewish People; A Decade of American Jewish Joint Distribution Committee Activities in the Former Soviet Union, 1988-1998*. New York: University of America Press, 2003, pp. 275-276.; Nav autora. Soviet Lets 2 Jews Study to be Rabbis. *The New York Times*, September 16, 1973.

³⁹³ Kamm H. Budapest University Will Add Jewish Studies, *The New York Times*, September 8, 1988.

³⁹⁴ Sk. pielikumā 2.4. att.

³⁹⁵ “*Appeal of Conscience Foundation*” – starpkonfesiju organizācija, kas protestēja pret padomju ebreju reliģiskās un kultūras brīvības liegumu.

³⁹⁶ Austin A. 2 Soviet Jews to Study as Rabbis at New York's Yeshiva University, *The New York Times*, July 9, 1979.

eksemplāri. Līdz ar to, citas sinagogas, tai skaitā LPSR, pamatā iztika ar paštaisītiem kalendāriem.³⁹⁷

Atsevišķus priekšmetus draudzēm izdevās saņemt no ārzemju apmeklētājiem. Piemēram, Rīgas Peitavas sinagogu joprojām regulāri apmeklēja ebreju tūristi un sportisti, kas parasti atveda līdzī grāmatas, talesus un citus reliģiskos priekšmetus, kurus dalīja klātesošajiem.³⁹⁸ Zināmu uzlabojumu 1980-ajos gados sniedza arī ārzemju, pamatā Izraēlas, ASV un Kanādas ebreju organizāciju palīdzība, kas izpaudās kā atsevišķi reliģisko priekšmetu sūtījumi, taču arī to daudzums varas orgānu kontroles dēļ bija visai ierobežots. Turklāt, lai saņemtu ārzemju sūtījumu, reliģiskās organizācijas pārstāvim to nācās saskaņot gan ar PSRS Valsts muitas kontroles Galveno pārvaldi, gan RLP. Šāda procedūra varēja aizņemt pat vairākus mēnešus.³⁹⁹

Būtisks faktors RLP attiekmē pret ebreju reliģiskajām draudzēm bija “ebreju jautājuma” attīstība. L.Brežņevam, atšķirībā no viņa priekšgājējiem J.Staļina un Ņ.Hruščova, kopumā nebija raksturīga pārmērīga emocionalitāte politikas īstenošanā un aizspriedumi pret ebrejiem, tomēr jūtams uzlabojums varas attiekmē pret ebrejiem viņa valdīšanas laikā neparādījās, gluži pretēji – oficiālā anticionistiskā propaganda tikai pastiprinājās. To iespējams skaidrot ar latentajām, jau no J.Staļina laika PSKP CK aparātā stingri iesakņotajām antisemitiskajām tendencēm.⁴⁰⁰

Pret cionismu vērstā propaganda sevišķi pastiprinājās kopš 1967.g. vasaras, Sešu dienu kara⁴⁰¹ rezultātā, un kļuva par prioritāru valsts uzdevumu, kas tika stimulēts no augšas gan finansiāli, gan informatīvi. Lielākoties propaganda bija ārpolitiska rakstura, attiecībā uz ebrejiem valsts iekšienē tā parādījās galvenokārt tikai kontekstā ar morālo un materiālo atbalstu, kas tika saņemts no ārpuses – Izraēlas un ASV “cionistiem”. Salīdzinot ar iepriekšējos gados raksturīgajām publikācijām, L.Brežņeva valdīšanas laikā to valoda un stils kļuva ievērojami skarbāks un primitīvāks. 1967.g. PSRS izdotas septiņas, 1969.g. – desmit, bet no 1970.g. līdz 1974.g. – 134 grāmatas, kas vērstas pret cionismu un jūdaismu.⁴⁰² Aukstā kara

---

³⁹⁷ GARF R6991.f., 6.apr., 147.l., 64.lp.

³⁹⁸ Piemēram, LVA 1448.f., 1.apr., 264.l., 17.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 10.l., 106.lp.; Eli Valka (dz. 1944.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, 2017.g.18.oktobrī.

³⁹⁹ LVA 938.f., 3.apr., 1152.l., 86.lp.

⁴⁰⁰ Костырченко Г. *Тайная политика: от Брежнева до Горбачёва. Ч.1: Власть - еврейский вопрос - интеллигенция*. Москва: Международные отношения, 2019, с. 297-299.

⁴⁰¹ Sešu dienu karš – karš starp Izraēlu un tās kaimiņvalstīm (Ēģipti – tolaik Apvienoto Arābu Republika –, Jordāniju un Sīriju), sākās 1967.g. 5. jūnijā un turpinājās līdz tā paša gada 10.jūnijam. Izraēla karā guva uzvaru, un ieņēma Sīnāja pussalu, Gazas joslu, Rietumkrastu, kā arī Golānas augstienes.

⁴⁰² Костырченко Г. *Тайная политика: от Брежнева до Горбачёва. Ч.1: Власть - еврейский вопрос - интеллигенция*. Москва: Международные отношения, 2019, с. 472-473.

kontekstā PSRS pat panāca, ka 1975.g. 10.novembrī ANO Ģenerālasambleja pieņēma rezolūciju, kas definēja cionismu kā rasisma un rasu diskriminācijas formu.⁴⁰³

Arī pēc J.Andropova – ilggadējā VDK vadītāja – nākšanas pie varas politika attiecībā pret ebrejiem neguva mīkstinājumu. To ietekmēja pieaugošā spriedze starp PSRS un ASV, kas sekoja padomju karaspēka ievešanai Afganistānā un situācijas saasinājumam Tuvajos Austrumos.⁴⁰⁴ Jau 1982.g. 9.decembrī J.Andropovs pieprasīja Politbirojam pastiprināt ideoloģisko cīņu ar cionismu, ierosinot, ka aktīvu lomu tajā vajadzētu ieņemt pašiem ebrejiem.⁴⁰⁵ Rezultātā 1983.g. 29.martā, lai veicinātu mērķu īstenošanu šajā jomā, PSKP CK sekretariāts pieņēma slepenu lēmumu izveidot Padomju sabiedrības anticionistisko komiteju (PSAK). Tā bija propagandistiska struktūra, kas būtībā līdzinājās J.Staļina valdīšanas gados dibinātajai EAK. PSAK sastāvā ietilpa dažādu nacionalitāšu pārstāvji, taču vairākumā – ebreji. Savu vēstījumu tā popularizēja caur publikācijām, intervijām ar žurnālistiem un preses konferencēm.⁴⁰⁶

Pēc PSAK dibināšanas laikraksts “Pravda” publicēja astoņu prominentu ebreju uzrunu, kurā aicināja visus padomju pilsoņus “atklāt cionisma reakcionāro būtību”. Arī LPSR presē atspoguļota komitejas dibināšana un aicinājums aktīvi piedalīties tās darbā.⁴⁰⁷ Lai radītu priekšstatu, ka cionisma nosodījums un PSAK izveide guvusi plašu sabiedrības atbalstu, preses publikācijās tika ietvertas vietējo iedzīvotāju “atsauksmes”, kas bija veltītas komitejas darbības atbalstam un rosināja izveidot līdzīgu komitejas nodaļu republikā.⁴⁰⁸ Šādas reģionālas anticionistiskās komitejas līdzās centrālajai PSAK Maskavā sākotnēji bija paredzētas lielākajās KPFSR pilsētās un atsevišķās PSR, tai skaitā LPSR, tomēr gala rezultātā minētais projekts netika apstiprināts (iespējams, finansiālā aspekta dēļ).⁴⁰⁹

---

⁴⁰³ Minētā rezolūcija, kas leģitimēja un palielināja antisemitisma propagandu, no PSRS puses tika uzlūkota kā destabilizēšanas līdzeklis Rietumos un mobilizējošs aspekts padomju bloka valstīs. Sk.sīkāk: Bauer Y. Antisemitism and Anti-Zionism - New and Old.// Wistrich R.S. (ed.). *Anti-Zionism and Antisemitism in the Contemporary World*. London.: Macmillan, 1990, p. 203.

⁴⁰⁴ 1982.g.6.jūnijā Izraēlas karaspēks iebruka Libānā, uzsākot Libānas karu. Sk. sīkāk: Golan G. *Soviet Policies in the Middle East: From World War II to Gorbachev*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. pp. 124-139.

⁴⁰⁵ Костырченко Г. *Тайная политика: от Брежнева до Горбачёва. Ч.1*. Москва: Международные отношения, 2019, с.481-483.

⁴⁰⁶ Korey W. The Soviet Public Anti-Zionist Committee: An Analysis.// Freedman R.O. *Soviet Jewry in the 1980s: The Politics of Anti-Semitism and Emigration and the Dynamics of Resettlement*. Durham, NC: Duke University Press, 1989, p. 26.

⁴⁰⁷ Nav autora. Aicinājums. *Сіпа*, 1983.g. 1.aprīlis; Nav autora. Padomju Savienības Anticionistiskās komitejas dibināšanas sapulce. *Сіпа*, 1983.g. 22. aprīlis.

⁴⁰⁸ Nav autora. Сіпа pret cionismu ir сіпа par mieru. *Rīgas Balss*, 1983.g.13.jūlijs.

⁴⁰⁹ Костырченко Г. *Тайная политика: от Брежнева до Горбачёва. Ч.1*. Москва: Международные отношения, 2019, с. 481-485.

Pret cionismu vērstā propaganda attiecās arī uz jūdaismu – cionisms joprojām tika tieši saistīts ar ebreju reliģiju un ietvēra tradicionālos antisemitisma elementus.⁴¹⁰ Tā 1981.g. viens no laikrakstā “Cīņa” publicētajiem rakstiem vēstīja, ka “*cionismā cieši savijušās reliģija un politika, tumsonība un reakcionāras idejas*”⁴¹¹, savukārt citā, 1976.g. rakstā teikts, ka “*jūdaisms, cionisms un fašisms ir viens un tas pats progresā ienaidnieks*”⁴¹².

Līdz ar to, RLP, sekojot pret cionismu izvērstajai propagandai, pievērsa pastiprinātu uzmanību sinagogu darbībai. RLP pilnvarotā P.Liepas atskaitē RLP priekšsēdētājam par 1967.g., ebreju reliģisko draudžu darbības apskatam veltīts uzkrītoši daudz vietas, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem.⁴¹³ Atskaitē P.Liepa uzsvēra, ka republikā reģistrētās ebreju reliģiskās draudzes pozicionē sevi lielākā mērā kā nacionālas, nevis reliģiskas organizācijas, apvienojot lielu skaitu ebreju neatkarīgi no sociālā vai sabiedriskā stāvokļa, turklāt viņš atzīmēja pastiprinātu nacionālu aktivitāti saistībā ar Sešu dienu karu. Kā piemērs tika minēts tas, ka 1967.g. Rīgas Peitavas sinagogas pārstāvji visu ebreju vārdā vērsās pie RLP pilnvarotā ar lūgumu ļaut uzstādīt par draudzes līdzekļiem pieminekļus nacistu okupācijas laika ebreju masveida nogalināšanas vietās, rosināja jautājumu par to, lai tikai draudzes izmantošanai tiktu nodota Šmerļa ebreju kapsēta (kas atradās vietējās varas pārvaldībā un līdz ar to tajā apglabāja ne tikai ebreju nacionalitātes mirušos), kā arī uzcelt šajā kapsētā ēku, lai veiktu ebreju apbedīšanas rituālus.⁴¹⁴

Jāatzīmē, ka Sešu dienu karš patiešām daudziem ebreju reliģiskajās draudzēs kalpoja par svarīgu aktivitātes impulsu. Rīgas Peitavas sinagogas apmeklētāju vidū pēc gūtajām pirmajām ziņām kara norisē bija jūtams apjukums, bet līdz ar Izraēlas panākumiem – varēja novērot īpašu aktivitāti un pat sava veida atbrīvotību, skaļas sarunas ebreju valodā. Atsevišķas ebreju grupas pulcējās sinagogā uz lūgšanām par Izraēlas armijas panākumiem, taču draudzes vadība atklāti atbalstu Izraēlai nepauda un šādu lūgšanu organizēšanu RLP pilnvarotajam noliedza, ņemot vērā, ka tas tiktu uzlūkots kā “reakcionāru cionisma piekritēju” aktivizēšanās sinagogā.⁴¹⁵

Acīmredzot tā paša faktora kontekstā RLP pilnvarotā P.Liepas slepenais darba plāns 1971.g. paredzēja pastiprināt kontroli pār “jūdu kulta” darbību republikā un laicīgi novērst visas negatīvās parādības sinagogās (kas, domājams, bija apzīmējums nacionālajai

---

⁴¹⁰ Piemēram: Nav autora. Cionisms – rasistiskā ideoloģija. *Cīņa*, 1971.g. 18.jūlijs; Vergelis A. Cionisms un tā paradoksi. *Oktobra Karogs*, 1970.g. 17.marts; Goldbergs M. Ar talmudu pret progresu. *Cīņa*, 1980.g. 21.oktobris.

⁴¹¹ Sedovs J. Cionisms-agresijas un ekspansionisma ideoloģija. *Cīņa*, 1981.g. 30.maijs.

⁴¹² Nav autora. Cionisms – tautu ienaidnieks. *Cīņa*, 1976.g. 8.februāris.

⁴¹³ LVA 1419.f., 3.apr., 282.l., 64.-66.lpp.

⁴¹⁴ LVA 1419.f., 3.apr., 282.l., 64.-65.lpp.

⁴¹⁵ Turpat, 66.lp.

aktivitātei).⁴¹⁶ Vēl 1980.g. RLP savā darba plānā paredzēja pievērst sevišķu uzmanību ebreju reliģisko draudžu darbības izpētei.⁴¹⁷

Ebreju reliģisko draudžu dzīvi no 1970-to gadu otrās puses ietekmēja arī pastiprinātā padomju varas cīņa pret ebreju nacionālo kustību un tieksmi emigrēt, ko vēl vairāk ierobežoja J.Andropova valdīšanas laikā.⁴¹⁸ Pieauga ebreju skaits, kas vēlējās emigrēt, bet saņēma izbraukšanai atteikumu (t.s. “otkazņiki”). Viņi sāka interesēties par savām saknēm un tradīcijām, ka arī veidoja atsevišķas grupas, veltītas jūdaismam kā ebreju kultūras pamatam.⁴¹⁹ Piemēram, Rīgā no 1970-to gadu vidus neliela grupa ebreju slepus pulcējās personīgajos dzīvokļos uz “Jūdaisma lasījumiem”.⁴²⁰

Lai mazinātu vēlmi emigrēt, valdība izvērstajā anticionistiskajā propagandā asi kritizēja Izraēlu. Laikrakstos tika publicēti raksti, kas vēstīja par kritiskiem dzīves apstākļiem Izraēlā, mēģinot pārliecināt par to, ka tur valda nabadzība, grūti dzīves apstākļi un pat “Tēvijas kara apstākļos klājās labāk nekā Izraēlā”.⁴²¹ Tiesa gan emigrācijas tendenci tas nemazināja un, paveroties izbraukšanas iespējām, daudzi to izmantoja. 1970.g. saskaņā ar tautas iedzīvotāju skaitīšanas datiem LPSR dzīvoja 36 680 ebreji, bet 1979.g. vairs tikai 28 331 ebreji.⁴²² Emigrējušo vidū bija arī liels skaits reliģisko ebreju, tādēļ tas atstāja zināmu iespaidu uz ebreju reliģisko dzīvi LPSR, ievērojami samazinot ebreju reliģisko draudžu lielumu.

Ebreju reliģisko draudžu darbība atradās arī pastāvīgā valsts drošības orgānu uzmanības lokā. Kopš 1967.g. VDK izvirzīja par vienu no savām prioritātēm “ideoloģisko pretizlūkošanu” un saskaņā ar PSRS VDK priekšsēdētāja Jurija Andropova iniciatīvu cīņai pret “ideoloģisko diversiju” izveidoja piekto daļu. Tās ietvaros vēlāk izdalīta atsevišķa ceturrtā nodaļa, kuras kompetencē ietilpa jautājumi, saistīti ar reliģiskās dzīves kontroli. Savukārt sestās nodaļas kompetencē bija cionisms, kas ietvēra VDK darbu ar potenciālajiem ebreju izbraucējiem.⁴²³

⁴¹⁶ LVA 1419.f., 3.apr., 285.l., 72.lp.

⁴¹⁷ Turpat, 294.l.,58.lp.

⁴¹⁸ Костырченко Г. *Тайная политика: от Брежнева до Горбачёва. Ч.1.* Москва: Международные отношения, 2019, с. 481-483.

⁴¹⁹ Viena no raksturīgajām aktivitātēm bija Purimšpilu organizēšana (tradicionāls uzvedums Purima svētku laikā). Sk. pielikumā 2.5. att.

⁴²⁰ Kacs Z. Esi sveicinātā, dzīve! *Literatūra un Māksla*, 1988.g. 25.novembris.

⁴²¹ Piemēram: Nav autora. Izraēla. *Znamja Truda (Rēzekne)*, 1971.g. 21.oktobris; Nav autora. Rūgta patiesība. *Cīņa*, 1971.g. 8.janvārī.

⁴²² Итоги всесоюзной переписи населения 1979 года по Латвийской ССР. Рига: Центральное статистическое управление Латвийской ССР, 1982, с. 85.

⁴²³ Zālīte I. LPSR VDK uzbūve un galvenie darba virzieni (1980.–1991.g.), *Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki*, Nr. 1, 1999, 111.–119.lpp.; Шкаровский М. *Русская Православная Церковь в XX веке.* Москва: Вече, Лепта. 2010, с. 384. Tā kā lielākā daļa LPSR VDK un tās struktūrvienību lietvedības dokumentu nav pieejami, un arī publicētā elektroniskajā datubāzē “Delta” aģentu kartotēka nav pilnīga, pieejamie avoti neļauj dziļāk analizēt RKLP (RLP) un aģentu sadarbības raksturu un apmēru.

Apskatāmajā laikā saglabājās arī vietējās varas vienaldzība attiecībā pret ebreju kapsētu, reliģisko priekšmetu un sinagogu ēku saglabāšanu. Lai gan RLP pozicionēja to kā valsts īpašumu, redzamu uzlabojumu tas nesniedza. Joprojām raksturīgi bija vandālisma gadījumi, tai skaitā reliģisko priekšmetu zādzības. Tā 1973.g. RLP konstatēja, ka no daudzām sinagogām PSRS tiek zagtas Toras, un uzdeva pilnvarotajiem īstenot pasākumus to glabāšanas apstākļu uzlabošanai. Jāņem vērā, ka daudzām no tām bija ievērojama materiālā vērtība. Saskaņā ar RLP pilnvarotā P.Liepas ziņām vienas Toras tirgus cena tajā laikā bija ap 2000- 2500 rubļu.⁴²⁴

Arī RLP pilnvarotajam P.Liepam tika uzdots kopā ar vietējiem varas orgāniem pastiprināt ebreju reliģisko draudžu lietošanā kopā ar ēku nodoto priekšmetu saglabāšanu, taču faktiski īstenotie pasākumi aprobežojās ar priekšmetu uzskaiti. 1973.g. 4.decembrī P.Liepa vērsās pie izpildkomitejām, kuru darbības teritorijā atradās reģistrētas ebreju reliģiskās draudzes, un uzdeva veikt inventarizāciju par sinagogās esošo Toru eksemplāriem, salīdzināt šo skaitu ar norādīto līgumā, rūpīgi aprakstīt katru eksemplāru, norādot izmēru, īpatnības un novērtējumu, un nosūtīt to viņam.⁴²⁵

1976.g. 28.jūlijā RLP pilnvarotā vietnieks A.Saharovs joprojām ziņoja LPSR Iekšlietu ministram un LPSR prokuroram, ka pieaug reliģisko ēku uzlaušanas un apzagšanas gadījumi, un tas rada satraukumu, ņemot vērā, ka reliģisko draudžu īpašums ir uzskatāms par valsts īpašumu ar ievērojamu vērtību. Viņš uzsvēra, ka varas pārstāvjiem vairāk nekā pašiem reliģisko draudžu pārstāvjiem būtu jā rūpējas par tā saglabāšanu. Pats RLP pilnvarotā vietnieks A.Saharovs atzina, ka milicijas orgāni šādos gadījumos parasti aprobežojās ar protokola sastādīšanu, atsakot reliģiskajai draudzei krimināllietas uzsākšanā, un, viņaprāt, virknē gadījumu šie atteikumi bija nepamatoti. Proti, milicijas orgānu vidū joprojām valdīja uzskats, ka reliģisko draudžu izmantotais īpašums neprasa valsts orgānu uzmanību – tas netika uztverts kā valsts īpašums.⁴²⁶ Tā naktī no 1979.g. 27.jūnija uz 28.jūniju, kārtējā zādzība tika īstenota Rīgas Peitavas sinagogā. Šajā gadījumā tika nozagta krājkasē esošā ziedojumu nauda un bundžas ar šķīstošo kafiju. Rīgas ebreju reliģiskās draudzes vadība par notikušo rakstveidā ziņoja pilsētas Kirova rajona milicijai, taču krimināllieta netika ierosināta un vainīgie – netika atrasti, tādēļ nav pārsteidzoši, ka ar līdzīgiem gadījumiem draudze Peitavas sinagogā ne reizi

---

⁴²⁴ LVA 1419.f., 3.apr., 141.l., 22.lp.

⁴²⁵ LVA 1419.f., 3.apr., 141.l., 22.-23.lpp.

⁴²⁶ Turpat, 290.l., 48.lp.

vien jau saskāras iepriekš.⁴²⁷ Precīzu ziņu par šādu gadījumu biežumu nebija, tā kā draudzes par to ziņoja RLP pilnvarotajam tikai, kad bojājumi un zaudējumi bija ievērojami.⁴²⁸

2.6. “Pārbūve” (1985-1989)

Par jaunu posmu valsts varas attieksmē pret reliģiju kopumā iespējams runāt kopš 1985.g. marta, kad par PSKP ģenerālsekretāru kļuva Mihails Gorbačovs. Viņa valdīšanas laikā tika īstenotas ievērojamas pārmaiņas PSRS ideoloģiskajā un politiskajā dzīvē, apzīmētas ar nosaukumu “pārbūve”. Arī valsts reliģiskā politika pakāpeniski piedzīvoja izmaiņas. M.Gorbačovs tiecās to liberalizēt, ieviešot pāreju no konfliktējošā uz sadarbības modeli. Reliģija vairs netika uzlūkota kā cīņas objekts, bet gan kā sadarbības partneris reformu īstenošanā.

No 1985.g. marta līdz 1986.g. decembrim bija maz liberalizācijas izpausmju. Plašas pārmaiņas sāka parādīties pēc 1987.g. janvāra kārtējā PSKP CK plēnuma, kurā tika izvirzīta sabiedrības demokratizācijas un KP reformu stratēģija,⁴²⁹ taču pats redzamākais apliecinājums padomju varas politikas maiņai attiecībā pret reliģiju bija 1988.g. jūnijā visā PSRS organizētie svinīgie pasākumi, veltīti tūkstošgadei kopš kristietības pieņemšanas Krievzemē. Daudzi no tiem norisa prominentās padomju iestādēs, ar ievērojamu varas pārstāvju dalību. Turklāt notikumi guva plašu atspoguļojumu presē un citos medijos. Rīgā tai skaitā tika noturēts svinīgs dievkalpojums, kurā nolasīja LPSR MP apsveikumu un piedalījās ne vien daudzi garīdznieki, bet arī valsts varas orgānu pārstāvji.⁴³⁰ Svinīgie pasākumi skaidri apliecināja jaunu, oficiāli sankcionētu valsts reliģiskās politikas kursu – pirmoreiz kopš 1917.g. reliģija tika atspoguļota kā leģitīma valsts pagātnes daļa, tika atzīta reliģijas loma nacionālās kultūras veidošanā un atjaunots Baznīcas kā sabiedriskas organizācijas statuss.

PSKP XIX Vissavienības konferencē, kas notika vien dažas nedēļas pēc svinībām, M.Gorbačovs oficiāli nodalīja komunistisko ideoloģiju un valsts politiku, atzīstot, ka, neskatoties uz partijas attieksmi pret reliģiju, ticīgo garīgā dzīve ir jāciens. Apzinoties ateisma konceptuālās pretrunas un to, ka praksē tas izrādījās neefektīvs, KP atteicās no pārliecības par marksisma-ļeņinisma ideoloģiju kā vienojošā padomju sabiedrības aspekta. Lai gan arī pēc

---

⁴²⁷ Turpat, 247.l., 9.lp.

⁴²⁸ Turpat, 290.l., 48.lp.

⁴²⁹ Материалы Пленума Центрального комитета КПСС, 27-28 января 1987 года. Москва: Политиздат, 1987, с.92.

⁴³⁰ Stešenko V. Svinīgais dievkalpojums Latvijā. *Сīņa*, 1988. gada 21. jūnijā.

1988.g. partija tiecās saglabāt ideoloģisko uzticību ateismam, tā skaidri sāka nošķirt partijas uzskatus no valsts attieksmes pret reliģiju.⁴³¹

Par to vēstīja reliģijas attēlojuma maiņa masu informācijas līdzekļos – arvien vairāk attiecībā pret reliģiju izpaudās cieņpilna attieksme. Padomju presē parādījās raksti, kuros reliģija tika atspoguļota pozitīvā gaismā, piemēram, atzīstot tās lomu kultūras tradīciju veidošanā.⁴³² Turklāt pašas reliģiskās draudzes vairs netika izolētas no medijiem – tām radās iespējas piedalīties sabiedriskajās debatēs un publicēt presē rakstus. Tā Rīgas ebreju reliģiskā draudze 1989.g. laikrakstā “Padomju Jaunatne” publicēja paziņojumu par plānoto Peitavas sinagogā piemiņas lūgšanu.⁴³³ Attiecībā uz ebreju tradīciju presē kopumā raksturīgas kļuva publikācijas, veltītas kultūrai un sinagogu ēku saglabāšanai, akcentējot to māksliniecisko un vēsturisko vērtību.⁴³⁴ 1988.g. viens laikraksta „Literatūra un māksla” numurs bija pat pilnībā veltīts ebreju tematikai.⁴³⁵

Pieaugošajos PSRS decentralizācijas un demokratizācijas procesa apstākļos RLP arvien mazāk ietekmēja reliģisko politiku padomju republikās. RLP pilnvarotie, kas formāli joprojām atradās RLP pakļautībā, praksē sekoja vietējās republikās raksturīgajai tendencei veidot faktiski neatkarīgas varas struktūras. Arī RLP pilnvarotā LPSR aparāts, ņemot vērā notiekošās pārmaiņas, īstenoja virkni pasākumu, kā rezultātā mainījās tā loma un mijiedarbība ar citiem varas orgāniem. Pārmaiņas reliģiskajā politikā LPSR virzīja Arnolds Kublinskis⁴³⁶, kurš kopš 1987.g. vasaras darbojās kā RLP pilnvarotā vietnieks. 1989.g. 10.martā LPSR MP iecēla viņu par RLP pilnvaroto, no amata atbrīvojot E. Kokaru Tropu.⁴³⁷

Jau 1988.g. 14.novembrī RLP pilnvarotā vietnieks A. Kublinskis rosināja jautājumu par RLP pilnvarotā aparāta reorganizāciju LPSR.⁴³⁸ 1988.g. 6.decembrī ar šādu priekšlikumu viņš vērsās pie LKP CK sekretāra Ivara Ķezbera un tā paša gada 27.decembrī arī pie LPSR MP⁴³⁹, taču pārmaiņu īstenošanai bija nepieciešams vēl gads.⁴⁴⁰ A. Kublinskis aparāta reorganizācijas prasību pamatoja ar apstākli, ka tā esošā struktūra un statuss ierobežo RLP pilnvarotā tiesības

---

⁴³¹ Smolkin V. *A Sacred Space Is Never Empty: A History of Soviet Atheism*. Princeton, Oxford: Princeton University Press, p.245.

⁴³² Nav autora. Ziemassvētkus gaidot. *Padomju Jaunatne*, 1988.g. 21.decembrī.

⁴³³ Nav autora. Uzmaniību! *Padomju Jaunatne*, 1989.g. 18.martā.

⁴³⁴ Piemēram, Moreins M. Reiz bija sinagogas... *Literatūra un māksla*, 1988.gada 25.novembris; Kņazičkis B. Rūpes par pieminēkli. *Avangards (Daugavpils)*, 1989.g. 26.augustā.

⁴³⁵ *Literatūra un māksla*, 1988.gada 25.novembrī.

⁴³⁶ A.Kublinskis - 1987.g. vasarā iecelts par RLP pilnvarotā LPSR vietnieku; pirms tam strādāja par LKP Dobeles RK Latvijā sekretāru – LVA 1419.f., 3.apr., 266.l., 30.lp.

⁴³⁷ LVA 1419.f., 3.apr., 268.l., 10.-11.lpp.

⁴³⁸ Turpat, 267.l., 88.lp.

⁴³⁹ Turpat, 93.lp.

⁴⁴⁰ LVA 1419.f., 3.apr., 268.l., 21.-23.lpp.; LVA 938.f., 3.apr., 1152.l., 5.lp.

bez saskaņošanas pieņemt patstāvīgus un operatīvus lēmumus par daudziem svarīgiem republikas reliģiskās dzīves jautājumiem, un uzsvēra, ka vajadzīgas daudz lielākas pilnvaras (jautājumu saskaņošana ar RLP Maskavā mēdza ieilgt uz vairākiem mēnešiem).⁴⁴¹ A.Kublinskis atsaucās arī uz notiekošo reliģiskajā dzīvē demokratizāciju un reliģisko apvienību aktīvo līdzdalību “pārbūvē”. 1989.g. 23.augustā viņš norādīja LKP CK, LPSR MP un LPSR AP prezidijam, ka pilnvarotā aparāta iespējas pildīt tam uzliktos pienākumus esošajā situācijā netiek līdzī valsts un reliģisko iestāžu attiecību dinamiskajai attīstībai un neatbilst pārkārtojumiem valsts sabiedriskajā dzīvē.⁴⁴² Jāņem vērā, ka 1989.g. 28.jūlijā LPSR AP pieņēma “Deklarāciju par Latvijas PSR suverenitāti”, kas pasludināja LPSR likumdošanas prioritāti pār PSRS likumdošanu.

A.Kublinskis aicināja RLP pilnvarotā struktūrai piešķirt pilnīgi atšķirīgas funkcijas no esošajām – tika paredzēts, ka reorganizētā aparāta uzdevumu vidū būtu apziņas brīvības ievērošanas kontrole, labdarības aktivitātes sekmēšana, reliģisko ēku izmantošanas uzraudzīšana, atbalsts reliģiskajām organizācijām u.c.⁴⁴³ 1988.g. decembra sākumā tika izvirzīti trīs aparāta pārveides varianti – izveidot LPSR MP RLP, LPSR Valsts Reliģijas lietu komiteju vai LPSR AP pakļautībā esošu atsevišķu struktūrvienību, kas uzraudzītu reliģijas likumdošanas ievērošanu un regulētu valsts un Baznīcas attiecības.⁴⁴⁴ 1988.g. decembra beigās A.Kublinskis par optimālāko atzina priekšlikumu LPSR MP izveidot atsevišķu Reliģijas lietu nodaļu.⁴⁴⁵

Visbeidzot gadu vēlāk, 1989.g. 21.decembrī RLP pilnvarotā LPSR pārvaldes aparāta vietā tika izveidots LPSR MP Reliģijas lietu departaments (RLD).⁴⁴⁶ Salīdzinot ar iepriekš pastāvošo RLP pilnvarotā pārvaldes aparātu, mainījās tā statuss, funkcijas, darba formas un metodes, notika izmaiņas kadru sastāvā. Departamenta galvenie pienākumi bija atjaunot reliģisko organizāciju likumīgās tiesības un brīvības, nodrošināt tām iespēju darboties “normālos apstākļos”, regulēt problēmas, kas saistītas ar reliģisko organizāciju stāvokli un darbību. RLD mērķis vairs nebija reliģisko draudžu stingra kontrole, uzmanība tika pievērsta konstruktīvām savstarpējām attiecībām, palīdzības sniegšanai.⁴⁴⁷ RLD pēc reliģisko organizāciju lūguma sniedza nepieciešamo atbalstu organizatorisku, saimniecisku, juridisku,

---

⁴⁴¹ LVA 1419.f., 3.apr., 267.l., 85.-87.lpp.; LVA 1419.f., 3.apr., 268.l., 21.-23.lpp.

⁴⁴² Turpat, 268.l., 21.-23.lpp.

⁴⁴³ LVA 1419.f., 3.apr., 268.l., 21.-23.lpp.

⁴⁴⁴ Turpat, 267.l., 85.-87.lpp.

⁴⁴⁵ Turpat, 93.lp.

⁴⁴⁶ LVA 938.f., 3.apr., 1152.l., 5.lp.

⁴⁴⁷ LVA 1419.f., 3.apr., 274.l., 59.lp.

sociālu u.c. jautājumu risināšanā, pārstāvēja republikas valdību tās uzdevumu kontaktos ar reliģiskajām organizācijām, sekmēja reliģijas lomas pieaugumu tikumiskajā audzināšanā, vides aizsardzībā, kultūras vērtību saglabāšanā un labdarības kustībā u.c. Visu reliģiju vadītāji LPSR atbalstīja RLD darbību un veiktos pārkārtojumus reliģiskā dzīves demokratizēšanā.⁴⁴⁸

Vienlaikus ar RLP pilnvarotā aparāta reorganizācijas nepieciešamību republikā RLP pilnvarotā vietnieks A.Kublinskis 1988.g. 14.novembrī konstatēja, ka jāizskata arī jaunas reliģiskās likumdošanas izstrāde.⁴⁴⁹ Ņemot vērā Latvijas Tautas frontes dibināšanas kongresā pieņemto rezolūciju, kas skāra arī reliģijas jautājumu republikā, A.Kublinskis 1988.g. 6.decembrī vērsās pie LKP CK ar priekšlikumu par atbilstošas reliģiskās likumdošanas izstrādi, uzsverot, ka spēkā esošā, 1976.g. likumdošana neatbilda sabiedrības pārbūves un reliģiskās dzīves demokratizācijas procesiem.⁴⁵⁰

Arī likumdošanas pieņemšanas process tika risināts republikas līmenī. 1989.g. 12.oktobrī RLP pilnvarotais A.Kublinskis iesniedza šajā saistībā ierosinājumus LPSR MP. Tie paredzēja 1976.g. 28.oktobrī LPSR AP prezidija apstiprinātajā lēmumā "Par reliģiskajām apvienībām" atzīt par spēkā zaudējušiem pantus, kas noteica ierobežojumus "kulta kalpotāju" darbībā, iespēju slēgt lūgšanu namu, ja tas nepieciešams valsts vai sabiedriskajām vajadzībām, aizliegumu izmantot reliģisko draudžu naudas līdzekļus pēc saviem ieskatiem un organizēt lūgšanas bērniem un jauniešiem u.c.⁴⁵¹ Lai gan LPSR AP jaunu likumu "Par reliģiskām organizācijām" pieņēma vien 1990.g., praksē jau 1989.g. tika īstenota virkne pasākumu, lai nostiprinātu reliģisko organizāciju un ticīgo tiesības demokratizācijas procesa ietvaros.⁴⁵²

1989.g. tika īstenoti arī pasākumi, lai pārtrauktu nesamērīgos nodokļus attiecībā uz reliģisko personālu un samazinātu reliģisko ēku obligātās apdrošināšanas likmes.⁴⁵³ 1989.g. 27.oktobrī RLP pilnvarotais A.Kublinskis ierosināja LPSR MP mainīt ar to saistīto likumdošanu⁴⁵⁴, un saskaņā ar viņa priekšlikumiem LPSR MP 1989.g. 28.decembrī pieņēma lēmumu „Par valsts iestāžu, uzņēmumu un organizāciju iznomāto vai pēc citiem noteikumiem lietošanā nodoto reliģiskā kulta ēku obligāto apdrošināšanu”. Tā rezultātā mainījās lūgšanu ēku, tai skaitā sinagogu, obligātās apdrošināšanas kārtība. Jaunā tarifa likme bija 15 kapeikas par ēku apdrošināšanas summas katriem 100 rubļiem, ņemot vērā ēkas bilances vērtību pēc

⁴⁴⁸ LVA 938.f., 3.apr., 1152.l., 93.-94.lpp.

⁴⁴⁹ LVA 1419.f., 3.apr., 267.l., 88.lp.

⁴⁵⁰ Turpat, 267.l., 87.lp.

⁴⁵¹ Turpat, 268.l., 37.lp.

⁴⁵² Turpat, 274.l., 59.lp.

⁴⁵³ Turpat, 59.lp.

⁴⁵⁴ LVA 1419.f., 3.apr., 268.l., 51.lp.

nolietojuma atrēķināšanas (iepriekšējā tarifa likme bija 25 kapeikas pilsētās un 85 kapeikas laukos). Turklāt jaunais lēmums pieļāva, ka atsevišķos gadījumos pēc reliģisko organizāciju lūguma izpildkomitejas, kuru teritorijā atrodas reliģiskās ēkas, var pilnīgi vai daļēji atbrīvot no ēku apdrošināšanas maksājumiem.⁴⁵⁵

Pastiprināta uzmanība tika pievērsta reliģisko ēku saglabāšanai. 1988.g. decembrī RLP pilnvarotā vietnieks A.Kublinskis atzina, ka, lai to nodrošinātu, būtiski ir uzlabot darbu ar vietējām izpildkomitejām.⁴⁵⁶ 1989.g. 27.oktobrī viņš izstrādāja priekšlikumus par reliģisko ēku, kas ir republikas nozīmes arhitektūras pieminekļi, remontu un restaurāciju, ierosinot, ka valsts sniedz palīdzību šim mērķim.⁴⁵⁷

Tādējādi 1980-to gadu beigās valsts politika attiecībā pret reliģiskajām draudzēm piedzīvoja kardinālas izmaiņas. Pārmaiņu rezultātā LPSR, tāpat kā citās republikās, kopš 1988.g. bija vērojams straujš reliģisko aktivitāšu pieaugums un kāpums sabiedrības interesē par reliģiju, paplašinājās un nostiprinājās reliģisko draudžu starptautiskie sakari un līdzdalība miera kustībā, kultūras mantojuma saglabāšanā un citās sabiedriski nozīmīgās aktivitātēs. Tā 1988.g. 14.decembrī Maskavas horālā ebreju draudze vērsās pie RLP ar lūgumu ļaut organizēt 1989.g. jūnijā kantorālās mūzikas festivālu Maskavā, Ļeņingradā, Kijevā, Rīgā, Odesā un Taškentā, aicinot uzstāties vadošos kantorus no Eiropas, ASV, Kanādas un Izraēlas.⁴⁵⁸ Reliģisko draudžu vadītāji aktīvi iesaistījās arī dažādos sabiedriski politiskos pasākumos.⁴⁵⁹ Piemēram, Rīgas ebreju reliģiskās draudzes rabīns Mendels Nidels 1989.g. 25.martā līdz ar citiem reliģiju un sabiedrisko organizāciju pārstāvjiem piedalījās Rīgā sēru gājienā no krastmalas uz Brāļu kapiem, pieminot 1949.g. deportāciju upurus.⁴⁶⁰

Tiesa gan, tā kā spēkā joprojām bija iepriekšējos gados pieņemtā reliģiju ierobežojošā likumdošana, tad reliģisko draudžu vadītāji nereti pirmajos “pārbūves” gados visai lēni “atsaucās” reformām, saglabājot piesardzību un tradicionālus komunistiskajai sistēmai izteikumus. Tā 1987.g. Rīgas ebreju reliģiskās draudzes organizētajā piemiņas lūgšanā Šmerļa (Ebreju) kapsētā rabīns M. Nidels joprojām uzstājās ar padomju patriotismam raksturīgu runu.⁴⁶¹

---

⁴⁵⁵ LVA 938.f., 3.apr., 1152.l., 9.lp.

⁴⁵⁶ LVA 1419.f., 3.apr., 267.l., 87.lp.

⁴⁵⁷ LVA 1419.f., 3.apr., 268.l., 49.lp.

⁴⁵⁸ GARF R6991.f., 6.apr., 4204.l., 56.lp.

⁴⁵⁹ LVA 1419.f., 3.apr., 267.l., 86.-87.lpp.

⁴⁶⁰ Nav autora. Noliekt ziedu, aizdegt sveci, noliekt galvu... *Rīgas Balss*. 1989.g. 24.martā.

⁴⁶¹ GARF R6991.f., 6.apr., 3415.l., 202.lp.

Līdz ar “pārbūves” radīto liberalizāciju un atmosfēras maiņu paplašinājās reliģiskās darbības iespējas – parādījās arvien jaunas aktivitāšu formas. Formāli daudzas no tām bija pretrunā ar padomju likumdošanu, taču varas pārstāvji lielākoties pievēra uz to acis. 1988.g. beigās daudzviet PSRS reliģiskās draudzes atklāti iesaistījās labdarībā. Tāpat parādījās dažādi jauniešu un bērnu reliģiskās apmācības pulciņi, kā arī reliģiski semināri pieaugušajiem. Piemēram, iepriekš slepus Rīgas dzīvokļos organizētie semināri jūdaismā 1988.g. atklāti tika minēti presē.⁴⁶² Maskavā apskatāmajā laikā tika likumīgi atvērtas arī divas ješivas: 1988.g. Habada ješiva “Tomhei Tmimim- Ļubavič” Marinas-Roščas sinagogā, bet 1989.g. – ješiva “Tora Haim”.⁴⁶³ Vienlaikus mazinājās valsts varas orgānu kontrole reliģisku grāmatu importēšanā, izdošanā un cenzūrā.

Kopš 1989.g. daudzviet PSRS arvien redzamāka kļuva Habad kustības darbība. Ļubaviču rebe Menahems-Mendels Šneiersons (1902-1994) uz daudzām PSRS pilsētām nosūtīja savus pārstāvjus, lai tie paplašinātu darbu ebreju draudzēs. Rīgā 1989.g. saskaņā ar Ļubaviču rabīna rīkojumu un Izraēlas Galvenās rabīnu padomes piekrišanu kā pilsētas un Latvijas virsrabīns sāka kalpot Natans Barkāns (1923-2003).⁴⁶⁴

Pārmaiņu procesā vairs netika likti šķēršļi ebreju kultūras un sabiedrisko organizāciju veidošanai, un tā rezultātā radās pamats ebreju kopienas atjaunošanai. Rīgā 1988.g. septembrī izveidojās Latvijas Ebreju kultūras biedrība⁴⁶⁵ (LEKB), kurai vairākās citās LPSR pilsētās bija nodaļas (lielākā no tām atradās Daugavpilī⁴⁶⁶). Tas bija ievērojams notikums un tika plaši atspoguļots daudzos vietējos preses izdevumos.⁴⁶⁷ LEKB aktīvi pievērsās ebreju tradīcijas saglabāšanai, organizējot lekcijas, koncertus, pulciņus, piemiņas vietu sakopšanu u.c. pasākumus.⁴⁶⁸ Piemēram, 1988.g. decembrī Rīgā tika organizēts sarīkojums par godu Hanukas svētkiem.⁴⁶⁹ No 1989.g. pavasara LEKB saņēma atļauju Rīgā izdot ebreju žurnālu, kas iznāca

---

⁴⁶² Kacs Z. Airi zelta laivā. *Rīgas Balss*, 1988.g. 5.decembrī.

⁴⁶³ Козлов С. *Московские евреи: реалии этнокультурного возрождения (конец XX– начало XXI века). Исследования по прикладной и неотложной этнологии. №194.* Москва: Российская академия наук, Институт этнологии и антропологии 2007, с. 22-23.

⁴⁶⁴ Nav autora. Aizsaulē aizgājis Nātans Barkāns. *Latvijas Vēstnesis*, 2003.g. 21.novembrī.

⁴⁶⁵ 1990-to gadu sākumā LEKB reorganizējās par Rīgas Ebreju kopienu.

⁴⁶⁶ Tajā bija reģistrēti 200 biedri, bet aktīvi līdzdarbojās vēl apmēram 700 cilvēki. – Nav autora. Daugavpils Ebreju biedrība. *Padomju Jaunatne*, 1989.g.15.aprīlī.

⁴⁶⁷ Piemēram: Špungins S. Izveidota Latvijas ebreju kultūras biedrība. *Darba Balss (Rīgas rajons)*, 1988.g. 20.septembrī; Špungins S. Pa Atdzimšanas ceļu. *Liesma (Valmiera)*, 1988.g. 20.septembrī; Špungins S. Pa Atdzimšanas ceļu. *Padomju Dzimtene (Kuldīga)*, 1988.g. 20.septembrī; Špungins S. Pa Atdzimšanas ceļu. *Komunisti (Liepāja)*, 1988.g. 20.septembrī.

⁴⁶⁸ Dimenšteins I. LEKB: darbības šķautnes. *Rīgas Balss*. 1988.g. 27.decembris.

⁴⁶⁹ Špungins S. Pēc Hanukas tradīcijām. *Padomju Jaunatne*, 1988.g. 6.decembris.

aptuveni reizi divos mēnešos.⁴⁷⁰ Tādējādi mainījās padomju gados pastāvējusī prakse, ka sinagoga kalpo par vienīgo ebreju tradīcijas un sabiedriskās organizācijas centru.

Tendence veidot dažādas ebreju apvienības bija raksturīga arī citās PSR, tādēļ 1989.g. 21.-22. maijā LEKB kopā ar Maskavas Ebreju kultūras asociāciju organizēja Rīgā „apaļā galda” apspriedi ar nosaukumu “Padomju ebreju kultūras un sabiedriskās dzīves problēmas”,⁴⁷¹ kuras gaitā tika veikti sagatavošanas pasākumi centrālas organizācijas izveidei, kas darbotos kā koordinators un būtu oficiālais ebreju kustības pārstāvis valstī.⁴⁷² Konference pulcēja dažādu jomu pārstāvjus no visas PSRS (“otkazņikus”, ivrita skolotājus un jidiša pētniekus, reliģisko, sporta, kultūras organizāciju pārstāvjus u.c.) un aktualizēja plašu jautājumu loku, kas liecināja par jauniem varas apstākļiem un virzieniem ebreju reliģiskās tradīcijas saglabāšanā un attīstībā.

***

Kopš pirmajiem pēckara gadiem, padomju vara īstenoja aktīvu antireliģisko politiku. Aptuveni līdz 1948.g. galvenais uzdevums saistījās ar vispusīgas kontroles ieviešanu un noteiktu robežu “nospraušanu” attiecībā uz ebreju reliģisko draudžu pieļaujamajām aktivitātēm. Galvenā padomju varas reliģiskās politikas īstenoāja – RKLP – centieni ietvēra mēģinājumus sinagogas pārvērst par tikai un vienīgi reliģisko rituālu izpildes vietu. Sākotnēji RKLP pilnvarotais LPSR V.Šeškens pats interpretēja RKLP mērķu izpildes iespējamus veidus, bet vēlākajos gados RKLP iezīmējās jau konkrētāki ierobežojumu mehānismi, kuriem RKLP pilnvarotais J.Restbergs sekoja. Būtiski, ka visā apskatāmajā laikā situācija atšķīrās Rīgā, kur pats RKLP pilnvarotais atradās ciešā kontaktā ar vietējās varas orgāniem, un ārpus tās, kur sadarbība saglabājās zemā līmenī. Līdz ar to, attieksme pret ebreju reliģisko draudžu aktivitātēm perifērijā lielā mērā bija atkarīgi tieši no vietējās varas.

Lai gan pēc J.Staļina nāves bija vērojama režīma liberalizācija, kas sniedza ebreju reliģiskajām draudzēm plašākas iespējas, režīma ideoloģija nemainījās un ierobežojošā attieksme saglabājās. Fizisku represiju vietā izteiktāka kļuva antireliģiskā propaganda, administratīvais un ekonomiskais spiediens. Turklāt kopš 1950-to gadu beigām, antireliģiskās politikas īstenošanā sevišķi aktīvi iesaistījās vietējā vara, tādējādi jūtamī skarot arī ebreju

---

⁴⁷⁰ Вестник Еврейской Культуры (galv. redaktors Andrejs Dozorcevs).

⁴⁷¹ Burmeistars H. Īsi. *Literatūra un Māksla*, 1989.g. 27.maijā.

⁴⁷² Šāda organizācija – PSRS ebreju kopieni un organizāciju konfederācija (VAAD) – oficiāli dibināta tā paša gada decembrī Maskavā. Par VAAD mērķi tika noteikts sekmēt ebreju kultūras un reliģisko dzīvi, pārstāvēt padomju ebrejus pasaules ebreju organizācijās un attiecībās ar padomju valdību, sniegt palīdzību emigrācijai uz Izraēlu un novērst antisemitismu. – Gitelman Zvi. *A Century of Ambivalence: The Jews of Russia and the Soviet Union, 1881 to the Present*. Bloomington: Indiana University Press, 2001. p. 225.

reliģiskās draudzes ārpus Rīgas. Tomēr svarīgs faktors, kas šajā periodā varēja ietekmēt ebreju reliģisko draudžu darbību, bija Rietumu sabiedriskais viedoklis.

“Stagnācijas” gados padomju varas reliģiskā politika joprojām bija orientēta uz reliģijas pilnīgu izstumšanu no sabiedriskās dzīves, turklāt attiecībā uz jūdaismu sevišķi redzamu lomu nospēlēja ārpolitiskais faktors un situācija Tuvajos Austrumos, taču kopumā jāsecina, ka varas orgāniem neizdevās panākt visaptverošu ebreju reliģiskās dzīves kontroli, un daudzos aspektos radās iespējas to izvērst, neskatoties uz ierobežojošo likumdošanu.

Savukārt turpmākie M.Gorbačova valdīšanas gadi iezīmēja pilnīgu robežu “atvēršanu”. Reģīma demokratizācijas un decentralizācijas rezultātā ebreju reliģiskās dzīves uzturēšanai un attīstībai parādījās iepriekš neiedomājamas iespējas – paplašinājās ebreju reliģisko draudžu darbība un tika dibinātas jaunas institūcijas. Tāpat pilnībā mainījās varas struktūra. RLP pilnvarotā aparāta reorganizācijas procesā, pakāpeniski tika pārtraukta reliģiskās dzīves kontrole, un tās vietā īstenots atbalsts brīvai reliģiskai darbībai.

3. EBREJU RELIĢISKO DRAUDŽU DARBĪBA

3.1. Draudžu vadītāji

Neatkarīgajā Latvijā, saskaņā ar 1940.g. janvāra statistiku, bija 68 rabīni.⁴⁷³ Gandrīz katrā pilsētā darbojās rabīns, kurš nereti apkalpoja vairākas draudzes, bet Rīgā bija arī savs virsrabīns. Rabīni pārstāvēja dažādus strāvojumus, ienesot daudzveidīgas tradīcijas, un atsevišķos gadījumos kļuva pazīstami ne vien savā reģionā, bet daudzviet pasaulē.⁴⁷⁴ Vienlaikus katrā draudzē bija gabajs - vecākais, kas vadīja draudzes finansiālo un administratīvo dzīvi –, un šamess, kas draudzes saimnieciskos un organizatoriskos jautājumus risināja praksē, dažkārt, ja bija nepieciešams, pat aizvietoja kantoru.

Holokausta rezultātā no viņu vidus izdzīvoja ārkārtīgi neliela daļa, un vairs nebija daudz ebreju, kuri bija gana pieredzējuši un zinoši tradīcijās, lai vadītu draudzes, taču tieši viņi veidoja pamatu ebreju reliģiskās dzīves atjaunošanā pēc Otrā pasaules kara.

Abu Rīgas sinagogu atjaunošanā liela loma bija Holokaustā izdzīvojušajam rabīnam Leibam Srolam Špicam (1909-1983). Leibs Špics bija dzimis Polijā. No 1932.-1934.g. viņš vadīja Ļubaviču ješivu Viļņā, bet vēlākajos gados ieņēma rabīna amatu Preiļos un Grīvā.⁴⁷⁵ Kad Latvijas teritorija nonāca nacistu okupācijas varā, viņš nokļuva Rīgas geto, vēlāk – koncentrācijas nometnes “Kaizervalde” filiālē Strazdumuiža, bet drīz pēc Rīgas atbrīvošanas no nacistu varas, 1944.g. novembrī rabīns sāka oficiāli atjaunot un reģistrēt ebreju reliģisko draudzi, pārņemot savā iniciatīvā pārziņu par Peitavas ielas sinagogu un pilsētas ebreju kapiem.⁴⁷⁶

Rabīns Špics ap sevi pulcēja arī citus Holokaustā izdzīvojušos, ar kuriem viņš kopā atradās Rīgas geto, to starpā Benciānu Kaplānu (1899-1970⁴⁷⁷), Maksu Mihelsonu (1903-?), Īsāku Haitu (1903-?), Oskaru Presu (1889-1946) u.c.– tieši viņi veidoja sākotnējo Rīgas ebreju reliģiskās draudzes kodolu.⁴⁷⁸ Vairākums no viņiem pirms kara nebija iesaistījušies reliģisko draudžu vadībā, taču aktīvi iesaistījās reliģiskās dzīves atjaunošanā. Piemēram, B.Kaplāns, pēc kara strādādams kā inženieris, vienlaikus darbojās kā Peitavas ielas izpildorgāna loceklis, bet

---

⁴⁷³ Stranga A. *Ebreji Baltijā: no ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam, 14. gadsimts - 1945.gads*. Rīga: Latvijas Vēsture Fonds, 2008, 486.lp.

⁴⁷⁴ Piemēram, rabīns Meirs Simha Kacs Kagans (1843–1926), Josifs Rozins (1858–1936), Ābrahams Izāks Kuks (1865-1935) u.c.

⁴⁷⁵ Barkahans M., Bogdanova R. *Latvija: sinagogas un rabīni, 1918-1940*. Rīga: Rīgas un Latvijas ebreju reliģiskā draudze Šamir, 2004, 245.lp.

⁴⁷⁶ LVA 1986.f., 1.apr., 39198. l., 201 lpp.

⁴⁷⁷ Latvijas Ebreju kopienu Padome. Rīgas Jauno Ebreju kapu “Šmerli” vietne. <https://www.smerli.lv/site/people/?parent=8193&id=11327> [skatīts 24.03.2020]

⁴⁷⁸ Turpat, 161.lp.; LVA 1986.f., 2.apr., P-9028.l., 81.lp., LVA 1986.f., 2.apr., P-1530.l., 111.lp.

no 1946.g. – kā draudzes priekšsēdētājs.⁴⁷⁹ Tādējādi no vienas puses Holokausts, iespējams, varēja kalpot par ticības stiprinošu faktoru. No otras puses, tas radīja nepieciešamību apvienot izdzīvojušos ebrejus un meklēt risinājumu virknei sabiedrisko problēmu, kas bija radušās Otrā pasaules kara notikumu rezultātā. Reliģiskā draudze jaunajos apstākļos sniedza tam leģitīmu iespēju un vienlaikus pildīja ebreju kopienas centra funkciju.

Pakāpeniski Holokaustā izdzīvojušajiem pievienojās no evakuācijas atgriezušies ebreji, un jau 1945.g. 22. aprīlī, esot klāt 203 cilvēkiem, tika ievēlēta Peitavas ielas sinagogas vadība.⁴⁸⁰ Ievēlētajā draudzes izpildorgāna sastāvā bija ebreju inteliģences pārstāvji, kas pirmskara gados aktīvi darbojās dažādās ebreju sabiedriskajās organizācijās⁴⁸¹, kas apliecina, ka ebreju draudzes mērķi sākotnēji bija plašāki nekā strikti reliģisko funkciju nodrošināšana.

Kopš 1945.g. februāra iespējams runāt par vēl vienas Rīgas draudzes atjaunošanu - tika uzsākta pulcēšanās arī Suvorova ielas 13, kādreizējās Berga bazāra sinagogas telpās. 1945.g.decembrī rabīns L.Špics uzsāka draudzes reģistrācijas procesu RKLP.⁴⁸² Suvorova ielas draudze bija hasīdu novirziena, bet Peitavas ielas – mitnagedu.⁴⁸³

L.Špics šajā laikā darbojās kā Rīgas rabīns,⁴⁸⁴ taču saskaņā ar padomju likumdošanu viens un tas pats rabīns nedrīkstēja darboties vairākās draudzēs. Lai reliģiskā draudze varētu tikt reģistrēta un likumīgi darboties, tai bija nepieciešams savs garīgais vadītājs – “reliģiskā kulta kalpotājs”.⁴⁸⁵ Iespējams, tāpēc 1945.g. decembrī, reģistrējot Suvorova ielas draudzi, par rabīnu lūdza reģistrēt kādu K. Del.⁴⁸⁶

Psiholoģiski sarežģīto stāvokli, kurā nonāca ebreji pēc Holokausta apliecina, Peitavas ielas draudzes pirmā priekšsēdētāja Oskara Presa liktenis. Viņš pārdzīvoja Holokaustu, nacistu okupācijas laikā slēpjoties pie paziņas, taču pēc kara izdarīja pašnāvību, ko, saskaņā ar baumām, ietekmēja padomju varas nodibināšanās.⁴⁸⁷

Daļa no abu atjaunoto Rīgas ebreju reliģisko draudžu vadības pie pirmās izdevības nolēma izbraukt uz Izraēlu un Rietumiem. Šāda iespēja – protams, nelegāla – radās uzreiz pēc

---

⁴⁷⁹ Pirms kara, 1920-ajos gados B.Kaplāns darbojās kā mākslinieks, karikatūrists un reportieris. 1930.g. mācījās vienā no Parīzes tehniskajām augstskolām, pēc kā atgriezās Rīgā. Līdz 1940.g. piedalījās sievastēva, mežrūpnieka tirdzniecības darījumos. 1942.g. bēga no Rīgas geto un slēpās. – LVA 1986.f.,1.apr., 39198. l., 3.-4.lpp.

⁴⁸⁰ LVA 1986.f.,1.apr., 39198. l., 65.lp.; LVA 1419.f., 1.apr., 48.l., 2.-5. lpp.

⁴⁸¹ LVA 1448.f., 1.apr., 239.l., 21.lp.

⁴⁸² LVA 1986.f.,1.apr., 39198. l., 161.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 125.l., 20.lp.

⁴⁸³ LVA 1448.f., 1.apr., 249.l., 28.lp.

⁴⁸⁴ LVA 1986.f., 2.apr., P-1530 l., 40.lp.; LVA 1986.f.,1.apr., 39198. l., 164.lp.

⁴⁸⁵ RKLP dokumentācijā attiecībā uz ebreju draudzēs reģistrētajiem “kulta kalpotājiem” tiek izmantots apzīmējums “rabīns”, lai gan tie nebūt ne vienmēr bija rabīni.

⁴⁸⁶ Iespējams – Kasriel Del (1894-?); LVA 1448.f., 1.apr., 125.l., 20.lp.

⁴⁸⁷ LVA 1986.f.,1.apr., 39198. l., 215.lp.

kara. Turklāt, kā noprotams, Rīgas ebreju reliģiskā draudze izveidojās par vienu no šādas emigrēšanas tīkla punktiem. Draudzes vadība vairākkārt brauca uz Viļņu⁴⁸⁸, kur nodibināja nepieciešamās saites ar “Briha”⁴⁸⁹ filiāli Lodzā.⁴⁹⁰

Rabīns L.Špics, kurš bija aktīvi rūpējies par abu Rīgas draudžu organizēšanu, izbrauca no PSRS 1946.g. maija beigās vai vasarā, pavisam neilgi pirms tā, kad šāds emigrēšanas ceļš tika pavisam “slēgts”.⁴⁹¹ Kopā ar viņu izbrauca vēl vairāki atjaunotās Suvorova ielas draudzes vadītāji.⁴⁹² Aizbraukšana iepriekš tika rūpīgi gatavota. Sinagogas saimnieciskās lietas viņi nodeva palikušajiem draudzes pārstāvjiem. Tāpat tika pieliktas pūles pie tā, lai abas Rīgas draudzes nepaliktu bez rabīna.⁴⁹³

Uz Rīgas Peitavas ielas draudzi 1946.g. maijā (pēc citiem datiem – augustā) tika uzaicināts rabīns Mozus Masļanskis, un tā paša gada 20.septembrī viņš saņēma oficiālu reģistrācijas apstiprinājumu no RKLK.⁴⁹⁴ M. Masļanskis tobrīd bija viens no retajiem, kurš arī pirms kara darbojās kā rabīns. Viņš bija dzimis Sluckā un pēc ješivas beigšanas 1900.g. 10 turpmākos gadus ieņēma rabīna amatu Minskas rajonā, bet no 1910.g. līdz 1941.g. – Valgā, Igaunijā. Nacistu karaspēkam tuvojoties, M.Masļanskis evakuējās, un, kad pēc kara atgriezās

⁴⁸⁸ LVA 1986.f.,1.apr., 39198. l., 4., 24., 137., 156.lpp.

⁴⁸⁹ “Briha” (no ivrita – bēgšana) – pagrīdes organizācija, kas tika dibināta Polijā 1944.–45.g., tās pamatu lika Holokaustā izdzīvojušie ebreju partizāni no Rivne (Elizera Lidovska vadībā) un Viļņas (Abbas Kovnera vadībā). Organizācijas mērķis bija palīdzēt ebrejiem no Austrumeiropas valstīm tikt līdz Vidusjūras un Melnās jūras piekrastei turpmākai viņu izceļošanai uz Lielbritānijas mandāta Palestīnu. Sk. sīkāk: Bauer Y. *Flight and Rescue: Brichah*, New York: Random House, 1970, 362 p.

⁴⁹⁰ Jau kopš 1945.g. pirmās puses, līdz ar Otrā pasaules kara beigām, ievērojamam skaitam ebreju izdevās atstāt PSRS un Centrāleiropas valstis, pateicoties starptautiskajai cionistiskajai organizācijai „Briha”, un arī Latvijas ebreji izmantoja šo iespēju. Samuels (Mulka) Joffe (1918-1955), kurš pirms kara darbojās cionistu organizācijā “Necah”, no 1945.g.jūlija, nelegāli šķērsojot robežu, nodibināja kontaktus ar organizāciju “Briha” (tās darbības centrs atradās Viļņā un Ļvovā). Vienojoties par palīdzību Latvijas ebreju repatriācijā, viņš kopā ar Jakovu Jankeloviču (Jannajs) (1919-1988) kļuva par “Briha” nodaļas vadītāju Latvijas teritorijā. Viļņā S.Joffe organizēja tā saucamo “poļu ceļu”. Ebreji, kas vēlējās pamest PSRS, parūpējoties par “kukuli”, varēja saņemt no padomju ierēdņiem viltus dokumentus par kādreizējo poļu pilsonību (starp PSRS un Polijas pagaidu valdību 1944.g. tika noslēgts līgums par Polijas pilsoņu repatriāciju), tad tika nosūtīti uz Viļņu, kur atradās līdz visu formalitāšu nokārtošanai, pēcāk caur Poliju nokļuva pārvietoto personu (DP) nometnēs, no kurienes tālāk – uz Palestīnu vai citām Rietumu valstīm. Pēc aptuveniem datiem S.Joffes vadītā nodaļa nelegāli nosūtīja caur Poliju uz Palestīnu un Rietumiem ap 400-450 ebreju no Lietuvas un Latvijas teritorijas. 1946.g. vasarā uz poļu-padomju robežas tika arestēti vairāki aktīvisti, tā paša gada septembrī - arī S.Jofe kopā ar J.Jankoloviču. Tādā veidā t.s. “poļu ceļš” tika slēgts, taču “Briha” Eiropā turpināja ne tik lielos apjomos savu darbību līdz pat 1949.g. – Левин Д. Организованное спасение евреев, переживших Холокост («Бриха»), из прибалтийских государств в 1944-1946 годах. // Будницкий О. (ред.). *Еврейская эмиграция из России. 1881—2005*. Москва: РОССПЭН, 2008, с. 178; Шнейдер И. Латвийские евреи и советский режим (1944–1953).//Дрибинс Л. (сост.) *Евреи Латвии и советская власть, 1928–1953*. Рига, 2010, с. 282–288; Зубарев Я. Побег длиною в сорок лет. *Время*, 21 октября, 1999, с. 30.

⁴⁹¹ L.Špics emigrēja uz ASV un aptuveni 40 turpmākos gadus ieņēma rabīna amatu Nūarkas draudzē (Nūdžersijā).

⁴⁹² Tā kā emigrēšanas nolūki rūpīgi tika slēpti, tad lielākoties emigrējušo vārdi nav zināmi. Starp emigrējušajiem kopā ar L.Špicu arestēto krimināllietās tiek minēti šādi uzvārdi - Packins, Novoseloks, Pins, Paukins, Volovičs, Vasermans. – LVA 1986.f.,1.apr., 39198. l., 4., 23. lpp.

⁴⁹³ Turpat, 4.lp.

⁴⁹⁴ LVA 1419.f.,1.apr., 48.l., 38.lp.

Valgā, sastapās ar to, ka ebreju kopienas pilsētā vairs nebija, līdz ar to viņam nebija iespējas turpināt savu darbību un viņš atsaucās Peitavas ielas draudzes aicinājumam braukt uz Rīgu.⁴⁹⁵ Pēc vairāku nedēļu uzturēšanās Rīgā un reliģisko rituālu vadīšanas Peitavas sinagogā, draudze M.Masļanski pieņēma sinagogas rabīna amatā.⁴⁹⁶

Rīgas Suvorova ielas draudzē 1946.g. 3.augustā par rabīnu tika reģistrēts no evakuācijas atgriezušais Nahums (Haims) Šteingolds (1881-?).⁴⁹⁷ Arī viņam bija garīgā izglītība –1899.g. N.Šteingolds beidza Viļņas ješivu un saņēma rabīna ordināciju, taču, atšķirībā no M.Masļanska, iepriekš nebija darbojies kā rabīns – pirms kara viņš strādāja Rīgā kā koku brāķeris.⁴⁹⁸ Arī divus gadus vēlāk, pēc N.Šteingolda nāves 1948.g. 28.novembrī “kulta kalpotāja” amatā reģistrētais Mendels Berlins (1874/1877-1955⁴⁹⁹) pirms kara nebija darbojies kā rabīns⁵⁰⁰. Kopš atgriešanās no evakuācijas 1945.g. vasarā viņš atradās Peitavas ielas sinagogas vadībā un pārzināja ebreju kapsētu un rituālu izpildi tajā.⁵⁰¹

Tādējādi Rīgas Suvorova ielas draudze atspoguļo tajā laikā raksturīgo rabīnu trūkumu un veidu, kā draudze to mēģināja atrisināt. Lai gan ebreju tradīcijā draudze var pastāvēt arī bez rabīna – lūgšanas un reliģiskos rituālus var vadīt ikviens, kurš ir kompetents tajā –, tomēr saskaņā ar padomju likumdošanu draudzei noteikti bija kāds jāreģistrē RKLP kā “kulta kalpotājs” jeb rabīns, tādēļ daudzos gadījumos tika izvēlēts vienkārši kāds tradīcijās zinošais no draudzes vidus. Šie reģistrētie par garīgajiem vadītājiem ebreji daudzos gadījumos nebija saņēmuši rabīna ordināciju⁵⁰², bet bija apguvuši tradīcijas pirms Otrā pasaules kara. Tas izskaidro arī RKLP pilnvarotā pretrunīgos statistikas datus, saskaņā ar kuriem LPSR bija reģistrēti seši rabīni, taču 1949.g. tikai vienam no viņiem bija garīgā izglītība.⁵⁰³

Sarežģījumus radīja arī pati reģistrēšanas kārtība. Lai būtu iespēja darboties draudzē kā “kulta kalpotājam”, bija jāsaņem no RKLP reģistrācijas apliecība (“spravka”). RKLP to izsniedza, saņemot un rūpīgi izanalizējot pretendenta aizpildīto anketu un autobiogrāfiju, kurā

⁴⁹⁵ Turpat, 42.lp.; LVA 1986.f., 2.apr., P-9028.l., 26.-29.lpp.

⁴⁹⁶ LVA 1986.f., 2.apr., P-9028.l., 26.-28.lpp.

⁴⁹⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 124.l., 8.-9.lpp.; Latvijas Universitātes Jūdaikas studiju centra (LU JSC) datubāze “Ebreji Latvijā, 1941-1945. Vārdi un likteņi.”: <http://names.lu.lv/cgi-bin/one?lang=lv&code=758865754275> [skatīts 24.03.2020]

⁴⁹⁸ Turpat, 2.apr., 137.l., 5.lp.

⁴⁹⁹ LVA 1986.f., 2.apr., P-9028.l., 184 lp.; Latvijas Ebreju kopienu Padome. Rīgas Jauno Ebreju kapu “Šmerli” vietne. <https://www.smerli.lv/site/people/?people&parent=1490&id=13161> [skatīts 24.03.2020]

⁵⁰⁰ 1927.g. viņam izdotajā pasē pie nodarbošanās norādīts – adītavas īpašnieks. – Yad Vashem. The Central Database of Shoah Victims' Names. <https://yvng.yadvashem.org/nameDetails.html?language=en&itemId=11943022&ind=2> [skatīts 24.03.2020]

⁵⁰¹ LVA 1986.f., 2.apr., P-9028.l., 184 lp.; LVA 1419.f., 1.apr., 48.l., 39.lp.

⁵⁰² Par rabīnu kļūst, iegūstot garīgo izglītību ješivā un saņemot smiha.

⁵⁰³ LVA 1448.f., 1.apr., 247.l., 23.lp.

bija sīki aprakstīti personas dati, tajā skaitā arī tas, kur viņš atradās nacistu okupācijas laikā.⁵⁰⁴ Tādā veidā RKLP pilnvarotais kontrolēja draudžu vadītājus – nepiešķīra reģistrācijas apliecību “nepiemērotiem kandidātiem” un nodrošināja, ka “atbilstošie” kandidāti ieklausās viņa norādījumos.

Spilgts piemērs šādai kontrolei ir Menaha (Menahema) Joffes⁵⁰⁵ (1881-?) mēģinājums tikt reģistrētam par Tukuma draudzes rabīnu. Pēc kara atjaunotajā Tukuma ebreju draudzē viņš darbojās kā priekšsēdētājs, un 1946.g. 12.aprīlī vērsās pie RKLP, lai oficiāli reģistrētu gan pašu draudzi, gan sevi kā tās garīgo vadītāju.⁵⁰⁶ Jāpieņem gan, ka apstiprinošu atbildi viņš nesaņēma, jo aptuveni četrus mēnešus vēlāk, 1946.g.27.augustā M.Joffe atbrauca uz Rīgu, lai personīgi tiktos ar RKLP pilnvaroto, taču sastapt RKLP pilnvaroto un iegūt “kulta kalpotāja” reģistrācijas apliecību viņam tā arī neizdevās. Pēc viņa vizītes mašīnrakstītāja N.Saļņikova ziņoja RKLP pilnvarotajam V.Šeškenam, ka M.Joffe rupji un netaktiski izteicās par RKLP pilnvarotā inspektoru I.Beināru, nosaucot viņu par muļķi un vēl “dažos sliktos vārdos”, un uzsvēra, ka nepieciešams pārmācīt M.Joffi, “lai turpmāk viņš uzvestos kā kārtīgs pilsonis”. Rezultātā RKLP pilnvarotais V.Šeškens deva norādījumu inspektoram I.Beināram M.Joffi reliģiskās draudzes vadībā nepieņemt.⁵⁰⁷

Analizējot sūdzības pamatotību, jāņem vērā, ka M.Joffe bija reliģisks cilvēks. 1915.g. viņš beidza vairākus gadus ilgas mācības Krustpils ješivā, un kopš tā laika līdz pat kara sākumam ieņēma šoheta amatu Tukumā. Karam sākoties, viņš evakuējās, un 1945.g. oktobrī atgriezās Tukumā, kur iesaistījās atjaunotās draudzes darbībā.⁵⁰⁸ Līdz ar to, par pamatu šādai sūdzībai varēja kalpot gan N.Saļņikovas personīgā nepatika un antireliģiskais noskaņojums, gan M.Joffes iespējamā neizpratne par padomju režīma ieviesto kārtību.

Diezgan drīz pēc notikušā, 1947.g. 3.martā M.Ioffe pārbrauca uz Rīgu.⁵⁰⁹ Tiesa gan vēl 1950-ajos gados viņš reizi nedēļā no Rīgas brauca uz Tukuma ebreju reliģisko draudzi kā šohets⁵¹⁰, taču draudze bija palikusi bez reģistrēta garīgā vadītāja, tā kā arī citi draudzes izvirzītie kandidāti šim amatam, RKLP pilnvarotā vērtējumā nebija piemēroti un tika ieskaitīti par

---

⁵⁰⁴ LVA 270.f., 1-c.apr., 161.l.,15.-17.lpp.

⁵⁰⁵ LU JSC datubāze “Ebreji Latvijā, 1941-1945. Vārdi un likteņi.”: <http://names.lu.lv/cgi-bin/one?lang=lv&code=626418247510> [skatīts 24.03.2020]

⁵⁰⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 124.l., 15.lp.; LVA 1448.f., 2.apr., 59.l., 4.lp.

⁵⁰⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 124.l., 23.lp.

⁵⁰⁸ Turpat, 2.apr., 59.l., 4.lp.

⁵⁰⁹ Turpat, 8.lp.

⁵¹⁰ Turpat, 16.lp.

“blēžiem”.⁵¹¹ Lūgšanu vadīšanu un kantora pienākumus uzņēmās pats draudzes priekšsēdētājs Mozus Rozenbergs (1880-?).⁵¹²

Jāņem vērā, ka saskaņā ar likumdošanu draudze nevarēja darboties bez reģistrēta “kulta kalpotāja”, tādēļ gadījumos, kad izvēlētie kandidāti netika apstiprināti šajā amatā, parādījās iegansts tās slēgšanai. Saskaņā ar LPSR TKP norādījumu no 1945.g.27.marta, ja reliģiskajām draudzēm nebija “kulta kalpotāja”, tad draudzei tika dots trīs mēnešu laiks tādu atrast.⁵¹³ Tomēr, kā redzams, Tukuma ebreju draudzes gadījumā, pirmajos pēckara gados RKLP pilnvarotajam šajā saistībā bija raksturīga piekāpšanās draudzes labā.

Tādā veidā Tukuma ebreju draudze vēl vairākus gadus darbojās bez “kulta kalpotāja” pretrunā ar likumdošanas stingro nosacījumu par reģistrēta draudzes vadītāja nepieciešamību. Minētajam apstāklim RKLP pilnvarotais pastiprināti pievērsa uzmanību vien no 1950.g., saasinoties antireliģiskajai kampaņai. Atskaitē RKLP vadībai par 1950.g. pirmo pusi pilnvarotais J.Restbergs norādīja, ka saistībā ar rabīna neesamību Tukuma ebreju draudzē tiek pētīts tās pastāvēšanas turpmākais “lietderīgums”.⁵¹⁴ 1952.g. 13.februārī pārbaudīt Tukuma ebreju draudzi ieradās RKLP pilnvarotā inspektors A.Verščagins. Noskaidrojot situāciju, viņš ieteica pašam draudzes priekšsēdētājam M.Rozenbergam noformēt reģistrācijas apliecību kā rabīna vietas izpildītājam,⁵¹⁵ taču jāpieņem, ka M.Rozenbergam bija apsvērumi, kuru dēļ viņš nebija gatavs šādai reģistrācijai, un 1952.g. 18.martā Tukuma draudzes sapulcē par rabīna pienākumu izpildītāju tika ievēlēts un reģistrēts draudzes loceklis Joselis Bekers⁵¹⁶, kurš strādāja kā uzturētāju savākšanas aģents.⁵¹⁷ Tādējādi padomju varas realizētās politikas rezultātā pretēji pieņemtajai praksei aicināt ebreju draudzē par rabīnu pēc iespējas ievērojamāku personu, kas būtu liela autoritāte, nereti, izvēloties garīgo vadītāju, izšķirošs faktors varēja būt ne tik daudz izcilas zināšanas tradīcijā, cik gatavība uzņemties amatu ar visiem no tā izrietošajiem ierobežojumiem.

Tukuma draudze nebija vienīgā, kas jaunās kārtības rezultātā ilgu laiku turpināja darboties bez reģistrēta rabīna. Tā kā ebreju tradīcijā rabīnu parasti izvēlas pati draudze,

---

⁵¹¹ LVA 1448.f., 1.apr., 247.l., 42.lp.

⁵¹² Turpat, 2.apr., 59.l., 16.lp.

⁵¹³ LVA 270.f., 1-c.apr., 161.l., 15.-17.lpp.

⁵¹⁴ LVA 1448.f., 1.apr., 247.l., 42.lp.

⁵¹⁵ Turpat, 2.apr., 59.l., 16.lp.

⁵¹⁶ Turpat, 18.lp.; LU JSC datubāze “Ebreji Latvijā, 1941-1945. Vārdi un likteņi.”: <http://names.lu.lv/cgi-bin/one?lang=lv&code=366671673169> [skatīts 24.03.2020]

⁵¹⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 16.l., 1.lp.

tiecoties atrast pēc iespējas atbilstošāku kandidatūru, bet RKLP pilnvarotais bija ieinteresēts iecelt pēc iespējas lojālāku padomju varai pretendentu, tad nebija vienkārši rast risinājumu.

Piemēram, Rīgas Peitavas ielas draudzē pēc rabīna M. Mašļanska nāves 1959.g.februārī⁵¹⁸ līdz pat 1978.g. nebija reģistrēta rabīna⁵¹⁹, lai gan jautājums par jauna rabīna pretendentu Peitavas ielas sinagogā tika virzīts jau kopš 1957.g., kad M.Mašļanskim bija 86 gadi un parādījās veselības problēmas. Draudzes priekšsēdētājs Š.Goldbergers mēģināja RKLP pilnvaroto J.Restbergu pārliecināt par savas kandidatūras atbilstību, taču J.Restbergs to nebija gatavs apstiprināt, tāpēc apzināti no konkrētas atbildes izvairījās, pozicionējot šķietami neitrālu attieksmi.⁵²⁰ Viņš bija novērojis Š.Goldbergera spējas aktivizēt draudzi un uzskatīja viņu par “slīpētu krāpnieku” un „afēristu”.⁵²¹ Ņemot vērā to, ka Rīgas Peitavas ielas draudze bija pati lielākā un ietekmīgākā ebreju draudze LPSR, tad RKLP pilnvarotā interesēs, bez šaubām, bija tās darbības vājināšana, tikmēr kamēr paša draudze tiecās pēc harizmātiska un pieredzējuša garīgā vadītāja. Tomēr Š.Goldbergera iespēja kļūt par Peitavas ielas sinagogas rabīnu pilnībā zuda 1958.g. vasarā, kad viņš tika arestēts par “spekulāciju”.⁵²²

1959.g.februārī, pēc M.Mašļanska nāves, draudze uzsāka ilgus rabīna “meklējumus”, kuros palīdzēja arī Maskavas rabīns. Saskaņā ar viņa ieteikumu tika atrasts kāds rabīns Rozenbergs, kas dzīvoja Priluki pilsētā, Čerņigova rajonā, taču arī viņu RKLP pilnvarotais J.Restbergs “neieteica” Peitavas ielas draudzei pieņemt rabīna amatā, uzskatot par “nezināmu personību”, un rekomendēja meklēt atbilstošu pārstāvi starp vietējiem.⁵²³

Bija arī citi nesekmīgi mēģinājumi – 1959.g. augustā draudzes pārstāvji izvirzīja par kandidātu kādu rabīnu Šimonu no Maskavas un pat nolēma sūtīt draudzes pārstāvjus uz Maskavu, lai pārrunātu ar viņu iespējamo atbraukšanu. Savukārt 1959.g.3.oktobrī RKLP pie PSRS MP apstiprināja pilnvarotajam J.Restbergam, ka nav nekādu iebildumu kāda Švarcblata⁵²⁴ reģistrācijai rabīna amatā Rīgas Peitavas ielas draudzē.⁵²⁵ Tomēr kādu iemeslu dēļ reģistrācija nenotika, un rezultātā Rīgas draudze formāli turpināja pastāvēt bez reģistrēta “kulta kalpotāja”.

---

⁵¹⁸ Sk. pielikumā 3.1. att.

⁵¹⁹ LVA 1419.f., 3.apr., 18.l., 80.lp

⁵²⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 256.l., 156.lp.

⁵²¹ 1956.g. RKLP pilnvarotais J.Restbergs atzina, ka Rīgas Peitavas ielas draudzes darbībā sakarā ar Š.Goldbergera ievēlšanu draudzes priekšsēdētāja amatā ir manāma liela aktivitāte. – LVA 1448.f., 1.apr., 255.l., 84.-85.lp.

⁵²² LVA 1448.f., 1.apr., 257.l., 44.lp.

⁵²³ Turpat, 258.l., 90.lp.

⁵²⁴ Domājams, runa ir par Izraēlu Švarcblatu, kurš kopš 1955.g. bija Odesas sinagogas rabīns. – USHMM RG-67.014M, Reel 399,67, Press Survey No.3351, 23.11.1971.

⁵²⁵ LVA 1419.f., 1.apr., 48.l., 192.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 134.l., 17.lp.

Praksē šo lomu vismaz no 1967.g. pārņēma Geršons Gurevičs⁵²⁶, kurš darbojās arī kā draudzes grāmatvedis un šohets.⁵²⁷ Tā kā viņš jau bija reģistrēts draudzē kā izpildorgāna loceklis, tad rabīna funkciju pildīšana, izvairoties no “kulta kalpotāja spravkas”, bija daudz vienkāršāka,⁵²⁸ faktiski viņš vadīja visu draudzes reliģisko un saimniecisko darbību.⁵²⁹ G.Gurevičs daudzu acīs bija ievērojama personība un ebreju dzīvesveida autoritāte, Talmudists, kuram katrai situācijai bija savs Toras komentārs.⁵³⁰ Lai arī RLP pilnvarotais P.Liepa no “uzticamiem avotiem” bija informēts par G.Gureviču kā par neoficiālo rabīnu, turklāt apšaubīja viņa lojalitāti attiecībā uz padomju varu⁵³¹, viņš vēl ilgus gadus vadīja Peitavas ielas draudzes garīgo dzīvi.

Tikai 1970.g. sakarā ar situāciju Tuvajos Austrumos un no tā izrietošajiem “nacionālisma” izpausmju meklējumiem sinagogās, RLP pilnvarotais P.Liepa atkal aktualizēja jautājumu par tik lielas draudzes darbību bez reģistrēta “kulta kalpotāja”. Tā paša gada informācijas ziņojumā RLP priekšsēdētājam viņš norādīja, ka minētais apstāklis pelna uzmanību, turklāt izcēla, ka draudze neveic neko, lai situāciju mainītu.⁵³² Tomēr arī minētais ziņojums situāciju neietekmēja. G.Gurevičs Peitavas ielas sinagogā kā rabīns tika reģistrēts vien pēc vairākiem gadiem – 1978.g. janvārī. Protams gan, nekādas sevišķas izmaiņas sakarā ar to draudzes darbībā nebija manāmas, tā kā šo amatu viņš praksē jau bija ieņēmis pirms tam.⁵³³

Ebreju reliģiskajās draudzēs ārpus Rīgas situācija bija sarežģītāka – nevienai no tām neizdevās par garīgo vadītāju atrast ordinētu rabīnu. Vienīgais izņēmums varētu būt Daugavpils ebreju draudze un tajā reģistrētais Boruhs Eljašbergs (1878-?)⁵³⁴, kuram saskaņā ar RKLP pilnvarotā datiem bija reliģiskā izglītība⁵³⁵, taču nav zināms kāda – sīkāka viņa biogrāfija nav pieejama. Pārējās draudzēs ar likumdošanu noteikto reģistrētā “kulta kalpotāja” amatu ieņēma vienkārši reliģiskos likumus un tradīcijas zinoši ebreji no draudzes vidus. Lielākoties draudzes vadīja pirms kara vietējos miestīņos darbojušies šoheti un melamedi, kas savu amatu apguva ješivā.

---

⁵²⁶ Sk. pielikumā 3.2. att.

⁵²⁷ LVA 1419.f., 3.apr., 135.l., 13.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 141.l., 26.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 134.l., 20.lp.

⁵²⁸ Turpat, 1.apr., 48.l., 282.lp.

⁵²⁹ Turpat, 3.apr., 135.l., 17.lp.

⁵³⁰ Benjamina Kajema (dz.1948.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 21.04.2015.

⁵³¹ LVA 1419.f., 3.apr., 284.l.,134.lp.

⁵³² Turpat, 134.lp.

⁵³³ LVA 1419.f., 3.apr., 18.l., 80.lp.

⁵³⁴ B. Eljašbergs darbojās Daugavpils draudzē vismaz no 1949.g. līdz 1960-to gadu sākumam. – DZVA 202.f., 6.apr., 59.l., 12.lp, 47.lp. Saskaņā ar J.Ročko atmiņām, pēc sievas nāves 1964.g. B.Eljašbergs aizbrauca uz Malahovku. - Josifa Ročko (dz. 1948.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2013.g. 9.martā.

⁵³⁵ LVA 1448.f., 1.apr., 16.l., 1.lp.

Ludzas draudzē, 1945.g. to atjaunojot, par garīgo vadītāju draudzes sapulcē tika ievēlēts un vēlāk RKLP reģistrēts Judels (Juda) Kagans (1877-1953⁵³⁶), kurš pirms kara Ludzā ieņēma šoheta amatu.⁵³⁷ Pēc viņa nāves 1955.g. par rabīnu reģistrētais J. Tomšinskijs vienlaikus strādāja par utillietu savākšanas aģentu, nebija ieguvis garīgo izglītību un pirms kara pat nebija saistīts ar darbu reliģiskajā draudzē (viņš strādāja kā stiklinieks).⁵³⁸

Arī Rēzeknē par garīgo vadītāju sākotnēji tika izvēlēts un reģistrēts pirms kara Viļānos strādājušais šohets – Moisejs Šuers (1876-?),⁵³⁹ taču viņš draudzes vadītāja vietā atradās neilgu laiku. 1952.g. aprīlī M.Šuers atteicās būt par “oficiālu rabīnu”, tā kā vietējie varas orgāni sāka pieprasīt no viņa kā no “kulta kalpotāja” pārmērīgi lielu nodokļu nomaksu, lai gan viņa vienīgie ienākumi bija gūti no vistu rituālās kaušanas – pildot šoheta pienākumus.⁵⁴⁰ Nesamērīgi nodokļi bija viens no veidiem, kā padomju varas pārstāvji mēģināja ietekmēt draudžu vadītājus, dažkārt pārliecinot atteikties no draudžu vadīšanas.

M.Šuera vietā no 1952.g. Rēzeknes draudzes garīgā vadītāja pienākumus uzņēmās Haims-Šeils (Šeels) Pliners (1888-1974)⁵⁴¹. Viņš jau 1930-ajos gados un arī pēc kara, draudzei atjaunojoties, ieņēma sinagogā šamesa amatu.⁵⁴² Rašele Kukļa (1936), aktīva Rēzeknes ebreju draudzes pārstāve, norāda, ka Š.Pliners bija spilgta un harizmātiska persona, un, vienīgi pateicoties viņam, Rēzeknē pastāvēja ebreju reliģiskā dzīve.⁵⁴³

Neskatoties uz rabīna ordinācijas neesamību, draudžu vadītāji spēja kļūt par autoritātēm savās draudzēs. Svarīga bija pirms kara Latvijas miestīņos gūtā saskare ar tradīciju. Spilgts piemērs ir Krāslavā par rabīnu reģistrētais Isāks Padva (1880-1951), kurš pirms kara strādāja par senebreju valodas pasniedzēju.⁵⁴⁴ I.Padvas lomu draudzē apliecina tas, ka pēc viņa nāves 1951.g. Krāslavas draudze panīka: vairs nebija neviena, kas uzņemtos uzturēt telpas un vadīt lūgšanas, tās tika noturētas arvien neregulārāk un gala rezultātā draudze izjuka. 1952.g. aprīlī RKLP pilnvarotā inspektors A.Vereščagins, apmeklējot Krāslavas draudzi, piedāvāja tai

⁵³⁶ Амосова С. (отв.ред.) *Утраченное соседство: евреи в культурной памяти жителей Латгалии*. Ч. 2. Москва: Центр научных работников и преподавателей иудаики в вузах "Сэфер", 2016, с. 247.

⁵³⁷ LVA 2633.f., 4.apr., 53.l., 2., 12.lpp.; LU JSC datubāze “Ebreji Latvijā, 1941-1945. Vārdi un likteņi.”: <http://names.lu.lv/cgi-bin/one?lang=lv&code=313301394588> [skatīts 24.03.2020]

⁵³⁸ LVA 2633.f., 4.apr., 53.l., 27.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 16.l., 1.lp.; LU JSC datubāze “Ebreji Latvijā, 1941-1945. Vārdi un likteņi.”: <http://names.lu.lv/cgi-bin/one?lang=lv&code=931113282310> [skatīts 24.03.2020]

⁵³⁹ LU JSC datubāze “Ebreji Latvijā, 1941-1945. Vārdi un likteņi.”: <http://names.lu.lv/cgi-bin/one?lang=lv&code=325925736440> [skatīts 24.03.2020]

⁵⁴⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 127.l., 10.lp.

⁵⁴¹ Sk. pielikumā 3.3. att. Sīkāk par Š.Plineru: Рочко И. *Знаменитые евреи Латгалии*. Часть вторая. Даугавпилс, 2019, с. 299-301.

⁵⁴² RZVA 18.f., 1.apr., 3.l., 5.lp.; LU JSC datubāze “Ebreji Latvijā, 1941-1945. Vārdi un likteņi.”: <http://names.lu.lv/cgi-bin/one?lang=lv&code=423526839643> [skatīts 24.03.2020]

⁵⁴³ Rašeles Kukļas (dz. 1936.g.) atmiņas, pierakstīja K.Barkane, M.Gehta 2013.g.10.martā.

⁵⁴⁴ LVA 1448.f., 2.apr., 45.l., 3., 9. lp.

apspriest jautājumu par rabīna izvēli, pretējā gadījumā piesolot rosināt jautājumu par draudzes “pašlikvidēšanos”⁵⁴⁵, un tā kā vēl 1954.g. rabīna jautājums netika atrisināts, RKLP pilnvarotais J.Restbergs pieņēma lēmumu noņemt Krāslavas draudzi no reģistra.⁵⁴⁶

Arī t.s. neregistrēto draudžu darbība bija iespējama vien pateicoties zinošiem garīgajiem vadītājiem. Kārsavas draudzē, kas tā arī netika reģistrēta RKLP, 1946.g. vietējie ebreji izvirzīja rabīna reģistrācijai no evakuācijas atgriezušos Bēru Sorokinu (1877-?), kurš 19.gs.beigās un 20.gs. sākumā bija ieguvis garīgo izglītību Daugavpils un Viļņas ješivā, un līdz 1920.g. strādāja kā melameds Kārsavas hederā.⁵⁴⁷ Tieši viņš 1940-to gadu beigās vadīja Kārsavā lūgšanas.⁵⁴⁸ Vēlāk, 1956.g. par Kārsavas ebreju draudzes garīgo vadītāju kļuva Hona Grīnmans (1878-?), lai gan, tāpat kā B.Sorokins, viņš nesaņēma reģistrācijas apliecību no RKLP.⁵⁴⁹

Ar gadiem rabīnu un pieredzējušu draudžu vadītāju trūkuma jautājums kļuva arvien vairāk aktuāls. Savu lomu nospēlēja amatos esošo vadītāju atteikuma gadījumi, kas radās padomju varas izvērstā spiediena rezultātā. Piemēram, 1960.g. 12.janvāra nolikums „Par garīdzniecības kultu likumdošanas pārkāpumu likvidācijas pasākumiem” paredzēja vietējo varas orgānu individuālo darbu ar draudžu garīgajiem vadītājiem. Iespējams, tieši tā rezultātā 1961.g. no “rabīna” amata atteicās Ludzas draudzē J.Tomšinskis, formāli skaidrojot to ar veselības stāvokļa pasliktināšanos.⁵⁵⁰ Viņā vietā turpmākajos gados draudzes vadībā neviens tā arī netika reģistrēts.

Cilvēku skaita samazināšanos draudžu vadībā ietekmēja arī 1950-to gadu vidū iesākušies un jo sevišķi 1970-ajos gados pastiprinājušies emigrācijas viļņi, tā kā aizbraukušo vidū bija arī redzami draudžu aktīvisti. Īpaši jūtamu iespaidu tas atstāja uz draudzēm ārpus Rīgas, kuras jau tā bija skaitliski mazas. Piemēram, 1955.g. emigrēja Ludzas draudzes izpildorgāna priekšsēdētājs Mozus Svetļicins, bet 1957.g. sākumā Daugavpils draudzes izpildorgāna loceklis Jakovs Levins un Leibs Okuņs.⁵⁵¹

Arī no Rīgas Peitavas ielas draudzes vadības 1970-ajos gados izbrauca daudzi cilvēki, tajā skaitā draudzes priekšsēdētājs Hercs Voloss (1910-?), bet vēl trīs no viņiem nomira.⁵⁵² Jāņem vērā, ka 1960-ajos gados lielākā daļa no draudžu vadītājiem, kurus veidoja pirms kara

---

⁵⁴⁵ Turpat, 1.apr., 127.l., 9.lp.

⁵⁴⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 129.l., 5.-7.lpp.

⁵⁴⁷ Turpat, 2.apr., 139.l., 7.lp.

⁵⁴⁸ Turpat, 1.apr., 253.l., 38.lp.

⁵⁴⁹ Turpat, 24.l., 11.lp.

⁵⁵⁰ RZVA 526.f., 8.apr., 1.l., 22.-23., 25.lpp.; LVA 2633.f., 4.apr., 53.l., 31.lp.

⁵⁵¹ LVA 1448.f., 1.apr., 16.l., 3.lp.; DZVA 202.f., 6.apr., 59.l., 42.lp.

⁵⁵² LVA 1419.f., 1.apr., 49.l., 104.-106.lpp.

uzaugusi paaudze, atradās ievērojamā vecumā. Jaunatni iesaistīt draudzē bija pārāk maz iespēju, bet jaunu rabīnu un citu draudžu vadītāju sagatavošanu kavēja padomju varas izvērstie šķēršļi. Rezultātā 1964.g. LPSR vairs tikai vienā draudzē – Rēzeknes ebreju draudzē – bija reģistrēts “kulta kalpotājs”, Š.Pliners⁵⁵³, bet 1970-to gadu sākumā vairs nevienā no ebreju reliģiskajām draudzēm Latvijā nebija reģistrēts rabīns.⁵⁵⁴

Kad 1967.g. aprīlī Rīgu un Peitavas ielas sinagogu apmeklēja dažādu reliģisko draudžu pārstāvji no ASV, to vidū Īstparkas sinagogas (Ņujorkā) rabīns Arturs Šneiņers, arī viņš savā intervijā Latvijas radio korespondentam minēja, ka ievēroja sinagogas vadībā esošo ebreju lielo vecumu un to, ka Rīgā nav gados jaunu rabīnu. Viņš uzsvēra – lai reliģija turpinātu attīstīties un pastāvēt, nepieciešami jauni sludinātāji, kas varētu ieņemt veco, darba nespējīgo un mirušo vietas.⁵⁵⁵

PSRS oficiāli nepastāvēja ebreju reliģiskās mācību iestādes, kur apgūt rabīna vai citu jūdaisma amatu. Tikai 1957.g. pie Maskavas Horālās sinagogas tika atvērta ješiva “Koļ Jakov”, taču tās darbība bija pārlietu ierobežota un aktīvas pastāvēšanas laiks visai īss. Varas pārstāvju stingrā kontrole, kas ierobežoja gan uzņemamos apmācāmos, gan tās darbiniekus un programmu kopumā, rezultējās tajā, ka galvenais uzsvārs bija uz moelu un šohetu, nevis rabīnu sagatavošanu⁵⁵⁶ un kopējais ješivā studējošo skaits PSRS kontekstā bija ārkārtīgi neliels, turklāt viņu vidū praktiski nebija jauniešu.⁵⁵⁷

Arī Rīgas Peitavas ielas draudzes rabīns M.Masļanskis 1956.g. Sukota svētku dienās saņēma no Maskavas horālās sinagogas rabīna S.Šlīfera ziņu par gaidāmo ješivas atvēršanu un kandidātu atlasī apmācībām. Draudzē tika apspriesta kāda Rīgas tekstilkombināta darbinieka Judkina kandidatūra, taču jāpieņem, ka “rūpīgās atlases” rezultātā, kuru nodrošināja RKLP, viņš netika apstiprināts.⁵⁵⁸ Arī attiecībā uz vairākiem citiem Peitavas ielas draudzes kandidātiem ješivas apmācībām no RKLP pilnvarotā puses tika saņemts “ieteikums” tos

---

⁵⁵³ LVA 1448.f., 1.apr., 215.l., 2.lp.

⁵⁵⁴ LVA 1419.f., 3.apr., 18.l., 80.lp.; LVA 1419.f., 1.apr., 291.l., 28.lp.;

⁵⁵⁵ Turpat, 1.apr., 281.l., 102.lp.

⁵⁵⁶ YIVO RG 347.7.1, FAD-1, box 100, American Jewish Committee (AJC), Jews in the Soviet Union Today, March 1960, p.7.; Althuler M. Ten Years of the Yeshiva in Soviet Moscow (1955–1965). *Jews in Russia and Eastern Europe*, 2003, Nr. 1 (50), p. 42.

⁵⁵⁷ Piemēram, 1957.g. ješivā mācījās tikai 10 studentu. – Althuler M. *Religion and Jewish Identity in the Soviet Union, 1941–1964*. Waltham, MA: Brandeis University Press, 2012, p. 159.

⁵⁵⁸ LVA 1448.f., 1.apr., 255.l., 86.lp.

nesūtīt.⁵⁵⁹ Piemēram, 1957.g. 17.jūlijā RKLP pilnvarotais J.Restbergs atzīmēja, ka nav vēlams kāda Cemeļa uzņemšana ješivā, jo par viņu ir “slikts raksturojums”.⁵⁶⁰

Maskavas horālās sinagogas rabīns S.Šlifers, kura pārraudzībā ješiva atradās, veica tālāko potenciālo kandidātu atlasī. Viņš savukārt meklēja patiesi ticīgus apmācāmos, kuri būtu gatavi veltīt sevi reliģiskajai aktivitātei draudzēs.⁵⁶¹ Ješivas pirmajā semestrī 1957.g. sākumā no 13 uzņemtajiem divi bija no LPSR – Matvejs Diners (1915-?) un Gešls Gurevičs.⁵⁶² Jāpieņem, ka abi jau pirms tam aktīvi darbojās Peitavas ielas draudzē, katrā ziņā atrodamas ziņas, ka kāds Diners 1954.g. uzstājās Rīgas Peitavas ielas sinagogā kā kantors.⁵⁶³ Pēc ješivas beigšanas M.Diners turpināja savu darbu Rīgas Peitavas ielas draudzē.⁵⁶⁴ Līdz ar to, ješiva šajā kontekstā nebūt nepalīdzēja jaunu draudžu vadītāju iesaistē, bet drīzāk esošo vadītāju zināšanu papildināšanā.⁵⁶⁵

Būtiski, ka pārstāvju uzņemšana ješivā nebūtu bijusi iespējama bez finansiālā atbalsta. Saskaņā ar RKLP pilnvarotā datiem, katra apmācāmā uzturēšanai bija nepieciešams iemaksāt ješivai 1000 rubļu mēnesī, un Rīgas Peitavas ielas draudze aktīvi sniedza šādu materiālo palīdzību.⁵⁶⁶ Vēl 1957.g. Pesaha svētkos Rīgas draudzes priekšsēdētājs Š.Goldbergers uzstājās pārpildītajā sinagogas lūgšanu sanāksmē ar runu, kuras laikā atgādināja par Maskavas ješivu un aicināja neskopoties ar ziedojumiem.⁵⁶⁷

Reāla iespēja gūt rabīna ordināciju ebrejiem PSRS radās vien 1970-ajos gados, kad vairāki no viņiem saņēma padomju varas pārstāvju atļauju doties uz apmācībām un ordināciju ārpus PSRS – uz Budapeštas rabīnistisko semināriju. Tā bija vienīgā šāda veida iestāde visā Austrumu blokā. Starp dalībniekiem bija arī pārstāvis no Rīgas – Mendels Nidels (1947-1989),

---

⁵⁵⁹ Rothenberg J. *The Jewish Religion in the Soviet Union*. New York: Ktav Publishing House, 1971, p. 190.

⁵⁶⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 256.l., 111.lp.; Iespējams, runa ir par iepriekš pastāvējušās Rīgas Suvorova ielas ebreju draudzes pārstāvi Šlomo Cemeļu (1908-?).

⁵⁶¹ Altshuler M. *Religion and Jewish Identity in the Soviet Union, 1941–1964*, p. 157.

⁵⁶² LVA 1448.f., 1.apr., 256.l., 110.lp.; Altshuler M. Ten Years of the Yeshiva in Soviet Moscow (1955–1965). *Jews in Russia and Eastern Europe*, 2003, Nr. 1 (50), p. 52-53.; Boruhs-Mordehajs Lifšics (1916), kurš arī 1957.g. iestājās ješivā “Koļ Jakov”, atceras, ka attiecībā uz G.Gureviča uzņemšanu nebija ne šaubu - viņš bija pilnībā par sevi pārliecināts cilvēks un brīnišķīgs kantors. – Лифшиц Б.М. Мои воспоминания из Советского Союза. *Лехаум*, № 4 (264), 2014.; Sk. pielikumā 3.4. att.

⁵⁶³ LVA 1448.f., 1.apr., 253.l., 8.lp.

⁵⁶⁴ LVA 1419.f., 1.apr., 48.l., 290.lp.

⁵⁶⁵ Attiecībā uz motivāciju apmācīties šajā laikā Maskavas ješivā “Koļ Jakov”, neskatoties uz jau esošām prasmēm, 1958.g. “absolvents” Boruhs-Mordehajs Lifšics (1916) atminas: “(..) skaidrs, ka uz šohetu (moelu utt.) ar papīru, ka viņš beidza Maskavas ješivu, cilvēki sāks skatīties pilnīgi savādāk, ar lielu cieņu, nekā uz cilvēku, kurš (kā es, piemēram), slepus, nez pie kā mācījās šehitu Černovcos” – Лифшиц Б.М. Мои воспоминания из Советского Союза. *Лехаум*, № 4 (264), 2014.

⁵⁶⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 255.l., 86.lp.

⁵⁶⁷ Turpat, 256.l., 72.lp.

kurš pēc seminārijas absolvēšanas darbojās kā rabīns Rīgā.⁵⁶⁸ M.Nidels gribēja pārņemt G.Gureviča pienākumus, bet ļoti agri nomira – 41 gada vecumā.⁵⁶⁹

Atsevišķs fenomens bija Vidusāzija, sevišķi Uzbekistānas PSR, kur gan kara, gan pēckara laikā neoficiāli pastāvēja reliģiskās apmācības iespējas hasīdisma virzienā Habad.⁵⁷⁰ Arī daudzi hasīdu jaunieši no Rīgas tika sūtīti mācīties uz nelegāli pastāvošo ješivu Taškentā vai Samarkandā. Ņemot vērā, ka minētās ješivas pastāvēja nelegāli, to organizācijā tika ievērota liela slepenība – pat atsevišķu apmācāmo skolēnu vecākiem nebija zināma to atrašanās vieta. Tā vecāki rīdziniekam Moše Haimam Levinam, kurš 1960-to gadu otrajā pusē mācījās Samarkandas ješivā, nenojauta, kurā vietā dēls mācās, arī pašā ješivā Moše sauca citā vārdā un domāja, ka viņš ieradās no Rostovas.⁵⁷¹

Tās bija ļoti nopietnas mācības, pirms kurām jauniešus Rīgā slepeni apmācīja personīgajos dzīvokļos. Tā melameds Nohems Bessers ne vienu vien desmitu meiteņu un puīšu Rīgā, pie viņiem mājās apmācīja par jūdaisma pamatlietām – Humašu, Mišnu, komentāriem.⁵⁷² Uz ješivu sūtīja mācīties spējīgākos, taču daudziem tas vienkārši kalpoja par nenovērtējamu palīdzību ebrejības meklējumos.⁵⁷³

Tiek uzskatīts, ka Habads bija organizētākā ebreju reliģiskā grupa PSRS, un arī Rīgā pastāvēja neliela hasīdu grupa, par kuru zināja ārpus LPSR. Tāpēc vairāki Habad pārstāvji, kas citviet saskārās ar antireliģisko vajāšanu, izvēlējās pārcelties uz Rīgu, kas PSRS republiku vidū bija guvusi salīdzinoši liberālas vietas reputāciju. Piemēram, 1952.g. pavasarī uz dzīvi Rīgā pārcēlās hasīds Šmuels Pruss. Pirms tam viņš atradās apcietinājumā un pēc atbrīvošanas saņēma aizliegumu dzīvot iepriekšējā dzīvesvietā⁵⁷⁴ - Ļeņingradā.⁵⁷⁵ Savukārt Rīgas Peitavas ielas draudzes priekšsēdētājs Šimons Goldbergers ieradās LPSR no Ungārijas.⁵⁷⁶

---

⁵⁶⁸ LVA 1419.f., 3.apr., 146.l., 4.lp.; Weiner A. *Renewal: Reconnecting Soviet Jewry to the Jewish People; A Decade of American Jewish Joint Distribution Committee Activities in the Former Soviet Union, 1988-1998*. New York: University of America Press, 2003, pp. 275-276.

⁵⁶⁹ Benjamina Kajema (dz.1948.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 08.05.2018.

⁵⁷⁰ Ro'i Y. The Religious Life of the Bukharan Jewish Community in Soviet Central Asia After World War II. *Jews in Russia and Eastern Europe*, 2003, no. 2 (51), pp. 50-51; Altshuler M. *Religion and Jewish Identity in the Soviet Union, 1941-1964*, pp. 152-153.

⁵⁷¹ Кандель Ф. *Книга времен и событий. История евреев Советского Союза (1945 – 1970), том 6*. Москва-Иерусалим: Мосты культуры / Гешарим, 2007, с. 120.

⁵⁷² Менахема Barkahana (dz. 1947.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 30.04.2013.

⁵⁷³ Брановер Г. *Возвращение*, с. 92.

⁵⁷⁴ PSRS krimināli sodītajiem parasti neļāva uzturēties lielākajās pilsētās; arī tad, ja tā iepriekš bija viņu dzīvesvieta. – Bleiere D. *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR*, 148.lp.

⁵⁷⁵ Баркаган М. Хасидизм в Латвии.// Брановер Г., Фербер Р. (ред.) *Евреи в меняющемся мире: материалы VI международной конференции*. Рига: Центр изучения иудаики Латвийского Университета, 2009, с.54.

⁵⁷⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 16.l., 1.lp.

Prakse pārcelties uz LPSR gadījumos, kad pēc amnestijas bija aizliegts dzīvot lielās pilsētās, bija visai raksturīga. Piemēram, uz Tukumu no Maskavas pēckara laikā pārvācās arī Levinu ģimene, kura bija ļoti reliģiska un ievēroja tradicionālu ebreju dzīvesveidu. Ģimenes galva bija rabīns, kas daudzus gadus reliģisko uzskatu dēļ atradās padomju cietumā.⁵⁷⁷

1950-to gadu otrajā pusē režīma liberalizācijas rezultātā LPSR sāka atgriezties arī “vietējie” hasīdi. Morduhš (Mordehajs) Fridmans, kurš bija ievērojams Ļubaviču ješivas beidzējs, kopš 1951.g. bija slēpies un atgriezās Rīgā ap 1956.g. Viņš Suvorova ielas sinagogas pastāvēšanas laikā darbojās kā mikvas pārzinis un pēc atgriešanās ieņēma šo amatu Peitavas ielas sinagogā.⁵⁷⁸ 1956.g. no Sibīrijas Rīgā atgriezās amnestētais rabīns Ābrams Godins (1910-?). Viņam bija liela autoritāte hasīdu vidū, tā kā Ā.Godins personīgi pazina rabīnu Josefu Izāku Šneiersonu (1880-1950) un bija ļoti izglītots.⁵⁷⁹

Tieši pateicoties zinošiem ebreju tradīcijās cilvēkiem atsevišķās pilsētās pirmajos pēckara gados bija iespējams atjaunot nosacītus hederus – pulciņus, kuros bērni mācījās senebreju valodu un reliģiju. Zināms, ka 1940-to gadu otrajā pusē šāda veida nelegāls bērnu pulciņš pastāvēja Preiļos, kur ebreju reliģiskā draudze pat nebija reģistrēta. Kāds kantors Ļihavickijs tur slepeni mācīja 5-6 bērniem (tai skaitā meitenēm) ebreju valodu.⁵⁸⁰

Rīgā no 1945.-1948.g. ebrejiem izdevās atjaunot slepenu hederu. To uzturēja gan no Peitavas ielas, gan Suvorova ielas draudzes līdzekļiem. Pasniedzēji par darbu no draudžu vadības saņēma ap 400 rubļu atalgojumu mēnesī. Iesākumā nodarbības tika noturētas Suvorova ielas sinagogā, bet kopš 1947.g. ziņas par bērnu apmācīšanu ar reliģiju nokļuva līdz padomju varas iestādēm un to pārcēla uz kādu personīgo dzīvokli Suvorova ielā (pēc citām ziņām – Avotu ielā). 1948.g. beigās, kad sākās valsts organizēta antisemitisma kampaņa un radās bailes, bērnus uzsāka apmācīt vairs tikai privātā kārtā dzīvokļos. Tas turpinājās līdz pat 1950.g. martam – pirmajiem draudžu vadītāju arestiem. Kopumā hederā mācījās ap 10-20 zēnu. Par pasniedzējiem strādāja Leibs Krēmers (1884-1951), Īzāks Haitš, Hiršs Deifts (1916-?) u.c.⁵⁸¹

---

⁵⁷⁷ Карасин Я. *Евреи города Тукумс. Латвия. Общественно-исторический очерк*, с. 45.

⁵⁷⁸ Баркаган М. Хасидизм в Латвии.// Брановер Г., Фербер Р. (ред.) *Евреи в меняющемся мире: материалы VI международной конференции*. Рига: Центр изучения иудаики Латвийского Университета, 2009. 49-61 с.; LVA 1448.f., 1.apr., 255.l., 23.lp.

⁵⁷⁹ Баркаган М. Хасидизм в Латвии.// Брановер Г., Фербер Р. (ред.) *Евреи в меняющемся мире: материалы VI международной конференции*. Рига: Центр изучения иудаики Латвийского Университета, 2009, с. 54; Josefs Izāks Šneiersons – sestais Ļubaviču hasīdisma cadiks, 1920-ajos gados organizēja nelegālu PSRS ebreju reliģiskās izglītības tīklu, par ko tika izsūtīts; 1930-ajos gados organizēja jaunu Habada centru Rīgā.

⁵⁸⁰ Leva Našatira (dz. 1939.g.) atmiņas, pierakstīja K.Barkane, M.Gehta, 12.08.2012.

⁵⁸¹ LVA 1986.f., 1.apr., 39198. l., 169., 270.lpp.

Draudžu vadītāju atalgojumu pamatā veidoja ziedojumi, tāpēc ne visi varēja pilnībā nodoties darbam draudzē – mazākajās draudzēs reģistrētie “kulta kalpotāji” nereti savienoja reliģisko amatu draudzē ar laicīgu darbu. Tā Ludzas ebreju draudzes “kulta kalpotājs” J.Tomšinksijs un Tukuma draudzes vadītājs Joselis Bekers 1957.g. strādāja par utillietu savākšanas aģentiem.⁵⁸²

Savukārt Š.Pliners, papildus rabīna amatam strādāja Rēzeknes sinagogā par apsargu, no 1946.g.-1957.g. saņemot par to ap 300 rubļu mēnesī.⁵⁸³ Par rabīna darbu viņš, saskaņā ar 1968.g. atskaiti, saņēma vien 10 rubļu mēnesī,⁵⁸⁴ taču darbs reliģiskajā draudzē radīja grūtības, kad pienāca pensijas vecums. 1957.g., tuvojoties 70 gadu vecumam, Š.Pliners vērsās pie RKLP pilnvarotā, lai saņemtu pensijas noformēšanai nepieciešamo izziņu par viņa apsarga darbu sinagogā, bet saņēma atteikumu, kuru pilnvarotais J.Restbergs pamatoja ar to, ka RKLP neizsniedz izziņas par darbu.⁵⁸⁵ Lai gan vietējā pilsētas izpildkomiteja Š.Plineram 1960-ajos gados piedāvāja iespēju saņemt pensiju, gadījumā, ja viņš atteiksies no rabīna amata sinagogā, viņš turpināja darbu draudzē.⁵⁸⁶ Savu “kulta kalpotāja” reģistrācijas apliecību Š.Pliners nodeva tikai 1971.g. beigās. Par atteikuma iemeslu viņš minēja vecumu (viņam bija 82 gadi)⁵⁸⁷, taču draudzes locekle R.Kukļa uzsver, ka būtisku lomu nospēlēja arī nesaskaņas draudzes iekšienē.⁵⁸⁸ Tādā veidā reliģisko draudžu vadītāji nonāca materiāli nenodrošinātā stāvoklī, un materiālā stāvokļa pasliktināšana bija viens no veidiem, kā padomju varas pārstāvji mēģināja viņus ietekmēt.

Par papildu ienākuma avotu varēja kalpot novadītās reliģiskās ceremonijas. Piemēram, saskaņā ar RKLP pilnvarotā J.Restberga rīcībā esošajām ziņām, Rīgas rabīns M.Masļanskis par 1951.g. slepeni noturēto hupu saņēma 100 rubļu. Protams, lai izvairītos no nesamērīgajiem nodokļiem, šie ienākumi oficiāli netika reģistrēti.⁵⁸⁹ Vēl 1964.g. LPSR MP atzina, ka izpildkomitejām ir grūtības kontrolēt draudžu vadītāju ienākumus.⁵⁹⁰

Padomju varas likumdošana bija vērsta uz to, lai ierobežotu “kulta kalpotāja” darbību. No vienas puses tika noteikts, ka viņa darbība var attiekties tikai uz draudzi, pie kuras viņš tika

---

⁵⁸² LVA 1448.f., 1.apr., 16.l., 1 lp.

⁵⁸³ Turpat, 30.lp.

⁵⁸⁴ LVA 1419.f., 3.apr., 134.l., 16.lp.

⁵⁸⁵ LVA 1448.f., 1.apr., 16.l., 30.lp.

⁵⁸⁶ Рочко И. Жертвы, спасенные и спасатели.// Волкович Б., Олехнович Д., Рочко И. и др. *Холокост в Латгалии*. Даугавпилс, 2003, с. 104.

⁵⁸⁷ LVA 1419.f., 3.apr., 286.l., 41.lp.

⁵⁸⁸ Rašeles Kukļas (dz. 1936.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, 2016.g.18.martā.

⁵⁸⁹ LVA 1448.f., 1.apr., 249.l., 104.lp.

⁵⁹⁰ LVA 270.f., 1.c.apr., 1636.l., 65.lp.

reģistrēts⁵⁹¹, izolējot no jebkādiem kontaktiem ar citām draudzēm un ebreju organizācijām. No otras puses, izolācija attiecās arī uz darbību pašas draudzes iekšienē – likumdošana pēc iespējas nepieļāva viņu līdzdalību draudzes saimniecisko, administratīvo un sociālo jautājumu risināšanā. Lai gan arī ebreju tradīcijā ir pieņemts, ka rabīns koncentrē savu darbību tieši uz reliģiskajiem aspektiem, bieži vien neiesaistoties draudzes ikdienišķajos jautājumos, tomēr pēc kara izveidojusies situācija, kad bija izteikts draudžu vadītāju trūkums, noteica to, ka rabīnu amatos esošie vadītāji aktīvi iesaistījās visu iespējamo draudzes problēmu risināšanā un, neskatoties uz ierobežojošo likumdošanu, viņi piedalījās draudzes izpildorgāna sapulcēs, iesaistījās draudzes iekšējā dzīvē. Piemēram, Daugavpilī par rabīnu reģistrētais Boruhs Eljašbergs 1960.g. piedalījās draudžu sapulcēs kā sekretārs, risināja atļaujas saņemšanu macas cepšanai un jau no paša darbības sākuma bija iekļauts “dvadcatkas” sarakstā.⁵⁹²

Attiecībā uz “kulta kalpotāju” iekļaušanu “dvadcatkā” jāatzīmē, ka tā bija raksturīga tieši draudzēs ārpus Rīgas, kad radās grūtības atrast vajadzīgo skaitu cilvēku, kas piekristu tikt iekļauti tās sastāvā. Lielākoties “dvadcatku” veidoja vienkārši draudzes pārstāvji, kuriem saistība ar draudzi neradīja sarežģījumus darba vietā.⁵⁹³ Piemēram, Rīgas Peitavas ielas “dvadcatku” 1961.g. veidoja 28 cilvēki, no kuriem tikai 12 bija strādājoši, 16 nekur nestrādāja, bet 13 bija pensionāri.⁵⁹⁴ Līdzīgi arī Daugavpils ebreju draudzē 1965.g. no 21 “dvadcatkas” saraksta cilvēkiem 10 bija nestrādājoši, 8 pensionāri un tikai 3 strādājošie, starp tiem, protams, neviens no viņiem neieņēma redzamu amatu.⁵⁹⁵

Arī citu ebreju reliģisko draudžu pārstāvju vidū bija izplatīta prakse apvienot reliģiskos amatus, tā kā trūka zinošu cilvēku. Šlomo Cemeļs, 1945.g. atgriežoties no evakuācijas, aktīvi darbojās Suvorova ielas ebreju draudzes izpildorgāna locekļu vidū, pildot sluzkas, šoheta un moela amatus⁵⁹⁶, neskatoties uz to, ka ebreju tradīcijā šoheta un moela amatu savienošana nav pieņemta. Tāpat arī Zālamans Erihovs (1887-1968) un G.Gurevičs strādāja gan kā šohets, gan moels, bet Š.Golbergers veica apgraižīšanas, strādājot par draudzes izpildorgāna priekšsēdētāju.⁵⁹⁷

Vadītāji neatradās arī pilnīgā izolācijā no citām draudzēm un “ārpasaules”, tomēr kontakti tika stingri kontrolēti. Vēl pirmajos pēckara gados, salīdzinoši piekāpīgas reliģiskās politikas

---

⁵⁹¹ LVA 270.f., 1-c.apr., 2646.l., 5.-8.lpp.

⁵⁹² DZVA 202.f., 6.apr., 59.l., 3., 28., 42.lp.

⁵⁹³ Sk. pielikumā 3.1. tabulu.

⁵⁹⁴ LVA 1448.f., 1.apr., 177.l., 80.lp.

⁵⁹⁵ DZVA 202.f., 6.apr., 59.l., 89.lp.

⁵⁹⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 125.l., 17.lp.; LVA 1986.f., 2.apr., P-1530.l., 3.lp.; LVA 1448.f., 2.apr., 137.l., 15.lp.

⁵⁹⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 133.l., 2.lp.

gaisotnē, Rīgas ebreju draudzes vadībai izdevās nodibināt saikni ar ASV ebreju organizāciju pārstāvjiem. Kad 1946.g. PSRS apmeklēja ebreju žurnālists no ASV Bencions Goldbergs (1895-1972), Ebreju antifašistiskā komiteja organizēja viņam braucienu uz Rīgu komitejas sekretāra Icaka Fefera (1900-1952) pavadībā. Šī brauciena ietvaros B.Goldbergs tikās ar atsevišķiem Peitavas ielas draudzes pārstāvjiem un apsprieda iespējamo Amerikas organizācijas "Džoint" finansiālo palīdzību.⁵⁹⁸ Tomēr plašāki pasākumi, kas ietvertu publisku tikšanos vai lekcijas organizēšanu sinagogā, nebija iedomājami. Lai gan B.Goldbergs savos pēc vizītes publicētajos iespaidos sliecās domāt, ka ebreji neizmantoja savas tiesības un būtu saņēmuši atļauju, ja jautātu⁵⁹⁹, realitātē draudzes vadītājiem nācās ievērot ļoti lielu piesardzību. To apliecina vien tas, ka kontakti ar ebreju centriem ASV, kas bija radušies B.Goldberga vizītes laikā, vairāku 1950-to gadu sākumā uzsāktās ebreju krimināllietu izmeklēšanas gaitā tika atzīti par noziedzīgiem.⁶⁰⁰

Starptautisku kontaktu uzturēšana pamatā bija raksturīga Rīgas Peitavas ielas sinagogai. Draudžu vadītāju iesaistīšana tajos kļuva par svarīgu padomju propagandas aspektu, un galvaspilsētā esošā Peitavas ielas draudze, kā lielākā un redzamākā LPSR, bija šim mērķim piemērotākā. 1976.g. RLP pilnvarotais P.Liepa atzina, ka starptautisko kontaktu paplašināšanā bija iesaistīti visu republikas teritorijā esošo reliģiju, tai skaitā ebreju, kulta kalpotāji. Tās mērķis bija apliecināt, ka PSRS Konstitūcijā noteiktā brīvības apziņa no valsts puses tiek garantēta, un reliģiskajām draudzēm un to vadītājiem LPSR ir iespēja bez šķēršļiem realizēt savu darbību.⁶⁰¹

Vēl 1956.g. RKLP pilnvarotais J.Restbergs atzina, ka no ārvalstu delegāciju puses rodas arvien pieaugoša interese par ebreju draudžu darbību.⁶⁰² 1980-to gadu otrajā pusē Rīgas sinagogu sāka arvien biežāk apmeklēt arī atsevišķi no ārzemēm ieradušies ebreji kā tūristi.⁶⁰³

Piemēram, kad 1956.g. vasarā Rīgu apmeklēja kādas angļu-padomju draudzības biedrības pārstāvji, to vidū bija ebreju izcelsmes Estere Ziger (Smetikas pilsētas mēra vietniece), kuras tuvinieki bija miruši Rīgā, līdz ar to, viņa bija sevišķi ieinteresēta uzzināt par ebreju draudzes darbību pilsētā. Lai radītu pēc iespējas labāku iespaidu, viņas vizītes ietvaros tika organizēts gan Peitavas ielas sinagogas, gan Jaunās Rīgas ebreju kapsētas apmeklējums,

⁵⁹⁸ LVA 1986.f., 1.apr., 39198. l., 4., 81.-82., 212., 243.lpp.; LVA 1986.f., 2.apr., P-9028.l., 85.lp.

⁵⁹⁹ Goldberg B.Z. *The Jewish Problem in the Soviet Union*. New York: Crown Publishers, 1961, p.84.

⁶⁰⁰ LVA 1986.f., 1.apr., 39198. l., 242.lp.

⁶⁰¹ LVA 1419.f., 3.apr., 291.l., 55.lp.

⁶⁰² LVA 1448.f., 1.apr., 8.l., 69.lp.

⁶⁰³ LVA 270.f., 1-c.apr., 2628.l., 15.lp.

un pat Šabata tradicionālā sagaidīšanu ģimenes lokā draudzes priekšsēdētāja Š.Golbergera personīgajā dzīvoklī.⁶⁰⁴

Pirms šādu ārvalstu delegāciju vizītēm draudžu vadītāji tika instruēti no RKLP pilnvarotā puses par atbilstošu izturēšanos, savukārt pēc tām – sīki atskaitījās viņam par norises gaitu. Arī šajā gadījumā Š.Golbergers acīmredzami darbojās RKLP pilnvarotā noteiktajās robežās, tā kā pēc vizītes E. Ziger vienā no Anglijas laikrakstiem publicēja tikai pozitīvus iespaidus par Rīgas ebreju draudzes stāvokli un padomju varas attieksmi pret to.⁶⁰⁵

Līdzīgi arī 1978.g. 22.aprīlī, kad divi žurnālisti no Portugāles apmeklēja Rīgas Peitavas ielas sinagogu un runāja ar sinagogas rabīnu G.Gureviču, rabīna atbildes uz žurnālistu uzdotajiem jautājumiem apliecināja lojalitāti padomju varai. G.Gurevičs sarunā minēja, ka draudzei ir iespēja veikt visus ticībā noteiktos rituālus un vairāk par esošo – nekas nav nepieciešams. Izvairoties no atbildes par neesošo hederu, viņš norādīja, ka PSRS nevienai reliģijai nav iestādes bērnu reliģiskajai apmācībai. Tāpat viņš apstiprināja, ka sinagogas saiknēm ar ārzemēm, tai skaitā sūtījumu saņemšanai, neviens neliek šķēršļus, lai gan realitātē tie atradās stingrā varas pārstāvju kontrolē. Pēc vizītes detalizēta informācija par sarunas gaitu, tai skaitā G.Gureviča atbildes un viņa uzdotie jautājumi, nonāca RLP pilnvarotā P.Liepas rīcībā un tika pārsūtīta arī RLP vadībai.⁶⁰⁶

Vēl sarežģītāka ebreju draudzei bija kontaktu veidošana ar Izraēlas vēstniecības pārstāvjiem. Saasinoties PSRS un Izraēlas Valsts attiecībām, RLP tiecās līdz minimumam tos samazināt un nepieļaut sinagogas vadītāju iesaistīšanos šādā komunikācijā, taču tā kā Izraēlas vēstniecības pārstāvji vienmēr bija ļoti gaidīti viesi un piesaistīja lielu uzmanību sinagogas apmeklētāju vidū, draudzes vadītāji nonāca pretrunīgā situācijā, mēģinot balansēt starp RLP norādījumiem un draudzes interesēm. Vien pēc Izraēlas vēstniecības Maskavā slēgšanas 1967.g. līdz 1980-to gadu otrajai pusei pārstāvju ikgadējie apmeklējumi pilnībā pārtrūka.⁶⁰⁷

Lielā mērā šo kontaktu raksturu noteica draudzes vadītāja personība un gatavība “riskēt ar savu lojalitāti”. Piemēram, Peitavas ielas draudzes priekšsēdētājs Š.Golbergers vienmēr izrādīja ļoti lielu aktivitāti un iniciatīvu kontaktu ar Izraēlas vēstniecību nostiprināšanā. Kad 1957.g. ebreju rudens svētkos Rīgas sinagogu apmeklēja vēstniecības sekretārs Ābrahams ben Cvi ar sievu, Š.Golbergers bez iepriekšējas RKLP pilnvarotā ziņas (pilnvarotajam J.Restbergam viņš minēja, ka šī vizīte bija pilnīgi negaidīta) uzaicināja apskatīt sinagogu un

⁶⁰⁴ LVA 1448.f., 1.apr., 255.l., 85.lp.

⁶⁰⁵ Turpat, 8.l., 153.lp.

⁶⁰⁶ LVA 1419.f., 3.apr., 18.l., 55.-58.lpp.

⁶⁰⁷ Turpat, 283.l., 63.lp.

mikvi, nodrošināja viņiem košera ēdienus viesnīcā, kurā viņi palika, un saņēma “pateicībā” talesus un 3 lūgšanu grāmatas.⁶⁰⁸

Savukārt H.Voloss, esot Peitavas ielas draudzes priekšsēdētāja amatā, savā attieksmē pret ārvalstnieku vizītēm bija daudz piesardzīgāks. Tā 1969.g. aprīļa sākumā Peitavas ielas sinagogu apmeklēja pārstāvji no ASV un Kanādas, un lūgšanu laikā uzsāka sarunas par Izraēlu, piesaistot daudzu ebreju jauniešu interesi. H.Voloss, apzinoties, ka RLP šāda veida ārvalstnieku kontaktus ar vietējiem ebrejiem uzskata par nepieļaujamiem un uzlūko sarunas par provokatīvām, lūdza atbraucējus tās pārtraukt.⁶⁰⁹ Savukārt 1970.g., kad Pesaha lūgšanu laikā Peitavas ielas sinagogu apmeklēja divi tūristi no ASV un uzsāka sarunu ar pašu H.Volosu, viņš savās atbildēs acīmredzami vadījās pēc RLP pilnvarotā norādījumiem un pārliecināja tūristus, ka ASV izplatīts maldīgs uzskats par ebreju stāvokli PSRS.⁶¹⁰

1980-to gadu otrajā pusē Rīgas sinagogas vadība uzturēja kontaktus ar reliģiskajiem aktīvistiem Ungārijā, ASV, Kanādā.⁶¹¹ Pastāvīgas saiknes izveidošanai ar Peitavas ielas sinagogu svarīga bija paša ārvalstu organizācijas pārstāvja spēja izrādīt “draudzīgas” attiecības ar padomju varas orgāniem. Tā kopš 1970-to gadu sākuma Rīgas Peitavas ielas draudzes vadībai izveidojās regulāra saikne ar Monreālas rabīnu Izāku Hehtmanu (?1918-1985).⁶¹² Viņš ik gadu, kā tūrists apmeklējot Rīgas sinagogu un tiekoties ar draudzes pārstāvjiem, vienmēr apmeklēja arī RLP pilnvaroto P.Liepu un sarunās apliecināja pozitīvu attieksmi attiecībā uz padomju varu un nosodīja cionistu darbību.⁶¹³

Tāpat Ņujorkas rabīns Mordehajs Pinhass Taics, ar kuru Rīgas rabīnam G.Gurevičam 1970-ajos gados izveidojās regulāra sarakste un kontakti⁶¹⁴, tiecās veidot draudzīgas attiecības ar RLP pilnvaroto.⁶¹⁵

Attiecībā uz kontaktiem ar citām ebreju draudzēm PSRS ietvaros, jāatzīmē, ka neformāli nostiprinājās uzskats par Maskavas rabīnu kā PSRS virsrabīnu. Tā, kad 1956.g. nogalē izvērsās “Suecas krīze”, Peitavas ielas ebreju draudze iesākumā izvairījās par to runāt, taču pēc tā, kad Maskavas rabīns S.Šlīfers atsūtīja telegrammu ar aicinājumu Rīgas draudzei pievienoties

---

⁶⁰⁸ Jāatzīmē, ka Š.Goldbergers un Ā. ben Cvi bija tikušies iepriekš Maskavā, līdz ar to viņa vizīte Rīgā, ļoti iespējams nebūt nebija negaidīta. – LVA 1448.f., 1.apr., 256.l., 155.-156.lpp.

⁶⁰⁹ LVA 1419.f., 3.apr., 283.l., 76.lp.

⁶¹⁰ Turpat, 6.l., 101.lp.

⁶¹¹ LVA 270.f., 1-c.apr., 2628.l., 15.lp.

⁶¹² Sk. pielikumā 3.5. att.

⁶¹³ LVA 1419.f., 3.apr., 289.l., 38.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 291.l., 56.lp.

⁶¹⁴ Turpat, 18.l., 55., 160.lp.; Sk. pielikumā 3.6. att.

⁶¹⁵ AJHS P-891, Folder 2, vēstule RKLP pilnvarotajam LPSR E. Kokaram-Tropam no rabīna Pinhasa Mordehaja Taica, 1979.g. 2.februārī.

uzsaukumam pret “imperiālistu agresoriem”, Rīgas draudzes vadība sekoja S.Šlīfera norādījumam un apliecināja “savu” pozīciju centrālo avīžu publikācijā.⁶¹⁶ Līdzīgi arī 1956.g.14.jūnijā padomju presē tika publicēts komunistiskā miera propagandā ieturēts paziņojums par atomkara nosodījumu, ko parakstīja 8 ebreju reliģisko draudžu vadītāji – Maskavas, Kijevas, Odesas, Minskas, Viļņas, Kauņas, Kutajas un Rīgas.⁶¹⁷ Tendence draudžu vadītājiem aktīvi piedalīties “miera veicināšanas” aktivitātēs bija raksturīga visu reliģiju pārstāvjiem.⁶¹⁸

Rīgas Peitavas ielas draudze kā centrālā LPSR pastāvīgi atradās kontaktā ar Maskavas ebreju draudzi. Sevišķi ciešu saikni ar Maskavas horālās sinagogas vadību uzturēja Peitavas ielas draudzes priekšsēdētājs Š.Golbergers. Viņš rūpējās par to, lai Rīgas ebreju draudze sniegtu materiālu atbalstu Maskavas ješivai, izplatīja LPSR ebreju vidū izdotos Maskavā sidurus.⁶¹⁹ Ciešo sadarbību apliecina tas, ka 1957.g. martā Š.Golbergers piedalījās rabīna S.Šlīfera bērēs Maskavā,⁶²⁰ un tā paša gada oktobra beigās, kad norisa Maskavas ješivas pirmais izlaidums un bija plānots apspriest arī jautājumu par visu PSRS ebreju reliģisko draudžu apvienošanu, viņš tika aicināts piedalīties svinīgajā sēdē.

Arī vēlākajos gados saikne ar Maskavas draudzi nepārtrūka. 1978.g. novembrī, kad nomira Rīgas Peitavas ielas draudzes priekšsēdētājs Šoloms Jākobsons (1898- 1978/79), uz viņa bērēm Rīgā ieradās Maskavas ebreju reliģiskās draudzes delegācija 3 cilvēku sastāvā.⁶²¹

Ņemot vērā, ka šādu kontaktu uzturēšanā bija jādarbojas RLP pilnvarotā noteiktajos virzienos, draudzes vidū pastāvēja neviennozīmīga attieksme pret draudžu vadītāju iesaistīšanos tajos. Tie ebreji, kas paši neatradās draudžu vadībā, ne vienmēr guva skaidru izpratni par vadītāju komplicēto pozīciju un tādējādi nereti iztulkoja viņu darbību kā padomju varas un tās propagandā ietvertu principu atbalstīšanu. Piemēram, kad 1971.g. Rīgas sinagogas izpildorgāna priekšsēdētājs H. Voloss devās uz Maskavas horālo sinagogu, lai piedalītos visu PSRS sinagogas pārstāvju sanāksmē, atsevišķi ebreji to uztvēra ļoti noraidoši. H.Volosam esot Maskavā, uz viņa dzīvokli vairakkārt pa telefonu kāds zvanīja, ebreju valodā izteica draudus un sauca par nodevēju. Pats H.Voloss skaidroja RLP pilnvarotajam P.Liepam, ka zvanītāji visdrīzāk varēja būt atsevišķi ebreju jaunieši no „reakcionārām ģimenēm”, kuras centās panākt

---

⁶¹⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 255.l., 115.lp.

⁶¹⁷ YIVO RG 347.7.1, FAD-1, box 98, AJC, Library of Jewish Information; The Relaxation of Anti-Jewish policies in the communist countries, 1956, June 14.

⁶¹⁸ LVA 1419.f., 3.apr., 267.l., 72.lp.

⁶¹⁹ LVA 1448.f., 1.apr., 16.l., 1.lp.

⁶²⁰ Turpat, 256.l., 156.lp.

⁶²¹ LVA 1419.f., 3.apr., 146.l., 8.lp.

izbraukšanu uz Izraēlu.⁶²² Jāņem vērā, ka no 1971.g. strauji pieauga t.s. “otkazņiku” skaits un padomju varas orgāni arvien plašāk sāka izvērst anticionistisko propagandu, kas ietvēra Izraēlas Valsts kritiku. Visām ebreju reliģiskajām draudzēm PSRS lielākā vai mazākā mērā nācās šajā propagandā iesaistīties, nereti raisot citu ebreju vidū noraidošu attieksmi.

Savukārt “perestroikas” gaisotnē, no 1980-to gadu vidus draudžu vadītāji iesaistījās arī publiskos Uzvaras dienas atzīmēšanas pasākumos. 1985.g. 9.maijā visu reliģisko draudžu vadītāji kopā ar pilsētas vadības darbiniekiem piedalījās svinīgajā simbolisko vainagu nolikšanā Rīgas Brāļu kapos. Peitavas ielas sinagogu pārstāvēja draudzes priekšsēdētājs Mihails Ārons un rabīns Mendels Nidels. Arī šajā gadījumā viņu dalība kalpoja padomju propagandas mērķiem – kā apliecinājums reliģiskās politikas maiņai, ko apstiprināja arī pasākuma plašais atspoguļojums masu medijos.⁶²³

Rīgas Peitavas ielas draudzē iekšējā sašķeltība attieksmē pret draudzes vadību apskatāmajā laikā bija sevišķi jūtama. Izpratnes trūkumam nereti pievienojās iekšējās nesaskaņas un konkurence, pie kā neizbēgami noveda tik liela un ietekmīga draudze. Turklāt jāņem vērā, ka kopš 1952.g. Peitavas ielas draudze formāli tika apvienota ar Berga bazāra draudzi, kurām bija katrai sava vadība un savs virziens (hasīdi un mitnagedi). Nespējot rast vienošanos savā starpā, abu draudžu vadība meklēja atbalstu pie RKLP pilnvarotā J.Restberga, taču viņš šajā gadījumā ieņēma novērotāja lomu un praktiski neiejaucās draudzes lietās – acīmredzot ar nodomu, ka draudžu iekšējās nesaskaņas var kalpot par pamatu draudzes darbības vājināšanai.⁶²⁴ Tādējādi visos turpmākajos gados izveidojās “cīņa” par to, lai katra no sašķeltajām pusēm izpildorgāna sastāvā ievēlētu sev vēlamos pārstāvjus. 1956.g., lai ar mērķi ietekmēt draudzes izpildorgāna vēlēšanas par labu savām interesēm, tika ievērojami palielināts draudzes izpildorgāna ievēlētāju – “dvadcatkas” – skaits. 1956.g. jūlijā tas sasniedza nedaudz vairāk kā 80 cilvēku.⁶²⁵

Lai gan RKLP pilnvarotais J.Restbergs turpināja atklāti pozicionēt, ka neiesaistās šajos draudzes iekšējos jautājumos, atsevišķi draudzes pārstāvji 1959.g.februārī novēroja, ka viņš ne tikai necenšas palīdzēt, bet sekmē vēl lielākus sarežģījumus.⁶²⁶ Piemēram, situācija vēl vairāk sarežģījās, kad saskaņā ar jauno RKLP pilnvarotā norādījumu, izpildorgāna sastāvā varēja atrasties tikai trīs, nevis pieci cilvēki.⁶²⁷

---

⁶²² LVA 1419.f., 3.apr., 285.l., 76.lp.

⁶²³ Turpat, 264.l., 30.lp.

⁶²⁴ LVA 1448.f., 1.apr., 252.l., 70.-71.lpp.

⁶²⁵ Turpat, 255.l., 54.lp.

⁶²⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 134.l., 27.lp.

⁶²⁷ Turpat, 10.lp.

Tomēr pastāvīgas sūdzības par Peitavas ielas draudzes priekšsēdētāju neapmierinošo darbību bija raksturīgas praktiski visā apskatāmajā laikā. Varas iestāžu iesaistīšana tika uzlūkota par vienīgo izeju, tā kā pašiem vienprātību draudzes iekšienē tā arī neizdevās panākt. 1959.g.17.jūnijā grupa Peitavas ielas draudzes pārstāvju, kas parakstījās kā “dvadcatkas locekļi”, vērsās pie RKLP pilnvarotā J.Restberga ar lūgumu sadarboties jautājuma risināšanā par draudzes priekšsēdētāja S.Zilbermana darbību, kas viņuprāt bija nekrietna un radīja neuzticību draudzes vidū. Viens no galvenajiem pārmētiem ietvēra to, ka vadības sanāksmē nebija iespējas piedalīties visiem “dvadactkas” locekļiem un jautājumus risināja tikai ar paša S.Zilbermana izvēlētajiem vadības locekļiem. Otrs pārmētiem saistījās ar negodprātīgu draudzes kases līdzekļu izsaimniekošanu.⁶²⁸

Iesākumā minētā ebreju grupa mēģināja radušos situāciju atrisināt, vērsoties pie paša draudzes priekšsēdētāja S.Zilbermana. Viņi uzsvēra, ka vēlas saglabāt draudzi kā vienu veselu un ka “cīņa ir vēsta uz ebreju tautas kopīgajām interesēm”, taču vienlaikus draudēja, ja situācija neatrisināsies, vērsties augstākajās instancēs, un šos draudus arī īstenoja.⁶²⁹ Nespējot rast vienošanos, minētie draudzes pārstāvji sūdzību nosūtīja RKLP pilnvarotajam un 1959.g. 30.jūnijā arī Rīgas pilsētas Kirova rajona prokuroram, šajā gadījumā jau uzstājīgi aicinot veikt draudzē rūpīgu revīziju. Tiesa gan Kirova rajona prokurors 1959.g. 21.jūlijā minēto sūdzību “pārbaudei” nosūtīja atpakaļ RKLP pilnvarotajam, kurš reaģēja uz to visai pasīvi, proti, uzdeva sinagogas izpildorgāna darbu pārbaudīt pašas draudzes revīzijas komisijai.⁶³⁰ Šāda RKLP pilnvarotā J.Restberga zemā ieinteresētība visdrīzāk varētu būt skaidrojama ar to, ka viņš bija apmierināts ar S.Zilbermana kā draudzes priekšsēdētāja darbību un viņu starpā bija izveidojusies noteikta sadarbība.

Tomēr sūdzības un neapmierinātība no atsevišķu ebreju puses turpinājās un tikai vēl vairāk saasinājās, tās tika izteiktas gan personīgi pašam draudzes priekšsēdētājam, gan joprojām arī RKLP pilnvarotajam. 1959.g. augustā viens no šādiem “dvadcatkas” pārstāvjiem – Josifs Erihovs (1893-?) – pauda S.Zilbermanam asu kritiku, uz ielas lamājot necenzētiem vārdiem un apvainojot par zagli.⁶³¹ Vienlaikus 1959.g. 27.augustā J.Erihovs kopā ar Solomonu Kurickiju (1892-?) nosūtīja kārtējo sūdzību RKLP pilnvarotajam J.Restbergam. Šoreiz viņi bija

---

⁶²⁸ Turpat, 8.lp.

⁶²⁹ Turpat, 8.-10.lpp.

⁶³⁰ Turpat, 14.-16.lpp.

⁶³¹ LVA 1419.f., 1.apr., 48.l., 192.lp.

izveidojuši paši savu komisiju, kas veica draudzē revīziju, un atsaucoties uz finanšu pārskāpumiem, kas atklāti šīs revīzijas rezultātā, lūdza pilnvaroto “pieņemt mērus”.⁶³²

“Dzirdīgas ausis” atradās vien 1960.g. martā, kad līdzīga rakstura iesniegums no ebreju draudžu locekļu vārda nonāca Rīgas pilsētas Maskavas rajona prokuratūrā. Izmantojot atsūtītos materiālus, prokuratūra veica dokumentālu grāmatvedības revīziju par draudzes finanšu-saimniecisko darbību 1958.-1959.g. un rezultātā Rīgas Peitavas ielas draudzes darbībā tika saskatīta ievērojama valstij nenomaksāta nodokļa summa – ienākuma nodoklis no macas izgatavošanas procesa un draudzes darbinieku apdrošināšanas iemaksas.⁶³³ Lai netiktu norakstīts draudzes īpašums un neierosinātu tās likvidāciju, saskaņā ar LPSR Finanšu ministrijas pieprasījumu Peitavas ielas draudzei 1960.g. 5.augustā bija jāsamaksā valstij “trūkstošie” 8491 rublis par darbinieku algas nodokļiem un vēl 112 100 rubļu macas realizācijas nodokļu.⁶³⁴

Minētais atgadījums tika izmantots kā izdevīgs antireliģiskās propagandas līdzeklis un plaši atspoguļojās laikrakstā “Rīgas balss”. 1961.g. 4.maijā publicētais feļetons izklāstīja 1958. un 1959.g. pārskāpumus Rīgas Peitavas draudzē kā tās vadītāja S.Zilbermana un Hirša Gutkina (1912-1975) mērķtiecīgi īstenotu valsts un ticīgo krāpšanu. Saskaņā ar feļetonu draudzes ienākumi sastādīja simtiem tūkstošu rubļu, bet tie tika slēpti no nodokļu nomaksas un nonāca nevis tās kasē, bet abu “krāpnieku” kabatās. Turklāt tika uzsvērts, ka, lai segtu finanšu orgānu pieprasīto summu par nenomaksātajiem nodokļiem 112 112 rubļu apmērā, draudzes vadītāji tikai nopelnīja, savācot naudu no “apkrāptajiem” draudzes locekļiem.⁶³⁵

Neilgi pirms minētā raksta, 1961.g. aprīlī laikrakstā “Rīgas balss” parādījās vēl viens līdzīgs feļetons “Ienesīga vieta”, vērsts pret četriem Peitavas ielas draudzes vadītājiem, tai skaitā H.Gutkinu. Viņi tika apvainoti iespaidīgu algu un prēmiju izmaksā, “pagrābjot no ticīgo kabatām” un apkrāpjot “naivi ticīgos”.⁶³⁶ Rezultātā 1961.g. maijā H.Gutkins bija spiests atstāt priekšsēdētāja amatu un izstāties no dvadcatkas sastāva, formāli gan tas tika pamatots ar izbraukšanu no Rīgas. Par jauno draudzes priekšsēdētāju 1961.g. 11.jūnijā tika iecelts H.Voloss.⁶³⁷

---

⁶³² LVA 1448.f., 1.apr., 134.l., 25.-29.lpp.

⁶³³ Turpat, 173.l., 5.lp.

⁶³⁴ Turpat, 17.lp.

⁶³⁵ Iriņina V. Zelta teļš un tā pielūdzēji, *Rīgas balss*, Nr.104, 1961, 6.lp.

⁶³⁶ LVA 1419.f., 1.apr., 48.l., 286.lp.; Minajevs B. Ienesīga vieta. *Rīgas balss*, 1960.g. 13.augustā.

⁶³⁷ LVA 1419.f., 1.apr., 48.l., 285., 306., 314. lpp.

Tomēr priekšsēdētāju maiņa un lielā nodokļos nomaksājamā summa nebūt nemazināja nesaskaņas draudzes iekšienē, joprojām turpināja pastāvēt divas savstarpēji konfliktējošas grupas. Turklāt abas puses meklēja atbalstu pie RKLP pilnvarotā.

1961.g.25.jūnijā pie RKLP pilnvarotā ar lūgumu sadarboties vērsās nu jau “dvadcatkas” “otra puse”, kuru, kā nojaušams, pārstāvēja M.Zubovičs un H.Skutels. Viņi no savas puses sūdzējās par S.Kurickiju un J.Erihovu, kuri jau vairākus gadus nedodot mieru ar saviem “skandalozajiem izgājieniem”.⁶³⁸ Katra no pusēm centās panākt nevēlamo pretendentu izstumšanu no “dvadcatkas”,⁶³⁹ taču tā kā RKLP pilnvarotais “dvadcatkas” sastāvu varēja ietekmēt, tad viņš formāli izrādīja pretimnākošu attieksmi katrai no strīdā iesaistītajām pusēm, neļaujot kādai gūt “virsroku” un tādā veidā nereti padarot pašā draudzes iekšienē pieņemtos lēmumus par faktiski spēkā neesošiem. Piemēram, kad S.Kurickijs 1961.g. septembrī vērsās pie RKLP pilnvarotā, neapmierināts ar viņa izslēgšanu no “dvadcatkas”, un lūdza viņa palīdzību, lai tiktu atpakaļ tās sastāvā, RKLP pilnvarotais pret to neiebilda.⁶⁴⁰ Līdzīgi, kad 1966.g. 16.jūlijā draudzes izpildorgāns lūdza RLP pilnvaroto apstiprināt tā pieņemto lēmumu par aizliegumu J.Erihovam apmeklēt sinagogu (sakarā ar viņa nekorekto uzvedību), pilnvarotā vietnieks A.Saharovs to neatzina⁶⁴¹, bet “draudzīgi” ieteica attiecībā uz skandalozo uzvedību un personīgiem apvainojumiem vērsties Tautas tiesā.⁶⁴²

Tādējādi konflikts draudzes vadībā netika atrisināts un arī turpmākajos gados RLP pilnvarotais to izmantoja savā labā. Pēc RLP pilnvarotā vietnieka A.Saharova aicinājuma J.Erihovs 1967.g. daudzas reizes nāca uz pārrunām, kurās A.Saharovs interesējās par ebreju draudzes dzīvi un pierakstīja vajadzīgos faktus. Pašam J.Erihovam no vienas puses viņš minēja, ka tā ir godīga pilsoņa rīcība un viņa iesniegumi tiek ņemti vērā, taču praksē viņa lūgumus neizpildīja. Piemēram, I.Erhivos izrādīja neapmierinātību ar G.Gureviča darbību – pārmeta, ka viņš organizē pasākumus, kas ir pretrunā ar padomju miera politiku, nodarbojas ar nacionālām, nevis reliģiskām aktivitātēm un realizē mahinācijas personīgu ienākumu gūšanai. J.Erihovs uzstāja, lai G.Gurevičs tiktu atstādināts no darbības sinagogā⁶⁴³, taču tas netika īstenots.

Tiem, kas atradās draudžu vadībā, lai likumīgi turpinātu savu darbību, bija svarīgi pastāvīgi apliecināt lojalitāti padomju varas orgāniem, un Peitavas ielas draudzes rabīns G.Gurevičs to spēja, taču saprotams, ka tā rezultātā saglabāt atbalstu no visu draudžu locekļu

---

⁶³⁸ Turpat, 293.lp.

⁶³⁹ Turpat, 303.lp.

⁶⁴⁰ Turpat, 314.-315.lpp.

⁶⁴¹ LVA 1419.f., 1.apr., 135.l., 18.-19.lpp.

⁶⁴² Turpat, 3.apr., 136.l., 5.lp.

⁶⁴³ LVA 1419.f., 1.apr., 135.l., 17.,24.lpp.

puses faktiski nebija iespējams. Ne visi izprata, ka aiz ārēji paustās lojalitātes varēja slēpties pret padomju varu vērsts noskaņojums.⁶⁴⁴

Tādā divpusējā situācijā atradās praktiski visi vadītāji. Spilgts piemērs šādai divdabīgai darbībai ir arī Peitavas ielas draudzes priekšsēdētājs H.Voloss, kurš pēc iespējas centās pozicionēt sevi kā padomju varu atbalstošu vadītāju. Piemēram, kad 1969.g. 14.oktobrī H.Voloss nosūtīja RLP pilnvarotajam P.Liepa nelielu informatīvu ziņojumu par noturētajiem Rīgas sinagogā Sukota svētkiem, viņš vienlaikus pateicās pilnvarotajam un padomju varai par iespēju noturēt svētkus.⁶⁴⁵ Kā RLP pilnvarotais P.Liepa 1972.g. pats atzīmēja, attiecības ar H.Volossu bija salīdzinoši apmierinošas – viņš sniedza informāciju par “interesējošajiem jautājumiem” un nekad neatteica uzstāties ar paziņojumiem, kas nosodīja cionismu un Izraēlas “agresiju”. Tā 1970.g.2.martā H.Voloss nosūtīja publicēšanai avīzē “Izvestija” padomju propagandas raksturā ieturētu vēstuli, kurā Rīgas sinagogas ebreju vārdā asi nosodīja “agresīvo izraēliešu ekstremālistu politiku” un “antisemītiskos [Izraēlas] šovīnistiskos izlēcienus pret dzimteni [PSRS]”.⁶⁴⁶ Gandrīz pilnīgs vēstules teksts vēlāk publicēts tādos centrālajos LPSR laikrakstos kā “Cīņa”, “Rīgas Balss” un “Padomju Jaunatne”.⁶⁴⁷

Tiesa gan H.Volosa izteiktie paziņojumi nebūt neatspoguļoja viņa reālo nostāju, un tas kļuva saprotams 1971.g., kad viņa ģimene izbrauca uz Izraēlu. Kopš tā brīža H.Voloss sāka izvairīties no RLP pilnvarotā apmeklēšanas un pilnvarotais P.Liepa sāka apsvērt iespējas nomainīt viņu pret vairāk pieņemamu un lojālu personu.⁶⁴⁸ Kad visbeidzot 1973.g. februārī H.Voloss pats emigrēja uz Izraēlu,⁶⁴⁹ pilnvarotais P.Liepa realizēja pasākumus, lai atjaunotu Rīgas Peitavas ielas draudzes “dvadcatkas” sarakstu, izvēlētu jaunu izpildorgānu un revīzijas komisiju, nepielaižot tajā nevienu, kam bija radinieki Izraēlā vai bija novērots nodoms uz to izbraukt. Par priekšsēdētāju tika izvēlēts Solomons Geišins, kādreizējais Sarkanās armijas virsnieks, kas visus pasākumus sinagogā saskaņoja ar pilnvaroto un ieklausījās sniegtajās rekomendācijās.⁶⁵⁰

Atsevišķos gadījumos draudžu vadītāju sadarbība ar padomju varas orgāniem varēja ietvert arī ziņošanu VDK. 1947.g. martā kā slepenais VDK darbinieks tika “novervēts”

---

⁶⁴⁴ Turpat, 284.l., 134.lp.

⁶⁴⁵ Turpat, 49.l., 79.lp.

⁶⁴⁶ LVA 1419.f., 3.apr., 6.l., 24.lp.

⁶⁴⁷ Nav autora. Pretspars Izraēlas agresoriem. *Cīņa*, 1970.g. 15.martā; Nav autora. Pretspars Izraēlas agresoriem. *Rīgas Balss*, 1970.g. 16.martā; Nav autora. Pretspars Izraēlas agresoriem. *Padomju Jaunatne*, 1970.g. 15.martā.

⁶⁴⁸ LVA 1419.f., 3.apr., 286.l., 42.-43.lpp.

⁶⁴⁹ Turpat, 141.l., 9.lp.

⁶⁵⁰ LVA 1419.f., 3.apr., 288.l., 37.lp.

Peitavas ielas draudzes priekšsēdētājs B.Kaplāns. Viņa liktenis parāda sarežģīto situāciju, kurā daudzi reliģisko draudžu vadītāji šajā laikā nonāca. No vienas puses B.Kaplāns pielika daudz pūļu, lai Rīgā izdotos atjaunot ne vien reliģisko draudzi, bet ebreju kopienu, kas būtu spējīga atrisināt aktuālākās problēmas, sniegt atbalstu izdzīvojušajiem ebrejiem un pienācīgi pieminētu bojā gājušos (viņš pats Holokausta laikā bija zaudējis savu ģimeni, tai skaitā vienīgo dēlu). No otras puses, viņam nācās sadarboties ar padomju varas orgāniem un ziņot par draudzes dzīvi VDK, līdz ar to, bija jāatrod veids, kā saglabāt padomju varas uzticību, neizpaužot draudzes aizliegtās aktivitātes un tajās iesaistītos cilvēkus. Tā, piemēram, viņš neziņoja padomju varas orgāniem par nelegālo ebreju izbraukšanu no LPSR,⁶⁵¹ turklāt par savu sadarbību ar VDK deva mājieni atsevišķiem pietuvinātajiem ebrejiem draudzē, kas gan vēlāk kalpoja par vienu no iemesliem viņa arestam.⁶⁵²

Iekšējas nesaskaņas vadības līmenī un sūdzības par draudžu vadītājiem bija raksturīgas ne vien Peitavas ielas draudzei, bet arī draudzēs ārpus Rīgas. 1962.g. Rēzeknes sinagogas apmeklētāju vārdā pilsētas padomei tika nosūtīta sūdzība par draudzes vadītāju Š. Plineru, kurš tika nosaukts par necienīgu nēsāt rabīna amatu, pavisam neizglītotu, dzērāju, skandālistu un apkopēju. Kā noprotams, sūdzības mērķis bija panākt viņa noņemšanu no “rabīna” amata, taču ne pilnīgu izstumšanu no draudzes,⁶⁵³ kas vedina domāt, ka par iemeslu kalpoja vienkārši konkurence draudzes vadības līmenī.

Līdz ar nesaskaņām draudzes iekšienē vadītājiem nereti nācās saskarties arī ar negatīvu attieksmi no sabiedrības puses. Latgalē joprojām bija aktuāli stereotipi par t.s. „rituālo slepkavību”.⁶⁵⁴ Arvainojumi saistībā ar “rituālo slepkavību” sevišķi saasinājās Daugavpils vietējo iedzīvotāju vidū 1958.g. martā – sāka izplatīties baumas par kādu nezināmu sieviešu liecībām. Tās atkārtoja klasisko stereotipu, proti, stāstīja par to, ka Daugavpilī uz ielas pazuda kāds zēns, kuru nozaga ebreji, nogalināja un asinis izmantoja macas izgatavošanai. Citas baumas savukārt liecināja, ka sieviete, ejot garām Daugavpils sinagogai, dzirdēja bērna raudas un kāds Sarkanās armijas virsnieks devās uz sinagogu viņu glābt u.tml. Līdz ar baumu izplatīšanos ik nakti sinagogā tika izsisti logi un atstātas zīmītes ar draudiem nogalināt visus

---

⁶⁵¹ LVA 1986.f., 1.apr., 39198. l., 5.lp.

⁶⁵² Turpat, 38.-39., 120.-121.lpp.

⁶⁵³ RZVA 18.f., 1.apr., 459.l., 24.lp.

⁶⁵⁴ “Rituālā slepkavība” – nepamatots priekšstats par to, ka ebreji īsteno kristiešu slepkavības, lai izmantotu viņu asinis rituāliem mērķiem. Par šī arvainojuma izplatību Latgalē sk. sīkāk: Амосова С. «Поймают, убьют, кровь вытягнут и прибавляют в эту мацу»: рассказы о кровавом навете в Латгалии // Амосова С. (отв. ред.). *Утраченное соседство: Евреи в культурной памяти жителей Латгалии. Материалы экспедиций 2011-2012 гг.* Москва: Центр научных работников и преподавателей иудаики в ВУЗах "Сэфер", 2013, с. 191–217.

ebrejus, ja viņi nepārtrauks savas “barbariskās darbības”, bet Daugavpils rabīns pat nevarēja iziet uz ielas tā dēļ, ka garāmgāji apvainoja viņu par slepkavu. Šajā gadījumā vandaļu rīcību pārtrauca vietējās varas iejaukšanās, kas, protams, nekādas “barbariskās darbības” ebreju draudzes vidū nekonstatēja.⁶⁵⁵

Negatīvo attieksmi veicināja arī izvērstā antirelīgiskā propaganda, kas iekļāva draudžu vadītāju nomelnošanu. Raksturīgs propagandas veids bija nicinoši feļtoni presē. Vietējās izpildkomitejas laikrakstā “Tukuma ziņotājs” tika publicēti vairāki raksti, kuros kaunināts Tukuma ebreju draudzes priekšsēdētājs Mozus Rozenbergs. Vienā no tiem, piemēram, viņam pārņemts, ka viņš ir kaislīgs kāršu spēlmanis, kurš iekārtojis sinagogā kāršu azarta spēļu klubu.⁶⁵⁶

Savukārt Daugavpils ebreju draudzes rabīns B. Eljašbergs 1959.g. 14.martā avīzē „Padomju Daugava” publicētajā feļtonā tika apvainots negodprātīgā papildu ienākumu gūšanā un pretstatīts padomju pilsoņiem, kas nodrošina sevi, veicot godīgu darbu. Rakstā stāstīts, ka B.Eljašbergs, raizējoties par samazinājušos ienākumu daudzumu, esot nosliecies uz “komerciāliem darbiņiem”, kas iziet ārpus reliģiskās draudzes vadītāja rāmjiem: viņš par 15 kapeikām iepērk grāmatu veikalā duci burtnīcu, pārgriež tās uz pusēm, pārveido par ebreju kalendāru un pārdod draudzē par 5-10 rubļiem gabalā, iegūtos līdzekļus liekot savā kabatā.⁶⁵⁷

Protams, lielas peļņas gūšana no kalendāru izgatavošanas ir apšaubāma, taču būtiskākais, ka kalendāru izgatavošanas galvenais mērķis bija nodrošināt draudzei iespēju sekot līdzi ebreju svētkiem un svarīgiem datumiem. To apliecina arī laikabiedra Josifa Ročko (dz. 1948.g.) atmiņas, saskaņā ar kurām Daugavpils draudzes rabīns dzīvoja ļoti pieticīgi. Rabīna B.Eljašberga trūcīgos apstākļus raksturoja teiciens, ka viņš dzīvo istabā, kurā ir „ *galds, gulta un Staļina portrets*”.⁶⁵⁸

Vairākiem redzamākajiem draudžu vadītājiem nācās saskarties ar padomju varas realizētajām fiziskām represijām. 1950.g. pavasarī, sekojot valsts organizētajai antisemītisma kampaņai pret “kosmpolītiem”, uzsākās arī daudzu ebreju reliģisko draudžu pārstāvju aresti, kuriem sekoja notiesājums uz ieslodzījumu cietumā vai labošanas darbu nometnē. Šie aresti skāra tieši Rīgas ebrejus un saistījās ar viņu darbību pirmajos pēckara gados. Saskaņā ar

---

⁶⁵⁵ LVA 1448.f., 1.apr., 258.l., 57.-58.lpp.; Josifa Ročko (dz. 1948.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2013.g. 9.martā.

⁶⁵⁶ Ārons A. Šis un tas par Mozus draudzi. *Tukuma Ziņotājs*. 1959.g. 12.maijā; Rieksts G. Krīze Mozus draudzē. *Tukuma Ziņotājs*. 1960.g. 3.decembrī.

⁶⁵⁷ Сална Я. Вопреки проповедям. *Падомью Даугава*, 1959.g. 14.martā.

⁶⁵⁸ No jidiša val. – a tish mit a bet, mit a Stalins portret; Josifa Ročko (dz. 1948.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2013.g.9.martā.

KPFSR Kriminālkodeksa 58.panta apakšpunktiem viņi tika apsūdzēti dzimtenes nodevībā un kontrevolucionārā aģitācijā un propagandā. Attiecībā uz dzimtenes nodevību viens no raksturīgākajiem notiesājuma pamatojumiem bija saistīts ar pirmajos pēckara gados organizēto nelegālo ebreju emigrāciju no PSRS (neskatoties uz to, ka galvenie ar tās organizāciju saistītie aktīvisti bija arestēti jau 1946.g. otrajā pusē). Savukārt vienlaikus ar to pārnestā pretpadomju aģitācija vairumā gadījumu tika saistīta ar aktīvu darbību reliģiskajā draudzē, kas izmeklēšanas gaitā tika uzlūkota kā “reakcionāru – anti-padomju elementu koncentrācijas vieta”.⁶⁵⁹

1950.g.1.martā tika arestēts Rīgas Suvorova ielas draudzes služka, moels un šohets Šlomo Cemeļs, un tā paša gada 27.septembrī – notiesāts uz 10 gadiem. Viņš tika apvainots saiknes uzturēšanā ar “Agudat Israel” pārstāvjiem (piemēram, Mordehaju Dubinu un Leibū Srolu Špicu), kas tika uzskatīta par “pretpadomju cionistu organizāciju”⁶⁶⁰, un palīdzības sniegšanā viņu nelegālai izbraukšanai uz ārzemēm 1946.g. Līdzās šiem apvainojumiem Š.Cemeļam tika pārnesta arī sistemātiska pretpadomju aģitācija ticīgo vidū, darbojoties sinagogā – piemēram, Amerikas kapitālistiskās iekārtas slavēšana, ārzemju radio pārraižu klausīšanās un Izraēlas Valsts iekārtas apspriešana. Līdz 1956.g.7.jūlijam viņš atradās ieslodzījumā Irkutskas apgabalā, bet tad, sekojot PSKP XX kongresa uzsāktajām amnestijām, spriedums tika pārskatīts, pierādījumu neesamības dēļ atcelts un Š.Cemeļs tika atbrīvots.⁶⁶¹

1950.g. jūnijā tika arestēts Suvorova ielas draudzes priekšsēdētāja vietnieks Leibs Krēmers (1884-1951) un revīzijas komisijas priekšsēdētājs Mihails Feldmans (1894-?), kas abi piedalījās hedera organizēšanā. Kopā ar to viņiem tika pārnesti arī cita veidi “pārkāpumi”, darbojoties reliģiskajā draudzē. Piemēram, M.Feldmanam – ziedojumu vākšana, lai palīdzētu ebrejiem, bet L.Krēmeram – no ASV saņemto paciņu dalīšana. Abiem par “pretpadomju aģitāciju un propagandu” piespriesti 10 gadu labošanas darbi nometnē.⁶⁶²

1950.g. rudenī arestēts un uz 10 gadiem notiesāts arī Rīgas Suvorova ielas draudzes vadības loceklis Īzāks Haits un Makss Mihelsons⁶⁶³, kuriem abiem inkriminēta saikne ar “Briha” filiāli Lodzā un palīdzības sniegšana Rīgas ebreju grupai, kas 1946.g. atstāja PSRS. Neizpalika arī apvainojums pretpadomju aģitācijā, kas šajā gadījumā ietvēra naidīgu noskaņojumu pret padomju varu un kapitālistiskas valsts iekārtas (Izraēlas) slavīšanu.

⁶⁵⁹ LVA 1986.f., 2.apr., P-1530.l., 81.lp.

⁶⁶⁰ Zīmīgi, ka pirmskara laikā Latvijas ebreju vidū populārā organizācija “Agudat Israel” bija noskaņota pret cionismu un ļoti bieži oponenta reliģisko cionistu kustībai.

⁶⁶¹ LVA 1986.f., 2.apr., P-1530.l., 259.lp.

⁶⁶² Turpat, P-10642.l., 204.-205.lpp.

⁶⁶³ Izmeklēšana notika vienas lietas ietvaros.

Nolikumā uz arestu tika atzīmēts arī tas, ka Ī.Haits piedalījās nelegālā hedera izveidē pie sinagogas un pats pasniedza tajā senebreju valodu.⁶⁶⁴

Arī arestētā 1950.g. oktobrī Peitavas ielas draudzes priekšsēdētāja Benciāna Kaplāna darbība ebreju reliģiskajā draudzē tika uzlūkota kā antipadomju. Tā kā B.Kaplāns mēģināja panākt, lai tiktu organizētas ebreju bibliotēkas, bērnu nams un reliģiskās skolas, viņš tika apvainots mēģinājumā pārveidot draudzi “pretpadomju nacionālistu” centrā. Tāpat, kā iepriekšējiem arestētajiem, apvainojumu vidū bija arī saikne ar “Briha” filiāli.⁶⁶⁵

Apvainojums par saiknes uzturēšanu ar “dzimtenes nodevējiem” turpinājās arī vēlākajos arestos. Palīdzība emigrējušajiem “dzimtenes nodevējiem” pārvesta vēl 1951.g. maijā arestētajam Jakovam Gurevičam (1906-?), kurš līdz 1948.g. darbojās kā Peitavas ielas draudzes sekretārs un piedalījās arī hedera darbībā. Līdzās tam, viņš sodīts arī par nodibināto saikni ar Amerikas ebreju apvienotās sadales komiteju “Džoint”. 1952.g. 26.martā viņš notiesāts kā sabiedriski bīstams elements un izsūtīts uz Kazahijas PSR, kur atradās līdz 1953.g.19.maijam.⁶⁶⁶

Tas, ka apsūdzēto vidū bija abu Rīgas draudžu aktīvākie pārstāvji, vērtējams kā mērķtiecīgs padomju varas mēģinājums mazināt abu draudžu ietekmi. Redzams, ka raksturīgāko “pārkāpumu” vidū bija draudzes darbības plašāka izvēršana, mēģinājumi “iziet” ārpus RKLP pieļautajām robežām – proti, bērnu reliģiskā apmācīšana, iesaistīšanās kontaktos ar ASV un Izraēlas jautājuma skaršana.

Aresti atsaucās arī uz pārējo Suvorova un Peitavas ielas draudzes aktīvistu darbību – daudzi baiļu gaisotnē atteicās no saviem amatiem vai pat nolēma izbraukt no Rīgas un paslēpties, lai izvairītos no represijām.⁶⁶⁷ 1950.g.12.aprīlī “sakarā ar veselības pasliktināšanos” no Suvorova ielas draudzes priekšsēdētāja pienākumiem atteicās E.Cemahovs un no draudzes vadības izstājas gandrīz visi locekļi.⁶⁶⁸ 1951.g. 30.martā no Suvorova ielas draudzes priekšsēdētāja vietnieka amata lūdza atbrīvot M.Berlins.⁶⁶⁹ G.Gurevičs, kurš toreiz atradās Suvorova ielas draudzes vadībā, jau 1950.g. otrajā pusē noslēpās.⁶⁷⁰ Redzot Š.Cemeļa, L.Krēmera un M.Feldmana arestus un apzinoties, ka VDK viņam seko, viņš vairākus gadus slēpās pie paziņām Latgalē, pie radniekiem Ļeņingradā, maksimāli izvairījās no kontaktēšanās

---

⁶⁶⁴ LVA 1986.f., 2.apr., P-1550.l., 230.lp.

⁶⁶⁵ Turpat, 1.apr., 39198.l., 212.lp.

⁶⁶⁶ Turpat, 2.apr., P-9028.l., 1.-2.lpp.

⁶⁶⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 249.l., 53.lp.

⁶⁶⁸ LVA 1448.f., 2.apr., 137.l., 21.lp.

⁶⁶⁹ Turpat, 28.lp.

⁶⁷⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 247.l., 66.lp.

ar citiem cilvēkiem un vienubrīd pat bija spiests aizbraukt pavisam tālu – līdz Kutaīsjai (Gruzija).⁶⁷¹

1951.g. paslēpties nolēma arī šohets ar uzvārdu Okuņs⁶⁷², kā arī mikvas pārzinis Suvorova ielas sinagogā Morduhs Fridmans. Viņš Rīgā atgriezās vien 1956.g.⁶⁷³

Tāda masveida vadītāju “pazušana”, protams, atstāja redzamu ietekmi uz draudžu darbību. Sevišķi aktivitāte kritās Suvorova ielas draudzē, kurā visvairāk trūka vadītāju.⁶⁷⁴ Baiļu noskaņu raksturo tas, ka 1951.g. ebreju rudens svētkos, aizbildinoties ar vecumu un slimību, abās Rīgas draudzēs rabīns pat neuzstājās ar raksturīgajām runām.⁶⁷⁵

Pēc Staļina nāves šādas plašas fiziskas represijas vairs nebija raksturīgas, taču 1950-to gadu beigās, sekojot valsts organizētajai kampaņai pret reliģiju un sociālistiskā īpašuma izlaupīšanu, parādījās otrs arestu vilnis. Salīdzinot ar pirmo, tas nebija tik masveidīgs un pamatā ietvēra draudžu vadītāju apvainojumus spekulācijā⁶⁷⁶, pamatojot tos ar “mēriem”, lai sinagoga nekalpotu par aizsegu krāpniekiem.⁶⁷⁷

1958.g. par “spekulāciju” tika arestēts Tukuma ebreju reliģiskās draudzes “kulta kalpotājs” J.Bekers.⁶⁷⁸ Ņemot vērā, ka trīs gadus pēc viņa aresta, 1961.g. Tukuma ebreju draudze tika slēgta, jo, kā noprotams, trūka cilvēku, kas būtu gatavi darboties vadībā⁶⁷⁹ – arestu iespējams vērtēt kā vietējās varas mērķtiecīgi īstenotus soļus.

1958.g. pirmajā pusē tika arestēts un uz gadu notiesāts Rīgas Peitavas ielas draudzes priekšsēdētājs Š.Golbergers. Prokuratūras atklātie “noziegumi”, kas detalizēti tika atspoguļoti laikraksta “Cīņa” feļetonā⁶⁸⁰, ietvēra spekulāciju, darbojoties draudzē, un viltus dokumentu izsniegšanu. Spekulācijas avots tika saskatīts Peitavas ielas draudzes organizētajā macas izgatavošanā – tās pārdošanā par augstāku cenu nekā bija tās pašizmaksa. Kā spilgts pierādījums spekulācijai tika izmantota Š.Golbergera iegādātā automašīna “Pobeda”⁶⁸¹, par

---

⁶⁷¹ Benjamina Kajema (dz.1948.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 21.04.2015.

⁶⁷² LVA 1448.f., 1.apr., 249.l., 54.lp.

⁶⁷³ Turpat, 255.l., 23.lp.

⁶⁷⁴ Turpat, 247.l., 66., 88.lpp.

⁶⁷⁵ Turpat, 249.l., 117.lp.

⁶⁷⁶ Jāņem vērā, ka ar jēdzienu “spekulācija” PSRS apzīmēja to, kas demokrātiskās valstīs lielākoties tiek uzskatīta par ikdienišķu komercdarbību. – Zelmēns G. 20. gadsimta astoņdesmito gadu “nepolitiskie” noziegumi okupētajā Latvijā un VDK.// Kangeris K., Jarinovska K., Šēnbergs D. (red.) *Lielais Brālis Tevi Vēro: VDK un tās piesegstrukturās*. Otrā daļa. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, 2017, 270.lp.

⁶⁷⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 257.l., 44.lp.

⁶⁷⁸ Turpat, 46.lp.

⁶⁷⁹ Rieksts G. Krīze Mozus draudzē. *Tukuma Ziņotājs*. 1960.g. 3.decembrī.

⁶⁸⁰ Ļitvaks A. Svēts cilvēks. *Cīņa*, 1958.g. 25.maijā.

⁶⁸¹ Šajā laikā personīgā automašīna tika uzskatīta par “buržuāzisku greznību”, tā nebija pieejama vidusmēra pilsonim, līdz ar to vēl 1960-ajos gados automašīnas īpašnieks, kuram nebija sevišķu nopelnu sociāli akceptēta

darbu draudzē saņemtais atalgojums (1800 rubļu mēnesī), kā arī kratīšanas rezultātā viņa mājās atrastie vērtīgie priekšmeti: divas jaunas šujmašīnas, četri radioaparāti, četri dārgi fotoaparāti, magnetofons un vairāk kā 100 apavu pāru (kas varētu būt skaidrojami kā organizācijas “Džoint” sūtījumi ebrejiem). Savukārt viltus dokumentu sagatavošana attiecināma uz mēģinājumu palīdzēt sievas mātai Sofijai Šērai izbraukt no PSRS – viņš izrakstīja viltotu apliecinājumu par S.Šēras darba vietu, kas bija viena no nepieciešamajām formalitātēm, lai izbrauktu uz ārzemēm. Arī pati S. Šēra tika notiesāta uz pusgadu.⁶⁸²

Tā kā 1950-to gadu beigās visā PSRS bija raksturīga ievērojamāko sinagogu vadītāju aresti, tad galvenais Š.Golbergera aresta iemesls varēja būt meklējams viņa autoritātē un spējā “aktivizēt” draudzi. RKLP pilnvarotais J.Restbergs jau 1956.g. novēroja, ka pēc ievēlēšanas par Peitavas ielas draudzes priekšsēdētāju Š.Golbergers aizgāja no darba tirgū, pilnībā veltot laiku draudzes dzīvei un tādējādi spējot to “atdzīvināt”.⁶⁸³

Tiesa gan ievērojamu lomu Š.Golbergera “pārkāpumu” konstatācijā, iespējams, nospēlēja pret Š.Golbergeru vērstā sūdzība, kas 1957.g. 10.oktobrī tika nosūtīta RKLP pilnvarotajam J.Restbergam no pašas draudzes vidus (Rīgas ticīgo ebreju grupas vārdā) un ietvēra lūgumu palīdzēt atbrīvot viņu no amata draudzes vadībā. Vairāki vēstulē izteiktie apvainojumi vēlāk tika izmantoti inkriminētajās Š.Golbergeram apsūdzībās – piemēram, nopirktais auto “Pobeda” un materiālais nodrošinājums, kas gūts “īstenojot sinagogā krāpšanu”. Vienlaikus vēstules autori pārmeta viņam arī nekrietnu izturēšanos pret kādu Rahilu Frumani – neizpildītu solījumu precēties, kura dēļ R.Frumane bija spiesta “no bailēm aizbraukt uz Poliju”.⁶⁸⁴ Ņemot vērā, ka šajos gados daudziem ebrejiem pavērās iespēja izbraukt no PSRS uz Poliju, no kurienes tālāk doties uz Izraēlu⁶⁸⁵, stipri jāapšaubā R.Frumanes aizbraukšanas motīva saistība ar Š.Golbergeru. Turklāt tā kā Peitavas ielas sinagogā bija pastāvīgas iekšējas nesaskaņas un nespēja vienoties vadības līmenī, jāpieņem, ka izklāstītie sūdzībā fakti tika apzināti pasniegti šādā gaismā, lai panāktu viņa atstādināšanu no vadītāja amata.

Jāpiebilst gan, ka priekšsēdētāja maiņa tā arī neatrisināja nesaskaņas draudzes iekšienē – Š.Golbergera vietu pēc viņa aresta ieņēma S.Zilbermans, un jau 1959.g. jūlijā atsevišķi “dvadcatkas” locekļi nosūtīja RKLP pilnvarotajam kārtējo sūdzību par to, ka draudzē pastāv

---

jomā, raisīja aizdomas. – Bleiere D. *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 116.lp.

⁶⁸² LVA 1448.f., 1.apr., 257.l., 44.lp.

⁶⁸³ Turpat, 255.l., 84.-85., 115.lpp.

⁶⁸⁴ Turpat, 132.l., 10.lp.

⁶⁸⁵ 1950-to gadu otrajā pusē starp PSRS un Polijas Tautas Republiku tika parakstīts kārtējais līgums par Polijas pilsoņu repatriāciju.

niecīšams stāvoklis un S.Zilbermans nav mācījies no iepriekšējā priekšsēdētāja pieļautajām kļūdām.⁶⁸⁶

***

Kopumā apskatāmajā periodā draudžu vadītāju darbība bija tieši atkarīga no PSKP CK kārtējiem ateistiskajiem lēmumiem un padomju varas pārstāvjiem, kas tiecās kontrolēt, ierobežot un sarežģīt viņu aktivitātes reliģiskās dzīves uzturēšanā. Līdz ar to, viņiem nācās balansēt starp padomju varas pārstāvju izvirzītajiem noteikumiem un reliģiskās draudzes reālajiem mērķiem, uzņemoties risku zaudēt lojāla vadītāja priekšstatu RKLP (vēlāk RLP) pilnvarotā acīs (ar visām no tā izrietošajām sekām) un vienlaikus – zaudēt uzticību no draudzes puses. Nebija daudz tādu cilvēku, kas bija gatavi un spējīgi uzņemties draudžu vadīšanu, un to arī apliecina apstākļi, ka viens un tas pats cilvēks bieži vien apvienoja vairākus amatus. Izšķirīgu lomu reliģisko tradīciju saglabāšanā nospēlēja šo ebreju pieredze un zināšanas, kas tika iegūtas pirms kara.

3.2. Draudžu reģistrēšana un sinagogu ēku atgūšana

Pēc aptuveniem aprēķiniem Latvijā pirms Otrā pasaules kara darbojās vairāk nekā 160 sinagogu.⁶⁸⁷ Nacistu okupācijas laikā lielākā daļa no tām tika izpostītas, apgānītas un pielāgotas laicīgām funkcijām, bet ap 11 % no visām – pilnībā iznīcinātas.⁶⁸⁸ Piemēram, vienā no Kuldīgas sinagogu ēku kompleksa ēkām nacistu okupācijas laikā izveidota pārtikas glabātuve, bet citā – garāža.⁶⁸⁹

Pēc kara, atgriežoties savās dzimtajās pilsētās, ebreji tiecās atjaunot vietējās draudzes un viens no viņu pirmajiem uzdevumiem bija atgūt kādreizējās sinagogu ēkas – rast vietu, kur pulcēties. Ēku izpostītais stāvoklis to stipri sarežģīja. Turklāt jaunā likumdošana noteica, ka viss nekustamais īpašums un tajā esošais inventārs atradās valsts pārziņā. Tas nozīmēja, ka lai izmantotu kādreizējās reliģisko draudžu ēkas, bija vispirms jāsaņem vietējās izpildkomitejas atļauja. Tikai pēc ēkas saņemšanas, draudze varēja iesniegt dokumentus tās reģistrācijai RKLP.

---

⁶⁸⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 134.l, 10.lp.

⁶⁸⁷ 1923.g. Latvijā kopumā bija 88 sinagogas un 77 ebreju lūgšanu nami. – Runce I. *Valsts un Baznīcas attiecības Latvijā: 1906.-1940.g.: promocijas darbs*. Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, Rīga, 2008, 171.lp.

⁶⁸⁸ Kravtsov S. *The Jewish Religious Heritage in Europe: Value and Preservation*. Publicēts: <https://www.frh-europe.org/the-jewish-religious-heritage-in-europe-value-and-preservation/> [skatīts 05.09.2018]

⁶⁸⁹ Barkane K. Kuldīgas sinagogas ēku kompleksa rekonstrukcija un pielāgošana mūsdienu vajadzībām. // Gavriļins A. (sast.) *Latvijas materiālā kultūras mantojuma saglabāšanas problēmas II*. Rīga: Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, 2013, 89.lp.

3.2.1. Reģistrētās draudzes

Pēc kara LPSR tika reģistrētas septiņas ebreju reliģiskās draudzes – Rēzeknē, Ludzā, Daugavpilī, Krāslavā, Tukumā un divas Rīgā.

Daugavpils ebreji jau praktiski uzreiz pēc pilsētas atbrīvošanas no nacistu okupācijas uzsāka sinagogas atgūšanas procesu. 1944.g. septembrī pilsētā bija ap 48 ebreji, kas lūdza Daugavpils pilsētas izpildkomitejai nodot atpakaļ draudzes pārziņā saglabājušos Lielās sabiedriskās sinagogas ēku (Lāčplēša ielā 39).⁶⁹⁰ Tomēr tā kā Daugavpils pilsētas izpildkomitejas Fizkultūras un sporta komiteja bija vērsusi uzmanību uz to, ka neviena no Daugavpils skolas zālēm⁶⁹¹ nav derīga fizkultūras nodarbībām un ēka Lāčplēša ielā 39 būtu šim mērķim atbilstoša, tad tika izlemts par labu sporta zāles ierīkošanai tajā. Par formālo atteikuma iemeslu kalpoja apstākļi, ka ēka ar 2000 cilvēku ietilpību nevar tikt nodota 48 cilvēku lietošanā, un draudzes iebildums par lielo skaitu ebreju, kuri drīzumā bija gaidāmi atgriežamies Daugavpilī, netika ņemts vērā.⁶⁹²

Ebreju draudzes pārstāvim H.Šneideram piedāvāja “izvēlēties” citu sinagogas ēku, apsolot nepieciešamības gadījumā palīdzēt ar celtniecības materiāliem, taču rezultātā draudze aptuveni gadu atradās bez telpām. Vēl 1945.g. 22.jūlijā Daugavpils ebreju draudzes pārstāvis lūdza RKLP pilnvarotajam piešķirt draudzei telpas un šo jautājumu pasteidzināt sakarā ar drīzajiem ebreju rudens svētkiem.⁶⁹³ RKLP pilnvarotais V.Šeškens tajā pašā datumā Daugavpils pilsētas izpildkomitejas priekšsēdētājam ierosināja draudzei nodot kādreizējo sinagogas ēku Sakņu ielā 23⁶⁹⁴, taču minētā ēka jau bija pārveidota par darbinieku kopmītnēm, to izmantoja Celtniecības pārvalde nr. 23⁶⁹⁵, tādēļ Daugavpils ebreju draudzei pilsētas izpildkomitejas sēdē 1945.g.2.augustā tika nolemts piešķirt Otrā pasaules kara laikā daļēji nopostīto Kadiš sinagogas ēku Cietokšņa/Lāčplēša ielā 38/33. Draudze to izremontēja tikai 1945.g. beigās, pateicoties draudzes locekļu ziedojumiem.⁶⁹⁶ Tādā veidā, kā iespējams noprast, izpildkomiteja saviem mērķiem izmantoja ēkas, kas bija labi saglabājušās un neprasīja lielākus remontus, bet draudzei piešķīra vienu no mazākajām un tehniski sliktāk saglabātajām ēkām.⁶⁹⁷

⁶⁹⁰ Lāčplēša iela vēlāk pārsaukta par Virsnieku ielu.; LVA 1419.f., 1.apr., 48.l., 23.-24.lpp.

⁶⁹¹ Domājams, ka runa ir par Daugavpils 1.vidusskolu, kas atradās blakus sinagogai Cietokšņa ielā 33.

⁶⁹² LVA 1419.f., 1.apr., 48.l., 24.-25.lpp.

⁶⁹³ LVA 1448.f., 1.apr., 123.l., 9.lp.

⁶⁹⁴ Turpat, 8.lp.

⁶⁹⁵ Волкович В. Иудейская община Даугавпилса после Второй мировой войны (1945-1973)// Волкович Б., Хлестова В. (ред.). *Евреи в Даугавпилсе V: исторические очерки*. Даугавпилс: Даугавпилская еврейская община, 2011, с. 70.

⁶⁹⁶ DZVA 202.f., 6.apr., 59.l., 1-2.lpp.

⁶⁹⁷ LVA 1419.f., 1.apr., 48.l., 24.lp.

Līdz ar telpu iegūšanu 1945.g. augustā tika uzsākts arī Daugavpils ebreju draudzes reģistrēšanas process RKLP.⁶⁹⁸ Tā paša gada oktobrī draudze jau saņēma atļauju no RKLP pilnvarotā V.Šeskena izgatavot savu zīmogu,⁶⁹⁹ lai gan reģistrēta tā krietni vēlāk – 1947.g. 21.novembrī⁷⁰⁰, bet tipveida līgums par sinagogas ēkas nodošanu draudzes lietošanā noslēgts vien 1949.g. februārī.⁷⁰¹ Tā kā draudžu reģistrācija RKLP bija daudzpakāpju process, tad, kā apliecina Daugavpils piemērs, draudzes pēc atjaunošanas dažkārt pat vairākus gadus darbojās vēl nesaņēmušas reģistrācijas apliecību.

Ebreju reliģiskā draudze Rīgā, sinagogā Peitavas ielā 6/8⁷⁰² atjaunota ap 1945.g., savukārt reģistrācijas apliecība draudzei izsniegta 1946.g. 20.septembrī.⁷⁰³ Pēc nacistu okupācijas Peitavas ielas sinagoga bija vienīgā no vairāk kā 30 Rīgas sinagogām, kas pilnībā saglabājusies. Ņemot vērā, ka jau 1945.g. 22.aprīlī sinagogā noturēta viena no pirmajām lūgšanu sapulcēm un tajā draudzes pārstāvji izteica pateicību rajona padomes priekšsēdētājam un RKLP pilnvarotajam par palīdzību sinagogas jautājuma organizēšanā⁷⁰⁴, tad jāpieņem, ka ēkas atgūšanas procesā draudzei neradās būtiski šķēršļi.

Grūtības sagādāja ēkas tehniskais stāvoklis. 1945.g. augustā daļu no sinagogas ēkas, to stipri piemēslojot, turpināja kā stalli patvaļīgi izmantot “Mostopojezd Nr.10”.⁷⁰⁵ Turklāt ēkā bija nepieciešams veikt kapitālu remontu. Saskaņā ar remontdarbu tāmi, pašu nepieciešamāko darbu kopējā summa sastādīja ap 46 857 rubļu.⁷⁰⁶ Pati draudze tik lielus izdevumus nespēja segt, tādēļ sinagogas vadība, cerot saņemt dotācijas remontam, 1945.g. 29.jūnijā palīdzību lūdza LPSR TKP. Lūgumam pat tika pievienota Rīgas pilsētas galvenā arhitekta un Rīgas pilsētas Galvenās arhitektu pārvaldes vadītāja J.Rengarta rekomendācija atjaunot Peitavas ielas sinagogas ēku, pamatojoties uz tās “kultu-kulturālo” nozīmi un atrašanos vienā kvartālā ar citiem vēsturiskajā Vecrīgas kodolā ietilpstošajiem arhitektūras pieminekļiem.⁷⁰⁷

Jautājuma risināšanā iesaistījās arī RKLP pilnvarotais V.Šeskens. Zīmīgi, ka viņš atbalstīja gan palīdzību draudzei ar naudas līdzekļiem, gan celtniecības materiāliem, taču satraucās par to, kādu rezonansi izsauktu šāda valdības palīdzība. 1945.g. 12.jūnijā, izklāstot

---

⁶⁹⁸ LVA 1448.f., 1.apr., 123.l., 7.lp.

⁶⁹⁹ Turpat, 4.lp

⁷⁰⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 29.l., 17.lp.

⁷⁰¹ DZVA 202.f., 6.apr., 59.l., 1-2.lpp.

⁷⁰² Sk. pielikumā 3.7. un 3.8. att.

⁷⁰³ LVA 1448.f., 1.apr., 124.l., 26.lp.

⁷⁰⁴ LVA 1986.f., 1.apr., 39198. l., 65.lp.; LVA 1419.f., 1.apr., 48.l., 2.-5. lpp.

⁷⁰⁵ LVA 1448.f., 1.apr., 123.l., 5.lp.; VHA 26221 Sima Gurevitch Interview.

⁷⁰⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 124.l., 30.lp.

⁷⁰⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 123.l., 10.lp.

savu pozīciju RKLP priekšsēdētājam I.Poļanskijam, viņš minēja, ka, neskatoties uz ēkas pielietojumu, to vajadzētu palīdzēt saglabāt, tā kā “pati ēka to pelna”. Tiesa gan nepieciešamo summu viņš piedāvāja samazināt, pieņemot, ka draudze, kuru uz to brīdi veidoja 500 cilvēki, daļu no izdevumiem segs pati.⁷⁰⁸ Tomēr, kā noprotams, nekāds atbalsts no valdības puses draudzei netika sniegts. 1951.g. – vēl vairākus gadus pēc draudzes atjaunošanas -, daļa no sinagogas ēkas joprojām netika izmantota nolaistā stāvokļa dēļ.⁷⁰⁹

1945.g. pirmajā pusē Rīgā sāka atjaunot otru ebreju reliģisko draudzi. 1945.g. 24.aprīlī 24 ebreju grupa iesniedza Rīgas Kirova rajona izpildkomitejā iesniegumu ar prasību ļaut organizēt lūgšanas sinagogas telpās Suvorova (iepriekš Marijas) ielā 13.⁷¹⁰ Atšķirībā no citām reģistrētajām ebreju reliģiskajām draudzēm sinagoga bija izvietota dzīvojamajā ēkā.⁷¹¹ Lai gan ir liecības, ka telpas draudzes rīcībā faktiski atradās jau kopš tā paša gada februāra,⁷¹² jāpieņem, ka RKLP pilnvarotais vilcinājās ar draudzes reģistrēšanu, jo vēl 1945.g.3.decembrī rabīns L.Špics 200 ticīgo ebreju vārdā lūdza RKLP pilnvaroto V.Šeškeni apstiprināt sinagogas mērķiem Suvorova ielas 13 telpas, uzsverot, ka draudze tur darbojās jau 45 gadus un ka ir jūtama liela nepieciešamība tās darbībai, jo katru dienu Rīgā atgriežas arvien vairāk ticīgo.⁷¹³ 1946.g. janvārī ar līdzīgu prasību pie RKLP pilnvarotā V.Šeškēna atkārtoti vērsās G.Gurevičs nu jau 300 ticīgo vārdā.⁷¹⁴ Visbeidzot 1946.g. 3.augustā draudzei izsniegta reģistrācijas apliecība.⁷¹⁵ Jāpiebilst gan, ka par pamatojumu draudzes nepieciešamībai minētais nepārtraukti augošais ebreju skaits, kuram viena Peitavas ielas sinagogas ēka nav pietiekama, jāvērtē drīzāk kā formāls iemesls. Galvenais apstāklis visticamāk bija atšķirīgi reliģiskie novirzieni – draudze Suvorova ielā pārstāvēja hasīdu virzienu Habad.

Rīga bija vienīgā pilsēta LPSR, kurā tika reģistrēta vairāk nekā viena ebreju reliģiskā draudze, ar to arī varētu izskaidrot to, ka draudzes pastāvēšana Suvorova ielas telpās bija salīdzinoši neilga. Tās slēgšana notika pakāpeniski, remonta aizsegā. Agrākās liecības par plānoto draudzes likvidēšanu atrodamas 1950.g. 14.aprīlī RKLP pilnvarotā J.Restberga slepenajā atskaitē RKLP priekšsēdētājam I.Poļanskijam. Viņš ziņoja, ka 1950.g. otrajā pusē

---

⁷⁰⁸ Turpat, 239.l., 22.lp.

⁷⁰⁹ Turpat, 249.l., 28.lp.

⁷¹⁰ LVA 1448.f., 2.apr., 137.l., 3.lp.

⁷¹¹ Turpat, 1.apr., 29.l., 15.lp.

⁷¹² LVA 1986.f.,1.apr., 39198. l., 161.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 125.l., 20.lp.

⁷¹³ LVA 1448.f., 1.apr., 125.l., 20.lp.

⁷¹⁴ Turpat, 124.l., 7.lp.

⁷¹⁵ LVA 1448.f., 2.apr., 137.l., 6.lp.

sakarā ar nepieciešamo sinagogas telpās remontu plānots pārtraukt pieeju mikvai Suvorova ielas sinagogā un pēc “vienošanās ar draudzes izpildorgānu” mikva pārstās funkcionēt.⁷¹⁶

Draudzes slēgšanas iecerei tika sagatavoti atbilstoši dokumenti. 1950.g. 9.oktobrī sastādīts akts par Suvorova ielas sinagogas telpās nepieciešamo remontu RKLP pilnvarotā vecākā inspektora un vietējās varas pārstāvju klātbūtnē (norādīts, ka apskatē piedalījās arī sinagogas pārstāvis, taču jāpieņem, ka tā bija tikai formalitāte). Aplūkojot sinagogas telpas, viņi konstatēja, ka uz koka sijām uzbūvētais ūdens baseins (mikva) ir sijām neatbilstoši smags, tādēļ tas jāpārvieto. Vienlaikus tika atzīmēts, ka novērojami griestu iebrukšanas draudi, tādēļ līdz kapitālā remonta veikšanai telpas jāslēdz.⁷¹⁷

Vēlāk, 1951.g. janvārī telpu izpētes laikā inženieru-tehniskie darbinieki izteicās, ka telpa vispār nav derīga tam, lai tajā pulcētos tik liels cilvēku skaits.⁷¹⁸ To 1951.g. 1.martā apstiprināja Rīgas Kirova rajona Namu pārvalde, pēc apskates nosakot, ka telpas sinagogas mērķiem nav iespējams turpmāk izmantot, ja tās netiek pilnīgi pārkārtotas.⁷¹⁹

Sakarā ar slēgtajām telpām draudzes darbība bija stipri ierobežota. Līdz 1952.g. 6.maijam vietējā rajona izpildkomiteja izņēmuma gadījumā sniedza draudzei atļauju lielāko svētku laikā telpās veikt lūgšanu sapulces⁷²⁰, lai gan RKLP pilnvarotais J.Restbergs uzstājīgi mudināja Suvorova ielas draudzi izmantot Peitavas ielas sinagogas pagrabtelpas. Kopš 1951.g. pavasara abas draudzes uzsāka pārrunas par šādu iespēju⁷²¹, taču situāciju sarežģīja atšķirīgie abu draudžu reliģiskie virzieni.⁷²²

Suvorova ielas ebreju draudze neatlaidīgi centās panākt pēc iespējas drīzāku remonta pabeigšanu, taču vietējā vara izvērta šķēršļus, lai remontu novilcinātu. Atbalstu draudzes vadība meklēja pie RKLP pilnvarotā. Tā 1951.g. 28.augusta iesniegumā RKLP pilnvarotajam draudzes izpildorgāns izteica cerību, ka viņš palīdzēs pārtraukt sinagogas remonta novilcināšanu un lūdza atbildēt, vai draudze var rēķināties ar viņa palīdzību,⁷²³ taču nekāda palīdzība netika sniegta. Sarunas un sarakste par nepieciešamo sinagogā remontu ievilkās uz vairāk nekā diviem gadiem, un visu šo laiku draudze atradās bez telpām. Turpmākie izpildkomitejas lēmumi liecina par to, ka telpu atņemšana draudzei bija mērķtiecīgs process.

---

⁷¹⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 247.l., 18.lp.

⁷¹⁷ Turpat, 2.apr., 137.l., 29.lp.

⁷¹⁸ Turpat, 1.apr., 247.l., 88.lp.

⁷¹⁹ Turpat, 3.l., 30.lp.

⁷²⁰ Turpat, 249.l., 116.lp.; Turpat, 250.l., 56.lp.

⁷²¹ Turpat, 3.l., 30.lp.

⁷²² Turpat, 249.l., 28.lp.

⁷²³ LVA 1448.f., 1.apr., 126.l., 4.lp.

1952.g. 14.janvārī Rīgas Kirova rajona izpildkomiteja pieņēma lēmumu (apstiprināts Rīgas pilsētas izpildkomitejā tā paša gada 9.aprīlī), kas paredzēja pagarināt nomas līgumu ar ebreju draudzi tikai gadījumā, ja tā veiks kapitālo remontu, kas tika aprēķināts uz 28 150 rubļiem.

Draudze šāda remonta tami sagatavoja un saņēma arī Sanitārās inspekcijas, ugunsdzēsēju un arhitekta atļauju, taču Namu pārvaldes vadība to neapstiprināja, bet gluži pretēji panāca vēl stingrākus nosacījumus. 1952.g. 6.maijā izpildkomitejas pārstāvji atkārtoti veica Suvorova ielas 13 telpas apskati un konstatēja, ka starpstāvu koka pārsegumu konstrukcijas nav pietiekami izturīgas, ir ieliekušās un bojājušās, vietām draudot sagrūt. Turklāt tika atzīts, ka, kādreiz pielāgojot telpu sinagogai, veikta tehniski nepareiza pārbūve un telpa neatbilst ugunsdrošības noteikumiem. Pamatojoties uz to, 1952.g. 14.maijā Rīgas pilsētas izpildkomiteja iepriekš pieņemto 9.aprīļa lēmumu pārskatīja un noteica remonta veikšanai īsu termiņu – proti, kapitālais remonts ar starpstāvu pārsegumu maiņu draudzei bija jāveic līdz tā paša gada 1.oktobrim, pretējā gadījumā nomas līgums netiktu pagarināts.⁷²⁴

Tādā veidā izpildkomiteja ticās uzstādīt nosacījumus, kurus draudze nebūtu spējīga izpildīt. To, ka šajā procesā noteiktā mērā bija iesaistīts arī RKLP pilnvarotais J.Restbergs apliecina viņa atskaite RKLP par 1952.g. otro kvartālu. Tajā J.Restbergs atzīmēja, ka sakarā ar remonta apjomu diez vai Suvorova ielas draudze tiks ar to galā, savācot nepieciešamos naudas līdzekļus, un kā rīcību šajā gadījumā minēja telpu piešķiršanu tai Peitavas ielas sinagogā.⁷²⁵

Draudze, pretēji izpildkomitejas gaidītajam, bija gatava nosacījumus izpildīt un sastādīja jaunu projektu jau 50'000 rubļu apjomā, taču Namu pārvalde arī šajā gadījumā projektu neapstiprināja un vilcinājās līdz nospraustajam 1952.g.1.oktobrim, mudinot Suvorova ielas draudzi pārcelties uz pagrabstāvu Peitavas ielas sinagogā.

Tā kā tuvojās ebreju rudens svētki, un draudzei nebija telpu, kur noturēt lūgšanas, tad atbalsts tika meklēts pie visām iespējamajām varas institūcijām. 1952.g. 1.septembrī draudzes izpildorgāns sagatavoja iesniegumu RKLP, Komunālās saimniecības ministram un Rīgas pilsētas izpildkomitejai, lūdzot pārtraukt Namu pārvaldes iejaukšanos un ļaut Suvorova ielā 13 sapulcēties uz lūgšanām. Lai panāktu vēlamo rezultātu, draudze par argumentu izmantoja to, ka Suvorovas ielas sinagogas aizvēršana palielinās Peitavas ielas sinagogas lūdzēju skaitu un ienākumus.⁷²⁶ Tomēr jautājums netika atrisināts par labu Suvorova ielas draudzei, un neatlika nekas cits, kā “pārcelties” uz telpām Peitavas ielas sinagogā.

⁷²⁴ Turpat, 2.apr., 137.l., 32., 37.-38.lpp.

⁷²⁵ Turpat, 1.apr., 250.l., 56.lp.

⁷²⁶ LVA 1448.f., 2.apr., 137.l., 37.-38.lpp.

Līdz ar to, 1952.g. 22.septembrī Suvorova ielas un Peitavas ielas ebreju draudžu izpildorgānu kopīgajā sapulcē tika pieņemts lēmums apvienoties, un ebreju rudens svētkus Suvorova ielas draudze noturēja Peitavas ielas sinagogā. Hasīdu draudze lūgšanas organizēja apakšējā zālē⁷²⁷, bet mitnagedu draudze – sinagogas galvenajā zālē⁷²⁸. Draudzes rabīns, kā iepriekš, Peitavas ielas sinagogā palika M. Maļanskis.⁷²⁹

No 1952.g. 1.oktobra Suvorova ielas draudze oficiāli tika aizvērta un noņemta no reģistrācijas RKLP “sakarā ar divu draudžu saplūšanu vienā”.⁷³⁰ Tā paša gada novembrī slēgts arī draudzes konts Valsts krājkasē (līdzekļi pārskaitīti uz Peitavas ielas draudzes kontu).⁷³¹ Saskaņā ar dokumentiem, draudzes slēgšana atspoguļota kā labprātīgs, pašas draudzes ierosināts lēmums, nevis padomju varas iestāžu darbības rezultāts. Kā RKLP pilnvarotais J.Restbergs 1952.g.11.oktobrī minēja savā slepenajā atskaitē RKLP priekšsēdētājam I.Poļanskijam – Suvorova ielas draudzes slēgšana skaidrojama ar telpu avārijas stāvokli un to, ka remontam nepieciešamo summu draudze nebija spējīga segt, kā rezultātā apvienošanās ar Peitavas ielas sinagogu bija vienīgā izeja. Turklāt atzīmēts, ka pilnvarotais draudžu apvienošanās jautājumā neiesaistījās.⁷³²

Tomēr nav šaubu, ka izpildkomiteju darbība bija saskaņota ar RKLP pilnvaroto. 1952.g. 29.oktobrī RKLP pilnvarotais J.Restbergs ziņoja Rīgas pilsētas izpildkomitejai un Kirova rajona izpildkomitejai, ka kādreizējās sinagogas telpas Suvorova ielā tuvākajās dienās tiks atbrīvotas reliģisko draudžu apvienošanās rezultātā. Visu reliģisko inventāru J.Restbergs uzdeva nodot Peitavas ielas sinagogai.⁷³³

Tikai pēc RKLP pilnvarotā norādes pilsētas izpildkomiteja varēja pieņemt lēmumu par telpu izmantošanu citiem mērķiem. Šāds lēmums pieņemts 1952.g.24.decembrī un paredzēja “sakarā ar draudzes atteikšanos no sinagogas telpām” Suvorova ielā 13 nodot tās Grāmatu tirdzniecības pārvaldei “Latvijas grāmata” kā noliktavu, savukārt četras dzīvojamās istabas, kas bija atradušās draudzes pārziņā – nodot kā kopmītnes Latvijas Valsts fiziskās kultūras institūtam. Abām institūcijām tika uzdots veikt remontu un telpas pārplānot. 1953.g. 12.februārī lēmumu apstiprināja arī RKLP.⁷³⁴

---

⁷²⁷ Sk. pielikumā 3.9. att.

⁷²⁸ Sk. pielikumā 3.10. un 3.11.att.

⁷²⁹ LVA 1448.f., 1.apr., 250.l., 80., 103. lpp.

⁷³⁰ Turpat, 101.lp.

⁷³¹ LVA 1448.f., 1.apr., 127.l., 20.lp.

⁷³² Turpat, 250.l., 80.lp.

⁷³³ LVA 1448.f., 1.apr., 127.l., 19.lp.

⁷³⁴ Turpat, 5.l., 12.-13., 15.lpp.

Tukumā ebreju draudzes atjaunošana uzsākta 1945.g. Viena no pirmajām draudzes sapulcēm, kurā ievēlēta draudzes vadība, noturēta 1945.g. 30.septembrī dzīvojamajā ēkā 1905.g. ielā 26, un tā paša gada oktobrī iesniegts “dvadcatkas” lūgums draudzi reģistrēt.⁷³⁵ Telpu jautājums draudzei ilgāku laiku palika neatrisināts. Abas kādreizējās sinagogas⁷³⁶ jau tika izmantotas kā zirņu noliktavas, tādēļ Tukuma ebreji 1945.g. 26. decembrī lūdza RKLP pilnvarotajam atļauju izmantot blakus kādreizējai galvenajai sinagogai saglabājušos rabīna māju (Skolas ielā 1), ko tobrīd izmantoja Aizsardzības, aviācijas un ķīmiskās rūpniecības veicināšanas biedrība kā biroju. Jāpieņem, ka ebreju draudze, izvērtējot savus resursus, uzskatīja to par atbilstošāku variantu (lielāku ēku atjaunošana un uzturēšana mazai draudzei nebūtu pa spēkam), lai gan savā prasībā draudze patriotiski uzsvēra, ka negrasās pieprasīt atbrīvot ēkas, kurās ir valsts noliktava.⁷³⁷

Lēmums par rabīna mājas nodošanu draudzes rīcībā Tukuma pilsētas izpildkomitejas sēdē pieņemts vien aptuveni gadu vēlāk – 1947.g. 29.janvārī, un drīz pēc tam, 1947.g. 18.aprīlī draudzei izsniegta reģistrācijas apliecība.⁷³⁸ Lēmuma pieņemšanā izpildkomiteja, iespējams, vadījās no apsvēruma, ka nelielas koka ēkas atdošana ir izdevīga, ņemot vērā, ka tādā gadījumā tās rīcībā paliek abas lielās sinagogu ēkas. Savukārt pašai draudzei piešķirtā Skolas ielas 1 ēka konkrētajos apstākļos bija gana atbilstoša – pietika telpas, lai lūgšanas zālē izvietotu reliģisko bibliotēku, bet augstāvu viena ebreju ģimene izmantoja kā dzīvojamo telpu.⁷³⁹ Tiesa gan līgums par ēkas nodošanu draudzes pārziņā vēl vairākus gadus netika noslēgts, un RKLP pilnvarotais J.Restbergs 1949.g. un 1950.g. vairākkārt par to aizrādīja Tukuma rajona izpildkomitejas priekšsēdētājam.⁷⁴⁰

Draudze savu darbību šajās telpās turpināja līdz 1960.g. beigām, kad tika slēgta. Raksturīgi reliģisko draudžu slēgšanas procesam, dokumenti atspoguļo, ka likvidācijas lēmumu pieņēma pati draudze, līdz ar to, nav iespējams noteikt, vai šāda iniciatīva radās no RKLP pilnvarotā vai pašas vietējās varas puses. Saskaņā ar ebreju draudzes priekšsēdētāja M.Rozenberga sniegtajām ziņām RKLP – draudze bija izjukusi, jo neviens nebija spējīgs to uzturēt. Tomēr vietējā laikrakstā “Tukuma ziņotājs” publicētie feļetoni 1959.-1960.g. liecina

⁷³⁵ LVA 1448.f., 2.apr., 59.l., 1-2.lpp.

⁷³⁶ Ēka mūsdienās Brīvības ielā 8 un, domājams, Elizabetes ielā 8.

⁷³⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 123.l., 1.lp.; Sk. pielikumā 3.12.att.

⁷³⁸ LVA 1448.f., 2.apr., 59.l., 9-10., 14.-15.lpp.

⁷³⁹ Карасин Я. *Евреи города Тукумс. Латвия (общественно-исторический очерк)*, с. 49.; LVA 1448.f., 2.apr., 59.l., 16.lp.

⁷⁴⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 12.l., 44.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 13.l., 34.lp.

par spiedienu no vietējās varas puses.⁷⁴¹ Iespējams, sakarā ar daudzu ebreju pārceļšanos uz Rīgu vai radušos iespēju izbraukt uz Izraēlu, draudze patiešām stipri samazinājās un varēja rasties grūtības atrast cilvēkus, gatavus tikt iekļautiem draudzes “dvadcatkā”, turklāt 1958.g. draudze aresta dēļ palika bez “kulta kalpotāja”, taču patstāvīga “pašlikvidācijas” iniciatīva ir apšaubāma. 1960.g. 17.decembrī draudzes priekšsēdētājs M.Rozenbergs sakarā ar “draudzes lēmumu” nodot ēku Skolas ielā 1 izpildkomitejai lūdza piešķirt draudzei laiku līdz 1961.g., lai izvāktu piederumus.⁷⁴² Piemēram, Aron-hakodešs tika noglabāts pilsētas muzejā⁷⁴³, līdz ar to redzams, ka joprojām bija cilvēki, kam draudze rūpēja. To apliecina arī tas, ka faktiski līdz ar draudzes slēgšanu 1961.g.februārī, kā noprotams no “Tukuma ziņotāja” feļetona, ebreju draudzes aktīvisti apsvēra citas iespējamās vietas, kur organizēt draudzi – iegādāties citu ēku vai pat apvienoties ar Septītās dienas adventistu draudzi.⁷⁴⁴

Oficiāli lēmumu par Tukuma ebreju draudzes likvidēšanu un lūgšanu namam izmantotās ēkas nodošanu izpildkomitejas rīcībā Tukuma pilsētas izpildkomiteja pieņēma 1961.g. 23.janvārī, 1961.g. 8.februārī to apstiprināja Tukuma rajona izpildkomiteja un tā paša gada 15.martā draudze noņemta no uzskaites RKLP.⁷⁴⁵ Ēkā pēc draudzes likvidēšanas ierīkots tekstila un galantērijas fabrikas “Lenta” šūšanas cehs.⁷⁴⁶

Ludzā ebreju draudze sāka atjaunoties jau 1944.g.⁷⁴⁷, taču, domājams, tās darbība šajā laikā bija ļoti ierobežota, tā kā telpu atgūšanas jautājums aktualizēts daudz vēlāk. Tikai 1945.g. 2.augustā Ludzas ebreji vērsās pilsētas izpildkomitejā, lai atgrieztu ebreju draudzes lietošanā un atzītu par tai piederošiem četrus lūgšanu namus – Vienības ielā 34, 34a, 36, 36a – un ēku ebreju kapsētas teritorijā. Tomēr lēmumu no izpildkomitejas Ludzas ebreji nesagaidīja un paši 31 cilvēku kopskaitā nolēma 1945.g.8.novembrī sapulcēties Lielajā sinagogā Vienības ielā 34, lai noturētu kopīgu sapulci vadības ievēlēšanai.⁷⁴⁸

Vēlāk, 1946.g. 15.janvārī draudzes vadītāji atkārtoti iesniedza lūgumu atgriezt tās rīcībā minētos lūgšanu namus Vienības ielā un kapsētas ēku, tikai šoreiz to adresēja TKP un atgriežamo ēku sarakstam pievienoja arī sinagogu ēku Mazā Ezerkrasta un Tālavijas ielā.

---

⁷⁴¹ Ārons A. Šis un tas par Mozus draudzi. *Tukuma Ziņotājs*. 1959.g. 12.maijā; Rieksts G. Krīze Mozus draudzē. *Tukuma Ziņotājs*. 1960.g. 3.decembrī.

⁷⁴² LVA 1448.f., 2.apr., 59.l., 29.,33.lpp.

⁷⁴³ Карасин Я. *Евреи города Тукумс. Латвия (общественно-исторический очерк)*. 2002, с. 49.

⁷⁴⁴ Rieksts G. Leiba Rozenbergs – Mozus draudzes atjaunotājs. *Tukuma Ziņotājs*. 1961.g. 7.februārī.

⁷⁴⁵ LVA 1448.f., 2.apr., 59.l., 27.-33.lpp.; TZVA 107.f., 1.apr., 200.l., 29.lp.

⁷⁴⁶ Tukuma Tūrisma informācijas centrs. Bijušais Tukuma rabīna nams: <https://visittukums.lv/lv/Ko-skatit/Ekas-ielas-un-citas-buves/Bijusi-Tukuma-sinagoga-un-rabina-nams> [skatīts 18.10.2018]

⁷⁴⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 29.l., 17.lp.

⁷⁴⁸ LVA 2633.f., 4.apr., 53.l., 1.-2.lp.; RZVA 526.f., 8.apr., 50.l., 6.lp.

Jautājums par sinagogas telpām izskatīts Ludzas izpildkomitejas 1946.g. 1.marta sēdē, tās laikā pieņemts lēmums ebreju draudzei sniegt ēku Ļeņina (Vienības) ielā 34, kuru draudze jau uz to brīdi izmantoja. Savukārt attiecībā uz citām ēkām izpildkomiteja nekādus norādījumus nesniedza. Salīdzinot ar kādreizējo Lielās sinagogas ēku, pārējie trīs lūgšanu nami Vienības ielā atradās daudz sliktākā stāvoklī – diviem bija nepieciešams kapitāls remonts, bet no viena bija atlikušas tikai sienas.⁷⁴⁹

Otrā pasaules kara laikā lūgšanu nami bija pārveidoti un izmantoti kā noliktavas un garāžas, bet, karam beidzoties, pamesti un tālāk postīti – vietējie iedzīvotāji izmantoja tos kā kurināmo, savukārt kādreizējās Lielās sinagogas sētā kaimiņiene pat turēja savas cūkas. Vairākkārt izteiktā Ludzas ebreju prasība ēkas iegūt savā pārziņā tika atstātas bez uzmanības, lai gan vārdos pilsētas izpildkomiteja solīja notiekošo “nākt paskatīties”. 1946.g. 22.jūnijā draudzes priekšsēdētājs M.Svetļicins prasību nosūtīja arī RKLP pilnvarotajam, norādot, ka bez papildus telpām draudzei ir “visai neērti”.⁷⁵⁰

Tikai pēc 1947.g. 11.janvāra – RKLP reģistrācijas apliecības izsniegšanas Ludzas ebreju draudzei – pilsētas izpildkomiteja pieņēma lēmumu attiecībā uz pārējiem trim ebreju lūgšanu namiem Vienības ielā, līdz ar to visdrīzāk lēmuma pieņemšana tika saskaņota ar RKLP pilnvaroto. 1947.g. 15.janvāra sēdē nolemts, ka minētās ēkas jānodod Ludzas pilsētas izpildkomitejas pārziņā izmantošanai pēc tās ieskatiem. Argumentējot, ka Ludzā ir tikai 250 ebreju, no kuriem reliģiski vien 80-100, tika atzīts par pilnīgi pietiekošu reliģiskiem mērķiem nodot vienu ēku. Izpildkomitejas pārstāvji uzskatīja, ka draudzei nav ne līdzekļu, ne iespēju, ne vajadzības atjaunot pārējās ēkas. Jāpiebilst, ka sēdes protokolā, atbilstoši padomju varas dokumentācijas divkosīgajam raksturam, norādīts, ka reliģiskās draudzes pārstāvjiem nekādu iebildumu nebija.⁷⁵¹

Rēzeknes ebreju draudze tika atjaunota 1945.g. Draudze darbojās sinagogas ēkā Krāslavas ielā 5 un visai drīz, 1946.g. 7.augustā tika reģistrēta RKLP.⁷⁵² Līgumu ar “dvadcatku” par ēkas nodošanu noslēdza 1951.g. 9.janvārī.⁷⁵³ Kā noprotams, sinagogu no izpildkomitejas draudzei izdevās saņemt bez īpašiem šķēršļiem, taču, tāpat kā daudzās citās draudzēs, grūtības radīja tās tehniskais stāvoklis – trūka resursu nepieciešamajam remontam. Pēc vairākiem gadiem sinagogas ēka nonāca avārijas stāvoklī – 1964.g.15.aprīlī, draudzes un

---

⁷⁴⁹ LVA 2633.f., 4.apr., 53.l., 6., 9.-10.lpp.

⁷⁵⁰ Turpat, 10., 16.lpp.

⁷⁵¹ LVA 2633.f., 4.apr., 53.l., 14.-16.lpp.

⁷⁵² RZVA 18.f., 1.apr., 3.l., 1.lp., LVA 1448.f., 1.apr., 29.l., 17.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 29.l., 124.lp., 22.lp.

⁷⁵³ RZVA 18.f., 1.apr., 32.l., 1.lp.

vietējās varas pārstāvjiem apskatot Rēzeknes sinagogas ēku, tika konstatēts, ka daļēji deformēta rietumu puses siena, vājinātas skrūves bēniņu pārsegumā un nepieciešams nomainīt visu ēkas apakšējo vainagu.⁷⁵⁴

No vienas puses, kapitālā remonta veikšanu kavēja līdzekļu trūkums (1964.g. draudzes ienākumi bija tikai 324 rubļi⁷⁵⁵). No otras puses – blakus sinagogai darbojās Rēzeknes augļudārzu kombināts, un tā kā kombināta izejvielu izkraušanas vietai pieklāvās divas sinagogas sienas, tad kombināta vadība bija noraizējusies par to, ka sinagogas remonta veikšana kavēs tā darbu. 1964.g. 17.aprīlī šis jautājums tika apspriests kombināta darbinieku kopējā sapulcē, klātesot 60 cilvēkiem. Kombināta direktore M.Rzajeva savā ziņojumā akcentēja potenciālos sinagogas “draudus” kombināta darbiniekiem (iespēju apgāzties un izraisīt kādu nelaimes gadījumu), tādēļ ierosināja vērsties pilsētas izpildkomitejā, lai tā sinagogu slēgtu kā nesavienojamu vienā teritorijā ar ēdināšanas uzņēmumu. Komitejas priekšsēdētāja M.Raznikovskaja kategoriski iestājās par to, ka nepieciešams prasīt izpildkomitejai sinagogu nevis vienkārši slēgt, bet nekavējoties nojaukt. Viens no viņas argumentiem bija pieņēmums, ka sasistie sinagogas stikli var trāpīt izejvielās un ka tas neatbilst sanitārajiem noteikumiem, savukārt otrs – tas, ka “sinagoga stāv simtiem gadu”.⁷⁵⁶ Arī citi kombināta darbinieki atbalstīja ierosinājumu sinagogu nojaukt. Papildus vairākkārt uzsvērtajiem ēkas sabrukšanas draudiem, izskanēja arī apgalvojums, ka sinagoga bojā kombināta teritoriju, tā kā no tās vienmēr nāk specifiska smaka.⁷⁵⁷

1964.g. 20.aprīlī, pamatojoties uz sapulcē apspriesto, kombināts iesniedza Rēzeknes pilsētas izpildkomitejai prasību neatļaut draudzei īstenot sinagogas remontu, tā kā tas kavētu kombināta darbu, un pieņemt lēmumu par tās slēgšanu.⁷⁵⁸ Iespējams, ka remonta veikšana patiešām tika aizkavēta – saskaņā ar draudzes finanšu atskaitēm, sinagogas remontam līdzekļi veltīti laikā no 1968.-1972.g.⁷⁵⁹, taču draudze netika slēgta. Tiesa gan, tā kā remontam veltītie līdzekļi nebija pietiekami, tad ēkas tehniskais stāvoklis turpināja pasliktināties un nonāca kritiskā stāvoklī, tādēļ 1990.g. sinagoga tika slēgta.⁷⁶⁰

---

⁷⁵⁴ Turpat, 544.l., 41.lp.

⁷⁵⁵ Turpat, 46.-48.lpp.

⁷⁵⁶ Sinagoga celta 1845.g. un ir viena no retajām koka sinagogām Latvijas teritorijā, kas saglabājusies līdz mūsdienām praktiski bez pārveidojumiem.

⁷⁵⁷ RZVA 18.f., 1.apr., 544.l., 46.-47.lpp.

⁷⁵⁸ RZVA 18.f., 1.apr., 544.l., 48.lp.

⁷⁵⁹ LVA 1419.f., 3.apr., 136.l., 25.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 137.l., 9.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 139.l., 10.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 140.l., 16.lp.

⁷⁶⁰ 2004.g. Valsts Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija Zaļo sinagogu iekļāva 100 apdraudētāko Latvijas kultūras pieminekļu skaitā. 2005.g. nogalē uzsākti ēkas rekonstrukcijas darbi, taču līdzekļu trūkuma dēļ uz

Kopš 1945.g. tika uzsākta ebreju draudzes atjaunošana Krāslavā.⁷⁶¹ No trim pirms kara funkcionējošajām sinagogām pilsētā saglabājās tikai viena – ķieģeļu vienstāva ēka Skolas ielā 10.⁷⁶² Saskaņā ar draudzes pārstāvja I.Padvas prasību Krāslavas pilsētas izpildkomiteja 1946.g.4.decembrī pieņēma lēmumu nodot to ebreju draudzes rīcībā. Saņemot savā pārziņā ēku, Krāslavas ebreji iesniedza prasību draudzi reģistrēt. Apliecība draudzei izsniegta gandrīz gadu vēlāk – 1947.g. 28.oktobrī.⁷⁶³ Savukārt līgums par ēkas lietošanu, kas, balstoties uz likumdošanu, “dvadcatkai” bija jānoslēdz ar izpildkomiteju, tā arī netika parakstīts. Pēc viena parauga veidotie līgumi paredzēja, ka draudzes pārstāvji uzņemas attiecīgās ēkas uzturēšanu un ar to saistīto apdrošināšanas un zemes rentes nodokļu nomaksu, taču Krāslavas draudzes gadījumā neviens nebija gatavs to parakstīt un segt ar ēku saistītās izmaksas.⁷⁶⁴ Vēl 1950.g. 20.februārī RKLP pilnvarotais J.Restbergs vērsās pie Krāslavas pilsētas izpildkomitejas priekšsēdētāja neizpratnē par to, ka Krāslavas sinagogai joprojām nav izpildīta visa reģistrācijas procedūra.⁷⁶⁵

Arī Skolas ielas sinagogas ēka atradās tehniski sliktā stāvoklī – jau brīdī, kad draudze to saņēma, tikai ap 30% no sinagogas bija izmantojami. Lai gan, uzsākot savu darbību, draudze veica remontu, tas nebija pietiekams un ar laiku ēkas stāvoklis kļuva arvien sliktāks.⁷⁶⁶ Tāpēc, kad 1950.g. (citos avotos 1951.g.) nomira draudzes vadītājs I.Padva un neviens cits nebija gatavs pārņemt draudzes vadīšanu, vietējā izpildkomiteja sāka apsvērt iespēju piešķirt draudzei citu, mazāku ēku, bet Skolas ielu ēku izremontēt un izmantot saviem “lietderīgiem” mērķiem.⁷⁶⁷ Tas tika īstenots 1952.g. rudenī.

Tā kā lūgšanu sapulces sinagogā tika noturētas reti (praktiski – tikai lielākajos ebreju svētkos), tad uz 1952.g. aprīli iekštelpas kļuva stipri nolaistas: sienas un griesti bija nolupuši, visur rēgojās putekļi, netūrumi un gruži, nebija pat solu.⁷⁶⁸ Ar to arī varētu būt izskaidrojama Leva Našatira (1939) liecība par to, ka, laikā, kad viņš dzīvoja Krāslavā (1949.-1951.g.), ebreju draudze nepastāvēja.⁷⁶⁹

---

vairākiem gadiem apstādināti. Tie pabeigti vien 2016.g. sākumā. Rezultātā Zaļā sinagoga pārtapa par Koka arhitektūras centru ar ebreju kultūras mantojuma ekspozīciju.

⁷⁶¹ LVA 1448.f., 1.apr., 29.l., 17.lp.

⁷⁶² Turpat, 129.l., 5.lp.

⁷⁶³ LVA 1448.f., 2.apr., 45.l., 1., 7.lp.

⁷⁶⁴ Turpat, 1.apr., 129.l., 5.lp.; Turpat, 2.apr., 45.l., 18.lp.

⁷⁶⁵ Turpat, 1.apr., 13.l., 44.lp.

⁷⁶⁶ Turpat, 2.apr., 45.l., 5.-6.lp.

⁷⁶⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 129.l., 5.lp.

⁷⁶⁸ Turpat, 127.l., 9.lp.

⁷⁶⁹ Leva Našatira (dz. 1939.g.) atmiņas, pierakstīja K.Barkane, M.Gehta, 2012.g.12.augustā.

1952.g. novembrī Krāslavas rajona izpildkomiteja draudzei ēku atsavināja, pamatojot to vēlāk ar draudzes nespēju ēku uzturēt un maksāt par to nodokļus. Kādreizējā sinagogas ēkā izpildkomiteja uzsāka remontu, lai izmantotu to rajona izpildkomitejas nodaļām.⁷⁷⁰ Būtiski, ka tas netika saskaņots ne ar RKLP pilnvaroto, ne augstākstāvošām institūcijām. Par ēkas Skolas ielā 10 nonākšanu izpildkomitejas rīcībā RKLP pilnvarotais J.Restbergs uzzināja vien 1953.g.martā, inspektoram izbraucot kārtējā komandējumā uz Krāslavu.⁷⁷¹ Esot Krāslavā, RKLP pilnvarotā inspektors A.Vereščagins konstatēja arī to, ka, lai gan formāli ebreju draudzei tika piešķirtas citas telpas, faktiski tās bija jau aizņemtas (kā dzīvojamā telpa), līdz ar to draudzes inventārs tika uzglabāts kāda draudzes pārstāvja dzīvoklī, un tuvojošos Pesaha svētkus ebreji gatavojās atzīmēt nelikumīgi (domājams, kāda mājās).⁷⁷² Vēlāk, 1953.g.5.maijā Krāslavas rajona izpildkomiteja radušos situāciju RKLP pilnvarotajam J.Restbergam skaidroja ar to, ka sinagoga Skolas ielā 10 tika atņemta draudzei ar tās piekrišanu.⁷⁷³

Acīmredzot tikai pēc RKLP pilnvarotā inspektora iejaukšanās LKP Krāslavas pilsētas izpildkomitejas sekretārs parūpējās par to, lai telpas ebreju draudzei tiktu arī praksē piešķirtas.⁷⁷⁴ Ebreju reliģiskās draudze saņēma ēku Lauku (Poļevaja) ielā 5. Lūgšanu sapulcēm tika izmantota 60 kvadrātmetru liela istaba, kas varēja ietilpināt ap 40 cilvēku. Savukārt pārējās trīs ēkā esošās istabas izmantoja dzīvošanai draudzes izpildorgāna priekšsēdētājs Jakovs Kirekelevičs (1902-?) un viņa ģimene.⁷⁷⁵

Arī par ēkas Lauku ielā izmantošanu ebreju draudzes pārstāvji nenošlēdza līgumu ar izpildkomiteju. Draudze bija neliela: saskaņā ar RKLP pilnvarotā datiem, 1952.g. pirmajā pusē Krāslavā dzīvoja ne vairāk kā 40 ebreju ģimeņu, no kurām ap 50 cilvēku bija reliģiski aktīvi.⁷⁷⁶ 1954.g. Krāslavā bija palikušas tikai ap 30 ebreju ģimenes ar 35 ticīgajiem⁷⁷⁷ un draudzes “dvadcatkas” sarakstā – tikai 14 cilvēki.⁷⁷⁸ Līdz ar to, trūka līguma slēgšanai nepieciešamo 20 garantu, kas būtu gatavi maksāt ar ēkas uzturēšanu saistītos nodokļus.⁷⁷⁹ Tas savukārt kalpoja par ieganstu RKLP pilnvarotajam draudzi slēgt.

---

⁷⁷⁰ LVA 1448.f., 2.apr., 45.l., 13.lp.

⁷⁷¹ Turpat, 1.apr., 128.l., 5.lp.

⁷⁷² Turpat, 252.l., 45.lp.

⁷⁷³ LVA 1448.f., 2.apr., 45.l., 13.lp.

⁷⁷⁴ Turpat, 1.apr., 252.l., 45.lp.

⁷⁷⁵ LVA 1448.f., 1.apr., 129.l., 5.lp.

⁷⁷⁶ Turpat, 127.l., 9.lp.

⁷⁷⁷ Turpat, 129.l., 6.lp.

⁷⁷⁸ LVA 1448.f., 2.apr., 45.l., 15.lp.

⁷⁷⁹ Turpat, 1.apr., 129.l., 6.lp.

Draudzes slēgšana notika pakāpeniski. RKLP pilnvarotā inspektors vairāku savu vizīšu laikā brīdināja draudzi par tās “pārkāpumiem”. Vēl 1952.g. 14.-15. aprīlī inspektors A.Vereščagins, esot Krāslavā un konstatējot draudzes maksātnespēju, norādīja, ka draudzei nepieciešams “pārspriest jautājumu par pašlikvidēšanos”, ja netiks izvēlēts un reģistrēts “kulta kalpotājs”.⁷⁸⁰ 1954.g.2.jūlija vizītē inspektors A.Vereščagins, kārtējā sarunā ar Krāslavas ebreju draudzes pārstāvjiem, pārliecinājās, ka neviens joprojām nav spējīgs slēgt ar izpildkomiteju līgumu un maksāt nodokļus par lūgšanu telpām, tādēļ savā atskaites ziņojumā RKLP pilnvarotajam J.Restbergam norādīja, ka uzskata par vajadzīgu ierosināt draudzi no reģistra noņemt. Arī pilnvarotais J.Restbergs šādam slēdzienam piekrita, ņemot vērā to, ka draudzei joprojām nebija arī rabīna un pilnas “dvadcatkas”.⁷⁸¹ Savukārt RKLP priekšsēdētājs I.Poļanskijs gala lēmuma pieņemšanai par draudzes slēgšanu lūdza pilnvaroto J.Restbergu sagatavot detalizētu informāciju par 1954.g. ebreju rudens svētku norisi Krāslavas ebreju draudzē, tādēļ pilnvarotā inspektors A.Vereščagins atkārtoti devās uz Krāslavu 1954.g. 19.oktobrī, lai precizētu draudzes stāvokli.

Tika noskaidrots, ka lūgšanu sapulces ebreju Jaunā gada svētkos apmeklēja ne vairāk kā 25 cilvēki. Uz pārrunām atkārtoti tika aicināti ebreju reliģiskās draudzes pārstāvji, lai “pēdējo reizi piedāvātu” noformēt līgumu un nodrošināt draudzē vismaz 20 cilvēkus, taču, protams, neviens no draudzes vidus joprojām nebija gatavs to uzņemt. Rezultātā RKLP, 1954.g.9.decembrī izskatot minēto jautājumu, piekrita pilnvarotā J.Restberga ierosinājumam Krāslavas ebreju draudzi no reģistra noņemt.⁷⁸²

Krāslavas ebreju draudzes piemērs spilgti atspoguļo to, ka lēmums par sinagogas atvēršanu un slēgšanu tika visbiežāk īstenots lokālā līmenī, nevis vadoties pēc direktīvām no Maskavas. Līdz 1940-to gadu beigām vietējās izpildkomitejas visbiežāk rīkojās, nesaskaņojot savu rīcību ar augstākstāvošajām institūcijām, taču vēlākajos gados izšķirīga bija RKLP pilnvarotā loma.

3.2.2. Neregistrētās draudzes un sinagogu ēkas

Vairākās pilsētās izveidojās draudzes, kas darbojās bez reģistrācijas. Saskaņā ar RKLP pilnvarotā J.Restberga 1949.g. 20.jūlijā nosūtīto informāciju RKLP priekšsēdētājam I.Poļanskijam LPSR reģistrācija tika atteikta piecām ebreju reliģiskajām draudzēm.⁷⁸³

---

⁷⁸⁰ Turpat, 127.l., 9.lp.

⁷⁸¹ Turpat, 129.l., 6.-7.lpp.

⁷⁸² LVA 1448.f., 2.apr., 45.l., 19., 22.lpp.

⁷⁸³ Turpat, 1.apr., 1.l., 41.lp.

Viena no tām bija Kārsavas ebreju draudze. Ap 1945., 1946.g. Kārsavas ebreji sāka atgriezties no evakuācijas un ap šo laiku uzsāka arī draudzes atjaunošanu. 1946.g. 29.augustā noturēta reliģiskās draudzes vadības ievēlēšanas sapulce, kurā piedalījās 36 cilvēki. Būtisks jautājums bija nepieciešamība iegūt un sakārtot lūgšanu telpas.⁷⁸⁴ Nacistu okupācijas rezultātā visas pilsētas sinagogas bija nodedzinātas⁷⁸⁵, tomēr no kādreizējiem ebreju reliģiskās draudzes īpašumiem saglabājās rabīna māja Miera (Mirnaja) ielā 17, uz kuru draudze 1946.g. pieteicās izpildkomitejā.⁷⁸⁶ Vienlaikus Kārsavas ebreji saskaņā ar jauno draudžu reģistrācijas kārtību noformēja “dvadcatku”, ievēlēja izpildorgānu, revīzijas komisiju un garīgo vadītāju – sagatavoja un iesniedza visus dokumentus draudzes reģistrēšanai RKLP.⁷⁸⁷

Lai gan Kārsavas izpildkomiteja 1946.g. novembrī apstiprināja ebreju draudzes vadību, ziņas par lūgšanu telpas piešķiršanu ir pretrunīgas. 1946.g. jūlijā Kārsavas izpildkomiteja apliecināja, ka ēka Miera ielā 17 piederēja Kārsavas ebreju draudzei un nav nekādu šķēršļu, lai ēku nodotu draudzei.⁷⁸⁸ Tomēr 1947.g. aprīlī draudzes vadītājs B. Sorokins saņēma pavēsti no Kārsavas namu pārvaldes, ka ēku viņš ir pārņēmis savā varā nelikumīgi, bez augstākstāvošu orgānu ziņas un tāpēc nepieciešams līdz 1947.g. 15.aprīlim telpas atbrīvot, samaksājot nomas maksu.⁷⁸⁹ Savukārt 1947.g. 14.jūnijā Kārsavas pilsētas izpildkomitejas pieņēma lēmumu, kas liecina, ka izpildkomitejas pozīcija atkal mainījās – tika nolemts ēku Miera ielā 17 piešķirt ebreju draudzei ar noteikumu, ka tiks atlīdzinātas remonta izmaksas 1069 rubļu apmērā.⁷⁹⁰

Kopš šī lēmuma līdz pat 1954.g. draudze ēkā Miera ielā 17 noturēja lūgšanu sanāksmes un maksāja par to nodokļus.⁷⁹¹ Lūgšanas ik dienu apmeklēja ap 25-30 cilvēki, sestdienās sasniedzot 60, bet svētkos – 80 cilvēku.⁷⁹² Lūgšanu sapulcēm izmantotā istaba nebija speciāli šim mērķim iekārtota, pusi no tās aizņēma sabrukusi krāsns, turklāt šīs telpas dzīvošanai izmantoja arī draudzes pārstāvis Boriss Raiss (1908-?). Nebija arī īpaša reliģiskā inventāra, izņemot trīs Toras, kas glabājās stūra skapī. Par to, ka tas ir lūgšanu nams, liecināja ārpusē, ielas pusē zem ēkas adreses piesistais dēlis ar uzrakstu krievu valodā “ebreju draudzes”.⁷⁹³

---

⁷⁸⁴ Turpat, 2.apr.,139.l., 4.lp.

⁷⁸⁵ Turpat, 1.apr., 129.l., 15.lp.

⁷⁸⁶ Turpat, 2.apr.,139.l., 28.lp.

⁷⁸⁷ Turpat, 1.apr., 253.l., 38.lp.; Turpat, 2.apr.,139.l., 28.lp.

⁷⁸⁸ Turpat, 2.apr.,139.l., 5., 19.lp.

⁷⁸⁹ Turpat, 18.lp.

⁷⁹⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 129.l., 15.lp.

⁷⁹¹ Turpat, 15.lp.; LVA 1448.f., 2.apr.,139.l., 25.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 253.l., 38.lpp.

⁷⁹² LVA 1448.f., 2.apr.,139.l., 21.lp.

⁷⁹³ Turpat, 1.apr., 129.l., 16.lp.

Visus šos gadus draudze darbojās, tā arī netiekot reģistrēta RKLP. Par iespējamo reģistrācijas atteikumu varēja kalpot tas, ka 1946.g., kad draudze iesniedza dokumentus reģistrācijai, vietējā izpildkomiteja nebija apstiprinājusi RKLP pilnvarotajam V.Šeškenam, ka Kārsavas ebreju draudzei piešķirtas lūgšanu telpas,⁷⁹⁴ taču izšķirīgs varēja būt arī draudzes nelielais skaits – no pirms kara dzīvojušajiem ap 700 ebrejiem 1949.g. Kārsavā dzīvoja ap 165 ebreji.⁷⁹⁵

Kārsavas ebreju draudzes nelikumīgā pastāvēšana nonāca RKLP pilnvarotā J.Restberga uzmanības lokā tikai 1949.g. pirmajā pusē. Savā kārtējā atskaitē RKLP viņš norādīja, ka draudze darbojas “vietējo varas orgānu nolaidības rezultātā” un deva norādījumus vietējās varas orgāniem aizliegt to.⁷⁹⁶ Jāpieņem, ka Kārsavas izpildkomiteja draudzei brīdinājumu izteica, jo 1949.g. augustā Kārsavas ebreji atkal sāka uzstājīgi prasīt atstāt sinagogu atvērtu un apstiprināt draudzi piešķirtajā Miera ielas ēkā.⁷⁹⁷ Papildus tam, 1950.g. pirmajā pusē RKLP pilnvarotais J.Restbergs īstenoja “ieinteresēto” organizāciju informēšanu par nelegāli pastāvošo ebreju draudzi Kārsavā un ar to uzskatīja jautājumu par atrisinātu,⁷⁹⁸ taču praksē draudze turpināja darboties. 1953.g. ēka Miera ielā 17 joprojām funkcionēja kā sinagoga un draudze par to maksāja apdrošināšanas un zemes rentes nodokļus.⁷⁹⁹ 1954.g. Kārsavā dzīvoja 35 ebreju ģimenes, no kurām ikdienas lūgšanu sapulces apmeklēja ap 25 cilvēki, bet lielāko svētku – ap 80 cilvēku.⁸⁰⁰

Kārsavas ebreju draudzes jautājums noklusa līdz 1954.g., kad RKLP pilnvarotais J.Restbergs saņēma ziņas, ka tā esot “atjaunojusi” savu darbību. Lai šīs ziņas pārbaudītu, pilnvarotais jau 1954.g. sākumā plānoja izbraukumu uz Kārsavu, taču sakarā ar inspektora A.Vereščagina veselības stāvokli veica to tikai 1954.g. 16.-17.oktobrī.⁸⁰¹ Izbraukuma laikā A.Vereščagins runāja gan ar ebreju draudzes pārstāvjiem, gan ar Kārsavas rajona padomes priekšsēdētāju. Noskaidrojot situāciju, viņš nonāca pie slēdziena, ka Kārsavas pilsētas izpildkomitejas priekšsēdētājam nepieciešams piedāvāt ebreju draudzes vadītājam B.Sorokinam un B.Raisam pārtraukt nelikumīgo pulcēšanos un pārskatīt izpildkomitejas 1947.g. lēmumu par Miera ielas ēkas nodošanu draudzei – atzīt to par nepareizu un nodot ēku

---

⁷⁹⁴ Turpat, 2.apr.,139.l., 9., 12.lp.

⁷⁹⁵ Turpat, 21.lp.

⁷⁹⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 246.l., 59.lp.

⁷⁹⁷ Turpat, 2.apr.,139.l., 15.lp.

⁷⁹⁸ Turpat, 1.apr., 247.l., 42.lp.

⁷⁹⁹ LVA 1448.f., 2.apr.,139.l., 22.lp.

⁸⁰⁰ Turpat, 1.apr., 129.l., 15.lp, Turpat, 2.apr.,139.l., 25.lp.; Turpat, 1.apr., 253.l., 38.lp.

⁸⁰¹ Turpat, 1.apr., 253.l., 38.lp.; Turpat, 1.apr., 252.l., 121.-122.lp.

Komunālās nodaļas rīcībā izmantošanai pēc tās ieskatiem, jo nama platība “tukšo kā lūgšanu nams”.⁸⁰² RKLP pilnvarotais J.Restbergs visiem minētajiem inspektora ierosinājumiem piekrita un 1954.g. novembrī saskaņoja tos arī ar RKLP priekšsēdētāju I. Poļanksi.⁸⁰³ Rezultātā Kārsavas izpildkomiteja, pildot RKLP pilnvarotā norādes, ēku draudzei atņēma,⁸⁰⁴ tādēļ kopš 1954.g. oktobra Kārsavas ebreji aktīvi mēģināja panākt draudzes reģistrāciju RKLP⁸⁰⁵, un 1954.g. 20.oktobrī draudzes sapulcē pat izvēlēja atbildīgo – I.Kovnatoru –, kuram tika uzticēts braukt uz Rīgu risināt reģistrēšanas jautājumu pie LPSR MP.⁸⁰⁶

Tomēr reģistrāciju draudzei neizdevās panākt. 1954.g. decembra beigās Kārsavas rajona izpildkomiteja, sekojot RKLP pilnvarotā “ieteikumam”, atcēla 1947.g.14.jūnijā pieņemto lēmumu par ēkas nodošanu ebreju draudzei, kā arī konfiscēja visu draudzes inventāru – tostarp, 95 Toras un divus Toras tīstokļus.⁸⁰⁷ Inventāru pārņēma savā pārziņā Kārsavas Komunālās saimniecības nodaļa. Tiesa gan darbinieki nezināja, ko ar to iesākt, un 1955.g.februārī lūdza RKLP pilnvarotā paskaidrojumus, kā tos turpmāk glabāt. Saskaņā ar RKLP pilnvarotā inspektora A.Vereščagina norādēm priekšmeti Komunālās saimniecības nodaļā bija jāuzglabā tikmēr, kamēr rastos ticīgo prasība nodot tos kādai citai reliģiskajai draudzei.⁸⁰⁸

Turpmākajos gados Kārsavas ebreji regulāri vērsās augstākstāvošajās instancēs, cenšoties dažādiem argumentiem panākt draudzes reģistrāciju. 1955.g.5.janvārī viņi adresēja iesniegumu ar lūgumu reģistrēt draudzi N.Hruščovam (tas nonāca pie LPSR MP) un akcentēja draudzes locekļu vecumu, proti to, ka viņu vidū nav jauniešu. Iznākums gan nebija draudzei labvēlīgs: RKLP pilnvarotā inspektors A.Vereščagins, reaģējot uz iesniegumu, 1955.g.31.janvārī lūdza Kārsavas izpildkomitejas priekšsēdētājam mutiski paskaidrot draudzes vadītājam B.Sorokinam un B.Raisam, ka draudzi nav iespējams reģistrēt, jo tai nav “kultiem derīgas” ēkas.⁸⁰⁹

1955.g.4.martā Kārsavas ebreji atkārtoti sagatavoja sūdzību, šoreiz adresētu RKLP PSRS. Tajā uzsvērta draudzes lojalitāte – ka draudze aktīvi piedalījās LPSR vēlēšanās, ar apmierinātību uzņēma PSKP CK 1954.g.10.novembra lēmumu⁸¹⁰ un visiem spēkiem aicināja savus pārstāvjus cīnīties par mieru visā pasaulē. Tāpat, raksturīgi “atkušņa gaisotnei”, uzsvērts,

---

⁸⁰² Turpat, 1.apr., 129.l., 15.lp.

⁸⁰³ Turpat, 253.l., 132.lp.

⁸⁰⁴ Turpat, 176.lp.

⁸⁰⁵ LVA 1448.f., 2.apr.,139.l., 25., 46.lpp.

⁸⁰⁶ Turpat, 42.lp.

⁸⁰⁷ Turpat, 35.-37.lpp.

⁸⁰⁸ Turpat, 31., 33.lpp.

⁸⁰⁹ LVA 1448.f., 2.apr.,139.l., 28., 30., 31.lpp.

⁸¹⁰ 1954.g. 10.novembrī pieņemtais PSKP CK lēmums „Par kļūdām zinātniskā ateisma propagandas darbā iedzīvotāju vidū”.

ka notikusi ticīgo jūtu aizskaršana un vēl sīkāk izvērsts tas, ka draudzi veido vecākā gadagājuma cilvēki, netiek piesaistīta jaunatne. Tā, piemēram, iesniegumā minēts: “Skaidrs, ka tā [*draudze*] ar laiku nomirs pati no sevis, bet tāpēc nav jāizrāda spiediens”.⁸¹¹

RKLP pilnvarotā J.Restberga atbilde uz sūdzībām joprojām tika sniegta caur Kārsavas izpildkomitejas priekšsēdētāju. 1955.g.7.aprīlī pilnvarotais viņam uzdeva atkārtoti izsaukt B. Raisu un B.Sorokinu, lai atgādinātu, ka ēkas neesamības dēļ likumdošana nepieļauj draudzes reģistrāciju. Šajā gadījumā tika piebilsts, ka Miera ielas ēku draudzei nav iespējams nodot, jo draudzei nav uz to īpašumtiesību.⁸¹² Minētā argumentācija spilgti apliecina RKLP pilnvarotā divkosīgo politiku, tā kā iepriekš izpildkomiteja jau bija apliecinājusi, ka ēka pirms kara atradās reliģiskās draudzes īpašumā.

Tomēr Kārsavas ebreji uzstājīgi meklēja iespēju atgūt telpas un inventāru. Vēl 1955.g. 24.oktobrī LPSR AP ienāca viņu iesniegums ar lūgumu izšķirt “neizlemto” jautājumu par Kārsavas ebreju iespējām piekopt reliģiskās tradīcijas. RKLP pilnvarotā J.Restberga rīcība bija tā pati – 1955.g. 31.oktobrī viņš atkal vērsās pie Kārsavas izpildkomitejas priekšsēdētāja, kuram uzdeva izsaukt pie sevis draudzes pārstāvi (šoreiz I.Kovnatoru) un mutiski paskaidrot, ka draudzi nav iespējams reģistrēt.⁸¹³

Tāda pati situācija atkārtojās arī nākamajā gadā. 1956.g. 2.jūlijā divi draudzes pārstāvji – Hana Grinmans un Aba Gordons – nosūtīja kārtējo iesniegumu ar prasību reģistrēt draudzi LPSR MP, un atbilstoši politiskajai gaisotnei pārmetoši izteicās par rajona izpildkomitejas rīcību, raksturojot to kā neatbilstošu “Leņina mācībai”, kas neatzīst draudzes darbības ierobežošanu ar dažādiem administratīviem pasākumiem. 1956.g.8.jūlijā LPSR MP nosūtīts vēl viens šāds iesniegums, papildināts ar to, ka izpildkomitejas lēmums par Miera ielas lūgšanu ēkas atņemšanu pieņemts bez draudzes priekšsēdētāja klātbūtnes, balstīts uz RKLP pilnvarotā inspektora norādījumu un nebija taisnīgs. Lielāko sašutumu ebreju vidū raisīja tas, ka pirms RKLP pilnvarotā “iejaukšanās”, viņi bija izmantojusi lūgšanu ēku ar vietējās varas ziņu vairāk kā 8 gadus, turklāt ēkas remontu veica par saviem līdzekļiem.⁸¹⁴

Šoreiz RKLP pilnvarotais J.Restbergs pēc iesnieguma saņemšanas uzdeva Kārsavas rajona izpildkomitejas priekšsēdētājam izsaukt pie sevis izpildkomitejā visus 20 draudzes reģistrācijas lūgumā parakstījušos ebrejus, lai iedotu katram aizpildīt anketu ar personas

---

⁸¹¹ LVA 1448.f., 2.apr.,139.l., 34.-37.lpp.

⁸¹² Turpat, 44.lp.

⁸¹³ Turpat, 46., 50.lpp.

⁸¹⁴ LVA 1448.f., 1.apr.,24.l., 8.-10.lpp.

datiem, un visu šo informāciju vēlāk pārsūtītu viņam.⁸¹⁵ Draudzes pārstāvju vidū tas varēja raisīt viltus cerības par iespējamo draudzes likumīgo noformēšanu, taču jādoma, ka galvenais procedūras iemesls bija pilnvarotā vēlme apkopot datus par draudzes sastāvu, tā kā reģistrācija, protams, tā arī netika veikta.

Pat tad, kad Kārsavas ebreji savā kārtējā draudzes reģistrācijas prasībā 1956.g. 9.oktobrī norādīja, ka telpas draudzei “atradušās” un līdz 1957.g.24.aprīlim sniegtas Ļeņina ielā 43, Motes Vulfsona – acīmredzot draudzes pārstāvja – trīs istabu mājā (pievienojot arī apliecinošu dokumentu), RKLP pilnvarotais reģistrācijā atteica.⁸¹⁶ Tas skaidri apliecina, ka “telpu neesamība” bija tikai iegansts. Kad 1958.g. Kārsavas ebreju pārstāvis mutiski vērsās pie RKLP pilnvarotā, atkal raisot jautājumu par draudzes reģistrāciju, tad viņam tika atbildēts par draudzes reģistrācijas “nelietderīgumu” sakarā ar nelielo ebreju skaitu Kārsavā.⁸¹⁷

Rezultātā Kārsavas ebreji vismaz kopš 1956.g. rudens uzsāka organizēt lūgšanas personīgajos dzīvokļos, nesaņemot nekādu atļauju. Saskaņā ar izpildkomitejas ziņām Kārsavā 1956.g. dzīvoja vairāk kā 86-100 ebreju⁸¹⁸, un, ņemot vērā, ka Kārsava bija maza pilsēta, tas nevarēja norītēt nemanāmi. RKLP pilnvarotais saņēma sūdzības par šādu pulcēšanos vairākās adresēs.⁸¹⁹ Piemēram, 1957.g. Pesaha svētkos ap 60 cilvēku sapulcējās I.Kovnatora dzīvoklī.⁸²⁰ 1958.g. uz kopīgām lūgšanām pulcējās M.Vulfsona mājā.⁸²¹ Vienlaikus ebreji tā arī nepārstāja sūtīt draudzes reģistrācijas prasības un RKLP pilnvarotais J.Restbergs – kā iepriekš, aicināja Kārsavas izpildkomitejas priekšsēdētāju izsaukt pie sevis draudzes pārstāvjus, lai informētu par reģistrācijas prasības noraidīšanu un aizliegtu nelikumīgo pulcēšanos.⁸²²

Jāpieņem, ka RKLP pilnvarotais J.Restbergs neuztvēra Kārsavas ebreju grupas jautājumu par nopietnas uzmanības vērtu. Savā atskaitē RKLP 1957.g. viņš rakstīja, ka Kārsavas ebreju grupas darbība “pamirst”.⁸²³ Pēc 1958.g. ziņas par Kārsavas ebrejiem RKLP pilnvarotā dokumentos patiešām vairs nav atrodamas, tomēr tas varētu būt izskaidrojams arī ar to, ka ebreji panāca kādu vienošanos ar Kārsavas izpildkomiteju.

---

⁸¹⁵ Turpat, 7., 18.-22.lpp.

⁸¹⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 255.l., 102.lp.

⁸¹⁷ Turpat, 257.l., 157.lp.

⁸¹⁸ Turpat, 24.l., 7., 18.-22.lpp.

⁸¹⁹ LVA 1448.f., 1.apr., 255.l., 102.lp.

⁸²⁰ Turpat, 16.l., 2.lp.

⁸²¹ Turpat, 257.l., 157.lp.

⁸²² Turpat, 24.l., 6.lp.; Turpat, 257.l., 157.lp.

⁸²³ Turpat, 16.l., 2.lp.

Arī Preiļos ar vietējās varas ziņu pirmajos pēckara gados darbojās sinagoga, kur ebreji pulcējās uz lūgšanām gan Šabatā, gan lielākajos svētkos,⁸²⁴ taču Daugavpils apriņķa izpildkomiteja 1949.g. 5.augustā saskaņojot savu lēmumu ar RKLP pilnvaroto J.Restbergu, sinagogas darbību aizliedza.⁸²⁵

Reģistrācija RKLP tika atteikta arī ebreju grupai Jēkabpilī un Krustpilī. Lai gan runa ir par divām pretējos krastos esošām pilsētām, RKLP pilnvarotajam sūtītie iesniegumi vedina domāt, ka pastāvēja viena kopīga ebreju grupa. Iesākumā, 1946.g. 1.jūnijā grupa ebreju vērās Jēkabpils izpildkomitejā ar lūgumu apstiprināt pilsētā ebreju draudzi un pārsūtīt dokumentus reģistrācijai RKLP. Tika sagatavots gan “dvadcatkas” saraksts, gan izvirzīts kandidāts garīgajam vadītājam (Benuons Menaševils Fogels).⁸²⁶ Lai gan reģistrācijas apliecība draudzei netika izsniegta, domājams, tā sāka savu darbību, tā kā 1949.g. 13.septembrī Jēkabpils apriņķa izpildkomiteja ziņoja RKLP pilnvarotajam, ka ar Jēkabpils pilsētas ebreju draudzi noslēgts līgums un izveidots reliģiskā inventāra saraksts.⁸²⁷

Tomēr turpmākajos gados atrodamas ziņas tikai par Krustpils ebreju draudzi. Var pieņemt, ka RKLP pilnvarotais uzdeva Jēkabpils izpildkomitejai atcelt sniegtās Jēkabpils ebrejiem lūgšanu telpas un ebreji tādas sāka meklēt Krustpilī. Arī tur pirms kara pastāvējušās sinagogas bija izpostītas nacistu okupācijas laikā, taču izdevās atrast kādu, kurš piekrita, ka lūgšanām tiek izmantots viņa mājas otrais stāvs, gadījumā, ja draudze tiek reģistrēta. Līdz ar to, ap 1950.g. RKLP pilnvarotajam iesniegta prasība reģistrēt Krustpils ebreju draudzi, taču arī to J.Restbergs noraidīja, skaidrojot, ka draudze nebija “reģistrēta laikus”. Vēlāk, kad 1950.g. 7.jūnijā A.Gordons un V.Fabers Krustpils ebreju vārdā nosūtīja sūdzību par reģistrācijas atteikumu RKLP, tad pilnvarotais J.Restbergs pievienoja vēl virkni citu iemeslu: tika norādīts uz to, ka draudzei nav “kulta kalpotāja” un ka noskatītās telpas nav atbilstošas lūgšanu sapulcēm ne pēc kubatūras, ne ugunsdrošības noteikumiem, turklāt ēkā atrodas iedzīvotāji, kurus šāda pulcēšanās stipri satrauktu.⁸²⁸

Tādā veidā draudze palika bez telpām, taču, kā nojaušams, lūgšanu sapulces sāka organizēt personīgajos dzīvokļos. Tā 1951.g. rudenī, kad, tuvojoties ebreju Jaunajam gadam,

---

⁸²⁴ Leva Našatira (dz. 1939.g.) atmiņas, pierakstīja K.Barkane, M.Gehta, 2012.g.12.augustā.; LVA 1448.f., 1.apr., 246.l., 59.lp.

⁸²⁵ LVA 1448.f., 1.apr., 21.l., 140.lp.

⁸²⁶ Turpat, 124.l., 14.lp.

⁸²⁷ Turpat, 46.l., 175.lp.

⁸²⁸ LVA 1448.f., 1.apr., 21.l., 109.-110. lpp.

Krustpils ebreji vērsās pie pilsētas izpildkomitejas ar lūgumu sniegt viņiem telpas lūgšanu sapulcēm, izpildkomiteja mutiski paskaidroja, ka viņi var pulcēties pie kāda mājās.⁸²⁹

Saskaņā ar RKLP pilnvarotā inspektora A.Vereščagina rīcībā esošo informāciju ebreji šādam izpildkomitejas ierosinājumam nesekoja, tomēr ļoti iespējams, tas vienkārši tika noklusēts, apzinoties, ka pulcēšanās ir nelikumīga. Informāciju A.Vereščagins ieguva, kad 1951.g. 10.-11.decembrī devās komandējumā uz Jēkabpils un Krustpils rajonu, lai izpētītu ebreju grupas, kas iepriekš sūtīja prasību reģistrēt draudzi. Tādējādi gan izpildkomitejas priekšsēdētājs, gan ebreju grupas pārstāvji Abrams Gordons (krāsotājs vietējā patērētāju biedrībā) un Leibs Koblencs (apsargs dzelzceļa darbinieku apgādes daļā), ar kuriem viņš tikās, nebija ieinteresēti atzīt “pārkāpumu” un radīja inspektoram priekšstatu, ka ebreji nekādu aktivitāti neizrāda.⁸³⁰

Realitātē 1950.-1951.g. Krustpilī dzīvoja aptuveni 97 ebreju ģimenes, no kurām pēc atšķirīgiem avotiem reliģiskās tradīcijas ievēroja no 10 līdz pat 50 cilvēku.⁸³¹ Reliģiskais inventārs – Toras tīstokļi – glabājās mājās pie grupas pārstāvja Leiba Moreina.⁸³²

Pie RKLP pilnvarotā Krustpils ebreji atkal vērsās tikai 1953.g. septembra sākumā. A.Gordons Krustpils ebreju vārdā nosūtīja viņam iesniegumu, kurā lūdza paskaidrot, vai iespējams sapulcēties uz lūgšanām ebreju rudens svētkos un piemiņas dienā bez īpašas atļaujas, apņēmoties šim mērķim atrast kādu brīvu telpu.⁸³³ Iesnieguma iemesls varēja būt gan 1953.g. ebreju vidū liberalizācijas gaisotnē radušās cerības par pārmaiņām, gan tieši pretēji – spiediens no vietējās izpildkomitejas puses.

Lai gan RKLP pilnvarotais J.Restbergs atļauju Krustpils ebrejiem nesniedza, tomēr zināms, ka vismaz no 1950-to gadu otrās puses viņi organizēja lūgšanu sapulces sestdienās un ebreju svētku dienās personīgajos dzīvokļos, līdz 1959.g. rudenī vietējās varas orgāni sāka “rekomendēt” organizēt draudzi caur RKLP. Tādēļ 1959.g. 3.novembrī RKLP pilnvarotajam J.Restbergam tika nosūtīts iesniegums no Krustpils ebreja B.M. Fogela, kurš atklāti izklāstīja visu šo situāciju un lūdza ziņot, kāda ir draudzes reģistrācijas kārtība. Rezultātā RKLP pilnvarotais J.Restbergs 1959.g. 22.decembrī uzdeva Krustpils izpildkomitejas priekšsēdētājam izsaukt B.M. Fogelu un paskaidrot, ka pulcēšanās uz lūgšanām bez draudzes reģistrācijas nav pieļaujama, savukārt draudzes reģistrācija nav “lietderīga”.⁸³⁴

---

⁸²⁹ Turpat, 126.l., 5.lp.

⁸³⁰ Turpat, 249.l., 129.lp.; Turpat, 128.l., 17.lp.; Turpat, 126.l., 5.lp.

⁸³¹ Turpat, 126.l., 5.lp.; Turpat, 21.l., 109.-110. lpp.

⁸³² Turpat, 128.l., 17.lp.

⁸³³ LVA 1448.f., 1.apr., 128.l., 17.lp.

⁸³⁴ Turpat, 134.l., 31.-32.lpp.

Kopš šī laika vietējā izpildkomiteja vairs nepieļāva pulcēšanos, draudzei neesot oficiāli reģistrētai. Tāpēc 1960.g. 26.janvārī Krustpils ticīgie ebreji atkal nosūtīja RKLP pilnvarotajam iesniegumu, kurā izteica vēlmi organizēt draudzi un lūdza paskaidrot, kas priekš tā nepieciešams. Šoreiz to parakstīja 20 cilvēki un tika norādītas arī lūgšanu telpas – Rīgas iela 124 – , kāda pārstāvja mājas. Arī šajā gadījumā pilnvarotais J.Restbergs 1960.g. 2.februārī deva norādījumu to “nokārtot” Krustpils izpildkomitejas priekšsēdētājam, proti, viņam tika uzdots mazināt un izkliegt ebreju aktivizēšanos un tieksmi draudzes dibināšanā – , uzsverot, ka jaunas draudzes reģistrācija ir nevēlama.⁸³⁵

Vēlāk, 1960.g. 16.jūnijā, kad Krustpils ebreji prasību nosūtīja arī LPSR MP, RKLP pilnvarotais P.Pizāns pie atteikuma iemesliem draudzes reģistrācijā minēja nepietiekošu ticīgo skaitu pilsētā, ieinteresētību tikai no B.M.Fogela puses un to, ka lielākā daļa iesniegumā parakstījušos nebija gatavi tikt iekļauti “dvadcatkas” sastāvā.⁸³⁶ Tādējādi Krustpils ebreju draudze tā arī netika reģistrēta un kalpoja par spilgtu piemēru tam, ka draudžu darbības ierobežošanā svarīga nozīme bija RKLP pilnvarotā un vietējās varas sadarbībai.

Arī citās pilsētās pastāvēja ebreju grupas, kas kopā sapulcējās dzīvokļos lielāko ebreju svētku laikā, taču, cik nojaušams, pat nevērsās vietējā izpildkomitejā vai pie RKLP ar lūgumu reģistrēt draudzi. Zināms, ka 1950.g. šādas ebreju grupas uz lūgšanām pulcējās Ventspilī, Varakļānos un Liepājā, taču konkrētas adreses RKLP pilnvarotajam J.Restbergam neizdevās noskaidrot.⁸³⁷

Dažos gadījumos mēģinājums reģistrēt draudzi radās ar mērķi saglabāt sinagogu ēkas. Lai gan likumdošana noteica, ka kādreizējo lūgšanas ēku pielāgošana citiem mērķiem varēja notikt tikai pēc saskaņošanas ar RKLP un centrālo valdību, tas bieži vien netika ievērots, un vietējās izpildkomitejas tukšajām ēkām ātri atrada citu pielietojumu. Tā 1946.g. 7.aprīlī Rīgas izpildkomiteja bez saskaņošanas pieņēma lēmumu nodot kādreizējo sinagogas ēku Rīgā, Matīsa ielā 41 LPSR Viegļās rūpniecības ministrijai, lai iekārtotu tajā kopmītnes fabrikas “Varonis” strādniekiem.⁸³⁸

Saskaņā ar likumdošanu par reliģiskajiem kultiem, reliģiskās draudzes rīcībā varēja atrasties tikai viena lūgšanu ēka, līdz ar to Rīgas ebreju reliģiskā draudze uz to nevarēja pretendēt. Tādēļ 1946.g.16.septembrī RKLP pilnvarotajam tika nosūtīts 20 cilvēku parakstīts lūgums atļaut organizēt vēl vienu ebreju draudzi un atvērt kādreizējo lūgšanu namu Matīsa ielā

---

⁸³⁵ Turpat, 259.l., 3.-4.lpp.

⁸³⁶ Turpat, 173.l., 16.lp.

⁸³⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 247.l., 42., 109.-110.lpp.

⁸³⁸ Turpat, 125.l., 10.lp.

41. Kā iespējams secināt no pievienotā pārstāvju sapulces protokola, to ierosināja Rīgas Suvorova ielas draudzes vadītāji.⁸³⁹

Ņemot vērā, ka minētās ēkas pārveidošana netika saskaņota ar RKLP pilnvaroto un LPSR MP, radās iespēja, ka lēmums par kopmītņu ierīkošanu tajā varētu tikt atcelts. 1946.g. 21.oktobrī saskaņā ar RKLP pilnvarotā V.Šeškenu norādījumu Matīsa ielas 41 ēkā tika veikta apsekošana, lai noskaidrotu ēkas stāvokli. Divstāvu koka ēka pati par sevi bija saglabājusies, taču tai bija nepieciešams kapitālais remonts – sienām un griestiem nebija apmetuma, skārda jumts bija sacaurumots, balkons - bojāts, bija nepieciešams atjaunot kanalizācijas iekārtu un elektrību. Ēkas iekšējais iekārtojums joprojām bija saglabājis pielāgojumu tikai sinagogas funkcijām.⁸⁴⁰

Tomēr Viegļās rūpniecības ministrija negrasījās atteikties no ēkas, un tajā tika uzsākti remontdarbi. 1947.g.14.janvārī Viegļās rūpniecības ministrs J.Bušs nosūtīja RKLP pilnvarotajam iesniegumu, kurā norādīja, ka Matīsa ielā 41 jau veikti ievērojami darbi 150 cilvēku lielu kopmītņu iekārtošanai, un lūdza īstenot nepieciešamos pasākumus, lai telpas tiktu noformētas fabrikai “Varonis”. Viņš uzsvēra, ka fabrikai tā būs iespēja “mīkstināt aso strādnieku trūkumu” un tādējādi izpildīt rūpniecības programmu.⁸⁴¹

RKLP pilnvarotais V.Šeškens šo jautājumu izlēma 1947.g. 7.maijā, atzīstot par nepieciešamu noraidīt ebreju prasību reģistrēt draudzi Matīsa ielā 41. Ilgo lēmuma pieņemšanas laiku iespējams skaidrot ar V.Šeškenu piesardzīgo attieksmi un rūpīgajiem novērojumiem pirms tā pieņemšanas. Draudzes reģistrācijas atteikums tika pamatots ar to, ka abas Rīgas sinagogas pēc savas ietilpības apmierina ebreju reliģiskās vajadzības. Pilnvarotā veiktās pārbaudes liecināja, ka ikdienas lūgšanās sinagogu apmeklētība ir neliela, savukārt lielais cilvēku pieplūdums svētkos attiecināms uz “nacionālistiski noskaņotiem elementiem”, nevis reliģiozitāti. Viņa slēdzienam piekrita arī LPSR MP priekšsēdētājs V.Lācis.⁸⁴²

Arī Ludzā ebreji pēc sinagogas atvēršanas Ļeņina ielā 34 mēģināja reģistrēt vēl vienu draudzi, lai iegūtu savā pārziņā sinagogu Suvorova ielā 108. Prasību parakstīja 19 ebreji.⁸⁴³ Tomēr vietējā izpildkomiteja to noraidīja. Šajā gadījumā izpildkomiteja rīcību saskaņoja ar LPSR MP un RKLP pilnvaroto J.Restbergu, kurš 1949.g. 30.jūlijā draudzes reģistrācijas atteikumu atzina par pareizu. Iemesls, līdzīgi kā Matīsa ielas draudzes gadījumā, bija apstākļi,

⁸³⁹ LVA 1448.f., 2.apr., 139.l., 1.-2.lpp.

⁸⁴⁰ Turpat, 1.apr., 124.l., 30.lp.

⁸⁴¹ LVA 1448.f., 1.apr., 125.l., 4.lp.

⁸⁴² Turpat, 10.lp.

⁸⁴³ RZVA 526.f., 8.apr., 50.l., 10.lp.

ka pilsētā “pietiek” ar vienu sinagogu – Ludzā dzīvoja ap 250 ebreju ģimeņu un reģistrētā Ludzas sinagoga Leņina ielā 34 varēja ietilpināt no 150-200 cilvēku.⁸⁴⁴

Tā kā izpostīto sinagogas ēku atjaunošanai bija nepieciešami finansiāli lieli ieguldījumi, bet reliģiskās draudzes reģistrācijai – vismaz 20 cilvēku, tad pilsētās, kur ebreju skaits bija neliels, sinagogas ēku saglabāšana kļuva par sevišķi lielu izaicinājumu. Aizputes gadījumā ebreju draudze, kuru veidoja tikai 5 vīrieši un 7 sievietes, apzinoties, ka tik neliels skaits cilvēku nespēs nodrošināt sinagogas funkcionēšanu, centās saglabāt sinagogas ēku, panākot tās izmantošanu kultūras mērķiem. 1946.g. 7.aprīlī Aizputes ebreji iesniedza pilsētas izpildkomitejā prasību nodot sinagogas ēku pilsētas teātrim. Nacistu okupācijas laikā ēku izmantoja kā noliktavu, bet blakus esošo ebreju lūgšanu namu – kā ugunsdzēsēju depo, tomēr abas celtnes bija salīdzinoši labi saglabājušās. Izpildkomiteja ierosinājumu atbalstīja, tā kā kultūras nams atradās nepiemērotās telpās, un 1946.g. 21.maijā prasību pārsūtīja RKLP pilnvarotajam, lai saņemtu atļauju ēkas pielāgošanai.⁸⁴⁵ Rezultātā abas ēkas tika apvienotas un tajās ierīkots kultūras nams, kas darbojas vēl mūsdienās.

Savukārt Saldū, kur ebreji centās panākt kādreizējās sinagogas saglabāšanu, no ēkas bija atlikusi tikai viena pussagruvusi siena. Saldus pilsētas izpildkomitejas priekšsēdētājs, atsaucoties uz LPSR Komunālās saimniecības ministrijas 1952.g. 20.februāra norādījumiem par kara postījumu likvidēšanu, kā arī uz iespējamajiem sagāšanās draudiem, 1952.g. gatavojās no sinagogas palikušās drupas pilnībā nojaukt, taču nedaudzie Saldū dzīvojošie ebreji centās to aizkavēt un norādīja, ka sinagogas siena uzskatāma par vēsturisku pieminekli, un tādējādi nav aizskarama. Jautājuma noskaidrošanai izpildkomiteja vērsās pie RKLP pilnvarotā J.Restberga, kurš 1952.g. 16.septembrā izpildkomitejas priekšsēdētājam paziņoja, ka sagrautā sinagogas ēka nav iekļauta arhitektūras un vēsturisko pieminekļu sarakstā un ka drupas atrodas izpildkomitejas rīcībā, tādā veidā sankcionējot to nojaukšanu.⁸⁴⁶ Jāpiebilst, ka neviena no sinagogas ēkām LPSR šajā laikā neatradās aizsargājamo arhitektūras pieminekļu sarakstā,⁸⁴⁷ līdz ar to daudzas no tām tika nojauktas vai pilnībā pārbūvētas.

Pēc kara pilnībā tika nojaukta Rīgas Horālā sinagoga (Gogoļa ielā 25)⁸⁴⁸ un Elijas ielas sinagoga, kuras bija daļēji nodedzinātas nacistu okupācijas laikā. Ņemot vērā Horālās sinagogas centrālo atrašanās vietu, “interesi” par to izrādīja vietējās iestādes. Tā Rīgas pilsētas

---

⁸⁴⁴ LVA 1448.f., 1.apr., 1.l., 37.-38.lpp.

⁸⁴⁵ Turpat, 124.l., 19.-20.lpp.

⁸⁴⁶ Turpat, 127.l., 15.-16.lpp.

⁸⁴⁷ Turpat, 5.l., 59.lp.

⁸⁴⁸ Sk. pielikumā 3.13.att.

Galvenās arhitektu pārvaldes vadītājs O.Tilmanis saņēma iesniegumu no Dzelzceļa pārvaldes, kas vēlējās saņemt savā rīcībā zemes gabalu, uz kura atradās sinagoga, tādēļ 1946.g. 14.oktobrī viņš lūdza RKLP pilnvaroto sniegt informāciju par to, vai pastāv nodoms sinagogu atjaunot.⁸⁴⁹ Lai izlemtu jautājumu par Gogoļa ielas un blakus esošās Elijas ielas sinagogas iespējamo atjaunošanu, 1947.g. 17.jūnijā vietējās izpildkomitejas pārstāvji veica abu ēku tehnisko izpēti. Saskaņā ar to, 90% no ēkām bija nopostīti – saglabājušies bija tikai ap 40% sienu, kuras draudēja sagāzties, bet sinagogu teritorija tika izmantota kā māslu izgāztuve un netika tīrīta, tādēļ atzīts, ka abas sinagogas pilnībā nav iespējams atjaunot un ir nojaucamas.⁸⁵⁰

Citos gadījumos daļēji nopostītās sinagogu ēkas kalpoja par iespēju vietējām organizācijām atrisināt trūkstošo telpu problēmu. Tā 1946.g. 20.aprīlī republikas kantoris “Glavavtotractorsbit” ierosināja jautājumu par kādreizējās sinagogas Rīgā, Stabu ielā 63⁸⁵¹ nodošanu un pārbūvi tā mērķiem. Kantora vadītāja, vērsoties pēc atļaujas pie RKLP pilnvarotā, norādīja, ka telpas, kurās kantoris atrodas (koka ēka Rīgā, Kirova ielā 81) neļauj nodrošināt normālu darbu, un visi mēģinājumi iegūt pienācīgas telpas ir bijuši nesekmīgi, taču kādreizējā Stabu ielas sinagogas ēka no visām izpostītajām ēkām būtu pēc pārbūves tam piemērota. Saskaņā ar 1946.g. 24.aprīļa tehnisko izziņu no daļēji nodedzinātās sinagogas bija saglabājis ap 25 %, tādēļ kantora vadītāja pieņēma, ka reliģiskā draudze to nebūs spējīga atjaunot un uzsvēra visas priekšrocības ēkas nodošanai Autotraktoru parka rīcībā.⁸⁵²

Arī RKLP pilnvarotais V.Šeškens ņēma vērā, ka disvstāvīgās akmens ēkas atjaunošana prasīja lielas izmaksas, tādēļ atbalstīja to, ka ir iestāde, kas būtu gatava to veikt. Attiecībā uz ēkas iespējamo izmantošanu ebreju reliģiskās draudzes mērķiem pilnvarotais V.Šeškens 1946.g. 16.maijā ziņojumā LPSR MP priekšsēdētājam V.Lācim rakstīja, ka tāda varbūtība atkrīt, jo abas esošās darbojošās sinagogas pilnībā nodrošina Rīgas ebreju iedzīvotāju reliģiskās prasības, turklāt viņš atzīmēja, ka ir vēl vairākas citas izpostītas sinagogas, par kurām draudžu prasības neienāca.⁸⁵³ Arī V.Lācis atzina RKLP pilnvarotā lēmumu nodot ēku kantorim par

---

⁸⁴⁹ LVA 1448.f., 1.apr., 124.l., 27.lp.

⁸⁵⁰ Turpat, 125.l., 13.lp.; Daļēji nopostītu sinagogu ēku nojaukšana bija raksturīga PSRS tendence. Līdzīgi arī Viļņas Lielā sinagoga Lietuvas PSR, kas, lai gan nacistu okupācijas laikā bija stipri cietusi, taču strukturāli saglabājusies neskarta, 1950-to gadu otrajā pusē pilnībā nojaukta, un vietējās ebreju draudzes vēšanās pie augstām padomju varas amatpersonām ar centieniem ēku saglabāt nedeva nekādus rezultātus. – Davoliūtė V. *The Making and Breaking of Soviet Lithuania: Memory and Modernity in the Wake of War*. London; New York: Routledge, 2014, p.62.

⁸⁵¹ Sk. pielikumā 3.14.att.

⁸⁵² LVA 1448.f., 1.apr., 124.l., 17.-18. lpp.

⁸⁵³ Turpat, 12.lp.

“visai lietderīgu”, un oficiāla lēmuma pieņemšanai jautājumu saskaņoja ar RKLP priekšsēdētāju I.Poļanskijam.⁸⁵⁴

Līdzīgi arī kādreizējā sinagogas ēka Maskavas ielā 57⁸⁵⁵ tika pielāgota citiem mērķiem. Rīgas pilsētas Maskavas rajona izpildkomiteja saskatīja iespēju izmantot ēku, lai risinātu “aso nepieciešamību” pēc dzīvojamās platības, un 1947.g. 27.oktobrī vērsās pie RKLP pilnvarotā ar lūgumu apstiprināt sinagogas ēkas pārbūvi par dzīvojamo ēku.⁸⁵⁶ To bija plānots izmantot Rīgas Penicilīna rūpnīcas darbiniekiem, tā kā rūpnīcas izbūve notika tieši pretī kādreizējās sinagogas ēkai un sava dzīvojamā fonda rūpnīcai nebija. 1947.g.16.decembrī, akcentējot, cik svarīgu nozīmi valdība piešķir penicilīna rūpnīcas organizēšanai, rūpnīcas vadība lūdza RKLP pilnvarotā atļauju sinagogas ēkas pielāgošanai dzīvojamās ēkas funkcijām.⁸⁵⁷ Tādējādi Rīgā, kur jau darbojās divas reģistrētas sinagogas, ebrejiem nebija reālu iespēju atgūt citas sinagogas ēku.

Tikpat viegli kādreizējās lūgšanu ēkas tika pielāgotas izpildkomiteju vajadzībām vietās, kur ebreju reliģiskās draudzes vispār neatjaunojās. Tā Jaunjelgavas rajona izpildkomiteja 1950.g. oktobrī apsvēra kādreizējās sinagogas ēkas Jelgavas ielā 72 izmantošanu kultūras mērķiem, un RKLP pilnvarotais J.Restbergs sniedza savu piekrišanu, apstiprinot, ka Jaunjelgavā nav reģistrēta ebreju reliģiskā draudze un minētā ēka neatrodas “kulta celtņu” uzskaitē.⁸⁵⁸

Arī Rīgas Jūrmalas kādreizējām sinagogām “atradās” cits pielietojums. Tā 1946.g. oktobrī Rīgas pilsētas Jūrmalas rajona izpildkomiteja lūdza RKLP pilnvarotajam atļaut izmantot pēc saviem ieskatiem kultūras pasākumu mērķiem sinagogas ēku Viktorijas ielā 33, Majoros.⁸⁵⁹ Savukārt 1947.g. 13.septembrī atpūtas nama “Rīgas piejūra” direktors saņēma RKLP atļauju abu sinagogu ēku Ceriņu ielā 7 un 12, Dubultos pārveidošanai. Vienā no ēkām tika plānots izveidot kluba telpas, bet otrā – kūrorta ēdnīcu. Iepriekš ēkas izmantoja Celtniecības montāžas pārvalde – kā auto darbnīcu un garāžu, līdz ar to, ēkas jau bija daļēji pārveidotas, tomēr tās bija salīdzinoši labi saglabājušies. Atpūtas nama mērķiem bija nepieciešams pārklāt sarūsējušo jumtu, atjaunot 60-70% trūkstošā stiklojuma, ieklāt grīdas,

---

⁸⁵⁴ Turpat, 29.lp.

⁸⁵⁵ Sk. pielikumā 3.15. att.

⁸⁵⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 125.l., 19.lp.

⁸⁵⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 125.l., 21.lp.

⁸⁵⁸ Turpat, 2.l., 50.lp.

⁸⁵⁹ Turpat, 124.l., 28.lp.

daļu sienu apšūt un pārkrāsot, iekārtot elektroinstalācijas, pilnībā rekonstruēt balustrādes un verandas.⁸⁶⁰

***

Kopumā jāsecina, ka draudžu reģistrēšanas un sinagogu ēku atgūšanas procesā lielākoties bija iesaistīta virkne varas iestāžu orgānu – vietējās varas institūcijas, RKLP pilnvarotais, LPSR MP un RKLP priekšsēdētājs –, kam dažkārt bija atšķirīgas vai pat pretrunīgas vīzijas šī jautājuma risināšanā. Arī paši ebreji, atgūstot sinagogu ēkas un cenšoties panākt reliģisko draudžu pastāvēšanu, bieži vērsās pie atšķirīgiem varas orgāniem, cerībā pie kāda saņemt atbalstu.

Tomēr vienu no centrālajām lomām šī jautājuma risināšanā ieņēma vietējās izpildkomitejas. Lemjot par sinagogas ēku izmantošanu, tās prioritāri vadījās no saviem mērķiem. Salīdzinoši labi saglabājušās ēkas tās pielāgoja “lietderīgām” funkcijām, tādā veidā atvieglojot trūkstošo telpu problēmas, bet reliģiskajām draudzēm bieži vien nodeva mazākas un sliktāk saglabājušās ēkas.

Savukārt RKLP pilnvarotais, lai gan līdz pat 1948.g. bija visai “pretimnākošs” draudžu reģistrācijā, no 1949.g. aktīvi iesaistījās draudžu slēgšanas procesā un neregistrēto grupu darbības vājināšanā. Viens no centrālajiem kritērijiem, atsakot reģistrācijā vai ierosinot lūgšanu telpu atņemšanu, bija draudzes lielums – salīdzinoši neliels reliģiski aktīvo cilvēku skaits. Būtiski, ka visā šajā procesā RKLP pilnvarotais formāli tiecās saglabāt neitrālu pozīciju, piemēram, atspoguļojot atteikumu reģistrācijā kā pašu ticīgo nespēju izpildīt likumdošanā noteikto kārtību vai draudžu slēgšanu – kā nespēju uzņemties ēku uzturēšanu.

3.3. Ebreju kapsētu apkopšana

Ebreju tradīcijā kapsēta tiek uzskatīta par svētu vietu un rūpes par to ir ļoti būtiskas gan no reliģiskā, gan sociālā viedokļa. Pieņemts, ka visa ebreju kopiena daļa atbildību par kapsētas aizsardzību, atjaunošanu un uzturēšanu kārtībā. Holokausta rezultātā daudzas no ebreju kapsētām bija izpostītas un virknē pilsētu vairs neatradās ebreju kopienas vai tuvinieku, kas varētu uzņemties rūpes par tām. Atjaunotās ebreju reliģiskās draudzes pielika daudz pūļu, lai kapsētas saglabātu un aktīvi iesaistījās to uzkopšanā, taču padomju varas antireliģiskā politika nesekmēja un stipri sarežģīja šos draudžu centienus.

---

⁸⁶⁰ Turpat, 125.l., 14.-16.lpp.

3.3.1. *Vispārējais kapsētu stāvoklis*

Ņemot vērā režīma ideoloģiskos mērķus un kapsētu konfesionālo raksturu, RKLP tiecās ierobežot reliģisko draudžu ietekmi kapsētu pārvaldīšanā. 1950.g. 6.maija LPSR MP nolikums noteica, ka kapsētas pārvalda attiecīgās pilsētas izpildkomitejas un tās nodrošina visus nepieciešamos ar kapsētas pārraudzību saistītos pasākumus.⁸⁶¹ Lai gan šis nolikums visos turpmākajos gados kalpoja par pamatu kapsētu jautājumu risināšanā, praksē tas netika pilnībā īstenots – vietējā vara nepievērsa sevišķu uzmanību kapsētu problēmām, un tās saglabājās nolaistā stāvoklī. Izpildkomiteju nevēlēšanās vai nespēja risināt kapsētu sliktu tehnisko stāvokli pēckara gados bija raksturīga visā LPSR.

1957.g. virknei kapsētu trūka iežogojums vai bija nepieciešams tā remonts, daudzviet nebija izbraucami ceļi, trūka pienācīgas apsardzes, apbedījuma vietas atradās nolaistā stāvoklī un tika regulāri apgānītas. Turklāt atsevišķās kapsētu teritoriju ēkās dzīvoja cilvēki, kuri nebija saistīti ar kapsētas darbiem un tās piesārņoja.⁸⁶² Rezultātā kapsētu uzturēšanas problēmas mēģināja risināt pašas reliģiskās draudzes, neizbēgami iekļaujot šajos jautājumos arī RKLP pilnvaroto, lai gan formāli tā nebija viņa kompetence.

RKLP pilnvarotā darbība bija vērsta uz to, lai novērstu draudžu aktivitātes attiecībā uz kapsētām un to stāvokli pilnībā pārraudzītu vietējā vara. 1957.g. RKLP pilnvarotais J.Restbergs ar prasību uzlabot kapsētu stāvokli vērsās pie LPSR Komunālās saimniecības ministra R.Ķīša, norādot uz nepieciešamību pārtraukt daudzās iedzīvotāju sūdzības attiecībā uz kapsētām, jo viņaprāt, tās “nevajadzīgi aktivizēja” reliģisko dzīvi.⁸⁶³ Tomēr vēl 1965.g. aprīlī, kā liecina Labiekārtošanas kombināta ziņojums LKP CK pirmajam sekretāram A.Vosam, reliģisko draudžu kapsētas republikā atradās ļoti sliktā stāvoklī.⁸⁶⁴

Pati vietējā vara visbiežāk nebija ieinteresēta kapsētu problēmu risināšanā un uzskatīja to par reliģisko draudžu pienākumu. Kad 1955.g.29.jūnijā Rēzeknes pilsētas DDP izpildkomitejas priekšsēdētājs N.Maļjauko vērsās pie RKLP pilnvarotā J.Restberga saistībā ar Rēzeknes ebreju kapiem, viņš norādīja, ka tie pieder ebreju draudzei un lūdza izskaidrot, kurš ir atbildīgs par kapsētas apsardzību. Tādējādi RKLP pilnvarotajam nācās “atgādināt”, ka kapsētas atrašanās draudzes pārziņā nav pieļaujama un saskaņā ar LPSR MP 1950.g.6.maija

---

⁸⁶¹ LVA 1448.f., 1.apr., 4.l., 97.lp.; LVA 938.f., 6.apr., 91 a.l., 87.lp.

⁸⁶² LVA 1448.f., 1.apr., 9.l., 32.lp.

⁸⁶³ LVA 1448.f., 1.apr., 9.l., 32.lp.

⁸⁶⁴ Turpat, 182.l., 40.lp.

nolikumu kapsētas Rēzeknē vajadzētu pārvaldīt pilsētas izpildkomitejai, uzņemoties arī visus nepieciešamos ar ebreju kapsētu saistītos jautājumus.⁸⁶⁵

Vienlaikus, lai arī kapsētu uzturēšanu neoficiāli joprojām uzņēmās reliģiskās draudzes, vietējā vara pie izdevības nekavējās izmantot ieviestās likumdošanas sniegto rīcības brīvību attiecībā uz tām. Jauno kārtību labi ilustrē piemērs ar Ludzas ebreju kapiem, kas saskaņā ar pilsētas izpildkomitejas padomes priekšsēdētāja norādījumiem tika izmantoti siena ieguvei. 1954.g. 3.jūlija agrā rītā pilsētas komunālā uzņēmuma darbinieki ieradās Ludzas ebreju kapos un uzsāka siena pļaušanu, protams, nesaskaņojot to ar ebreju draudzi un pat neskatoties uz tur esošo draudzes apsargu. Turklāt, iebrūcot kapos, komunālā uzņēmuma pārstāvji saplēsa kapsētas iežogojumu, ko draudze bija uzstādījusi par saviem līdzekļiem iegādājoties dzeloņdrāti, kārti un stabus. Kolīdz tas kļuva zināms ebreju draudzes priekšsēdētājam M.Svetļicinam, viņš mēģināja siena pļaušanu pārtraukt, runājot gan ar komunālā uzņēmuma pārstāvjiem, kas pļāva sienu, gan dodoties pie šī uzņēmuma pārziņa. M.Svetļicins uzsvēra, ka kapsēta nepieder komunālajam uzņēmumam un ka viņi ieradušies svešā vietā, kā apliecinājumu rādīja dažādus ar kapsētu saistītus dokumentus, taču neviens M.Svetļicina teikto neņēma vērā. Tai pašā laikā zīmīgi, ka atbildību par pieņemto pļaušanas lēmumu neviens neuzņēmās – komunālā uzņēmuma pārzinis ieteica M.Svetļicinam vērsties pie pilsētas izpildkomitejas priekšsēdētāja, kurš savukārt norādīja, ka tiesības pļaut devis prokurors, bet prokurors to noliedza un ieteica vērsties pie RKLP pilnvarotā.⁸⁶⁶ Tādā veidā redzams, ka faktiski pilsētā joprojām pastāvēja izpratne par kapsētas piederību ebreju draudzei.

Uzreiz pēc notikušā, 1954.g. jūlijā M.Svetļicins nosūtīja sūdzību par pļaušanu kapsētā RKLP,⁸⁶⁷ tomēr, nesaņemot drīzumā atbildi, radusies situācija saasinājās tiklīdz, ka tā paša gada oktobrī RKLP pilnvarotais saņēma vēl vienu ziņu, šoreiz acīmredzot no kāda cita draudzes pārstāvja, ar uzstājīgu lūgumu atbraukt un ieviest kārtību, jo “M.Svetļicina skandāls neiet uz labu”.⁸⁶⁸ Kad 1954.g.18.oktobrī Ludzā ieradās RKLP pilnvarotā vecākais inspektors A.Vereščagins un kopā ar pilsētas izpildkomitejas priekšsēdētāju radušos jautājumu izskatīja, M.Svetļicinam tika norādīts, ka Komunālās saimniecības nodaļai patiešām ir tiesības kapu teritorijā pļaut, tā kā ebreju kapsēta atrodas vietējās varas pārziņā.⁸⁶⁹

---

⁸⁶⁵ Turpat, 130.l., 1.lp.

⁸⁶⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 129.l., 14.lp.

⁸⁶⁷ Turpat, 14.lp.

⁸⁶⁸ Turpat, 18.lp.

⁸⁶⁹ Turpat, 17.lp.

Draudzei formāli nācās atzīt, ka sūdzība bija pilnīgi nepamatota⁸⁷⁰, tomēr vēl turpmākajos gados tā turpināja rakstīt RKLP un meklēt veidus, kā, ja ne pārtraukt, tad vismaz ierobežot izpildkomitejas darbību. 1955.g. Ludzas ebreju draudzes priekšsēdētājs, vēršoties pie RKLP, norādīja, ka Komunālās saimniecības nodaļa pļaušanā neievēro aizliegumu aiztikt jebko, kas atrodas uz kapa vietām.

Ņemot vērā, ka kapsētas vecākā daļa tika iznīcināta Holokausta laikā un veidoja plašu, ar kapakmeņiem vairs neiezīmētu teritoriju, tad zāle tika pļauta pāri virknei apbedījumu. RKLP pilnvarotais J.Restbergs patiešām 1955.g. noteica Ludzas pilsētas izpildkomitejai ievērot šo noteikumu, taču arī tam nebija panākumu.⁸⁷¹ Vēl 1958.g.14.jūnijā Ludzas ebreju draudzes priekšsēdētājs J.Tomšinskis rakstīja RKLP par nepieciešamību ieviest kārtību Ludzas ebreju kapos, saskaņojot pļaušanas jautājumu ar draudzi, un atgādināja, ka situācija ir morāli nepieņemama.⁸⁷² Tādējādi redzams, cik beztiesīgu likumdošana padarīja draudzi kapsētu jautājumos, par vienīgo rīcības veidu atstājot rakstiskas sūdzības.

Tāpat Ludzas ebreju draudze daudzus gadus centās panākt to, lai izpildkomiteja ierīkotu žogu apkārt ebreju kapiem. Tā kā kapsētai vienā pusē atradās Ludzas ezers, pie kura ganījās lopi, tad dzīvnieki regulāri nokļuva kapos. Tie aptvēra lielu teritoriju, un pašai draudzei trūka līdzekļu, lai uzceltu žogu.⁸⁷³ 1957.g. tika iežogota aptuveni piektā daļa no visas kapsētas, taču ar to žoga uzstādīšanas darbi beidzās. Lai izpildkomiteja kapsētas iežogojumu veiktu, Ludzas ebreju draudze vairākkārt lūdza RKLP pilnvarotā palīdzību.⁸⁷⁴ Tomēr arī RKLP pilnvarotais J.Restbergs izpildkomitejas rīcību neietekmēja. 1959.g. septembrī viņš pārsūtīja Ludzas ebreju draudzes prasību rajona izpildkomitejai, lūdzot to izskatīt un kaut ko darīt lietas labā, uzsverot, ka draudze vēršas ar šo problēmu jau ne pirmo reizi⁸⁷⁵, bet vēl 1962.g.septembrī žogs nebija uzstādīts un draudze par to joprojām rakstīja izpildkomitejai.⁸⁷⁶ Kā atceras Ārons Šneiers (dz.1951), kapsētas žogu izdevās uzcelt 1960-ajos gados, vien pateicoties tam, ka izpildkomitejā strādāja viņa tēvs Ilja Šneiers (1928-2016), ieņemot galvenā inženiera amatu.⁸⁷⁷ Tādējādi izšķirošo lomu nospēlēja personības faktors.

---

⁸⁷⁰ Turpat, 17.lp.

⁸⁷¹ Turpat, 75.lp.

⁸⁷² LVA 1448.f., 1.apr., 133.l., 11.lp.

⁸⁷³ LVA 1448.f., 1.apr., 129.l., 14.lp.

⁸⁷⁴ Turpat, 133.l., 11.lp.

⁸⁷⁵ Turpat, 134.l., 12.lp.

⁸⁷⁶ RZVA 526.f., 8.apr., 50.l., 23.lp.

⁸⁷⁷ Ārona Šneiera (dz.1951.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2014.g.7.decembrī.

Vietējās varas nevērīgā attieksme līdz ar izvērsto antireliģisko propagandu ne vien nesekmēja kapsētu saglabāšanu, bet veicināja pat vēl lielāku to postīšanu. Kapsētās pieauga vandālisma gadījumi, par kuriem reliģiskās draudzes neatlaidīgi ziņoja gan milicijai, gan atbildīgo izpildkomiteju institūcijām, tomēr varas pārstāvji sevišķi nepūlējās tos novērst un sodīt vainīgos. Tā, kad 1958.g. naktī no 6. uz 7.augustu Rīgas Ebreju kapos Lizuma ielā tika apgānīti un salauzti septiņi pieminekļi un vēl 16 kapakmeņiem sasistas marmora fotogrāfijas, Peitavas ielas draudze savā iesniegumā milicijas nodaļai uzsvēra, ka līdzīgi gadījumi bijuši jau iepriekš, un pat norādīja uz iespējamajiem vaininiekiem, lūdzot gadījumu rūpīgi izpētīt un stingri sodīt vainīgos,⁸⁷⁸ taču nekas neliecina par to, ka vainīgie tika atrasti.

Arī Rēzeknes ebreju kapsētā pēckara gados lauza un citādi apgānīja kapakmeņus. Turklāt tā kā kapsēta aizņēma plašu teritoriju, kurai nebija žoga, vēl viena aktuāla problēma bija lopu ganīšana. Vietējai izpildkomitejai bija labi zināms par notiekošo – Rēzeknes ebreju draudze ne reizi vien par to ziņoja, tomēr nekas netika darīts, lai stāvokli uzlabotu.⁸⁷⁹ Turklāt milicijā uz draudzes sūdzībām atklāti atbildēja, ka notiekošajā nav nekā noziedzīga.⁸⁸⁰ Nespējot panākt kādu rīcību vietējā līmenī, draudze 1959.g. rakstiski vērsās pie LPSR MP, tādējādi iesaistot šī jautājuma risināšanā RKLP pilnvaroto J.Restbergu. 1959.g.17.jūnijā pilnvarotais J.Restbergs ieteica Rēzeknes izpildkomitejai ebreju draudzes sūdzību pārbaudīt un nepieciešamības gadījumā nodrošināt ebreju kapu apkopšanu un apsargāšanu.⁸⁸¹ Rezultātā izpildkomiteja formāli – pieņemot 1959.g. norādījumu – apņēmas situāciju ebreju kapos risināt. Tomēr faktiski vēl 1965.g.jūlijā tie atradās sevišķi sliktā stāvoklī – teritorijā ganījās lopi, tā netika apsargāta un pieminekļus turpināja postīt, savukārt ebreju draudze neatlaidīgi turpināja rakstīt sūdzības RKLP pilnvarotajam.⁸⁸²

Minētie gadījumi atspoguļo gan RKLP pilnvarotā ierobežotās iespējas panākt 1950.g. nolikuma par kapsētām īstenošanu praksē, gan vietējās varas vienaldzību un nevēlēšanos veltīt līdzekļus kapsētu problēmu risināšanai. Ebreju draudzēm šajā situācijā nebija daudz iespēju ietekmēt vietējās varas lēmumu, savukārt pašu draudžu resursi, sevišķi ārpus Rīgas, kur tās bija skaitliski un finansiāli mazas, visbiežāk bija nepietiekami.

---

⁸⁷⁸ LVA 1448.f., 1.apr., 133.l., 9.-10.lpp.

⁸⁷⁹ LVA 1448.f., 1.apr., 134.l., 7.lp.

⁸⁸⁰ Rašeles Kukļas (dz. 1936.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, M.Gehta, 2013.g.10.martā.

⁸⁸¹ LVA 1448.f., 1.apr., 134.l., 7.lp.

⁸⁸² Turpat, 216.l., 16.lp.

3.3.2. Kapsētu slēgšana

Kapsētu nolaistais stāvoklis līdz ar ebreju draudžu ierobežotajām iespējām padarīja par sevišķi izplatītu praksi izpildkomiteju vidū kapsētas slēgt un vēlāk – likvidēt. Rīgas Maskavas priekšpilsētā esošajos Vecajos ebreju kapos, kas vācu okupācijas laikā atradās geto teritorijā, pēc kara visi pieminekļi bija mazākā vai lielākā mērā bojāti⁸⁸³, turklāt kapakmeņu plāksnes pastāvīgi turpināja postīt. Uzlūkojot tās kā vērtīgu celtniecības materiālu, daudzviet plāksnes nojauca un izveda. Turklāt tajā piedalījās arī paši vietējās varas pārstāvji – zināms, ka Rīgas pilsētas Maskavas rajona celtniecības un remonta kantoris savām vajadzībām nojauca atsevišķas augstā žoga ķieģeļu sienas.⁸⁸⁴

Saņemot daudz sūdzību saistībā ar Veco ebreju kapu postīšanu, RKLP pilnvarotais J. Restbergs 1951. g. vērsās pie LPSR MP priekšsēdētāja V. Lāča. Atsaucoties uz to, ka “kapsētu kults” LPSR ir saglabājies augstā līmenī, J. Restbergs ierosināja, lai Rīgas pilsētas izpildkomitejas Labiekārtošanas pārvalde organizētu kapu apsardzi.⁸⁸⁵ Tomēr vietējā vara RKLP pilnvarotā ierosinājumā neieklausījās un nolēma kapsētu slēgt. Neskatoties uz mēģinājumiem no ebreju puses panākt, lai tiek saglabāts vismaz atsevišķs kapsētas žoga fragments ar lodes pēdām – kā liecība par notikušo vācu okupācijas laikā –, vietējā izpildkomiteja kapsētu pilnībā iznīcināja, izvedot visus kapakmeņus un nolīdzinot apbedījumu uzkalniņus. 1960. g. kapu vietā tika ierīkots Komunistisko Brigāžu parks.⁸⁸⁶ Tā kā kapu sakārtošanai un uzturēšanai būtu nepieciešami līdzekļi, kurus acīmredzot vietējā vara nebija gatava ieguldīt, to slēgšana tika uzlūkota par vienkāršāko risinājumu. Turklāt būtisku lomu vietējās varas lēmumā, iespējams, nospēlēja arī kapsētas atrašanās pilsētas centrālā vietā un apstākļi, ka tajā vairs netika veiktas apbedīšanas.

Savukārt, konstatējot, cik sliktā stāvoklī ir Rīgas Jaunie ebreju kapi Lizuma ielā, Rīgas pilsētas izpildkomitejas Labiekārtošanas pārvaldes Apbedīšanas birojs 1952. g. septembrī deva iespēju pašai Rīgas ebreju draudzei kapsētu sakopt. Atšķirībā no Vecajiem ebreju kapiem, Jaunie ebreju kapi atradās pilsētas nomalē un ebreju draudze tos aktīvi izmantoja. Apbedīšanas birojs piedāvāja Rīgas ebreju draudzei īsā termiņā, trīs mēnešu laikā, savest kārtībā kapakmeņus – daudzi no tiem bija sagāzušies vai draudēja drīzumā sagāzties – un izremontēt kapsētas ēku, piebilstot, ja draudze to nespēs izdarīt, tad kapakmeņi tiks nojaukti “ar mērķi

⁸⁸³ Maksa Mihelona atmiņas, pierakstītas 1960.-1962. g. Publicētas: Зильберман Д. *И ты это видел*. Москва, Рига, Нью Йорк: Полимед, 2012, с. 284.

⁸⁸⁴ LVA 1448.f., 1.apr., 3.l., 14.lp.

⁸⁸⁵ LVA 1448.f., 1.apr., 3.l., 14.lp.

⁸⁸⁶ Цейтлин Б. Ш. *Документальная история евреев Риги*, с. 271.

saglabāt blakus esošos” un ēku savām vajadzībām pārņems izpildkomiteja.⁸⁸⁷ Tā kā lielākajai daļai apbedīto vairs nebija tuvinieku, tad kapsētas uzkopšanu draudzei izdevās veikt vien, pateicoties vietējo ebreju ziedojumiem un brīvprātīgajam darbam.⁸⁸⁸

Tiesa gan, demonstrējot vēlāk kapus no ārzemēm atbraukušajiem pārstāvjiem, draudzes primārā loma netika pieminēta. Piemēram, Ester Ziger par savu vizīti Rīgā 1956.g. publicēja Anglijas avīzē jūsmīgu rakstu, kurā minēja, ka pilsētas vara atjaunoja ebreju kapus un pieminekļus tajos⁸⁸⁹, taču realitātē, neskatoties uz likumdošanā noteikto pienākumu vietējai varai rūpēties par kapsētām, Jauno ebreju kapu uzkopšana lielā mērā atradās Rīgas Peitavas ielas draudzes ziņā. Tās sapulcēs jautājums par kapiem bija pastāvīgas uzmanības lokā. Piemēram, 1968.g. tika apspriesta nepieciešamība kapsētu labiekārtot, atjaunot tajā esošo ēku un rūpēties par tām kapa vietām, kurām nebija tuvinieku – tas bija sevišķi svarīgi, ņemot vērā, ka neapkopti apbedījumi draudēja tikt likvidēti no vietējās varas puses.⁸⁹⁰

1960-ajos gados vietējās varas iniciatīvas rezultātā tika slēgti un likvidēti Daugavpils ebreju kapi. Šis gadījums kalpo par spilgtu piemēru ebreju draudžuniecīgajām iespējām ietekmēt kapsētu stāvokli. Daugavpils izpildkomiteja pieņēma lēmumu slēgt ebreju kapsētu un pārtraukt tajā apbedīšanu “sakarā ar brīvu vietu neesamību” 1959.g. 24.septembrī.⁸⁹¹ Lēmums acīmredzot radās kopējās antireliģiskās politikas ietvaros – pirms tā pieņemšanas, 1958.g. izpildkomiteja apsprieda problēmas, ko radīja kapsētu konfesiālais raksturs, proti, saikne ar reliģiskajām draudzēm, organizējot apbedīšanas, un noteica, ka nepieciešams nekavējoties ierīkot Komunālos kapus.⁸⁹² Turklāt izpildkomiteja paredzēja arī Daugavpils katoļu, luterāņu, pareizticīgo un vecticībnieku kapsētu slēgšanu.⁸⁹³

Tomēr jāpieņem, ka savu lomu nospēlēja ebreju kapsētas nolaistais stāvoklis un pastāvīgie vandālisma gadījumi, kuru risināšanai izpildkomiteja nevēlējās veltīt nekādus resursus. Jāņem vērā arī tas, ka Holokausta rezultātā vairāk nekā puse no visiem kapsētas apbedījumiem netika apkopti – ebreju draudze pilsētā pēc kara skaitliski bija ārkārtīgi samazinājusies un nevarēja to paveikt, bet vietējā vara kapsētas sakārtošanā neiesaistījās. Tā 1964.g. maijā Daugavpils ebreju draudze vērsās pie Daugavpils izpildkomitejas ar lūgumu savest kārtībā ebreju kapsētu pēc kārtējā vandālisma gadījuma un pat norādīja uz konkrētiem

---

⁸⁸⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 127.l., 14.lp.

⁸⁸⁸ Цейтлин Б. Ш. *Документальная история евреев Риги*, с. 270.

⁸⁸⁹ LVA 1448.f., 1.apr., 8.l., 153.lp.

⁸⁹⁰ LVA 1419.f., 1.apr., 49.l., 75.-76.lpp.

⁸⁹¹ Turpat, 3.apr., 247.l., 12.lp.

⁸⁹² LVA 1448.f., 1.apr., 134.l., 4-5.lpp.

⁸⁹³ LVA 1419.f., 3.apr., 6.l., 149.lp.

risinājumiem. Pirmkārt, kapsētā bija nepieciešams apsargs. Saskaņā ar likumdošanu par to vajadzēja parūpēties vietējai varai, taču draudze pati piedāvāja nepieciešamības gadījumā palīdzēt ar samaksu apsargam. Tāpat bija nepieciešams izremontēt kapsētas žogu, un arī šajā gadījumā ebreju draudze bija gatava uzņemties to izdarīt pati, ja izpildkomiteja nodrošinātu nepieciešamos būvmateriālus – ķieģeļi, cementu un stiepli. Visbeidzot draudze ierosināja arī aizvērt ieeju kapos no ķīmijas kombināta puses, kur “rajona piedauzīgie elementi rīko žūpošanu un citas orgijas”, taču Daugavpils izpildkomiteja, apzinoties, ka 1959.g. ebreju kapsētas slēgšanas lēmumam sekos tās likvidācija, norādīja draudzei, ka ierosinātajiem pasākumiem nav jēgas.⁸⁹⁴

Praksē lēmuma īstenošana par kapsētas slēgšanu ieilga uz aptuveni desmit gadiem. Tā kā 1959.g. tas netika izpildīts, 1969.g. 12.februārī Daugavpils izpildkomitejai nācās pieņemt jaunu lēmumu, nosakot slēgt ebreju kapsētu un pārtraukt apbedīšanu tajā no 1969.g. 1.oktobra.⁸⁹⁵ To iespējams izskaidrot ar lēno Komunālo kapu iekārtošanas procesu – Komunālie kapi sāka funkcionēt vien 1970.g. jūnijā.⁸⁹⁶

1969.g. lēmums kopumā bija vērsts uz jauno padomju tradīciju ieviešanu apbedīšanā, tostarp arī pārējo ticību kapu slēgšanu.⁸⁹⁷ Tiesa gan, izpildkomitejas iekšienē nebija viennozīmīgas izpratnes par to, kā kapsētu slēgšana tiks īstenota. Piemēram, 1969.g. 12.februāra lēmums paredzēja, ka izņēmuma kārtā ir pieļaujams gadu pēc kapsētu slēgšanas veikt apbedīšanu rezervētajās mirušo radnieku vietās.⁸⁹⁸ Savukārt Komunālās saimniecības pārvalde vietējā Daugavpils DDP orgāna avīzē “Krasnoje znamja” 1970.g. 30.jūnijā publicēja rakstu, kas, skaidrojot pieņemto lēmumu, norādīja, ka apbedīšana pēc kapsētu slēgšanas ir aizliegta visos gadījumos.⁸⁹⁹ Tas izraisīja plašu neapmierinātību iedzīvotāju vidū un rezultātā 1970.g. 11.augustā Daugavpils izpildkomiteja, izskatot atkārtoti šo jautājumu, nolēma atļaut apbedīšanu slēgto kapsētu rezervētajās vietās bez laika ierobežojuma.⁹⁰⁰ Ebreju kapsētā atsevišķas apbedīšanas tika veiktas līdz pat 1974.g.⁹⁰¹

Drīz pēc Ebreju kapsētas slēgšanas tika uzsākts tās likvidēšanas process. 1971.g.16.novembrī Daugavpils DDP izpildkomiteja pieņēma lēmumu “Par bijušās Ebreju

---

⁸⁹⁴ DZVA 202.f., 6.apr., 59.l., 76.-78.lpp.

⁸⁹⁵ LVA 1419.f., 3.apr., 6.l., 149.lp.

⁸⁹⁶ Nav autora. No komunālās saimniecības vadības. *Krasnoje znamja*, 1970.g.30.jūnijs, Nr.102.

⁸⁹⁷ LVA 1419.f., 3.apr., 6.l.,149.lp.

⁸⁹⁸ Turpat, 153.lp.

⁸⁹⁹ Nav autora. No komunālās saimniecības vadības. *Krasnoje znamja*, 1970.g.30.jūnijs, Nr.102.

⁹⁰⁰ LVA 1419.f., 3.apr., 6.l., 149.lp.

⁹⁰¹ Turpat, 247.l., 12.lp.

kapsētas daļas likvidāciju”, kas paredzēja to īstenot no 1971.g.20.decembra līdz 1972.g. 1.septembrim. Tika noteikts likvidēt kapsētas daļu ezera pusē un no ieejas līdz lielajam celiņam – nosacītā robeža ietvēra 19.gs. un 20.gs. sākuma apbedījumus. Būtiski, ka lēmums paredzēja pārāpbedīt 1905.g. un Holokausta upurus, kā arī, ja to vēlas mirušo radnieki – pēdējo 20 gadu laikā apbedītos radniekus.⁹⁰² Kapsētas likvidēšanas pamatojums Daugavpilī ietvēra ne vien kapsētas slikto stāvokli – proti, to, ka daudzi pieminekļi bija izpostīti un apbedījumi netika apkopoti –, bet arī kapsētai blakus esošo apbūvi (skola⁹⁰³, rūpnīcas kultūras nams, Politehniskā institūta filiāle u.c.) un plānoto 1972.g. atpūtas vietas ierīkošanu ap kapsētai pieguļošo Gubišces ezeru. Komunālās saimniecības pārvaldei tika uzdots līdz 1972.g.1.novembrim labiekārtot kādreizējās kapsētas teritoriju kā atpūtas zonu un atdalīt to no saglabātās kapsētas ar žogu.⁹⁰⁴ Tādā veidā redzams, kā kapsētas likvidēšanu sekmēja gan Holokausta rezultātā radusies neapkopto apbedījumu problēma, gan lielā mērā – vietējās izpildkomitejas pragmatiskie apsvērumi.

Kopumā 1971.g. lēmuma rezultātā tika likvidēts aptuveni trīs ceturtdaļas visas Ebreju kapsētas. Daugavpils Komunālās saimniecības pārvalde izveda ap 700 pieminekļu, no tiem gūstot arī pienācīgu peļņu.⁹⁰⁵ Holokausta upuru un vairākus desmitus pēckara apbedījumu no likvidētās kapsētas daļas Daugavpils ebreju draudze pārnesa uz atsevišķu Komunālās kapsētas sektoru.⁹⁰⁶

Daugavpils ebreju draudzei, kas bija skaitliski maza un labi apzinājās, ka pati nespēj tikt galā ar kapsētas uzturēšanu, šajā situācijā nebija daudz iespēju ietekmēt izpildkomitejas lēmumu. Tādējādi draudzes vadība piekrita notiekošajam, saņemot no Komunālās saimniecības pārvaldes solījumu par kārtības ieviešanu saglabātajā kapsētas daļā. Draudze tika pārliecināta, ka kapsētā tiks uzstādīts betona žogs, atjaunoti pieminekļi un nodrošināta atbilstoša apsardze.⁹⁰⁷

Tomēr Komunālās saimniecības pārvaldes solījumi netika izpildīti. Betona žoga vietā 1972.g. tika uzstādīts neizturīgs žogs, kas drīz vien sapuva.⁹⁰⁸ Daļējs kapsētas likvidēšanas process neatrisināja slikto stāvokli saglabātajā kapsētas daļā, gluži pretēji, tas izraisīja virkni

---

⁹⁰² DZVA 202.f., 6.apr., 59.l., 125-126 lpp.; Sk pielikumā 3.16.att.

⁹⁰³ Acīmredzot, domāta Daugavpils 13.vidusskola. Zīmīgi, ka 1971.g. novembrī, minētā lēmuma pieņemšanas laikā, skola vēl nebija uzcelta, tā atklāta vien 1972.g. 1.septembrī.

⁹⁰⁴ DZVA 202.f., 6.apr., 59.l., 125-126 lpp.

⁹⁰⁵ LVA 1419.f., 3.apr., 146.l., 15.lp.; Daļa no kapakpmeņiem tika izmantota ēku celtniecībā un ceļu būvē. – Josifa Ročko (dz. 1948.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2013.g. 9.martā.; Sk. pielikumā 3.17. att.

⁹⁰⁶ LVA 1419.f., 3.apr., 140.l., 3.lp.

⁹⁰⁷ Turpat, 146.l., 15.-16.lpp.

⁹⁰⁸ Turpat, 140.l., 3.lp.

vandālisma gadījumu. Tā 1973.g. naktī no 13. uz 14.maiju tika nopostīti 23 granīta pieminekļi, un tā paša gada naktī no 26. uz 27.maiju – septiņi pieminekļi, atsevišķus no tiem pat saskaldot sīkās drupās. Par notikušo tika ziņots milicijai, turklāt Daugavpils pilsētas izpildkomiteja deva norādījumu Iekšlietu nodaļas vadītājam izmeklēt lietu.⁹⁰⁹ Tomēr acīmredzot vainīgie netika sodīti, jo demolēšana turpinājās. Jau 1973.g. jūlijā tika nopostīti vēl aptuveni 63 pieminekļi, bet septembra sākumā – vēl 46 pieminekļi, sadauzot arī ieejas vārtus un slēdzeni.⁹¹⁰ Iekšlietu nodaļa, kurai Daugavpils DDP izpildkomiteja 1973.g. 3.septembrī uzdeva nekavējoties ierosināt krimināllietu, izdarīja to vien pēc trīs dienām, un atrast vainīgo, protams, neizdevās; tāpat arī Komunālās saimniecības pārvalde neveica neko, lai novērstu postījumu sekas.⁹¹¹

Nemot vērā, ka šādi demolēšanas gadījumi 1972.g. un 1973.g. notika regulāri un izcēlās ar nopietniem postījumiem, tas raisīja daudz sūdzību no ebreju draudzes puses, un jautājuma risināšana vairs nenotika vietējā varas mērogā vien. Daugavpils DDP izpildkomitejas 1973.g.13.septembra sapulcē, kurā tika pārrunāta ebreju kapu postīšanas problēma, piedalījās gan RLP pilnvarotais P.Liepa, gan VDK pilnvarotais Daugavpils pilsētā un dzelzceļa stacijā Viktors Stepanovs. Rezultātā izpildkomiteja pieņēma lēmumu, kas paredzēja novērst nekārtību kapsētā. Saskaņā ar to, Komunālās saimniecības pārvaldei bija jāparūpējas par kapakmeņu atjaunošanu, bet Iekšlietu nodaļai – par nozieguma izmeklēšanu un vainīgā saukšanu pie atbildības. Turklāt abu institūciju vadītājiem tika izteikts stingrs rājiens. Lēmuma izpildes kontroli uzticēja pilsētas prokurora p.i.⁹¹², tomēr turpmāko gadu situācija liecina, ka kapsētas problēmas risināšana bija tikai formāla un praksē uzdotie pasākumi netika īstenoti.

Kapsētas sakārtošanu iespēju robežās veica pati Daugavpils ebreju draudze. 1978.g.vasarā draudzes pārstāvji Ebreju kapsētā savāca atkritumus un nopļāva zāli, bet draudze bija pārāk maza, lai apkoptu daudzus bez tuviniekiem palikušos apbedījumus un atjaunotu ap 252 vandāļu izpostītos kapakmeņus.⁹¹³ Turklāt, lai pārtrauktu kapsētas bojāšanu, diennakts vēlajās stundās bija nepieciešams apsargs un atbilstoša dzeloņstieplu žoga ierīkošana, tā kā 1971.g. uzstādītais žogs bija sapuvis un vietām izlauzts. Draudzei šādu resursu nebija, tādēļ tā turpināja uzstājīgi vērsties pie Daugavpils izpildkomitejas, kas savukārt nesteidzās solījumus izpildīt.

---

⁹⁰⁹ DZVA 202.f., 6.apr., 59.l., 136.lp.

⁹¹⁰ Turpat, 133.,135.lpp.

⁹¹¹ DZVA 202.f., 6.apr., 59.l., 137.-138.lpp.

⁹¹² Turpat, 137.-138.lpp.

⁹¹³ LVA 1419.f., 3.apr., 146.l., 10., 15.-16.lpp.

1978.g.oktobrī Daugavpils ebreju draudze nosūtīja iesniegumu LPSR AP Prezidija priekšsēdētājam V.Rubenim. Tajā bija atsauce uz iepriekš pieņemtajiem izpildkomitejas nolikumiem un lūgums “piespiest” Daugavpils vietējo varu veikt vajadzīgos pasākumus, lai pārtrauktu kapsētas apgānīšanu un pieminekļu bojāšanu.⁹¹⁴ Tādējādi Daugavpils ebreju draudzes uzstājības rezultātā kapsētas jautājums atkārtoti nonāca RLP pilnvarotā uzmanības lokā, un 1978.g.10.novembrī Daugavpils pilsētas izpildkomiteja pieņēma lēmumu par Ebreju kapsētas komisijas izveidi. Tās mērķis bija apsekot aizvērtās kapsētas palikušos apbedījumus un konstatēt, kādā stāvoklī kapsēta atrodas. Izveidoto komisiju veidoja vietējās varas orgāni no dažādām pārvaldes institūcijām (Daugavpils Komunālās saimniecības pārvaldes vadītājs, Daugavpils pilsētas galvenais arhitekts, Apbedīšanas biroja vadītājs, Iekšējo lietu nodaļas vecākais kadru grupas inspektors u.c.), kā arī formalitātes ievērošanai – ebreju draudzes priekšsēdētājs.⁹¹⁵

1978.g.14.novembrī komisija apskatīja Ebreju kapus un noteica, ka saglabājušies vairāk kā 2000 pirmskara laika apbedījumi, daudzi no tiem – bez kapakmens vai arī ar slikti saglabājušos kapakmeni (apsūnojušu, drūpošu), tomēr bija arī marmora un granīta pieminekļi labā stāvoklī, daži no tiem vien nedaudz sagāzušies. Papildus pirmskara apbedījumiem Ebreju kapsētā bija palikuši vēl ap 300 pēckara laika apbedījumu, kas netika pārnesti uz jauno Komunālo kapsētu un tika pastāvīgi apkopti.⁹¹⁶

Balstoties uz komisijas veikto apskati, izpildkomiteja 1978.g. 16.novembrī pieņēma lēmumu par kārtības ieviešanu kapsētā, tomēr kārtības ieviešana, pretēji ebreju draudzes gaidītajam, faktiski paredzēja tās galēju likvidāciju.⁹¹⁷ Līdzīgi, kā iepriekš, tika akcentēta kapsētas “neatbilstošā” atrašanās vieta – dzīvojamā rajona centrā, tuvu politehniskā institūta filiālei, bērnudārzam, divām skolām⁹¹⁸ – un noteikts par nepieciešamu līdz 1979.g.1.jūnijam nolīdzināt bez mirušo atlieku izrakšanas visus slikti saglabājušos apbedījumus, ar kuriem tika apzīmēti gan tie, kas bija palikuši bez kapakmeņiem, gan “drūpošie”, tādējādi ietverot lielāko daļu kapsētas. Tiesa gan, lēmums paredzēja arī līdz 1979.g. 15.jūnijam atjaunot bez restaurācijas labi saglabājušos, bet sagāzušos granīta un marmora pieminekļus, tomēr skaidrs, ka gadījumā, kad netika skaidri nodalīts, kas uzskatāmi par drūpošiem kapakmeņiem un kas – par labā stāvoklī esošiem, tas padarīja par vienkāršāku vairumu kapakmeņu likvidēšanu.

---

⁹¹⁴ Turpat, 15.-16.lpp.

⁹¹⁵ LVA 1419.f., 3.apr., 146.l., 15.lp.

⁹¹⁶ Turpat, 9.lp.

⁹¹⁷ LVA 1419.f., 3.apr., 247.l., 12.lp.

⁹¹⁸ Bērnudārzs un abas skolas (Daugavpils 13. un 15. vidusskola) uzbūvētas tikai pēc daļējas Ebreju kapsētas likvidēšanas.

Viennozīmīgi saglabājami bija vien pēckara apbedījumi, kuru aprūpe atradās ebreju draudzes ziņā.⁹¹⁹

Tā kā 1970-to gadu nogalē starptautiskie kontakti bija kļuvuši daudz brīvāki, baumu līmenī ziņas par Daugavpils Ebreju kapsētas stāvokli izplatījās ārpus LPSR robežām un sasniedza arī ebreju kopienā Amerikā. Ņujorkas rabīns Mordehajs Pinhass Taics (1908 – 1995), kurš pats bija dzimis Latvijā un daudz darīja, lai sniegtu atbalstu ebrejiem otrpus “dzelzs priekškara”, uzzinot par Daugavpils Ebreju kapsētas izpostītajiem pieminekļiem un apgānītajām apbedīšanas vietām, 1978.g. 6.decembrī atlidoja uz Rīgu. Oficiālais viņa īsās, divu dienu vizītes mērķis bija apmeklēt tā paša gada novembrī mirušā Rīgas Peitavas ielas draudzes izpildorgāna priekšsēdētāja apbedījuma vietu, taču viņa galvenais nodoms bija tikties ar RLP pilnvaroto E.Kokaru-Tropu, lai noskaidrotu, kāds ir Daugavpils Ebreju kapu stāvoklis.⁹²⁰

RLP pilnvarotais E.Kokars Trops, protams, neatspoguļoja rabīnam M. P. Taicam reālos apstākļus. Viņš pastāstīja vien to, ka pēc Daugavpils Ebreju kapsētas slēgšanas 1969.g. veikts daudz pārapbedījumu, bet daļa no palikušajiem apbedījumiem atrodas sliktā stāvoklī “vecuma dēļ”. Turklāt RLP pilnvarotais atsaucās pozitīvi attiecībā uz Daugavpils Labiekārtošanas kombināta darbu, maldinot par uzstādīto kapiem apkārt žogu un uzturēto kārtību. Savukārt daudzie vandālisma gadījumi tika noklusēti, pārliecinot, ka nekādu ar nodomu bojātu pieminekļu kapsētā RLP pilnvarotais, pats novembra beigās apmeklējot kapus, nav redzējis. Zīmīgi, ka nepieminēts palika arī izpildkomitejas 1978.g.16.novembra lēmums, kas paredzēja daudzus saglabājušos apbedījumus nolīdzināt.⁹²¹

Rabīns M. P. Taics apzinājās padomju varas neviennozīmīgo politiku, tādēļ, lai panāktu Daugavpils ebreju kapsētas saglabāšanu, meklēja pieeju padomju varas pārstāvjiem. Tā 1978.g. decembra vizītes beigās viņš izteica pateicību RLP pilnvarotajam E.Kokaram-Tropam par sniegto informāciju un solīja pēc atgriešanās uzstāties Ņujorkas radio un pastāstīt par situāciju Daugavpils Ebreju kapos plašākai sabiedrībai, noraidot baumas par postīšanu.⁹²² Tomēr, ņemot vērā, ka 1979.g.sākumā viņš atkal ieradās Rīgā jau uz divu nedēļu ilgu vizīti un plānoja ierasties vēl tā paša gada pavasarī, jāpieņem, ka par notiekošo Daugavpils Ebreju kapos viņam kļuva zināms no citiem avotiem.⁹²³

---

⁹¹⁹ Turpat, 146.l., 12.lp.

⁹²⁰ LVA 1419.f., 3.apr., 18.l., 160.lp.

⁹²¹ Turpat, 160.lp.

⁹²² Turpat, 160.lp.

⁹²³ AJHS P-891, Folder 2, vēstule RKLP pilnvarotajam LPSR E. Kokaram-Tropam no rabīna Pinhasa Mordehaja Taica, 1979.g. 2.februārī.

Rabīns M. P. Taics centās saglabāt draudzīgas attiecības ar RLP pilnvaroto un ietekmēt situāciju sadarbojoties. 1979.2.februārī, drīz pēc savas atkārtotās vizītes viņš nosūtīja RLP pilnvarotajam E.Kokaram-Tropam pateicības pilnu vēstuli, kurā apliecināja labo iespaidu un sapratni. Vēstulē rabīns Taics uzsvēra arī to, ka Daugavpils Ebreju kapu atjaunošanas ideja (kuras lietderību viņš centās pierādīt padomju varas pārstāvjiem) tika atbalstīta gan Izraēlas preses konferencē, gan Amerikas sabiedrībā, saņemot daudz pozitīvu atsauksmju no dažādām organizācijām.⁹²⁴

Tomēr minētie apstākļi nemainīja vietējās izpildkomitejas lēmumu par kapsētas likvidēšanu. Kad kļuva saprotams, ka kapiem draud pilnīga iznīcināšana, svarīgs ebreju draudzes uzdevums bija panākt tajos apglabāto ievērojamo rabīnu – Meiera Simhas Kagana un Josifa Rozina – pārapbedīšanu.⁹²⁵ Jautājuma risināšanā, visai iespējams rabīna M.P. Taica pamudināta, iesaistījās arī Rīgas Peitavas ielas draudze, kas 1980.g.15.aprīlī nosūtīja RLP pilnvarotajam vēstuli ar skaidrojumu par abu rabīnu sasniegumiem un popularitāti, un uzsvēra arī to, ka Ņujorkas rabīns M. P. Taics ir šo rabīnu darbu audzināts skolnieks. Pieļaujot, ka nav iespējas pārapbedīšanu veikt Daugavpilī, draudze pat ierosināja rabīnus pārapbedīt Rīgas Šmerļa kapos, argumentējot, ka tā būtu iespēja ērti apmeklēt viņa kapavietu arī daudziem tūristiem.⁹²⁶

Tomēr RLP pilnvarotais E.Kokars-Trops abu minēto rabīnu pārapbedīšanu Daugavpilī atbalstīja un 1980.g. 25.aprīlī nosūtīja Daugavpils TDP izpildkomitejai vēstuli, kurā atzina, ka, ņemot vērā gan Rīgas Peitavas ielas draudzes, gan Daugavpils draudzes pārstāvju prasības, “ir vērts atļaut” pārapbedīšanu. Turklāt pilnvarotais pat ieteica sniegt draudzei nepieciešamo palīdzību.⁹²⁷ Tādā veidā, iespējams, tieši pateicoties draudzes uzstājībai un rabīna M.P. Taica ietekmei, Meiera Simhas Kagana un Josifa Rozina apbedījumi mūsdienās pieejami Daugavpils Komunālajā kapsētā.

Daugavpils Ebreju kapsētas piemērs atspoguļo, cik komplicēts un ilgs varēja būt kapsētas likvidēšanas process. Ebreju draudze šo procesu nespēja novērst, taču tās neatlaidības rezultātā daļa no apbedījumiem, tai skaitā ievērojamo rabīnu, tika saglabāta, pārapbedot tos Komunālajā kapsētā.

---

⁹²⁴ Turpat.

⁹²⁵ Sk. pielikumā 3.18. un 3.19. att.

⁹²⁶ LVA 1419.f., 3.apr., 248.l., 24.lp.

⁹²⁷ Turpat, 23.lp.

3.3.3. Kapsētu ēkas

Jaunā kārtība radīja draudzēm sarežģījumus arī kapsētas teritorijā esošo ēku izmantošanā. Lai gan apbedīšanas rituālu veikšanu pirmskara celtajās ēkās draudzes uzlūkoja kā pašsaprotamu, tam bija nepieciešams saņemt atļauju no vietējās varas orgāniem, kas bieži vien labprātāk izvēlējās ēkām piešķirt ienesīgu funkciju, proti, iznomāt dzīvošanai, tādēļ šī jautājuma risināšanā draudzes bieži vien vērsās pie RKLP pilnvarotā.

Ludzas ebreju draudze jau kopš 1945.g. Ebreju kapsētas ēkā veica mirušo sagatavošanu apbedīšanai saskaņā ar tradīciju. Ēkā dzīvoja arī kapsētas sargs,⁹²⁸ taču, cik noprotams, pēc dažiem gadiem vietējā vara sāka interesēties par ēku, tā kā 1950.g. sākumā Ludzas ebreju draudze nosūtīja RKLP pilnvarotajam iesniegumu ar lūgumu nodot to draudzes pārziņā. Zīmīgi, ka RKLP pilnvarotais J.Restbergs, pārsūtot draudzes prasību izskatīšanai Ludzas izpildkomitejā, atzīmēja, ka nekādu šķēršļu tajā neredz.⁹²⁹ Tomēr izpildkomitejai acīmredzot bija citi nodomi ēkas izmantošanā, un 1950.g. 19.oktobrī Ludzas ebreju draudze atkārtoti vērsās pie RKLP pilnvarotā, lūdzot nodot kapsētas ēku draudzei.⁹³⁰ Tādā veidā RKLP pilnvarotais drīzāk ieņēma vidutāja lomu, taču lēmumu pieņēma vietējās varas pārstāvji.

Sevišķi problemātiski panākt atļauju kapsētas ēku izmantošanā bija draudzēm, kas nebija reģistrētas un līdz ar to, nevarēja likumīgi ēku reliģiskiem mērķiem pieprasīt. Piemēram, Krustpils ebreji rūpējas par pilsētas Ebreju kapsētu un 1948.g. to sakārtoja, taču nodot viņiem kapsētas ēku apbedīšanas rituālu veikšanai pilsētas Komunālās pārvaldes nodaļa atteicās. Ņemot vērā, ka ēkā jau bija iemitināti iedzīvotāji, tad izpildkomiteja atteikumam “ērti” izmantoja argumentu, ka Krustpils ebreji nav reģistrēti kā draudze.⁹³¹ 1951.g. decembrī Krustpils ebreji vērsās arī pie RKLP pilnvarotā J.Restberga, cerot gūt atbalstu kapsētas ēkas saņemšanā, taču – bez panākumiem.⁹³² Tāda pati situācija 1951.g. bija arī Jēkabpils Ebreju kapsētā, kuras kādreizējā pirmsapbedīšanas ēkā vietējā pilsētas izpildkomiteja iemitināja iedzīvotājus – arteļa darbiniekus.⁹³³

Raksturīgi, ka vietējo izpildkomiteju “interese” par kapsētu ēkām parādījās tieši 1950-to gadu sākumā. Tā Rīgas Peitavas ielas draudze jau kopš 1945.g. līdz pat 1951.g. brīvi izmantoja Lizuma ielā esošās Ebreju kapsētas ēku apbedīšanas rituāliem. Šajā laikā draudze sakārtoja ēku pēc vācu okupācijas laika radītajiem postījumiem un attiecīgi apbedīšanas vajadzībām

⁹²⁸ LVA 2633.f., 4.apr., 53.l., 1.lp.

⁹²⁹ LVA 1448.f., 1.apr., 13.l., 10.lp.

⁹³⁰ Turpat, 118.-119.lpp.

⁹³¹ LVA 1448.f., 1.apr., 126.l., 5.lp.

⁹³² Turpat, 127.l., 1.lp.

⁹³³ Turpat, 249.l., 129.lp.

pārplānoja (kapsētas celtnē, kas pirmsapbedīšanas mērķiem tika izmantota pirms kara, bija daļēji nodedzināta),⁹³⁴ bet 1951.g. saskaņā ar Rīgas izpildkomitejas lēmumu minētā ēka nonāca vietējā Apbedīšanas biroja pārziņā un turpmāk tika iznomāta cilvēkiem, nesaistītiem ar kapsētu, kā dzīvojamā ēka.

Lai gan atsevišķu telpu tajā Peitavas ielas draudze joprojām varēja izmantot apbedīšanas rituāliem⁹³⁵, kopš 1956.g. jūlija Apbedīšanas pakalpojumu kantoris sāka pieprasīt no draudzes nomas maksu un uzstāja, ka nepieciešams slēgt līgumu.⁹³⁶ Tādā veidā Apbedīšanas kantoris izmantoja iespēju gūt papildu ienākumus. Saskaņā ar kantora prasību samaksājāmā telpu nomas maksa draudzei par 1955.g. un 1956.g. pirmo pusi sastādīja ievērojamu summu – 6129,90 rubļu.⁹³⁷ Draudzei, kas par saviem līdzekļiem bija ēku pirms kara cēlusi un nesen izremontējusi, protams, šāda prasība šķita neizprotama, un tā negrasījās veikt maksājumu. Kad 1956.g. 4.oktobrī kantoris par savu prasību atgādināja vēlreiz, draudot vērsties Valsts arbitražā⁹³⁸, draudzes priekšsēdētājs Š.Golbergers meklēja atbalstu pie RKLP pilnvarotā, kuram 1956.g.10.oktobrī pārsūtīja kantora vēstuli un paskaidroja, ka maksas pieprasīšana ir nepamatota, jo draudze ēkas telpas izmanto tikai apbedīšanas rituāliem.⁹³⁹

Saskaņā ar likumdošanu, vietējās varas institūcijas, kuru pārziņā atradās kapsētas un pirmsapbedīšanas ēkas, maksu varēja ieturēt tikai par mirušo apbedīšanu (nomazgāšanu, kapa rakšanu un iekārtošanu), nevis par vietu kapsētā vai telpas lietošanu apbedīšanas rituāliem,⁹⁴⁰ taču tā kā maksu par tradicionālajām ebreju apbedīšanām Jaunajā ebreju kapsētā mirušo tuvinieki nodeva tieši Peitavas ielas draudzei, tad jāpieņem, ka Apbedīšanas pakalpojumu kantoris, pieprasot telpu nomas maksu no draudzes, vēlējās “kompensēt” secen ejošus ienākumus.

RKLP pilnvarotais J.Restbergs šī jautājuma risināšanā iesākumā konsultējās ar RKLP vadību un, tikai saņemot 1956.g.15.novembrī norādījumus, kas ietvēra atsauci uz KPFSR instrukciju no 1931.g.16.oktobra, draudzes sūdzību patiešām atzina par pamatotu.⁹⁴¹ Svarīgi, ka LPSR, izņemot Konstitūciju un atsevišķus normatīvos aktus, nepastāvēja savas vienotas

---

⁹³⁴ Turpat, 132.l., 7.-8.lpp.; Turpat, 131.l., 5.lp.

⁹³⁵ Saskaņā ar Apbedīšanas pakalpojumu kantora datiem draudze izmantoja 39,53 m² dzīvojamās platības, 14,33 m² nedzīvojamās platības un 28,5 m² pagrabu. – LVA 1448.f., 1.apr., 131.l., 17.lp.

⁹³⁶ Turpat, 5.lp.

⁹³⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 131.l., 17.lp.

⁹³⁸ Turpat, 17.lp.

⁹³⁹ Turpat, 16.lp.

⁹⁴⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 8.l., 111.lp.

⁹⁴¹ Turpat, 111.lp.

likumdošanas attiecībā uz “religiskajiem kultiem”, tādēļ RKLP pilnvarotā J.Restberga nostāju bieži vien veidoja RKLP priekšsēdētāja sniegtie padomi.

Tiesa gan vietējās varas pārstāvju prasību RKLP pilnvarotā atzinums neietekmēja, un 1957.g. 15.janvārī, ziņojot par minēto gadījumu savā pusgada atskaitē RKLP vadībai Maskavā, J.Restbergs norādīja, ka likumdošanas pārkāpumi no vietējo varas orgānu puses joprojām nav korekti atrisināti – proti, nepareiza ir gan Apbedīšanas biroja pieprasītā paaugstinātā kapsētas ēkas mēneša nomas maksa no draudzes, gan šī jautājuma nodošana izskatīšanai Valsts arbitražā.⁹⁴² 1957.g. maijā Rīgas izpildkomitejas Apbedīšanas kantoris noteica Peitavas ielas draudzei samaksāt nomas maksu par izmantotajām kapsētas ēkas telpām jau 9500 rubļu apmērā. Prasību apstiprināja arī Rīgas pilsētas Kirova rajona tautas tiesa, kas atzina, ka draudzes izmantotās telpas uzskatāmas par dzīvojamām, tātad tādām, par kurām draudzei nepieciešams ar kantori slēgt līgumu par nomu.⁹⁴³

Tomēr ebreju draudze joprojām negrasījās ar to samierināties un nekavējoties vērsās LPSR Augstākajā tiesā, lai lēmumu pārsūdzētu. Papildu sarežģījumus radīja apstākļi, ka draudzei izpostītās pirmsapbedīšanas ēkas vietā nācās pēc kara šiem mērķiem pielāgot ēku, kurā kādreiz mitinājās kapsētas personāls, tādēļ draudzes galvenais iebildums ietvēra to, ka ēka nevar tikt uzskatīta par dzīvojamo, jo jau kopš 1945.g. izmantota apbedīšanas rituāliem. Vienlaikus ebreju draudze izcēla neētiskos aspektus, proti, to, cik nepieņemams ir tas, ka kapsētā dzīvo cilvēki, kas nav saistīti ar kapsētas darbiem.

Lai panāktu ebreju draudzei labvēlīgu rezultātu, 1957.g.9.maijā tās priekšsēdētājs Š.Golbergers atkārtoti uzrunāja RKLP pilnvaroto, lūdzot draudzes pozīciju atbalstīt un ziņot par to Augstākajai tiesai. RKLP pilnvarotais J.Restbergs draudzes lūgumu izpildīja un 1957.g. 17.maijā vērsās pie Augstākās tiesas priekšsēdētāja J.Radziņa. Balstoties uz saņemtajiem RKLP norādījumiem, J.Restbergs atzina Peitavas ielas draudzes izklāstītos argumentus un apstiprināja, ka Kirova rajona tautas tiesas lēmums ir nepareizs un tāpēc - atceļams. Pilnvarotais J.Restbergs atsaucās gan uz likumdošanu, kas paredzēja, ka vietējām padomēm jānodod telpas draudzēm reliģiskiem mērķiem bezmaksas lietošanā, gan uz augstākstāvošo direktīvo orgānu norādījumiem par to, ka iedzīvotāju mitināšanās kapsētu teritoriju ēkās nav vēlama. Tāpat viņš uzsvēra, ka minētais jautājums nevar tik izšķirts tautas tiesā vai Valsts arbitražā, bet gan tikai administratīvā kārtībā.⁹⁴⁴ Tomēr, neskatoties uz RKLP pilnvarotā

---

⁹⁴² LVA 1448.f., 1.apr., 255.l., 103.lp.

⁹⁴³ LVA 1448.f., 1.apr., 131.l., 5.lp.

⁹⁴⁴ Turpat, 5.-7.lp.

iebildēm, LPSR Augstākā tiesa 1957.g.18.jūnijā atstāja Kirova rajona tautas tiesas lēmumu par spēkā esošu un noraidīja Peitavas ielas draudzes sūdzību.⁹⁴⁵

Draudze gan neatlaidīgi turpināja rakstīt RKLP pilnvarotajam, cerībā, ka viņš spēs ietekmēt situāciju. Tā 1957.g. 9.jūlijā Peitavas ielas draudzes priekšsēdētājs Š.Golbergers nosūtīja RKLP pilnvarotajam J. Restbergam vēstuli, kurā lūdza panākt, lai Apbedīšanas kantoris atceltu prasību par ēkas nomas maksu, atkārtoti akcentējot ētiski nepieļaujamus apstākļus, ko radīja iemītnieku dzīvošana tajā: cilvēki izmantoja radio, spēlēja mūzikas instrumentus, dziedāja, dejoja – darīja lietas, kas kapsētas teritorijā nav pieņemamas.⁹⁴⁶ Turklāt kopā ar “dzīvojamo ēku” draudze lūdza nodot tās lietošanā arī apbedīšanas ceremonijām izmantoto hallu, kas tāpat atradās Apbedīšanas biroja pārziņā. Lai gan RKLP pilnvarotais J.Restbergs šajā jautājumā draudzi joprojām atbalstīja un 1957.g.11.jūlijā Rīgas izpildkomitejas priekšsēdētājam norādīja, ka uzskata par nepieciešamu sagatavot līgumu par abu ēku bezmaksas un beztermiņa nodošanu ebreju draudzes lietošanā, - stāvoklis nemainījās.⁹⁴⁷

Minētais Rīgas Peitavas ielas draudzes piemērs labi raksturo problēmas pārvaldes mehānismā. Vietējās varas orgāni, kas nebija tieši pakļauti RKLP pilnvarotajam, bieži vien neievēroja viņa norādījumus un neizprata RKLP realizēto politiku, darbībā balstoties vien uz saviem pieņēmumiem. Šāda prakse bija raksturīga ne tikai LPSR. Praktiski visās PSRS vietējās varas institūcijas izvērsa administratīvos mērus pretrunā ar padomju likumdošanu.⁹⁴⁸ Šis jautājums pastāvīgi tika pārrunāts RKLP pilnvaroto Vissavienības sanāksmēs, uzsverot, ka sūdzību raisīšana nevajadzīgi aktivizē reliģiskās draudzes un tādējādi nodara lielu „ļaušanu” rūpīgajam RKLP darbam.⁹⁴⁹

Sarežģījumi radās arī jaunas kapsētas ēkas celtniecības mēģinājumos. Tā kā Peitavas ielas draudzei neizdevās panākt vienošanos ar Apbedīšanas kombinātu saistībā ar telpu izmantošanu kapsētas ēkā, ko vietējā vara nomāja kā dzīvojamo, tad 1960-to gadu sākumā apbedīšanas rituālu veikšanai draudzei kapsētā tika piešķirts koka šķūnis. Ņemot vērā, ka to nevarēja apkurināt, ēka nebija piemērota minētajām funkcijām, pat neskatoties uz tajā veikto remontu (protams, par pašas draudzes resursiem). Tāpēc, lai būtu iespēja ievērot nepieciešamos rituālus labiekārtotā un siltā telpā, kopš 1967.g. draudzes vadība aktīvi centās panākt daļēji

---

⁹⁴⁵ LVA 1448.f., 1.apr., 16.l., 32.lp.

⁹⁴⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 132.l., 7.-8.lp.

⁹⁴⁷ Turpat, 9.lp.

⁹⁴⁸ LVA 1448.f., 1.apr., 269.l., 9.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 266.l., 36.lp.

⁹⁴⁹ Turpat, 157.l., 139.lp.

nodedzinātās, hallai pieguļošās pirmsabedīšanas celtnes atjaunošanu.⁹⁵⁰ Pirmais solis uz to bija ūdens ierīkošana kapsētā – mirušo nomazgāšanai –, to draudze paveica līdz 1968.g. rudenim.⁹⁵¹

Lai uzsāktu pašas ēkas celtniecības darbus, draudzei bija nepieciešams saņemt atļauju no Labiekārtošanas kombināta, kura pārziņā atradās kapsēta. Sākotnēji draudzei atteica “līdzekļu neesamības dēļ”, taču 1969.g., kad draudze pati, pateicoties ebreju ziedojumiem, līdzekļus savāca un pasūtīja tehnisko dokumentāciju, to izdevās saskaņot ar Labiekārtošanas kombināta direktoru. Jau 1969.g. maijā draudze uzsāka ap 100 m² lielās piebūves remontdarbus⁹⁵², un līdz novembrim bija paveikta lielākā daļa – atjaunotas sienas, griesti un uzlikts jumts, ievietoti 7 logi un divas durvis. Vienlaikus draudze pārsedza jumtu arī hallai. Ziemai sākoties, kā saprotams, laikapstākļu dēļ, darbi tika pārtraukti, bet jau nākamā gada pavasarī tie atsākās.⁹⁵³

1970.g. maijā draudze plānoja uzsākt apdares darbus un vērsās pie Labiekārtošanas pārvaldes, lai saņemtu nepieciešamos apkurei un celtniecībai materiālus,⁹⁵⁴ taču šajā laikā bija mainījusies Labiekārtošanas kombināta vadība, radot virkni šķēršļu. Jaunais direktors A.Krišjānis norādīja, ka, lai turpinātu remontdarbus, draudzei nepieciešams saņemt atļauju no visām augstākstāvošajām rajona instancēm, neskatoties uz to, ka atļauju no Labiekārtošanas kombināta draudze jau bija saņēmusi un varēja uzrādīt arī apliecināšus dokumentus.⁹⁵⁵ Iespējams, iepriekšējais kombināta direktors, sniedzot atļauju, tehnisko dokumentāciju nesaskaņoja ar augstākstāvošo vadību, līdz ar to jaunajam kombināta direktoram radās formāls iemesls remontdarbus apturēt.

Sakarā ar “laikus nesaskaņoto” projektu 1970.g.3.jūnijā Labiekārtošanas kombināta direktors noteica Rīga Peitavas ielas draudzei, ka strādniekiem, kas veic remontu, ieeja kapsētas teritorijā ir aizliegta,⁹⁵⁶ taču tā kā draudzei bija sava atslēga no hallas, tad, neskatoties uz kombināta direktora ierobežojumiem, remontdarbi tika turpināti – lielākoties vakaros pēc darba laika beigām.⁹⁵⁷

Stāvokli vēl komplicētāku padarīja ugunsgrēks, kas pēc aptuveni divām nedēļām izcēlās kapsētas hallā. 1970.g.18.jūnija vakarā kāds ļaunprātīgi aizdedzināja ēkas iekšienē esošus priekšmetus – uzklāto galdautu un uz kanceles atstāto apģērbu –, kā rezultātā aizdegās gan

---

⁹⁵⁰ LVA 1419.f., 3.apr., 282.l., 65.lp.

⁹⁵¹ LVA 1419.f., 1.apr., 49.l., 76.lp.

⁹⁵² LVA 1419.f., 1.apr., 49.l., 116.lp.

⁹⁵³ Turpat, 81.lp.

⁹⁵⁴ Turpat, 93.lp.

⁹⁵⁵ Turpat, 107.lp.

⁹⁵⁶ Turpat, 115.lp.

⁹⁵⁷ Turpat, 113.lp.

kancele, gan galds. Kapsētas pārzinis un darbinieki tobrīd atradās kapsētā un nekavējoties reaģēja, tāpēc izraisīto ugunsgrēku izdevās apturēt, neradot būtiskus zaudējumus. Nav zināms, vai notikušais bija provokācija no kāda vietējās varas pārstāvja puses vai tikai sagadīšanās, taču, kad vietējās varas veidota komisija nākamajā dienā pēc ugunsgrēkā sastādīja aktu, tad tika konstatēti “rupji” ugunsdrošības noteikumu pārkāpumi no ebreju reliģiskās draudzes puses sakarā ar remontdarbiem hallas piebūvē, kā rezultātā draudzei stingri noteica tos pārtraukt līdz likumīgās atļaujas iegūšanai. Papildus būvniecības projekta saskaņošanai draudzei līdz 1970.g. 1.augustam tika noteikts izpildīt vēl virkni prasību ugunsdrošībā: saskaņot atjaunotās pirmsapbedīšanas celtnes plānojumu ar Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrību, izplānot tajā metālisku dūmvadu, nojaukt pieguļošo, pirmsapbedīšanas rituāliem izmantoto koka šķūni, kā arī izvākt no telpām visas tai piederošās mantas un materiālus.⁹⁵⁸

Halla tika pilnībā nodota Šmerļa kapu pārziņa rīcībā, tātad formāli ebreju reliģiskajai draudzei vairs nebija iespēju kapsētā veikt apbedīšanas rituālus. Labiekārtošanas kombināta pieņemtā 1970.g.26.jūnijā pavēle noteica kapsētas pārzinim pastiprināt kontroli un aizliegt ieeju hallā visiem “svešiniekiem”. Vienlaikus viņam bija jāparūpējas, lai iekšienē tiktu izvietots kombināta, nevis ebreju reliģiskās draudzes apbedīšanas inventārs.⁹⁵⁹ Jāpieņem gan, ka pavēle netika pienācīgi izpildīta, jo 1970.g.10.jūlijā Labiekārtošanas kombināts vērsās pie Proletāriešu rajona milicijas, lūdzot pieņemt “administratīvus mērus”, lai pārtrauktu draudzes realizētos remontdarbus kapsētā, kurus tā turpināja pretrunā ar kombināta pavēli.⁹⁶⁰

Vietējie varas orgāni ar nodomu kavēja draudzes darbību, un izvirzītās birokrātiska rakstura prasības tika izmantots vien kā iegansts. Kad 1970.g.13.jūlijā draudzes vadībai izdevās saņemt atļauju remontdarbiem no visām Proletāriešu rajona instancēm un atlikuši bija vien nelieli apdares darbi, kāda no rajona komisijām saskatīja novirzes no iesniegtā projekta un tādēļ aizliedza telpu iekārtošanu pabeigt.

Draudze ar lūgumu palīdzēt minētajā jautājumā 1970.g. 20.jūlijā vērsās pie Rīgas pilsētas izpildkomitejas vadības un drīz pēc tam – arī pie RLP pilnvarotā, taču Rīgas pilsētas izpildkomiteja, izskatot draudzes sūdzību, lēmumu par remontdarbu apstādināšanu atzina par pareizu, pamatojoties uz to, ka tie tika uzsākti nelikumīgi.⁹⁶¹ Svarīgi, ka šajā gadījumā izpildkomitejas pozīcija pilnībā sakrita ar RLP pilnvarotā P.Liepas attieksmi, un, ļoti iespējams, pat bija tieši viņa iniciēta, tā kā savā ilggadīga atskaitē RLP priekšsēdētājam

---

⁹⁵⁸ LVA 1419.f., 1.apr., 49.l., 113.-114.lp.

⁹⁵⁹ Turpat, 112-113.lp.

⁹⁶⁰ Turpat, 108.lp.

⁹⁶¹ Turpat, 107., 116.lpp.

V.Kurojedovam par 1970.g., P.Liepa atzīmēja, ka Peitavas ielas draudzes veiktā kapsētas ēkas atjaunošana ir iepriekšējā Labiekārtošanas kombināta vadības nolaidība, un attiecībā uz to veikti noteikti pasākumi.⁹⁶²

Tomēr arī šajā gadījumā ebreju draudze bija neatlaidīga. Minētās ēkas atjaunošanā draudze ieguldīja ievērojamus līdzekļus un atlika vien sīki remontdarbi, turklāt ēka bija ļoti nepieciešama, lai varētu nodrošināt apbedīšanu saskaņā ar ebreju tradīcijām. Tādēļ draudze turpināja vērsties gan pie RLP pilnvarotā, gan pie vietējiem varas orgāniem⁹⁶³, līdz visbeidzot remontu izdevās pabeigt un no 1971.g. 8.janvāra ēka tika nodota ekspluatācijā draudzei.⁹⁶⁴

Tik izvērstu šķēršļu virkne, kas draudzei bija jāpārvar, varētu būt skaidrojama ar 1970-to gadu sākumā pastiprināto anticionisma politiku, ar kuru neizbēgami tika saistītas arī ebreju reliģiskās draudzes. Tomēr kopumā visā apskatāmajā periodā jaunu reliģisku ēku celtniecība, tai skaitā kapsētās, tika uzlūkota kā reliģisko draudžu tieksme paplašināt savu darbību, un līdz ar to tika pēc iespējas ierobežota. Lai gan formāli ēku celtniecība draudzēm nebija aizliegta, RLP pilnvarotais kopā ar vietējās varas orgāniem radīja birokrātiskus šķēršļus, kas šo procesu padarīja daudz ilgāku, un iespējamu tikai, pateicoties draudzes finansiālajiem resursiem un uzstājībai.

Līdzīgi arī Rēzeknes gadījumā, kur Ebreju kapsētas pirmsapbedīšanas celtnie bija nodedzināta Otrā pasaules kara laikā un saglabājās tikai ēkas pamati, ebreju draudze 1957.g. oktobrī nolēma uz tiem uzcelt jaunu ēku. Lai saņemtu atļauju, Rēzeknes ebreju draudze vērsās pilsētas izpildkomitejā, kas savukārt norādīja, ka nepieciešama atļauja no RKLP pilnvarotā, bet RKLP pilnvarotais J.Restbergs iesākumā pieprasīja draudzei sastādīt plānu.⁹⁶⁵ Tādā veidā, lai gan prasība netika noraidīta, tās īstenošana bija maksimāli apgrūtināta.

3.3.4. Holokausta piemiņas vietas

Pēc Otrā pasaules kara beigām, atgriežoties dzimtajās vietās, izdzīvojušajiem ebrejiem nācās saskarties ar to, ka Holokaustā nogalināto tuvinieku “apbedījuma” vietas bija neiezīmētas un grūti identificējamās. Atšķirībā no citām Austrumeiropas valstīm ebreji Latvijā lielākoties tika nogalināti netālu no savas dzīvesvietas – mežos, laukos, purvos. Turklāt Holokausts daudzējādā ziņā bija bezprecedenta notikums – tradicionālie ebreju piemiņas rituāli neskar šādu nāvi, arī masveida pārapbedīšanas jautājumu tradicionālā Halākas literatūra tieši neaplūko, līdz

---

⁹⁶² LVA 1419.f., 3.apr., 286.l., 25.lp.

⁹⁶³ LVA 1419.f., 1.apr., 49.l., 96.-97.lp.

⁹⁶⁴ Turpat, 121.lp.

⁹⁶⁵ LVA 1448.f., 1.apr., 132.l., 11.lp.

ar to tas sniedza ebrejiem interpretācijas brīvību⁹⁶⁶ un iespēju dažādās vietās veidot atšķirīgas piemiņas prakses.

Lai gan jau 1944.g. augusta beigās tika izveidota LPSR Ārkārtējā republikāniskā komisija, kas ar mērķi “izmeklēt vācu-fašistisko iebrucēju un viņu līdzgaitnieku nodarītos kaitējumus” darbojās līdz pat 1946.g. vasarai, masveida slepkavības vietu iezīmēšana un pārāpbedīšana notika tikai dažās vietās, turklāt atbilstoši politiskajai ideoloģijai. Holokausta upuri tika klasificēti kā “padomju mierīgie iedzīvotāji”.⁹⁶⁷ Situāciju nevarēja ietekmēt arī pieaicinātie uz komisijas izpētes vietām izdzīvojušie vai no evakuācijas atgriezušies ebreji. Tā Benciāns Kaplāns, kurš tika iekļauts komisijā un darbojās arī kā Rīgas Peitavas sinagogas priekšsēdētājs, neatlaidīgi uzstāja, lai noslepkavotos identificētu kā ebrejus, taču bija spiests parakstīt slēdzienus par “padomju pilsoņiem”.⁹⁶⁸

Lielu uzmanību padomju varas iestādes kopš Otrā pasaules kara beigām pievērsa tieši brāļu kapu iekārtošanai, kur uzstādīja tradicionālos obeliska formas pieminekļus⁹⁶⁹, savukārt Holokausta vietas lielākoties palika neiezīmētas un neapkoptas.⁹⁷⁰ Nereti šīs vietas kļuva par mērķi “zelta meklētājiem”, kuri tās uzraka, meklējot dārglietas. Šāda situācija 1940-to gadu beigās bija raksturīga, piemēram, Rumbulā – vienā no lielākajām slepkavības vietām.⁹⁷¹ Tāpat arī Rēzeknē ap 1947.g. masveida slepkavības vietās parādījās “zelta meklētāji”. Lai gan Rēzeknes ebreji šajā saistībā vērsās pie vietējās varas, jautājums palika bez uzmanības. Paši ebreji centās izkaisītās un apgānītās mirstīgo paliekas savākt un apbedīt.⁹⁷²

Līdz ar to, pasākumi Holokausta piemiņas vietu iekārtošanā šajos gados tika īstenoti, tieši pateicoties vietējo ebreju iniciatīvai. Tā piemēram, Bauskā kāds ebrejs Jeforjevs, kura vecāki,

---

⁹⁶⁶ Agrīnajos rabīnistiskajos tekstos netiek diskutēts par kolektīvu pārāpbedīšanu, bet drīzāk par atsevišķiem gadījumiem, kas attiecas uz atsevišķa indivīda pārāpbedīšanu. Šulhan-Aruha avoti, uz kuriem tiek balstīta argumentācija, ietver divus ar to saistītus noteikumus. Pirmais nosaka, ka mirušais, kas miris atklātā laukā nedrīkst tikt pārvietots. Otrais – ka mirušo nedrīkst pārāpbedīt, pat, ja jaunā apbedījuma vieta ir cienījamāka. Attiecībā uz otro gadījumu ir pieļaujami tikai trīs izņēmumi: 1) ja mirušais tiek pārāpbedīts tuvāk viņa priekštečiem 2) ja mirušais tiek pārāpbedīts Izraēlā 3) kad esošā apbedījuma vieta var tikt apgānīta no ne-ebreju puses. – Deutsch D. Exhumations in Post-War Rabbinical Responsas.// Dreyfus J-M., Anstett E. *Human Remains in Society: Curation and Exhibition in the Aftermath of Genocide and Mass-Violence*. Manchester: Manchester University Press, 2016, pp. 92-93.

⁹⁶⁷ Bērziņš D. *Sociālās atmiņas ētika un komunikācija: holokausta diskursi Latvijā (1945-2014): promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2015, 239.-240.lpp.

⁹⁶⁸ Dāvida Zilbermana (dz. 1934.g.) atmiņas, pierakstīja K. Barkane 2012.g. 12.jūlijā.

⁹⁶⁹ Zelče V. Uzvaras svētki padomju Latvijā. // Muižnieks N., Zelče V. *Karojošā piemiņa: 16. marts un 9. maijs*. Rīga: Zinātne, 2011. 213.–215. lpp.

⁹⁷⁰ Sk. pielikumā 3.20. att.

⁹⁷¹ Oppermann P. A. *The Rumbula Memorial. A Case of Jewish Holocaust Commemoration in Soviet Latvia: Master thesis*, Sweden, Uppsala University, 2014, p. 39.

⁹⁷² Рочко И. Жертвы, спасенные и спасатели // Волкович Б., Олехнович Д., Рочко И. и др. *Холокост в Латгалии*. Даугавпилс, 2003, с. 104.

brāļi un māsas bija nogalināti Holokaustā, pēc kara regulāri brauca uz masu slepkavības vietu Vecsaules pagasta mežā un rūpējās par tās sakārtošanu.⁹⁷³ Savukārt izdzīvojušie Tukuma ebreji, lai iemūžinātu Holokaustā nogalinātos pilsētas ebrejus, bija iecerējuši veikt upuru identificēšanu un pārapbedīšanu no slepkavības vietas pie Valguma ezera uz ebreju kapsētu, taču, pirmajos pēckara gados vietu apmeklējot, konstatēja, ka upurus nemaz nav iespējams atpazīt, tādēļ ap 1946.g. nolēma slepkavības vietā ierīkot vienu lielu masu kapu, nolasot attiecīgās lūgšanas. Pārapbedītas tika vien rabīna Levi Lihtenšteina mirstīgās atliekas, kas vienīgās bija izšķiramas.⁹⁷⁴

Būtiskākais solis, kuru pirmajos pēckara gados mirušo piemiņas saglabāšanai veica ebreji, bija Holokausta vietu – attiecīgi mirušo pīšļu – norobežošana. Tā kā materiālo līdzekļu iespējas bija ierobežotas, tad šim mērķim ebreji pamatā izmantoja ļoti vienkāršus materiālus. Daudzviet (piemēram, Viļānos, Rucavā, Subatē u.c.) ebreji izveidoja t.s. kāršu žogus. Tas bija sava veida pagaidu risinājums, līdz brīdim, kad rastos līdzekļi permanentākām struktūrām.⁹⁷⁵ 1940-ajos gados un 1950-to gadu sākumā tikai nedaudzās vietās uzstādīja pieminekļus vai piemiņas plāksnes, taču, salīdzinot ar vēlākajiem pieminekļiem, tiem vēl bija raksturīga līdzība ar tradicionālajiem ebreju kapakmeņiem – gan teksta izklāstā, gan valodā un vēstījumā. Šajā ziņā izteiksmīgs ir Jaunjelgavas piemērs, kur 1940-ajos gados ebreji, veicot Holokausta upuru pārapbedīšanu Ebreju kapos, uzstādīja pieminekli ar uzrakstu tradicionālas ebreju epitāfijas formā.⁹⁷⁶

Atšķirīga situācija bija Rīgā, kur iniciatīvu lielāko piemiņas vietu iezīmēšanā un sakopšanā pauda ebreju reliģiskā draudze, līdz ar to šādiem pasākumiem bija nepieciešama RKLP pilnvarotā atļauja. 1949.g. otrajā pusē Rīgas ebreju draudze vērsās pie RKLP pilnvarotā, lai veiktu mirstīgo atlieku pārapbedīšanu no masveida slepkavību vietām Salaspilī, Biķernieku mežā un Rumbulā uz Rīgas Ebreju kapsētu, uzstādot tajā pieminekli. Sākotnēji RKLP pilnvarotajam J.Restbergam nebija skaidras nostājas šajā jautājumā, un, acīmredzot cenšoties novilcināt konkrētas atbildes sniegšanu, viņš ierosināja draudzei sagatavot pieminekļa skici ar plānotajiem uzrakstiem. Tomēr, izklāstot situāciju RKLP priekšsēdētājam, J.Restbergs atzina, ka šaubās par šāda pasākuma pieļaujamību. Viņu satrauca apstākļi, ka pārapbedīšana

⁹⁷³ LVA 1448.f., 1.apr., 129.l., 8.lp.

⁹⁷⁴ Карасин Я. *Евреи города Тукумс. Латвия. (общественно-исторический очерк)*. с. 48.

⁹⁷⁵ Piemēram, Subatē vēlākajos gados kāršu žoga vietā tika uzstādīts betona stabu un metāla cauruļu žogs ar pieminekli. – Bērziņš D. *Sociālās atmiņas ētika un komunikācija: holokausta diskursi diskursi Latvijā (1945-2014): promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2015, 237.lp.

⁹⁷⁶ Ļenskis I. (sast.). *Holokausta piemiņa Latvijā laika gaitā (1945-2015): izstādes katalogs*. Rīga: muzejs "Ebreji Latvijā", 2017, 22.lp.; Sk. pielikumā 3.21. un 3.22. att.

ievērojami palielinātu kapsētas apmeklētāju skaitu un ka viss process raisītu ebreju vidū nepareizu padomju varas politikas interpretāciju. Ar to, iespējams, domātas pilnvarotā bažas par to, ka ebreji atļauju iztulkotu kā atbalstu Holokausta naratīva izcelšanai padomju upuru diskursa ietvaros. Būtiski, ka J.Restbergs šajā situācijā apsvēra iespēju piedāvāt mirstīgās atliekas atstāt slepkavības vietās, un, gadījumā, ja vietējās izpildkomitejas atzītu to par pieļaujamu, tajās arī uzstādīt pieminekļus,⁹⁷⁷ taču RKLP priekšsēdētājs I.Poļanskijs, 1949.g. 12. decembrī atbildot J.Restbergam, šādu iespēju nepieļāva. Formāli aizlieguma iemesls tika skaidrots ar to, ka reliģiskās draudzes var nodarboties tikai ar reliģiska rakstura jautājumiem, kam ir saistība ar ticīgajiem, savukārt starp mirušajiem ebrejiem bija arī neticīgie ebreji un, iespējams, pat neebreji, proti, risināt pārapbedīšanu un pieminekļa uzstādīšanu varēja tikai valsts un sabiedriskās organizācijas, nevis reliģiskā draudze.⁹⁷⁸ Jāatzīmē, ka arī citu PSR pilsētās šādi reliģisko draudžu mēģinājumi organizēt plašāku Holokausta upuru pārapbedīšanu pirmajos pēckara gados netika pieļauti, ņemot vērā, ka tas varēja piesaistīt lielu skaitu ebreju.⁹⁷⁹

Nākamie Rīgas ebreju reliģiskās draudzes centieni šajā jomā atkal parādījās tikai līdz ar “atkusni”, kad pieauga cerības par režīma attieksmes maiņu. 1957.g. RKLP pilnvarotais J.Restbergs novēroja, ka Rīgas Peitavas ielas draudze velta daudz uzmanības ebreju masveida slepkavību vietu labiekārtošanas jautājumam.⁹⁸⁰ 1958.g.1.oktobrī draudzes vadība atkal vērsās pie RKLP pilnvarotā J.Restberga un lūdza atbalstu, lai saņemtu no LSPR MP atļauju Holokaustā mirušo ebreju pārapbedīšanai no Biķernieku meža uz Rīgas Ebreju kapsētu.⁹⁸¹ Vēl 1959.g. 23.janvārī pilnvarotais J.Restbergs atskaitē RKLP priekšsēdētājam atzīmēja, ka Rīgas ebreji ik pa laikam ierosina jautājumu par Holokausta upuru pārapbedīšanu, taču arī “atkušņa” laikā varas orgānu attieksme pret Holokausta upuru vietām nemainījās. RKLP pilnvarotais J.Restbergs saglabāja pirmajos pēckara gados izveidojušos nostāju un draudzes lūgumus noraidīja, šajā gadījumā pamatojumu balstot uz to, ka no slepkavību laika pagājis vairāk nekā 14 gadu, tādēļ grūti izšķirt upuru vidū tieši ebrejus.⁹⁸²

Rezultātā Rīgas ebreju reliģiskās draudzes vadītāji drīzumā pārtrauca meklēt redzamu iesaisti Holokausta piemiņas vietu iekārtošanā. Šos centienus, sākot ar 1961.g., pārņēma

---

⁹⁷⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 246.l., 90.-91.lpp.

⁹⁷⁸ Turpat, 1.l., 74.lp.

⁹⁷⁹ Šādi mēģinājumi bija, piemēram, Odesā, Kameņecā-Podoļskā, Novogradā-Voliņiskā. – Altshuler M. *Religion and Jewish Identity in the Soviet Union, 1941-1964*. Waltham, MA: Brandeis University Press, 2012, pp. 219-220.

⁹⁸⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 16.l., 1.lp.

⁹⁸¹ Turpat, 133.l., 18.lp.

⁹⁸² Turpat, 257.l., 150.lp.

neformāla ebreju jauniešu grupa, tādējādi izvairoties no RKLP pilnvarotā uzraudzības un jurisdikcijas. Ebreju aktīvistu iniciatīvas rezultātā Rumbulas mežā tika organizētas regulāras neoficiālas tikšanās, kuru laikā tīrīja un iezīmēja slepkavības vietu un pieminēja Holokausta upurus.⁹⁸³ Faktiski vienīgā draudzes iesaiste – tiesa gan netieša – bija cilvēku informēšana par to. Ņemot vērā ievērojamo Peitavas ielas sinagogas apmeklētāju skaitu ebreju svētku laikā, minētie aktīvistu 1963.g. Jom-Kipur laikā pie sinagogas izvietoja zīmīti, kas vēstīja par tā paša gada 29.septembrī paredzēto pulcēšanos Rumbulas mežā.⁹⁸⁴ Nākamajā gadā, cenšoties iesaistīt vēl plašāku cilvēku loku, organizatori pat mēģināja panākt, lai sinagogas vadība par gaidāmo Rumbulas labiekārtošanas tikšanos publiski paziņo Jom-Kipur lūgšanu laikā, taču draudzes priekšsēdētājs M.Tabaksmans šādu iespēju noraidīja, skaidri apzinoties, ka nesaskaņots ar RKLP pilnvaroto paziņojums, varētu radīt draudzei sarežģījumus. Tiesa gan, tā kā uz sinagogas durvīm atkal parādījās informējoša par pasākumu Rumbulas mežā zīmīte, tad M.Tabaksmans tāpat bija spiests rakstīt paskaidrojošu ziņojumu RKLP pilnvarotajam un taisnoties, ka zīmītes izvietošana nebija draudzes iniciatīva.⁹⁸⁵

Arī ārpus Rīgas vietējo ebreju aktivitātes Holokausta piemiņas vietu labiekārtošanā “atkušņa” gados pieauga. Lai gan tās joprojām pamatā notika, nesaskaņojot ar RKLP pilnvaroto, jāpieņem, ka, atšķirībā no pirmajiem pēckara gadiem, 1950-to gadu otrajā pusē šādi pasākumi vairs nebija iespējami bez vietējās varas iesaistes. Šajā laikā uzstādītajos pieminekļos bija redzams padomju ideoloģijas atspoguļojums, tie tika veidoti padomju stila obelisku vai stēļu formā ar raksturīgo padomju terminoloģiju, neatkarīgi no tā, vai tos uzstādīja paši vietējie ebreji vai padomju varas iestādes, taču jāizceļ, ka atsevišķos gadījumos ebrejiem izdevās panākt arī tiešu vai netiešu atsauci uz upuru tautību, piemēram, minot to tekstā vai izmantojot ebreju valodu. Tā 1955.g. vasarā gravā blakus Dagdas Ebreju kapsētai, kur nacistu okupācijas laikā nogalināja vietējos ebrejus, tika uzstādīts 3 metru augsts marmora piemineklis ar uzrakstu krievu valodā, kas vēstīja par nogalinātajiem 120 Dagdas “mierīgajiem iedzīvotājiem”, bet pieminekļa otrā pusē – uzrakstu jidiša valodā. Lai gan pilsētas izpildkomiteja noliedza jebkādu saistību ar pieminekļa uzstādīšanu un tās priekšsēdētājs apgalvoja, ka par tā parādīšanos nekas nav zināms, apšaubāms, ka tik lielu pieminekli būtu iespējams uzstādīt bez vietējās varas ziņas.

---

⁹⁸³ Oppermann P.A. *The Rumbula Memorial. A Case of Jewish Holocaust Commemoration in Soviet Latvia: Master thesis*, Sweden, Uppsala University, 2014, pp. 48-49.

⁹⁸⁴ Цейтлин Б. Ш. *Документальная история евреев Риги*. Израиль, 1989, с. 343.

⁹⁸⁵ LVA 1419.f., 1.apr., 49.l, 48.lp.

Uzraksts jidišā nepārprotami vedina domāt, ka tajā piedalījās ebreji, kuri diez vai būtu izvēlējušies tik ideoloģizētu uzrakstu, ja rīkotos bez varas iestāžu ierobežojumiem.⁹⁸⁶

Savukārt Kārsavā ebrejiem 1957.g. masveida slepkavības vietā Naudaskalnā ar vietējās izpildkomitejas atļauju izdevās uzstādīt pieminekli, kas gan krievu valodā, gan ivritā liecināja par to, ka upuri bija ebreji. Tā uzraksts vēstīja: „*Mūžīga piemiņa Kārsavas ebrejiem – nevainīgiem upuriem, hitleriešu fašistu zvērīgi nogalinātiem un sadedzinātiem 7/VIII 1941.g.*”⁹⁸⁷ Līdz ar to, redzams, cik nozīmīgu lomu pieminekļu uzstādīšanas procesā šajos gados ieņēma vietējā vara.

Bija arī pretēji gadījumi, kad vietējā izpildkomiteja atteicās sniegt atļauju ar Holokausta upuru piemiņu saistītām aktivitātēm. Piemēram, 1961.g. Feiga Dimante Zilupes ebreju vārdā ierosināja Ebreju kapsētā nožogot daļu, kur pārapbedīti Holokausta upuri, uzņemoties segt visus ar to saistītos izdevumus, taču Zilupes izpildkomiteja nolēma to neatļaut. Šajā gadījumā ebreji meklēja atbalstu pie RKLP, taču RKLP pilnvarotā nostāja nebija mainījies. A.Saharovs, kurš tobrīd pildīja RKLP pilnvarotā pienākumus, Zilupes ebreju prasību noraidīja un atzina izpildkomitejas lēmumu par pareizu, atsaucoties uz formālo padomju varas pozīciju, ka norobežošana no nacionālā vai reliģiskā viedokļa ir nepareiza.⁹⁸⁸

Stingrāku uzraudzību Holokausta piemiņas jautājums padomju varas iestāžu acīs guva kopš 1967.g. otrās puses, saistībā ar ārpolitiskajām izmaiņām Tuvajos Austrumos un “anticionistiskās” propagandas pastiprināšanos. Šādas aktivitātes tika uzlūkotas kā ebreju nacionālisma izpausmes, tādēļ RLP pilnvarotais P.Liepa savā ikgadējā atskaitē RLP priekšsēdētājam par 1967.g. norādīja, ka novērota zināma “nacionālistiska aktivitāte” ebreju reliģisko draudžu vidū, ar to domājot Rīgas Peitavas ielas sinagogas pārstāvju lūgumu RLP pilnvarotajam ļaut uzstādīt par saviem līdzekļiem pieminekļus ebrejiem nacistu okupācijas laika masveida slepkavības vietās.⁹⁸⁹ Turklāt raizes par nevēlamām “nacionālisma” izpausmēm radās arī vietējo varas iestāžu līmenī. Spilgts piemērs ir Kārsava, kur pilsētas izpildkomiteja 1970.g. vasarā nolēma, ka 1957.g. uzstādītais Holokausta piemineklis ar vēstījumu par ebreju upuriem būtu nojaucams. Formālais iemesls tika minēts pielaistā gramatiskā kļūda krievu valodas uzrakstā.⁹⁹⁰

⁹⁸⁶ Dagdā tobrīd saskaņā ar RKLP pilnvarotā datiem dzīvoja ap 10 ebreju ģimeņu, līdz ar to jādomā, ka tā bija vietējo ebreju iniciatīva. – LVA 1448.f., 1.apr., 130.l., 4.lp.

⁹⁸⁷ LVA 2633.f., 4.apr., 53.l., 33.lp.; Sk. pielikumā 3.23. att.

⁹⁸⁸ LVA 1448.f., 1.apr., 174.l., 16.-17.lpp.

⁹⁸⁹ LVA 1419.f., 3.apr., 282.l., 65.lp.

⁹⁹⁰ Vārds „сожженным” bija uzrakstīts ar vienu „ж”. – LVA 2633.f., 4.apr., 53.l., 33.lp.

***

Kopumā var secināt, ka vietējo varas orgānu attieksme kapsētu jautājumā bija līdzīga – lai gan kapsētas formāli atradās to pārraudzībā, atbildīgās izpildkomitejas nevēlējās uzņemties rūpes par tām un veltīt resursus to sakārtošanai, gluži otrādi – vietējās varas pārstāvji meklēja veidus, kā gūt no kapsētām kādu materiālu labumu.

Papildus vietējās varas bezrūpībai, radās arī vandālisma problēma, ar kuru neviens no pārvaldes orgāniem aktīvi necīnījās. Vienīgi ebreju reliģisko draudžu neatlaidības un ieguldīto līdzekļu rezultātā kapsētu uzturēšanas darbi tika īstenoti arī praksē. Izplatīts veids, kā draudzes mēģināja atrisināt kapsētu problēmas bija pastāvīgās sūdzības, adresētas gan vietējās varas pārstāvjiem, gan RKLP (RLP) pilnvarotajam un centrālās varas orgāniem, taču tās reti kad sniedza rezultātu. Tas, cik daudz draudzēm izdevās panākt kapsētu aprūpē un saglabāšanā, bija lielā mērā atkarīgs gan no finansiālā aspekta, gan no personības faktora, tā kā daudzos gadījumos jautājumu atrisināja, balstoties uz “norunu” vai “pazīšanos”.

Holokausta vietu iezīmēšanu un pieminekļu uzstādīšanu lielā mērā virzīja paši vietējie ebreji. No vienas puses, tas tika īstenots, balstoties uz viņu izpratni un iespējām, bet no otras puses – ar Holokausta piemiņu saistītās aktivitātes varēja izpausties tikai padomju naratīva ietvaros, pieļaujamās atkāpes no kura visbiežāk noteica vietējās varas attieksme. Citādāki apstākļi bija Rīgā, kur lielāku ietekmi šajā jautājumā guva RKLP pilnvarotais, tā kā piemiņas vietu sakārtošanu sākotnēji uzņēmās Rīgas Peitavas sinagoga.

Šādu pasākumu būtisko lomu ebreju vidū apliecina Ilana Javica, (1945), kura atminas: „*Mums nebija ebreju skolas, mēs nezinājām valodu, un, tomēr, bija saglabāta paaudžu saikne: mēs sērojām par aizgājušajiem*”.⁹⁹¹

---

⁹⁹¹ Явиц И. Из прошлого в будущее: воспоминания об утраченном мире и возрождение еврейского национального самосознания. // Брановер Г., Фербер Р. (ред.) *Евреи в меняющемся мире. Материалы 6-й международной конференции*. Рига. Центр изучения иудаики Латвийского Университета, 2009, с. 84.

4. EBREJU RELIĢISKĀS PRAKSES IEVĒROŠANA

4.1. Ebreju svētku atzīmēšana

Jūdaismā svētki ir viens no svarīgākajiem ticības aspektiem. Svētki nosaka ebreju kopienas dzīves ritmu, ļauj visu uzmanību vērst uz attiecībām ar Dievu un baušļu ievērošanu. Ne mazāk nozīmīgs ebreju svētku ievērošanā ir arī sociālais aspekts – svētki uztur tradīciju dzīvu, sekmē kopības un piederības sajūtu.

Iespējams, paši nozīmīgākie svētki, kas atrodas ebreju dzīves centrā, ir Šabats. Saskaņā ar Toru, iestājoties Šabatam – no piektdienas saulrieta līdz sestdienas saulrietam –, ir aizliegts strādāt. Ņemot vērā, ka LPSR daudzus gadus pastāvēja sešu dienu darba nedēļa un izglītības iestādēs attiecīgi – mācību nedēļa, Šabata aizliegumu ievērošana ebrejiem saistījās ar lielām grūtībām. Piemēram, Rahmils Kiļs (1929-1993) bija ļoti ticīgs un centās katru sestdienu doties uz Rīgas Peitavas sinagogu, turklāt vienmēr gāja ar kājām. Neskatoties uz nogurumu un attālumu (sinagoga atradās ap 7-8 kilometru attālumā no mājām), viņš nekad līdz sinagogai sestdienā neizmantoja transportu, tomēr tai pat laikā atsevišķās sestdienās R. Kiļam nācās arī strādāt (viņš bija dzelzceļu strādnieks).⁹⁹² Kā atceras Leiba Pliners (dz. 1937), Šabatā nebija iespējas nestrādāt – visapkārt bija ļoti daudz ziņotāju un viegli varēja iekļūt „melnajā sarakstā”.⁹⁹³

Ar to arī iespējams izskaidrot nelielo sinagogas apmeklētību Šabatā, kurā reģistrētās draudzes regulāri organizēja kopīgas lūgšanas – pēc RKLP pilnvarotā V.Šeškēna vārdiem 1948.g., tās apmeklēja „skaitāmas vienības”.⁹⁹⁴ Rīgā, kas bija lielākā draudze, šis skaits saskaņā ar RKLP (RLP) pilnvarotā datiem apskatāmajā laikā svārstījās vidēji no 100-150 cilvēkiem, bet draudzēs ārpus Rīgas uz kopīgām lūgšanām Šabatā pulcējās aptuveni 12-30 ticīgo.⁹⁹⁵ Pamatā sinagogu Šabatā apmeklēja gados vecākie vīrieši, kas jau atradās pensijā, tāpēc skaitliski mazajās draudzēs ārpus Rīgas minjana sapulcēšana dažkārt radīja grūtības. Rašele Kukļa (dz.1936) atceras, ka Rēzeknes rabīns Š.Pliners pēckara gados pirms Šabata lūgšanām, lai sapulcētu 10 cilvēkus, bieži vien apstaigāja mājas, personīgi aicinot ebrejus uz sinagogu.⁹⁹⁶ Daugavpils sinagogā vēlākajos gados, kad nebija sapulcējies minjans, potenciālos lūgšanu dalībniekus aicināja, zvanot viņiem uz mājām.⁹⁹⁷

---

⁹⁹² Киль С. *Варакляны-Иерусалим: путешествие с семейным альбомом*, Иерусалим: Филобиблон, 2007, с. 80.

⁹⁹³ Leiba Plinera (dz. 1937.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, 2014.g.16.decembrī.

⁹⁹⁴ LVA 1448.f., 1.apr., 244.l., 35.lp.

⁹⁹⁵ Turpat, 247.l., 41.lp.; Turpat, 252.l., 25.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 142.l., 2.lp.

⁹⁹⁶ Rašeles Kukļas (dz. 1936.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, M.Gehta, 2013.g.10.martā.

⁹⁹⁷ VHA 38281 Leia Koltun Interview.

Uz parastām lūgšanām, kas pēc tradīcijas jānotur katru dienu – no rīta, pusdienu laikā un vakarā –, nepieciešamo 10 vīriešu kvorumu nevienā no draudzēm ārpus Rīgas gandrīz nekad nesapulcējās, tāpēc visbiežāk kopīgas lūgšanas tika noturētas tikai Šabatā – vienu vai divas reizes nedēļā.⁹⁹⁸ Izņēmums bija Tukuma un Krāslavas draudze, kurās pēc 1954.g. RKLP pilnvarotā datiem lūgšanu sanāksmes notika vispār tikai dažas reizes gadā.⁹⁹⁹

Rīgas sinagogā vienīgajā lūgšanas regulāri notika katru dienu. Pat vasaras periodā, kad ievērojama daļa ebreju atradās Jūrmalā un citās atpūtas vietās, nepieciešamais lūgšanām cilvēku skaits sapulcējās¹⁰⁰⁰, tomēr Šabatā apmeklētāju vienmēr bija vairāk. Piemēram, atskaitē par 1950.g. otro kvartālu, RKLP pilnvarotais J.Restbergs norādīja, ka šajā gadā ikdienas lūgšanas apmeklēja ap 40-50 cilvēku, bet Šabata – 150-250.¹⁰⁰¹

Plašāka Šabata tradīciju ievērošana bija raksturīga mājās, ģimenes lokā, kur to varēja darīt nemanāmi no citiem, taču tāpat bija jāsiglabā piesardzība. Piemēram, Mordehajs Drujāns (dz.1930) atceras, ka viņa mamma vienmēr piektdienā dedzināja sveces, bet, to darot, aizsedza logus – lai kaimiņi neredzētu.¹⁰⁰²

Lielākoties tradīcijas ievēroja tieši vecākā paaudze, kas bija uzaugusi Latvijā pirms kara, vēl atcerējās ebreju kopienas tradicionālo dzīvi un tiecās vismaz nelielu daļu no tās pēc iespējas saglabāt, savukārt jaunākā paaudze pakāpeniski no tradīcijām attālinājās. Tā Sāra Sloboder (dz.1926) atceras, ka viņa Šabata aizliegumus strikti neievēroja, piemēram, gan viņa, gan viņas brāļi un māsa piektdienā slēdza gaismu, bet mamma Šabatā gaismu nekad neslēdza.¹⁰⁰³

Sevišķi izteikti tika ievēroti ebreju lielākie svētki – Roš ha-Šana, Jom-Kipur, Simhat-Tora un Pesahs. Tāpat kā Šabatā, arī šajos svētkos ebreju tradīcija aizliedz strādāt, tomēr atšķirībā no Šabata, ebreju lielākie svētki ir tikai dažas reizes gadā un katru gadu iekrīt dažādos datumos, kas padomju varas apstākļos padarīja izvairīšanos no strādāšanas vienkāršāku. Tā Eta Pesja Volk (dz.1926) atceras, ka uz Roš ha-Šana un Jom-Kipur svētkiem nekad nestrādāja – vai nu noformēja atvaļinājumu, vai slimības lapu, bet vienmēr atrada veidu, kā neiet uz darbu.¹⁰⁰⁴

Latgales mazpilsētās tas bija vienkāršāk, jo daudzi ebreji strādāja vienā uzņēmumā vai artelī, un, atrodoties vairākumā, varēja to svētkos slēgt. Tā 1949.g. 24. un 25.septembrī – ebreju

---

⁹⁹⁸ LVA 1448.f., 1.apr., 255.l., 54.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 288.l., 37.lp.

⁹⁹⁹ LVA 1448.f., 1.apr., 253.l., 35.lp.

¹⁰⁰⁰ Turpat, 256.l., 111.lp.

¹⁰⁰¹ Turpat, 247.l., 41.lp.

¹⁰⁰² Mordehaja Drujāna (dz. 1930.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, 2014.g.16.decembrī.

¹⁰⁰³ Sāras Sloboder (dz. 1926.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, 2014.g.19.decembrī.

¹⁰⁰⁴ Etas Pesjas Volk (dz. 1926.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, 2014.g.15.decembrī

Jaunā gada dienās – Jēkabpilī tika slēgta frizētava Brīvības ielā 1. Arī Krustpils invalīdu arteļa priekšsēdētājs un patērētāju biedrības priekšsēdētājs (turklāt abi – LKP biedri) savas iestādes un tirdzniecības vietas šajās dienās slēdza, ļaujot darbiniekiem atzīmēt svētkus un nestrādāt, bet dzelzceļa strādnieku apgādes daļas priekšnieks (arī LKP biedrs) pārtrauca darbu un atzīmēja svētkus kopā ar darba biedriem.¹⁰⁰⁵

Rīgā bija vērojama stingrāka kontrole. Lai tomēr kaut uz neilgu laiku piedalītos kopējās svētku lūgšanās, ebreji darba vietā bieži izdomāja dažādus ieganstus, kuru dēļ bija nepieciešams uz brīdi iziet, un izmantoja šo brīdi, lai dotos uz sinagogu.¹⁰⁰⁶ Turklāt, tā kā liela daļa Rīgas ebreju strādāja tirdzniecības tīklos, tad viņi priecājās, ja svētku diena iekrita pirmdienā, jo tā bija brīvdiena daudzās Rīgas veikalos.¹⁰⁰⁷

Veids, kā izvairīties no darba, bija atkarīgs arī no valdošās politiskās situācijas. Piemēram, 1950-to gadu sākumā, pastiprinoties antirelīģiskajai propagandai un “kosmopolītu kampaņai”, šādi gadījumi nebija tik atklāti. 1952.g. RKLP pilnvarotais J.Restbergs savās atskaitēs RKLP priekšsēdētājam I.Poļanskijam atzīmēja, ka nekādi „darba disciplīnas” pārkāpumi svētku laikā starp ebrejiem perifērijā nebija ievēroti. Arī Rīgā 1952.g. valsts iestāžu darbinieki sinagogā bija novēroti vien ārpus darba laika. Tikai vienā atsevišķā gadījumā RKLP pilnvarotajam kļuva zināms, ka tas netika ievērots: kad kāds Rīgas izpildkomitejas darbinieks jau kārtējo gadu pēc kārtas uz svētku laiku saslima. Tiesa gan, viņam vienmēr bija slimības lapa.¹⁰⁰⁸ Šāda prakse – formāli „saslimt”, lai atzīmētu ebreju svētkus – bija ļoti izplatīta, sevišķi valsts iestādēs strādājošo ebreju vidū.¹⁰⁰⁹

Savukārt jau 1953.g. rudenī ebreju Jaunā gada svētkos bija vērojama pretēja situācija – jūtot valsts režīma liberalizāciju, liela daļa strādājošo ebreju svētku dienās ieradās darbā tikai uz dažām minūtēm „atrādīties”, bet realitātē nestrādāja un dienu pavadīja sinagogā lūdzoties.¹⁰¹⁰ Rēzeknē uz 1953.g. septembri vietējie pilsētas rūpniecības uzņēmumi, kuros strādāja galvenokārt ebreji, ar nodomu bija atstāti bez izejvielām, lai aizbildinoties ar darba neesamību, būtu brīvi reliģisko svētku dienās.¹⁰¹¹ 1955.g. ebreji jutās jau sevišķi brīvi svētku lūgšanu apmeklēšanā un daudzus vairs neuztrauca iespējamie sarežģījumi darba vietā.¹⁰¹²

---

¹⁰⁰⁵ LVA 1448.f., 1.apr., 246.l., 101.-103.lpp.

¹⁰⁰⁶ Turpat, 252.l., 23.lp.

¹⁰⁰⁷ Turpat, 257.l., 86.lp.

¹⁰⁰⁸ Turpat, 250.l., 35.lp.

¹⁰⁰⁹ Turpat, 62.lp.

¹⁰¹⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 128.l., 14.lp.

¹⁰¹¹ Turpat, 15.lp.

¹⁰¹² LVA 1448.f., 1.apr., 254.l., 130.lp.

Tādējādi iespējams uzskatāmi izsekot straujajai noskaņas maiņai ebreju vidū, atkarībā no valsts realizētās politikas.

RKLP pilnvarotais parasti katru gadu sekoja tam, lai vietējās izpildkomitejas tiktu brīdinātas par tuvāko ebreju svētku datumiem un nepieciešamajiem pasākumiem. Būtiskākais starp tiem bija kontrole – uzmanīšana darba vietās un sinagogās. Piemēram, 1950.g., tuvojoties reliģisko svētku periodam, LPSR MP izsūtīja atsevišķu direktīvu izpildkomitejām republikas rajonos, kuros darbojās reģistrētas ebreju reliģiskās draudzes vai nelegāli pastāvošas ticīgo ebreju grupas, norādot uz nepieciešamību pastiprināt kultūras un politisko darbu ebreju vidū, kā arī novērot ebreju reliģisko grupu darbību.¹⁰¹³ Līdzīgi 1952.g. LPSR MP vadība sniedza norādījumus rajonu izpildkomiteju vadībai vietās, kur ebreji sastāda ievērojamu iedzīvotāju skaitu, novērot “Lieldienu” svētkus.¹⁰¹⁴ Papildus rakstiskiem LPSR MP norādījumiem, RKLP pilnvarotais rajonu vadību brīdināja arī telefoniski.¹⁰¹⁵

Tomēr izpildkomiteju darbs ārpus Rīgas nebija pārlieku efektīvs. Var pieņemt, ka tas saistāms ar vājo informācijas apriti un sniegtie norādījumi par kontroli ebreju svētku laikā nenonāca līdz „vajadzīgajām” personām, bet visticamāk – vietējās izpildkomitejas visbiežāk izvēlējās uz to vienkārši „pievērt acis”. Piemēram, 1952.g., neskatoties uz to, ka RKLP pilnvarotais izsūtīja Daugavpils, Rēzeknes un Krāslavas rajona izpildkomitejai direktīvu vēstuli saistībā ar tuvojošos Pesahu, neviens no izpildkomitejas vadības neizpildīja tajā minētos norādījumus. Daugavpils rajona izpildkomiteja RKLP pilnvarotā inspektoram radušos situāciju skaidroja ar to, ka nesaprata direktīvās vēstules norādījumu un pieņēma, ka tas attiecas tikai uz rajona izpildkomitejas darbinieku aparātu.¹⁰¹⁶ Arī 1953.g. RKLP pilnvarotā inspektors no sarunas ar Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils pilsētas izpildkomitejas darbiniekiem noskaidroja, ka neviens viņu vidū nezināja par ebreju Jaunā gada svētkiem, tādēļ nepievērsa uzmanību ebreju kontrolei un „darba disciplīnas” pārkāpumus nemanīja.¹⁰¹⁷

Līdz ar to, sevišķi pirmajos pēckara gados, ebreju reliģiskajās aktivitātes ārpus Rīgas tika vāji kontrolētas un RKLP pilnvarotā ik gada atskaitēs lielākoties tika aprakstīta vien Rīgas draudžu darbība,¹⁰¹⁸ jo, kā 1952.g. pilnvarotais J.Restbergs atzina, “saviem spēkiem” viņš nespēja aptvert informāciju par ebreju svētku norisi visās vietās, kurās dzīvoja ebreji.¹⁰¹⁹ 1950-

---

¹⁰¹³ Turpat, 247.l., 70.lp.

¹⁰¹⁴ Turpat, 250.l., 34.lp.

¹⁰¹⁵ Turpat, 249.l., 116.lp.

¹⁰¹⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 127.l., 8.lp.

¹⁰¹⁷ Turpat, 128.l., 15.lp.

¹⁰¹⁸ Turpat, 247.l., 70.lp.; Turpat, 253.l., 9.lp.

¹⁰¹⁹ Turpat, 250.l., 23.lp.

ajos gados, lai gūtu ziņas par ebreju svētku norisi “perifērijā”, dažkārt uz šo svētku laiku komandējumā tika nosūtīts RKLP pilnvarotā vecākais inspektors – vienā komandējumā viņš varēja apmeklēt visas četras reģistrētās ebreju draudzes Latgalē.¹⁰²⁰ Tādējādi inspektors gan sekoja svētku norisei, gan arī sniedza vajadzīgos norādījumus draudžu vadītājiem, taču kolīdz kādu iemeslu dēļ nosūtīt viņu šādā komandējumā neizdevās – ebreju svētku norise perifērijā (gan reģistrēto, gan nelegāli pastāvošo grupu vidū) RKLP pilnvarotajam palika nezināma.¹⁰²¹

Situācija bija atšķirīga Rīgā, kur RKLP pilnvarotais pirms svētkiem varēja pats veikt pārrunas ar draudžu vadību. 1950.g. pirms Pesaha svētkiem pilnvarotais J.Restbergs, vadoties pēc RKLP priekšsēdētāja norādījumiem, izsauca pie sevis abu Rīgas ebreju reliģisko draudžu vadītājus, lai brīdinātu par RKLP noteiktajiem ierobežojumiem. Piemēram, draudžu priekšsēdētājiem tika paziņots, ka “sprediķi” var būt tikai reliģiski, un, protams, viņi apsolīja, ka uz šiem svētkiem cita rakstura runu nebūs; tāpat tika norādīts, ka nevēlami ir „darba disciplīnas” pārkāpumi.¹⁰²² Nereti šādās pārrunās tika atgādināts arī par aizliegumu pārdot sēdvietas.¹⁰²³

Papildus tam, RKLP pilnvarotais parasti vērsās pie milicijas vadības, lai tā reliģisko svētku laikā nodrošinātu savu darbinieku klātbūtni pie sinagogas, tādā veidā ļaujot izvairīties no „iespējamiem sarežģījumiem” un rūpētos par sabiedrisko kārtību.¹⁰²⁴

Turklāt Rīgas sinagogā apmeklētājus stingri vēroja un kontrolēja Rīgas pilsētas TDP pārstāvji un pilsētas partijas komjauniešu aktīvs¹⁰²⁵, kā arī „ziņotāji” no draudzes vidus.¹⁰²⁶ Tiesa gan dažreiz “ziņotājs” pats draudzi par sevi brīdināja, lai viņa klātbūtnē netiktu apspriesti nekādi noslēpumi.¹⁰²⁷

Satraucoties par iespējamām nacionālām izpausmēm sinagogā, apmeklētāju vidū īpaši tika novēroti kādreizējo pirmskara ebreju organizāciju pārstāvji. Savā atskaitē RKLP par Pesahu 1953.g. pilnvarotais J.Restbergs izcēla, ka Rīgas sinagogu apmeklē kādreizējās organizācijas „Algemeine sionisten” un „Tzeirei Agudat Israel” pārstāvji¹⁰²⁸, bet kopš 1967.g.,

---

¹⁰²⁰ Turpat, 247.l., 25.lp.; Turpat, 250.l., 34.lp.; Turpat, 252.l., 22.lp.; Turpat, 128.l., 13.-15.lpp.; Turpat, 129.l., 10.lp.

¹⁰²¹ Turpat, 249.l., 55.lp.

¹⁰²² Turpat, 247.l., 25.-27.lpp.

¹⁰²³ Turpat, 249.l., 54.lp.

¹⁰²⁴ Turpat, 174.l., 19.lp.

¹⁰²⁵ LVA 1419.f., 3.apr., 5.l., 194.lp.

¹⁰²⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 128.l., 11.lp.

¹⁰²⁷ Leas Fridmanes (dz. 1946.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, 2014.g.14.decembrī

¹⁰²⁸ LVA 1448.f., 1.apr., 252.l., 46.lp.; Sīkāk par minētajām Latvijas cionistu organizācijām – “Agudat Israel” un “Algemeine-sionisten” (“Histadrut Nacionit”) sk.: Волкович Б. «Агудат-Израэль» — еврейская религиозная партия в Латвии (1920—1934). // Цилевич Л. (ред.) и др. *Евреи в Даугавпилсе*. Кн. 2. Даугавпилс, 1999, с. 82-95; Волкович Б. «Хистадрут Хационит» — партия общих сионистов в Латвии (1919—1934) //

ņemot vērā situāciju Tuvajos austrumos un pastiprināto propagandas kampaņu pret cionismu un Izraēlu, sevišķa uzmanība tika pievērsta tam, vai svētku laikā neizpaužas „cionistiskas ievirzes”.¹⁰²⁹ Piemēram, 1972.g. augustā RLP vietnieks A.Saharovs, nosūtot ziņojumu Rīgas pilsētas izpildkomitejas Iekšlietu pārvaldes priekšniekam, brīdināja, ka „visreakcionārākie elementi” var izmantot pulcēšanos uz lūgšanām ebreju rudens svētku laikā „cionistiskiem” mērķiem.¹⁰³⁰

Tomēr svētkos sinagogas parasti bija tik pārpildītas, ka “novērotāji” reti atpazīna konkrētas personas¹⁰³¹ un pilnvarotais savās atskaitēs RKLP norādīja – starp sinagogu apmeklētājiem bija LKP biedri un komjaunieši, bet noskaidrot konkrētus uzvārdus neizdevās (visai iespējams arī, ka “ziņotāji” no draudzes vidus pārpildīto sinagogu izmantoja kā ieganstu, veiksmīgi izvairoties no sarežģījumu radīšanas tās apmeklētājiem).¹⁰³² Piemēram, 1953.g. atskaitē viņš norādīja, ka Rīgas Peitavas ielas sinagogā Pesaha rīta lūgšanā, kas notika darba laikā, piedalījās Ļeņina rajona rūpniecības kombināta strādnieks un malkas noliktavas pārzinis no Sarkandaugavas, bet viņu uzvārdi palika nenoskaidroti.¹⁰³³ Savukārt Daugavpils sinagogas apmeklētāju vidū 1958.g. Pesaha lūgšanā tika izcelti divi Daugavpils iestāžu galvenie grāmatveži – taču arī bez uzvārdiem.¹⁰³⁴

Dažkārt gan problēmas varēja sagādāt ziņotāji, kas atradās pašā darba kolektīvā. Tā gadījās Svimentas Šmuelam Nahimovičam, kurš līdzās “ikdienišķajam” darbam pildīja Rīgas Peitavas sinagogas kantora pienākumus un līdz ar to mēdza kavēt darbu, lai dotos uz sinagogu. 1956.g., kad S.Nahimoviča darba vietas (kādas tipogrāfijas) priekšiece no “labvēļa” uzzināja, ka viņš nav darbā Šavuot svētku laikā, jo lūdza sinagogā – viņš tika atlaists štatu samazināšanas aizsegā.¹⁰³⁵

Tā dēļ, protams, bija arī ebreji, kas baidījās zaudēt darbu, un tāpēc neapmeklēja sinagogu, bet tiecās ievērot tradīcijas mājās. Piemēram, Hana Raizberga (dz. 1927.g.), kura strādāja šūšanas fabrikā un vēlāk LPSR Viegļās rūpniecības ministrijā, atceroties padomju laikus,

---

Бранновер Г., Фербер Р. (ред.) *Евреи в меняющемся мире: материалы 5-й междунар. конф.*, Рига: Центр изучения иудаики Латвийского университета, 2005, с. 301-315; Волкович Б. *Сионистское движение в Латвии (1918–1940)*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds Saule, 2012.

¹⁰²⁹ LVA 1419.f., 3.apr., 285.l., 75.lp.

¹⁰³⁰ Turpat, 140.l., 5.lp.

¹⁰³¹ LVA PA 101 f., 13.apr., 72.l., 189.lp.

¹⁰³² LVA 1448.f., 1.apr., 247.l., 71.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 253.l., 9.lp.; Kompartijas pirmorganizācijas sekoja līdzīgu biedru uzvedībai, partijas sodi par pārkāpumiem bija vērā ņemams uzvedību regulējošs faktors. - Bleiere D. *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR*, 68.lp.

¹⁰³³ Turpat, 252.l., 23.lp.

¹⁰³⁴ Turpat, 257.l., 9.lp.

¹⁰³⁵ YVA 0.3/10001, Testimony of Nachimovits (Levin) Elisabeta.

stāsta, ka kopā ar vīru *nevarēja* apmeklēt sinagogu, tāpēc atzīmēja ebreju svētkus slepus mājās.¹⁰³⁶ Bailes no sarežģījumiem mēdza rasties arī studējošo vidū. Tā J. Ročko pārstāja apmeklēt Daugavpils sinagogu pat lielāko ebreju svētku laikā, kad studēja Daugavpils Pedagoģiskā institūta (DPI) Fizikas un matemātikas fakultātē (no 1966.-1971.g.), tā kā zināja, ka kāds no sinagogas apmeklētājiem bija “ziņotājs”. Viņu atturēja arī bailes no DPI pastāvošā Karojošā ateistu kluba (darbojās no 1959.-1991.g.), kura vadītājs bija pasniedzējs Boriss Volkovičs (1936 – 2013).¹⁰³⁷

Raksturīgi bija visai ģimenei sapulcēties pie kāda no tuviniekiem dzīvoklī uz svētku maltīti. Sevišķi spilgti daudzi atminas Pesaha svinības, kuru centrālais notikums saskaņā ar tradīciju ir seders. Neskatoties uz to, ka reti kuram bija saglabājusies Agada, dziesmas un svētības tika teiktas pēc atmiņas no pirmskara laikiem.¹⁰³⁸

Ļoti daudzi ebreji, kuri centās ikdienā pozicionēt sevi kā lojālus pilsoņus, uzskatīja par svarīgu atzīmēt ebreju svētkus. Par to liecina sociāli daudzveidīgais apmeklētāju sastāvs sinagogā svētku laikā. Apmeklētāju vidū bija ebreji no dažādiem sociālajiem slāņiem – gan vecākā paaudze, gan vidējā vecuma cilvēki un jaunatne. Lielākā daļa strādājošo bija valsts kooperatīva un tirdzniecības organizāciju darbinieki no dažādiem arteļiem un rūpniecības uzņēmumiem, tai skaitā arī augsta līmeņa darbinieki un LKP biedri.¹⁰³⁹ 1940-to beigās, un vēl 1950-ajos gados Rīgā starp sinagogas apmeklētājiem bija redzami arī daži desmiti militārpersonu, kā ierindas, tā virsnieku sastāvā.¹⁰⁴⁰ Jaunie apstākļi daudzus spieda dzīvot dubulto dzīvi. Piemēram, Rahmils Kiļs, neskatoties uz to, ka bija ļoti reliģisks un atzīmēja visus ebreju svētkus (viņš uzauga rabīna ģimenē, pirms kara mācījās hederā un pat ješivā), kļuva par LKP biedru, jo apzinājās, ka tiem, kas atteicās iestāties partijā, negāja viegli.¹⁰⁴¹ Arī Rahmiels Freidmans (1928-2015), būdams komunisti, aktīvi piedalījās Rīgas Peitavas ielas draudzes dzīvē. Viņš atminas, ka tas, kas bija “iekšā” [*patiesās domas*], nekad netika pausts ārēji.¹⁰⁴²

Līdz ar to, tik plaša ebreju dalība sinagogu organizētajās svētku lūgšanās, iespējams, lielākoties bija motivēta ar etnisko identitāti, nevis reliģisko pārliecību. Padomju varas politikas

---

¹⁰³⁶ Hanas Raizbergas (dz. 1927.g.) atmiņas. Pierakstīja E.Levitskaja, 2005.g. augustā. Publicētas: <http://www.centropa.org/biography/hana-rayzberg> [skatīts 24.03.2020]

¹⁰³⁷ Josifa Ročko (dz. 1948.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2013.g. 9.martā.

¹⁰³⁸ Mašas Sorocki (dz. 1948.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, 2014.g. 15.decembrī.

¹⁰³⁹ LVA 1448.f., 1.apr., 247.l., 26.lp., 71.lp.

¹⁰⁴⁰ Turpat, 26., 70.lpp.; LVA 1448.f., 1.apr., 128.l., 13.lp.; Kaufmann M. *Churbn Lettland. The Destruction of the Jews of Latvia*, p. 273.

¹⁰⁴¹ Киль С. *Варакляны-Иерусалим: путешествие с семейным альбомом*, с.80.

¹⁰⁴² Интервью, взятое у Рахмиэля Фрейдмана (род. 1928). Publicēts: <https://ebrejukultura.lv/2015/01/15/светлой-памяти-рахмиэля-фрейдмана/#more-3274> [skatīts 24.03.2020]

rezultātā iespējas paust savu etnisko identitāti bija tik ierobežotas, ka daudziem ebrejiem par tādu kļuva reliģiskā draudze. Kā atceras M.Drujāns: “Tas bija kā princips, mēs nebijām reliģiski”.¹⁰⁴³ Daudzi, piemēram, izmantoja transportu ebreju svētku dienās, lai nokļūtu līdz sinagogai, lai gan tas ir pretrunā ar ebreju tradīciju.¹⁰⁴⁴ Arī RKLP pilnvarotais V.Šeškens ik gadu norādīja uz “nacionālo noskaņojumu” sinagogas apmeklētāju vidū.¹⁰⁴⁵

Kā vienīgais leģitīmais ebreju autonomijas orgāns, reliģiskās draudzes ieņēma galveno ebreju sociālā un kultūras centra lomu šajā laikā. Pirmajos pēckara gados svētkos pārpildītā sinagoga bija vieta, kur ebreji nāca, lai satiktu paziņas, apjautātos par savu tuvinieku likteni un lūgšanu laikā ļautos nevaldāmām asarām.¹⁰⁴⁶ M.Kaufmans atminas, ka Rīgas Peitavas ielas sinagogā cilvēki bija piekarinājuši daudzas zīmītes ar jautājumiem no visām pasaules malām, un tie visi ietvēra frāzi “mēs meklējam..”.¹⁰⁴⁷ Tā bija satikšanās vieta, kur pieminēt Holokaustā mirušos tuviniekus un sajūst piederību ebreju kopienai.

Šo noskaņojumu spilgti raksturo H.Branovers. Viņš atceras, kā 1945.g. stāvēja Rīgas sinagogā kantora tuvumā, klausījās viņa dziedāšanā un kopējās lūgšanas kņadā, un, lai gan no tās nevarēja saprast ne vārda, viņu pārņēma piederības sajūta kaut kam lielam, piepildītam ar nezināmu un nesaprotamu gudrību: *„Es jutu, ka šie cilvēki, ciešā aplī saspiedušies ap mani no visām pusēm, ir vienoti kādām saitēm, pārākām par visu, ko es līdz šim pazinu, un ka es arī kādā neizskaidrojamā veidā esmu piederīgs šiem cilvēkiem.”*¹⁰⁴⁸

Svarīgu lomu nospēlēja sentiments par pirmskara dzīvi. R.Freidmans atminas, ka, pēc kara ieejot Rīgas Peitavas ielas sinagogā, viņam uzreiz atausa bērnības atmiņas par ģimeni un tajā ievērotajām ebreju tradīcijām – radās vēlme atjaunot to dzīvi, kuru bija dzīvojuši viņa vecāki.¹⁰⁴⁹ Arī Eli Valks (dz. 1944) uzsver, ka tieši vecāki, kas bija dzīvojuši pirmskara Latvijā, pilnīgas ebreju dzīves atmosfērā, nodeva caur audzināšanu to bērniem, un tāpēc stipri atšķīrās no tā dēvētajiem “padomju ebrejiem”, kuriem šāda saikne bija jau pārtrūkusi, jo viņi atbrauca uz LPSR no citām padomju republikām, kurās šādas pirmskara kopienas nebija.¹⁰⁵⁰ Viens no viņiem – 1962.g. no Ukrainas atbraukušais Boriss Geifecmans (dz.1947) – atzīst, ka Rīga citu

---

¹⁰⁴³ Mordehaja Drujāna (dz. 1930.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, 2014.g.16.decembrī.

¹⁰⁴⁴ LVA 1448.f., 1.apr., 128.l., 14.lp.

¹⁰⁴⁵ Турпат, 242.l., 16.lp.; LVA PA 101.f., 10.apr., 57.l., 70.-71.lpp.

¹⁰⁴⁶ Брановер Г. *Возвращение*, с. 32.; Kaufmann M. *Churbn Lettland. The Destruction of the Jews of Latvia*, p.270.

¹⁰⁴⁷ Kaufmann M. *Churbn Lettland. The Destruction of the Jews of Latvia*, p. 273.

¹⁰⁴⁸ Брановер Г. *Возвращение*, с. 33.

¹⁰⁴⁹ Интервью, взятое у Рахмиэля Фрейдмана (род. 1928). Publicēts: <https://ebrejukultura.lv/2015/01/15/светлой-памяти-рахмиэля-фрейдмана/#more-3274> [skatīts 24.03.2020]

¹⁰⁵⁰ Eli Valka (dz. 1944.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, 2017.g.18.oktobrī.

PSRS pilsētu vidū patiešām izcēlās. Lai gan skaita ziņā Rīgas ebreju draudze varēja šķist salīdzinoši neliela, tomēr ebreju dzīve tajā, pateicoties bagātīgajām, daudzu ebreju atmiņā saglabātajām pirmskara tradīcijām, bija īpaši aktīva.¹⁰⁵¹

Pulcēšanās ebreju svētkos Rīgas sinagogā, sevišķi uz Simhat-Tora, bija arī iespēja jauniešiem iepazīties vienam ar otru. Piemēram, Benjamina Kajema vecāki, kuri apprecējās 1948.g., iepazīnās tieši Rīgas Peitavas ielas sinagogā Simhat-Tora svētku laikā.¹⁰⁵² Arī Ida Goldšmita (dz. 1931) atceras, ka viņas dēls Boriss savu topošo sievu satika Rīgas sinagogā Simhat-Tora svētkos.¹⁰⁵³

Vienlaikus sinagoga bija vieta, kur paust savu piederību un atbalstu Izraēlas Valstij un, nedaudz atveroties PSRS ārējām robežām – pat satikt tās pārstāvjus (vēstniecības darbiniekus vai tūristus). Šāda tikšanās, kas deva iespēju saņemt kādu informāciju un materiālus par Izraēlu, daudziem ebrejiem bija ļoti svarīga. Kad atkal parādījās iespēja iesniegt dokumentus izceļošanai uz Izraēlu, izplatītākie jautājumi, tiekoties sinagogā uz svētkiem, saistījās ar to, kurš ir iesniedzis dokumentus un cik ilgi tiek gaidīta atbilde.¹⁰⁵⁴ Tiesa gan, draudzes vadība, ņemot vērā PSRS un Izraēlas saspringtās attiecības, centās jebkādas ar Izraēlu saistītas aktivitātes ierobežot un pat nepieļaut. Piemēram, 1972.g., kad Roš ha-Šana vakars iekrita drīz pēc Olimpiskajās spēlēs notikušā Mīnhenes terorakta¹⁰⁵⁵, atsevišķa grupa Rīgas ebreju vēlējās organizēt kopēju lūgšanu Peitavas ielas sinagogā un Šmerļa kapsētā, lai pieminētu mirušos Olimpisko spēļu laikā ebrejus, taču “pateicoties” RLP pilnvarotā pieņemtajiem „profilaktiskajiem mēriem”, šāda lūgšana netika organizēta. Pati Rīgas Peitavas ielas draudzes vadība apturēja atsevišķus ebrejus, kas pēc ik gadu organizētās piemiņas lūgšanas Šmerļa kapsētā centās uzstāties ar aicinājumu pieminēt Mīnhenes terorakta upurus.¹⁰⁵⁶

Lūgšanas sinagogā lielākajos svētkos apmeklēja patiešām ievērojams skaits ebreju, turklāt ietvēra jaunatni un piesaistīja arī daudzu ziņkārīgo uzmanību.¹⁰⁵⁷ Pat RKLP pilnvarotais atzina, ka uz šo svētku laiku ebreju reliģisko draudžu darbība atdzīvojas¹⁰⁵⁸, un laiku starp svētkiem ik gadu viņš raksturoja kā „pieklusumu”.¹⁰⁵⁹

---

¹⁰⁵¹ Borisa Geifecmana (dz.1947.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2013.g. 25.martā.

¹⁰⁵² Benjamina Kajema (dz.1948.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2018.g. 8.maijā.

¹⁰⁵³ Idas Goldšmitas (dz.1931.g.) atmiņas. Pierakstīja E.Levitskaja, 2005.g. augustā. Publicētas: <http://www.centropa.org/biography/ida-goldshmidt> [skatīts 24.03.2020]

¹⁰⁵⁴ Eli Valka (dz. 1944.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, 2017.g.18.oktobrī.

¹⁰⁵⁵ Mīnhenes terorakts notika Vasaras Olimpisko Spēļu laikā 1972.g. 5.-6.septembrī. Tā laikā palestīniešu teroristu organizācija “Melnais septembris” nogalināja 11 Izraēlas izlases sportistu.

¹⁰⁵⁶ LVA 1419.f., 3.apr., 286.l., 11.lp.

¹⁰⁵⁷ Turpat, 284.l., 133.lp.; Sk. pielikumā 4.1., 4.2. un 4.3. att.

¹⁰⁵⁸ LVA 1448.f., 1.apr., 246.l., 101.lp.

¹⁰⁵⁹ Turpat, 252.l., 121.lp.; Turpat, 256.l., 111.lp.

Pieejamie RKLP (RLP) pilnvarotā dokumentos statistikas dati par sinagogas apmeklētību sniedz priekšstatu par vispārējo dinamiku un ļauj izvērtēt tās relatīvo apmēru, taču jāņem vērā to subjektīvais raksturs. No vienas puses, ne vienmēr ir skaidri saprotams apmeklētības uzskaites kritērijs (vai norādīts vienlaicīgi sinagogā esošais cilvēku skaits vai aptuvenais cilvēku daudzums visu svētku dienas garumā u.tml.). Pats RKLP pilnvarotais J.Restbergs 1951.g. atzina, ka sinagogas apmeklētāju skaitu ir grūti noteikt, ņemot vērā pastāvīgo cilvēku plūsmu.¹⁰⁶⁰ No otras puses, statistiskos datus ietekmēja arī tas, kam šo informāciju bija paredzēts sniegt. Piemēram, gatavojot atskaiti augstākstāvošajām instancēm, RKLP varēja skaitļus samazināt, lai akcentētu reliģiskās aktivitātes mazināšanos. Tāpat arī RKLP pilnvarotie varēja būt ieinteresēti skaitļu palielināšanā, lai neradītu aizdomas par to, ka kaut kas ticis palaists garām.¹⁰⁶¹

Vienas no visvairāk apmeklētākajām bija lūgšanas Roš ha-Šana un Jom-Kipur vakarā¹⁰⁶². Lai arī gadu no gada cilvēku skaits sinagogās mainījās, tomēr saglabājās ievērojams visu apskatāmo laiku. Rīgā, salīdzinot ar citām Latvijas pilsētām, atradās vislielākais ebreju iedzīvotāju skaits, un šajos svētkos sinagogu apmeklēja vairāki tūkstoši cilvēku.¹⁰⁶³ Kā 1947.g. atzīmēja RKLP pilnvarotais V.Šeškens, ebreju Jaunā gada svētkos Rīgas sinagogā pulcējas tāds skaits ticīgo, „ar ko nevar palielīties neviena baznīca Rīgā”.¹⁰⁶⁴ Piemēram, 1949.g., kad Rīgā vēl darbojās divas sinagogas, abās – gan Peitavas ielas, gan Suvorova ielas – Roš ha-Šana lūgšanu saskaņā ar RKLP pilnvarotā datiem apmeklēja 3000-4000 cilvēku.¹⁰⁶⁵ 1952.g., kad abas draudzes formāli apvienojās, Peitavas ielas sinagogas augšējais un apakšējais stāvs svētkos bija tik pārpildīts, ka cilvēki drūzmējās sinagogas sētā un tuvējās, tai piegulošajās ieliņās; pie sinagogas atradās nebeidzama automašīnu un gājēju plūsma.¹⁰⁶⁶ Šāda situācija bija vērojama arī gandrīz visos turpmākajos gados.

Apmeklētāju pamatu – vairāk nekā pusi no visiem – veidoja vecākās paaudzes vīrieši (vecāki par 40 gadiem), bet sievietes lūgšanas apmeklēja mazāk un atradās atsevišķā telpā – sinagogas balkonā.¹⁰⁶⁷ Savukārt jaunatne – vecumā no 25 līdz 35 gadiem – visvairāk pulcējās

---

¹⁰⁶⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 249.l., 116.lp.

¹⁰⁶¹ Luehrmann S. *Religion in Secular Archives: Soviet Atheism and Historical Knowledge*. Oxford: Oxford University Press, 2015, p. 39.

¹⁰⁶² Sk. pielikumā 4.1.tabulu.

¹⁰⁶³ LVA 1419.f., 3.apr., 287.l., 73.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 246.l., 101.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 256.l., 154.lp.; Sk. pielikumā 4.4.att.

¹⁰⁶⁴ LVA PA 101, 10.apr., 57.l., 70.-71.lpp.

¹⁰⁶⁵ LVA 1448.f., 1.apr., 246.l., 101.lp.

¹⁰⁶⁶ Turpat, 128.l., 13.lp.; Turpat, 250.l., 85.lp.; Rīgas Peitavas ielas sinagogas ietilpība – aptuveni 1300 cilvēku. – Turpat, 29.l., 1.lp.

¹⁰⁶⁷ LVA 1419.f., 3.apr., 5.l., 194.lp.

tieši ārpus Peitavas ielas sinagogas, un viņu īpatsvars pakāpeniski pieauga. 1952.g. Jom-Kipur lūgšanās tie bija 5-7% no visiem apmeklētājiem¹⁰⁶⁸, 1958.g. – ap 10%¹⁰⁶⁹, bet 1971.g. – Roš ha-Šana lūgšanās jau ap 30%.¹⁰⁷⁰ Jaunatne parasti ieradās grupās, svinīgi apģērbusies, taču gandrīz neviens nenēsāja galvassegu (tikai daži no viņiem uzlika kipu, pienākot pie sinagogas). Viņi uzvedās ļoti enerģiski un aktīvi komunicēja, pamatā krievu valodā, radot priekšstatu, ka visi viens ar otru ir pazīstami – visi savā starpā sveicinājās. Turpretī gados vecākie ebreji uzreiz devās iekšā sinagogā, bija ar galvassegu un savā starpā runāja pamatā jidišā.¹⁰⁷¹ Tādējādi izteikti redzama atšķirīgā saikne ar tradīciju jaunajai un vecākajai paaudzei – jauniešiem, kas bija uzauguši no reliģijas pilnīgi attālā vidē, sinagoga bija iespēja, kā sasaistīties ar savu ebreju identitāti un satikties ar citiem sev līdzīgiem vienaudžiem, bet vecākajai paaudzei svarīgs bija reliģiskais aspekts.

Atsevišķos gados, protams, bija vērojama sinagogas apmeklētāju skaita krišanās. Piemēram, 1959.g. Jom-Kipur lūgšanas Rīgas sinagogā apmeklēja „tikai” 1000-1500 cilvēku.¹⁰⁷² Arī 1975.g. Jom-Kipur vakara lūgšanu apmeklēja, salīdzinot ar citiem gadiem, neliels skaits – 1200 cilvēku iekšā un 700 cilvēku ārpus sinagogas.¹⁰⁷³ Turklāt no 1970-ajiem gadiem kopumā skaitam bija tendence samazināties, un tas vairs neatjaunojās iepriekšējā līmenī. Tā lielākais apmeklētāju skaits Jom-Kipur un Roš-haŠana svētku dienās Rīgas sinagogā 1968.g. bija 6000, 1974.g. 2500 cilvēku¹⁰⁷⁴, bet 1983.g. - 1000 cilvēku.¹⁰⁷⁵

Par aktivitātes krišanos 1970-ajos gados liecina arī mazinājies pieprasījums pēc sēdvietu pirkšanas, ko reliģisko svētku priekšvakarā ticīgākie lūgšanu zālē piekopa. 1960-to gadu beigās tāds pieprasījums Rīgas sinagogā bija no 1300-1400 draudžu locekļiem, bet 1975.g. – tikai no 300.¹⁰⁷⁶

Sēdvietas, kuras ietvēra sevī arī skapīti lūgšanu grāmatu vai citu reliģisku priekšmetu glabāšanai, bija aizliegts pārdot, tomēr šī tradīcija turpināja pastāvēt. Turklāt RKLP pilnvarotais par to bija informēts; to varēja novērot, tā kā daudzas sēdvietas bija atzīmētas lūgšanu laikā ar zīmītēm.¹⁰⁷⁷ Tiesa gan sinagogas vadība to skaidroja, nevis kā sēdvietu

---

¹⁰⁶⁸ LVA 1448.f., 1.apr., 250.l., 86.lp

¹⁰⁶⁹ Turpat, 257.l., 87.lp.

¹⁰⁷⁰ LVA 1419.f., 3.apr., 285.l., 84.lp.

¹⁰⁷¹ Turpat, 84.lp.

¹⁰⁷² LVA 1448.f., 1.apr., 258.l., 121.lp.

¹⁰⁷³ LVA 1419.f., 3.apr., 143.l., 17.lp.

¹⁰⁷⁴ Turpat, 18.lp.

¹⁰⁷⁵ LVA 1419.f., 3.apr., 251.l., 6.lp.

¹⁰⁷⁶ Turpat, 143.l., 18.lp.

¹⁰⁷⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 246.l., 103.lp.

pirkšanu, bet gan kā labprātīgus ziedojumus – tie, kuru ziedojums bija lielāks, bija tiesīgi ieņemt labākās vietas.¹⁰⁷⁸ 1953.g. priekšējās vietas Rīgas sinagogā maksāja ap 300-500 rubļi.¹⁰⁷⁹

Roš ha-Šana ik gadu ievadīja pūšana šofarā.¹⁰⁸⁰ Savukārt pēcpusdienā atsevišķi, gados vecākie un ticīgākie ebreji ievēroja Tašlih tradīciju: devās uz Daugavas krastu un pilsētas kanālu, kur nolasīja lūgšanu un nopurināja drēbes, lai simboliski atbrīvotos no grēkiem.¹⁰⁸¹

Jom-Kipur laikā daudzi ievēroja gavēni un pavadīja laiku lūgšanās, neizejot no sinagogas.¹⁰⁸² Savukārt tie, kas sinagogu neapmeklēja, centās izdomāt darbā kādu paskaidrojumu tam, ka neēd. Hana Raizberga (dz.1927), atceras, ka, gavējot darbā, saviem kolēģiem vienmēr kā iemeslu minēja to, ka nejutās labi.¹⁰⁸³

Starp Roš ha-Šana un Jom-Kipur svētkiem Rīgas ebreju reliģiskā draudze ik gadu Jaunajos ebreju kapos kapsētas hallē organizēja piemiņas lūgšanu aizgājušajiem un Holokausta upuriem. Tās organizēšanai bija nepieciešams saņemt atļauju no Rīgas pilsētas Proletāriešu rajona izpildkomitejas,¹⁰⁸⁴ tā kā atšķirībā no sinagogas, kas atradās draudzes pārziņā, kapi kopš 1950.g. atradās vietējās varas pārraudzībā. Turklāt kopš 1970.g. Jaunie ebreju kapi vairs neskaitījās ebreju un tika pārdēvēti par Šmerļa kapiem¹⁰⁸⁵, tomēr draudze turpināja tajos organizēt mirušo piemiņas dienu.¹⁰⁸⁶

Tā kā šādu ceremoniju laikā uzstājās kantors un lūgšanas lasīja rabīns, RKLP loceklis L.Prihodko 1950.g., atsaucoties uz padomju likumdošanu, kas noteica, ka vienai draudzei nevar būt „kulta telpas” divās vietās, pat izteica neizpratni par ticīgo pulcēšanos kapsētā, norādot, ka Rīgā ir divas reģistrētas sinagogas, kur iespējams lūgties.¹⁰⁸⁷ Tomēr nekādi „mēri” no RKLP pilnvarotā J.Restberga nesekoja, domājams, viņš labi apzinājās šāda pasākuma aizlieguma neiespējamību, un uz L.Prihodko pārmetumiem paskaidroja vien, ka lūgšanā tika pieminēti vācu okupācijas laikā mirušie ebreji.¹⁰⁸⁸

---

¹⁰⁷⁸ LVA 1448.f., 1.apr., 253.l., 9.lp.

¹⁰⁷⁹ Turpat, 128.l., 14.lp.

¹⁰⁸⁰ LVA 1419.f., 3.apr., 5.l., 193.lp.

¹⁰⁸¹ LVA 1448.f., 1.apr., 128.l., 13.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 127.l., 13.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 250.l., 85.lp.

¹⁰⁸² Turpat, 128.l., 14.lp.

¹⁰⁸³ Hanas Raizbergas (dz. 1927.g.) atmiņas. Pierakstīja E.Levitskaja, 2005.g. augustā. Publicētas: <http://www.centropa.org/biography/hana-rayzberg> [skatīts 24.03.2020]

¹⁰⁸⁴ LVA 1419.f., 3.apr., 145.l., 2.lp.

¹⁰⁸⁵ Sk. pielikumā 4.5. att.

¹⁰⁸⁶ LVA 1419.f., 3.apr., 284.l., 132.lp.

¹⁰⁸⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 3.l., 19.lp.

¹⁰⁸⁸ LVA 1448.f., 1.apr., 3.l., 20.lp.

Piemīņas dienā Rīgas Jaunajos ebreju kapos pulcējās ievērojams skaits cilvēku.¹⁰⁸⁹ Piemēram, saskaņā ar RKLP (RLP) pilnvarotā LPSR datiem 1953.g. uz mirušo piemiņas ceremoniju sapulcējās ap 3000 ebreju¹⁰⁹⁰, 1957.g. septembrī – ap 5000 ebreju¹⁰⁹¹, bet 1977.g. – ap 4000¹⁰⁹². Minētais skaits gan visdrīzāk ir noteiktā mērā pārspīlēts, iespējams, ieskaitot pie dalībniekiem kapsētas apmeklētājus, kuri nepiedalījās kopējā lūgšanā, bet devās pie savu tuvinieku kapa vietām. Tikai 1975.g. atskaitē RLP pilnvarotais P.Liepa atsevišķi precizēja, ka pašā ceremonijā piedalījās ap 1500 cilvēku, bet kopējais apmeklētāju skaits – 8000 – attiecas uz kapsētas apmeklētību visas dienas garumā.¹⁰⁹³

Raksturīgi, ka kapus apmeklēja visa ģimene, ieskaitot arī jauniešus un bērnus.¹⁰⁹⁴ Lielo apmeklētāju skaitu iespējams izskaidrot ar to, ka viņu vidū bija ne tikai ticīgie un reliģiskās tradīcijas ievērojošie, bet arī tie Rīgas ebreji, kas sinagogu nekad neapmeklēja.¹⁰⁹⁵ Par to liecina, piemēram, ziedi, ar kuriem daudzi ieradās kapos¹⁰⁹⁶, tā kā ebreju tradīcija nenosaka kapa vietās novietot ziedus, bet gan akmeņus. Vēl viens būtisks apmeklētību noteicošais fakts bija tas, ka piemiņas ceremonija parasti tika organizēta svētdienā – brīvdienā. Lai gan tradicionāli lūgšana ir piesaistīta Gedalja gavēnim, tomēr bieži vien, kad gavēnis iekrita darbadienā, tā tika pārcelta uz tuvāko svētdienu. Piemēram, 1954.g. Gedalja gavēnis (1.oktobris) iekrita piektdienā, tāpēc ceremonija kapos tika organizēta 3.oktobrī, kas bija svētdiena.¹⁰⁹⁷

Kopš 1956.g., pateicoties Rīgas Peitavas ielas draudzes izpildorgāna priekšsēdētāja Š.Golbergera uzsāktajai praksei, piemiņas lūgšanu ievadīja draudzes pārstāvja uzruna krievu un jidiša valodā (visbiežāk to teica draudzes priekšsēdētājs). Pirmajā šāda veida runā Š.Golbergers pieminēja vācu okupācijas laikā nogalinātos un koncentrācijas nometnēs mirušos ebrejus un “Hitlera zvērības”, tādējādi izraisot apmeklētāju vidū “histēriskas raudas”, kas pastiprinājās, kantoriem izpildot dziedājumus.¹⁰⁹⁸

Kopumā visi draudzes pārstāvji savās uzrunās tiecās demonstrēt lojalitāti padomju varai. Piemēram, draudzes izpildorgāna priekšsēdētājs S.Geišins savā 1975.g. runā akcentēja

---

¹⁰⁸⁹ Sk. pielikumā 4.6. un 4.7. att.

¹⁰⁹⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 128.l., 13.lp.

¹⁰⁹¹ Turpat, 256.l., 154.lp.

¹⁰⁹² LVA 1419.f., 3.apr., 13.l., 154.lp.

¹⁰⁹³ LVA 1419.f., 3.apr., 143.l., 19.lp.

¹⁰⁹⁴ Turpat, 5.l., 194.lp.

¹⁰⁹⁵ Turpat, 13.l., 154.lp.

¹⁰⁹⁶ Turpat, 143.l., 19.lp.

¹⁰⁹⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 253.l., 129.lp.

¹⁰⁹⁸ Turpat, 255.l., 85.lp.

varonīgās padomju armijas cīņas, pateicoties, kurām tika atbrīvotas teritorijas no vācu okupācijas, un tādējādi daudziem glābta dzīvība.¹⁰⁹⁹ Savukārt priekšsēdētājs S.Nahimovičs, kurš uzstājās arī kā kantors, savās runās līdžās Sarkanās armijas varenajai misijai minēja arī „nopietno darbu, ko valsts vadītāji veic, nostiprinot mieru pasaulē un tā atbrūošanā”.¹¹⁰⁰

Ar sevišķi “patriotisku ievirzi” izcēlās priekšsēdētāja H.Volosa runas – viņš asi nosodīja fašismu, nacionālistu un „cionistu uzvedību”, kuru, atbilstoši padomju propagandai, saistīja ar fašismu. Lai gan daļa apmeklētāju uz šādiem nosodījumiem reaģēja neapmierināti, neviens to nepauda skaļi, vien ap 10-12 atsevišķi jaunieši 1970.g. šādas runas laikā atļāvās demonstratīvi pamest kapu teritoriju.¹¹⁰¹ Turklāt H.Volosa runas parasti bija garas. Piemēram, 1971.g., kad piemiņas pasākumu ievadīja viņa runa, tas ilga aptuveni 3 stundas.¹¹⁰² Salīdzinājumam: 1977.g., kad uzstājās draudzes loceklis Edelmans, uzstāšanās bija tik īsa, ka visa ceremonija kopā ar lūgšanu un dziedāšanu norisa vien 20 minūtes.¹¹⁰³

Uzrunai parasti sekoja lūgšana un dažas dziesmas, ko izpildīja kantors un koris 5-7 cilvēku sastāvā. Nepieciešamības gadījumā, vienlaikus tika veikta arī vecuma dēļ vairs lietošanai nederīgo Toras tīstokļu un lūgšanas grāmatu apglabāšana.¹¹⁰⁴

Arī Sukota svētkos Rīgas sinagogā bija ievērojams skaits cilvēku, tomēr daudz mazākā skaitā nekā Roš ha-Šana un Jom-Kipur laikā. 1950.g. tie bija ap 800-1500 cilvēkiem¹¹⁰⁵, bet 1950-to beigās vairs tikai 200-350 cilvēki, lielākoties vecākās paaudzes¹¹⁰⁶.

Atbilstoši tradīcijai uz Sukota svētkiem tika uzstādītas būdiņas, kurās lūdzās un ēda paņemto līdzī maltīti. Vienīgi 1950.g. to iekārtošana bija aizliegta, par ko draudžu vadītāji tika brīdināti. Tomēr RKLP pilnvarotajam kļuva zināms, ka pie Ludzas sinagogas, neskatoties uz aizliegumu, šāda būdiņa tika uzstādīta.¹¹⁰⁷ Ludzā šo tradīciju plaši ievēroja: 1956.g. ap 20 šādu būdiņu pilsētā bija uzstādītas arī personīgo māju sētās.¹¹⁰⁸ 1958.g. to uzcēla draudzes vadītāja J.Tomšinska mājas sētā.¹¹⁰⁹

---

¹⁰⁹⁹ LVA 1419.f., 3.apr., 143.l., 19.lp.

¹¹⁰⁰ Turpat, 193.l., 190.lp.; GARF R6991.f., 6.apr., 1562.l., 103.-104.lpp.; GARF R6991.f., 6.apr., 1794.l., 87.lp.

¹¹⁰¹ LVA 1419.f., 3.apr., 284.l., 131.lp.

¹¹⁰² Turpat, 285.l., 85.lp.

¹¹⁰³ Turpat, 13.l., 154.lp.

¹¹⁰⁴ Turpat, 285.l., 85.lp.

¹¹⁰⁵ LVA 1448.f., 1.apr., 247.l., 71.lp.

¹¹⁰⁶ Turpat, 257.l., 87.lp.

¹¹⁰⁷ Turpat, 247.l., 71.lp.

¹¹⁰⁸ Turpat, 255.l., 86.lp.

¹¹⁰⁹ Turpat, 257.l., 87.lp.

Rīgas Peitavas ielas draudze pirmajos pēckara gados Sukotā būdiņai pielāgoja nelielu malkas šķūni sinagogas sētā¹¹¹⁰, bet vēlākajos gados – cēla sētā speciālu koka būdiņu, kuru sedza ar egļu zariem.¹¹¹¹ Sukota būdiņas varēja redzēt arī pie Daugavpils sinagogas¹¹¹² un līdz 1957.g. – Rēzeknes sinagogas sētā.¹¹¹³ Būdiņas apmeklēja reliģiskākie ebreji, pamatā gados vecākie.¹¹¹⁴ Kā 1958.g. atzīmēja RKLP pilnvarotais – “teltīs bija lielākoties fanātiski ticīgi ebreji”.¹¹¹⁵

No 1960-to gadu vidus Rīgas sinagoga vispārpildītākā bija Simhat-Tora svētku laikā. Tieši šajos svētkos sinagogā varēja sastapt visvairāk jaunatnes un bērnu – uz sinagogu nāca kopā visa ģimene, tā kā ebreju tradīcijā Simhat-Tora saistās ar lielu līksmību, jautrām dziesmām un dejām. Piemēram, 1975.g. saskaņā ar RLP pilnvarotā datiem uz Simhat-Tora svētkiem Rīgas sinagogas iekšienē sapulcējās ap 1500 cilvēku un vēl tikpat – uz ielas.¹¹¹⁶ Cilvēku pie sinagogas bija tik daudz, ka gandrīz nebija iespējams tikt garām un ieiet tajā iekšā.¹¹¹⁷ Galvenā zāle bija sevišķi pārpildīta brīdī, kad norisinājās staigāšana ar Toras ruļļiem.¹¹¹⁸ Drūzma un šaurība bija vērojama ne tikai sinagogas abās zālēs, bet arī iekšējā pagalmā.¹¹¹⁹

Kā izņēmums jāmin 1973.g., kad neviens no lūgšanu zālēm Rīgas sinagogā Simhat-Tora laikā nebija aizpildīta un arī pagalmā palika tukšs. Draudzes priekšsēdētājs S.Geišins RLP pilnvarotajam P.Liepam tādu apmeklētāju skaita kritumu skaidroja ar notikumiem Tuvajos Austrumos.¹¹²⁰ 1973.g.6.oktobrī sākās Jom-Kipur karš, kurā netieši iesaistījās arī ASV un PSRS, un izvērstā padomju propaganda pret Izraēlu un cionismu¹¹²¹ nedrošākos varēja atturēt no sinagogas apmeklējuma. Par labu šādam skaidrojumam liecina tas, ka 1975.g. Simhat-Tora laikā sinagoga atkal bija tik pārpildīta, ka tajā bija ar grūtībām varēja ieiet.¹¹²² Simhat-Tora svinības liecināja, ka liela daļa Rīgas ebreju uzturēja saikni ar sinagogu un aktīvi piedalījās tās

---

¹¹¹⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 250.l., 85.lp.

¹¹¹¹ Turpat, 254.l., 130.lp.; Turpat, 255.l., 86.lp.

¹¹¹² Turpat, 254.l., 130.lp.; Turpat, 257.l., 87.lp.

¹¹¹³ Turpat, 255.l., 86.lp.; Turpat, 257.l., 87.lp.

¹¹¹⁴ Turpat, 256.l., 154.lp.

¹¹¹⁵ Turpat, 257.l., 87.lp.

¹¹¹⁶ LVA 1419.f., 3.apr., 143.l., 17.-18.lpp.

¹¹¹⁷ LVA 1419.f., 3.apr., 285.l., 86.lp.

¹¹¹⁸ Turpat, 143.l., 18.lp.

¹¹¹⁹ Turpat, 13.l., 154.lp.; Cvi Kaplāna (dz. 1953.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2018.g. 24.jūlijā; Benjamina Kajema (dz.1948.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2018.g. 8.maijā.

¹¹²⁰ LVA 1419.f., 3.apr., 287.l., 73.lp.

¹¹²¹ Piemēram, Šmarovs V. Terors zem Dāvida zvaigznes. *Rīgas Balss*, 1973.g.8.oktobris; Šaikins M. Izraēlas militārisma zvērīgā seja, *Rīgas Balss*, 1973.g. 19.oktobris.

¹¹²² LVA 1419.f., 3.apr., 143.l., 17.lp.

darbībā (kopējais ebreju iedzīvotāju skaits Rīgā pēc RLP pilnvarotā rīcībā esošajām ziņām 1970.g. sastādīja ap 40'000 cilvēku).¹¹²³

Tiesa gan arī Simhat-Tora lūgšanu kopējais apmeklētāju skaits ar gadiem samazinājās, līdzīgi kā pārējos svētkos – sakarā ar masveidīgo ebreju izbraukšanu no LPSR. Tomēr zāles gandrīz vienmēr saglabājās pilnas un pagalmi – pārpildīti. Tā 1980-ajos gados Rīgas sinagogu Simhat-Tora svētkos apmeklēja „tikai” 1000-1500 ebreju.¹¹²⁴

Sinagogas apmeklētāji ļoti uzskatāmi dalījās pēc vecuma. Gados vecākie ebreji parasti vienmēr nāca uz lūgšanas sākumu un atradās iekšā sinagogā, kādā no zālēm.¹¹²⁵ Savukārt lielākā daļa jaunatnes ieradās, sākot ar vēlajām vakara stundām (ap plkst. 21.00-22.00), un palika ārpus sinagogas – tās pagalmā vai uz ielas pie ieejas vārtiem, pulcējoties grupās. Viņi atradās nepārtrauktā kustībā, apsveica viens otru un sasaucās¹¹²⁶, klusi dziedāja ebreju dziesmas (tādas kā „Šalom Aleihem”, “Hava Nagila”) un rīkoja „mežonīgas dejas”¹¹²⁷ – gan visiem labi zināmo horu, gan citas izraēliešu un hasīdu dejas.¹¹²⁸ E. Valks atceras, ka, lai “iekustinātu” dejas, viņš nozīmēja vairākus atbildīgos (pa vienam zāles labajā un kreisajā stūrī un pagalmā).¹¹²⁹

Simhat-Tora laikā, salīdzinot ar citiem svētkiem, sinagogu apmeklēja arī ievērojams skaits sieviešu (ap 30-35% no visiem apmeklētājiem). Turklāt kopš 1970-ajiem gadiem viņas lūgšanu laikā atradās zālē kopā ar vīriešiem, nevis norobežotajā telpā uz balkona, kā pēc tradīcijas noteikts, uz ko, protams, iebilda gan rabīns, gan reliģiskākie ebreji, savukārt jaunākā paaudze tam nepievērsa uzmanību.¹¹³⁰

Kā novēroja RLP pilnvarotā vietnieks A.Saharovs, ievērojama daļa no visiem jauniešiem nāca uz sinagogu nevis lūgties, bet ar mērķi satīkties, aprunāties, izbaudīt jautrību.¹¹³¹ Paši ebreji atzina, ka tas ir pats jautrākais periods ebreju svētkos.¹¹³² Arī RLP pilnvarotais P.Liepa, sekojot līdz svētku norisei, secināja, ka varēja izšķirt – ne visi bija ticīgi, jaunatne nepiedalījās un nesevoja līdz pašām lūgšanām, bet pamatā nāca uz sinagogu aiz “ieraduma”, ko ietekmējuši

¹¹²³ LVA 1419.f., 3.apr., 284.l., 134.lp.

¹¹²⁴ GARF R6991.f., 6.apr., 1794.l., 87.lp.; GARF R6991.f., 6.apr., 3415.l., 202.lp.

¹¹²⁵ LVA 1419.f., 3.apr., 5.l., 194.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 284.l., 133.lp.

¹¹²⁶ Turpat, 18.l., 140.lp.; Turpat, 143.l., 17.lp.

¹¹²⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 257.l., 87.lp.; Каплан Цви. *Перевернутые буквы*. Иерусалим: Издательство Пардес, с.16.

¹¹²⁸ LVA 1419.f., 3.apr., 251.l., 6.lp.

¹¹²⁹ Eli Valka (dz. 1944.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, 2017.g.18.oktobrī.

¹¹³⁰ LVA 1419.f., 3.apr., 143.l., 18.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 18.l., 139.-140.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 284.l., 131.lp.

¹¹³¹ Turpat, 18.l., 139.lp.

¹¹³² LVA 1448.f., 1.apr., 257.l., 87.lp.

vecāki.¹¹³³ Simhat-Tora svētku popularitāte bija raksturīga tendence praktiski visu PSRS ebreju vidū. Domājams, tas saistāms ar to, ka tieši šo svētku forma ebreju jaunākajai paaudzei šķita visatbilstošākā savas nacionālās piederības izpausmei.

Simhat-Tora laikā vīrieši, nesot Toras tīstokļus, veica svinīgu gājieni ap bimu, azartiski dziedot dziesmas un daži – skūpstot Toru. Gājienā piedalījās arī sievietes, jaunieši un bērni, kas rokās nesa pašdarinātus karodziņus ar Dāvida zvaigzni. Interesanti, ka Daugavpils sinagogā, salīdzinot ar Rīgas sinagogu, izgatavoto karodziņu izskatā bija redzams padomju propagandas iespaids: tie bija veidoti no sarkana papīra ar balta baloža attēlu un uzrakstu ebreju valodā „Priecājieties kopā ar Toras prieku”, bet krievu valodā „Miers – tā ir tautu laime”. Daugavpilī šādus karodziņus sagatavoja kādreizējais fotogrāfs Muselevičs, un tos varēja nopirkt par 2-4 rubļiem gabalā.¹¹³⁴

Simhat-Tora svētkus raksturoja ļoti pacilāta noskaņa, liels troksnis un kņada. 1977.g. Rīgas Peitavas ielas abās lūgšanu zālēs esošie ebreji uzvedās tik skaļi, ka draudzes izpildorgāna pārstāvis S.Tobmans ne reizi vien viņiem aizrādīja un aicināja uzvesties klusāk (vakara gaitu gan tas nekā neietekmēja).¹¹³⁵ Saprotams, ka draudzes vadība, ņemot vērā trokšņaino svētku norisi un to, ka dziedāja ne vien reliģiskas, bet arī cionistiskas dziesmas¹¹³⁶, vienmēr tiecās ievērot „kārtību”, lai padomju varas pārstāvjiem nerastos aizrādījumi par likumdošanas pārkāpumiem. E.Valks atceras, ka 1960-to gadu beigās viņš pat norīkoja atsevišķus jauniešus stāvēt sinagogas balkonā pie elektrības slēdža un sargāt, lai kāds no draudzes vadības neizslēgtu gaismu un tādējādi nepārtrauktu svētkus.¹¹³⁷

Pēc lūgšanas draudze organizēja banketu sinagogas telpās.¹¹³⁸ Daudzi no mājām nesa līdzī ēdienus un dzērienus, ar ko cienāt vienam otru,¹¹³⁹ un arī draudzes vadība parūpējās par svētku mielastu. Piemēram, 1953.g. šim mērķim no draudzes kases tika izmantots ap 1000 rubļu.¹¹⁴⁰ Daļa ebreju pēc sinagogas apmeklējuma organizēja svinīgu mielastu personīgajos dzīvokļos.¹¹⁴¹

Pesaha lūgšanas Rīgas sinagogā nebija tik plaši apmeklēts kā ebreju rudens svētki, tā kā šo svētku tradīcijas vairāk saistās ar mājām. Pesahu svin 8 dienas, no kurām visvairāk cilvēku

---

¹¹³³ LVA 1419.f., 3.apr., 143.l.,18.lp.

¹¹³⁴ LVA 1448.f., 1.apr., 253.l., 130.lp.

¹¹³⁵ LVA 1419.f., 3.apr., 13.l., 154.lp.

¹¹³⁶ Eli Valka (dz. 1944.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, 2017.g.18.oktobrī.

¹¹³⁷ Turpat.

¹¹³⁸ Sk. pielikumā 4.8. att.

¹¹³⁹ LVA 1419.f., 3.apr., 251.l., 6.lp.

¹¹⁴⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 128.l., 14.lp.

¹¹⁴¹ Turpat, 254.l., 130.lp.

sinagogā pulcējās pirmajā un pēdējā svētku dienā, kad pieņemts lasīt Jizkor lūgšanu, pieminot aizgājušos. Tomēr arī Pesahā Rīgas sinagoga bija pilna, lai arī pamatā apmeklētāju vidū dominēja vecāka gadagājuma vīrieši. Saskaņā ar RKLK (RLP) pilnvarotā datiem 1950.g. lielākais apmeklētāju skaits Pesaha lūgšanās bija ap 2000-2500 cilvēku¹¹⁴², 1952.g. ap 800¹¹⁴³, 1957.g. – 2000¹¹⁴⁴, 1964.g. – 300¹¹⁴⁵, 1969.g. 3000¹¹⁴⁶, 1970.g. – 5000¹¹⁴⁷. Kopš 1973.g. sinagogas apmeklētāju skaits Pesahā sāka pakāpeniski samazināties, un abas sinagogas zāles Pesaha svētkos bija pustukšas, 1975.g. sastādot vairs tikai 350-400 cilvēku¹¹⁴⁸, bet 1987.g. – vien 100-150¹¹⁴⁹. Pulcēšanās ārpus sinagogas uz Pesaha svētkiem nebija sevišķi raksturīga.

Šādas krasas izmaiņas lūgšanu apmeklētāju skaitā varēja ietekmēt daudzi faktori. Viens no šādiem faktoriem bija tas, vai lūgšanas iekrita brīvdienā. Lielākie cilvēku pūļi sinagogā bija vērojami tieši brīvdienās, kā arī vakaros pēc darba laika beigām.¹¹⁵⁰

Būtiska loma apmeklētāju skaita izmaiņām sinagogā bija arī kopējā ebreju skaita izmaiņām. Pirmajos pēckara gados šis skaits pieauga, tā kā ebreju atgriešanās norisa pakāpeniski. Turklāt ieradās ne tikai pirmskara Latvijā dzīvojušie ebreji, bet vēl daudzi tūkstoši ebreju, kas pārcēlās uz LPSR no citām PSR republikām liberālāko dzīves apstākļu un mazāka antisemitisma izpausmju dēļ.¹¹⁵¹ Sākot ar 1950-to gadu beigām, iesākās pretējs process – ebreju skaita pakāpeniska samazināšanās. Vairākām ebreju ģimenēm jau 1957.gadā radās iespēja caur Poliju izbraukt uz Izraēlu,¹¹⁵² tomēr masveida raksturu izceļošana sasniedza laikā no 1971.g.-1973.g. un pēc 1977.g.¹¹⁵³ Kopumā līdz 1989.g. no LPSR izceļoja vairāk nekā 16'000 ebreju.¹¹⁵⁴

Tāpat sinagogu apmeklētāju skaitu iespaidoja t.s. „melnajos gados” valsts izvērstās represijas, kuras sevišķi izjuta Rīgas ebreji. Jau 1949.g. rudenī varēja novērot, ka Rīgas

---

¹¹⁴² Turpat, 247.l., 26.lp.

¹¹⁴³ Turpat, 253.l., 8.lp.

¹¹⁴⁴ Turpat, 256.l., 72.lp.

¹¹⁴⁵ Turpat, 263.l., 49.lp.

¹¹⁴⁶ LVA 1419.f., 3.apr., 283.l., 76.lp.

¹¹⁴⁷ Turpat, 11.l., 40.lp.

¹¹⁴⁸ Turpat, 40.lp.

¹¹⁴⁹ GARF R6991.f., 6.apr., 3415.l., 38.lp.

¹¹⁵⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 247.l., 70.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 249.l., 117.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 255.l., 22.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 256.l., 72.lp.

¹¹⁵¹ 1959.g. Vissavienības tautas skaitīšanas dati LPSR liecina, ka tikai nedaudz vairāk par 10'000 visu ebreju (36,6 tūkstoši) bija dzimuši Latvijā. – Шнейдер И. Латвийские евреи и советский режим (1944-1953)// Дрибин Л. (ред.). *Евреи Латвии и советская власть, 1928-1953: научный очерк*. Рига: Институт философии и социологии Латвийского Университета, 2010, с. 266.

¹¹⁵² LVA 1448.f., 1.apr., 256.l., 73.lp.

¹¹⁵³ Levins D. *Ebreju vēsture Latvijā: no apmešanās sākumiem līdz mūsu dienām*. Apgāds Vaga, 1999, 138.lp.

¹¹⁵⁴ Dribins L. *Ebreji Latvijā*, 2002, 104.lp.

sinagogās ebreju svētkos bija mazāks skaits cilvēku, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, un tie norisa „bez sevišķas pompozitātes”.¹¹⁵⁵ Savukārt 1950.g., kad tika arestēti vairāki Rīgas ebreju reliģisko draudžu vadītāji un daži no draudžu aktīvistiem, mēģinot izvairīties no represijām, paslēpās, draudzes locekļi izjuta satraukumu saistībā ar radušos situāciju un baidījās apmeklēt sinagogu. Apmeklētības ziņā Hanukas svētki 1950.g. Rīgas sinagogās norisa kā parastas sestdienu lūgšanu sanāksmes – dalībnieku skaits nepieauga.¹¹⁵⁶ Tāpat sekojošie Pesaha svētki 1951.g.pavasārī Rīgas sinagogās neizcēlās ar tādu aktivitāti kā iepriekšējos gados un bija vājāk organizēti, tā kā lielākā daļa draudžu aktīva bija arestēti vai baiļu dēļ joprojām slēpās ārpus Rīgas.¹¹⁵⁷ Arī RKLP pilnvarotais atzīmēja, ka apmeklētības kritumu 1951.g. Pesahā nevarētu attiecināt uz reliģiozitātes kritumu.¹¹⁵⁸ Šo pieņēmumu apstiprina tas, ka jau 1953.g.oktobrī, līdz ar represiju pārtraukšanu, kolīdz ebreji izjuta lielāku drosmi, Roš-ha-Šana svētki, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, norisa daudz aktīvāk.¹¹⁵⁹ Pie Rīgas Peitavas ielas sinagogas minētajās dienās bija vērojama nepārstājoša gājēju un automašīnu (kas netieši liecināja par padomju augstākās nomenklatūras pārstāvjiem apmeklētāju vidū) plūsma; gan apakšējais, gan augšējais stāvs sinagogā bija pārpildīts, turklāt cilvēki drūzmējās arī sētā un tuvējās ieliņās.¹¹⁶⁰

Ārpus Rīgas, ņemot vērā nelielo ebreju skaitu mazpilsētās, sinagogu apmeklētībā bija raksturīga tendence, ka tajā uz svētkiem sapulcējās liela daļa no visiem pilsētas ebreju iedzīvotājiem. Tā 1950.g. Ludzā sinagogu Roš ha-Šana apmeklēja ap 350 cilvēku jeb gandrīz visi pilsētas ebreju iedzīvotāji.¹¹⁶¹ Rēzeknē 1953.g. Jom-Kipur vakara lūgšanā sinagogā sapulcējās ap 200 cilvēku (1953.g. Rēzeknē dzīvoja ap 100 ģimeņu).¹¹⁶² Kārsavā, kurā draudze pat nebija reģistrēta un dzīvoja kopā ap 165 ebreji, svētkos uz lūgšanām 1949.g. pulcējās ap 70-80 ebreju.¹¹⁶³ Daugavpilī, kas ebreju skaita ziņā ierindojās LPSR otrajā vietā (1959.g. Daugavpilī dzīvoja ap 2'200 ebreju¹¹⁶⁴), 1940-to gadu beigās un 1950-to gadu sākumā ebreju rudens svētku un Pesaha laikā sinagoga bija pārpildīta – cilvēkiem nācās stāvēt sinagogas

---

¹¹⁵⁵ LVA 1448.f., 1.apr., 246.l., 103.lp.

¹¹⁵⁶ Turpat, 247.l., 88.lp.

¹¹⁵⁷ Turpat, 249.l., 54.lp.

¹¹⁵⁸ Turpat, 55.lp.

¹¹⁵⁹ LVA 1448.f., 1.apr., 128.l.,10.lp.

¹¹⁶⁰ Turpat., 14.lp.

¹¹⁶¹ LVA 1448.f., 1.apr., 247.l., 70.lp.

¹¹⁶² Turpat, 128.l., 15.lp.

¹¹⁶³ LVA 1448.f., 2.apr., 139.l., 21.lp.

¹¹⁶⁴ Волкович В. Иудейская община Даугавпилса после Второй мировой войны (1945-1973)// Волкович Б., Хлестова В. (ред.). *Евреи в Даугавпилсе V: исторические очерки*. Даугавпилс: Даугавпилсская еврейская община, 2011, с. 69.

koridorā, dažkārt pat sētā (piemēram, Jom-Kipur vakara lūgšanās 1953.g. piedalījās ap 400 cilvēku¹¹⁶⁵).¹¹⁶⁶

Ebreju skaits bija ievērojams arī „neregistrēto draudžu” organizētajās lūgšanu sapulcēs. Piemēram, 1949.g. ebreju Jaunā gada svētkos sapulcējās ap 150-200 Krustpils-Jēkabpils ebreju, no kuriem 25% bija jaunieši.¹¹⁶⁷

To pilsētu ebreji, kurās nebija iespēju reliģiskajos svētkos sapulcēties uz kopīgām lūgšanām, parasti devās uz tuvāko draudzi. Tā, piemēram, Ludzas sinagogā Roš-hašana svētku laikā 1950-to gadu otrajā pusē bieži bija sastopami ebreji no blakus apvidiem: Zilupes, Krāslavas un līdz 1958.g. arī no Kārsavas.¹¹⁶⁸ Kad 1958.g. Kārsavas ebrejiem radās telpas lūgšanu sapulcēm kādā privātā mājā, viņi sāka noturēt regulāras lūgšanu sapulces savā pilsētā.¹¹⁶⁹ Bauskas ebreji (ap 15 cilvēki) uz ebreju Jaunā gada un Pesaha svētkiem regulāri brauca uz Rīgas sinagogu.¹¹⁷⁰

Tomēr jau kopš 1950-to gadu vidus ebreju iedzīvotāju skaits visās šajā pilsētās strauji samazinājās, un attiecīgi kritās arī sinagogas apmeklētība.¹¹⁷¹ Turklāt apmeklētāju vidū praktiski vairs nebija jaunatnes.¹¹⁷² 1964.g. lielākajos svētkos apmeklētāju skaits Ludzas sinagogā bija 45, Rēzeknē – 80, bet Daugavpilī 150 cilvēku.¹¹⁷³ 1980.g. ebreju Jaunā gada svētkos sinagogu Daugavpilī apmeklēja vien 50-60 cilvēku, Rēzeknē un Ludzā 20-30 vecāka gadagājuma vīrieši.¹¹⁷⁴ Savukārt 1980-to gadu beigās visās trīs draudzēs Pesaha svētku lūgšanās pulcējās vien 10-15 vecākā gadagājuma vīrieši.¹¹⁷⁵ Saistībā ar strauji samazinājušos apmeklētāju skaitu lūgšanas notika neregulāri, bez sevišķas aktivitātes. Piemēram, 1984.g. Daugavpilī, Ludzā un Rēzeknē lūgšanas tika noturētas tikai Pesaha sākumā, nevis visas astoņas dienas, kā pieņemts saskaņā ar tradīciju.¹¹⁷⁶

„Atkušņa” laikā, kad kļuva brīvāki starptautiskie kontakti, draudzēs uz reliģiskajiem svētkiem bieži pulcējās arī ebreji no citām republikām – gan atsevišķi viesi, gan veselas

---

¹¹⁶⁵ LVA 1448.f., 1.apr., 128.l., 15.lp.

¹¹⁶⁶ Josifa Ročko (dz. 1948.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2013.g. 9.martā.

¹¹⁶⁷ Turpat, 246.l., 101.lp.

¹¹⁶⁸ Turpat, 257.l., 9.lp.

¹¹⁶⁹ Turpat, 89.lp.

¹¹⁷⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 129.l., 8.lp.

¹¹⁷¹ Sk. pielikumā 4.9. att.

¹¹⁷² LVA 1448.f., 1.apr., 254.l., 55.lp.

¹¹⁷³ Turpat, 215.l., 4.lp.

¹¹⁷⁴ GARF R6991.f., 6.apr., 1794.l., 87.lp.

¹¹⁷⁵ Turpat, 3415.l., 38.lp.

¹¹⁷⁶ Turpat, 2757.l., 28.lp.

ģimenes.¹¹⁷⁷ Piemēram, 1955.g. Roš-hašana laikā visās LPSR sinagogās lūdzēju vidū bija arī atbraukušie viesi – radnieki un paziņas – no citām padomju republikām.¹¹⁷⁸

Vēlākajos gados lūgšanās piedalījās arī tūristi no valstīm, kas atradās „otrupus dzelzs priekškarām”. Salīdzinot ar citām PSRS ebreju reliģiskajām draudzēm, Rīgas ebreju draudze viņu acīs šķita viena no tradicionālākajām.¹¹⁷⁹

Sevišķu interesi izrādīja ASV un Kanādas pārstāvji, no kuriem daudzi atradās radniecīgās saiknēs vai kuri ieradās saskaņā ar kādas ebreju organizācijas, piemēram, “Nativ”¹¹⁸⁰ rekomendācijām. Šādos gadījumos viņu primārais mērķis nebija reliģisks. Tā 1964.g. beigās un 1965.g. divu mēnešu ilgā vizītē PSRS, apmeklējot arī Rīgu un Peitavas sinagogu, atradās žurnāla “*Jewish Daily Morning Freiheit*” (Ņujorka) galvenais redaktors Pauls Noviks (1891-1989). Vēlāk ziņojot par to Vispasaules ebreju kongresam, viņš norādīja, ka viens no apmeklējuma mērķiem bija rast atbildi uz jautājumu, vai PSRS pastāv oficiāls antisemitisms.¹¹⁸¹

Protams, RKLP pilnvarotais tāda veida kontaktus uzlūkoja ar aizdomām. Savukārt draudžu vadītāji, apzinoties padomju varas pozīciju un reliģiskās draudzes atkarību no varas orgāniem, centās pozicionēt sevi lojāli un nepieļaut atbraukušo “tūristu” atklātus kontaktus ar vietējiem ebrejiem, tādējādi nokļūstot sarežģītā situācijā.

Kad Rīgas sinagogu 1969.g. aprīlī, Pesaha priekšvakarā apmeklēja divi tūristi no ASV un viena tūriste no Kanādas, viņi sapulcēja ap sevi veselu grupu jauniešu. Atbraucēji runāja angļu valodā un jidišā, stāstīja par Izraēlu un savām nesenajām vizītēm tajā. Lai gan draudzes izpildorgāna priekšsēdētājs centās pārtraukt šādas sarunas, tas neatstāja uz viņiem nekādu iespaidu un viņi turpināja plaši un brīvi komunicēt ar vietējiem ebrejiem par “nevēlamām” tēmām. Tā rezultātā, RKLP pilnvarotais P.Liepa, uzlūkojot viņu vizīti par provokatīvu, nodeva informāciju “attiecīgajiem orgāniem”, kas savukārt “ieteica” Intūristam ārzemju viesus pabrīdināt par iespējamo izraidīšanu no Rīgas pirms noteiktā termiņa. Pēc šī brīdinājuma sinagogu viņi vairs neapmeklēja.¹¹⁸²

---

¹¹⁷⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 255.l., 86.lp.

¹¹⁷⁸ Turpat, 254.l., 131.lp.

¹¹⁷⁹ YIVO RG 347.7.1 (FAD-1), box 100, Report to American Jewish Committee by journalist Philip Ben, November 1958.

¹¹⁸⁰ “Nativ” – Izraēlas Valsts aģentūra, kas dibināta 1951.g. ar mērķi uzturēt kontaktus ar ebrejiem PSRS un Austrumeiropas valstīs un veicināt, koordinēt viņu emigrāciju uz Izraēlu.

¹¹⁸¹ USHMM RG-67.014M, Reel 341,863. Statement by Paul Novick, February 19, 1965, New York.

¹¹⁸² LVA 1419.f., 3.apr., 283.l., 76.lp.

Sinagogu apmeklējumu pievilcīgāku padarīja arī uz svētkiem ielūgto kantoru uzstāšanās. Rīgas Peitavas ielas sinagoga, kas bija lielākā ebreju reliģiskā draudze LPSR, izcēlās ar visbiežāko un pazīstamāko kantoru uzņemšanu. 1947.g. Roš ha-Šana svētkos Peitavas ielas sinagogā uzstājās slavenais dziedātājs un kantors Mihails Aleksandrovičs (1914-2002).¹¹⁸³ 1977.g. Roš ha-Šana rīta lūgšanā Rīgas Peitavas ielas sinagogā uzstājās atbraukušais no Alma-Atas kantors Kameņeckijs, tādējādi sapulcinot vairāk apmeklētāju nekā iepriekš.¹¹⁸⁴ 1979.g. Peitavas ielas sinagogas apakšējā zālē uzstājās kantors no Odesas M.Zlotkins.¹¹⁸⁵

1950.g. uz rudens svētku dienām Rīgas sinagogās uzstājās dziedātāji no Ļeņingradas operas un baleta teātra – Peitavas ielas sinagogā Fajvišs Zubcovs, bet Suvorova ielas sinagogā kāds Kevlins, katrs saņemot no draudzes vismaz 4500 rubļu atalgojumu.¹¹⁸⁶ Sadarbība ar kantoru Kevlinu un F.Zubcovu izveidojās arī turpmākajos gados: Kevlins uzstājās Peitavas ielas sinagogā vēl 1952.g. ebreju rudens svētkos¹¹⁸⁷, savukārt F.Zubcovs – 1953.g. rudens svētkos.¹¹⁸⁸ 1953.g. septembrī Rīgas Peitavas ielas draudze uzaicināja pat divus kantorus – kopā ar F.Zubcovu no Ļeņingradas atbrauca arī Dāvids Stiskins (1909-1982).¹¹⁸⁹ Divu kantoru aicināšana bija saistāma ar abu Rīgas ebreju draudžu apvienošanos – viens kantors uzstājās apakšējā (hasīdu) zālē, otrs – lielajā (mitnagedu).

Arī ar Ļeņingradas kantoru D.Stiskinu saglabājās sadarbība. Rīgas sinagogā rudens svētku lūgšanās viņš kopā ar sinagogas kori uzstājās vēl 1955., 1957. un 1959.g.¹¹⁹⁰, pirms svētkiem kopā ar kori noturot vairākus mēģinājumus. 1955.g. D.Stiskins ieradās Rīgā jau divas nedēļas pirms Roš ha-Šana un ar draudzes kori 7 cilvēku sastāvā personīgajos dzīvokļos organizēja 27 mēģinājumus, bet svētkos uzstājās 13 reizes.¹¹⁹¹ Līdz ar to, jādomā, ka D.Stiskina uzstāšanās pulcināja sinagogā daudz apmeklētāju. Saskaņā ar RKLP pilnvarotā rīcībā esošajām ziņām par uzstāšanos 1955. un 1957.g. viņš saņēma ap 4000 rubļu, bet 1959.g., kad acīmredzot uzstājās lielākā skaitā lūgšanu, ap 12'000 rubļu.¹¹⁹²

Tā kā padomju likumdošana noteica kantoriem reģistrēties RKLP kā rituālā pakalpojuma sniedzējiem, tad, lai izvairītos no kontroles, kantori, kas uzstājās tikai uz svētkiem lielākoties

---

¹¹⁸³ Turpat, 242.l., 16.lp.

¹¹⁸⁴ LVA 1419.f., 3.apr., 13.l., 153.lp.

¹¹⁸⁵ Turpat, 193.l.,189.lp.; GARF R6991.f., 6.apr., 1562.l., 103.lp.

¹¹⁸⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 247.l., 71.lp.

¹¹⁸⁷ Turpat, 127.l., 13.lp.; Turpat, 250.l., 85.lp.

¹¹⁸⁸ Turpat, 128.l., 14.lp.

¹¹⁸⁹ LVA 1448.f., 1.apr., 128.l., 14.lp.

¹¹⁹⁰ Turpat, 258.l., 121.lp.; Turpat, 254.l., 131.lp.; Turpat, 256.l., 154.lp.

¹¹⁹¹ Turpat, 254.l., 131.lp.

¹¹⁹² Turpat, 256.l., 154.lp.

reģistrējās pamatdarbā kādā “laicīgā” iestādē. Piemēram, aicinot D.Stiskinu, Rīgas Peitavas ielas draudze RKLP pilnvarotajam norādīja, ka viņš ir inženieris-elektriķis.¹¹⁹³ Tas ļāva izvairīties arī no apvainojumiem “parazītiskā dzīvē”, ņemot vērā, ka, atbilstoši padomju režīma noteiktajai kārtībai, ikvienam pilsonim bija jāstrādā “sabiedriski derīgs darbs”, taču antireliģiskā propaganda minēto situāciju pavērsa pret draudzi. Tā 1960.g. laikrakstā “Rīgas balss” publicētajā feļetonā Rīgas Peitavas ielas sinagogas ielūgtajam kantoram Grīnbergam un Stiskinam, kā arī vietējiem koristiem izmaksātais lielais atalgojums par uzstāšanos svētku lūgšanās tika raksturots kā draudzes vadītāju izšķērdība. Abi kantori nievājoši nosaukti par “”īstiem” māksliniekiem”, un izsmejoši minēts, ka koristu vidū bija piegriezējs, Centrālā universālveikala dekorators un Valsts filharmonijas biļešu izplatītājs.¹¹⁹⁴

Gan draudzes vadība, gan paši kantori tiecās neizpaust saņemtā atalgojuma apmēru, tā kā, saskaņā ar padomju likumdošanu, šie ienākumi, kas sastādīja ievērojamas summas, tika aplikti ar nesamērīgi lieliem nodokļiem. Neskatoties uz to, RKLP pilnvarotais šim jautājumam pievērsa sevišķu vērību un centās “parūpēties”, lai vietējās finanšu institūcijas pieprasītu no uzaicinātajiem kantoriem nodokļu samaksu. Pēc F.Zubcova un D.Stiskina uzstāšanās 1953.g. RKLP pilnvarotais J.Restbergs, apkopojot “ziņotāju” sniegtās liecības, sagatavoja informāciju par viņu gūtajiem ienākumiem, kas sastādīja attiecīgi 4’000-8’000 un 12’000 rubļu, un nodeva to finanšu orgāniem ar piebildi, lai no abiem kantoriem tiktu iekasēts attiecīgs ienākuma nodoklis.¹¹⁹⁵

Tā kā kantoru aicināšana sastādīja ievērojamus draudzes finansiālus izdevumus, radās nesaskaņas arī pašas draudzes iekšienē. Piemēram, 1951.g. Peitavas ielas draudzes vadība uzsāka saraksti, lai aicinātu uz svētkiem kādu kantoru Kevleru, kura uzstāšanās būtu izmaksājusi 7000 rubļu. Lai nodrošinātu arī vietējā kora uzstāšanos, bija nepieciešama tikpat liela summa, tāpēc draudzes vadība nolēma svētkos kori neaicināt, bet iztikt vien ar kantora uzstāšanos, taču koristi, to uzzinot, nosūtīja uzaicinātajam kantoram Kevleram vēstuli, kurā atsauca aicinājumu. Tādējādi 1951.g. ebreju Jaunā gada svētkos uzstājās tikai koristi un kantora lomu pildīja viens no viņiem.¹¹⁹⁶

---

¹¹⁹³ LVA 1448.f., 1.apr., 128.l., 14.lp.; Dāvida Stiskins Ļeņingradā strādāja par inženieri uzņēmumā “Ļenenergo”. – Френкель А. «Соним аф цулохес» — «Врагам назло»: еврейская эстрада в Ленинграде эпохи оттепели // Копытова Г., Френкель А. (ред.). *Из истории еврейской музыки в России*. Вып. 3. Санкт-Петербург: Еврейский общинный центр Санкт-Петербурга; Российский институт истории искусств, 2015, с. 232.

¹¹⁹⁴ Minajevs B. Ienesīga vieta. *Rīgas balss*, 1960.g. 13.augustā;

¹¹⁹⁵ LVA 1448.f., 1.apr., 128.l., 14.lp.

¹¹⁹⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 249.l., 116.lp.

Iespējas uzaicināt kantoru bija atkarīgas ne vien no draudzes finansiālā stāvokļa, bet arī no padomju varas politikas, tā kā uzaicinājumus kontrolēja padomju varas iestādes. Piemēram, laikā no 1951.-1953.g. nevienā draudzē uz Pesahu kantori netika aicināti un tā pienākumus izpildīja kāds no pašas draudzes vidus, neskatoties uz to, ka Peitavas ielas draudzei “savus pakalpojumus” 1952.g. pats bija piedāvājis kāds kantors no Maskavas¹¹⁹⁷ un vairāki piedāvājumi bija arī 1953.g.¹¹⁹⁸ Savukārt 1961.g. citu pilsētu kantoriem uzstāties Rīgas sinagogā vispār tika aizliegts¹¹⁹⁹, kas visdrīzāk saistāms ar kopējo reliģiskās politikas virziena maiņu 1950-to gadu beigās un 1960-to gadu sākumā.

1958.g. nesaskaņas radās saistībā ar kādu uzaicināto kantoru Grīnbergu no Čerņigovas (Ukraina), visdrīzāk – tolaik pazīstamo kantoru Paltielu Grīnbergu (1918-?).¹²⁰⁰ Viņš 1958.g., ierodoties ap mēnesi pirms Roš ha-Šana, uzstājās rudens ebreju svētkos Rīgas Peitavas ielas sinagogā, saņemot par to ap 13'000 rubļu. Viņa uzstāšanās daudziem ebrejiem tik ļoti patika, ka divi no draudzes izpildorgāna locekļiem ierosināja Grīnbergu atstāt kā pastāvīgo kantoru draudzē, taču tas netika panākts, tā kā izpildorgāna priekšsēdētājs S.Zilbermans prasību noraidīja.¹²⁰¹ Iespējams, noraidošā attieksme pieņemta RKLP pilnvarotā spiediena ietekmē, kurš apzinājās, ka kantora Grīnberga uzstāšanās piesaista daudz cilvēku un tiecās to ierobežot.

Savukārt 1960-to gadu otrajā pusē ebrejiem tā arī neizdevās panākt atļauju, lai Rīgas sinagogā uzstātos kantors no Odesas Meiers Kupermans (1920-?). Rīgas Peitavas ielas draudzes vadība vēl 1966.g. augustā vērsās pie RLP pilnvarotā LPSR ar lūgumu atļaut ebreju Jaunā gada svētkos uzstāties M. Kupermanam, kurš bija operas dziedātājs un kā kantors uzstājās citu republiku sinagogās, gūstot lielu popularitāti. Šis lūgums tika atstāts bez atbildes, un atkārtoti nosūtīts arī 1967.g. jūlijā, augustā un septembrī.¹²⁰²

1968.g. janvārī Rīgas ebreju reliģiskās draudzes vārdā šajā saistībā nosūtīta sašutuma pilnu vēstule PSRS RLP un PSRS Tautas kontroles komitejai. Tajā pausta neapmierinātība ar radušos situāciju, pieminēta gan kantora M.Kupermana dalība „Tēvijas karā”, gan RLP priekšsēdētāja V.Kurojedova 1966.g. laikrakstā „Izvestija”¹²⁰³ publicētais raksts par ticīgo diskriminācijas nelietderīgumu.¹²⁰⁴ RLP vadītāja vietnieks A.Bukarins šo iesniegumu pārsūtīja

---

¹¹⁹⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 250.l., 35.lp.

¹¹⁹⁸ Turpat, 252.l., 23.lp.

¹¹⁹⁹ Turpat, 260.l., 33.lp.

¹²⁰⁰ Par P.Grīnbergu sk.sikāk: Altshuler M. *Religion and Jewish Identity in the Soviet Union, 1941-1964*, p 133.

¹²⁰¹ LVA 1448.f., 1.apr., 257.l., 87.-88.lpp.

¹²⁰² LVA 1419.f., 1.apr., 49.l., 58.lp.

¹²⁰³ Куроедов В. Несколько вопросов о религии и церкви. *Известия*, 30 августа, 1966.

¹²⁰⁴ LVA 1419.f., 3.apr., 136.l., 4.lp.

atpakaļ izskatīšanai pilnvarotajam LPSR P.Liepam,¹²⁰⁵ kurš 1968.g. februārī, sniedzot atbildi Rīgas Peitavas ielas draudzes izpildorgāna priekšsēdētājam H.Volosam, protams, norādīja uz sūdzības nepamatotību. Formālais atteikuma iemesls bija tas, ka iesniegumu draudzes vārdā bija parakstījis A.Opeskins, kurš neatradās draudzes izpildorgānā, līdz ar to nevarēja pārstāvēt draudzi.¹²⁰⁶

Tomēr ebreji uzstājīgi turpināja panākt M.Kupermana uzstāšanos. 1968.g. jūlijā grupa ebreju, šoreiz no A. Balaka vārda, nosūtīja PSRS MP un PSRS RLP minēto sūdzību atkārtoti, prasot atļauju M.Kupermanam uzstāties 1968.g. Jaunā gada lūgšanās.¹²⁰⁷ Atļauju draudze tā arī nesaņēma, savukārt ar draudzes priekšsēdētāju H.Volossu, visticamāk, tika veiktas attiecīgas pārrunas. 1968.g. augustā H.Voloss nosūtīja P.Liepam vēstuli, kurā bija arī pārējo draudzes izpildorgāna paraksti un kurā saistībā ar kantora aicināšanu bija paskaidrots, ka draudzei nekādu sūdzību nav un M.Kupermana aicināšana draudzei nav nepieciešama, tā kā tai ir vietējie kantori un savs koris. H.Voloss norādīja, ka sūdzība nosūtīta no cilvēkiem, kas nav nekā saistīti ar reliģisko draudzi un neatrodas draudzes vadības vidū, turklāt tika uzsvērts, ka draudze ir pateicīga vietējai varai par to, ka sinagogā darbojas ceptuve macas izgatavošanai, kā arī vistu kaušanas vieta, ierīkota saskaņā ar ebreju tradīciju.¹²⁰⁸ Paradoksāli, ka 1966.g. augusta iesniegumu, kurā bija lūgts atļaut M.Kupermanam uzstāties, H.Voloss pats bija parakstījis.¹²⁰⁹

Attiecībā uz draudzēm ārpus Rīgas jāatzīmē, ka tām salīdzinoši nelielā ticīgo skaita un līdz ar to – ierobežoto finanšu līdzekļu dēļ, bija mazāk iespēju uzaicināt kantorus no citām pilsētām, toties, atrodoties perifērijā, draudzēm daudz veiksmīgāk izdevās “pasargāt” kantorus, neizpaužot viņu vārdu. Daugavpils sinagogā 1956.g. Pesahā četras reizes uzstājās kāds no Ukrainas atbraukušais kantors, saņemot ap 600 rubļu,¹²¹⁰ Rēzeknes sinagogā 1955.g. rudenī uz svētkiem piecas reizes uzstājās kantors no Viļņas, saņemot 700 rubļu.¹²¹¹ Abos gadījumos kantora vārds palika nezināms RKLP pilnvarotajam.

Ludzas sinagogā 1953.g. ebreju Jaunā gada svētkos kā kantors uzstājās kāds “kurpnieks ādas rūpnīcā” Ribaks no Daugavpils - saņemot par to no draudzes 308 rubļus. Pēc RKLP rīcībā esošajām ziņām viņš uz svētkiem atbrauca bez ielūguma, pats piedāvājot savus

---

¹²⁰⁵ Turpat, 7.lp.

¹²⁰⁶ Turpat, 1.lp.

¹²⁰⁷ LVA 1419.f., 3.apr., 136.l., 8.-9.lpp.

¹²⁰⁸ Turpat, 12.lp.

¹²⁰⁹ LVA 1419.f., 1.apr., 49.l., 58.lp.

¹²¹⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 255.l., 24.lp.

¹²¹¹ Turpat, 254.l., 131.lp.

pakalpojumus¹²¹², tomēr visai iespējams, ka draudze izmantoja šādu aizbildinājumu, lai izvairītos no kontroles.

***

Analizējot ebreju svētku atzīmēšanas tendences apskatāmajā laikā, jāsecina, ka daudzi ebreji ticās pēc iespējas saglabāt būtiskākās ar tiem saistītās prakses. Neskatoties uz padomju varas realizēto antirelīgisko politiku un konstanto nepieciešamību reliģiskajām draudzēm savu darbību īstenot atbilstoši padomju varas orgānu prasībām, sinagogas lielāko ebreju svētku laikā spēja piesaistīt plašu loku ebreju, tostarp arī tos, kuriem reliģija nebija tuva. Par būtisku aspektu kalpoja pirms kara pastāvējušās reliģiskās tradīcijas un ģimenes saiknes, kā arī iespēja šādi paust savu etnisko identitāti vai solidaritāti Izraēlai. H. Branovers par šīs saiknes īpatnību rakstīja: „*Saskare ar Toru mani dziedēja no izmisuma, pacēla pār laiku, telpu un robežām, sniedza tādu vienotību ar Izraēlu, pār kuru VDK nebija varas.*”¹²¹³

4.2. Ebreju dzīves cikla reliģiskie rituāli

No dzimšanas brīža līdz pēdējai dzīves dienai ebreju tradīcijā ir noteikti rituāli, kas izceļ svarīgākos notikumus cilvēka dzīvē. Šie rituāli nostiprina piederību ebreju tautai un saikni ar ģimeni.

Padomju varas iestāžu dokumenti sniedz ļoti nelielu priekšstatu par šo rituālu norisi un to, cik plaši tie ievēroti apskatāmajā laikā. Ebreju reliģiskās draudzes atradās dažādos republikas rajonos un tām nebija savas centralizētās pārvaldes, tāpēc RKLP pilnvarotajam šādas informācijas iegūšana bija apgrūtināta.¹²¹⁴ Pēc RKLP pilnvarotā norādījumiem ziņas no draudzēm tika uzdots iegūt vietējām izpildkomitejām, taču, pārsūtot pilnvarotajam saņemtos datus, paši izpildkomiteju darbinieki nereti atzina, ka tie neatspoguļo reālo situāciju, tā kā ebreju draudzes rituālus neregistrē un informāciju par tiem nesniedz. Turklāt tika novērtots, ka daudzi ebreji, kas reliģiskos rituālus ievēroja, darīja to ārpus pilsētas, kurā dzīvoja, tādējādi izvairoties no kontroles.¹²¹⁵

Saskaņā ar padomju likumdošanu visi reliģiskie rituāli bija jāreģistrē, un RKLP pilnvarotais daudzas reizes par to draudzēm atgādināja.¹²¹⁶ Tomēr vēl 1964.g. martā LPSR MP atzina, ka reliģiskās draudzes pārkāpj likumdošanu, veicot reliģiskos rituālus.¹²¹⁷ 1976.g.

---

¹²¹² Turpat, 128.l., 14.lp.

¹²¹³ Брановер Г. *Возвращение*, с. 75.

¹²¹⁴ LVA 1448.f., 1.apr., 249.l., 61.lp.

¹²¹⁵ Turpat, 177.l., 27.lp.

¹²¹⁶ Turpat, 2.l., 37.lp.

¹²¹⁷ LVA 270.f., 1.c apr., 1636.l., 65.lp.

vairākas pie vietējām TDP izpildkomitejām izveidotās komisijas jaunu padomju tradīciju ieviešanā un reliģiskā kulta kontrolē konstatēja, ka daudzās draudzēs trūkst laulību, kristību¹²¹⁸ un apbedīšanu reģistru žurnāli.¹²¹⁹

Ebreju reliģisko draudžu atskaitēs vienīgais no rituāliem, kas tika regulāri norādīts, bija apbedīšana. Balstoties uz šīm atskaitēm, pēc reliģiskā rituāla veikto apbedīšanu skaits visā apskatāmajā laikā Rīgā svārstījās no 123-227 apbedīšanām gadā.¹²²⁰ Savukārt pārējās ebreju draudzēs ziņas par apbedīšanu skaitu pieejamas tikai sākot ar 1960-ajiem gadiem, Rēzeknē un Ludzā kopumā tas svārstījās no 1-6, Daugavpilī no 8-21.¹²²¹ Jādomā, ka realitātē tradicionāli apbedīto ebreju skaits bija vēl lielāks, taču draudzes to vairījās uzskaitīt. Neskatoties uz padomju varas centieniem ieviest jaunas apbedīšanu tradīcijas, ebreji kopumā stingri ievēroja reliģiskos rituālus, izvadot mirušo, un veica to ebreju kapsētās – citu konfesiju vai “komunālajās” kapsētās apbedīt ebrejus nebija raksturīgi.¹²²² Kā izņēmums jāmin tie ebreji, kurus varēja pieskaitīt privilēģētai padomju sabiedrības grupai (zinātnieku elitei, ievērojamiem kultūras darbiniekiem u.tml.). Piemēram, slavenais ķīmiķis, LPSR Zinātņu akadēmijas Organiskās sintēzes institūta dibinātājs un pirmais direktors Solomons Hillers (1915-1975) tika apglabāts saskaņā ar padomju “tradīcijām” Raiņa kapos.¹²²³

Rīgā, kur dzīvoja lielākā daļa ebreju, tradicionālu apbedīšanu skaits sevišķi pieauga 1960-to gadu otrajā pusē. Saskaņā ar RLP pilnvarotā P.Liepas datiem 1967.g. ap 82-90% visu mirušo ebreju tika apbedīti, ievērojot reliģisko rituālu, kas, salīdzinot ar citām konfesijām, bija pats augstākais rādītājs.¹²²⁴ Iespējams, tas saistāms ar nacionālās pašapziņas pacēlumu, ko radīja Izraēlas uzvara Sešu dienu karā un kas šajā laikā daudziem ebrejiem lika justies brīvākiem tradīciju ievērošanā.¹²²⁵

Lai gan ebreju ģimenes locekļi visbiežāk tiecās izrādīt pienācīgu godu mirušajam saskaņā ar tradīcijām, tas varēja radīt sarežģījumus, jo sevišķi gadījumos, kad mirušais ieņēma redzamu

---

¹²¹⁸ Padomju varas iestāžu pārstāvji bieži vien ar “kristībām” apzīmēja arī ebreju apgraizīšanas rituālu.

¹²¹⁹ LVA 1419.f., 3.apr., 12.l., 79.lp.

¹²²⁰ Sk.pielikumā 4.2. tabulu.

¹²²¹ Sk.pielikumā 4.10.att.; LVA 1419.f., 3.apr., 135.l., 27., 38.lpp.; LVA 1419.f., 3.apr., 137.l., 10.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 143.l., 28.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 294.l., 65.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 295.l., 77.lp.; LVA 2633.f., 4.apr., 53.l., 43., 45.lpp.

¹²²² LVA 1419.f., 3.apr., 284.l., 45.lp.

¹²²³ Nav autora. Solomons Hillers. *Rīgas Balss*, 1975.g. 10.jūnijā.

¹²²⁴ LVA 1419.f., 3.apr., 282.l., 65.lp. Tikpat augsts rādītājs bija arī Lietuvas PSR, kur saskaņā ar RKLP pilnvarotā Lietuvas PSR datiem pēc 1953.g. ap 90% ebreju apbedīšanu noturētas saskaņā ar ebreju tradīcijām. – Barnai S. Jews in Soviet Lithuania. The Revival after the Holocaust.// Sirutavičius V., Staliūnas D., Šiaučiūnaitė-Verbickienė J. *The History of Jews in Lithuania: From the Middle Ages until the 1990s*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2020, p. 432.

¹²²⁵ LVA 1419.f., 3.apr., 282.l., 65.lp.

amatu, piemēram, valsts vai izglītības iestādē, un komunistiskie kolēģi uzskatīja par pareizu bērņu organizēšanu padomju tradīcijās. Turklāt problēmas varēja rasties ne vien aizgājušā tuviniekiem, bet ikvienam, kas bērēs piedalījās.

Daudz sūdzību raisīja 1958.g.16.novembrī organizētā Daugavpils rajona slimnīcas sanitārās inspekcijas laborantes, Komunālo uzņēmumu tresta darbinieces Broņi Šerbenko apbedīšana. Ņemot vērā to, ka mirušajai nebija radnieku, viņas bērņu rīkošanai izveidoja speciālu komisiju, kurā ietilpa Komunālo uzņēmumu tresta pārstāvis un slimnīcas darbinieki, tai skaitā LKP biedri. Komisija veica visus bērņu sagatavošanas darbus saskaņā ar “padomju pilsoņa” rituāliem – parūpējās par to, lai mirusī tiktu nogādāta uz Sanitāri Epidemioloģisko nodaļu, no kurienes organizēja apbedīšanas procesiju orķestra pavadībā. Tomēr, kad procesija sasniedza Ebreju kapus, komisijas priekšsēdētājs, LKP biedrs, orķestri aizsūtīja prom un paklausīja klāt pienākušās B.Šerbenko “draudzenes ieteikumam” mirušo apmazgāt un pārgērbt saskaņā ar ebreju tradīciju. Tādējādi komisija mēģināja formāli izvairīties no atbildības par reliģisko rituālu ievērošanu bērņu rīkošanā – apbedīšana pat notika zārkā un pēc tās sekoja ziedu nolikšana, kas ebreju tradīcijā nav pieņemts. Tomēr Daugavpils pilsētas izpildkomiteja notikušo uzlūkoja kā nepieļaujamu un par vainīgu atzina komisiju, sevišķi izceļot tās vidū komunistus un norādot, ka tieši viņu uzdevums bija nodrošināt bēres padomju garā, nepieļaut nekādu iejaukšanos no ārpuses.¹²²⁶

Līdzīgas “nekārtības” Daugavpils pilsētas izpildkomiteja saskatīja arī 1.latviešu vidusskolas skolotāja Meiera Gureviča apbedīšanā 1958.g. 19.novembrī. Par to, lai apbedīšana noritētu saskaņā ar ebreju tradīcijām, bija parūpējušies M.Gureviča tuvinieki, kas nekavējoties pēc viņa nāves sazinājās ar Daugavpils ebreju reliģisko draudzi un lūdza nokārtot visu saskaņā ar tradīciju. Atbilstoši pieņemtajiem rituāliem, draudzes apbedīšanas biedrība, kuru vadīja Hiršs Čerņins (1882-1964), jau nāves vakarā ieradās pie mirušā, novietoja viņu uz grīdas, pārklāja ar palagu un aizdedzināja uzstādītās sveces. Arī pašas bēres tika organizētas saskaņā ar reliģiskajiem likumiem – tās notika jau nākamajā dienā, bez zārka, veicot pirms tam attīrīšanas ceremoniju un ietērpjot mirušo tahrim. Vienīgais, kas liecināja par citas kultūras iespaidu, bija pēc apbedīšanas uz kapa atstātie vainagi un ziedi.

Lai gan atbildību par bērņu rīkošanu uzņēmās M.Gureviča radnieks, galvenais inženieris Bers Zahodins, tomēr Daugavpils pilsētas izpildkomiteja konstatēja, ka kļūdu pieļāva gan

---

¹²²⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 134.l., 3.lp.

skolas kolēģi, kuriem bija jāpalīdz atraitnei “nostaties uz pareizā ceļa”, gan vairāki ebreju komunisti, kas ieradās mirušā dzīvoklī uzreiz pēc viņa nāves.¹²²⁷

Abos gadījumos Daugavpils pilsētas izpildkomiteja pēc apbedīšanām izcēla piedalījušos komunistu vainu, pirms tam veicot pārrunas ar iesaistītajam personām un rūpīgi precizējot notikušā detaļas. Turklāt, neskatoties uz to, ka nekāds spiediens no ebreju reliģiskās draudzes puses netika konstatēts, pēc notikušā izpildkomiteja ierosināja, ka Daugavpilī nepieciešams slēgt atbilstoši ticībai izveidojušos kapus un nekavējoties izveidot Komunālo kapsētu, kurā iespējams apbedīt ne-reliģiskā veidā, lai pilsētas iedzīvotāji vairs “nenokļūtu reliģisko uzskatu ietekmē”.¹²²⁸ Daugavpils Ebreju kapi pilnībā tika slēgti 1973.g., un kopš tā laika Daugavpils ebreju draudze, saskaņā ar atskaitēs sniegtajām ziņām, pārstāja veikt apbedīšanas.¹²²⁹

1950.g. pieņemtais rīkojums noteica, ka visas kapsētas atrodas komunistisko uzņēmumu pārziņā, un līdz ar to – arī visi darbi, kas saistīti ar apbedīšanu.¹²³⁰ Tomēr praksē vietējā vara, izņemot Rīgas izpildkomiteju, visbiežāk nebija sevišķi ieinteresēta apbedīšanas jautājumos¹²³¹, tāpēc pār kapsētu saimniekoja reliģisko draudžu pārstāvji, veicot vietu pārdošanu un bērū organizēšanu.¹²³²

Visus ebreju apbedīšanas rituālus – nomazgāšanu, ietērpšanu liķautā un sagatavošanu bērēm – izpildīja reliģiskos likumus zinošu ebreju grupa, tradicionāli dēvēta par Hevra Kadiša.¹²³³ Ebreju draudze arī parūpējās par liķauta auduma sagatavošanu un šūšanu.¹²³⁴ Šādu apbedīšanas biedrību pastāvēšana, balstoties uz tradicionālo pirmskara kārtību, bija raksturīga daudzās PSRS republikās.¹²³⁵ Pirmajos pēckara gados RKLP nebija stingras pozīcijas attiecībā pret tām, taču, pastiprinoties antireliģiskajai politikai, parādījās ierobežojumi un tika raisīts šādu biedrību pastāvēšanas jautājums.¹²³⁶

Ludzas ebreju reliģiskās draudzes darbinieku vidū 1947.g. bija reģistrēts tikai viens apbedītājs – M.Svetļicins, kurš bija arī draudzes izpildorgāna loceklis.¹²³⁷ Savukārt Rīgas Peitavas ielas draudzē 1947.g. bija pieci apbedītāji un divas apbedītājas, katrs no draudzes

---

¹²²⁷ Turpat., 3.lp.

¹²²⁸ Šajā laikā Daugavpilī joprojām pastāvēja prakse mirušos apbedīt atbilstoši ticībai – ebreju, pareizticīgo, luterāņu, katoļu vai vecticībnieku kapos (Komunālajos kapos bija atļauts apbedīt tikai ar kara komisāra atļauju) - LVA 1448.f., 1.apr., 134.l., 3.lp.

¹²²⁹ LVA 1419.f., 3.apr., 141.l., 34.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 142.l., 5.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 143.l., 25.-27.lpp.

¹²³⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 249.l., 103.lp.

¹²³¹ Turpat, 182.l., 45.lp.

¹²³² GARF R6991.f., 3.apr., 34.l., 289.lp.

¹²³³ LVA 1448.f., 1.apr., 249.l., 103.lp.; GARF R6991.f., 3.apr., 34.l., 289.lp.

¹²³⁴ LVA 1419.f., 3.apr., 251.l., 2.lp.

¹²³⁵ GARF R6991.f., 3.apr., 34.l., 289.lp.

¹²³⁶ Turpat, 47.l., 64.lp.

¹²³⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 125.l., 6.lp.

saņēma 350-600 rubļu mēnesī¹²³⁸, bet 1967.g. – 7 apbedītāji, kas saņēma vairs tikai 50 rubļu, un 1 apbedītāja – 35 rubļu.¹²³⁹ Tik strauju atalgojuma samazināšanos iespējams skaidrot ar to, ka tas tika aplikts ar augstu nodokli, un draudze tāpēc varēja izvairīties uzrādīt faktisko algu.

Apbedītāji ietilpa draudzes “štata” darbinieku sastāvā un līdz ar to, tika uzskatīti par reliģiskā rituāla darbiniekiem, kuru ienākumi aplikami no vietējām finanšu institūcijām ar nesamērīgu ienākuma nodokli.¹²⁴⁰ 1960.g.novembrī divi apbedītāji no Rīgas ebreju reliģiskās draudzes mēģināja pret to iebilst, norādot vietējai izpildkomitejai, ka ir tikai kapsētas darbinieki, kas neveic nekādus reliģiskos rituālus, vien sakārto telpas un nomazgā mirušos, bet RKLP pilnvarotais P.Pizāns stingri norādīja uz šādu pakalpojumu aplikšanu ar nodokli. Viņš bija labi informēts, ka papildus atalgojumam no draudzes, tika gūti ienākumi arī no mirušā tuviniekiem. Vēl 1951.g. pilnvarotais J.Restbergs savā atskaitē RKLP norādīja, ka par veikto sinagogas grāmatā mirušā ierakstu ebreju draudze ņem noteiktu likmi, kas nekur netiek uzskaitīta, bet nonāk draudzes izpildorgāna priekšsēdētāja rīcībā.¹²⁴¹ Pēc pilnvarotajam pieejamajām ziņām, tā bija ap 200-500 rubļi par katru apbedīšanu,¹²⁴² taču par veiktajiem apbedīšanas pakalpojumiem gūtie ienākumi no aizgājušo tuviniekiem nekad netika pilnībā uzskaitīti draudžu grāmatā.

Lai pastiprinātu kontroli un pārvaldītu šos ienākumus, 1953.g. RKLP pilnvarotais J.Restbergs pēc Rīgas pilsētas izpildkomitejas Labiekārtošanas tresta iniciatīvas, kurš saskaņā ar jauno rīkojumu pārraudzīja Rīgas Ebreju kapus, ierosināja RKLP, ka ar apbedīšanu saistītajiem cilvēkiem vajadzētu būt tresta darbiniekiem, nevis būt nodarbinātiem reliģiskajā draudzē. Tomēr tā kā Maskavas Ebreju kapsētā pastāvēja tāda pati kārtība – mirušo apbedīšanai sagatavoja reliģiskās draudzes pārstāvji –, tad nekādas pārmaiņas netika uzsāktas.¹²⁴³

Tomēr no 1970.g. Rīgas Jaunā Ebreju kapsēta tika pārdēvēta par Šmerļa kapsētu un vairs netika oficiāli skaitīta par ebreju. Rīgas Peitavas ielas draudze turpināja tajā veikt apbedīšanas, taču saskārās ar daudziem šķēršļiem. Piemēram, kapsētas administrācijai, kas atradās Rīgas DDP izpildkomitejas pakļautībā, tika noteiktas divas brīvdienas – svētdien un pirmdien. Tas nozīmēja, ka draudze nevarēja veikt apbedīšanu trīs dienas pēc kārtas (sestdienā to neļauj

---

¹²³⁸ Turpat, 5.lp.

¹²³⁹ LVA 1419.f., 3.apr., 134.l., 20.lp.

¹²⁴⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 173.l., 21.-22.lpp.

¹²⁴¹ LVA 1448.f., 1.apr., 249.l., 104.lp.

¹²⁴² Turpat, 173.l., 21.-22.lpp.

¹²⁴³ Turpat, 250.l., 136.lp.

reliģiskais likums), un daudzos dzīvokļos vairākas dienas gulēja neapbedīts mirušais¹²⁴⁴, tādā veidā pārkāpjot ebreju tradīcijas noteikumu apbedīt mirušo 24 stundu laikā pēc nāves.

Būtiska nozīme tradīciju vidū bija arī mirušo piemiņas gadadienai – Jorcait. Tā kā Rīgas Peitavas ielas hasīdu draudzes darbiniekam Rotbartam Jankelam bija mirušo grāmata ar visiem kopš 1946.g. – viņa darba laika sākuma – veiktajiem ierakstiem, tad, tuvojoties kādam piemiņas datumam saskaņā ar ebreju kalendāri, viņš par to atgādināja tuviniekiem vēstules veidā vai pa telefonu un saņēma no viņiem ap 1-3 rubļus, kas, protams, nekur oficiāli neuzrādījās. Dienā viņš lasīja ap 10-15 šādu Kadiš lūgšanu.¹²⁴⁵

Ebreju reliģiskā ceremonijā noslēgtas laulības atskaitēs RKLP pilnvarotajam norādīja tikai Rīgas Peitavas ielas sinagoga, bet pārējās draudzes ziņoja, ka tādu nav. Tiesa gan vienā no Daugavpils ebreju draudzes dokumentiem atrodama piezīme, ka 1956. bija trīs un 1957.g. – divas laulības, taču nekas neliecina, ka šie dati nonāca līdz RKLP pilnvarotajam.¹²⁴⁶

Saskaņā ar statistiku reliģiskā rituālā noslēgto laulību skaits Rīgas ebreju draudzē gadu no gada svārstījās. Vismazākais – trīs – tas bija 1964.g., bet lielākais – 36 – 1989.g. Laulību skaita augšupeja vērojama no 1967.g. līdz 1972.g. un no 1976.g. līdz 1989.g.¹²⁴⁷, kas visdrīzāk saistāms ar situāciju Izraēlā – tā kļuva par spēcīgu impulsu nacionālā noskaņojuma pacēlumam ebreju jauniešu vidū.

Draudžu sniegtās ziņas lika RLP pilnvarotajam secināt, ka reliģiskā rituālā noslēgto laulību skaits ebrejiem ir neievērojams.¹²⁴⁸ Tomēr minētā statistika atspoguļoja tikai oficiāli draudzes grāmatā ierakstītās laulības, kas notika sinagogā.¹²⁴⁹ Lai gan Rīgas Peitavas ielas draudzes priekšsēdētājs M.Tabaksmans 1962.g. RKLP pilnvarotajam apstiprināja, ka laulības ebrejiem saskaņā ar reliģisko rituālu tiek veiktas tikai sinagogas telpās un draudze nevienam nedod norādījumus organizēt tās mājās, turklāt hupa – ceremonijas baldahīns – atrodas zem slēdzenes sinagogas kancelejā un ārpus sinagogas neizklūst¹²⁵⁰, tomēr realitātē virkne ebreju caur draudzi noturēja reliģisko laulības ceremoniju ārpus sinagogas telpām. Antireliģiskās politikas gaisotnē daudzi izvēlējās uzstādīt hupu slepus, rabīna vai pašu jaunlaulāto mājās, tā kā saskaņā ar tradīciju to iespējams noturēt jebkurā vietā.¹²⁵¹

---

¹²⁴⁴ LVA 1419.f., 1.apr., 49.l., 122.lp.

¹²⁴⁵ Turpat, 38.-39.lpp.

¹²⁴⁶ DZVA, 202.f., 6.apr., 59.l., 16.lp.

¹²⁴⁷ Sk.pielikumā 4.2. tabulu.

¹²⁴⁸ LVA 1419.f., 3.apr., 282.l., 65.lp.

¹²⁴⁹ Sk. pielikumā 4.11. un 4.12. att.

¹²⁵⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 178.l., 31.lp.

¹²⁵¹ Sk. pielikumā 4.13., 4.14., 4.15., 4.16., 4.17., 4.18., 4.19., 4.20., 4.21., 4.22., 4.23 att.

Hanai Raizbergai (dz. 1927.g.), kura apprecējās 1953.g., bija tradicionāla hupa vīra vecāku mājās. Tā kā viņas vīrs bija LKP biedrs un ceha nodaļas vadītājs, tad viņi neatļāvās to veikt sinagogā.¹²⁵² Arī Zelikam Antokoļam (1924) 1946.g. hupu uzstādīja dzīvoklī pie sievas.¹²⁵³ Savukārt Ellai Perlman (1926) 1948.g. hupa notika nelielajā onkuļa dzīvoklī, kur, raksturīgi šādai ceremonijai mājas apstākļos, tika uzaicināti vien radnieki, kas gala rezultātā veidoja kuplu skaitu viesu.¹²⁵⁴

Lielākoties ievērot ebreju laulības izvēlējās pirms kara pastāvējušo tradīciju ietekmē. 1961.g. tradicionālas ebreju laulības notika Idai un Samuelam Goldšmitam (1924), tā kā abi bija uzauguši, augstu vērtējot ebreju tradīcijas. Idas vecāki nebija dzīvi, bet par laulību organizēšanu parūpējās viņas onkulis Boriss – mātes brālis. Viņš uzaicināja rabīnu un ebreju mūziķus un sarīkoja svinības ar daudziem viesiem Majoros, viņa vasarnīcā.¹²⁵⁵ Savukārt Tamāra Fainšteina (1920), kurai 1945.g. bija neliela hupa dažu viesu klātbūtnē, izvēlējās ceremoniju veikt tēva ietekmē. Lai gan sākotnēji viņa nebija piekritusi, baidoties, ka par to uzzinās mācību iestādē un viņa nevarēs vēlāk strādāt par skolotāju – doma par to, ka tēvs laulības bez hupas nepiedotu, bija izšķirīga.¹²⁵⁶ Zināmi arī vairāki citi gadījumi, kad, neskatoties uz apgrūtināšiem apstākļiem un antirelīģisko gaisotni, jau 1945.g. ebreju pāri Rīgā izvēlējās slepus noturēt hupu, aicinot rabīnu uz mājām.¹²⁵⁷

Rabīns, kurš vadīja laulības ceremonijas ārpus sinagogas, parasti neatzīmēja tās draudzes reģistrācijas grāmatā, tomēr atsevišķos gadījumos par slepus noturētajām laulībām RKLP pilnvarotajam kļuva zināms. 1950.g. līdz pilnvarotajam J.Restbergam nonāca informācija, ka mājās ebreju reliģiskā rituālā laulību slēdza Sima un Torde Zaks¹²⁵⁸, tiesa gan rabīna vārds palika nenoskaidrots.¹²⁵⁹ Gadu vēlāk, 1951.g. pilnvarotais noskaidroja, ka Rīgas Peitavas ielas draudzes rabīns M.Masļanskis savās mājās organizēja hupu Āronam Iosifam-Moisejam

---

¹²⁵² Hanas Raizbergas (dz. 1927.g.) atmiņas. Pierakstīja E.Levitskaja, 2005.g. augustā. Publicētas: <http://www.centropa.org/biography/hana-rayzberg> [skatīts 24.03.2020]

¹²⁵³ Zeļika Antokoļa atmiņas (dz.1924), pierakstīja M.Gehta 2013.g.12.maijā.

¹²⁵⁴ Ellas Perlman (dz. 1926.g.) atmiņas. Pierakstīja E.Levitskaja 2005.g. jūlijā. Publicētas: <http://www.centropa.org/biography/ella-perlman> [skatīts 24.03.2020]

¹²⁵⁵ Idas Goldšmitas (dz.1931.g.) atmiņas. Pierakstīja E.Levitskaja, 2005.g. augustā. Publicētas: <http://www.centropa.org/biography/ida-goldshmidt> [skatīts 24.03.2020]; Sk. pielikumā 4.22. att.

¹²⁵⁶ VHA 38709 Tamara Fainshtein Interview.

¹²⁵⁷ VHA 24569 Rhoda Gurevich Interview.

¹²⁵⁸ Visdrīzāk, minēta laulība starp Simu Taic un Todres Zaku; saskaņā ar I.Goldšmitas atmiņām tā notika 1948. vai 1949.g. – Idas Goldšmitas (dz.1931.g.) atmiņas. Pierakstīja E.Levitskaja, 2005.g. augustā. Publicētas: <http://www.centropa.org/biography/ida-goldshmidt> [skatīts 24.03.2020]

¹²⁵⁹ LVA 1448.f., 1.apr., 247.l., 66.lp.

Jakovļevičam – iespējams LKP biedram, saņemot par to 100 rubļu, kas, protams, netika draudzes dokumentos atzīmēts.¹²⁶⁰

Gadījumos, kad reliģiskā rituālā noslēgtā laulība kļuva zināma varas iestādēm, varēja rasties sarežģījumi. Regīnai Žukai (1936) pēc 1959.g. noturētās dzīvoklī hupas nācās saskarties ar nopietnām grūtībām gan augstskolā, gan darbā. Lai gan ebreju laulības ceremonijai viņa piekrita tikai vīramātes iespaidā un neuzskatīja sevi par reliģisku, pēc tā, ka kāds par ceremoniju bija ziņojis attiecīgajām iestādēm, viņu vairākkārt sauca uz pratināšanām un draudēja izslēgt no universitātes. Daudzi ģimenes draugi un paziņas pēc šī notikuma pat pārstāja sveicināties vai izlikās neredzam viņu, satiekot uz ielas. Savukārt Latvijas Zinātņu akadēmija, kurā R. Žuka bija pēc “sadales” nozīmēta darbā, atsūtīja oficiālu atteikuma vēstuli, un, neskatoties uz pirms tam gūtajiem panākumiem, viņai nācās meklēt citu darbu. Tikai pēc ilgiem meklējumiem R.Žuku pieņēma darbā, kas nebija viņas apgūtājā profesijā (ķīmijā). Atgriezies zinātnes jomā viņai izdevās vairākus gadus vēlāk.¹²⁶¹

Arī ārpus Rīgas hupa tika slepus organizēta.¹²⁶² Daugavpilī 1961.g. hupu uzstādīja H.Branoveram ar viņa līgavu. Viņi abi dzīvoja Rīgā un ieradās Daugavpilī tikai uz dažām stundām. Viens no būtiskākajiem iemesliem, kādēļ viņi par ceremonijas vietu izvēlējās Daugavpili bija tas, ka pirmskara laikā tur darbojās Rogačovs gaons – ievērojamais rabīns Josifs Rozins (1858–1936).¹²⁶³

Rēzeknē, kur draudzei nebija sava rabīna, parasti laulības ceremonijai aicināja rabīnu no Rīgas, Viļņas, Ļeņingradas vai citas pilsētas – atkarībā no tā, kurš piekrita atbraukt.¹²⁶⁴ Ceremonijas veica pat naktī zem klajas debess un mēness.¹²⁶⁵

Bija arī daudz ebreju, kas izvēlējās neriskēt un neuzstādīt hupu, tomēr vienlaikus pieturējās pie principa, ka starpetniskas laulības ir nepieņemamas. Ābrams Kopelevičs (1938), kurš apprecējās 1965.g., uzskatīja par neiespējamu organizēt hupu, tā kā viņi abi ar sievu bija komunisti un bija pārliecināti, ka varas pārstāvji par hupu uzzinās, taču par to, ka viņa līgava būs tikai ebrejiete – A.Kopelevičs nekad nešaubījās.¹²⁶⁶

---

¹²⁶⁰ Turpat, 249.l., 104.lp.

¹²⁶¹ Regīnas Žukas (dz.1936.g.) atmiņas, pierakstīja K.Barkane 2018.g. 19.janvārī; Regīna Žuka vēlāk kļuva par starptautiskā līmenī atzītu zinātnieci un par sasniegumiem ķīmijā saņēma Latvijas Zinātņu akadēmijas augstāko apbalvojumu, kā arī vairākus ārvalstu apbalvojumus.

¹²⁶² Sk. pielikumā 4.24. un 4.25. att.

¹²⁶³ Брановер Г. *Возвращение*, с. 72.

¹²⁶⁴ Rašeles Kukļas (dz. 1936.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, M.Gehta, 2013.g.10.martā.

¹²⁶⁵ Valentīnas Oborenko (dz.1938.g.) atmiņas, pierakstīja K.Barkane, M. Vasiljevs, A.Trifonova, 2012.g.5.augustā.

¹²⁶⁶ Ābrama Kopeleviča atmiņas (dz.1938.g.). Publicētas: <http://www.centropa.org/biography/abram-kopelovich> [skatīts 24.03.2020]

Jauktas laulības ebreju vidū kļuva biežākas vēlākajos gados, pieaugot jau pēc kara dzimušajai paaudzei.¹²⁶⁷ Lielu lomu tajā, vai etniskais aspekts tika ievērots, spēlēja vecāki un vecvecāki. Piemēram, I.Goldšmita atceras, ka kopā ar vīru bija sašutusi, kad dēls Boriss (1962) vēlējās apprecēt krievu tautības meiteni. Viņa pati uzauga ebreju ģimenē, kurā ievēroja tradīcijas, un uzskatīja, ka neebrejetes ienākšana ģimenē nav pat apsverama, tādēļ Boriss tika nostādīts izvēles priekšā – izšķirties ar meiteni vai uzstāt uz precībām, tādējādi atsakoties no savas ģimenes. Vecāku spiediena rezultātā Boriss vēlāk apprecēja ebrejieti.¹²⁶⁸

Sevišķi nepieņemamas jauktas laulības bija arī ebreju draudzes vidū. Tā, kad Rīgas Peitavas ielas draudzes izpildorgāna priekšsēdētāja Tuvja Opeskina (1892-1977) abi dēli 1950-ajos gados apprecējās ar ne-ebrejetēm, viņam nācās saskarties ar daudziem pārmetumiem no draudzes puses.¹²⁶⁹ Līdzīgi arī Daugavpils ebreju draudzē – tika nosodīts un uzskatīts pat par apkaunojošu tas, ka sinagogas gabajam Joselim Leibam Okuņam (1884-?), patiesi ticīgam cilvēkam, divi dēli apprecējās ar krievietēm, nevis ebrejetēm.¹²⁷⁰

Apgraižšanas rituāls draudžu sniegtajā RKLP pilnvarotajam statistikā parādījās tikai atsevišķos gadījumos. Tomēr RKLP pilnvarotais J.Restbergs bija informēts, ka arī šie dati nav reālistiski un apgraižšana tiek ievērota bez uzskaites.¹²⁷¹ Saskaņā ar “neoficiālajām” ziņām RKLP pilnvarotais V.Šeškens 1948.g. uzskatīja, ka apgraižšanu ievēro visi ebreji bez izņēmuma.¹²⁷²

Lai gan par noteikumu visus apgraižšanas gadījumus reģistrēt Rīgas ebreju draudzei regulāri tika atgādināts, draudzes vadība turpināja noliegt šī rituāla veikšanu: 1950.g. Rīgas Peitavas ielas draudzes vadība atbildēja, ka šādi gadījumi nav zināmi¹²⁷³, bet 1962.g. draudzes priekšsēdētājs M.Tabaksmans RKLP pilnvarotajam ziņoja, ka jaundzimušo apgraižšana sinagogā nebija un nekad nav bijusi.¹²⁷⁴ Vēl 1970.g. RLP pilnvarotais P.Liepa no “uzticīgām

---

¹²⁶⁷ Saskaņā ar Vissavienības tautas skaitīšanas datiem LPSR 1980.g. jauktas laulības bija ap 13% ebreju vīriešu un 38% ebreju sievietes, bet 1990.g. – attiecīgi 59,9% un 49,1%. – Tolts M. *Demography of the Jews in the Former Soviet Union: Yesterday and Today*.// Gitelman Zvi (ed.). *Jewish Life After the USSR*. Bloomington: Indiana University Press, 2003, p.184.

¹²⁶⁸ Idas Goldšmitas (dz.1931.g.) atmiņas. Pierakstīja E.Levitskaja, 2005.g. augustā. Publicētas: <http://www.centropa.org/biography/ida-goldshmidt> [skatīts 24.03.2020]

¹²⁶⁹ LVA 1448.f., 1.apr., 255.l., 115.lp.

¹²⁷⁰ Josifā Ročko (dz. 1948.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2013.g. 9.martā.

¹²⁷¹ LVA 1448.f., 1.apr., 247.l., 42.lp.

¹²⁷² Turpat, 244.l., 35.lp.

¹²⁷³ Turpat, 2.l., 37.lp.

¹²⁷⁴ Turpat, 178.l., 31.lp.

sarunām” saņēma ziņas, ka to ievēro gandrīz visi ebreji¹²⁷⁵, tomēr nekādu konkrētu skaitu tā arī neieguva, jo Rīgas Peitavas ielas draudze noliedza, ka tai būtu jebkas zināms.¹²⁷⁶

Pirmoreiz apgraizīšanas rituālu Rīgas Peitavas ielas draudze atskaitē norādīja 1971.g., minot, ka veiktas tikai 15 apgraizīšanas.¹²⁷⁷ Arī turpmākajos četros gados apgraizīšana atzīmēta, lai arī nelielā skaitā¹²⁷⁸, bet kopš 1976.g. – vairs nekādas ziņas par apgraizīšanu netika sniegtas.¹²⁷⁹

Realitātē visā apskatāmajā laikā apgraizīšana tika ievērota ļoti plaši – gan reliģisku, gan nereliģisku ebreju vidū, tai skaitā komunistu un pat jauktu laulību gadījumā.¹²⁸⁰ Ilana Javica (1945), kas strādāja par pasniedzēju augstskolā, atceras, ka tad, kad piedzima viņas dēls, viņai pat prātā neienāca doma neizpildīt apgraizīšanu, lai gan neuzskatīja sevi par īpaši reliģisku un pastāvēja bailes – ja par to noskaidrotos, viņa “izlidotu no darba kā korķis no šampanieša”. Arī viņas māsa – pasniedzēja Rīgas Medicīnas institūtā – veica bērnam apgraizīšanu.¹²⁸¹

Līdzīgi arī Ruvins Ferbers (1946), kurš tolaik strādāja Latvijas Valsts universitātē, 1972.g. dēlam mājās organizēja apgraizīšanu caur kādu medicīnas darbinieku, pat neapsverot iespēju to neveikt: viņš baidījās nevis no sarežģījumiem darba vietā, bet no tā, ka viņa ebreju paziņu lokā kāds uzzinātu, ka viņš apgraizīšanu dēlam nebija veicis, jo uzauga ģimenē, kurā godāja tradīcijas.¹²⁸²

Brit-mila rituāls tika uzlūkots kā iespēja saglabāt ģimenē ebreju identitāti, un tas bija raksturīgi daudzās PSRS republikās – 1949.g. RKLP inspektors konstatēja, ka pat pilsētās un miestīņos, kuros dzīvoja mazs skaits ebreju, atradās moels, kas veica apgraizīšanu mājās pie ebrejiem.¹²⁸³ Spilgts piemērs tam ir Saldus pilsēta, kuras tuvumā neatradās neviena ebreju draudze, bet kurā 1950.g. maijā Aleksandrs Buhmans uzaicināja kādu viņa dēlam veikt apgraizīšanu, samaksājot par to 1000 rubļu.¹²⁸⁴ Lielā summa apliecina gan to, cik svarīga bija rituāla ievērošana, gan par risku, ko procedūras izpildītājs uzņēmās. Savukārt 1973.g. G.Gurevičs no Rīgas Peitavas ielas sinagogas veica apgraizīšanu kādam zīdainim Krustpils rajonā, kurā arī nepastāvēja reģistrētas ebreju draudzes.¹²⁸⁵ 1970-ajos, 1980-ajos gados

¹²⁷⁵ LVA 1419.f., 3.apr., 285.l., 56.lp.

¹²⁷⁶ Turpat, 282.l., 65.lp.

¹²⁷⁷ Turpat, 286.l., 41.lp.

¹²⁷⁸ Sk. pielikumā 4.2. tabulu.

¹²⁷⁹ LVA 1419.f., 3.apr., 291.l., 29.lp.

¹²⁸⁰ Sāras Sloboder (dz. 1926.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2013.g.2.decembrī.

¹²⁸¹ Ilanas Javicas (dz. 1945.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2014.g.9.decembrī.

¹²⁸² Ruvina Ferbera (dz. 1946.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2018.g.23.janvārī.

¹²⁸³ GARF R6991.f., 3.apr., 61.l., 156.lp.

¹²⁸⁴ LVA 1448.f., 1.apr., 247.l., 42.lp.

¹²⁸⁵ LVA 1419.f., 3.apr., 141.l., 4.lp.

G.Gureviču ik pa laikam aicināja uz dažādām pilsētām veikt brit-mila rituālu¹²⁸⁶, ne vien LPSR, bet arī citur, piemēram Kauņā, Viļņā, Minskā.¹²⁸⁷

Apgraizīšanu vairumā gadījumu veica mājās, kā RKLP pilnvarotais atzīmēja, konspiratīvi.¹²⁸⁸ Tādā veidā to bija grūtāk kontrolēt. Z.Antokoļs atceras, ka abiem dēliem, kas dzimuši 1947.g. un 1951.g. brit-mila notika slepus mājās. Vienam to veica kāds feldšeris no slimnīcas, otram – kāds, kurš strādāja tirgū¹²⁸⁹. Lai gan valdošajā politiskajā gaisotnē Z.Antokoļs to uzskatīja par bīstamu, viss notika saskaņā ar tradīciju, ar vismaz desmit, pašu tuvāko ebreju klātbūtni.¹²⁹⁰

Tie, kas ieņēma redzamus amatus valsts un izglītības iestādēs un baidījās, ka par veikto apgraizīšanu dēlam uzzinās kolēģi, dažkārt izvēlējās veikt to ārpus pilsētas, kurā dzīvoja, vai pat ārpus republikas.¹²⁹¹ Problēmas radās, kad par veikto apgraizīšanu kāds “ziņoja”. Piemēram, par I.Gutam veikto apgraizīšanu Daugavpils Kara hospitālī nosūdzēja, un viņa māte, kas bija komuniste, saņēma stingru rājienu.¹²⁹² Savukārt 1959.g. divi ebreji, kas aizveda savus dēlus uz Rīgu, lai veiktu viņiem apgraizīšanu, tika nomelnoti avīzē “Tukuma ziņotājs”.¹²⁹³

Apgraizīšanu apskatāmajā laikā varēja veikt kāds no ebreju draudzes, kurš bija apguvis moela amatu, vai arī medicīnas darbinieks, visbiežāk kvalificēts ebreju ārsts-ķirurgs, kurš saņēma par to ievērojamu atlīdzību – sākot no 20-50 rubļiem par katru rituālu.¹²⁹⁴ 1957.g. Rīgā bija zināmi trīs ārsti, kas vienlaikus pildīja brit-mila un darbojās patstāvīgi, nesaistīti ar sinagogu: 3.slimnīcas ārsts-ķirurgs E.Šneiders, 1.slimnīcas acu ārsts, ķirurgs Benjamins Ferbers (1913-?) un kāds 1.slimnīcas acu ārsts, ķirurgs ar uzvārdu Dubinskijs.¹²⁹⁵

Tie, kas veica apgraizīšanu, rūpīgi slēpa savu nodarbošanos. Parasti šādu mediķu kontaktus ieguva caur paziņām un viņu sniegtajām rekomendācijām¹²⁹⁶, tādēļ RKLP pilnvarotajam reti kad izdevās izsekot konkrētus gadījumus. 1952.g., kad RKLP inspektors sarunā ar Tukuma ebreju draudzes priekšsēdētāju M.Rozenbergu, mēģināja uzzināt, kas veic

---

¹²⁸⁶ Каплан Цви. *Перевёрнутые буквы*. Иерусалим: Издательство Пардес, с. 59, 112.; Sk. pielikumā 4.26. att.

¹²⁸⁷ Moiseja Akermana (dz. 1961.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2018.g. 23.jūlijā.

¹²⁸⁸ LVA 1448.f., 1.apr., 2.l., 37.lp.; Sk. pielikumā 4.27. att.

¹²⁸⁹ Visai iespējams, runa ir par Š. Goldbergeru, kurš bija moels un strādāja tolaik Centrāltirgū. – LVA 1448.f., 1.apr., 16.l., 1.lp; Ļitvaks A. Svēts cilvēks. *Cīņa*, 1958.g. 25.maijā.

¹²⁹⁰ Zeļika Antokoļa atmiņas (dz.1924), pierakstīja M.Gehta 2013.g.12.maijā.

¹²⁹¹ LVA 1419.f., 3.apr., 291.l., 29.lp.

¹²⁹² Izraila Guta atmiņas (dz. 1946.g.), pierakstīja K.Barkane, M.Gehta 2012.g.7.augustā.

¹²⁹³ Ārons A. Šis un tas par Mozus draudzi. *Tukuma ziņotājs*, 1959.g. 12.maijs, Nr.57.

¹²⁹⁴ LVA 1419.f., 3.apr., 282.l., 65.lp.

¹²⁹⁵ LVA 1448.f., 1.apr., 133.l., 2.lp.

¹²⁹⁶ LVA 1419.f., 3.apr., 283.l., 62.-63.lpp.

apgraizīšanu Tukumā, viņam atklāja vien to, ka apgraizīšanu brauc izpildīt kāds no Rīgas, bet cilvēka vārds – Benjamins Ferbers – palika slepenībā.¹²⁹⁷

Uz Daugavpili 1960-to gadu sākumā veikt apgraizīšanu par 15-20 rubļiem regulāri brauca no Viļņas Leibs Fefermans (1915-?). Tas RKLP pilnvarotajam kļuva zināms tikai nelaimes gadījuma dēļ, kad jaundzimušais, kuram 1962.g. brit-mila tika veikta mājas apstākļos, nonāca Daugavpils slimnīcā.¹²⁹⁸ Par gadījumu Daugavpils pilsētas izpildkomitejas Milicijas nodaļa nekavējoties ziņoja RKLP pilnvarotajam, lūdzot “pieņemt mērus”.¹²⁹⁹

Sinagogām piesaistītos moelus RKLP pilnvarotais varēja vienkāršāk kontrolēt – 1947.g. viņam bija zināms, ka no Rīgas Peitavas ielas draudzes vidus apgraizīšanu veica G.Gurevičs, Š.Goldbergers un kāds uzvārdā Okuņš, bet no Rīgas Suvorova ielas draudzes – Š.Cemeļš¹³⁰⁰ un vismaz kopš 1950.g arī M.Berlins.¹³⁰¹ Tādēļ 1950-to gadu sākumā, antirelīģiskajām vajāšanām pastiprinoties, Rīgas ebreju draudžu aktīvistu, kas veica apgraizīšanu, - Okuņš un G.Gurevičs - paslēpās. Savukārt Rīgas Suvorova ielas draudzes moels un šohets Š.Cemeļš 1950.g. tika arestēts.¹³⁰²

1957.g. Rīgas Peitavas ielas sinagogā bija četri cilvēki, kas pildīja apgraizīšanu: Š.Goldbergers (tolaik arī draudzes izpildorgāna priekšsēdētājs), Zālamans Erihovs (1887-?), G.Gurevičs un Morduhs Fridmans.¹³⁰³ Atšķirībā no medicīnas darbiniekiem, draudžu moeli maksu par veikto rituālu parasti pievienoja draudzes kasē, bet tie, kas veica apgraizīšanu, nebūdami saistīti ar sinagogu, visus ienākumus paturēja sev, tādā veidā raisot neapmierinātību Rīgas ebreju draudzes vadības vidū, kas uzskatīja, ka daļa naudas ir jāatdod draudzei.¹³⁰⁴

Draudžu moeli amatam speciāli bija mācījušies pie citiem moeliem. Piemēram, Š.Cemeļš moela prasmes ieguva Viļņā 1946.g. pie rabīna, moela Markusa Zalkinda (1893-?). Pēc mēneša ilgām apmācībām, viņš kopā ar rabīnu M.Zalkindu izbrauca uz Kauņu pie ģimenēm, kurās tika veikta apgraizīšana, un mācījās to arī praksē.¹³⁰⁵

Bar-micvas rituāla ievērošana RKLP pilnvarotā dokumentos gandrīz netiek pieminēta. Statistiskas ziņas par tā norisi sastopamas tikai Rīgas Peitavas ielas draudzē un tikai atsevišķos

---

¹²⁹⁷ LVA 1448.f., 2.apr., 59.l., 16.lp.; Карасин Я. *Евреи города Тукумс. Латвия. Общественно-исторический очерк.* 2002, с.46.

¹²⁹⁸ Iespējams, runa ir par Ābrama un Havas Beilinas (1927) dēla Iļjas apgraizīšanu. – VHA 27181 Khava Beilin Interview.

¹²⁹⁹ LVA 1448.f., 1.apr., 175.l., 1.lp.

¹³⁰⁰ Turpat, 125.l., 11.lp.

¹³⁰¹ LVA 1448.f., 1.apr., 2.l., 37.lp.

¹³⁰² LVA 1986.f., 2.apr., P-1530.l., 3.lp.

¹³⁰³ LVA 1448.f., 1.apr., 133.l., 2.lp.

¹³⁰⁴ Turpat, 125.l., 11.lp.

¹³⁰⁵ LVA 1986.f., 2.apr., P-1530.l., 20., 40., 214 -215., 261.lpp.

gadījumos: 1961.g. atzīmēts, ka bar-micva bija 5 puisiem¹³⁰⁶ un 1963.g. – 20.¹³⁰⁷ Tomēr jāpieņem, ka arī bar-micva, līdzīgi citiem rituāliem, tika ievērota daudz plašāk, ārpus sinagogas un ne vien reliģisku ebreju vidū.

Ābrams Kopelovičs (1938) atceras, ka 1951.g., kad viņam palika 13 gadu, viņa tēvs, LKP biedrs, idejisks komunisti, “liels ateists”, saskaņā ar tradīciju sapulcēja ebrejus un novadīja bar-micvu “tā, it kā viņš būtu pilnīgi ordinēts rabīns”.¹³⁰⁸

Sinagogā bar-micvu parasti uzdrošinājās veikt tie, kuru vecāki nebija komunisti un nebaidījās zaudēt darbu. E.Valks, kura māte strādāja mājās, atceras, ka 1957.g. savos 13 gados piedalījās bar-micvā Rīgas Peitavas ielas sinagogā – viņu izsauca pie Toras, viņš nolasiņa lūgšanu –, un nekādas problēmas tas pēc tam neradīja.¹³⁰⁹

1962.g. E.Valks pat palīdzēja sagatavoties bar-micvai tēva brāļa mazdēlam. Tā kā viņa onkulis, kurš bija reliģisks un stingri ievēroja visas ebreju tradīcijas, tolaik jau bija miris, bet onkuļa dēls pozicionēja sevi kā lojālu padomju varas pārstāvi, tad apmācīt mazdēlu ceremonijai uzņēmās E.Valks – iemācīja viņam lasīt ivritā un teikt svētības. Līdz ar to, kad mazdēlam palika 13 gadi un viņu izsauca lasīt Toru, viņš izpildīja visu, kā pienākas, taču viņa tēvs uz dēla bar-micvu tā arī neatnāca, baidoties dēļ tā, ka bija komunisti un ieņēma vadošu amatu “Latvenergo” uzņēmumā.¹³¹⁰

Rituālās tīrības mērķiem LPSR pastāvēja tikai viena mikva. Pirmajos pēckara gados tā atradās Rīgas Suvorova ielas sinagogā. Saskaņā ar RKLK pilnvarotā J.Restberga rīcībā esošajiem datiem to izmantoja ap 10'000 ebreju – gan vīrieši, gan sievietes.¹³¹¹ Tomēr 1950.g.9.oktobrī komisija, kurā ietilpa vietējās varas pārstāvji un RKLK pilnvarotā vecākais inspektors, konstatēja, ka sinagogas telpas atrodas avārijas stāvoklī, un līdz ar telpu remontu tika noteikts, ka palīgtelpā uz koka sijām ierīkotais ūdens baseins, ņemot vērā tā smagumu, pilnībā jāslēdz. Tādā veidā pieeja vienīgajai republikā mikvai drošības apsērums aizsegā tika liegta un tā arī netika atjaunota.¹³¹²

---

¹³⁰⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 178.l., 31.lp.

¹³⁰⁷ Turpat, 214.l., 11.-15.lpp.

¹³⁰⁸ Ābrama Kopeloviča atmiņas (dz.1938.g.). Publicētas: <http://www.centropa.org/biography/abram-kopelovich> [skatīts 24.03.2020]

¹³⁰⁹ Eli Valka (dz.1944.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2017.g.18.oktobrī.

¹³¹⁰ Turpat.

¹³¹¹ LVA 1448 f., 1.apr., 247.l., 18.lp.

¹³¹² Turpat, 137.l., 29.lp. Tikai lielāko PSRS pilsētu sinagogās līdz 1940-to gadu beigām pastāvēja mikvas, taču, antireliģiskajai politikai pastiprinoties, daudzas no tām tika slēgtas. Līdzīgs mikvas slēgšanas process bija vērojams, piemēram, 1953.g. Kijevā, kur speciāla komisija, aplūkojot mikvu, atklāja “neatbilstošus” sanitārus apstākļus un iespējamus ugunsgrēka izcelšanās “draudus”. – Altshuler M. *Religion and Jewish Identity in the Soviet Union, 1941-1964*, p 199.

Vien 1956.g., pēc tam, kad bija notikusi Rīgas Suvorova ielas ebreju draudzes formāla apvienošanās ar Rīgas Peitavas ielas draudzi, pateicoties atsevišķu ebreju ziedojumiem, košera mikva tika atvērta Peitavas ielas sinagogā.¹³¹³ Tā kā kopš Suvorova ielas mikvas slēgšanas vienīgā rituālās attīrīšanās iespēja reliģiskāko ebreju vidū palika upe vai ezers (izmantojama atbilstoši laikapstākļiem aptuveni no vēla pavasara līdz agram rudenim), tad jaunā rituālā baseina atklāšana bija liels notikums. Rabīns M.Barkahans novēroja, ka mikvas slēgšanas gados liela daļa Rīgas hasīdu dzima tikai maijā un jūnijā, tādējādi apliecinot „augstāko uzticību ebrejībai”.¹³¹⁴

***

Kopumā jāsecina, ka valsts antireliģiskās politikas ietekmē reti kurš uzdrošinājās ievērot ebreju dzīves cikla rituālus atklāti. Ņemot vērā, ka tradīcija pieļauj to veikšanu ārpus sinagogas, vairumā gadījumu rituālus ievēroja slepus, mājas apstākļos. Turklāt daudziem ebrejiem svarīgākais bija pati ideja par rituāla ievērošanu, nevis tā atbilstība visām reliģiskajām normām. Dažkārt ebreju reliģiskā draudze pat netika iesaistīta, un rituāli saglabājās kā lieta ģimenes iekšienē, kas savukārt noteica to, ka tajos radās būtiskas novirzes no ebreju reliģiskā likuma.

4.3. Kašruta ievērošana, macas izgatavošana un reliģiska rakstura priekšmetu nodrošinājums

4.3.1. Šehita

Viens no redzamākajiem kašruta ievērošanas aspektiem ir šehita – reliģiskajiem noteikumiem atbilstoša dzīvnieku nokaušana. Pirms Otrā pasaules kara daudzās Latvijas pilsētās darbojās košera lopkautuves ar gaļas veikaliem, taču padomju varas apstākļos šādu kārtību neizdevās atjaunot.

Jautājumu par košera gaļas tirdzniecību jau kopš pirmajiem pēckara gadiem mēģināja atrisināt ebreju reliģiskā draudzes, vēršoties pie RKLP pilnvarotā. Tā kā RKLP pilnvarotajam V.Šeškenam par to nebija nekādas izpratnes un pilnvaroto instrukcijas tādas reliģiskās prakses nianses sākotnēji neietvēra, viņam nebija skaidrības, kā uz šādu prasību reaģēt. 1945.g. 12.jūnijā V.Šeškens lūdza RKLP priekšsēdētāja I.Poļanska padomu par to, kā organizēt ticīgo apgādi ar nepieciešamo rituālam košera gaļu.¹³¹⁵ Jāpieņem, ka nekādus aizliedzošus norādījumus pilnvarotais V.Šeškens nesaņēma, tā kā savā atskaitē RKLP par 1949.g. trešo

¹³¹³ LVA 1448 f., 1.apr., 255.l., 22.lp.; Sk. pielikumā 4.28. att.

¹³¹⁴ Ebreju tradīcijā stingri noteikts, ka vīrieši nedrīkst stāties ar sievietēm tuvās attiecībās, ja viņas nav veikušas rituālo attīrīšanos; Menahema Barkahana (dz. 1947.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2013.g. 30.aprīlī.

¹³¹⁵ LVA 1448.f., 1.apr., 239.l., 22.lp.

kvartālu viņš norādīja, ka kādu laiku košera gaļu Rīgā tirgoja, bet sakarā ar izmaiņām dažās tirdzniecības organizācijās, šis jautājums palika atklāts.

1949.g. Rīgas Peitavas draudze atkārtoti vērsās pie RKLP pilnvarotā ar lūgumu atļaut košera gaļas tirdzniecību.¹³¹⁶ Arī Daugavpils ebreju draudze iepriekš, 1947.g. 14.oktobrī lūdza RKLP pilnvarotajam V.Šeškenam atļauju atvērt pie viena no arteļiem Daugavpilī košera gaļas tirdzniecības punktu,¹³¹⁷ taču, jādūmā, ka jautājums palika neatrisināts.

Nākamais RKLP pilnvarotais J.Restbergs arī iesākumā vairījās pieņemt šajā jautājumā patstāvīgu lēmumu, un lūdza RKLP viedokli, tā kā nebija informēts par to, kāda situācija košera gaļas tirdzniecībā pastāv citās republikās.¹³¹⁸ 1949.g. novembrī RKLP pilnvarotajam pārspriežot šo jautājumu ar republikas vadību, tika izlemts košera tirdzniecības prasību “noteiktu apsvērumu dēļ” pagaidām neapstiprināt,¹³¹⁹ lai gan RKLP priekšsēdētājs I.Poļanskijs, 1949.g. 12.decembrī atbildot RKLP pilnvarotajam J.Restbergam uz viņa jautājumu, košera gaļas tirgošanu pieļāva. Būtiskākais ierobežojums, ko bija nepieciešams ievērot – to varēja organizēt tikai caur valsts vai kooperatīva organizācijām, nepiešķirot šim mērķim atsevišķus tirdzniecības veikalus.¹³²⁰

Pat 1950.g. pavasarī, pastiprinoties antirelīģiskajai kampaņai, Rīgas Peitavas un Suvorova ielas ebreju draudzes pārstāvji vairākkārt raisīja jautājumu par atļauju tirgot košera gaļu. Šajā laikā RKLP pilnvarotā J.Restberga nostāja kļuva pilnīgi noteikta. Kā viņš pats 1950.g. 14. aprīlī norādīja RKLP priekšsēdētājam I.Poļanskijam – košera gaļas tirdzniecība netika atļauta, izmantojot “visus iespējamus pienācīgos ieganstus”.¹³²¹ Jādūmā, lielu lomu tajā nospēlēja republikas vadošie orgāni, kas uzskatīja, ka nav nepieciešams šādu tirdzniecību organizēt.¹³²²

Atkušņa gaisotnē, 1954.g. septembrī Rīgas Peitavas draudze atkārtoti vērsās pie RKLP ar lūgumu sadarboties košera gaļas tirdzniecības organizēšanā. Saskaņā ar draudzes iesniegto informāciju, Rīgā dzīvoja ap 400 ebreju ģimeņu, kas stingri ievēroja kašrutu. Tomēr RKLP pilnvarotā J.Restberga pozīcija nebija mainījies, viņš uzskatīja, ka tajā “nav īpašas

---

¹³¹⁶ Turpat, 246.l., 90.lp.

¹³¹⁷ Turpat, 125.l., 18.lp.

¹³¹⁸ LVA 1448.f., 1.apr., 246.l., 91.lp.

¹³¹⁹ Turpat, 117.lp.

¹³²⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 1.l., 74.lp.

¹³²¹ Turpat, 247.l., 17.lp.

¹³²² Turpat, 25.lp.

vajadzības”¹³²³, lai gan nosūtot atskaiti par 1954.g. otro pusi RKLP un centrālajai republikas vadībai, viņš atzīmēja, ka jautājums par košera gaļas tirdzniecību pagaidām atstāts atvērts.¹³²⁴

To, ka izšķirīga bija tieši republikas varas orgānu nostāja, apliecina tas, ka 1955.g., kad Peitavas draudzes vadītāji atkal konsultējās ar RKLP pilnvaroto J.Restbergu par to, vai iespējams organizēt tirgū košera gaļas pārdošanu, tikai pēc jautājuma pārspriešanas ar vietējām varas iestādēm RKLP pilnvarotais nolēma, ka šāda iespēja netiks sniegta.¹³²⁵

Turpmākajos gados Rīgas Peitavas draudze regulāri rosināja šo jautājumu atkal no jauna. 1956.g. draudzes priekšsēdētājs Š.Goldbergers, vēršoties ar lūgumu par košera gaļas tirdzniecības organizēšanu pie RKLP pilnvarotā, par argumentu izmantoja gan Peitavas sinagogai raksturīgo ārzemju apmeklētāju faktoru, gan to apstākli, ka Maskavā, Ļeņingradā un citās PSRS pilsētās jau darbojas tirdzniecības tīklu veikali, kas tirgo košera gaļu.¹³²⁶ Pilnvarotais J.Restbergs šādu pamatojumu patiešām atzina par vērā ņemamu, tā kā 1956.g. 24.jūlijā, nosūtot ziņojumu LKP CK un LPSR MP vadībai, norādīja, ka uzskata par iespējamu atļaut Rīgā košera gaļas tirdzniecību, un atkārtoja Peitavas draudzes priekšsēdētāja atzinumus. Proti, J.Restbergs akcentēja gan to, ka citās PSRS pilsētās košera gaļas tirdzniecība tiek organizēta, gan to, ka arvien biežāk ārzemju delegācijas locekļi, kas apmeklē Rīgu, izrāda ieinteresētību ebreju draudžu darbībā, un šajā saistībā īpaši nozīmīgs ir personīgais kontakts ar sinagogas pārstāvjiem un potenciāls “prezentēt” šādā veidā LPSR ārzemju delegācijām. RKLP pilnvarotais J.Restbergs minēja pat iespējamo valsts kooperatīvu, caur kuru tirdzniecība var tikt organizēta – “Latvijas patērētāju biedrības savienība” (Latpotrebojuz),¹³²⁷ taču gala lēmumu RKLP pilnvarotais nepieņēma vienpersoniski – viņš lūdza norādījumus republikas vadībai, kas savukārt minētos argumentus acīmredzot neuzskatīja par pietiekamiem, un atļauju tā arī nesniedza.

Tas gan nebūt nemazināja Peitavas draudzes vadītāju uzstājību. Jautājums par košera gaļas tirdzniecību pie RKLP pilnvarotā joprojām tika rosināts katru gadu, īpaši aktualizējoties ebreju lielāko svētku laikā.¹³²⁸ Iespējams, lai mēģinātu RKLP pilnvarotajam uzskatāmi demonstrēt košera gaļas pieejamības “propagandas” potenciālu ārzemēs, Peitavas draudzes priekšsēdētājs Š.Goldbergers 1957.g. 22.oktobrī, kad Rīgu apmeklēja Izraēlas vēstniecības Maskavā sekretārs Ābrahams ben Cvi kopā ar savu sievu, pēc savas iniciatīvas nodrošināja

¹³²³ LVA 1448.f., 1.apr., 129.l., 12.lp.

¹³²⁴ Turpat, 253.l., 163.lp.

¹³²⁵ Turpat, 254.l., 30.lp.

¹³²⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 255.l., 86.lp.

¹³²⁷ Turpat, 8.l., 69.lp.

¹³²⁸ Turpat, 133.l., 13.lp.

viesus viņu vizītes laikā ar košera ēdienu¹³²⁹, un turpmāk tā kļuva par sava veida praksi. Tā 1958.g. 14.septembrī un 1959.g. 30.maijā, kad Rīgā viesojās Izraēlas vēstniecības Maskavā sekretārs, viņš jau pats pasūtīja pie Rīgas Peitavas draudzes vadības košera pusdienas.¹³³⁰

Neskatoties uz to, ka košera gaļas tirdzniecība nebija atļauta, tas nebūt nenozīmēja, ka to nebija iespējams iegādāties. Pirmkārt, liellopu košera gaļu Rīgā varēja iegādāties caur “neoficiāliem tīkliem”. Turklāt RKLP pilnvarotajam 1959.g. bija zināms, ka daļa ebreju uzturā lieto košera gaļu, ko tādā veidā nelikumīgi piegādāja par visai augstu cenu.¹³³¹ Ar to nodarbojās sinagogas šoheti. Saskaņā ar RKLP pilnvarotā ziņām Rīgā 1950-to gadu beigās darbojās četri šoheti, viens no viņiem bija G.Gurevičs. Viņš kādā no rajoniem pie kolhoziekiem iegādājās lopu, tad saskaņā ar reliģiskajām prasībām to nokāva un priekšējo daļu pēcāk piedāvāja Rīgas sinagogā tiem, kuri ievēroja kašrutu, bet aizmugurējo lopa daļu pārdeva tirgū – tā kā šai daļā kašrutu nodrošināt bija daudz sarežģītāk un laikietilpīgāk.¹³³² Jāpiebilst, ka lopa nokaušanai bija nepieciešamas ne vien reliģiskās zināšanas, bet arī veiklība un fizisks spēks, un G.Gurevičs, neskatoties uz savu nelielo augumu, ar to tika galā.¹³³³

Pastiprinoties antireliģiskajai politikai, 1959.g. RKLP pilnvarotais J.Restbergs sāka īstenot praktiskus soļus, lai pārtrauktu šādu nelikumīgo košera gaļas pārdošanas praksi, uzlūkojot košera gaļas tirgotājus par spekulantiem.¹³³⁴ Tomēr nav skaidrības par to, ko šie “praktiskie soļi” paredzēja un cik efektīvi tie bija.

Otrkārt, svarīgi nodalīt, ka sinagogās padomju gados darbojās šoheti, kuri likumīgi speciāli tam paredzētajās telpās veica putnu kaušanu, tātad ikviens varēja uz sinagogu šohetam atnest košera nokaušanai, piemēram, vistas.¹³³⁵ Atšķirībā no liellopa, to varēja vienkārši iegādāties un atgādāt līdz sinagogai, tādējādi nebija nepieciešama speciālas kautuves uzturēšana un tirdzniecība. Šāda prakse pastāvēja ne vien Rīgā, bet arī mazākajās ebreju draudzēs. Piemēram, Daugavpils draudzē jau kopš 1945.g. janvāra šoheta amatu, veicot putnu kaušanu, ieņēma Moisejs (Moīše) Pitems (1905-1992).¹³³⁶ Lielāko ebreju svētku laikā viņš

---

¹³²⁹ Turpat, 256.l., 156.lp.

¹³³⁰ Turpat, 257.l., 89.lp.; Turpat, 258.l., 90.lp.

¹³³¹ Turpat, 258.l., 90.lp.

¹³³² LVA 1448.f., 1.apr., 256.l., 163.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 258.l., 90.lp.; Moiseja Akermana (dz. 1961.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2018.g. 23.jūlijā; Mihaila Freidmana (dz. 1957.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2014.g. 7.oktobrī.

¹³³³ Каплан Цви. *Перевёрнутые буквы*. Иерусалим: Издательство Пардес, с.109.; Mihaila Freidmana (dz. 1957.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2014.g. 7.oktobrī.

¹³³⁴ LVA 1448.f., 1.apr., 258.l., 90.lp.

¹³³⁵ Sk.pielikumā 4.29. att.

¹³³⁶ DZVA 202.f., 6.apr., 59.l., 111.lp. Sk.pielikumā 4.30. att.; Par M. Pitemu sk. Рочко И. Судьбы евреев-беженцев из Латгалии (1941 – 1945) (по воспоминаниям свидетелей)// Рочко И. *Евреи в Латгалии. Исторические очерки*. Книга первая. Даугавпилс, 2010, с. 351 – 352.

mēdza braukt uz Krāslavu, Rēzekni, Dagdu un citām Latgales pilsētām, lai veiktu tur šoheta pienākumus.¹³³⁷

Par savu darbu šoheti nesaņēma atalgojumu no draudzes – viņu ienākumus veidoja tikai saņemtā samaksa par konkrēto pakalpojumu no pasūtītāja,¹³³⁸ līdz ar to sinagogas vadība neuzrādīja RKLP ziņas par viņiem kā par “draudzes apkalpojošo personālu” un ne visu šohetu vārdi, kas darbojās šajā laikā, ir zināmi. Tikai 1974.g. RLP pilnvarotais P.Liepa mēģināja ieviest stingrāku reliģiskā “personāla” uzskaiti un tādā veidā panākt, ka arī šoheti tiek oficiāli reģistrēti, kas nozīmētu, ka viņu ienākumi tiek aplikti ar nodokli. Ludzas un Rēzeknes ebreju draudzē šajos gados šohets nedarbojās, bet Daugavpils draudzes priekšsēdētājs apgalvoja, ka šohets uz draudzi neattiecas un maksu par vistu kaušanu viņš saņem no katra cilvēka individuāli, nevis no draudzes. RLP pilnvarotā vietnieks A.Saharovs atzīmēja, ka šāda nostāja “nav uzskatāma par pareizu” un 1974.g.11.septembrī ziņoja Daugavpils izpildkomitejas pārstāvim, ka šohets ir jāidentificē un jāpiedāvā viņam aizpildīt anketa, bet atteikuma gadījumā, pašiem jānoskaidro par viņu visas nepieciešamās ziņas.¹³³⁹

Īpaši liels pieprasījums pēc košera gaļas bija raksturīgs, tuvojoties ebreju svētkiem.¹³⁴⁰ Tas skaidrojams ar to, ka kašruta ievērošana padomju varas apstākļos bija komplicēta. Daudziem nācās izjust finansiālas grūtības. Kā atceras pēckara gadus rēzekniete R.Kukļa: „Kāds košers?! Galvenais bija [ģimeni] pabarot.”¹³⁴¹ Tā dēļ, lai tomēr saglabātu ebreju tradīcijas, daudzi izvēlējās ievērot pieņemtās reliģiskās prakses vismaz lielākajos ebreju svētkos.

Oficiāli pastāvošā košera putnu kaušana pie sinagogām darbojās ciešā sanitārās inspekcijas uzraudzībā¹³⁴², kas sniedza iespēju varas iestādēm kontrolēt un ierobežot košera gaļas pieejamību. Sevišķi tas kļuva jūtams 1960-ajos gados, pastiprinoties antireliģiskajai kampaņai. Šajā laikā sanitārās inspekcijas aktīvi uzsāka pie sinagogām pastāvošajās putnu kautuves telpās meklēt “pārkāpumus”.

1960.g. 21.jūnijā Daugavpils sanitārās inspekcijas pārstāvji apmeklēja Daugavpils sinagogas sētā esošo putnu kautuvi, un saskaņā ar Daugavpils sanitārās ārstes norādījumiem tika sastādīts akts par telpu slēgšanu no 1960.g. 23.jūnija. Par pamatojumu tika minēts tas, ka

---

¹³³⁷ Josifa Ročko (dz. 1948.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2013.g. 9.martā.

¹³³⁸ Piemēram, saskaņā ar RLP pilnvarotā vietnieka A.Saharova rīcībā esošajām ziņām 1967.g. putnu košera gaļu no G.Gureviča sinagogā bija iespējams iegādāties par 3,50 rubļiem kilogramā. – LVA 1419.f., 3.apr., 135.l., 17.lp.

¹³³⁹ LVA 1419.f., 3.apr., 143.l., 2.-5., 7.-8.lpp.

¹³⁴⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 256.l., 163.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 258.l., 90.lp.

¹³⁴¹ Rašeles Kukļas (dz. 1936.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, M.Gehta, 10.03.2013.

¹³⁴² LVA 1448.f., 1.apr., 250.l., 22.lp.

telpa neatbilst sanitārajām prasībām, tajā nav ūdens pievada un kanalizācijas, un spainis, kurā satek asinis, var kļūt par mušu perēkli, taču par to, ka minētais akts bija mērķtiecīgas ierobežojošas politikas rezultāts liecina tas, ka norādītie iemesli neatbilda realitātei. Ēkā, kurā bija ierīkota kautuve, atradās ūdensvads un kanalizācija, un telpa, atbilstoši sanitārajām prasībām, regulāri tika uzkopta – iepriekš veiktā apsekošana bieži vien nebija atzīmējusi nekādas nepilnības. Turklāt jāizceļ, ka formāli putnu kaušana saskaņā ar ebreju reliģisko rituālu netika aizliegta – izmantojot esošo telpu “anti sanitārijas” aizsegu, tika piedāvāts to “pārvietot” uz pilsētas kautuvi, kas atradās Daugavpils nomalē. Faktiski tas nozīmētu, ka vietējie ebreji paliktu bez košera gaļas, ņemot vērā, piemēram, to, ka kaušanai paredzēto putnu nebūtu iespējas tik tālu nogādāt (dzīva putna pārvešana tramvajā vai automašīnā bija aizliegta). Draudzes vadība 1960.g. 25.jūnijā vērsās ar sūdzību par nepamatoto lēmumu Daugavpils pilsētas izpildkomitejā.¹³⁴³ Jāpieņem, ka telpas tomēr netika slēgtas, tā kā šohets M.Pitems turpināja pie sinagogas savu darbību. Saskaņā ar J.Ročko atmiņām sanitāro ārsti izdevās kādā veidā “piekukuļot” un viss noklusa¹³⁴⁴

1961.g. 31.martā saskaņā ar Rīgas galvenā sanitārā ārsta norādījumiem Rīgas Maskavas rajona Sanitāri-epidemioloģiskās stacijas pārstāvji veica apskati arī Rīgas Peitavas sinagogas putnu kautuves telpā.¹³⁴⁵ Šāda atsevišķa telpa Peitavas sinagogas sētā tika izveidota 1956.g. pirmajā pusē.¹³⁴⁶ To veidoja divas istabas, viena bija paredzēta putnu kaušanai, otra – spalvu vākšanai un glabāšanai. Telpā bija ierīkota arī notekoša pilsētas kanalizācijā tekne, ūdensvads un šļūtenes tekņu mazgāšanai. Līdzīgi kā Daugavpils gadījumā, arī Peitavas sinagogas kautuves telpas apskates laikā tika konstatētas nepilnības, taču Peitavas sinagogā tās netika slēgtas. Košera putnu kaušanu bija atļauts veikt pēc telpas uzkopšanas – sienu, grīdu un tekņu nomazgāšanas –, un papildus tam, visiem šohetiņiem tika noteikts par nepieciešamu iziet medicīnisko apskati. Turklāt termiņš apskates iziešanai un medicīniskās grāmatiņas noformēšanai bija 10 dienas.¹³⁴⁷ Svarīgi, ka 1961.g. 30.marta vakarā sākās Pesaha svētki, kas turpinājās līdz 8.aprīlim, un tieši svētku laikā liela daļa ebreju nesa putnus kaušanai, tādā veidā sanitārās inspekcijas ierobežojumi pilnībā skāra tieši svētku laiku. Neskatoties uz inspekcijas norādījumiem, šoheti tomēr riskēja un vistu kaušana pie sinagogas svētku laikā organizēja, taču

¹³⁴³ DZVA 202.f., 6.apr., 59.l., 51.-52.lpp.

¹³⁴⁴ Josifa Ročko (dz. 1948.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2013.g. 9.martā.

¹³⁴⁵ LVA 1448.f., 1.apr., 174.l., 13.lp.

¹³⁴⁶ Turpat, 255.l., 22.lp.

¹³⁴⁷ Turpat, 174.l., 13.lp.

RKLP pilnvarotajam tas kļuva zināms un vainīgie tika saukti pie atbildības (visdrīzāk, runa ir par administratīvu sodu).¹³⁴⁸

Atšķirībā no Daugavpils sinagogas, Rīgas Peitavas sinagoga tika uzskatīta par centrālo LPSR, tādēļ košera kautuves telpu slēgšana būtu varējusi raisīt padomju varai nevēlamas diskusijas Rietumos. Savukārt šādu telpu pastāvēšana tieši pretēji – kalpoja par labu “propagandas instrumentu”. Tā 1967.g. 3. un 4.aprīlī Rīgas Peitavas sinagogu apmeklēja Ņujorkas rabīns A.Šneiers, un, aplūkojot gan putnu kautuves telpu, gan macas izgatavošanas darbnīcu, viņš palika ļoti apmierināts ar redzēto.¹³⁴⁹ Savukārt 1978.g. 22.aprīlī, kad žurnālisti no Portugāles tikās Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas Konsistorijā ar arhibīskapu Jāni Matuli un interesējās arī par ebreju reliģiskajām draudzēm, tad J.Matulis atbildēja, ka ebreju reliģiskajai draudzei Rīgā ir “visas iespējas” – laba sinagogas ēka, telpas košera gaļai, un ik gadu uz Pesaha svētkiem tiek izgatavots daudz macas.¹³⁵⁰

4.3.2. Maca

Maca ir viens no galvenajiem košera produktiem, bez kura nav iespējams ievērot Pesaha svētkus, tās ēšana pirmajā Pesaha vakarā ir noteikta Torā. Lai gan padomju likumdošana macas izgatavošanu neaizliedza, taču, ņemot vērā tai nepieciešamos īpašos apstākļus¹³⁵¹ un ievērojamo daudzumu miltu, lielos apjomos macas cepšanu nebija iespējams īstenot bez valdības ziņas, tādēļ tā ietilpa ebreju reliģisko draudžu aktivitātēs.

Rīgas Peitavas ielas sinagoga organizēja visapjomīgāko macas izgatavošanu LPSR. Lai to īstenotu, draudzes vadībai ik gadu, katru reizi no jauna nācās vairākus mēnešus pirms Pesaha vērsties pēc atļaujas pie RKLP pilnvarotā, kurš bija starpnieks šī jautājuma risināšanā. Iespējas un apstākļi pastāvīgi mainījās, atkarībā no varas pārstāvju attieksmes.

Pašas agrākās ziņas par Peitavas ielas draudzes organizēto macas izgatavošanu attiecas uz 1946.g. Pesahu. Jau 1945.g. beigās Rīgas sinagogas vadība vērsās pie RKLP pilnvarotā, lai nodrošinātu ticīgos ar macu nākamajā gadā. Tā kā valstī īstenotā plānveida ekonomika paredzēja normētu pārtikas sadali, viens no galvenajiem jautājumiem bija miltu iegāde.

RKLP pilnvarotais V.Šeškens sākotnēji neizprata, kāda nostāja būtu jāievēro un lūdza norādījumus RKLP priekšsēdētājam I.Poļanskijam. Saskaņā ar tiem, pilnvarotajam tika ieteikts par macas izgatavošanu vienoties ar vietējām organizācijām, izmantojot kā piemēru

---

¹³⁴⁸ Turpat, 260.l., 70.lp.

¹³⁴⁹ LVA 1419.f., 3.apr., 281.l., 107.lp.

¹³⁵⁰ Turpat, 18.l., 45.-47.lpp.

¹³⁵¹ Macas izgatavošanas process ir ļoti komplicēts, to veido virkne stingru noteikumu, kam nepieciešama iepriekšēja gatavošanās.

izveidojušos kārtību Maskavā, kur macu gatavoja pēc maizes kartiņu taloniem (50 g macas uz 100 g baltmaizes) un pēc norunas ar Osobtorgu pārdeva arī komercveikalos. Gadījumā, ja vietējās ceptuves macas izgatavošanu nevarēja tehniski nodrošināt, tika pieļauta pagaidu (*kustarnaya*) ceptuves organizēšana no pasūtītāju miltiem. Tādā veidā RKLP pilnvarotais ļāva Rīgas sinagogai organizēt speciālu pagaidu darbnīcu (jāpieņem, ka tā tika ierīkota kāda tresta ceptuvē), kurā pats draudzes izpildorgāns cepa macu.¹³⁵² RKLP pilnvarotais V.Šeškens uzskatīja, ka Latvijas apstākļos tā ir pati ērtākā “izeja no situācijas”, tā kā LPSR Pārtikas rūpniecības ministrijas Miltu un maizes ražošanas trestam nebija atbilstošu aprīkojumu un tas nevarēja īstenot macas izgatavošanu.¹³⁵³

Daļu miltu – aptuveni 8 tonnas – Rīgas Peitavas sinagogai 1946.g. izdevās iepirkt no LPSR Tirdzniecības ministrijas. Šāds daudzums miltu, atbilstoši baltmaizes taloniem, tika aprēķināts uz 3000 draudzes locekļiem,¹³⁵⁴ taču tas nebūt nebija pietiekoši, un 1946.g. 1.martā, trīs nedēļas vēlāk pēc sākotnējā daudzuma miltu saskaņošanas, draudzes vadība lūdza RKLP pilnvaroto atbalstīt prasību LPSR Tirdzniecības ministrijai izsniegt vēl papildus 22 tonnas miltu, atsaucoties uz to, ka draudzē reģistrējušies vēl 12 500 cilvēki.¹³⁵⁵ Šajā gadījumā RKLP pilnvarotais V.Šeškens draudzei atteica, izsakot šaubas, ka tās locekļu skaits varēja tik īsā laikā tik ievērojami pieaugt, tomēr ieteica vērsties “Osobtorgā”¹³⁵⁶ – caur to draudzei izdevās saņemt vēl aptuveni 10 tonnu miltu.¹³⁵⁷ Jāņem vērā, ka šo miltu cena, salīdzinot ar valsts fonda miltiem, bija dārgāka.

Turklāt nākamajā, 1947.g. RKLP pilnvarotais V.Šeškens, vadoties pēc 1946.g. pieredzes, pilnībā atteicās palīdzēt ebrejiem miltu sagādē macas izgatavošanai un ieteica macu gatavot no pašu pasūtītāju – draudzes locekļu – sagādātajiem miltiem. Viņš vadījās no apsvēruma – ja draudzei tiktu sniegta kaut daļēja palīdzība, tad gribētāju saņemt miltus izrādītos desmitiem. Tas, protams, krasi pazemināja pasūtītās macas daudzumu un manāmi sadārdzināja izgatavošanas izmaksas – cena tika noteikta 15 rubļi kilogramā. Ja 1946.g. macas izgatavošanai tika sagādātas 18 tonnas miltu, tad 1947.g. – vien 8 tonnas miltu. Pēc RKLP pilnvarotā V.Šeškens aprēķiniem tādā veidā ar macu tika apgādāti ap 4 500 cilvēki.¹³⁵⁸ Arī nākamajos

¹³⁵² LVA 1419 f., 3.apr., 285.l., 57.-58.lpp.

¹³⁵³ GARF R6991.f., 3.apr., 471.l., 35.lp.

¹³⁵⁴ Turpat, 35.lp.

¹³⁵⁵ LVA 1448.f., 1.apr., 124.l., 11.lp.

¹³⁵⁶ GARF R6991.f., 3.apr., 471.l., 35.lp.

¹³⁵⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 242.l., 8.lp.

¹³⁵⁸ Turpat, 8.lp.

gados milti no valsts fonda macas izgatavošanai vairs netika sniegti¹³⁵⁹, ko 1949.g. RKLP pilnvarotais J.Restbergs formāli skaidroja ar pirmās šķiras miltu fonda ierobežoto pieejamību republikā.¹³⁶⁰

Cik lielā mērā šajos gados tika pieļauta draudzes līdzdalība pašā macas cepšanas procesā (tikai novērotāju vai izgatavotāju loma) un precīza vieta, kur tā tika īstenota, nav skaidra, taču zināms, ka 1949.g. LPSR Pārtikas rūpniecības ministrijas Miltu un maizes ražošanas trests bija speciāli šim mērķim ierīkojis darbnīcu un macas izgatavošanas organizēšanā bija iedibināta noteikta kārtība, kuru Rīgas Peitavas sinagoga pieņēma par gana pašsaprotamu, lai jautājumu 1949.g. risinātu bez RKLP pilnvarotā starpniecības. Draudze sākotnēji vienojās par ceptuves telpu izmantošanu, tad ievāca miltus no draudzes locekļiem, kas vēlējās saņemt macu, nodeva tos tresta ceptuvei un saņēma pretī izgatavotu macu, kuru pēcāk izdalīja.¹³⁶¹

Tomēr jau 1950.g., antireliģiskajai politikai pārorientējoties, arī macas jautājumā bija jūtamas pārmaiņas, un izveidojusies macas organizēšanas kārtība tika uzlūkota kā avots Rīgas Peitavas sinagogas darbinieku spekulācijai un lielu ienākumu gūšanai. Tā rezultātā, LPSR MP un LKP CK 1950.g. atteicās risināt jautājumu par macu, piedāvājot RKLP pilnvarotajam vērsties pēc norādījumiem pie RKLP priekšsēdētāja. Jāizceļ, ka RKLP priekšsēdētājs I.Poļanskijs, kuram pilnvarotais J.Restbergs 1950.g. 26.janvārī lūdza padomu par macas izgatavošanas pieļaujamību, to neaizliedza, bet gan norādīja, ka jautājums jālemj vietējām organizācijām atkarībā no vietējiem apstākļiem. Gadījumā, kad valsts organizācijas atsakās izgatavot macu, viņš ieteica runāt ar kooperatīvu arteļiem vai privātām ceptuvēm, izmantojot vai nu pasūtītāju, vai šo uzņēmumu miltus.¹³⁶² Būtiskākie ierobežojumi, kurus saskaņā ar RKLP priekšsēdētāja I.Poļanska norādījumiem bija nepieciešams ievērot un par kuriem Rīgas Peitavas draudzes pārstāvji tika brīdināti, iepriekš viņus izsaucot pie RKLP pilnvarotā¹³⁶³, ietvēra aizliegumu organizēt bezmaksas macas izgatavošanu un izdali¹³⁶⁴, izgatavot un tirgot macu sinagogā un reklamēt to ārpus sinagogas.¹³⁶⁵ Šo noteikumu mērķis bija pēc iespējas samazināt macas pasūtītāju skaitu un izslēgt no pasūtītāju vidus tos, kuri ikdienā sinagogu

---

¹³⁵⁹ LVA 1448.f., 1.apr., 244.l., 7.lp.

¹³⁶⁰ Turpat, 2.l., 10.lp.

¹³⁶¹ Turpat, 246.l., 36.lp.

¹³⁶² LVA 1448.f., 1.apr., 2.l., 10., 21. lpp.

¹³⁶³ Turpat, 247.l., 25.lp.

¹³⁶⁴ Ebreju draudzēs pastāv prakse organizēt speciālu ziedojumu fondu (Maot Hittim), lai nodrošinātu nabadzīgākos draudzes locekļus Pesahā ar macu.

¹³⁶⁵ LVA 1448.f., 1.apr., 2.l., 21.lp.

neapmeklēja un varbūt pat neuzskatīja sevi par reliģiskiem. Vienlaikus ierobežojumi bija vērsti uz sinagogas lomas vājināšanu.

Tādā veidā pēc jautājuma saskaņošanas ar LPSR valdību, RKLP pilnvarotais J.Restbergs macas izgatavošanu 1950.g. tomēr atļāva. Macas izgatavošanu 1950.g. uzņēmās LPSR Invalīdu kooperācijas savienība, bet ebreju reliģiskās draudzes loma tajā tika maksimāli ierobežota: tā nevarēja piedalīties macas izgatavošanā, pasūtījuma pieņemšanā vai dalīšanā – visu kārtību noteica Invalīdu kooperācijas savienība. Tie, kuri vēlējās iegādāties macu, paši nogādāja tirgū iegādātos miltus kādam no invalīdu kooperatīva arteļiem, kas nodarbojās ar macas izgatavošanu, un pie viņiem arī vēlāk saņēma gatavo produkciju. Vienīgā draudzes līdzdalība izpaudās tajā, ka tās pārstāvjiem tika atļauts novērot tehnoloģisko izgatavošanas procesu, lai netiktu pārkāpti reliģiskie noteikumi – lai tā būtu košera.¹³⁶⁶ Invalīdu kooperācijas savienības priekšsēdētājam RKLP pilnvarotais J.Restbergs deva norādījumus rūpīgi sekot, lai maca nekļūst par “spekulācijas objektu”, fiksēt un ziņot par izgatavoto macas daudzumu, un izmantot tikai pasūtītāju miltus.¹³⁶⁷

Tomēr, neskatoties uz stingro kontroli un iepriekš izteiktajiem brīdinājumiem, RKLP pilnvarotajam kļuva zināmi atsevišķi “pārkāpuma” gadījumi, kuros, viņaprāt, atsevišķi draudzes pārstāvji “viegli uzpelņījās”. Proti, daži no viņiem pārdeva macu no citām republikām atbraukušajiem ebrejiem.¹³⁶⁸

Nākamajā, 1951.g. macas izgatavošanas jautājums arī tika risināts ar vilcināšanos. Tā kā RKLP nebija izdevusi nekādas ar to saistītas direktīvas, tad, antireliģiskajai politikai pastiprinoties, RKLP pilnvarotais J.Restbergs nepieņēma lēmumu bez RKLP priekšsēdētāja ziņas. 1951.g. sākumā, kad Rīgas Peitavas draudzes vadība vērsās pie viņa saistībā ar macas jautājumu, pilnvarotais J.Restbergs apsolīja draudzei “par to padomāt”, bet pats lūdza RKLP norādījumus par to, vai iespējams atstāt iepriekšējā gada kārtību.¹³⁶⁹ Tikai saņemot RKLP priekšsēdētāja I.Poļanska atbildi – faktiski analogisku 1950.g. (ka jautājums jāīsteno uz vietas saskaņā ar vietējiem apstākļiem un ka draudzes pašas var vienoties par macas izgatavošanu ar kooperatīvu arteļiem, ievērojot visus iepriekšējos noteikumus)¹³⁷⁰ –, pilnvarotais J.Restbergs deva LPSR Invalīdu kooperācijas savienības priekšsēdētājam norādījumu izgatavot macu vienā

---

¹³⁶⁶ Turpat, 247.l., 17.-18.lpp.

¹³⁶⁷ Turpat, 2.l., 13.lp.

¹³⁶⁸ LVA 1448.f., 1.apr., 247.l., 17.-18.lpp.

¹³⁶⁹ Turpat, 3.l., 22.lp.

¹³⁷⁰ Turpat, 43.lp.

no arteļiem, izmantojot pasūtītāju miltus un pieļaujot uzraudzītāju no reliģiskās draudzes.¹³⁷¹ Jautājums, protams, pirms tam tika saskaņots arī ar LPSR MP.¹³⁷²

Tāda pati kārtība bija vērojama 1952.g. RKLP pilnvarotais sākumā sagaidīja atļauju no RKLP par macas izgatavošanu pēc iepriekšējo gadu parauga,¹³⁷³ un tad saskaņoja to ar vietējās varas orgāniem. RKLP pozīcija macas izgatavošanā 1950-to gadu sākumā bija visai noteikta un nemainīga – galvenais uzsvars tika likts uz reliģiskās draudzes tiešas līdzdalības ierobežošanu, tādēļ vairāk jautājuma risināšanas gaitu ietekmēja vietējās varas orgāni. Tā atšķirībā no 1951.g., jautājuma saskaņošana ieilga sakarā ar to, ka virkne vadošo republikas darbinieku atradās Maskavā kārtējā PSRS AP sesijā.¹³⁷⁴ Tikai pēc viņu atgriešanās RKLP pilnvarotais J.Restbergs, jautājumu nokārtoja un ziņoja par macas izgatavošanas iespēju LPSR Invalīdu kooperācijas savienības priekšsēdētājam.¹³⁷⁵ Tādā veidā redzams, ka republikas varas orgāni ieņēma šajā jautājumā svarīgu lomu, turklāt lēmumu pieņēma tieši augstākstāvošie ierēdņi.

To, cik izšķirīga bija šī loma, apliecina 1953.g., kurā Rīgas Peitavas draudzei vairs neizdevās organizēt macas izgatavošanu. Lai gan RKLP pilnvarotais J.Restbergs, kā iepriekš, saskaņoja macas jautājumu ar RKLP un nesaņēma norādījumus par tās aizliegumu, tomēr neviena no vietējām organizācijām nepiekrita uzņemties macas izgatavošanu. Vietējā Invalīdu kooperācijas savienība, pie kuras tā tika organizēta iepriekšējos gados, atteicās saistībā ar Tirdzniecības valsts inspekcijas pārvaldes (atradās LPSR Tirdzniecības ministrijas pakļautībā) radītajiem sarežģījumiem arteļu sistēmai.¹³⁷⁶ Būtisku lomu varēja nospēlēt gan šajā laikā izvērstās represijas pret reliģiskajiem aktīvistiem, gan “ārstu lietas” radītais antisemītiskais noskaņojums.

Protams, RKLP pilnvarotais J.Restbergs nesteidzās pārliecināt vietējās organizācijas par macas nepieciešamību un ieteica ebreju reliģiskās draudzes vadībai pašai runāt ar tām, uzsverot, ka viņš nekādus šķēršļus no savas puses neliek, taču draudzes centieniem nebija rezultātu. Tādā veidā, formāli aizlieguma macas izgatavošanai 1953.g. nebija – tika uzskatīts, ka draudze to vienkārši nespēja organizēt. Viens no macas iegūšanas veidiem 1953.g., kam netika likti šķēršļi, bija tās izgatavošana individuāli, mājās,¹³⁷⁷ bet ir arī ziņas, ka atsevišķām

---

¹³⁷¹ LVA 1448.f., 1.apr., 249.l., 53-54.lpp.; LVA 1448.f., 1.apr., 126.l., 1.lp.

¹³⁷² Turpat, 3.l., 27.lp.

¹³⁷³ Turpat, 127.l., 3.lp.

¹³⁷⁴ Turpat, 249.l., 28.lp.

¹³⁷⁵ Turpat, 127.l., 6.lp.; Turpat, 250.l., 2.lp.

¹³⁷⁶ LVA 1448.f., 1.apr., 128.l., 8.lp.

¹³⁷⁷ Turpat, 8.lp.

ģimenēm izdevās nelegāli iegādāties macu ārpus Rīgas, kur to pārdeva par augstu cenu – aptuveni 40 rubļiem kilogramā. Savukārt Rīgas Peitavas draudzes vadība vairākas paciņas ar macu 1953.g. saņēma no Maskavas horālās sinagogas, kurai macas izgatavošanu bija izdevies organizēt.¹³⁷⁸

Mainoties politiskajai gaisotnei, centralizēta macas izgatavošana Rīgā uzreiz atjaunojās. 1954.g. to pēc Peitavas draudzes pieprasījuma veica LPSR Rūpniecības ražošanas kooperācijas padome “Latpromsovet”, pirms tam saņemot LPSR MP atļauju un RKLP pilnvarotā norādījumus.¹³⁷⁹ Kārtības būtība bija tāda pati kā iepriekš – macu izgatavoja no pasūtītāju miltiem, taču saistībā ar to, ka gribētāju pasūtīt macu izrādījās daudz vairāk nekā viens artelis spēja izgatavot, tādēļ draudzes locekļiem tika izsniegti taloni, kas ierobežoja iespējamo macas saņemšanas daudzumu.¹³⁸⁰ Kopumā kopš 1954.g. līdz pat 1957.g. bija vērojams straujš pieaugums Rīgā izgatavotās macas daudzumā¹³⁸¹, kas varētu būt skaidrojams ar šim laikam raksturīgo liberalizāciju, tai skaitā valsts varas attieksmē pret reliģiju.

Jau 1955.g. iepriekšējos gados noteiktie ierobežojumi un stingrā kontrole bija stipri mazinājusies. Piemēram, draudzes loma macas izgatavošanā šajā gadā paplašinājās tiktāl, ka pati draudze centralizēti nodeva ceptuvei pasūtītāju miltus (draudze pasūtīja macu caur vienu no “Latpromsovet” arteļiem¹³⁸²), saņēma un dalīja gatavo produkciju¹³⁸³, kas iepriekš bija aizliegts. Savukārt 1956.g. Peitavas draudzes pārstāvji jau paši no pasūtītāju miltiem veica macas izgatavošanu. Speciāli šim mērķim tika nomātas Ķeguma patērētāju biedrības ceptuves telpas Ogres rajonā, un draudze pat apsvēra iespēju turpmāk ierīkot darbnīcu macas cepšanai pašā Rīgas sinagogā (iecere gan neīstenojās tik drīz). 1956.g. macu Peitavas sinagogā varēja iegādāties par visai zemu cenu – 2 rubļiem kilogramā –, taču ziedojumi nereti bija manāmi lielāki un sasniedza no 25 līdz pat 100 rubļiem, veidojot Maot Hittim fondu.¹³⁸⁴

Apstākļi, ka nākamajā, 1957.g. maca tika izgatavota jau divās vietās, spilgti apliecina padomju režīma liberalizāciju attiecībā uz reliģiskajām draudzēm. Domājams, sakarā ar lielo skaitu macas pasūtījumu, pati draudze, kas izgatavoja to nomātajās Ķeguma patērētāju biedrības ceptuves telpās, nespēja pieņemt visus pasūtījumus, tādēļ macu cepa arī organizācija

---

¹³⁷⁸ LVA 1448.f., 1.apr., 252.l., 22.lp.

¹³⁷⁹ Turpat, 129.l., 1.-3.lpp.

¹³⁸⁰ Turpat, 253.l., 8.lp.

¹³⁸¹ Sk. pielikumā 4.3. tabulu.

¹³⁸² LVA 1448.f., 1.apr., 254.l., 30.lp.

¹³⁸³ Turpat, 131.l., 1.lp.

¹³⁸⁴ Turpat, 255.l., 22.-23.lpp.

Rīgā “Rajribkoop”.¹³⁸⁵ 1957.g. izgatavotās macas daudzums sasniedza visā apskatāmajā periodā lielāko skaitu – 52 tonnas.¹³⁸⁶ Turklāt jāņem vērā, ka faktiskais izgatavotās macas daudzums parasti atšķīrās no oficiālajiem datiem, proti bija vēl lielāks.¹³⁸⁷

“Atkušņa gados” macas izgatavošanu no pasūtītāju atnestajiem miltiem uzsāka organizēt arī Rēzeknes sinagogā, kur šim mērķim tika ierīkota speciāla krāsns.¹³⁸⁸ Savukārt Daugavpils sinagogā, kur šajā laikā tika izgatavota maca, salīdzinot ar lielo Rīgas ebreju draudzi, pasūtījumu bija daudz mazāk. 1957.g. Daugavpils sinagogā izgatavotas ap 4 tonnas macas aptuveni 300 cilvēkiem.¹³⁸⁹

1958.g. Peitavas draudze telpas macas izgatavošanai nomāja jau citā vietā – Rīgas Jūrmalā, Dubultu ceptuvē, taču kārtība saglabājās tā pati - katrs, kas vēlējās pasūtīt macu, nodeva miltus uz vietas ceptuvei vai Rīgas Peitavas draudzei un vēlāk saņēma gatavo produkciju. Kopējais izgatavotās macas daudzums 1958.g., salīdzinot ar iepriekšējo gadu, nedaudz samazinājās, tomēr joprojām saglabājās ievērojams – 42 tonnas. Macu Peitavas draudzē pasūtīja arī daļa Rēzeknes, Ludzas un Tukuma ebreju.¹³⁹⁰

1958.g. iezīmēja pārmaiņas reliģiskajā politikā, un, lai gan tās šajā gadā neskāra tiešo macas izgatavošanas procesu, sekas bija jūtamas uzreiz pēc tam – drīz pēc macas organizēšanas tika arestēts un uz gadu notiesāts Rīgas Peitavas ielas draudzes priekšsēdētājs Š.Goldbergers. Viens no apvainojumiem bija “spekulācija” macas izgatavošanā – proti, macas pārdošana par augstu cenu, saņemot lielus ienākumus.¹³⁹¹

Saasinoties antireliģiskajai noskaņai, macas organizēšanas process 1959.g. Pesaham kļuva jau daudz sarežģītāks, un Peitavas draudze to neapšaubāmi apzinājās, tā kā uzsāka macas jautājumu risināt aptuveni četrus mēnešus iepriekš (macas izgatavošanas tiešajam procesam nepieciešams vien aptuveni 40 dienu). Jau 1958.g. novembrī pēc Peitavas sinagogas lūguma tai tika sniegta RKLP pilnvarotā J.Restberga atļauja izgatavot 1959.g. pavasarī macu, nomājot šim mērķim speciālas telpas.¹³⁹²

Tomēr sarežģījumi radās telpu piemeklēšanā – ne ar vienu no organizācijām sākotnēji neizdevās vienoties par ceptuves telpu izmantošanu, tādēļ jautājuma risināšana ieilga. 1959.g.

---

¹³⁸⁵ Turpat, 256.l., 72.lp.; Turpat, 132.l., 12.lp.

¹³⁸⁶ Turpat, 256.l., 72.lp.

¹³⁸⁷ Turpat, 253.l., 8.lp.

¹³⁸⁸ Rašeles Kukļas (dz. 1936.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, M.Gehta, 10.03.2013.

¹³⁸⁹ LVA 1448.f., 1.apr., 256.l., 73.lp.

¹³⁹⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 257.l., 9.-10.lpp.

¹³⁹¹ Turpat, 44.lp.

¹³⁹² LVA 1448.f., 1.apr., 133.l., 19.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 173.l., 18.lp.

decembrī draudze mēģināja noslēgt līgumu par telpām macas izgatavošanai ar Ogres rajona patērētāju biedrību savienību.¹³⁹³ Kad tas neizdevās, tad telpas macas izgatavošanai tika izraudzītas draudzes revīzijas locekļa H.Gutkina mājas pagrabā Ogrē, taču arī šis variants neīstenojās. 1959.g. februāra vidū pagrabu “aplūkot” ieradās pilsētas izpildkomitejas pārstāvji, kas konstatēja, ka zemes gabals H.Gutkinam tika izsniegts dzīvojamās mājas iekārtošanai, nevis macas darbnīcai, un macu izgatavot aizliedza.¹³⁹⁴ Ceptuves telpu nomas līguma noslēgšana sarežģījās tiktāl, ka draudze pat sāka apšaubīt to, vai 1959.g. izdosies macu izgatavot pašu spēkiem un laicīgi parūpējās par iespēju to iegūt to no citām PSRS pilsētām (galvenokārt Ļeņingradas).¹³⁹⁵

Tomēr 1959.g. martā Rīgas ebreju reliģiskā draudze noslēdza līgumu par Rīgas rajona patērētāju biedrību savienības telpu īri Katlakalnā. Speciāli macas izgatavošanai un apgaismojuma nodrošināšanai draudze iegādājās elektrības ģeneratoru.¹³⁹⁶ Darbnīca tika iekārtota bēniņos, ap 200 kvadrātmetru lielā telpā, kurā strādāja ap 11 darbinieku. Tiesa gan, lai īstenotu macas izgatavošanu, nācās pārvarēt vēl virkni šķēršļu, tā kā Rīgas rajona sanitāri-epidemioloģiskā stacija 1959.g. 31.martā konstatēja darbnīcā virkni sanitāro normu pārkāpumu un to likvidēšanai tika noteikts īss termiņš (1950.g. 10.aprīlis), pretējā gadījumā draudot darbnīcu slēgt. Pārkāpumu vidū bija tādi nebūtiski aizrādījumi kā nepietiekams apgaismojums, netīrs apģērbs darbiniekiem, netīrs ar miltiem un mīklu gaiss un grīda, apstāklis, ka iepakoto macu glabāja uz grīdas un mīkla tika taisīta ar rokām, kā arī miltu kvalitātes dokumentācijas neesamība.¹³⁹⁷

Savukārt finanšu orgāni, redzot ievērojamus sinagogas ienākumus, ik gadu pārmeta draudzei, ka tā izvairās no nepieciešamās ienākuma nodokļa samaksai dokumentācijas un finanšu atskaišu sagatavošanas, tādēļ lūdza iejaukties milicijas orgānus.¹³⁹⁸ Kā 1959.g. atskaitē RKLP priekšsēdētājam atzina RKLP pilnvarotais J.Restbergs – ebreju draudzei macas darbnīcas telpu piemeklēšanā šķēršļus lika “visi, kam nav slinkums – sākot ar miliciju un beidzot ar rajona atbildīgajiem darbiniekiem”, kas saskatīja tajā cīņu ar reliģiju.¹³⁹⁹ Neskatoties uz to, Peitavas draudzei 1959.g. izdevās izgatavot 37 tonnas macas.¹⁴⁰⁰

---

¹³⁹³ Turpat, 134.l., 35.lp.

¹³⁹⁴ Turpat, 258.l., 55.lp.

¹³⁹⁵ Turpat, 173.l., 1.lp.

¹³⁹⁶ Turpat, 258.l., 55.lp.

¹³⁹⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 134.l., 18.-20.lpp.

¹³⁹⁸ LVA 1419.f., 3.apr., 285.l., 58.lp.

¹³⁹⁹ LVA 1448.f., 1.apr., 258.l., 90.lp.

¹⁴⁰⁰ Turpat, 249.l., 35.lp.

Jāizceļ, ka pats RKLP pilnvarotais J.Restbergs pēc macas izgatavošanas atļaujas sniegšanas 1959.g. vairs tieši neiesaistījās šī jautājuma risināšanā un vairāk ieņēma novērotāja lomu, taču acīmredzot neuzskatīja vietējo varas orgānu īstenotos šķēršļus par piemērotu “ieroci” cīņā ar reliģiju. 1959.g. 14.jūlijā savā atskaitē RKLP priekšsēdētājam viņš norādīja, ka macas izgatavošana draudzes spēkiem izraisa nevienprātības un nesaskaņas ne vien draudzes, bet arī dažādu varas iestāžu starpā, tādēļ piedāvāja turpmāk mainīt pastāvošo kārtību. J.Restbergs norādīja, ka būtu ieteicams pēc citu PSRS pilsētu piemēra macu gatavot no valsts fonda, nevis pasūtītāju miltiem konkrētā pilsētas ceptuvē un padarīt to pieejamu brīvā tirdzniecībā, vai vispār to aizliegt. Pilnvarotais uzskatīja, ka šādi tiks atrisināta arī “spekulācijas” problēma, proti, tas, ka draudzei macas izgatavošana nodrošināja ievērojamus ienākumus.¹⁴⁰¹

Rezultātā, pārspriežot šo jautājumu ar vietējiem republikas varas orgāniem, RKLP pilnvarotais J.Restbergs 1960.g. nolēma ebreju draudzei vairs nesniegt atļauju macas izgatavošanā.¹⁴⁰² 1960.g. sākumā Peitavas ebreju draudze saņēma mutiskā formā izteiktu norādījumu no RKLP pilnvarotā, ka tā šajā gadā netiks atļauta.¹⁴⁰³

1960.g. 28.janvārī Peitavas draudzes priekšsēdētājs S.Zilbermans mēģināja panākt atļauju no LKP CK. Iesniegumā viņš uzsvēra KP “taisnīgo un humāno attieksmi pret visiem pilsoņiem”, taču nekādu rezultātu nepanāca, ņemot vērā, ka RKLP pilnvarotais J.Restbergs šo jautājumu saskaņoja ar centrālajām varas iestādēm. S.Zilbermanam tika norādīts, ka KP šāda satura jautājumus neizskata, un “atgādināts” par RKLP pilnvarotā nostāju.¹⁴⁰⁴ Tiesa gan Peitavas draudze turpmākajos mēnešos neatlaidīgi turpināja rakstīt varas iestādēm, cenšoties panākt atļauju. 1960.g. 21.martā draudzes priekšsēdētājs S.Zilbermans lūgumu atļaut macas izgatavošanu nosūtīja LPSR MP, taču arī šajā gadījumā nebija rezultātu un jautājuma izskatīšana nonāca atpakaļ pie RKLP.¹⁴⁰⁵

Formālais RKLP pilnvarotā atteikuma iemesls bija apgalvojums, ka maca nav attiecināma uz reliģiju, bet gan – vēsturiskiem notikumiem (ebreju izglābšanos no verdzības), līdz ar to tā nav reliģisks, lūgšanām nepieciešams priekšmets. RKLP pilnvarotais macu definēja kā īpaši izgatavotu uztura produktu, kas neietilpst reliģiskās draudzes darbības sfērā.¹⁴⁰⁶ Par otru atteikuma pamatojumu tika izmantots tas, ka ebreju draudzes organizēta macas

---

¹⁴⁰¹ Turpat, 258.l., 90.lp.

¹⁴⁰² LVA 1448.f., 1.apr., 258.l., 149.lp.

¹⁴⁰³ Turpat, 173.l., 1.lp.

¹⁴⁰⁴ Turpat, 1.-2.lpp.

¹⁴⁰⁵ Turpat, 9.-10.lpp.

¹⁴⁰⁶ LVA 1419.f., 3.apr., 285.l., 59.lp.

izgatavošana nav korekta no politiskā viedokļa attiecībā pret kristiešu draudzēm, kas Lieldienās krāso olas un cep maizi individuāli mājās.¹⁴⁰⁷ 1960.g. 6. februārī par šo nostāju RKLP pilnvarotais J.Restbergs ziņoja arī RKLP priekšsēdētājam A.Puzinam, skaidrojot iepriekšējos gados pieļauto macas izgatavošanu kā nolaidību no savas puses.¹⁴⁰⁸

Faktiskais organizētas macas aizlieguma iemesls bija mērķis vājināt sinagogas darbību. RKLP pilnvarotais uzskatīja, ka macas izgatavošana, iepakšana un dališana, manāmi paaugstināja sinagogas lomu, pārvēršot to sava veida ebreju nacionalitātes centrā, proti, sinagoga neierobežoja savu darbību tikai ar reliģiskām funkcijām, bet piesaistīja daudz ebreju, kas ikdienā sinagogu neapmeklēja. Pilnvaroto satrauca tas, ka macas izgatavošana piesaistīja sinagogai tūkstošiem ebreju. Viņš novēroja, ka, lai gan uz Pesaha svētku lūgšanām republikas sinagogās pulcējās vidēji 100-150 ticīgo, tomēr miltus macas izgatavošanai nesa daudz vairāk cilvēku – tūkstošiem ģimeņu. Turklāt atskaitē RKLP 1960.g. 3.maijā RKLP pilnvarotais P.Pizāns norādīja, ka iepriekšējos gados Peitavas sinagogas organizētā macas izgatavošana sniedza draudzei grandiozus ienākumus, kuru patieso apmēru bija grūti noteikt, tā kā tas tika “rūpīgi slēpts”.¹⁴⁰⁹

Būtiski, ka nebija nekādu oficiālu direktīvu, kas sinagogām aizlieltu macas izgatavošanas organizēšanu. RKLP pilnvarotais P.Pizāns 1960.g. 3.maija atskaitē RKLP minēja, ka tas praktiski panākts, izmantojot sanitārās inspekcijas¹⁴¹⁰, domājams, sniedzot attiecīgajām iestādēm mutiskus norādījumus. Turklāt RKLP pilnvarotais uzsvēra, ka tiem ebrejiem, kas vēlas svētkos lietot macu, tās izgatavošana atļauta mājās apstākļos.¹⁴¹¹ Tādā veidā tika nodrošināta šķietamība, ka padomju varas orgāni neierobežo reliģiskas aktivitātes.

Jāpiebilst, ka sinagogas organizēta macas izgatavošana 1960.g. netika pieļauta visā LPSR, taču Daugavpils un Ludzas ebreju draudze 1960.g. to organizēja, neskatoties uz to, ka atļauja netika saņemta. Šajā gadījumā vietējām varas iestādēm tas ātri kļuva zināms un macas izgatavošana tika apturēta.¹⁴¹² Tā 1960.g. 17.februārī vietējās izpildkomitejas pārstāvji apmeklēja Daugavpils sinagogu un konstatēja, ka, klātesot 18 cilvēkiem, tika izgatavota maca. Iesaistītie macas izgatavošanā darbinieki un draudzes vadība tika brīdināta par to, ka macas izgatavošana jāpārtrauc un jāatgriez saņemtie no iedzīvotājiem milti. Norādījumus vietējā vara acīmredzot saņēma no RKLP pilnvarotā, tā kā aizliegums organizēt macu draudzes pārstāvjiem

---

¹⁴⁰⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 173.l., 2.lp.

¹⁴⁰⁸ Turpat, 258.l., 149.lp.

¹⁴⁰⁹ LVA 1448.f., 1.apr., 259.l., 10.lp.

¹⁴¹⁰ Turpat, 10.lp.

¹⁴¹¹ LVA 1448.f., 1.apr., 173.l., 2.lp.

¹⁴¹² Turpat, 260.l., 12.lp.

tika skaidrots ar to, ka maca nav saistīta ar reliģiskā kulta izpildi.¹⁴¹³ Savukārt Rēzeknes pilsētas izpildkomitejas sekretāre 1960.g. 21.martā, atbildot uz Rēzeknes ebreju draudzes lūgumu ļaut organizēt 1960.g. macas izgatavošanu, pavisam tieši norādīja, ka tā aizliegta “sakarā ar RKLP norādījumiem”.¹⁴¹⁴

Arī 1961.g. macas izgatavošana sinagogām LPSR netika atļauta. Rīgas Peitavas draudze 1961.g. 19.janvārī, vērstoties pie LKP CK ar lūgumu atbalstīt macas izgatavošanu 40 tonnu apmērā, uzsvēra, ka šādu prasību būtu gatavi parakstīt vairāk kā tūkstotis cilvēku, un iepriekšējā gada aizliegums izgatavot macu, raisīja lielu neapmierinātību draudzes locekļu vidū. Lai pārliecinātu par atļaujas sniegšanu, Peitavas draudze vērsa uzmanību uz to, ka Maskavā, Odesā un Ļeņingradā organizēta macas izgatavošana joprojām tika īstenota, taču LKP CK, kā iepriekš, jautājumu izskatīšanai nodeva RKLP pilnvarotajam P.Pizānam¹⁴¹⁵, kurš savukārt atkārtoja iepriekšējā gadā izstrādāto pozīciju: macas izgatavošana nav reliģisks rituāls un līdz ar to, draudze ar to nodarboties nedrīkst, savukārt valsts uzņēmumos to organizēt nav nepieciešams, sakarā ar to, ka macu atļauts katram pašam izgatavot mājās.¹⁴¹⁶

Turpmākos gadus Peitavas draudze turpināja rosināt jautājumu par organizētu macas izgatavošanu, taču aizliegums saglabājās vēl vairākus gadus. Šajos gados tie, kam bija iespēja, macu izgatavoja mājās vai iegādājās citu PSR pilsētās (Viļņā, Minskā, Ļeņingradā u.c.), atsevišķi ticīgie saņēma to sūtījumos no ārzemēm.¹⁴¹⁷ Svarīgi, ka tika ierobežota jebkāda sinagogas iesaistīšanās macas izplatīšanā, proti, nebija atļauts sinagogā macu pārdot, tādēļ, 1961.g. konstatējot macas pārdošanu Peitavas ielas sinagogā, vainīgie tika “saukti pie atbildības”.¹⁴¹⁸

Organizēta macas izgatavošana LPSR atkal tika atļauta vien 1965.g. Tas visdrīzāk saistāms ar antireliģiskās kampaņas “mīkstinājumu”, kas sekoja Ņ.Hruščova atcelšanai no PSKP ģenerālsekretāra amata. Republikas līmenī pārmaiņas antireliģiskajā politikā gan netika uztvertas uzreiz. LPSR MP 1965.g.25.janvārī, izskatot kārtējo Peitavas draudzes iesniegumu par macas izgatavošanu, sākotnēji to noraidīja. Atļauja tika sniegta tikai pēc RKLP priekšsēdētāja A.Puzina 1965.g. 11.februārī LPSR MP izsūtītās telegrammas, kurā viņš

¹⁴¹³ DZVA 202.f., 6.apr., 59.l., 47.lp.

¹⁴¹⁴ RZVA 18.f., 1.apr., 35.l., 45.lp.

¹⁴¹⁵ LVA 1448.f., 1.apr., 174.l., 2.-3.lpp.

¹⁴¹⁶ Turpat, 4., 6.lpp.

¹⁴¹⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 259.l., 10.lp; LVA 1448.f., 1.apr., 262.l., 110.lp.

¹⁴¹⁸ Turpat, 260.l., 70.lp.

norādīja, ka macas izgatavošanu būtu ieteicams atļaut, vadoties pēc Maskavas un Ļeņingradas piemēra.¹⁴¹⁹

1965.g. Rīgas ebreju draudze uzsāka macas izgatavošanu organizēt pašā Peitavas ielas sinagogā, kuras pagrabā izveidoja speciālu darbnīcu, kas bija aprīkota ar īpašiem mehānismiem mīklas maisīšanai un veltnēšanai, kā arī ar elektrokrāsni. Lielu darbu tajā ieguldīja Peitavas ielas draudzes pārstāvis Rahmiels Freidmans (1928-2015)¹⁴²⁰, kurš tolaik strādāja VEF un varēja tur iegūt dažādas aprīkojumam nepieciešamās detaļas. Viņš kļuva par vienu no galvenajiem macas darbnīcas organizatoriem.¹⁴²¹ Darbnīca uzsāka funkcionēt 3-4 mēnešus pirms Pesaha un izgatavoja līdz pat 50 tonnām macas.¹⁴²²

Sevišķi spilgts apliecinājums antirelīģiskās politikas ievirzes maiņai ir PSRS Finanšu ministrijas norādījums LSPR finanšu orgāniem neaplīkt ienākumus no macas ar nodokļiem¹⁴²³, tādā veidā draudzei paverot iespēju gūt ievērojamus naudas līdzekļus. Turklāt macas izgatavošana izrādījās veids ne vien, kā draudzei uzlabot savu finansiālo situāciju, bet arī palīdzēt “otkazņikiem”, kuri izbraukšanas iesniegumu dēļ zaudēja darbu (vienā maiņā strādāja ap 20 cilvēku)¹⁴²⁴. Tiesa gan tas dažkārt radīja nelabvēļu sūdzības, ka macas izgatavošanas darbā pieņem tikai tos, kas grasījās izbraukt uz Izraēlu.¹⁴²⁵

Šī kārtība saglabājās arī turpmākajos gados, un RLP pilnvarotais P.Liepa savās ikgadējās atskaitēs sāka vārst RLP uzmanību uz to, kādu “nevēlamu” iespaidu tas atstāj uz sinagogas darbību. Tā 1967.g. P.Liepa minēja RLP priekšsēdētājam V.Kurojedovam, ka 1965.g. atļautā macas izgatavošana aktivizēja sinagogas nacionālo darbību un nostiprināja tās finansiālo stāvokli.¹⁴²⁶ Arī 1968.g. atskaitē RLP pilnvarotais P.Liepa akcentēja, ka macas izgatavošana, līdz ar ziedojumiem veido ebreju reliģisko draudžu pamata ienākumu, un pēdējos gados pārtrauktā prakse iekasēt nodokļus no ienākumiem, kas gūti izgatavojot macu, ļāvusi Rīgas sinagogai, piemēram, izvārst ievērojamus remontus.¹⁴²⁷ Saskaņā ar RLP pilnvarotā P.Liepas datiem 1970.g. Rīgas Peitavas sinagogā 70% no kopējās gada ienākumu summas sastādīja

---

¹⁴¹⁹ LVA 1419.f., 3.apr., 285.l., 60.lp.

¹⁴²⁰ Sk. pielikumā 4.31. att.

¹⁴²¹ Mihaila Freidmana (dz. 1957.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2014.g. 7.oktobrī.

¹⁴²² LVA 1419.f., 3.apr., 285.l., 60.lp.

¹⁴²³ Turpat, 60.lp.

¹⁴²⁴ Интервью, взятое у Рахмиэля Фрейдмана (род. 1928). Publicēts: <https://ebrejukultura.lv/2015/01/15/светлой-памяти-рахмиэля-фрейдмана/#more-3274> [skatīts 24.03.2020]

¹⁴²⁵ LVA 1419.f., 3.apr., 141.l., 9.lp.

¹⁴²⁶ Turpat, 281.l., 90.lp.

¹⁴²⁷ Turpat, 283.l., 62.-63.lpp.

ienākumi no macas¹⁴²⁸, bet 1971.g. Rīgas draudze no macas pārdošanas saņēma 40306 rubļus, kas bija ap 60,4% no kopējās draudzes gada ienākumu summas.¹⁴²⁹

“Satraukumu” par pieaugošo izgatavotās macas un attiecīgi saņemto ienākumu daudzumu pauda ne vien RLP pilnvarotais P.Liepa, bet arī citu reģionu pilnvarotie. Tādēļ 1969.g. 4.februārī RLP deva norādījumu pilnvarotajam P.Liepam izpētīt macas izgatavošanas un realizācijas kārtību ebreju reliģiskajās draudzēs LPSR un ziņot, kādi pasākumi būtu jāīsteno, lai ierobežotu macas izgatavošanas un pārdošanas daudzumu.¹⁴³⁰

Pēc kopīgi ar finanšu orgāniem veiktās jautājuma izpētes¹⁴³¹ RLP pilnvarotais P.Liepa 1970.g. maijā ziņoja RLP priekšsēdētājam V.Kurojedovam, ka nepieciešams mainīt PSRS Finanšu ministrijas nolikumu, kurā noteikts macas izgatavošanu neaplīkt ar nodokli, sakarā ar to, ka pastāvošie apstākļi sniedz sinagogai iespēju izvairīties no finanšu kontroles. P.Liepa atzina, ka finanšu orgāniem neizdodas noskaidrot precīzus Peitavas sinagogas gūtos ienākumus no macas izgatavošanas un viņu “*māc šaubas, ka to būs iespējams izdarīt*”.¹⁴³² Vietējie finanšu orgāni varēja kontrolēt vien ienākuma nodokli no atalgojuma, kas izmaksāts macas izgatavošanā iesaistītajiem darbiniekiem (1970.g macas izgatavošanā bija algoti vairāk kā 100 cilvēki, lielākoties no draudzes aktīva¹⁴³³), taču arī to – ne pilnā mērā, tā kā sinagogas vadība finanšu dokumentos neatspoguļoja pilnībā visu.¹⁴³⁴ P.Liepa akcentēja arī to, ka, atļaujot sinagogai veikt macas izgatavošanu var tikt uztverta kā netaisnīgas priekšrocības, salīdzinot ar luterāņu, katoļu un pareizticīgo draudzēm (kas, piemēram, izmanto prosforas¹⁴³⁵). Viņš uzstāja, ka nav nekāda pamata ļaut Rīgas sinagogai īstenot macas izgatavošanu bez patenta apliecības iegūšanas, proti, finanšu orgānu kontroles, turklāt neaplīkot ienākumus ar nodokli no tiešās uzņēmējdarbības. Par vēl vienu no argumentiem tika izmantots arī tas apstāklis, ka pirms PSRS Finanšu ministrijas norādes šāds nodoklis Peitavas sinagogai bija jāmaksā, dodot iespēju finanšu orgāniem kontrolēt visu sinagogas darbību, un draudze par to “*nekad nesūdzējās*”.¹⁴³⁶

Tomēr, neskatoties uz RLP pilnvarotā P.Liepas rekomendācijām, arī turpmākajos gados kontroli pār macas izgatavošanas procesu neizdevās pastiprināt, un Peitavas draudze izvairījās

---

¹⁴²⁸ Turpat, 285.l., 57.lp.

¹⁴²⁹ Turpat, 286.l., 20.lp.

¹⁴³⁰ Turpat, 5.l., 8.lp.

¹⁴³¹ Turpat, 283.l., 77.lp.

¹⁴³² LVA 1419.f., 3.apr., 6.l., 107.lp.

¹⁴³³ Turpat, 286.l., 101.lp.

¹⁴³⁴ Turpat, 285.l., 61.lp.

¹⁴³⁵ 1970.g. 20.janvārī RLP pilnvarotais P.Liepa ziņoja vietējām izpildkomitejām, ka nepieciešams brīdināt reliģisko draudžu vadītājus par atbildību saistībā ar izvairīšanos no nodokļu nomaksas tādu reliģisko priekšmetu kā prosforu, sveču u.c. izgatavošanā. – LVA 1419.f., 3.apr., 6.l., 6.-7.lpp.

¹⁴³⁶ Turpat, 285.l., 62.lp.

no īsteno skaitļu sniegšanas. Tā 1972.g. aprīlī P.Liepa atzina, ka sinagogas vadība nebija sniegusi oficiālas ziņas par ienākumiem un izdevumiem macas izgatavošanā.¹⁴³⁷

Iespējams, ka no ierobežojumiem macas izgatavošanā 1970-ajos gados padomju valdību atturēja Rietumos aktualizējies jautājums par ebreju vajāšanu PSRS, tā kā maca kalpoja par izdevīgu propagandas “instrumentu”. Piemēram, 1970.g. 14.-24. jūlijā Francijā notikušajā Vispasaules luterāņu federācijas asamblejā LPSR pārstāvis arhibīskaps Jānis Matulis uzstājās ar runu, kurā, atsaucoties uz to, ka Rīgas sinagoga minētajā gadā izcepa 56 tonnas macas no baltiem miltiem, minēja, ka “*var tikai brīnīties par ierobežojumiem [attiecībā pret ebrejiem]*”.¹⁴³⁸

Ar gadiem varas orgānu attieksme kļuva liberālāka, ļaujot paplašināt macas izgatavošanas iespējas, lai gan kontrole joprojām saglabājās – macas pārdošana un izgatavošana ik gadu bija jāsaskaņo ar RLP pilnvaroto.¹⁴³⁹ 1977.g. Rīgas ebreju draudzes vadībai pirmoreiz kopš pēckara gadiem izdevās saņemt RLP pilnvarotā P.Liepas atļauju macas izgatavošanai iegādāties centralizētā veidā no LPSR Tirdzniecības ministrijas 20 tonnas pirmās šķiras miltu. Lai gan macas darbnīcā Maskavā, Ļeņingradā un Kijevā šāda kārtība pastāvēja jau vairākus gadus, Rīgā maca līdz 1977.g. tika izgatavota no miltiem, ko individuāli iegādājās un atnesa katrs pasūtītājs.¹⁴⁴⁰ Iespēja saņemt 20 tonnas miltu no valsts tirgus Peitavas draudzei saglabājās arī visos turpmākajos gados.¹⁴⁴¹

Peitavas sinagogas darbnīca izveidojās par nozīmīgu macas izgatavošanas punktu, apgādājot ar macu lielu daudzumu ebreju. Macu Peitavas sinagogā kopš 1970-ajiem gadiem pasūtīja ne tikai Rīgas ebreji (saskaņā ar RLP pilnvarotā aprēķiniem 1971.g. Rīgā dzīvoja ap 1056 ebreju ģimeņu, kas Pesaha svētkos lietoja macu), bet lielākā daļa LPSR ebreju, tai skaitā Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas ebreju draudzes.¹⁴⁴² Piemēram, 1981. gadā visām trīs Latgales ebreju draudzēm – Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas – tika izgatavotas un nodotas 1,7 tonnas macas.¹⁴⁴³ Bija arī atsevišķi macas pasūtījumi no Tukuma, Krāslavas un Krustpils,¹⁴⁴⁴

---

¹⁴³⁷ Turpat, 286.l., 59.lp.

¹⁴³⁸ Turpat, 284.l., 88.lp.

¹⁴³⁹ LVA 1419.f., 3.apr., 247.l., 3.lp.

¹⁴⁴⁰ Turpat, 145.l., 1.lp.; Turpat, 292.l., 57.lp.

¹⁴⁴¹ Turpat, 293.l., 5., 43.lpp.; Turpat, 193.l., 55.-56.lpp.; Turpat, 296.l., 7.lp.; Turpat, 295.l., 14.lp.; Turpat, 249.l., 9.lp.; Turpat, 250.l., 5.lp.

¹⁴⁴² Turpat, 285.l., 76.lp.; Turpat, 286.l., 101.lp.

¹⁴⁴³ Turpat, 295.l., 14.lp.

¹⁴⁴⁴ Turpat, 11.l., 40.lp.

kā arī no Tallinas ebrejiem. Piemēram, 1970.g. Peitavas sinagogas darbnīcā tika izgatavotas 2,5 tonnas macas Tallinas ebrejiem.¹⁴⁴⁵

No 1960-to gadu beigām vērojama tendence, ka izgatavotās macas apjoms pamazām samazinājās.¹⁴⁴⁶ 1974.g. Peitavas sinagogas darbnīcā maca tika izgatavota jau vairs tikai vienā maiņā (iepriekš strādāja divas maiņas).¹⁴⁴⁷ Pasūtījumu samazinājumu pārsvarā ietekmēja pavērušās emigrēšanas iespējas – daudzi reliģiskie ebreji šajā laikā pakāpeniski izbrauca uz Izraēlu.¹⁴⁴⁸ Tomēr arī 1980-ajos gados izgatavotās macas daudzums saglabājās ievērojams un nenoslīdēja zem 25 tonnām.¹⁴⁴⁹ Piemēram, 1981.g. macas izsniegšanai tipogrāfijā izgatavoti ap 70'000 taloni.¹⁴⁵⁰

Draudzes un līdz ar to arī ziedojumu samazināšanās ietekmēja to, ka 1980.g. macas cenu nācās paaugstināt. Tā kā darbnīca Peitavas sinagogā tika iekārtota 1960-ajos gados, tad uz 1980.g. to varēja raksturot kā stipri novecojušu. Šajā gadā draudze ieguldīja ievērojamus līdzekļus darbnīcas iekārtu remontā un atjaunošanā, turklāt papildu izmaksas radās sakarā ar to, ka Peitavas sinagoga tika pieslēgta pie pilsētas siltuma trases¹⁴⁵¹ Ja 1978.g. macas cena kilogramā no centralizēti iepirktajiem miltiem bija 1,56 rubļi kilogramā, bet no pasūtītāju miltiem – 1,30 rubļi,¹⁴⁵² tad 1980.g. Peitavas sinagoga cenu paaugstināja uz 2 rubļiem kilogramā no centralizēti iepirktajiem miltiem un 1,50 – no pasūtītāja miltiem,¹⁴⁵³ bet 1981.g. macu pārdeva attiecīgi par 2,50 rubļiem un 2 rubļiem.¹⁴⁵⁴

Papildus Peitavas sinagogā izgatavotajai macai 1970-ajos gados arvien biežāki kļuva macas un citu reliģisko priekšmetu sūtījumi no ārzemēm. Šādi sūtījumi uz reģistrētajām ebreju draudzēm ienāca jau no 1950-to gadu otrās puses, bet vēlākajos gados – arī uz personīgajām adresēm. Tā 1971.g. Rīgā saņēmti 1056 macas sūtījumi¹⁴⁵⁵, bet 1974.g. – ap 200, katrs no tiem 2-3 kilogramus smags. Maca bija izgatavota Francijas, Šveices un Beļģijas ceptuvēs, un nosūtīta saskaņā ar labdarības organizāciju pasūtījumu. Personīgās adreses, uz kurām izsūtīt macu, lielākoties kļuva zināmas caur radiem un paziņām, kas bija izbraukuši uz ārzemēm.¹⁴⁵⁶

---

¹⁴⁴⁵ Turpat, 285.l., 60.lp.

¹⁴⁴⁶ Sk. pielikumā 4.3. tabulu.

¹⁴⁴⁷ LVA 1419.f., 3.apr., 10.l., 106.lp.

¹⁴⁴⁸ Turpat, 9.l., 17.lp.

¹⁴⁴⁹ Sk. pielikumā 4.3. tabulu.

¹⁴⁵⁰ LVA 1419.f., 3.apr., 249.l., 4.lp.

¹⁴⁵¹ LVA 1419.f., 3.apr., 248.l., 15.lp.

¹⁴⁵² Turpat, 293.l., 5.lp.

¹⁴⁵³ Turpat, 296.l., 7.lp.

¹⁴⁵⁴ Turpat, 295.l., 14.lp.

¹⁴⁵⁵ GARF R6991.f., 6.apr., 471.l., 360.l., 172.lp.

¹⁴⁵⁶ LVA 1419.f., 3.apr., 10.l., 106.-107.lpp.

Savukārt no Ņujorkas rabīna M. P.Taica Peitavas sinagoga atsevišķos gados saņēma īpašo šmura macu. 1976.g. Pesahā rabīns M.P. Taics uz Rīgas sinagogu nosūtīja 10 kg šmura macas.¹⁴⁵⁷ Tomēr RLP pilnvarotais tiecās šādus sūtījumus ierobežot, tādēļ ne vienmēr tie sasniedza adresātu. Piemēram, 1979.g. rabīna M.P.Taica nosūtītā Peitavas sinagogas rabīnam G.Gurevičam šmura maca ap 300 kg apjomā netika izsniegta, tā kā sūtījums nebija saskaņots ar RLP pilnvaroto E.Kokaru Tropu.¹⁴⁵⁸

Vēl viens macas ieguves veids apskatāmajā laikā bija tās izgatavošana mājas apstākļos. Nav pieejama nekāda statistika par to, cik daudzās ģimenēs to veica, taču daudzi atminas, ka Rīgā macas izgatavošana mājās bija raksturīga 1960-to gadu sākumā, kad to nevarēja iegādāties caur sinagogu.¹⁴⁵⁹ Ņemot vērā procesa sarežģītību un laikietilpību (tas bija roku darbs), tajā parasti iesaistījās daudzi ģimenes locekļi vai pat vairākas ģimenes kopā, ievērojot tradicionālo funkciju dalījumu – sievietes gatavoja mīklu, bet vīrieši to cepa krāsnī. Piemēram, Haims Solovejs (dz.1949) atceras, ka macu cepa kopā ar abu tēva brāļu ģimenēm.¹⁴⁶⁰ Jāizceļ, ka, neskatoties uz to, ka RKLP pilnvarotais macas izgatavošanu mājas apstākļos pozicionēja kā pieļaujamu un pat ieteicamāku, salīdzinot ar centralizētu macas izgatavošanu¹⁴⁶¹, tie, kas to darīja, tāpat ievēroja piesardzību. Tā Benjamina Kajems (dz.1948) atceras, ka viņa vecāki nereti lūdza sētniekam “neizrādīt interesi” par viņu darīšanām, dāvinot pudeli ar kādu dzērienu, tā kā macas cepšanas smaržu noslēpt nevarēja.¹⁴⁶²

Macas izgatavošana mājas apstākļos bija raksturīga arī Rēzeknē pirmajos pēckara gados, kad sinagogā šim mērķim vēl nebija ierīkota krāsns, taču to organizēja ebreju draudze. Izgatavošanas vieta ik gadu mainījās – sākumā mājās pie Kisinu ģimenes, tad Rahmanu un vēlāk pie Breslavu ģimenes. Visās šajās mājās bija macas izgatavošanai nepieciešamā krievu krāsns.¹⁴⁶³ Turklāt izgatavošanas procesā piedalījās ne tikai ebreji. Viena no galvenajām mīklas sagatavotājām, kas zināja vajadzīgās mīklas proporcijas, bija Juzefa Pauris, kuru daudzi ebreji tādēļ bija iesaukuši par “mūsu kneterku”¹⁴⁶⁴. Arī viņas meita – Valentīna Oborenko – piedalījās mīklas rullēšanā. Lai gan darbs bija grūts, tā bija iespēja nopelnīt priekš viņas ievērojamu

---

¹⁴⁵⁷ Turpat, 12.l., 68.lp.

¹⁴⁵⁸ Turpat, 193.l., 56.lp.

¹⁴⁵⁹ Piemēram, Haima Soloveja (dz.1949) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane,15.12.2014.; Benjamina Kajema (dz.1948.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 21.04.2015.

¹⁴⁶⁰ Haima Soloveja (dz.1949) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane,15.12.2014.

¹⁴⁶¹ LVA 1448.f., 1.apr., 173.l., 2.lp.

¹⁴⁶² Benjamina Kajema (dz.1948.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 21.04.2015.

¹⁴⁶³ Rašeles Kukļas (dz. 1936.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, M.Gehta, 10.03.2013.

¹⁴⁶⁴ Visdrīzāk no „kneytshn” – jidišā mīcīt.

summu (14 rubļus).¹⁴⁶⁵ Procesa atbilstību reliģiskajai praksei uzraudzīja Rēzeknes ebreju draudzes garīgais vadītājs – Š.Pliners.¹⁴⁶⁶

4.3.3. Citi reliģiskie priekšmeti

Pirmajos pēckara gados ebreju reliģisko tradīciju ievērošanai nepieciešamie priekšmeti – Toras, lūgšanu grāmatas, talesi u.c. – pamatā bija pieejami tikai pateicoties tam, ka kādu daļu no tiem bija izdevies saglabāt no pirmskara laikiem. Lielākoties bija saglabājušās tieši grāmatas. Piemēram, lūgšanu grāmatas līdz ar Toras ruļļiem bija saglabājušies Tukumā¹⁴⁶⁷, kā arī Rēzeknē, kādreizējo sinagogu ēkās¹⁴⁶⁸ un, protams, Rīgā.¹⁴⁶⁹ Rīgas Peitavas sinagogā 1948.g. atradās vismaz 3270 ar jūdaismu saistītas grāmatas.¹⁴⁷⁰ Šajā ziņā situācija ar ebreju reliģisko priekšmetu nodrošinājumu LPSR, salīdzinot ar citām PSRS republikām, kuras atradās tās sastāvā daudz ilgāk, bija labāka.¹⁴⁷¹

Tomēr, protams, ka pieejamo priekšmetu skaits nebija pietiekams, sevišķi tādu kā talesi un tfilini. Jaunu priekšmetu nodrošinājumu varēja īstenot tikai caur padomju varas orgāniem, kas savukārt nebija gatava to atbalstīt. Iesākumā gan šķiet, ka ebreju draudzēm vēl pastāvēja ilūzija par padomju varas sadarbību šajā jautājumā. Tā 1945.g. 24.jūlijā Daugavpils ebreju draudzes pārstāvis lūdza Rīgas ebreju draudzei vērsties pie RKLP, lai nokārtotu jautājumu par 300-400 metru auduma saņemšanu talesa izgatavošanai, norādot, ka reliģiskajiem ebrejiem, kas arvien lielākā skaitā atgriezās Daugavpilī, talesi nebija saglabājušies.¹⁴⁷² Vēlākajos gados šāda veida prasības palīdzēt reliģisko priekšmetu nodrošinājumā RKLP pilnvarotajam vairs nav raksturīgas.

Ebreju kalendārus bieži vien veidoja paši ebreju draudzes pārstāvji, rakstot ar roku¹⁴⁷³, tikai atkušņa gaisotnē 1956.g. PSRS parādījās pirmais pēckara laikā publicētais kalendārs un ebreju lūgšanu grāmatas. Tās bija izdotas Maskavā, un daļa nonāca arī LPSR. Rīgas Peitavas draudze 1956.g. saņēma no Maskavas ebreju draudzes 100 ebreju lūgšanu grāmatu un kalendāru, taču tiem bija ļoti augsta cena – draudze plānoja tos pārdot par 100 rubļiem gabalā,

---

¹⁴⁶⁵ Valentīnas Oborenko atmiņas. Pierakstīja K. Barkane, M. Vasiļjevs un A.Trifonova, 05.08.2012.; R.Kukļas atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, M.Gehta, 10.03.2013.

¹⁴⁶⁶ Valentīnas Oborenko (dz.1938.g.) atmiņas. Pierakstīja K. Barkane, M. Vasiļjevs un A.Trifonova, 05.08.2012.; R.Kukļas atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, M.Gehta, 10.03.2013.

¹⁴⁶⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 123.l., 1.lp.

¹⁴⁶⁸ Rašeles Kukļas (dz. 1936.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, M.Gehta, 10.03.2013.

¹⁴⁶⁹ LVA 1448.f., 1.apr., 8.l., 153.lp.

¹⁴⁷⁰ LVA 1419.f., 1.apr., 48.l., 48.lp.

¹⁴⁷¹ YIVO RG 347.7.1 (FAD-1), box 100, Report to American Jewish Committee by journalist Philip Ben, November 1958.

¹⁴⁷² LVA 1448.f., 1.apr., 123.l., 6.lp.

¹⁴⁷³ Сална Я. Вопреки проповедям. *Падомью Даугава*, 14 марта 1959 г.

lai varētu savākt ziedojumu audzēkņa no LPSR uzturēšanai pie Maskavas horālās sinagogas atvērtās ješivas.¹⁴⁷⁴ Saprotams, ka šajā gadījumā reliģisko priekšmetu nepietiekamības problēma netika atrisināta.

Kopš 70-ajiem gadiem ebreju kalendāra saņemšana no Maskavas kļuva regulāra, taču arī visai nelielā daudzumā. Maskavas ebreju draudze rudenī tos izsūtīja daudzām PSRS ebreju reliģiskajām draudzēm, tai skaitā arī Rīgas Peitavas.¹⁴⁷⁵ Šāda kalendāra cena bija visai maza – piemēram, 1974.g. tā pašizmaksa bija 50 kapeikas gabalā. RLP pilnvarotais rūpīgi kontrolēja kalendāru izdali un pārdošanu, un sekoja tam, lai netiktu īstenota “spekulācija”, proti, samaksa par kalendāru nepārsniegtu pašizmaksu.¹⁴⁷⁶

Cits reliģisko priekšmetu ieguves veids, kas kļuva iespējams sākot ar 1950-to gadu vidu, bija ārzemju pārstāvji. Piemēram, tūristi no Izraēlas un Izraēlas Valsts diplomātiskās pārstāvniecības darbinieki Maskavā, kas 1950-to gadu otrajā pusē vairākas reizes gadā apmeklēja Rīgas Peitavas sinagogu, bieži vien līdzī atveda ebreju kalendārus.¹⁴⁷⁷ Dažkārt atvestās “dāvanas” ietvēra arī citus priekšmetus – tā 1959.g. trīs tūristi no Jeruzalemes bez ebreju kalendāriem atveda līdzī uz Peitavas sinagogu arī lūgšanu grāmatu un kartiņas ar Jeruzalemes skatiem,¹⁴⁷⁸ bet Izraēlas vēstniecības sekretārs Ābrahams ben Cvi, 1957.g. viesojoties ar sievu Peitavas sinagogā, “pateicībā par vizītes laikā izrādītajām rūpēm” uzdāvināja draudzes priekšsēdētājam talesus un 3 lūgšanu grāmatas.¹⁴⁷⁹

Padomju varas orgāni, kas, protams, publiski neatzina reliģisko priekšmetu nepietiekamību, tiecās šādus dāvinājumus ierobežot. Viens no veidiem bija prese, kurā ārzemju viesi un ebreju tūristi par šādu priekšmetu izplatīšanu tika nomelnoti. Spilgts piemērs ir 1961.g. 24.marta numurā “Sovetskaja Latvija” publicētais feļetons “Aizliegtā uzņemšana”, kas parādījās pēc tā, kad 1961.g. pavasarī uz Rīgu atbraukušie Izraēlas basketbola komandas “Hapoel” pārstāvji apmeklēja Rīgas Peitavas sinagogu un uzdāvināja tur klātesošajiem lūgšanu grāmatas.¹⁴⁸⁰ Feļetons apvainoja Izraēlas basketbola komandu “Hapoel” buržuāziski nacionālistiskas, pretpadomju literatūras izplatīšanā un sinagogas izmantošanā nereliģiskiem mērķiem, pārmetot, ka šādiem paņēmieniem¹⁴⁸¹ nav nekāda sakara ar sportu un vispārpieņemto

---

¹⁴⁷⁴ LVA 1448.f., 1.apr., 255.l., 86.lp.

¹⁴⁷⁵ LVA 1419.f., 3.apr., 137.l., 2.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 141.l., 14.lp.

¹⁴⁷⁶ Turpat, 142.l., 1.lp.

¹⁴⁷⁷ LVA 1448.f., 1.apr., 258.l., 150.lp.

¹⁴⁷⁸ Turpat, 122.lp.

¹⁴⁷⁹ LVA 1448.f., 1.apr., 256.l., 155.-156.lpp.

¹⁴⁸⁰ Turpat, 174.l., 10.lp.

¹⁴⁸¹ Vārdu spēle – krievu val. vārdam “приём” ir vairākas nozīmes (uzņemšana un paņēmieni).

kārtību, bet pašam komandas trenerim Natanam Kaganam esot ar sportu tāda pati saistība kā „*Telavivas rabīnam ar kosmiskiem lidojumiem*”.¹⁴⁸²

Vēlāk tika publicēti arī piekrītoši komentāri no “neapmierinātajiem” lasītājiem, kuriem šādas lūgšanu grāmatas “tika ieģrūstas rokās” un kuri pauda, ka tā ir viesmīlības ļaunprātīga izmantošana. Līdzās tiem tika publicēts arī Rīgas Peitavas draudzes priekšsēdētāja H.Gutkina komentārs, ka Izraēlas pārstāvji bieži izmanto sinagogu mērķiem, kam nav nekāda sakara ar reliģiju.¹⁴⁸³ Jāatzīmē, ka Peitavas draudzes priekšsēdētājs H.Gutkins jau 1961.g. 17.aprīlī draudzes vadības vārdā nosūtīja avīzes “Sovetskaja Latvija” redakcijai publicēšanai vēstuli, kurā mēģināja attaisnot draudzi un apliecināt tās lojalitāti, ierosinot pati veikt visu nepieciešamo, lai nepieļautu šādu gadījumu atkārtošanos. Vēstulē tika uzsvērts, ka komandas “Hapoel” pārstāvju sinagogas vizīte notika bez draudzes aicinājuma un grāmatu dāvināšana – bez draudzes ziņas. Turklāt draudze atsaucās arī uz Izraēlas vēstniecības Maskavā pārstāvju vizītēm, un norādīja, ka vienmēr tiek izteikts brīdinājums “ļāunprātīgi neizmantojot viņu viesmīlību”,¹⁴⁸⁴ taču minētā vēstule bija tikai ārējā draudzes pozīcija. Ir ziņas, kas liecina, ka pats H.Gutkins saņēma no Izraēlas komandas “Hapoel” viesiem dažādu reliģisko priekšmetu dāvinājumu (talesu, tfilinu, kipu un reliģiskas grāmatas), izrādot par to pateicību.¹⁴⁸⁵

Ņemot vērā padomju varas orgānu attieksmi pret šādiem ārzemnieku apmeklējumiem, Peitavas draudzes vadība izrādīja lielu piesardzību un vairījās paust atklātu ieinteresētību. Vēl viens piemērs saistīts ar 1967.g. aprīļa sākumu, kad Rīgas Peitavas sinagogu apmeklēja Ņujorkas rabīns A.Šneiers. Apmeklējuma laikā viņš pamanīja, ka talesi nebija visiem lūdzējiem, un interesējās par to, vai ticīgie ebreji tādus var iegādāties, vai valdība neliktu šķēršļus, ja tos atsūtītu no ārzemēm. Lai gan A.Šneiers pie šī jautājuma atgriezās vairākkārt, uzstājīgi norādot uz iespējamību tos atsūtīt, Peitavas draudzes priekšsēdētājs H.Voloss atbildēja, ka talesus sūtīt nav nepieciešams un draudzē nav talesu trūkuma – tas ir katram ticīgajam ebrejam un atsevišķi talesi ir pašas draudzes rīcībā, kurus iespējams iedot atbraucējiem. Apstākli, ka sinagogā atradās ebreji bez talesa, viņš skaidroja ar to, ka lūdzēji bija iegriezušies sinagogā neplānoti, pa ceļam uz savām darīšanām. Jāpiebilst, ka vizītes noslēgumā rabīns A.Šneiers tomēr uzdāvināja vienu talesu H.Volosam.¹⁴⁸⁶

---

¹⁴⁸² Гинзбург Д., Борин Ю. Запрещенный прием. *Советская Латвия*. 24 марта 1961 г.

¹⁴⁸³ Nav autora. По следам выступлений “Советской Латвии” “Запрещенный прием”. *Советская Латвия*. 28 апреля 1961 г.

¹⁴⁸⁴ LVA 1448.f., 1.apr., 174.l., 10.lp.

¹⁴⁸⁵ LVA 1419.f., 1.apr., 48.l., 286.lp.

¹⁴⁸⁶ Turpat, 3.apr., 281.l., 107.lp.

A.Šneiers, kurš 1965.g. Ņujorkā dibināja fondu “Sirdsapziņas sauciens”, aktīvi darbojās, lai panāktu ebreju nodrošinājumu ar reliģiskajiem priekšmetiem PSRS. 1978.g. viņš izsūtīja Maskavas horālajai sinagogai ievērojamu daudzumu ar jūdaismu saistītu grāmatu, no kurām Rīgas Peitavas draudze saņēma 30 Toras ar tulkojumu krievu valodā, 20 eksemplāru Kanādā izdotu lūgšanu grāmatu ar tulkojumu krievu valodā un 30 lūgšanu grāmatu bez tulkojuma.¹⁴⁸⁷ Minētos izdevumus Maskavas horālā sinagoga un Peitavas sinagoga, protams, saņēma tikai ar RLP atļauju¹⁴⁸⁸, un atsevišķos gados šādi sūtījumi netika pieņemti. Piemēram, 1966.g. A.Šneiers caur fondu mēģināja nosūtīt Maskavai 10'000 ebreju lūgšanu grāmatu, taču padomju valdība atteicās tās saņemt, pamatojot ar to, ka lūgšanu grāmatas drīzumā tiks publicētas pašā PSRS.¹⁴⁸⁹

Līdzīgi, kad 1984.g. Peitavas draudzes priekšsēdētājs M.Ārons runāja pa telefonu ar Monreālas rabīnu I.Hehtmanu, un viņam tika jautāts, kādus reliģiskus priekšmetus draudzei izsūtīt, M.Ārons palūdza vien laulība ceremoniju pārsegu un uz jautājumu, vai vēl kas trūkst, atbildēja nenoteikti.¹⁴⁹⁰ Rabīns I.Hehtmans ieņēma Monreālas ebreju kopienas padomes izpilddirektora amatu un arī tiecās palīdzēt ebreju draudzēm PSRS. Viņš pats bija apmeklējis vairākas draudzes un sākot ar 1960-to gadu beigām viņa pārstāvētā organizācija pārtulkoja un nosūtīja ebrejiem PSRS Toras, lūgšanu grāmatas un citus reliģiskus priekšmetus.¹⁴⁹¹ Kas attiecas uz 1984.g. sūtījumu Peitavas draudzei – minētā gada 11.februārī tas nonāca Maskavas muižā un bija 49 kg smags. Bez prasītā pārvalka tajā atradās tādi priekšmeti kā kipas, talesi, galdauti, mezuzas, aizkari, sega Torai, lūgšanu grāmatas u.c. Sūtījumi joprojām tika stingri kontrolēti, un pirms to saņemšanas iesākumā bija jāsaņem atļauja no RLP pilnvarotā E.Kokara-Tropa, taču šajā gadījumā ar to izrādījās nepietiekami. RLP vadība bija nolēmusi, ka no šī sūtījuma būtu ieteicams atteikties, tādēļ 1984.g. 17.februārī, kad draudzes priekšsēdētājs M.Ārons ieradās Maskavā, lai sūtījumu saņemtu, viņam tika paskaidrots, ka krava ir aizturēta un nepieciešams vērsties pie RLP. 1984.g. 2.martā M.Ārons nosūtīja RLP paskaidrojumu, kurā uzsvēra, ka nebija I.Hehtmanam visus atsūtītos priekšmetus lūdzis – tikai vienu pārsegu. Vienlaikus viņš tomēr centās panākt to saņemšanu, piebilstot, ka, lai gan atsūtītie priekšmeti nav deficītā, lūgšanām tie noderēs un viņš būtu ļoti pateicīgs, ja būtu iespēja tos saņemt.

---

¹⁴⁸⁷ LVA 1419.f., 3.apr., 14.l., 66.lp.

¹⁴⁸⁸ Turpat, 145.lp.

¹⁴⁸⁹ Nav autora. Soviet Union Again Rejects Offer of Prayerbooks to Jews in USSR. *Jewish Telegraphic Agency*, No.187, September 30, 1966, p.2.

¹⁴⁹⁰ GARF R6991.f., 6.apr., 2757.l., 10.-12., 14.lpp.

¹⁴⁹¹ Lapidus S. *Orthodoxy in Transition: The Vaad Ha'ir of Montreal in the Twentieth Century (PhD Thesis)*. Montreal: Concordia University, 2011, p. 65.; Sk.pielikumā 4.32. att.

Jāatzīmē, ka RLP pilnvarotais E.Kokars-Trops šajā jautājumā bija piekāpīgāks nekā RLP un 1984.g.5.martā centās pārliecināt RLP par sūtījuma pieņemšanu, pamatojot ar to, ka atteikums var tikai situāciju pasliktināt, proti, tas var kalpot par iemeslu ārzemju propagandai attiecībā uz iejaukšanos reliģisko organizāciju tiesībās.¹⁴⁹²

Vēl viens reliģisko priekšmetu sūtījumu avots Rīgas Peitavas draudzei no 1960-to gadu otrās bija Ņujorkas rabīns Pinhass Mordehajs Taics.¹⁴⁹³ Sūtījumi ietvēra arī reliģiskas grāmatas ar krievu tulkojumu, tā kā rabīns Taics ASV bija nodibinājis organizāciju “Mohir”¹⁴⁹⁴, kas publicēja jūdaisma grāmatas ivritā ar mūsdienīgu tulkojumu krievu valodā.¹⁴⁹⁵ Šādas bilingvālas grāmatas padomju laika kontekstā bija ļoti svarīgas, ņemot vērā, ka jaunā ebreju paaudze, kas nebija saņēmusi tradicionālu ebreju izglītību, nezināja ivritu, savukārt daudzi ebreji, kas mācījās ivritu vēl bērnībā, pirms kara – to vairs neatcerējās. Tā Zeļiks Antokoļs (1924), lai gan jau no 5-6 gadiem bija gājis hederā un iemācījies lasīt Toru, pēc kara sākumā izmantoja lūgšanu grāmatu ar tulkojumu krievu valodā, jo ilgi nevarēja atsākt lasīt ivritā. Viņš atminas: “*Itin kā viss izkritis no galvas. (...) es ilgi nācu uz sinagogu, stāvēju, skatījos, skatījos, un nevarēju lasīt.*”¹⁴⁹⁶

***

Kopumā kašruta ievērošanā, macas izgatavošanā un reliģisko priekšmetu nodrošinājumā padomju laikam raksturīga tendence bija varas orgānu centieni to ierobežot. Ierobežojumus noteica gan vispārējā RKLP attieksme pret ebreju reliģiskajām draudzēm, gan arī nereti – vietējās varas iniciatīva, savukārt RKLP pilnvarotais lielākoties pakļāvās norādēm “no augšas” vai ieņēma nogaidošu pozīciju. Vairāk iespēju kašruta un reliģisko priekšmetu nodrošinājumā parādījās, mazinoties antireliģiskajai kampaņai un paplašinoties kontaktiem ar ārzemēm, liela loma bija arī ebreju reliģisko draudžu vadītāju aktivitātei, tomēr no košera produktiem tikai macu apskatāmajā laikā iespējams raksturot kā pieejamu plašam skaitam ebreju, bet attiecībā uz košera gaļu un reliģiskajiem priekšmetiem jāsecina, ka to pieejamība bija ļoti ierobežota.

---

¹⁴⁹² GARF R6991.f., 6.apr., 2757.l., 10.-12., 14.lpp.

¹⁴⁹³ Sākot ar 1960-ajiem līdz pat 1980-ajiem gadiem rabīns Taics apmeklēja PSRS 22 reizes, atvedot līdzī ar dažādus reliģiskos priekšmetus – talesus, tfilinus, mezuzas u.c. – AJHS P-891, Folder 5.; Sk. pielikumā 4.33., 4.34. un 4.35. att.

¹⁴⁹⁴ “Mohir” ir akronīms no ivrita “Mifal Hatzolat Yahadut Russia”, kas nozīmē Organizācija Krievijas jūdaisma glābšanai.

¹⁴⁹⁵ Blau Teitz R. *Learn Torah, Love Torah, Live Torah: HaRav Mordechai Pinchas Teitz, the Quintessential Rabbi*. Hoboken, NJ: KTAV Publishing House, Inc., 2001, p. 249.

¹⁴⁹⁶ Zeļika Antokoļa (dz.1924) atmiņas, pierakstīja M.Gehta 12.05.2013.

SECINĀJUMI

20.gs. otrajā pusē, izjūkot tradicionālajam ebreju dzīves modelim, pilnībā mainījās arī ebreju identitāte un reliģiskā dzīve. Tādu faktoru rezultātā kā Holokausts, modernizācija, masveida ebreju emigrācija un Izraēlas Valsts dibināšana, izveidojās jauns ebreju dzīves modelis, kurā arvien vairāk pieaug sekularizācijas tendences. Sevišķi spilgti šīs tendences atspoguļoja ASV – viens no jauna ebreju dzīves un kultūras centriem. Pielāgojoties citam dzīves stilam un amerikāņu sabiedrībai, sinagogas ASV novirzījās no reliģijas kā primārās funkcijas un sāka kalpot galvenokārt kā identifikācijas struktūra sekulārā līmenī. Otrs jaunais ebreju dzīves centrs – Izraēla – kļuva par piemēru unikālam valsts un reliģijas modelim, kur jūdaisms tika inkorporēts valsts institūcijās un atsevišķās jomās tika pieņemti likumi, balstīti uz jūdaisma pamatprincipiem. Arī Eiropā, kur kopumā ebreju skaits pastāvīgi samazinājās, pakāpeniski parādījās jaunas ebreju identitātes formas, vērstas uz iespēju paust ebrejību ārpus tradicionālajām reliģijas noteiktajām robežām. Sevišķi tipiska ebreju sekularizācija pēckara gados bija Austrumeiropas valstīs un PSRS, taču to būtiski ietekmēja komunistiskais režīms un tā izvērstā antireliģiskā politika.

Jau kopš PSRS pastāvēšanas sākuma padomju vara propagandēja, ka katram komunistam jābūt ateistam un stingri reglamentēja reliģiskās dzīves iespējamās izpausmes. Līdz ar to, valsts varas attieksmi pret jūdaismu un ebreju reliģisko tradīciju LPSR noteica vispārējā režīma antireliģiskā politika. Vienlaikus, ņemot vērā ebreju reliģijas etniski-nacionālo raksturu, uz to atsaucās arī valsts režīma nacionālā politika un attieksme pret ebrejiem kopumā.

Lai īstenotu padomju varas reliģisko politiku, 1944.g. tika izveidota RKLP, un salīdzinoši drīz – jau tā paša gada oktobrī – RKLP pilnvarotā aparāts sāka darboties LPSR. Pirmajos tā pastāvēšanas gados daudz uzmanības tika pievērsts reliģisko apvienību reģistrēšanai, kas sniedza iespēju padomju varai efektīvāk kontrolēt un ierobežot reliģisko dzīvi. LPSR tika reģistrētas septiņas ebreju reliģiskās draudzes, trīs no tām – 1946.g. (Rēzeknē un divas Rīgā), bet pārējās četras – 1947.g. (Daugavpilī, Krāslavā, Ludzā un Tukumā), lai gan faktiski draudzes atjaunotas jau 1944.g. beigās-1945.g. Tās visas tika reģistrētas kā iepriekš pastāvējušas, nevis jaunas, līdz ar to lēmumu par reģistrāciju pieņēma vietējā, nevis Maskavas līmenī. PSRS kontekstā LPSR bija salīdzinoši liels reģistrēto ebreju draudžu skaits, tomēr jaunās kārtības rezultātā radās arī virkne nelikumīgi pastāvošu draudžu, kas vai nu saņēma reģistrācijas atteikumu vai pulcējās pat bez mēģinājuma to reģistrēt.

Pirmais RKLP pilnvarotais LPSR V.Šeškens savu darbību attiecībā pret ebreju reliģiskajām draudzēm centās īstenot ciešā saskaņā ar RKLP priekšsēdētāja I.Poļanskija

norādījumiem, tomēr grūtības sagādāja apstākļi, ka RKLP sākotnēji nebija noteiktas attieksmes par daudziem ebreju reliģisko draudžu darbības aspektiem. Turklāt galveno akcentu V.Šeškens vērta uz darbu ar Rīgas Peitavas ielas sinagogas vadību, ārpus uzmanības loka atstājot ebreju reliģisko dzīvi citās pilsētās. Attiecībā ar ebreju reliģisko draudžu vadītājiem ārēji viņš pauda pretimnākšanu, tomēr faktiski sinagogas vadībai nācās rēķināties ar daudziem ierobežojumiem. Viens no centrālajiem V.Šeškens darbības virzieniem šajā jomā, balstīts vispārējā RKLP ievirzē, bija draudzes funkciju ievērojama mazināšana, izslēdzot no tām tradicionālās sinagogai sabiedriska rakstura aktivitātes, piemēram, labdarību, apbedīšanas biedrības u.tml.

1948.g. beigās reliģiskā politika pakāpeniski kļuva arvien stingrāka, kā rezultātā ebreju reliģisko draudžu dzīve tika arvien vairāk ierobežota. RKLP to darbībā saskatīja nacionālu raksturu un tiecās aizliegt jebkādas aktivitātes, kas nebija uzskatāmas par viennozīmīgi reliģiskām. Būtisks RKLP uzdevums bija attālināt no sinagogas komunistus un padomju birokrātijas pārstāvjus. Sekojot RKLP norādījumiem, jaunieceltais RKLP pilnvarotais LPSR J.Restbergs centās intensīvāk iesaistīt šī uzdevuma īstenošanā vietējās varas orgānus, tomēr pilnvarotā kontrole pār ebreju reliģiskajām draudzēm ārpus Rīgas joprojām saglabājās zemā līmenī. Tāda pati situācija bija vērojama arī attiecībā uz “neregistrētajām” ebreju reliģiskajām grupām, tā kā vietējās varas pārstāvji šajā ziņā neizrādīja īpašu “ieinteresētību”. Cits RKLP noteiktais virziens attiecībā uz ebreju reliģiskajām draudzēm ietvēra reģistrēto draudžu skaita samazināšanu, kā rezultātā LPSR šajā laikā tika slēgta ebreju reliģiskā draudze Rīgā, Suvorova ielā.

“Atkušņa” laikā fundamentālas pārmaiņas attiekmē pret ebreju reliģisko dzīvi nebija vērojamas, tomēr reliģisko draudžu un ticīgo vidū pieauga varas orgāniem adresētas uzstājīgas prasības, kas iepriekš netika rosinātas vai bija noraidītas (piemēram, attiecībā uz draudžu reģistrāciju). Liberalizācija galvenokārt izpaudās tiktāl, cik tas Aukstā kara kontekstā sniedza ieguvumus PSRS tēla uzlabošanai Rietumos. Šajā laika posmā paplašinājās iepriekš līdz minimumam reducētie ebreju reliģisko draudžu starptautiskie sakari, pieļaujot LPSR sinagogās ārzemnieku vizītes un nelielā apjomā – no ārzemēm sūtīto reliģisko priekšmetu saņemšanu.

Sākot ar 1958.g. tika īstenota plaša antireliģiskā kampaņa. Viens no tās virzieniem ietvēra antireliģiskās propagandas pastiprināšanu. Attiecībā uz jūdaismu tika izplatīti ne vien kopumā reliģijai raksturīgie pretnostatījumi zinātnei, bet arī tā saistība ar padomju varai naidīgu rasisma formu (definējot šādi cionismu).

Cits antireliģiskās kampaņas virziens bija vēl aktīvāka vietējās un partijas varas orgānu pārstāvju iesaiste reliģiskās dzīves kontrolē un ierobežošanā. Ar vietējās varas orgānu darbību visdrīzāk saistāma Tukuma ebreju reliģiskās draudzes slēgšana 1961.g. Pastiprinājās arī pret reliģisko draudžu pārstāvjiem izvērstais spiediens, lai panāktu viņu atteikšanos no iesaistīšanās draudzē. Iespējams, tieši šāda spiediena rezultātā no sava amata 1960.g. atteicās Ludzas sinagogas “kulta kalpotājs” Jakovs Tomšinskijs un Rēzeknes ebreju draudzes izpildorgāna priekšsēdētājs Ābrams Brozgals. Efektīvs veids draudžu pārstāvju ietekmēšanā bija ekonomiskais spiediens – augstu nodokļu piemērošana un apvainojumi finanšu mahinācijās, kas atsevišķos gadījumos nonāca līdz pat arestam. 1958.g. par ekonomiskiem “noziegumiem” arestēts Tukuma ebreju reliģiskās draudzes vadītājs Joselis Bekers, bet 1961.g. – Rīgas Peitavas ielas sinagogas izpildorgāna priekšsēdētājs Šimons Goldbergers.

Šajā laikā paplašinājās arī RKLP pilnvarotā uzdevumi, kā svarīgu darba aspektu iekļaujot reliģisko draudžu iesaistīšanu cīņā par mieru un ārzemju pretpadomju propagandas “atmaskošanā”. No ebreju reliģiskajām draudzēm LPSR visvairāk tas skāra Rīgas Peitavas ielas sinagogu, jo tā atradās pastāvīgā ārzemju tūristu un Izraēlas diplomātu uzmanības lokā.

“Stagnācijas” gados antireliģiskā kampaņa ievērojami “mīkstinājās” un ārēji padomju režīms reliģijas jautājumā sāka paust salīdzinoši konservatīvu attieksmi. 1965.g. decembrī, apvienojot RKLP un KPBLP, tika izveidota RLP (attiecīgi LPSR – RLP pilnvarotā aparāts). Viens no centrālajiem padomes uzdevumiem bija kontrolēt reliģisko draudžu darbību, pievēršot uzmanību to likumdošanas pārkāpumiem. Attiecībā uz ebreju reliģiskajām draudzēm RLP pilnvarotā LPSR P.Liepas uzmanības lokā atradās slepus ārpus sinagogām īstenotie ebreju reliģiskie rituāli, taču mēģinājumi gūt pār tiem kontroli bija nesekmīgi. Līdzīgi arī par ebreju reliģisko draudžu finansēm RLP pilnvarotajam P.Liepam neizdevās gūt reālajai situācijai atbilstošas ziņas, liecinot, ka valsts varas pārstāvju kontroles spēja mazinājās. Neskatoties uz to, ebreju reliģiskās draudzes vadībai joprojām nācās rēķināties ar padomju režīma interesēm, tādēļ vismaz ārēji ebreju reliģisko draudžu vadītāji atradās lojālā pozīcijā un ņēma vērā RLP pilnvarotā “ieteikumus”, kā arī aktīvi piedalījās padomju miera propagandēšanas aktivitātēs. Turklāt šajos gados arvien jūtamāks attieksmē pret ebreju reliģisko dzīvi kļuva ārpolitiskais faktors. Kopš 1967.g. vasaras pastiprinājās pret cionismu vērsta propaganda, kas tika attiecināta arī uz jūdaismu, līdz ar to sinagogas tika pastiprināti novērotas.

Jaunu posmu padomju varas attieksmē pret jūdaismu un ebreju reliģisko tradīciju ievadīja 1985.g. Pieaugošajos PSRS decentralizācijas un demokratizācijas procesa apstākļos RLP arvien mazāk ietekmēja reliģisko politiku LPSR. RLP pilnvarotā LPSR aparāts kļuva par daudz

neatkarīgāku varas struktūru, kas ieguva pilnīgi atšķirīgas funkcijas. Piemēram, tika īstenoti pasākumi, lai pārtrauktu nesamērīgos nodokļos attiecībā uz reliģisko personālu, tika pievērsta uzmanība reliģisko ēku saglabāšanai u.tml. Rezultātā paplašinājās ebreju reliģiskās darbības iespējas, parādījās tādas jaunas aktivitāšu formas kā jūdaisma semināri, jauniešu un bērnu reliģiskās apmācības pulciņi u.c. Radās pamats ebreju kopienas atjaunošanai – Rīgā 1988.g. izveidojās Latvijas Ebreju kultūras biedrība, kas aktīvi pievērsās ebreju tradīcijas saglabāšanai, tādējādi mainot visos iepriekšējos padomju gados pastāvējušo praksi, ka sinagoga kalpo par vienīgo ebreju tradīcijas un sabiedriskās organizācijas centru.

Pamatu ebreju reliģiskās dzīves atjaunošanā LPSR pēc Otrā pasaules kara veidoja izdzīvojušie Holokaustā ebreji, kuriem pakāpeniski pievienojās no evakuācijas atgriezušies ebreji. Abu Rīgas sinagogu atjaunošanā liela loma bija rabīnam Leibam Srolam Špicam, tomēr ap 1946.g. viņš, tāpat kā daļa no abu reģistrēto Rīgas ebreju reliģisko draudžu vadības, nelegāli izbrauca no PSRS. Ebreju reliģiskās draudzes šajā laikā sastapās ar rabīnu trūkuma problēmu, tādēļ nereti par garīgajiem vadītājiem tika reģistrēti vienkārši tradīcijās zinoši ebreji bez rabīna ordinācijas – saskaņā ar RKLP pilnvarotā statistikas datiem 1949.g. tikai vienam no sešiem LPSR reģistrētajiem “kulta kalpotājiem” bija garīgā izglītība. Pēc pieejamajām ziņām ārpus Rīgas nevienai no ebreju reliģiskajām draudzēm apskatāmajā laika periodā neizdevās par garīgo vadītāju atrast ordinētu rabīnu (izņēmums varētu būt Daugavpils draudze, tomēr par tās vadītāju Boruhu Eljašbergu nav pieejami precīzi biogrāfiski dati). Reāla iespēja gūt rabīna ordināciju ebrejiem PSRS radās vien 1970-ajos gados, dodoties uz apmācībām Budapeštas rabīnistiskajā seminārijā, taču no LPSR tur mācījās tikai viens pārstāvis.

Sarežģījumus radīja arī pati “kulta kalpotāju” reģistrēšanas kārtība, kas deva iespēju RKLP (RLP) pilnvarotajam kontrolēt draudžu vadītājus, neļaujot draudzē darboties, viņaprāt, neatbilstošiem kandidātiem. Piemēram, bez oficiāli reģistrēta “kulta kalpotāja” šī iemesla dēļ vairākus gadus darbojās Tukuma ebreju reliģiskā draudze un Rīgas Peitavas ielas sinagoga.

Pieredzējušu draudžu vadītāju trūkumu vēl vairāk sekmēja padomju varas īstenotās represijas, kas Staļina valdīšanas pēdējos gados visvairāk skāra abu Rīgas ebreju reliģisko draudžu vadību un izpaudās kā plaši aresti, kam sekoja notiesājums uz ieslodzījumu cietumā vai labošanas darbu nometnē. Situāciju sarežģīja arī 1950-to gadu vidū un 1970-ajos gados pastiprinājušies emigrācijas viļņi, tā kā aizbraukušo vidū bija redzami draudžu aktīvistī. Minēto apstākļu rezultātā izplatīta prakse šajā laikā bija reliģisko amatu apvienošana. Piemēram, Geršons Gurevičs vismaz no 1960-to gadu otrās puses darbojās vienlaikus kā šohets, moels un Rīgas Peitavas ielas sinagogas rabīns.

Draudžu vadītājiem daudzus aspektos nācās darboties RKLP (RLP) pilnvarotā noteiktajos virzienos un pastāvīgi apliecināt savu lojalitāti padomju varas orgāniem, tādēļ saglabāt atbalstu no visu draudžu locekļu puses nebija vienkārši un arī pašas draudzes iekšienē varēja novērot nesaskaņas. Sūdzības par draudžu vadītājiem varas iestādēm nebija retums.

Arī starptautisku kontaktu uzturēšanā, kas Rīgas Peitavas ielas sinagogā, kā centrālajā LPSR, bija svarīgs draudzes vadītāju darbības aspekts, izpaudās RKLP (RLP) pilnvarotā kontrole. Tieši draudzes vadītāja personība, neatlaidība un gatavība riskēt ar savu lojalitāti noteica to raksturu. Piemēram, Rīgas Peitavas ielas draudzes priekšsēdētājs Šimons Goldbergers vienmēr izrādīja ļoti lielu aktivitāti un iniciatīvu kontaktu nostiprināšanā ar Izraēlas vēstniecību, savukārt Hercs Voloss, esot Peitavas ielas draudzes priekšsēdētāja amatā, savā attieksmē pret ārvalstnieku vizītēm bija daudz piesardzīgāks.

Ebreju reliģisko draudžu atjaunošana LPSR sākās praktiski līdz ar nacistu okupācijas varas atkāpšanos, līdz ar to visagrāk, jau 1944.g. rudenī, tā bija vērojama Latgalē, bet Rīgā un Tukumā – 1945.g. Trīs no draudzēm – Rīgas Suvorova ielas, Tukuma un Krāslavas – apskatāmajā laika posmā tika slēgtas. Slēgšanas process notika pakāpeniski. Piemēram, pirmās norādes uz plānoto Rīgas Suvorova ielas draudzes slēgšanu attiecināmas uz 1950.g. pavasari, bet faktiski tā tika noņemta no reģistrācijas RKLP 1952.g. 1.oktobrī. Šajā gadījumā draudzes slēgšana tika īstenota telpu remonta aizsegā, un tajā bija iesaistīta gan vietējā Rīgas pilsētas izpildkomiteja, gan RKLP pilnvarotais J.Restbergs.

Visām ebreju reliģiskajām draudzēm, atjaunojot savu darbību, grūtības sagādāja lūgšanu namu un sinagogu ēku atgūšana un to tehniskais stāvoklis. Kopumā lēmumu par telpu nodošanu draudzēm pieņēma vietējā līmenī – līdz 1940-to gadu beigām bija raksturīga tendence vietējām izpildkomitejām šajā jautājumā rīkoties bez saskaņošanas ar RKLP pilnvaroto, viņa ietekme pieauga tikai vēlākajos gados. Piemēram, Kārsavas ebreju reliģiskā grupa kopš Otrā pasaules kara beigām vairāk kā astoņus gadus pulcējās kādreizējā rabīna mājā ar vietējās izpildkomitejas ziņu, bet bez reģistrācijas RKLP, un tikai 1954.g. saskaņā ar RKLP pilnvarotā norādījumiem Kārsavas pilsētas izpildkomiteja liedza iespēju ebreju draudzei tajā darboties. Šādos gadījumos, kad izpildkomiteja atteicās sniegt telpas ebreju reliģiskās draudzes mērķiem, izplatīta bija pulcēšanās personīgajos dzīvokļos.

Kādreizējās sinagogu ēkas, kurās ebreju reliģiskās draudzes netika reģistrētas, vietējās izpildkomitejas visbiežāk izmantoja saviem mērķiem, tādējādi atrisinot telpu trūkuma problēmu. Savukārt daļēji nopostītās celtnes nojauca vai pilnībā pārbūvēja, lai gan vairākos

gadījumos vietējo ebreju grupa centās panākt to saglabāšanu. Tā pēc kara pilnībā tika nojauktas Saldus, Rīgas Horālās un Rīgas Elijas ielas sinagogas paliekas.

Visas ebreju kapsētas saskaņā ar likumdošanu kopš 1950.g. atradās attiecīgās pilsētas izpildkomitejas pārziņā, taču, līdzīgi kā lūgšanu ēku gadījumā, vietējā vara nepievērsa sevišķu uzmanību kapsētu uzturēšanas problēmām, un tās saglabājās nolaistā stāvoklī, tādēļ rūpes pār tām uzņēmās ebreju reliģiskās draudzes. Turklāt pie izdevības vietējā vara jauno kārtību izmantoja savā labā, piemēram, Ludzā pilsētas izpildkomitejas Komunālās saimniecības nodaļa ebreju kapos ieguva sienu. Savukārt kapsētas teritorijā esošās ēkas izpildkomitejas nereti nolēma izmantot kā dzīvojamās ēkas (piemēram, Rīgas Jaunajos ebreju kapos, Krustpilī, Jēkabpilī). Ebreju kapsētās pastāvīgi vērojamas vandālisma izpausmes, kapakmeņu postīšana un kapavieta apgānīšana nekādi no varas orgānu puses netika novērsta. Atsevišķos gadījumos šai problēmai tika rasts kardināls “risinājums” – kapsētas slēgšana un likvidēšana. Tā vietējās varas iniciatīvas rezultātā 1960-ajos gados likvidēti Rīgas Vecie ebreju kapi, kā arī iesākts Daugavpils ebreju kapu likvidēšanas process, kas turpinājās līdz pat 1980-to gadu sākumam.

Arī Holokausta “apbedījuma” vietas pēc Otrā pasaules kara beigām bija neapkoptas un grūti identificējamas. Pasākumi šo vietu iekārtošanā pirmajos pēckara gados tika īstenoti, tieši pateicoties vietējo ebreju iniciatīvai. Izņēmums bija Rīga, kur iniciatīvu lielāko piemiņas vietu iezīmēšanā pauda ebreju reliģiskā draudze, tomēr visi tās mēģinājumi sastapās ar RKLP pilnvarotā pretestību, tādēļ kopš 1960-ajiem gadiem centienus pārņēma neformāla ebreju jauniešu grupa. Ārpus Rīgas šādi pasākumi notika, nesaskaņojot ar RKLP (RLP) pilnvaroto, bet ar zināmu iesaisti no vietējās varas puses – tieši no tās bija lielā mērā atkarīgs ierobežojumu raksturs un apmērs, iekārtojot piemiņas vietas.

Ebreju reliģiskās prakses ievērošana padomju varas apstākļos bija apgrūtināta, tādēļ to noteica gan katra personīgā neatlaidība un spēja pielāgoties jaunajai situācijai, gan arī sociālā vide, kurā cilvēks atradās (tādi aspekti kā ģimenes saiknes ar tradīciju, spiediens darba vai mācību vietā u.tml.). Šabata atzīmēšana bija vairāk raksturīga mājās, tomēr lielākoties ar to saistītās tradīcijas ievēroja tikai vecākā paaudze. Savukārt ebreju lielākie svētki – Roš ha-Šana, Jom-Kipur, Simhat-Tora un Pesahs –, ņemot vērā, ka ir tikai dažas reizes gadā un katru gadu iekrīt dažādos datumos – tika atzīmēti daudz plašāk. Gadījumos, kad tie iekrita darba dienā, RKLP (RLP) pilnvarotais pieprasīja vietējās varas organizācijām sekot līdzī tam, lai netiek pārkāpta “darba disciplīna”. Latgalē kontrole kopumā bija visai vāja, bet Rīgā situācija atšķīrās, tā kā RKLP (RLP) pilnvarotais pats veica pārrunas ar ebreju reliģisko draudžu vadību, un aktīvi

šajā uzdevumā iesaistījās arī Rīgas pilsētas TDP izpildkomitejas un partijas komjauniešu pārstāvji.

Lielāko ebreju svētku laikā daudzi ebreji devās uz sinagogu. Rīgas Peitavas ielas sinagogu apmeklēja tik daudz cilvēku, ka pārpildīja ne vien pašu ēku, bet arī sinagogas pagalmu un tuvējās tai piegulošās ielas. Tāpat ievērojams skaits cilvēku ik gadu pulcējās Rīgas Jaunajos ebreju kapos uz mirušo piemiņas ceremoniju Roš ha-Šana svētku ietvaros. Reģistrētajās ebreju reliģiskajās draudzēs ārpus Rīgas pirmajos pēckara gados bija raksturīgi, ka uz svētkiem sinagogā sapulcējās liela daļa no visiem pilsētas ebreju iedzīvotājiem, tomēr kopš 1950-to gadu vidus ebreju iedzīvotāju skaits provincēs strauji samazinājās, līdz ar to attiecīgi kritās arī sinagogas apmeklētība.

Svētku lūgšanās sinagogā piedalījās dažāda vecuma un sociālā statusa cilvēki, tomēr tik plaša sinagogu apmeklētība nebija motivēta ar reliģisko pārliecību vien, un daudzi no tiem, kas ebreju svētkus atzīmēja, ikdienā centās pozicionēt sevi kā lojālus pilsoņus. Sinagoga ieņēma galveno ebreju sociālā un kultūras centra lomu, tā kalpoja par sava veida sabiedrisko klubu, kas ļāva “iegremdēties ebreju vidē”, pieminēt Holokaustā zudušo un “iebilst” pret padomju varas nacionālo politiku. Tāpat sinagoga bija vieta, kur paust savu atbalstu Izraēlai. Vēl motivējošāku to apmeklējumu varēja padarīt uz svētkiem ielūgto kantoru uzstāšanās. Finansiālā aspekta dēļ kantorus no citām PSRS pilsētām pamatā varēja atļauties aicināt tikai Rīgas Peitavas ielas sinagoga. Apskatāmajā laikā tajā uzstājās kantori no Maskavas, Alma-Atas, Odesas, Ļeņingradas un Čerņigovas

Attiecībā uz ebreju dzīves cikla reliģisko rituālu ievērošanu LPSR apskatāmajā laikā pieejamā RKLP (RLP) statistika neatspoguļo reālo situāciju, tā kā draudzes rituālus lielākoties oficiāli neregistrēja un precīzu informāciju par tiem varas iestādēm nesniedza, tomēr iespējams secināt, ka ebreji kopumā stingri pieturējās pie reliģiskajiem apbedīšanas rituāliem, kā arī zināmi gadījumi par brit-mila ievērošanu – gan reliģisku, gan nereliģisku ebreju vidū, tai skaitā komunistu un dažkārt pat jauktu laulību gadījumā. Apgraizīšanu apskatāmajā laikā visbiežāk veica slepus mājās kāds no ebreju draudzes, kurš bija apguvis moela amatu, vai arī medicīnas darbinieks, lielākoties kvalificēts ebreju ārsts-ķirurgs. Arī ebreju reliģisko laulības ceremoniju mēdza organizēt slepus caur draudzi, lai gan tai pat laikā bija daudzi ebreji, kas izvēlējās neriskēt un neuzstādīt hupu, bet vienkārši pieturējās pie principa, ka starpetniskas laulības ir nepieņemamas.

Visai ierobežotas iespējas padomju varas gados ebrejiem LPSR bija kašruta ievērošanā. Attiecībā uz ebreju reliģiskās draudzes pieprasījumu atļaut košera gaļas tirdzniecību RKLP

pilnvarotajam LPSR sākotnēji nebija noteiktas nostājas, taču 1950.g. sākumā tā viennozīmīgi novirzījās uz to, lai košera gaļas tirdzniecību nepieļautu. Šī pozīcija gadu gaitā nemainījās. Turklāt izšķirīga tajā bija tieši republikas varas orgānu, nevis RKLP vadības loma. Rezultātā košera liellopu gaļu varēja iegādāties tikai neoficiāli caur šohetiem, kuri darbojās sinagogās. Papildus tam Rīgas Peitavas ielas sinagogā un Daugavpils sinagogā likumīgi darbojās putnu kaušanas telpas, kur ikviens varēja atnest košera nokaušanai putnus. Tomēr 1960-ajos gados, pastiprinoties antirelīģiskajai kampaņai, sanitāri-epidemioloģiskās inspekcijas to darbībai radīja šķēršļus.

Macu apskatāmajā laikā mēdza izgatavot mājas apstākļos, taču pamata nodrošinājums bija, pateicoties Rīgas Peitavas ielas sinagogai, kas organizēja tās izgatavošanu lielos apjomos. Lai to īstenotu, draudzes vadība ik gadu vairākus mēnešus pirms Pesaha vērsās pēc atļaujas pie RKLP (RLP) pilnvarotā, tomēr centrālo lomu šī jautājuma risināšanā visbiežāk ieņēma republikas varas orgāni; RKLP (RLP) pilnvarotais vairāk darbojās kā novērotājs. Atsevišķos gados – 1953.g. un no 1960. līdz 1964.g. – macas organizēšana nebija atļauta. Sākotnēji daļu miltu macas izgatavošanai draudzei izdevās saņemt no valsts fonda, bet no 1946.g. līdz pat 1977.g. milti no valsts fonda macas izgatavošanai vairs netika sniegti – tie, kas vēlējās saņemt macu, paši nesa miltus. J. Staļina valdīšanas pēdējos gados un Ņ.Hruščova antirelīģiskās kampaņas laikā macas izgatavošanas organizēšanā draudzei nācās sastapties ar stingru kontroli un virkni sarežģījumu no varas orgānu puses (piemēram, atbilstošu telpu piemeklēšanā, procesa uzraudzīšanā, macas dalīšanā u.tml.), bet kopš 1965.g., reliģiskajai politikai kļūstot liberālākai, macu uzsāka izgatavot pašā Rīgas Peitavas ielas sinagogā, kur šim mērķim tika ierīkota speciāla darbnīca.

Reliģisko tradīciju ievērošanai nepieciešamie priekšmeti – Toras, lūgšanu grāmatas, talesi u.c. – daļēji bija saglabājušies no pirmskara laikiem, tomēr – nepietiekamā apjomā. Padomju varas orgāni neatbalstīja jaunu priekšmetu nodrošinājumu. Ebreju kalendārus bieži vien veidoja paši reliģisko draudžu vadītāji, rakstot ar roku, tikai kopš 1956.g. no Maskavas izdevās iegūt atsevišķus tur publicētos kalendārus un sidurus. Cits reliģisko priekšmetu ieguves veids, sākot ar 1950-to gadu vidu, bija tūristi un diplomāti no Izraēlas. Svarīga loma bija arī Ņujorkas rabīnam Arturam Šneieram un viņa dibinātajam fondam “Sirdsapziņas sauciens”, Ņujorkas rabīnam Pinhasam Mordehajem Taicam un Monreālas rabīnam Izākam Hehtmanam, kuri izsūtīja ievērojamu daudzumu priekšmetu ebreju reliģiskajām draudzēm.

Kopumā jāsecina, ka apskatāmajā laikā ebreju reliģiskās dzīves izpausmes iespējas LPSR stipri atšķīrās provincē un Rīgā. Galvaspilsētā atjaunotā Peitavas ielas sinagoga izveidojās par

būtisku ebreju garīgās dzīves centru, kas bija salīdzinoši spēcīgs gan finansiālā, gan vadītāju un starptautisko kontaktu aspektā, tomēr tieši tas arī noteica stingru kontroli un šķēršļus gan no RKLP (RLP) pilnvarotā, gan centrālās un vietējās varas orgānu puses. Savukārt ārpus Rīgas ebreju reliģiskās aktivitātēs nereti izšķirīga bija tieši vietējo varas orgānu attieksme. Raksturīga tendence ebreju reliģiskās dzīves izpausmēs, kas bija kopīga daudziem ebrejiem visā LPSR, bija divpusēja nostāja – no vienas puses, pielāgošanās jaunajiem padomju varas apstākļiem un tās diktētajam sabiedrības uzvedības modelim, bet no otras puses, publiski to nedemonstrējot, – atsevišķu reliģiskās tradīcijas elementu saglabāšana.

Pilnīgai šīs tēmas izpratnei būtu nepieciešams vēl papildus pētīt minēto cilvēku biogrāfijas un ebreju reliģiskās tradīcijas ievērošanas motivāciju, sevišķi pievēršot uzmanību robežai starp etnisko identifikāciju un reliģisko praksi. Šim mērķim būtu nepieciešams apzināt vairāk atmiņu. Plašāku ieskatu padomju varas attieksmes lokālajās īpatnībās varētu sniegt ebreju reliģiskās dzīves ierobežojumu analīze salīdzinošā skatījumā ar citām konfesijām LPSR, kā arī ar ebreju reliģiskajām aktivitātēm citos reģionos. Dziļāku izpratni par tēmu sniegtu arī detalizētāk analizēts jautājums par Rietumu ebreju organizāciju (sevišķi ASV) lomu un palīdzību reliģiskās aktivitātes veicināšanā LPSR, kā arī vispārējs PSRS ebreju stāvokļa atspoguļojums un sabiedriskais viedoklis Rietumos.

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

Avoti

1. Nepublicētie avoti

1.1. Arhīvu materiāli

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs (turpmāk LVA)

LVA, 1419.f. (PSRS Ministru Padomes Reliģijas lietu padomes pilnvarotā Latvijas PSR), 1.apr., 48.l.

LVA, 1419.f., 1.apr., 49.l.

LVA, 1419.f., 3.apr., 1.l.

LVA, 1419.f., 3.apr., 2.l.

LVA, 1419.f., 3.apr., 3.l.

LVA, 1419.f., 3.apr., 4.l.

LVA, 1419.f., 3.apr., 5.l.

LVA, 1419.f., 3.apr., 6.l.

LVA, 1419.f., 3.apr., 7.l.

LVA, 1419.f., 3.apr., 8.l.

LVA, 1419.f., 3.apr., 9.l.

LVA, 1419.f., 3.apr., 10.l.

LVA, 1419.f., 3.apr., 11.l.

LVA, 1419.f., 3.apr., 12.l.

LVA, 1419.f., 3.apr., 13.l.

LVA, 1419.f., 3.apr., 14.l.

LVA, 1419.f., 3.apr., 15.l.

LVA, 1419.f., 3.apr., 16.l.

LVA, 1419.f., 3.apr., 17.l.

LVA, 1419.f., 3.apr., 18.l.

LVA, 1419.f., 3.apr., 134.l.

LVA, 1419.f., 3.apr., 135.l.

LVA, 1419.f., 3.apr., 136.l.

LVA, 1419.f., 3.apr., 137.l.

LVA, 1419.f., 3.apr., 138.l.

LVA, 1419.f., 3.apr., 139.l.

LVA, 1419.f., 3.apr., 140.l.

LVA, 1419.f., 3.apr., 141.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 142.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 143.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 144.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 145.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 146.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 185.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 193.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 247.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 248.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 249.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 250.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 251.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 264.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 265.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 266.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 267.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 268.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 274.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 276.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 279.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 280.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 281.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 282.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 283.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 284.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 285.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 286.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 287.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 288.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 289.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 290.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 291.l.

LVA, 1419.f., 3.apr., 292.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 293.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 294.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 295.l.
LVA, 1419.f., 3.apr., 296.l.
LVA, 1448.f. (PSRS Ministru Padomes Reliģijas kultu lietu padomes pilnvarotais Latvijas PSR pie Latvijas PSR Ministru Padomes), 1.apr., 1.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 2.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 3.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 4.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 5.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 6.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 7.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 8.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 9.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 10.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 11.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 12.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 13.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 14.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 15.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 16.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 17.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 18.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 19.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 20.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 21.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 22.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 23.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 24.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 25.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 27.l.

LVA, 1448.f., 1.apr., 29.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 30.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 31.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 32.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 46.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 47.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 123.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 124.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 125.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 126.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 127.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 128.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 129.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 130.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 131.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 132.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 133.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 134.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 155.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 156.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 157.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 173.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 174.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 175.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 176.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 177.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 178.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 180.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 181.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 182.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 214.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 215.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 216.l.

LVA, 1448.f., 1.apr., 217.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 218.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 219.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 223.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 224.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 225.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 233.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 236.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 239.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 240.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 241.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 242.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 244.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 245.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 246.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 247.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 249.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 250.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 252.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 253.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 254.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 255.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 256.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 257.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 258.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 259.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 260.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 261.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 262.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 263.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 264.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 265.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 266.l.

LVA, 1448.f., 1.apr., 267.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 268.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 269.l.
LVA, 1448.f., 1.apr., 270.l.
LVA, 1448.f., 2.apr., 45.l.
LVA, 1448.f., 2.apr., 59.l.
LVA, 1448.f., 2.apr., 137.l.
LVA, 1448.f., 2.apr., 139.l.
LVA, PA-101.f. (Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā Komiteja),
8.apr., 4.l.
LVA, PA-101.f., 9.apr., 54.l.
LVA, PA-101.f., 10.apr., 57.l.
LVA, PA-101.f., 12.apr., 73.l.
LVA, PA-101.f., 13.apr., 72.l.
LVA, PA-101.f., 14.apr., 73.l.
LVA, PA-101.f., 16.apr., 94.l.
LVA, PA-101.f., 17.apr., 97.l.
LVA, PA-101.f., 18.apr., 87.l.
LVA, PA-101.f., 19.apr., 74.l.
LVA, PA-101.f., 20.apr., 75.l.
LVA, PA-101.f., 21.apr., 85.l.
LVA, PA-101.f., 21.apr., 79.l.
LVA, PA-101.f., 22.apr., 86.l.
LVA, PA-101.f., 23.apr., 138.l.
LVA, PA-101.f., 24.apr., 94.l.
LVA, PA-101.f., 25.apr., 86.l.
LVA, PA-101.f., 35.apr., 88.l.
LVA, PA-102.f. (LKP Rīgas pilsētas komiteja), 20.apr., 6.l.
LVA, PA-102.f., 23.apr., 5.l.
LVA, 1986.f. (Latvijas PSR Valsts drošības komitejas par sevišķi
bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu
krimināllietas), 1.apr., 39198. l.
LVA, 1986.f., 2.apr., P-1637.l.

LVA, 1986.f., 2.apr., P-9028.l.
LVA, 1986.f., 2.apr., P-1530 l.
LVA, 1986.f., 2.apr.,P-10642 l.
LVA, 1986.f., 2.apr., P-10642 u/1 l.
LVA, 1986.f., 2.apr., P-1550 l.
LVA, 2633 f. (Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas Reliģisko lietu pārvalde), 4.apr., 53.l.
LVA, 2633 f., 4.apr., 83.l.
LVA, 270.f. (Latvijas PSR Ministru Padome un Latvijas Republikas Ministru Padome), 1-c apr., 161.l.
LVA, 270.f., 1-c apr., 194.l.
LVA, 270.f., 1-c apr., 275.l.
LVA, 270.f., 1-c apr., 1058 l.
LVA, 270.f., 1-c apr., 1122 l.
LVA, 270.f., 1-c apr., 1148 l.
LVA, 270.f., 1-c apr., 1422 l.
LVA, 270.f., 1-c apr., 1354 l.
LVA, 270.f., 1-c apr., 1499 l.
LVA, 270.f., 1-c apr., 1593 l.
LVA, 270.f., 1-c apr., 1636 l.
LVA, 270.f., 1-c apr., 1703 l.
LVA, 270.f., 1-c apr., 1766 l.
LVA, 270.f., 1-c apr., 2601 l.
LVA, 270.f., 1-c apr., 2628 l.
LVA, 270.f., 1-c apr., 2646 l.
LVA, 938.f. (Latvijas Republikas Tieslietu ministrija), 3.apr., 1152.l.
LVA, 938.f., 3.apr., 1157.l.
LVA, 938.f., 6.apr., 91 a.l.
LVA, 1462.f. (Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas Tautas deputātu padomes Valde), 2.apr., 266.l.
LVA, 1400.f. (Rīgas pilsētas Tautas deputātu padomes Valde), 4.apr., 27.l.

Latvijas Nacionālā arhīva Tukuma zonālais valsts arhīvs (turpmāk TZVA)

TZVA, 425.f. (Tukuma rajona tiesa. Latvijas Republikas Tieslietu ministrija), 1.apr., 33.l.

TZVA, 425.f. 1.apr. 35.l.

TZVA, 425.f. 1.apr. 37.l.

TZVA, 425.f. 1.apr. 39.l.

TZVA, 107.f. (Tukuma pilsētas dome, Tukuma rajons), 1.apr., 4.l.

TZVA, 107.f., 1.apr., 6.l.

TZVA, 107.f., 1.apr., 7.l.

TZVA, 107.f., 1.apr., 12.l.

TZVA, 107.f., 1.apr., 24.l.

TZVA, 107.f., 1.apr., 141 a.l.

TZVA, 107.f., 1.apr., 200.l.

TZVA, 107.f., 1.apr., 201.l.

Latvijas Nacionālā arhīva Rēzeknes zonālais valsts arhīvs (turpmāk RZVA)

RZVA, 526.f (Ludzas rajona padome), 8.apr., 1.l.

RZVA, 526.f., 8.apr., 2.l.

RZVA, 526.f., 8.apr., 50.l.

RZVA, 36.f. (Rēzeknes rajona padome), 1.apr., 8.l.

RZVA, 18.f. (Rēzeknes pilsētas dome), 1.apr., 1.l.

RZVA, 18.f. 1.apr., 2.l.

RZVA, 18.f. 1.apr., 3.l.

RZVA, 18.f. 1.apr., 6.l.

RZVA, 18.f. 1.apr., 12.l.

RZVA, 18.f. 1.apr., 19.l.

RZVA, 18.f. 1.apr., 27.l.

RZVA, 18.f. 1.apr., 32.l.

RZVA, 18.f. 1.apr., 88.l.

RZVA, 18.f. 1.apr., 149.l.

RZVA, 18.f. 1.apr., 185.l.

RZVA, 18.f. 1.apr., 297.l.

RZVA, 18.f. 1.apr., 351.l.

RZVA, 18.f. 1.apr., 413.l.

RZVA, 18.f. 1.apr., 459.l.
RZVA, 18.f. 1.apr., 506.l.
RZVA, 18.f. 1.apr., 544.l.
RZVA, 18.f. 1.apr., 168.l.
RZVA, 567.f. (Kārsavas pilsētas dome, Ludzas rajons) 1.apr, 48.l.
RZVA, 567.f., 1.apr. 23.l.
RZVA, 596.f. (Ludzas pilsētas dome), 1.apr., 70.l.
RZVA, 596.f., 1.apr., 99.l.

Latvijas Nacionālā arhīva Daugavpils zonālais valsts arhīvs (turpmāk DZVA)

DZVA 202.f. (Daugavpils pilsētas dome), 6.apr., 59.l.
DZVA 552.f. (Krāslavas rajona padome), 7.apr., 8.l.

Krievijas Federācijas Valsts arhīvs (*Государственный архив Российской Федерации*, turpmāk GARF)

GARF R6991.f. (PSRS Ministru Padomes Reliģisko kultu lietu padome), 3.apr., 6.l.
GARF R6991.f., 3.apr., 10.l.
GARF R6991.f., 3.apr., 20.l.
GARF R6991.f., 3.apr., 34.l.
GARF R6991.f., 3.apr., 54.l.
GARF R6991.f., 3.apr., 61.l.
GARF R6991.f., 3.apr., 68.l.
GARF R6991.f., 3.apr., 76.l.
GARF R6991.f., 3.apr., 85.l.
GARF R6991.f., 3.apr., 93.l.
GARF R6991.f., 3.apr., 188.l.
GARF R6991.f., 3.apr., 471.l.
GARF R6991.f., 3.apr., 472.l.
GARF R6991.f., 3.apr., 491.l.
GARF R6991.f., 4.apr., 291.l.
GARF R6991.f., 4.apr., 434.l.
GARF R6991.f., 4.apr., 439.l.
GARF R6991.f., 4.apr., 445.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 8.l.

GARF R6991.f., 6.apr., 73.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 80.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 215.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 284.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 360.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 361.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 429.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 459.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 545.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 622.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 715.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 912.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 1118.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 1324.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 1530.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 1759.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 1794.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 2029.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 2045.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 2257.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 2494.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 2723.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 2946.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 2983.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 3219.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 3414.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 3415.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 3418.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 3441.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 3693.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 4084.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 4204.l.
GARF R6991.f., 6.apr., 4462.l.

Jeruzalemes Centrālais ebreju tautas vēstures arhīvs (The Central Archives for the History of Jewish People Jerusalem, turpmāk CAHJP)

CAHJP RU 1729.01 – fotokopija no GARF R6991.f., 3.apr., 21.l.
CAHJP RU 1761 – fotokopija no GARF R6991.f., 4.apr., 27.l
CAHJP RU 1762 – fotokopija no GARF R6991.f., 4.apr., 28.l
CAHJP RU 1763 – fotokopija no GARF R6991.f., 4.apr., 30.l
CAHJP RU 1801 – fotokopija no GARF R6991.f., 3.apr., 61.l
CAHJP RU 1802 – fotokopija no GARF R6991.f., 3.apr., 73.l
CAHJP RU 1803 – fotokopija no GARF R6991.f., 3.apr., 83., 85.l
CAHJP RU 1809 – fotokopija no GARF R6991.f., 3.apr., 472.-475.l.

YIVO Arhīvs (Nujorka)

YIVO RG 116 (Territorial Collection)
YIVO RG 1218 (Nodar Djindjikhshvili (1978-1979))
YIVO RG 123 (Landsmanshaftn (1905-1980))
YIVO RG 335 (American Jewish Joint Distribution Committee)
YIVO RG 347 (American Jewish Committee Archive)

American Jewish Historical Society (turpmāk AJHS)

AJHS I-181A (National Conference on Soviet Jewry Records)
AJHS I-487 (Action for Soviet Jewry Records)
AJHS I-495 (American Soviet Jewry Movement Photographs)
AJHS P-891 (Pinchas Mordechai Teitz Papers)
AJHS P-973 (Alan L. Cohen Papers)

ASV Holokausta Memoriālā muzeja arhīvs (United States Holocaust Memorial Museum Archives, turpmāk USHMM)

USHMM RG-31.027 (Transcripts of oral histories of Ukrainian Jews from the project "Jewish Fates-Ukraine-20th Century")
USHMM RG-50.106.0041 (Oral history interview with Sia Hertsberg)
USHMM RG-50.477.0030 (Oral history interview with Lya Galperin)
USHMM RG-50.477.0806 (Oral history interview with Julius Drabkin)
USHMM RG-50.919.0213 (Oral history interview with Dolgizer Schastei)
USHMM RG-50.568.0012 (Oral history interview with Simha Fiss)

USHMM RG-67.011M (The World Jewish Congress New York Office. Series D. Relief and Rescue Department)

USHMM RG-67.014M (The World Jewish Congress New York Office records. Series H)

USHMM RG-68.045M (The World Jewish Congress Geneva Office records)

USHMM RG-68.066M (Archives of the American Jewish Joint Distribution Committee, Jerusalem. Selected records from Geneva, Stockholm, Istanbul, Lisbon, Brussels, and Barcelona offices)

USC Shoah Foundation's Visual History Archive (turpmāk VHA)

VHA 24569 Rhoda Gurevich Interview

VHA 25336 Iakov Izraelit Interview

VHA 26221 Sima Gurevitch Interview

VHA 27181 Khava Beilin Interview

VHA 33879 Pavel Trainin Interview

VHA 38281 Leia Koltun Interview

VHA 38709 Tamara Fainshtein Interview

VHA 7307 Esfira Soloveychik Interview

Yad Vashem arhīvs (turpmāk YVA)

YVA 0.3/10001, Testimony of Nachimovits (Levin) Elisabeta

YVA 0.3/11182, Testimony of Kram Issack

YVA 0.3/2596, Testimony of Levin Hirsh

YVA 0.3/2602, Testimony of Levintal Avraham

YVA 0.3/3995, Testimony of Gerasimov Amfian

YVA 0.3/4044, Testimony of Kogan Yefim

YVA 0.3/5523, Testimony of Shulov (Berezina) Rashel

YVA 0.3/5527, Testimony of Delidov Saveli

YVA 0.3/5579, Testimony of Belashkin Yakov

YVA 0.3/5901, Testimony of Smushkevich Shalom

YVA 0.3/6034, Testimony of Likhman Yefim

YVA 0.3/6036, Testimony of Tessel Avraam

YVA 0.3/6058, Testimony of Albrecht Aleksander

YVA 0.3/6066, Testimony of Brener David

1.2. Atmiņas

1. Ābrama Kopeloviča (dz.1938) atmiņas, pierakstīja A.Antāne 2001.g.11.jūnijā.
2. Ārona Šneiera (dz. 1951) atmiņas, pierakstīja K.Barkane 2014.g. 7.decembrī.
3. Bellas Kiršneres (dz.1960) atmiņas, pierakstīja K.Barkane 2014.g. 2.decembrī.
4. Benjamina Kajema (dz.1948.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2015.g. 21.aprīlī.
5. Benjamina Kajema (dz.1948.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2018.g. 8.maijā.
6. Borisa Geifecmana (dz.1947.g.) atmiņas, pierakstīja K. Barkane 2013.g. 25.martā.
7. Borisa Mafcira (dz. 1947.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2017.g. 5.decembrī.
8. Cvi Kaplāna (dz. 1953.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2018.g. 24.jūlijā.
9. Dāvida Zilbermana (dz. 1934.g.) atmiņas, pierakstīja K. Barkane 2012.g. 12.jūlijā.
10. Eli Valka (dz.1944.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2017.g.18.oktobrī.
11. Eljahu Haimana (dz. 1946) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, 2014.g.16.decembrī.
12. Etas Pesjas Volk (dz. 1926.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, 2014.g.15.decembrī.
13. Ezras Tov (Gutmana) (dz. 1923) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, 2014.g.16.decembrī.
14. Gaļinas Šakeles (dz. 1933.g.) atmiņas, pierakstīja K.Barkane, 2013.g.9.martā.
15. Haima Soloveja (dz. 1949) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, 2014.g.15.decembrī.
16. Henriha Čužensa (dz. 1924.g.) atmiņas, pierakstīja M.Aleksejevskis, M.Vjatčina 2012.g. 8.augustā.
17. Ilanas Javicas (dz. 1945) atmiņas, pierakstīja K.Barkane 2014.g. 9.decembrī.

18. Iljas Šneiera (dz. 1928) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, 2014.g.18.decembrī.
19. Izraila Guta atmiņas (dz. 1946.g.), pierakstīja K.Barkane, M.Gehta 2012.g.7.augustā.
20. Josela Bindera (dz. 1931) atmiņas, pierakstīja M.Goldmanis 2013.g.3.maijā.
21. Josifa Mendeļejeviča (dz.1947.g.) atmiņas, pierakstīja K. Barkane 2012.g. 22.maijā.
22. Josifa Ročko (dz. 1948.g.) atmiņas, pierakstīja K. Barkane 2013.g.9.martā.
23. Leas Fridmanes (dz. 1946) atmiņas, pierakstīja K.Barkane 2014.g.
24. Leiba Plinera (dz. 1937) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, 2014.g.16.decembrī.
25. Leva Našatira (dz. 1939.g.) atmiņas, pierakstīja K.Barkane, M.Gehta, 2012.g.12.augustā.
26. Mašas Rabinovičas (dz. 1948) atmiņas, pierakstīja K.Barkane 2014.g. 15.decembrī.
27. Menahema Barkahana (dz. 1947.g.) atmiņas, pierakstīja K.Barkane 2013.g. 30.aprīlī.
28. Meri Hazanovičas (dz. 1930) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, 2014.g.19.decembrī.
29. Mihaela Brodskija (dz.1944) atmiņas, pierakstīja K.Barkane 2014.g. 8.decembrī.
30. Mihaila Freidmana (dz. 1957.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2014.g. 7.oktobrī.
31. Moiseja Akermana (dz. 1961.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2018.g. 23.jūlijā.
32. Mordehaja Drujāna (dz. 1930) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, 2014.g.16.decembrī.
33. Raisas Hazanovičas (dz. 1952) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, 2014.g.19.decembrī.
34. Rašeles Kukļas (dz. 1936.g.) atmiņas, pierakstīja K.Barkane, M.Gehta 2013.g.10.martā.
35. Regīnas Žukas (dz.1936.g.) atmiņas, pierakstīja K.Barkane 2018.g. 19.janvārī.

36. Ruvina Ferbera (dz. 1946.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2018.g.23.janvārī.
37. Ruvina Ferbera (dz. 1946.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2018.g.18.janvārī.
38. Sāras Sloboder (dz. 1926) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane, 2014.g.19.decembrī.
39. Sāras Sloboder (dz. 1926.g.) atmiņas. Pierakstīja K.Barkane 2013.g.2.decembrī.
40. Silvas Zalmansones (dz.1944) atmiņas, pierakstīja K.Barkane 2014.g. 14.decembrī.
41. Simas Nevleres (dz. 1941.g.) atmiņas, pierakstīja K.Barkane, M.Gehta 2012.g.14.augustā.
42. Sofas Brodskijas (dz.1948) atmiņas, pierakstīja K.Barkane 2014.g. 8.decembrī.
43. Valentīnas Oborenko (dz.1938.g.) atmiņas, pierakstīja K.Barkane, M. Vasiljevs, A.Trifonova, 2012.g.5.augustā.
44. Zeļika Antokoļa (dz.1924) atmiņas, pierakstīja M.Gehta 2013.g.12.maijā.

2. Publicētie avoti

2.1.Publicētās atmiņas

1. Ābrama Kopeloviča atmiņas (dz.1938.g). Publicētas: <http://www.centropa.org/biography/abram-kopelovich> [skatīts 24.03.2020]
2. Bļugers A., Vētra J., Vīksna A. (red.). *Dakteris Zeliķis Čerfass. Aicinājums: atmiņu grāmata*. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte, 2007, 214 lpp.
3. Ellas Perlman (dz.1926.g.) atmiņas. Pierakstīja E.Levitskaja 2005.g.jūlijā. Publicētas: <http://www.centropa.org/biography/ella-perlman> [skatīts 24.03.2020]
4. Feigas Kiļ (dz. 1935.g.) atmiņas. Pierakstīja E.Levitskaja, 2005.g. jūlijā. Publicētas: <https://www.centropa.org/biography/feiga-kil> [skatīts 09.04.2020]
5. Glaser Zvi. *Survivor: A Latvian Jew in the Red Army in the Great Patriotic War*. Bennington, VT : Merriam Press, 2012, 270 p.
6. Goldberg B.Z. *Travels in the Soviet Union*. New York, N.Y.: Midstream, 1966, 19 p.

7. Hanas Raizbergas (dz. 1927.g.) atmiņas. Pierakstīja E.Levitskaja, 2005.g. augustā. Publicētas: <http://www.centropa.org/biography/hana-rayzberg> [skatīts 24.03.2020]
8. Idas Goldšmitas (dz.1931.g.) atmiņas. Pierakstīja E.Levitskaja, 2005.g. augustā. Publicētas: <http://www.centropa.org/biography/ida-goldshmidt> [skatīts 24.03.2020]
9. Kaufman M. *Churbn Lettland. The Destruction of the Jews of Latvia*. New York: Jewish Survivors of Latvia, 2010, 294 p.
10. Ročko J. Atmiņas par Latgales ebreju bēgļu likteni 1941–1945.// *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 23.sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008, 340.-370.lpp.
11. Rothchild S. *A Special Legacy: an Oral History of Soviet Jewish Emigres in the United States*. New York: Simon and Schuster, 1985, 336 p.
12. Weiss Avi. *Open up the Iron Door: Memoirs of a Soviet Jewry Activist*. New Milford, CT: The Toby Press, 2015, 311 p.
13. Александрович М. *Я помню...* Москва: Прогресс, 1992, 272 с.
14. Баркаган М. Хасидизм в Латвии.// Брановер Г., Фербер Р. (ред.) *Евреи в меняющемся мире: материалы VI международной конференции*. Рига: Центр изучения иудаики Латвийского Университета, 2009. 49-61 с.
15. Брановер Г. *Возвращение*. Иерусалим: Шамир, 1991, 218 с.
16. Зильберман Д. *И ты это видел*. Москва, Рига, Нью Йорк: Полимед, 2012, 320 с.
17. Зубарев Я. Побег длиною в сорок лет. *Время [Израиль]*, 21 октября, 1999.
18. Интервью, взятое у Рахмиэля Фрейдмана (род. 1928). Publicēts: <https://ebrejukultura.lv/2015/01/15/светлой-памяти-рахмиэля-фрейдмана/#more-3274> [skatīts 24.03.2020]
19. Каплан Цви. *Перевернутые буквы*. Иерусалим: Издательство Пардес, 177 с.
20. Карасин Я. *Евреи города Тукумс. Латвия. Общественно-исторический очерк*. 2002, 137 с.
21. Киль С. *Варакляны-Иерусалим: путешествие с семейным альбомом*, Иерусалим: Филобиблон, 2007, 196 с.
22. Коваль Л. *Книга спасителей*. Рига: Международное общество истории гетто и геноцида евреев, ч. 3, 2000, 631 с.

23. Кошаровский Ю. *Мы снова евреи: очерки по истории сионистского движения в бывшем Советском Союзе*. Иерусалим, в 3 т. 2007-2009.
24. Лифшиц Б.М. Мои воспоминания из Советского Союза. *Лехаим*, № 4 (264), 2014.
25. Рочко И. *Евреи в Латгалии. Исторические очерки*. Книга первая. Даугавпилс, 2010, 482 с
26. Рочко И. Судьбы евреев-беженцев из Латгалии (1941 – 1945) (по воспоминаниям свидетелей).// Рочко И. *Евреи в Латгалии. Исторические очерки*. Книга вторая. Даугавпилс: Музей "Евреи в Даугавпилсе и Латгалии", 2016, с. 281 – 388.
27. Рочко И. Жертвы, спасенные и спасатели.// Волкович Б., Олехнович Д., Рочко И. и др. *Холокост в Латгалии*. Даугавпилс, 2003, 81-138 с.
28. Сырцов И. *Они жили рядом с нами. Очерки истории еврейской обширны города Зилупе и Зилупсково края (1900-2000 годы)*. Рига: Совет еврейских общин Латвии, 2010, 160 с.
29. Таяр И. *Синагога–разгромленная, но непокоренная*. Иерусалим: Библиотека Алия, 1987, 220 с.
30. Цейтлин Б. Ш. *Документальная история евреев Риги*. Израиль: Цейтлин, 1989, 440 с.
31. Шац-Марьяш Р. *Быль, явь и мечта: книга об отце*. Рига: SIA VOTA, 1995, 342 с.
32. Шнеер А. *Лудза - моя память и боль*. Publicēts: http://berkovich-zametki.com/2016/Zametki/Nomer8_9/Shneer1.php [skatīts 24.03.2020]
33. Явиц И. Из прошлого в будущее: воспоминания об утраченном мире и возрождение еврейского национального самосознания.// Брановер Г., Фербер Р. (ред.) *Евреи в меняющемся мире. Материалы 6-й международной конференции*. Рига. Центр изучения иудаики Латвийского Университета, 2009, 79-84 с.
34. Янтовский Ш. *Судьбы еврейских общин и их синагог СССР, 1976-1987*. Иерусалим: Маханайм, 2003, 592 с.

2.2. Periodiskā prese

- Aņisimovs S. Ideoloģiskās frontes kaujinieciskais iecirknis. *Padomju Latvijas komunisti*, Nr.8., 1964.
- Austin A. 2 Soviet Jews to Study as Rabbis at New York's Yeshiva University, *The New York Times*, July 9, 1979.

- Austrums V. Izstādē "Reliģija - zinātnes un progresa ienaidnieks". *Cīņa*, 1954.g.1.septembris.
- Averjanova M. Ateisma nedēļa. *Rīgas balss*.1961.g. 21.martā.
- Ārons A. Šis un tas par Mozus draudzi. *Tukuma Ziņotājs*. 1959.g. 12.maijā.
- British Observer. The Consultative Conference in London: Landmark in International Jewish Relations. *Commentary*, September 1955.
- Burmeistars H. Īsi. *Literatūra un Māksla*, 1989.g. 27.maijā.
- Bušenieks A. Lieldienas un to izcelšanās. *Cīņa*, 1958.g. 3.aprīlī.
- Bušenieks A. Literatūra un māksla cīņā pret reliģiju. *Karogs*. 1963.g. 12.janvārī.
- Dimenšteins I. LEKB: darbības šķautnes. *Rīgas Balss*. 1988.g. 27.decembris.
- Geršovičs S. No „Nauka i reliģija”. Reliģija un nacionālā neiecietība. *Cīņa*, 1964.g.28.februāris.
- Goldbergs M. Ar talmudu pret progresu. *Cīņa*, 1980.g. 21.oktobris.
- Iriņina V. Zelta teļš un tā pielūdzēji, *Rīgas balss*, Nr.104, 1961.
- Joelsons I. Ateistu mutvārdu žurnāls. *Rīgas balss*. 1961.g 3.februārī.
- Kacs Z. Airi zelta laivā. *Rīgas Balss*, 1988.g. 5.decembrī.
- Kacs Z. Esi sveicinātā, dzīve! *Literatūra un Māksla*, 1988.g. 25.novembris.
- Kalnbērziņš J. Staļins mācīja mūs būt modriem. *Cīņa*, 1953.g. 16.martā
- Kamm H. Budapest University Will Add Jewish Studies, *The New York Times*, September 8, 1988.
- Kņazičkis B. Rūpes par pieminēkli. *Avangards (Daugavpils)*, 1989.g. 26.augustā.
- Ļitvaks A. Svēts cilvēks. *Cīņa*, 1958.g. 25.maijā.
- Minajevs B. Ienesīga vieta. *Rīgas balss*, 1960.g. 13.augustā.
- Moreins M. Reiz bija sinagogas... *Literatūra un māksla*, 1988.gada 25.novembris.
- Nav autora. “Joint” — amerikāņu izlūkošanas dienesta filiāle. *Cīņa*, 1953.g. 17.februārī.
- Nav autora. „Paradīze Izraēlā”. *Dzimtenes Balss*, 1959.g.13.jūnijā.
- Nav autora. Aicinājums. *Cīņa*, 1983.g. 1.aprīlis.

- Nav autora. Aizsaulē aizgājis Nātans Barkans. *Latvijas Vēstnesis*, 2003.g. 21.novembrī.
- Nav autora. Baznīcu vadītāju cīņa pret progresu un demokrātiju. *Cīņa*, 1949.g.9.septembris.
- Nav autora. Cionisms – rasistiskā ideoloģija. *Cīņa*, 1971.g. 18.jūlijs.
- Nav autora. Cionisms – tautu ienaidnieks. *Cīņa*, 1976.g. 8.februāris.
- Nav autora. Cīņa pret cionismu ir cīņa par mieru. *Rīgas Balss*, 1983.g.13.jūlijs.
- Nav autora. Daugavpils Ebreju biedrība. *Padomju Jaunatne*, 1989.g.15.aprīlī.
- Nav autora. Ebreju reliģisko biedrību konference. *Rīgas balss*, 1971.g. 23.martā.
- Nav autora. Izcili cilvēki par reliģiju. *Stars*, 1965.g.22.jūnijs.
- Nav autora. Izraēla. *Znamja Truda (Rēzekne)*, 1971.g. 21.oktobris.
- Nav autora. No komunālās saimniecības vadības. *Krasnoje znamja*, 1970.g.30.jūnijs, Nr.102
- Nav autora. No žurnāla „Agitator”. Vai pieļaujamas reliģiskas ceremonijas komunistu ģimenē? *Padomju Latvijas komunisti*, Nr.7, 1964.
- Nav autora. Nolikot ziedu, aizdegt sveci, noliekt galvu... *Rīgas Balss*. 1989.g. 24.martā.
- Nav autora. Padomju Savienības Anticionistiskās komitejas dibināšanas sapulce. *Cīņa*, 1983.g. 22. aprīlis.
- Nav autora. Pretspars Izraēlas agresoriem. *Cīņa*, 1970.g. 15.martā.
- Nav autora. Pretspars Izraēlas agresoriem. *Padomju Jaunatne*, 1970.g. 15.martā.
- Nav autora. Pretspars Izraēlas agresoriem. *Rīgas Balss*, 1970.g. 16.martā.
- Nav autora. Rūgta patiesība. *Cīņa*, 1971.g. 8.janvārī.
- Nav autora. Solomons Hillers. *Rīgas Balss*, 1975.g. 10.jūnijā.
- Nav autora. Soviet Lets 2 Jews Study to be Rabbis. *The New York Times*, September 16, 1973.
- Nav autora. Soviet Union Again Rejects Offer of Prayerbooks to Jews in USSR. *Jewish Telegraphic Agency*, No.187, September 30, 1966.
- Nav autora. Uzmanību! *Padomju Jaunatne*, 1989.g. 18.martā.
- Nav autora. Vēlreiz par lieldienām. *Cīņa*, 1954.g. 14.aprīlis.

- Nav autora. Ziemassvētkus gaidot. *Padomju Jaunatne*, 1988.g. 21.decembrī.
- Nav autora. По следам выступлений “Советской Латвии” “Запрещенный прием”. *Советская Латвия*. 28 апреля 1961 г.
- Pētersons O. Bībele un tās reakcionārais raksturs. *Padomju Jaunatne*, 1955.g.14.augustā.
- “Pravda”. Negēlīgi spiegi un slepkavas zem profesoru un ārstu maskas. *Cīņa*, 1953.g. 14.janvārī.
- “Pravdas” 7.aprīļa ievads. Padomju ideoloģija — tautu draudzības ideoloģija. *Cīņa*, 1953.g. 8.aprīlī.
- Reimanis K. Kā cēlušās Lieldienas. *Liesma*, 1960.g.1.aprīlī.
- Rieksts G. Krīze Mozus draudzē. *Tukuma Ziņotājs*, 1960.g. 3.decembrī.
- Savisko M. Melnais un baltais. *Cīņa*, 1962.g. 27.februārī.
- Sedovs J. Cionisms-agresijas un ekspansionisma ideoloģija. *Cīņa*, 1981.g. 30.maijs.
- Stešenko V. Svinīgais dievkalpojums Latvijā. *Cīņa*, 1988. gada 21. jūnijā.
- Šaikins M. Izraēlas militārisma zvērīgā seja, *Rīgas Balss*, 1973.g. 19.oktobris.
- Šatunovskis I. No „Komsomoļskaja Pravda”. Šakāļi. *Padomju Jaunatne*, 1961.g.23.maijs.
- Šmarovs V. Terors zem Dāvida zvaigznes. *Rīgas Balss*, 1973.g.8.oktobris.
- Špungins S. Izveidota Latvijas ebreju kultūras biedrība. *Darba Balss (Rīgas rajons)*, 1988.g. 20.septembrī.
- Špungins S. Pa Atdzimšanas ceļu. *Komunisti (Liepāja)*, 1988.g. 20.septembrī.
- Špungins S. Pa Atdzimšanas ceļu. *Liesma (Valmiera)*, 1988.g. 20.septembrī.
- Špungins S. Pa Atdzimšanas ceļu. *Padomju Dzimtene (Kuldīga)*, 1988.g. 20.septembrī.
- Špungins S. Pēc Hanukas tradīcijām. *Padomju Jaunatne*, 1988.g. 6.decembris.
- TASS. Ārstu-kaitnieku grupas apcietināšana, *Cīņa*, 1953.g. 14.janvārī.
- Vergelis A. Cionisms un tā paradoksi. *Oktobra Karogs*, 1970.g. 17.marts.
- *Вестник Еврейской Культуры*, Рига: Латвийское общество еврейской культуры, 1989-1991.

- Гинзбург Д., Борин Ю. Запрещенный прием. *Советская Латвия*. 24 марта 1961 г.
- Куроедов В. Несколько вопросов о религии и церкви. *Известия*, 30 августа, 1966.
- Сална Я. Вопреки проповедям. *Падомью Даугава*, 14 марта 1959 г.

2.3. Dokumenti, dokumentu krājumi un citi avoti

- American Jewish Joint Distribution Committee. *The Year of Survival: 1946 Annual report of the American Jewish Joint Distribution Committee*. New York: The Committee, 1947.
- Balevics Z. *PSKP politika attiecībā pret reliģiju un baznīcu: palīgmateriāls lektoriem*. Rīga: Latvijas PSR Zinību biedrība; Zinātniskā ateisma propagandas zinātniski metodiskā padome, 1973. 20 lpp.
- Fedosejevs P. (galv.red.) *Zinātne un reliģija: Vissavienības apspriedē-seminārā zinātniskā ateisma jautājumos nolasīto lekciju stenogramu krājums*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1958, 406 lpp.
- Jewish Minorities Research. *The Soviet Press Campaign against the Jewish Religion: Themes and Texts*. New York: Jewish Minorities Research, 1962.
- Konkins M. (red.) u.c. *Zinātniskā ateisma pamatu kursa programma augstākajām mācību iestādēm. PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrija. Sabiedrisko zinātņu nodaļa*. Rīga: Zvaigzne, 1973, 10 lpp.
- Ļenskis I. (sast.) *Holokausta piemiņa Latvijā laika gaitā: 1945-2015: izstādes katalogs*. Rīga: Muzejs "Ebreji Latvijā", 2017, 103 lpp.
- Pelkaus E. (red.). *Okupācijas varu politika Latvijā: dokumentu krājums*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 1999, 380 lpp.
- Pērkone L. (red.) u.c. *Zinātniskā ateisma pamatu kursa programma augstākajām mācību iestādēm. PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrija. Sabiedrisko zinātņu mācīšanas galvenā pārvalde*. Rīga: Latvijas PSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas Mācību metodiskais kabinets, 1985, 14 lpp.
- Rudevics A. (tulk.). *Komunistiskās partijas un padomju valdības attieksme pret reliģiju un baznīcu*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1960, 114 lpp.
- Russian Perspectives on Islam. Инструктивное письмо СДПК; publicēts: <http://islamperspectives.org/rpi/items/show/19861> [skatīts 24.03.2020]
- Salnītis V. (sast.). *Ceturtnā tautas skaitīšana Latvijā 1935.gadā*. Rīga: Valsts Statistiskā pārvalde, 1936, 656 lpp.

- Арапов Д. (сост.). *Ислам и советское государство (1944–1990). Сборник документов*. Вып. 3. Москва: Издательский дом "Марджани", 2011, 527 с.
- Бен-Яков Х. (ред.) *Шестидневная война и еврейское движение в СССР. Очерки социальной истории*, Москва: Сэфер, 2008, 200 с.
- Васильев, В., Кравченко П., Подкур Р. (сост.). *Коммунистическая власть против религии Моисея. Документы 1920–1937 и 1945–1953 гг.* выпуск второй. Винница: Изд. "Глобус-пресс", 2005, 383 с.
- Волокитина Т., Мурашко Г., Носкова А. (ред.) *Власть и церковь в Восточной Европе. 1944—1953 гг. Документы российских архивов*: в 2 т. 2009.
- Декань Л. (зав. ред-ей). *КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК*, т. 8: 1946-1955. Москва: Политиздат, 1985, 542 с.
- Жуков А. Справочник “Кадровый состав органов государственной безопасности СССР. 1935–1939”, Рестберг, Юлий Францевич: [https://nkvd.memo.ru/index.php/Рестберг, Юлий Францевич](https://nkvd.memo.ru/index.php/Рестберг,_Юлий_Францевич) [skatīts 24.03.2020]
- Жуков А. Справочник “Кадровый состав органов государственной безопасности СССР. 1935–1939”, Полянский, Иван Васильевич: [https://nkvd.memo.ru/index.php/Полянский, Иван Васильевич \(I\)](https://nkvd.memo.ru/index.php/Полянский,_Иван_Васильевич_(I)) [skatīts 24.03.2020]
- *Итоги всесоюзной переписи населения 1979 года по Латвийской ССР*. Рига: Центральное статистическое управление Латвийской ССР, 1982, 156 с.
- Кукушкин Ю., Чистяков О. *Очерк истории Советской Конституции*. Москва: Политиздат, 1987, 367 с.
- Куроедов В. (ред.). *Законодательство о религиозных культурах: сборник материалов и документов*. Москва: Юридическая литература, 1971, 210 с.
- Куроедов В. *Религия и церковь в Советском государстве*. Москва: Политиздат. 1982, 263 с.
- Мандельштам Ю. (ред.). *Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. 1938 г. — июль 1956 г.* Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1956, 500 с.
- *Материалы Пленума Центрального комитета КПСС, 27-28 января 1987 года*. Москва: Политиздат, 1987, 94 с.
- Одинцов М., Артамонова Ж. и др. (сост.). *Конфессиональная политика советского государства, 1917-1991 гг.: документы и материалы; в шести томах*. Москва: РОССПЭН, 2018.

- Солдатов В. (ред.) *Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. Латвийская ССР*, Москва: Центральное статистическое управление при Совете министров СССР, Госстатиздат, 1962, 106 с.
- Российское объединение исследователей религии. Записка Отдела пропаганды и агитации ЦК КПСС по союзным республикам, «О недостатках научно-атеистической пропаганды», Москва 12 сентября 1958 г., № 39. Publicēts: <https://rusoir.ru/03print/03print-02/03print-02-239> [skatīts 24.03.2020]
- Шварц С. *Евреи в Советском Союзе с начала Второй Мировой войны, 1939-1965*. Нью-Йорк: Изд. Американского еврейского рабочего комитета, 1966, 425 с.

2.4. Antirelīģiskā un pret cionismu vērstā literatūra

- Beguns V. *Ielaušanās bez ieročiem*. Rīga: Avots, 1981, 215 lpp.
- Jērāns P. *Cionisms un cionisti: cikls: ideoloģiskās cīņas frontes: palīgmateriāls lektoriem*. Rīga: LPSR Zinību biedrība, 1981, 41 lpp.
- Pavjolkins P. *Kas ir reliģija: zinātniski populāras lekcijas un pārrunas*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1961, 316.lp.
- Rotkovs S. *Cionisms - agresīvo imperiālistisko aprindu ierocis*. Rīga: Avots, 1986, 177 lpp.
- Serdants A. *Vai dvēsele nemirstīga?* Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1960, 50 lpp.
- Sidorovs D. *No Ādama ribas?* Rīga: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1959, 59 lpp.
- Альтшулер М. *Спор в иудейский новый год*. Москва: Госполитиздат, 1961, 96 с.
- Беленький М. *Иудаизм*. Москва: Издательство политической литературы, 1966, 238 с.
- Беленький М. *Критика иудейской религии*. Москва: Академия наук, 1962, 350 с.
- Беленький М. *Очерк истории и мировоззрения Талмуда и современный иудаизм*. Москва: Наука, 1970, 216 с.
- Евсеев Е. *Сионизм - правда и вымыслы*. Москва: Прогресс, 1978, 280 с
- Кичко Т. *Иудаизм без прикрас*. Киев: Укрполитиздат, 1963, 120 с.
- Маяцкий Ф. *Иудаизм, его сущность и происхождение*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1958, 59 с.
- Шахнович М. *Реакционная сущность иудаизма*. Москва: Изд-во АН СССР, 1960, 240 с.

Literatūra

1. Altshuler M. Antisemitism in Ukraine toward the End of the Second World War. *Jews in Eastern Europe*, 1993, no. 3 (22), pp 40–81.
2. Altshuler M. Escape and Evacuation of Soviet Jews at the Time of Nazi Invasion. Policies and Realities.// Dobroszycki L., Gurock S.J. (ed.) *The Holocaust in the Soviet Union: Studies and Sources on the Destruction of the Jews in the Nazi-Occupied Territories of the USSR, 1941-1945*. New York: M.E.Sharpe, 1993, p. 77-104.
3. Altshuler M. Jewish Holocaust Commemoration Activity in the USSR under Stalin. *Yad Vashem Studies XXX*, 2002, pp. 277–279.
4. Altshuler M. Jews' Burial Rites and Cemeteries in the USSR in the Interwar Period. *Jews in Eastern Europe*, 2002, nos. 1–2 (47–48), pp.85-104.
5. Altshuler M. *Religion and Jewish Identity in the Soviet Union, 1941-1964*. Waltham, MA: Brandeis University Press, 2012, 324 p.
6. Altshuler M. Ten years of the Yeshiva in Soviet Moscow (1955–1965). *Jews in Russia and Eastern Europe*, 2003, no. 1 (50), pp. 33-60.
7. Altshuler M. The Synagogue in the Soviet Union on Passover 1953. *Jews in Eastern Europe*, 2001, no. 3 (46), pp. 58-76.
8. Aļeksejeva O. Ebreju kustība Latvijas PSR 20.gs. 80.gados: ebreju kopienas rašanās.// Feldmanis I. (red.) u.c. *Latvijas vēstures un historiogrāfijas problēmas, 1918-1990: Latvijas Vēsturnieku komisijas 2012. un 2013. gada pētījumi*. Rīga: Zinātne, 2015. 308.-327.lpp.
9. Aļeksejeva O. Ebreju pretošanās formas PSRS pastāvošajam režīmam (Latvijas PSR ebreju nacionālās kustības kontekstā). *Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki*. 2014, Nr.1/2, 84.-101.lpp.
10. Anderson J. *Religion, State and Politics in the Soviet Union and Successor States*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994, 236 p.
11. Anderson J. Soviet Religious Policy under Brezhnev and after. *Religion in Communist Lands*, 1983, Vol.11, Issue 1, pp. 25-30.
12. Anderson J. The Council for Religious Affairs and the Shaping of Soviet Religious Policy. *Soviet Studies*. Vol. 43, No. 4 (1991), pp. 689-710.
13. Balodis R. *Valsts un Baznīca*. Rīga: Nordik, 2000, 726 lpp.
14. Bambals A. *Latvijas PSR represīvo iestāžu dokumenti kā vēstures avots 1940 – 1941; 1944 – 1991: promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2011.
15. Bankier D. (ed.). *The Jews Are Coming Back: The Return of the Jews to Their Countries of Origin after WWII*. New York: Berghahn Books; Jerusalem: Yad Vashem, 2005, 320 p.

16. Barkahans M., Bogdanova R. *Latvija: sinagogas un rabīni, 1918-1940*. Rīga: Rīgas un Latvijas ebreju reliģiskā draudze "Šamir", 2004, 292 lpp.
17. Barkane K. Kuldīgas sinagogas ēku kompleksa rekonstrukcija un pielāgošana mūsdienai vajadzībām. // Gavriļins A. (sast.) *Latvijas materiālā kultūras mantojuma saglabāšanas problēmas II*. Rīga: Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, 2013, 89.-99.lpp.
18. Barnai S. Jews in Soviet Lithuania. The Revival after the Holocaust.// Sirutavičius V., Staliūnas D., Šiaučiūnaitė-Verbickienė J. *The History of Jews in Lithuania: From the Middle Ages until the 1990s*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2020, pp. 429–454.
19. Barnai, S. Social Trends among Jews in the Post-Stalin Years.// Gitelman Zvi, Ro'I Y. (ed.). *Revolution, Repression, and Revival: The Soviet Jewish Experience*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2007, pp. 131-152.
20. Bauer Y. Antisemitism and Anti-Zionism - New and Old.// Wistrich R.S. (ed.). *Anti-Zionism and Antisemitism in the Contemporary World*. London.: Macmillan, 1990, pp. 195-207.
21. Bauer Y. *Flight and Rescue: Brichah*, New York: Random House, 1970, 362 p.
22. Bauer Y. *Out of the Ashes: the Impact of American Jews on Post-Holocaust European Jewry*. Oxford: Pergamon Press, 1989, 319 p.
23. Beizer M. "I Don't Know Whom to Thank": The American Jewish Joint Distribution Committee's Secret Aid to Soviet Jewry. *Jewish Social Studies: History, Culture, Society*, no. 2 (Winter 2009), pp. 111-136.
24. Beizer M., Mitsel M. *The American Brother : the "Joint" in Russia, the USSR and the CIS*. New York: American Jewish Joint Distribution Committee, 2004, 208 p.
25. Bela-Krūmiņa B. *Dzīvesstāsti kā sociāli vēstījumi: promocijas darbs*. Rīga: LU Sociālo zinātņu fakultātes Socioloģijas nodaļa, 2004.
26. Bemporad E. *Becoming Soviet Jews: The Bolshevik Experiment in Minsk*. Bloomington: Indiana University Press. 2013, 276 p.
27. Bemporad E. *Red star on the Jewish street: the reshaping of Jewish life in Soviet Minsk, 1917-1939: Ph.D. dissertation*. Stanford University, 2006.
28. Berlin A. (ed.) *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, New York: Oxford University Press, 2011, 934 p.
29. Bērziņš D. *Sociālās atmiņas komunikācija un ētika: holokausta diskursi Latvijā (1945-2014): promocijas darbs*. Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultāte, Komunikācijas studiju nodaļa. Rīga, 2015.
30. Blau Teitz R. *Learn Torah, Love Torah, Live Torah: HaRav Mordechai Pinchas Teitz, the Quintessential Rabbi*. Hoboken, NJ: KTAV Publishing House, Inc., 2001, 371 p.
31. Bleiere D. *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 159 lpp.

32. Bleiere D. Kartīšu sistēma Latvijā 1944.-1947.gadā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr.1., 1993, 93.-107. lpp.
33. Bleiere D., Butulis I., Feldmanis I. *Latvijas vēsture XX gadsimts*. Rīga: Jumava, 2005, 443 lpp.
34. Bobe M. *Ebreji Latvijā*. Rīga: Biedrība "Šamir", 2006, 406 lpp.
35. Brenner M., Kolinsky E. *After the Holocaust: Rebuilding Jewish Lives in Postwar Germany*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1997, 208 p.
36. Chervyakov V., Gitelman Zvi, Shapiro V. Religion and Ethnicity: Judaism in the Ethnic Consciousness of Contemporary Russian Jews, *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 20, No. 2, 1997, pp. 280-305
37. Davoliūtė V. *The Making and Breaking of Soviet Lithuania: Memory and Modernity in the Wake of War*. London; New York: Routledge, 2014, 212 p.
38. Dekel E. *B'riha: Flight to the Homeland*. New York: Herzl Press, 1973, 352 p.
39. DellaPergola S. An Overview of the Demographic Trends of European Jewry. //Webber J. (ed.). *Jewish Identities in the New Europe*. London, Washington: Littman Library of Jewish Civilization, 1994, pp. 57-73.
40. Deutsch D. Exhumations in Post-war Rabbinical Responsas.// Dreyfus J-M., Anstett E. *Human Remains in Society: Curation and Exhibition in the Aftermath of Genocide and Mass-Violence*. Manchester: Manchester University Press, 2016, pp. 90-112.
41. Dribins L. *Antisemitisms un tā izpausmes Latvijā: vēstures atskats. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 4.sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 184 lpp.
42. Dribins L. *Ebreji Latvijā*, Rīga: Elpa, 2002, 273 lpp.
43. Dribins L., Vestermanis M., Gūtmanis A. *Latvijas ebreju kopiena: vēsture, traģēdija, atdzimšana*. Rīga: Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, 104 lpp.
44. Edele M., Fitzpatrick S., Grossmann A. (ed.). *Shelter from the Holocaust: Rethinking Jewish Survival in the Soviet Union*. Detroit: Wayne State University Press, 2017, 306 p.
45. Endelman T.M. *The Jews of Britain, 1656 to 2000*. Berkeley: University of California Press, 2002, 347 p.
46. Englard I. Law and Religion in Israel, *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 35, No. 1, 1987, pp. 185–208.
47. Estraiikh G. *Yiddish in the Cold War*. Oxford: Legenda, 2008, 178 p.
48. Etingers Š. (red). *Ebreju tautas vēsture*. Rīga: Nordik, 2007, 550 lpp.
49. Ezergailis A. *Holokausts vācu okupētājā Latvijā*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1999, 591 lpp.

50. Freedman R.O. (ed.). *Soviet Jewry in the 1980s: The Politics of Anti-Semitism and Emigration and the Dynamics of Resettlement*. Durham and London: Duke University Press, 1989, 260 p.
51. Friedgut, T. H. Nationalities Policy, the Soviet Regime, the Jews, and Emigration.// Gitelman Zvi and others (ed.). *Jewish Life After the USSR*. Bloomington: Indiana University Press. 2003, pp. 27-48.
52. Garibov S. *Memories for a Blessing Jewish Mourning Rituals and Commemorative Practices in Postwar Belarus and Ukraine, 1944-1991: Ph.D. dissertation*. University of Michigan, 2017.
53. Gartner L. P. *History of the Jews in Modern Times*. New York: Oxford University Press, 2001, 468 p.
54. Gavriļins A. Staļina režīma laikā represēto Latvijas pareizticīgo mācītāju krimināllietas kā vēstures avots, *Latvijas Vēsture*. Nr. 4, 2010, 47.-58.lpp.
55. Gills N. Reliģiskās minoritātes Latvijā komunistiskā režīma apstākļos.// Caune A. (galv.red.) *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 20.sējums, Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2007, 133.-146.lpp.
56. Gintere S., Zālīte I. Ieskats Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas vēsturē pēc Otrā pasaules kara. *Ceļš*. Nr. 1 (44), Rīga, 1992, 97.-105.lpp.
57. Gitelman Z., Ro'i Y. *Revolution, Repression, and Revival: The Soviet Jewish Experience*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2007, 406 p.
58. Gitelman Zvi. *A Century of Ambivalence: The Jews of Russia and the Soviet Union, 1881 to the Present*. New York: Indiana University Press, 2001, 297 p.
59. Gitelman Zvi. *Conclusion: The Nature and Viability of Jewish Religious and Secular Identities*. // Gitelman Zvi (ed.). *Religion or Ethnicity?: Jewish Identities in Evolution*. New Brunswick, New Jersey, London: Rutgers University Press, 2009, pp. 303-322.
60. Gitelman Zvi. Jewish Nationality and Religion in the USSR and Eastern Europe.// Ramet P. (ed.). *Religion and Nationalism in Soviet and East European Politics*, Durham and London: Duke University Press, 1989, pp. 59-77.
61. Gitelman Zvi. The Evolution of Jewish Culture and Identity in the Soviet Union.// Ro'I Y., Beker Avi (eds). *Jewish Culture and Identity in the Soviet Union*, New York, London: New York University Press, 1991, pp. 3-24.
62. Godin A. Jewish Traditional and Religious Life in Latvian Communities.// Bobe M. (ed.) *Jews in Latvia*, Tel Aviv: Association of Latvian and Estonian Jews in Israel, 1971 pp. 217-229.
63. Goeckel R.F. *Soviet Religious Policy in Estonia and Latvia: Playing Harmony in the Singing Revolution*. Bloomington: Indiana University Press, 2018, 274 p.
64. Golan G. *Soviet Policies in the Middle East: From World War II to Gorbachev*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990, 319 p.

65. Goldberg B. Z. *The Jewish Problem in the Soviet Union: Analysis and Solution*. Westport, Conn.: Greenwood Press, 1982, 374 p.
66. Goldscheider C. Modernization, Ethnicity and the Post-War Jewish World. // Wistrich R. S. (ed.) *Terms of Survival: The Jewish World Since 1945*. London, New York: Routledge, 1995, pp. 130-143.
67. Goluboff S.L. *Jewish Russians: Upheavals in a Moscow Synagogue*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2003, 208 p.
68. Gordan R. Nathan Glazer's "American Judaism": Evaluating Post—World War II American Jewish Religion. *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 105, No. 4, 2015, pp. 482–506.
69. Greenbaum A. The Moscow Yeshiva. *Jews and Jewish Topics in the Soviet Union and Eastern Europe*, 1989, no. 2 (9), pp. 35-39.
70. Haberman S., Kosmin B.A., Levy C. Mortality Patterns of British Jews 1975-79: Insights and Applications for the Size and Structure of British Jewry, *Journal of the Royal Statistical Society, Series A (General)*, Vol. 146, No. 3, 1983, pp. 294-310.
71. Kaganovitch A. Stalin's Great Power Politics, the Return of Jewish Refugees to Poland, and Continued Migration to Palestine, 1944-1946. *Holocaust and Genocide Studies*, Vol. 26, Issue 1, 2012, pp. 59-94.
72. Karady V. *The Jews of Europe in the Modern Era: A Socio-Historical Outline*. Budapest, New York: Central European University Press, 2004, 474 p.
73. Kassow S. *The Distinctive Life of East European Jewry*. New York: YIVO Institute for Jewish Research, 2003.
74. Khanin V. The Jewish National Movement and the Struggle for Community in the late Soviet Period.// Gitelman Zvi, Ro'i Y. (ed.) *Revolution, Repression, and Revival: The Soviet Jewish Experience*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2007, pp. 221- 237. [atmiņas?]
75. Khiterer V. Memorialization of the Holocaust in Minsk and Kiev.//*Holocaust Resistance in Europe and America: New Aspects and Dilemmas*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2017, pp. 95-131.
76. Kornblatt J.D. *Doubly Chosen: Jewish Identity, the Soviet Intelligentsia, and the Russian Orthodox Church*. Madison, Wis: University of Wisconsin Press, 2004, 203 p.
77. Kovacs A. Hungarian Jewish Politics from the End of the Second World War until the Collapse of Communism. // Mendelsohn E.(edit.). *Jews and the State: Dangerous Alliances and the Perils of Privilege*, New York: Oxford University Press, 2003, pp. 124-156.
78. Kovacs A. Jews and Jewishness in Post-war Hungary. *Quest. Issues in Contemporary History. Journal of the Fondazione CDEC*, No. 1, 2010, pp. 34-57.

79. Kravtsov S. The Jewish Religious Heritage in Europe: Value and Preservation. Publicēts: <https://www.frh-europe.org/the-jewish-religious-heritage-in-europe-value-and-preservation/> [skatīts 05.09.2018]
80. Krūmiņa-Koņkova S. Kontrole pār baznīcu Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības valsts drošības institūcijas.// Kangeris K., Jarinovska K., Šēnbergs D. (red.) *Lielais Brālis Tevi Vēro: VDK un tās piesegstrukturāras*. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, 2016, 83.-151.lpp.
81. Krūmiņa-Koņkova S. Sadarbība starp LPSR drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR (1944 – 1954).// Kangeris K. (red.) u.c. *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: starptautiskās zinātniskās konferences "Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija" 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī Liepājā ziņojumi*. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, 2015, 147.-204.lpp.
82. Lapidus S. *Orthodoxy in Transition: The Vaad Ha'ir of Montreal in the Twentieth Century: PhD Thesis*. Montreal: Concordia University, 2011.
83. Latvijas Ebreju kopienu Padome. Rīgas Jauno Ebreju kapu "Šmerli" vietne. <https://www.smerli.lv/site/people/?parent=0&id=18392> [skatīts 22.05.2020]
84. Latvijas Universitātes Jūdaikas studiju centra datubāze "Ebreji Latvijā, 1941-1945. Vārdi un likteņi." <http://names.lu.lv> [skatīts 24.03.2020]
85. Levin D. *Baltic Jews under the Soviets 1940-1946*. Jerusalem: Centre for Research and Documentation of East European Jewry, Avraham Harman Institute of Contemporary Jewry, Hebrew University of Jerusalem, 1994, 393 p.
86. Levin N. *The Jews in the Soviet Union Since 1917: Paradox of Survival*, New York: New York University Press, 1990, 1013 p.
87. Levins D. *Ebreju vēsture Latvijā: no apmešanās sākumiem līdz mūsu dienām*. Rīga: Vaga, 1999, 144 lpp.
88. Lipša I. VDK ietekme un padomju Latvijas ārzemju tūrisma iestāžu vadošais personāls: Vissavienības akciju sabiedrības "Intūrists" Rīgas nodaļa un tās operatīvā vadība (1957-1992). *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. Nr. 2, 2017, 80.-128.lpp.
89. Luchterhandt O. The Council for Religious Affairs. //Ramet S.P. (ed.). *Religious Policy in the Soviet Union*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993, pp. 55-83.
90. Luehrmann S. *Religion in Secular Archives: Soviet Atheism and Historical Knowledge*. Oxford: Oxford University Press, 2015, 256 p.
91. Mankusa Z. Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas mācītāju darbība laika posmā no 1954. līdz 1964. gadam. *Ceļš* . Nr.53, 2001, 10.-107.lpp.
92. Melers M. *Ebreju kapsētas Latvijā*. Rīga: Ebreju reliģiskā draudze Šamir, 2006, 175 lpp.
93. Melers M. *Latvijas ebreju kopienas vēsture un Holokausta piemiņas vietas*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2013, 437 lpp.

94. Mendelsohn E. (ed.) *Jews and the State: Dangerous Alliances and the Perils of Privilege*. New York: Oxford University Press, 336 p.
95. Merridale C. Revolution Among the Dead: Cemeteries in Twentieth Century Russia. *Mortality*, Vol. 8, No. 2, 2003, pp. 176-188.
96. Merrit Miner S. *Stalin's Holy War: Religion, Nationalism, and Alliance Politics, 1941-1945*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2014, 407 p.
97. Mesters Ē. *Latvijas evaņģēliski luteriskās baznīcas vēsture (1944-1990)*. Rīga: Klints, 2005, 287lpp.
98. Miller S. H. Religious Practice and Jewish Identity in a Sample of London Jews.// Webber J. (ed.). *Jewish Identities in the New Europe*. London, Washington: Littman Library of Jewish Civilization, 1994, pp.193-204.
99. Miller S.H. The Structure and Determinants of Jewish Identity in the United Kingdom. // Krausz E., Tulea G. (eds.). *Jewish Survival: The Identity Problem at the Close of the Twentieth Century*. New Brunswick, London: Transaction Publishers, 1998, pp.227-239.
100. Moore D.D. American Judaism in the Postwar Period. // Stein J. S. (ed.). *The Cambridge History of Religions in America*. Cambridge: Cambridge University Press, Vol.3, 2009, pp. 82-105.
101. Oppermann P. *The Rumbula Memorial: A Case of Jewish Holocaust Commemoration in Soviet Latvia: Master Thesis*. Uppsala: Uppsala Universitet, 2014.
102. Petrovsky-Shtern Y. *Lenin's Jewish Question*. New Haven and London: Yale University Press, 2010, 240 p.
103. Pinkus B. *The Jews of the Soviet Union: The History of a National Minority*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989, 397 p.
104. Pinkus B. *The Soviet Government and the Jews 1948–1967: A Documental Study*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984, 612 p.
105. Plaat J. Religious Change in Estonia and the Baltic States during the Soviet Period in Comparative Perspective. *Journal of Baltic Studies*, Vol. 34, No. 1, 2003, pp. 52-73.
106. Prusin A. V. “Fascist Criminals to the Gallows!”: The Holocaust and Soviet War Crimes Trials, December 1945-February 1946. *Holocaust and Genocide Studies*, Vol. 17, Issue 1, 2003, pp. 1-30.
107. Quilitzsch A. *Everyday Judaism on the Soviet Periphery: Life and Identity of Transcarpathian Jewry after World War II: Ph.D. dissertation*. Indiana University, 2016.
108. Ramet S.P. (ed.). *Religious Policy in the Soviet Union*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993, 361 p.
109. Ro'i Y (ed.). *Jews and Jewish Life in Russia and the Soviet Union*. Portland, Ore Cass: Psychology Press, 1995, 432 p.
110. Ro'i Y. (ed.) *The Jewish Movement in the Soviet Union*. Washington, D.C.: Woodrow Wilson Center Press; Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2012, 450 p.

111. Ro'i Y. The Reconstruction of Jewish Communities in the USSR, 1944–1947.// Bankier D. *The Jews Are Coming Back: The Return of the Jews to Their Countries of Origin after WWII*. New York: Berghahn Books; Jerusalem: Yad Vashem, 2005, pp.186-205.
112. Ro'i Y. The Role of the Synagogue and Religion in the Jewish National Awakening.// Ro'i Y., Beker A. *Jewish Culture and Identity in the Soviet Union*. New York: New York University Press, 1991. pp. 112-135.
113. Ro'i Y. *The Struggle for Soviet Jewish Emigration 1948-1967*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, 484 p.
114. Ro'i Y., Beker Avi (ed.). *Jewish Culture and Identity in the Soviet Union*, New York, London: New York University Press, 1991, 482 p.
115. Robinson G. *Essential Judaism: A Complete Guide to Beliefs, Customs and Rituals*. New York: Atria Paperback, 2016, 680 p.
116. Ro'i Y. Religion, Israel, and the Development of Soviet Jewry's National Consciousness, 1967–91 // Gitelman Zvi and others (ed.) *Jewish Life after the USSR*. Bloomington: Indiana University Press. 2003, pp. 13-26.
117. Ro'i, Y. The Religious Life of the Bukharan Jewish Community in Central Asia after World War II. *Jews in Russia and Eastern Europe*, No. 2 (51), 2003, pp. 31-55.
118. Rothenberg J. *The Jewish Religion in the Soviet Union*. New York: Ktav Publishing House, 1971, 242 p.
119. Runce I. *Valsts un Baznīcas attiecības Latvijā: 1906.-1940.g.: promocijas darbs*. Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, Rīga, 2008.
120. Rutland D. S. Leadership of Accommodation or Protest? Nahum Goldmann and the Struggle for Soviet Jewry.// Reider M. (ed.). *Nahum Goldmann: Statesman Without a State*. New York: SUNY Press, 2009, pp. 273-296.
121. Sacks J. From Integration to Survival to Continuity: The Third Great Era of Modern Jewry.// Webber J. (ed.). *Jewish Identities in the New Europe*. London, Washington: Littman Library of Jewish Civilization, 1994, pp. 107-116.
122. Sarna J. D. *American Judaism: A History*. New Haven, London: Yale University Press, 2004, 490 p.
123. Schnapper D. Israélites and Juifs: New Jewish Identities in France. // Webber J. (ed.). *Jewish Identities in the New Europe*. London, Washington: Littman Library of Jewish Civilization, 1994, pp.171-188.
124. Schoenfeld S. The Jewish Religion in North America: Canadian and American Comparisons. *The Canadian Journal of Sociology*, Vol. 3, No. 2, 1978, pp. 209-231.
125. Schwarz G. The Reconstruction of Jewish Life in Italy after World War II. *Journal of Modern Jewish Studies*, Vol.8, Nr. 3, 2009, pp. 360-377.
126. Seltzer R. M., Cohen N.J. *The Americanization of the Jews*. New York: New York University Press, 1995, 486 p.

127. Sharot S. Israel: Sociological Analyses of Religion in the Jewish State, *Sociological Analysis*, Vol. 51, Special Presidential Issue Sociology of Religion: International Perspectives, 1990, pp. 63-76.
128. Shternshis A. Salo on Challah: Soviet Jews' Experience of Food in the 1920s–1950s.// Helman A. (ed.) *Jews and Their Foodways*. New York: Oxford University Press, 2015, pp. 10-27.
129. Shternshis A. *Soviet and Kosher: Jewish Popular Culture in the Soviet Union, 1923-1939*. Bloomington: Indiana University Press, 2006, 252 p.
130. Sklare M. *Observing America's Jews*. Hanover: University Press of New England; Brandeis University Press, 1993, 302 p.
131. Smilovitsky L. Jewish Religious Leadership in Belorussia, 1939—1953. *Shvut*, No.8 (24), 1999, pp.87-122.
132. Smilovitsky L. *Jewish Life in Belarus. The final decade of the Stalin regime, 1944–1953*, Budapest - New York: Central European University Press, 2014, 346 p.
133. Smilovitsky L. Jewish Religious Life in Bobruisk, 1944-1954. *Jews in Eastern Europe*, No.2 (27), 1995, pp.43-54.
134. Smilovitsky L. Jewish Religious Life in Minsk, 1944-1953. *Jews in Eastern Europe*, No.2 (30), 1996, pp. 5-17.
135. Smilovitsky L. Jews under Soviet Rule: Attempts to Renew Jewish Life during the Post War Reconstruction Period: Case of Belarus, 1944-1953. *Cahiers du Monde Russe*. Vol. 49, No.2-3, 2008, pp. 475-514.
136. Smolkin V. *A Sacred Space Is Never Empty: A History of Soviet Atheism*. Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2018, 360 p.
137. Šnejers Ā. Ebreju un padomju varas savstarpējās attiecības Baltijas valstīs 1945.–1990. gadā.// Bleiere D., Caune A. u.c. (red.). *Okupācijas režīmi Baltijas valstīs (1940–1990)*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2009, 733.-745.lpp.
138. Sokolovsky M. S. *A Dialogical Approach to Cultural Identity: a Study Based on Life-Narrative Interviews and Life-Reminiscence Group Sessions with Elderly Jewish Immigrants from the Former Soviet Union: Ph. D. dissertation*. University of Connecticut, 2003.
139. Sorek T., Ceobanu A.M. Religiosity, National Identity and Legitimacy: Israel as an Extreme Case, *Sociology*, Vol. 43, No. 3, 2009, pp. 477-496.
140. Sorin G. *Tradition Transformed: The Jewish Experience in America*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1997, 294 p.
141. Stončius J. Domestic Anti-Semitism or Mass Hatred? Violent Excesses Against the Jews in Soviet Lithuania.// Vareikis V. (ed.) and others. *Holocaust in the Eastern and Western European states occupied by the Nazis: studies and memory*. Kaunas: Kauno IX forto muziejus, 2017, pp. 286-296.

142. Stranga A. *Ebreji Baltijā. No ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam. 14. gadsimts-1945. gads.* Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2008, 592 lpp.
143. Stranga A. *Holokausts Latvijā: 1941–1945.* // Caune A. (atb. red.) *Holokausta izpēte Latvijā. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 12. sējums, Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2004, 209.-224.lpp.
144. Streikus A. Shifts in Religiosity in the Face of Soviet Type Urbanization: the Case of Lithuania, *Journal of Baltic Studies*, Vol. 48, Issue 2, 2017, pp. 235-249.
145. Talonen J. *Baznīca Staļinisma žņaugos: Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam.* Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 332 lpp.
146. Talonen, J. *Church under the Pressure of Stalinism: The Development of the Status and Activities of the Soviet Latvian Evangelical Lutheran Church during 1944–1950.* Jyväskylä: Societas Historica Finlandiae Septentrionalis, 1997, 376 p.
147. Taubman W. *Khrushchev: The Man And His Era.* London: Free Press, 2005, 896 p.
148. Tessler M. Secularism in Israel: Religious and Sociological Dimensions. *Discourse*, Vol. 19, No. 1, 1996, pp. 160-178.
149. Tolts M. Demography of the Jews in the Former Soviet Union: Yesterday and Today.// Gitelman Zvi and others (ed.). *Jewish Life After the USSR.* Bloomington: Indiana University Press, 2003, pp.173-206.
150. Troen S.I. Introduction: The Post-Holocaust Dynamics of Jewish Centers and Peripheries.//Troen S.I. *Jewish Centers and Peripheries: Europe Between America and Israel Fifty Years After World War II.* New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 1999, 438 p.
151. Trūps-Trops H. *Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados, 1940-1990.* Rīga: Rīgas Romas katoļu metropolijas kūrījas izdevums, 1992, 172 lpp.
152. Tukuma Tūrisma informācijas centrs. *Bijušais Tukuma rabīna nams.* <https://visittukums.lv/lv/Ko-skatit/Ekas-ielas-un-citas-buves/Bijusi-Tukuma-sinagoga-un-rabina-nams> [skatīts 18.10.2018]
153. Tumarkin N. *The Living and the Dead: The Rise and Fall of the Cult of World War II in Russia.* New York, NY: Basic Books, 1995, 264 p.
154. Vekselman M. The Lubavich Hasidim in Uzbekistan, 1918–1995, *Shvut*, No.8 (24), 1999, pp. 133-149.
155. Vīksne R. Jaunākās literatūras apskats: Talonens J. Baznīca staļinisma žņaugos: Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.* 2009, Nr.2, 203.-205.lpp.
156. Vīksne R. Padomju režīma antirelīģiskā politika Latvijā 1954.–1964.gadā, *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr. 2, 2017, 52.-79.lpp.

157. Vīksne R. Reliģijas kultu lietu padomes pilnvarotā Voldemāra Šeskēna darbība Latvijā (1944–1948). *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr.2, 2005, 103.-133.lpp.
158. Vinogradov A. Religion and Nationality: The Transformation of Jewish Identity in the Soviet Union. *Penn History Review*, vol. 18, Issue 1, 2010, pp. 51-69.
159. Volovici L. Romanian Jewry under Rabbi Moses Rosen during the Ceausescu Regime.// Mendelsohn E.(edit.). *Jews and the State: Dangerous Alliances and the Perils of Privilege*, New York: Oxford University Press, 2003, pp.181-194.
160. Walke A. Memories of an Unfulfilled Promise: Internationalism and Patriotism in Post-Soviet Oral Histories of Jewish Survivors of the Nazi Genocide. *The Oral History Review*, Vol. 40, Issue 2, 2013, pp. 271-298.
161. Wasserstein B. *Vanishing Diaspora: The Jews in Europe since 1945*, London: Penguin Books, 1997, 332 p.
162. Weinberg D. The Revival of French Jewry in Post- Holocaust France: Challenges and Opportunities.// Hand S., Katz S.T. (eds.). *Post-Holocaust France and the Jews, 1945-1955*. New York, London: New York University Press, 2015, pp. 26-37.
163. Weinberg, R. Birobidzhan After the Second World War. *Jews in Eastern Europe*, No. 3 (49), 2002, pp. 31-46.
164. Weiner A. *Renewal: Reconnecting Soviet Jewry to the Jewish People; A Decade of American Jewish Joint Distribution Committee Activities in the Former Soviet Union, 1988-1998*. New York: University of America Press, 2003, 465 p.
165. Werblowsky R. J. Zwi, Wigoder G. (ed.). *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, New York; Oxford: Oxford University Press, 1997, 764 p.
166. Wistrich R. S. Introduction. The Post-war Jewish World.// Wistrich R. S. (ed.) *Terms of Survival: The Jewish World Since 1945*. London, New York: Routledge, 2003, pp.1-10.
167. Wyman D.S. *The World Reacts to the Holocaust*. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 1996, 981 p.
168. Yad Vashem. The Central Database of Shoah Victims' Names. <https://yvng.yadvashem.org> [skatīts 24.03.2020]
169. Zālīte I. LPSR VDK uzbūve un galvenie darba virzieni (1980.–1991.g.), *Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki*, Nr. 1, 1999, 111.-119.lpp.
170. Zelče V. Uzvaras svētki padomju Latvijā. // Muižnieks N., Zelče V. *Karojošā piemiņa: 16. marts un 9. maijs*. Rīga: Zinātne, 2011. 196.-237. lpp.
171. Zelmenis G. 20. gadsimta astoņdesmito gadu “nepolitiskie” noziegumi okupētajā Latvijā un VDK.// Kangeris K., Jarinovska K., Šēnbergs D. (red.) *Lielais Brālis Tevi Vēro: VDK un tās piesegstruktūras*. Otrā daļa. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, 2017, 228.-284.lpp.
172. Zikmane E. Valsts un Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas attiecības laika posmā no 1965. līdz 1985.gadam. *Ceļš*, Nr.53. 2001, 107.-203.lpp.

173. Zubok V. M. *A Failed Empire. The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2007, 467 p.
174. Алксеев В. *Штурм небес отменяется? Критические очерки по истории борьбы с религией в СССР*. Москва: Россия молодая, 1992, 304 с.
175. Амосова С. (отв.ред.) *Утраченное соседство: евреи в культурной памяти жителей Латгалии*. Ч. 2. Москва: Центр научных работников и преподавателей иудаики в вузах "Сэфер", 2016, 288 с.
176. Амосова С. «Поймают, убьют, кровь вытянут и прибавляют в эту мацу»: рассказы о кровавом навете в Латгалии // Амосова С. (отв. ред.). *Утраченное соседство: Евреи в культурной памяти жителей Латгалии. Материалы экспедиций 2011-2012 гг.* Москва: Центр научных работников и преподавателей иудаики в ВУЗах "Сэфер", 2013, с. 191-217.
177. Бейзер М. *Наше наследство: синагоги СНГ в прошлом и настоящем*. Москва; Иерусалим: Мосты культуры; Gesharim, 2002, 176 с.
178. Бейзер М. Помогая в нужде и в борьбе. Посылочная программа «Джойнта» и «Натива» для советских евреев, 1950–1970 годы // Будницкий О. (ред.). *Еврейская эмиграция из России. 1881—2005*. Москва: РОССПЭН, 2008, с.220-240.
179. Белова О. *Этнокультурные стереотипы в славянской народной традиции*. Москва: Индрик, 2005, 288 с.
180. Виткус Г. Холокост как фактор политики воспоминания: о новых проблемах восприятия Холокоста в современной Литве.// Кацис Л., Копчѐнова И., Мочалова В. (ред.). *Труды по еврейской истории и культуре. Материалы XXI Международной ежегодной конференции по иудаике* Москва: Центр научных работников и преподавателей иудаики в ВУЗах "Сэфер", 2014, с. 243–260.
181. Волкович Б. «Агудат-Израэль» — еврейская религиозная партия в Латвии (1920—1934). // Цилевич Л. (ред.) и др. *Евреи в Даугавпилсе*. Кн. 2. Даугавпилс, 1999, с. 82-95.
182. Волкович Б. «Хистадрут Хационит» — партия общих сионистов в Латвии (1919—1934) // Бранновер Г., Фербер Р. (ред.) *Евреи в меняющемся мире: Материалы 5-й международной конференции*, Рига: Центр изучения иудаики Латвийского университета, 2005, с. 301-315.
183. Волкович Б. *Из истории еврейской культуры в Латвии (1918-1940)*. Даугавпилс: Saule, 2002, 2 т.
184. Волкович Б. Иудейская община Даугавпилса после Второй мировой войны (1945-1973)// Волкович Б., Хлестова В. (ред.). *Евреи в Даугавпилсе V: исторические очерки*. Даугавпилс: Даугавпилсская еврейская община, 2011, с. 69-86.
185. Волкович Б. *Сионистское движение в Латвии (1918–1940)*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds Saule, 2012.
186. Зельцер А. *Евреи советской провинции: Витебск и местечки, 1917-1941*. Москва: РОССПЭН, 2006, 475 с.

187. Кандель Ф. *Книга времен и событий. История евреев Советского Союза (1945 – 1970), том 6.* Москва-Иерусалим: Мосты культуры / Гешарим, 2007, 560 с.
188. Карпекин К. *Иудейские общины в Белорусской ССР (январь 1919 - сентябрь 1939 г.).* Витебск: ВГУ имени П.М. Машерова, 2016, 203 с.
189. Каспина М. Столкновение закона и обычая в традиционной культуре евреев Восточной Европы: народный иудаизм. *Антропологический форум*, №2, 2010, с. 39-54.
190. Козлов С. *Московские евреи: реалии этнокультурного возрождения (конец XX–начало XXI века). Исследования по прикладной и неотложной этнологии. №194.* Москва: Российская академия наук, Институт этнологии и антропологии 2007, 35 с.
191. Константинов В. *Еврейское население бывшего СССР в двадцатом веке.* Иерусалим: Лира, 2007, 307 с.
192. Костырченко Г. Политика советского руководства в отношении еврейской эмиграции после XX съезда КПСС (1956—1991)// Будницкий О. (ред.). *Еврейская эмиграция из России. 1881—2005.* Москва: РОССПЭН, 2008, с. 202-219
193. Костырченко Г. *Сталин против "космополитов". Власть и еврейская интеллигенция в СССР.* Москва: РОССПЭН, 2010. с. 116-210.
194. Костырченко Г. *Тайная политика Сталина: власть и антисемитизм.* Москва: Международные отношения, 2003. 784 с.
195. Костырченко Г. *Тайная политика Хрущёва: власть, интеллигенция, еврейский вопрос.* Москва: Международные отношения, 2012. 528 с.
196. Костырченко Г.В. *Тайная политика: от Брежнева до Горбачева:* в 2 ч. Москва: Международные отношения, 2019.
197. Левин Д. Организованное спасение евреев, переживших Холокост («Бриха»), из прибалтийских государств в 1944-1946 годах. // Будницкий О. (ред.). *Еврейская эмиграция из России. 1881—2005.* Москва: РОССПЭН, 2008, с.175-186.
198. Лобовская М. *История Московской хоральной синагоги.* Москва: Дом еврейской книги, 2006, 216 с.
199. Локшин А. (ред.). *100 лет. Московская хоральная синагога.* Москва: Дом еврейской книги, 2006, 303 с.
200. Мелер М. Массовые могилы и еврейские кладбища в Латвии.// Брановер Г., Фербер Р. (ред.). *Евреи в меняющемся мире: Материалы 5-й международной конференции,* Рига: Центр изучения иудаики Латвийского университета, 2005, с. 189-200.
201. Мицель М. *Евреи Украины в 1943–1953 гг.: Очерки документированной истории.* Киев: Дух і літера, 2004. 362 с.
202. Мицель М. *Общины иудейского вероисповедания в Украине (Киев, Львов: 1945-1981 гг.).* Киев: Библиотека Института Иудаики, 1998. 261 с.

203. Носенко Т., Семенченко Н. *Напрасная вражда. Очерки советско-израильских отношений 1948—1991 гг.* Москва: Институт востоковедения Российской Академии Наук, 2015, 261 с.
204. Одинцов М. (ред.). *Власть и церковь в СССР и странах Восточной Европы. 1939—1958 (Дискуссионные аспекты).* Москва: Институт славяноведения РАН, 2003. 380 с.
205. Одинцов М. Государство и религиозные объединения в эпоху «перестройки и гласности» в СССР. 1985—1990 годы.// Мурашко Г., Филимонова А. (ред.). *Государство и Церковь в СССР и странах Восточной Европы в период политических кризисов второй половины XX века.* Москва – Санкт-Петербург: Институт славяноведения РАН, 2014. с. 27–44.
206. Одинцов М. *Русская православная церковь накануне и в эпоху сталинского социализма 1917-1953 гг.* Москва: РОССПЭН, 2014, 421 с.
207. Одинцов М. Совет по делам религиозных культов при СНК СССР в 1944-1945 гг.: обязанности и сфера компетенции, организационная структура и основные направления деятельности.// Мельникова Е., Одинцов М. (ред.). *Свобода совести в России: исторический и современный аспекты. Сборник докладов и материалов международных, общероссийских и межрегиональных научно-практических семинаров и конференций 2004-2005 гг.,* вып. 2, Москва, 2005, 564 с.
208. Одинцов М., Кочетова А. *Конфессиональная политика в Советском Союзе в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг.* Москва: РОССПЭН, 2014, 317 с.
209. Орен И., Занд М. (ред.) *Краткая еврейская энциклопедия*, Т.: 1.-11. Иерусалим: Общество по исследованию еврейских общин, Центр по исследованию и документации восточноевропейского еврейства, Еврейский Университет в Иерусалиме, 1976-2005.
210. Осипова И. *Хасиды: спасая народ свой. История хасидского подполья в годы большевистского террора.* Москва: Формика-2, 2002, 293 с.
211. Печерская Н. (сост.) *Богословие после Освенцима и Гулага и отношение к евреям и иудаизму в Православной церкви большевистской России.* Санкт-Петербург: Высшая религиозно-философская школа, 1997, 186 с.
212. Поспеловский Д. *Русская православная церковь в XX веке.* Москва: Республика, 1995, 509 с.
213. Редлих Ш. (отв. ред.). *Еврейский антифашистский комитет в СССР, 1941-1948: Документированная история.* Москва: Международные отношения, 1996, 423 с.
214. Рочко И. *Знаменитые евреи Латгалии.* Часть вторая. Даугавпилс, 2019, 535 с.
215. Тепляков А. *Опричники Сталина.* Москва: Яуза; Эксмо, 2009, 432 с.
216. Филимонова А. (отв. ред.) *Государство и церковь в XX веке: эволюция взаимоотношений, политический и социокультурный аспекты. Опыт России и Европы.* Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011, 464 с.

217. Френкель А. «Соним аф цулохес» — «Врагам назло»: еврейская эстрада в Ленинграде эпохи оттепели // Копытова Г., Френкель А. (ред.). *Из истории еврейской музыки в России*. Вып. 3. Санкт-Петербург: Еврейский общинный центр Санкт-Петербурга; Российский институт истории искусств, 2015, с. 191-242.
218. Хлевнюк О. *Сталин. Жизнь одного вождя: биография*. Москва: Corpus, 2015, 588 с.
219. Чарный С. *Государственная политика в отношении еврейских религиозных общин в период «оттепели» (1953-1964): диссертация*. Москва, Российский Государственный Гуманитарный Университет, 2008.
220. Чарный С. Еврейские религиозные общины во время „дела врачей” // Бурмистров К., Капланов Р., Мочалова В. (ред.) *Ксенофобия*. Москва: Центр Сефер, 2003, с. 106-117.
221. Чарный С. Проблема мацы в период антирелигиозной кампании Н.С.Хрущева // Капланов Р., Мочалова В., Чулкова Л. (ред.) *История еврейского народа. Материалы Шестой ежегодной международной междисциплинарной конференции по иудаике*. Ч. 2. Москва: Пробел, 1999, с. 236-246.
222. Чарный С. Проблемы издания иудаистской религиозной литературы в период "оттепели". *Религиоведение*, №2, 2008, с.38-40.
223. Чарный С. Советская контрпропаганда по "еврейскому вопросу" во время антирелигиозной кампании 1958 - 1964 гг. *Новый исторический вестник*, №15, 2007, с. 108-116.
224. Шкаровский М. *Русская Православная Церковь в XX веке*. Москва: Вече, Лепта. 2010, 480с.
225. Шкаровский М. *Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве*. Москва: Издательство Крутицкого подворья, Общество любителей церковной истории, 1999, 398 с.
226. Шнеер А. Характеристика латвийского еврейства (по материалам "Зала Имен" института "Яд Вашем").// Кох А., Полян П. (сост.). *Отрицание отрицания, или Битва под Аушвицем: Дебаты о демографии и геополитике Холокоста*. Москва: Три квадрата, 2008, с. 218-234.
227. Шнейдере И. Замыслы и реальность: евреи в Латвии в 1945-1953 гг.// Брановер Г., Фербер Р. (ред.) *Евреи в меняющемся мире: Материалы 3-й международной конференции*, Рига: Фонд Шамир им. М. Дубина., 2000, с. 437-446.
228. Шнейдере И. Латвийские евреи и советский режим (1944-1953).// Дрибин Л. (ред.). *Евреи Латвии и советская власть, 1928-1953: научный очерк*. Рига: Институт философии и социологии Латвийского Университета, 2010, с. 264-317.
229. Шнейдере И. Отзвуки «дела врачей» в Риге и местные еврейские интеллектуалы.// Брановер Г., Фербер Р. (ред.). *Евреи в меняющемся мире: Материалы 2-й международной конференции*. Рига: Фонд Шамир им. М. Дубина. 1998, с. 369-378.

230. Шнейдере И. Преследования переживших Холокост евреев Латвии после Второй мировой войны.// Брановер Г., Фербер Р. (ред.). *Евреи в меняющемся мире: Материалы 4-й международной конференции*, Рига: Центр изучения иудаики Латвийского университета, 2002, с. 408-418.
231. Шнейдере И. Фальсификация обвинений в МГБ СССР: по материалам следственных дел евреев, арестованных в Латвии в 1953.// Брановер Г., Фербер Р. (ред.). *Евреи в меняющемся мире: Материалы 5-й международной конференции*. Рига: Центр изучения иудаики Латвийского университета, 2005, с. 441-451.

IZMANTOTO TERMINU SKAIDROJUMS

Agada – grāmata, ko lasa Pesahā sedera laikā

Aron-hakodešs – skapis sinagogā, kurā glabājas Toras tīstokļi

Aškenazi – viduslaikos vācu apdzīvotajās zemēs dzīvojošo ebreju pēcteči, kuriem raksturīgas noteiktas liturģiskās prakses un reliģiskās tradīcijas, kā arī jidiša valodas lietošana

Bar-micva – ceremonija ebreju zēniem, kas sasnieguši 13 gadu vecumu

Bima – vieta (paaugstinājums) sinagogā, no kuras tiek lasīta Tora

Brit-mila – ebreju apgraizīšanas ceremonija; parasti tiek noturēta zēniem pirms viņi sasnieguši astoņu dienu vecumu

Cadiks – hasīdu draudzes garīgais vadītājs, kurš tiek uzskatīts par starpnieku starp ticīgajiem un Dievu

Etrogs – citrusauglis, ko izmanto Sukota svētkos

Gabajs – ievēlēts sinagogas pārzinis, kurš rūpējas par saimnieciskajām sinagogas lietām, ēkas uzturēšanu kārtībā

Habad (arī Habad-Ļubavič) – hasīdisma novirziens

Halāka – ebreju reliģisko likumu kopums

Hanuka – gaismas svētki, kurus atzīmē, pieminot Jeruzalemes Tempļa iesvētīšanu 2.gs. p.m.ē., kad notika Jūda Makabejas vadīta ebreju sacelšanās pret grieķu-sīriešu pārvaldi

Hasīdisms – ortodoksālā jūdaisma atzars, radies 18.gs. sākumā

Heders – ebreju reliģiskā skola zēniem

Hevra Kadiša – apbedīšanas biedrība

Hora – ebreju apļveida deja

Hupa – ebreju reliģiskā laulību ceremonija; šaurākā nozīmē – baldahīns, zem kura ceremonija notiek

Ješiva – augstākā ebreju reliģiskā mācību iestāde pieaugušajiem

Jom- Kipur – grēku izpiršanas diena

Kadiš – lūgšana, ko lasa, nomirstot tuviniekam

Kantors (hazans) – vada kolektīvo lūgšanu un dzied sinagogā

Kašruts – pārtikas lietošanas likumi ebrejiem

Kipa – galvas apsegs

Košers – derīgs, atbilstošs rituāliem

Maca – neraudzēta maize, ko ēd Pesahā

Melameds – bērnu Toras skolotājs

Mikva – rituāls baseins garīgās tīrības mērķiem

Minjans – desmit pilngadīgu (vecāku par 13 gadiem) vīriešu kvorums, kas nepieciešams kolektīvās lūgšanas noturēšanai

Mitnagedi – apzīmējums ebrejiem, kas bija hasīdisma pretinieki

Moels – persona, kura ir profesionāli apmācīta veikt brit-mila

Pesahs - svētki, kas piemin vienu no svarīgākajiem notikumiem ebreju vēsturē – atbrīvošanos no verdzības Ēģiptē aptuveni 2.gs.p.m.ē.

Purims – svētki, kas piemin brīnumaino ebreju izglābšanos Persijas impērijā, ķēniņa Ahasvera valdīšanas laikā; savu nosaukumu ieguvuši no vārda „pur”, kas ivritā nozīmē „loze”

Roš ha-Šana – ebreju Jaunais gads

Seders – svinīgs mielasts, ko organizē Pesaha vakarā

Sefardi – Spānijā un Portugālē līdz 15.gs. beigām dzīvojušo ebreju pēcteči

Sidurs – lūgšanu grāmata

Simhat-Tora – svētki, kas noslēdz Toras gada lasīšanas ciklu

Smiha – rabīna ordinācija, kas parasti ietver diploma saņemšanu

Sukka – pagaidu (parasti zaru vai niedru) būdiņa, ko uzslej Sukota svētkos

Sukots – saukti arī par būdiņu svētkiem; tos atzīmē, pieminot Visuaugstā sniegto aizsardzību ebrejiem četrdesmit gadu ilgo tuksneša klejojumu laikā

Šabats – ebreju svētā (septītā) nedēļas diena, ilgst no piektdienas līdz sestdienas saulrietam

Šamess – algots sinagogas darbinieks, kura pienākumi parasti ietver administratīvu darbu un palīdzību kantoram lūgšanu vadīšanā

Šavuot – Toras dāvāšanas svētki

Šehita – rituālā dzīvnieku nokaušana košera gaļas iegūšanai

Šmura maca – ivrita valodā - apsargātā maca; īpaša ar to, ka tās izgatavošana tiek stingri uzraudzīta jau no brīža, kad tiek ievākti miltiem paredzētie kvieši.

Šofars – pūšamais mūzikas instruments, veidots no auna raga, ko tradicionāli izmanto Roš ha-Šana svētku laikā.

Šohets (rezņiks) – speciāli apmācīts cilvēks, kurš saskaņā ar jūdaisma noteikumiem veic rituālo lopu un putnu kaušanu

Talless (talits) – liela četrstūru lūgšanu šalle

Talmuds – ebreju mutvārdu tradīcijas grāmata

Tašlih – ceremonija, ko parasti veic Roš ha-Šana pēcpusdienā; tās laikā pulcējas pie kādas ūdenstilpes, simboliski atbrīvojoties no grēkiem

Tfilins – ādas kārbīņas ar Svēto Rakstu fragmentiem, kuras piesaitē pie rokas un pieres

Pielikumi

Desmit lielākās ebreju kopienas 1939.g. un 1988.g.¹

Nr.p.k.	1939.g.			1988.g.		
	Valsts	Ebreju iedzīvotāju skaits	Procents no pasaules ebreju iedzīvotāju kopskaita	Valsts	Ebreju iedzīvotāju skaits	Procents no pasaules ebreju iedzīvotāju kopskaita
1	ASV	4'870'000	29.3	ASV	5'700'000	43.9
2	Polija	3'325'000	20	Izraēla	3'659'000	28.2
3	Padomju Savienība	3'020'000	18.2	Padomju Savienība	1'435'000	11.1
4	Rumānija	850'000	5.1	Francija	530'000	4.1
5	Palestīna	445'000	2.7	Apvienotā Karaliste	322'000	2.5
6	Ungārija	404'000	2.4	Kanāda	310'000	2.4
7	Čehoslovākija	357'000	2.2	Argentīna	220'000	1.7
8	Apvienotā Karaliste	280'000	1.7	Dienvidāfrika	114'000	0.9
9	Francija	280'000	1.7	Brazīlija	100'000	0.8
10	Argentīna	254'000	1.5	Austrālija	85'000	0.6

¹ DellaPergola S. Changing Cores and Peripheries: Fifty Years in Socio-Demographic Perspective.// Wistrich R. S. (ed.) *Terms of Survival: The Jewish World Since 1945*. London, New York: Routledge, 2003, p. 15.

Darbojošos reģistrēto sinagogu saraksts LPSR 1952.g. 1.jūlijā ²

№	Sinagogas adrese	Dibināšanas datums un sinagogas reģistrācijas №	Lūgšanu ēkas raksturojums	Vai ēka atrodas uzskaitē kā arhitektūras piemineklis	Kāds līgums attiecībā uz ēku	Attālums līdz tuvākajai sinagogai	Rabīna uzvārds, vārds, tēva vārds	Ticīgo, kas apmeklē sinagogu, skaits	Kantora, rezņika, "moela" uzvārds, vārds, tēva vārds; viņu darba vieta
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1	Daugavpils apriņķis, pilsēta, Cietokšņu iela, Lāčplēša iela, 38/33	Reģ. 21/XI-47.g. № 503, pamatojoties uz Daugavpils pilsētas izpildkomitejas lēmumu 2/YIII-1945.g. № 31	Vienstāvu, ķieģeļu, 348,5 kvadrātmetri. Celta 1862.g.	Neatrodas	Ēka nacionalizēta. Līgums noslēgts ar Daugavpils pilsētas izpildkomiteju 23/II-49 g. par bezmaksas un beztermiņa lietošanu.	Ap 40 km līdz Krāslavas rajonam, pilsētai	Eljašbergs Boruhs Heselevičs, 1878.g., laicīgā izglītība zemākā, beidzis garīgo semināriju	Sestdienās ap 30 cilvēku, svētkos ap 70 cilvēku	Nav
2	Krāslavas rajons, pilsēta, Skolas iela 10, Daugavpils apriņķis	Reģ. 28/X-47.g. № 494 pamatojoties uz Krāslavas pilsētas izpildkomitejas lēmumu 26/XII-1946 g. № 26	Vienstāvu, ķieģeļu, 220 kvadrātmetri. Celta 1900.g.	Neatrodas	Ēka nacionalizēta. Līgums nav noslēgts.	Ap 40 km līdz Daugavpils pilsētai	Nav	Sestdienās ap 12 cilvēku, svētkos ap 23 cilvēku	Nav
3	Ludzas rajons, pilsēta, Leņina iela 34, Daugavpils apriņķis	Reģ. 11/I-47.g. № 129, pamatojoties Ludzas pilsētas izpildkomitejas lēmumu uz 1/III-1946.g. № 5	Vienstāvu, koka, izklāta ar ķieģeļiem. 210 kvadrātmetri. Celta 1860.g.	Neatrodas	Ēka nacionalizēta. Līgums noslēgts ar Ludzas pilsētas izpildkomiteju 8/YI-49.g. par bezmaksas un beztermiņa lietošanu.	Ap 25 km līdz Rēzeknes rajonam, pilsētai	Kagans Jude Abramovičs, 1887.g., mazizglītots, beidzis garīgo semināriju	Sestdienās ap 30 cilvēku, svētkos ap 70 cilvēku	Nav
4	Rēzeknes rajons, pilsēta, Krāslavas iela 5, Daugavpils apriņķis	Reģ. 7/VIII-46.g. № 15, pamatojoties uz Rēzeknes novada izpildkomitejas lēmumu 15/Y-1946.g. № 1183	Vienstāvu, koka. 210 kvadrātmetri. Celta 1870.g.	Neatrodas	Ēka nacionalizēta. Līgums noslēgts ar Rēzeknes pilsētas izpildkomiteju 9/I-51.g. par bezmaksas un beztermiņa lietošanu	Ap 25 km līdz Ludzas rajonam, pilsētai	Pliners Šeels Haimovičs, 1889.g., mazizglītots, garīgās izglītības nav	Sestdienās ap 15 cilvēku, svētkos ap 30 cilvēku	Nav
5	Tukuma rajons, pilsēta, Skolas iela 1, Liepājas apriņķis	Reģ. 18/Y-47 r. № 388, pamatojoties uz Tukuma pilsētas padomes lēmumu 29/I-47.g. № 3	Divstāvu, koka, 218 kvadrātmetri. Celta 1890.g.	Neatrodas	Ēka nacionalizēta.	65 km līdz Rīgas pilsētai	Beķeris Joselis Icevičs, 1887.g., mazizglītots, bez garīgās izglītības	Sestdienās ap 15 cilvēku, svētkos ap 60 cilvēku	Nav
6	Rīgas pilsēta, Peitavas iela, 6/8	Reģ. 20/IX-46.g. № 80	Akmens, 385 kvadrātmetri. Celta 1902.g.	Neatrodas	Ēka nacionalizēta, līgums noslēgts ar Rīgas pilsētas Kirova rajona izpildkomiteju 20/III-1949.g. par bezmaksas un beztermiņa lietošanu	1,5 km tajā pašā rajonā	Maslanskis Mozus Samuilovičs, 1871.g., mazizglītots, beidzis garīgo semināriju	Sestdienās ap 30-50 cilvēku, svētkos līdz 1500 cilvēku	Joffe Mone, pastāvīgs darbs – rezņiks. Kantora un moela nav.
7	Rīgas pilsēta, Suvorova iela 13.	Reģ. 13/YIII-46.g. № 13	Akmens, 550 kvadrātmetri. Celta 1852.g.	Neatrodas	Ēka municipalizēta, līgums noslēgts ar Rīgas pilsētas Kiroja rajona izpildkomiteju 20/III-49.g.	1,5 km tajā pašā rajonā	Berlins Mendels Joselevičs, 1874.g., mazizglītots, beidzis garīgo semināriju	Sestdienās ap 30-40 cilvēku, svētkos no 500-1200 cilvēku	Nav

² Sastādīja RKLP pilnvarotā Vadības vecākais inspektors A.Vereščagins. – LVA 1448.f., 1.apr., 29.l., 18.lp. [Aut. tulkojums no krievu val.]

Ghetto Fighters' House

2.1. att. Žaņa Lipkes (1900-1987) izglābtie ebreji kopā ar Sarkanās armijas karavīriem pēc nacistu okupācijas varas padzišanas Latvijas teritorijā, 1945.g.³

2.2. tabula

Rīgas Peitavas ielas sinagogas iemaksas valsts Miera fondā

Gads	1969 ⁴	1973 ⁵	1974 ⁶	1977 ⁷	1978 ⁸	1981 ⁹
Iemaksu apmērs (rubļos)	150	700	500	1000	1000	1000

³ Ghetto Fighters' House Archives, Catalog. No. 37492.

⁴ LVA 1419.f., 3.apr., 137.l., 12.lp.

⁵ LVA 1419.f., 3.apr., 141.l., 24.lp.

⁶ LVA 1419.f., 3.apr., 142.l., 1.lp.

⁷ LVA 1419.f., 3.apr., 145.l., 8.lp.

⁸ LVA 1419.f., 3.apr., 146.l., 19.lp.

⁹ LVA 1419.f., 3.apr., 249.l., 12.lp.

2.2. att. Rabīns Geršons Gurevičs Rīgas Peitavas ielas sinagogā, 1970-tie gadi. Foto uzņēma PSRS telegrāfa aģentūras (TASS) korespondents.¹⁰

2.3. att. Maskavas horālās sinagogas rabīna Jeudas Leiba Levina (pirmais no labās, no mugurpuses) un kantora Dāvida Stiskina vizīte ASV. Rabīna Mordehaja Pinhasa Taica (otrais no kreisās) ofisa apmeklējums, 1968.g. jūnijs.¹¹

¹⁰ Geršona Gureviča ģimenes personīgais arhīvs.

¹¹ AJHS P-891, Folder 5.

2.4. att. Rabīns Arturs Šneiers, Ņujorka, 2014.g. septembris.¹²

2.5. att. Purimšpils, Rīga, 1970-to gadu sākums.¹³

¹² Roba Kima foto "Getty Images". Publicēts: <https://www.tabletmag.com/scroll/190466/pope-will-knight-new-york-rabbi> [skatīts 24.03.2020]

¹³ Haima Soloveja personīgais arhīvs.

3.1. att. Rīgas Peitavas ielas sinagogas rabīna Mozus Mašļanska (1871-1959) bēres.¹⁴

3.2. att. Geršons Gurevičs (1903-1995), Rīga, 1989.g.¹⁵

---

¹⁴ CAHJP LA-101/2

¹⁵ Geršona Gureviča ģimenes personīgais arhīvs.

3.3. att. Haimš-Šeels Pliners (pirmais no labās) ar mazdēlu Jakovu Plineru un mazdēla sievu Tamāru.¹⁶

3.4. att. Ješivas “Koļ Jakov” uzņemšanas pārrunas, Maskavas horālā sinagoga. Otrajā rindā sēdošais (pirmais no labās puses) – Gešls Gurevičs.¹⁷

¹⁶ Rēzeknes Zaļās sinagogas datubāze: <http://www.sinagoga.lv/> [skatīts 24.03.2020]

¹⁷ Лифшиц Б.М. Мои воспоминания из Советского Союза. Лехаим, № 4 (264), 2014.

Rīgas Peitavas ielas ebreju reliģiskās draudzes “dvadcatkas” saraksts (domājams, 1962.g.)¹⁸

N.p.k.	Uzvārds, vārds, tēva vārds	Dzimšanas gads	Dzimšanas vieta	Darba vieta
1.	Opeskins Tuvja, Īsāka dēls	1892	Daugavpils	fabrika “Fantāzija”
2.	Somins Jankels, Haima dēls	1901	Rīga	[nav salasāms]
3.	Rots Zalmans, Abela dēls	1887	Jelgava	pensionārs
4.	Paikins Hiršs, Mihela dēls	1908	Zilupe	fabrika “Rīgas Ad.”
5.	Voloss Hercs, Altera dēls	1916	Varakļāni	[nav salasāms]
6.	Gutermans Motels, Falka dēls	1884	Rīga	pensionārs
7.	Voloss Alters, Leiba dēls	1883	Varakļāni	apgādājamais
8.	Kurickijs Solomons, Moiseja dēls	1892	Rīga	fabrika “Fantāzija”
9.	Masļanskis Isroels, Moiseja dēls	1907	Valga (Igaunija)	Rūpnīca VEF, presētājs
10.	Birnovs Bečaļels, Motela dēls	1893	Smolenskas apgabals	fabrika “1.maijs”
11.	Abramovičs Zeliks, Īsāka dēls	1897	Jēkabpils	pensionārs
12.	Dobkins Leizers, Morduha dēls	1880	Zilupe	apgādājamais
13.	Tabaksmans Mairims, Motela dēls	1897	Jaunjelgava	pensionārs
14.	Lifšics Moisejs, Solomona dēls	1881	Babrujska	pensionārs
15.	Levinsons Haims, Leiba dēls	1888	Rīga	Individuālās šūšanas fabrika Nr.2
16.	Fonarevs Nohems, Dāvida dēls	1907	Rīga	Farmaceutiskā rūpnīca
17.	Kugels Nahmans, Hona dēls	1895	Daugavpils	pensionārs
18.	Limkins Ļevs, Solomona dēls	1901	Daugavpils	pensionārs
19.	Žurovskijs Meiers-Haims, Volfa dēls	1889	Vasiļkovo	pensionārs
20.	Golandskis Isroels, Saveļa dēls	1901	Viļāni	tekstilkombināts
21.	Gurevičs Geršons, Morduha dēls	1903	Rīga	rezņiks (šohets)
22.	Manevičs Samuils, Israela dēls	1892	Polocka	pensionārs
23.	Šmargons Joselis, Josela dēls	1900	Rīga	pensionārs
24.	Catis Tuvja, Berkova dēls	1896	Rīga	pensionārs
25.	Dranskijs Leibs, Solomona dēls	1892	Daugavpils	pensionārs
26.	Drics Ruvins, Abrama dēls	1880	Daugavpils	pensionārs
27.	Zubovičs Mozus, Israela dēls	1882	Daugavpils	pensionārs

¹⁸ Sastādīts pēc: LVA 1419.f., 1.apr., 49.l., 11.-12.lpp.

3.5. att. Svētku mielasts Rīgas Peitavas ielas sinagogā, 1970-tie gadi. Galda centrā – Peitavas ielas sinagogas rabīns Geršons Gurevičs; pa kreisi no viņa – Monreālas rabīns Izāks Hehtmans.¹⁹

3.6. att. Rabīns Geršons Gurevičs (pa labi) un Ņujorkas rabīns Mordehajs Pinhass Taics (pa kreisi), Rīga, 1970-tie gadi.²⁰

¹⁹ Geršona Gureviča ģimenes personīgais arhīvs.

²⁰ Общество «Шамир», Еврейский календарь 5770.

3.7. att. Skats uz Rīgas Peitavas ielas sinagogas ēku, aptuveni 1960-tie gadi.²¹

3.8. att. Rīgas Peitavas ielas sinagogas ēka, 1976.g.²²

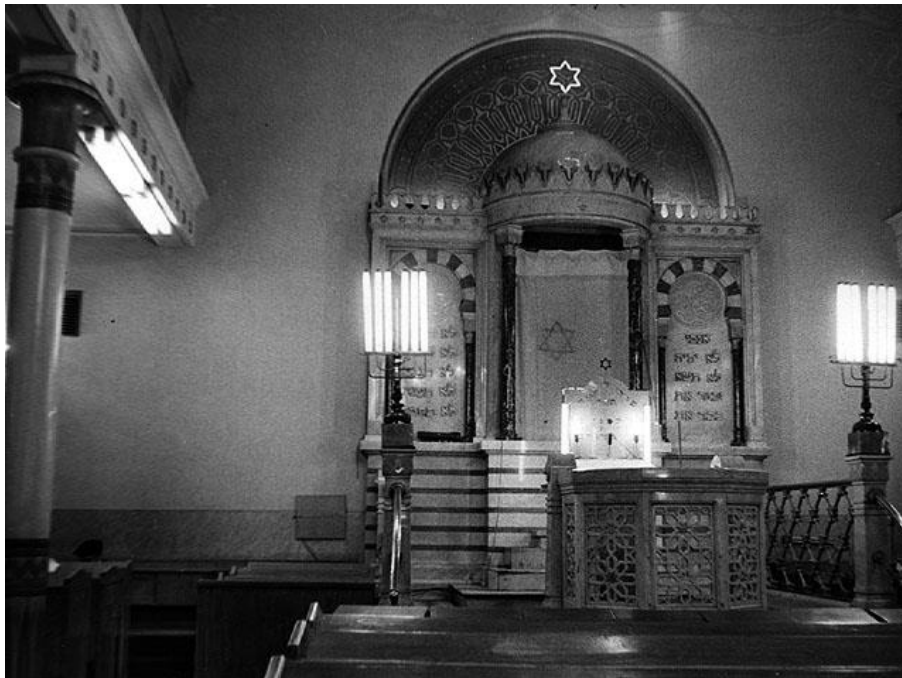
²¹ The Ghetto Fighters' House Archives, Catalog No. 41907.

²² The Museum of the Jewish People at Beit Hatfutsot, the Oster Visual Documentation Center. Courtesy of Valery Fayerman.

3.9. att. Rīgas Peitavas ielas sinagogas apakšējā (hasīdu) zāle, 1976.g.²³

3.10. att. Rīgas Peitavas ielas sinagogas Aron-hakodešs un bima, 1976.g.²⁴

---

²³ The Museum of the Jewish People at Beit Hatfutsot, the Oster Visual Documentation Center. Courtesy of Valery Fayerman.

²⁴ The Museum of the Jewish People at Beit Hatfutsot, the Oster Visual Documentation Center. Courtesy of Valery Fayerman.

3.11. att. Rīgas Peitavas ielas sinagogas balkons, 1976.g.²⁵

3.12. att. Kādreizējā Tukuma sinagogas ēka (mūsdienās - Brīvības ielā 8) un rabīna māja (labajā stūrī), 1960.g.²⁶

²⁵ The Museum of the Jewish People at Beit Hatfutsot, the Oster Visual Documentation Center. Courtesy of Valery Fayerman.

²⁶ Tukuma Mākslas muzejs (TMNM), L. Šteinbaumas foto.

3.13. att. Rīgas Horālās sinagogas drupas, 1944./1945.g.²⁷

3.14. att. Kādreizējā sinagogas ēka Rīgā (mūsdienās Stabu ielā 63), pēc 1945.g.²⁸

²⁷ USHMM.

²⁸ USHMM, courtesy of Staatsanwalt beim Landgericht Hamburg, Photograph No. 96882.

3.15. att. Kādreizējā sinagogas ēka Rīgā (mūsdienās Maskavas ielā 57), pēc 1945.g.²⁹

3.16. att. Brīvprātīgie Daugavpils Ebreju kapsētas pārapbedīšanas darbos.³⁰

²⁹ USHMM, courtesy of Staatsanwalt beim Landgericht Hamburg, Photograph No. 96874.

³⁰ AJHS P-891, Folder 5.

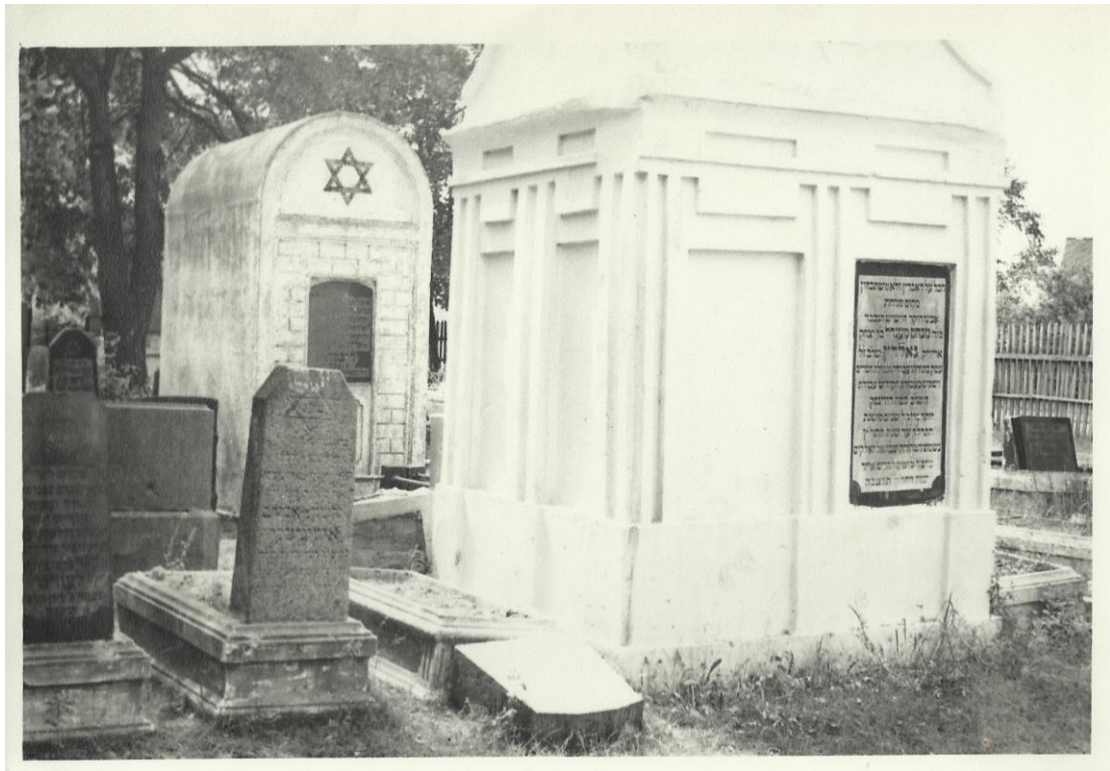
3.17. att. Nopostītās Daugavpils Ebreju kapsētas atliekas, 1970-tie gadi.³¹

3.18. att. Daugavpils Ebreju kapsēta pirms nopostīšanas (iespējams, 1960-tie gadi), rabīna Meiera Simhas Kagana kapakmens.³²

³¹ Muzejs "Ebreji Daugavpilī un Latgalē".

³² Muzejs "Ebreji Daugavpilī un Latgalē".

3.19. att. Daugavpils Ebreju kapsēta pirms nopostīšanas (iespējams, 1960-tie gadi).³³

3.20. att. Skats uz Holokausta vietu Rumbulā, pēc Otrā pasaules kara.³⁴

³³ Muzejs "Ebreji Daugavpilī un Latgalē".

³⁴ Ghetto Fighters' House Archives, Catalog No. 7958.

3.21. att. Piemiņas zīme mežā netālu no Jaunjelgavas, uzraksts ivritā piemin Holokaustā noslepkavoto Tabaksmanu ģimeni.³⁵

3.22. att. Piemineklis Holokausta upuriem – Jaunjelgavas ebrejiem (ar uzrakstu ivritā).³⁶

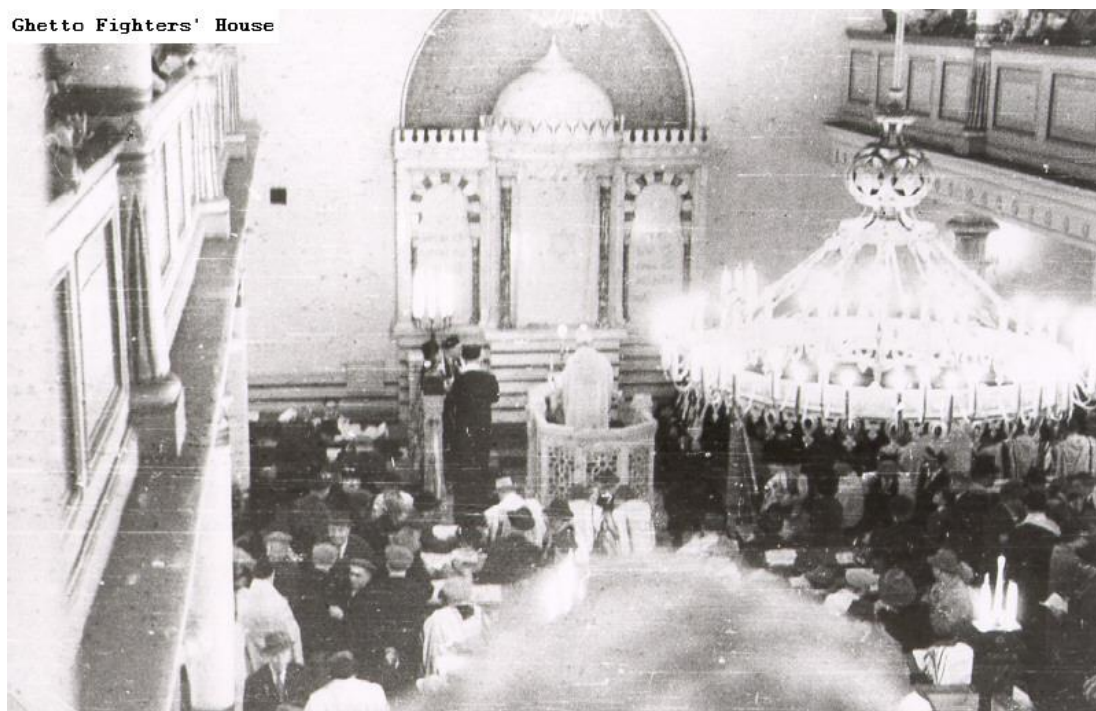
³⁵ The Ghetto Fighters' House Archives, Catalog No. 42760.

³⁶ The Ghetto Fighters' House Archives, Catalog No. 42761.

3.23. att. Piemineklis Holokausta upuriem – Kārsavas ebrejiem (ar uzrakstu krievu valodā un ivritā).³⁷

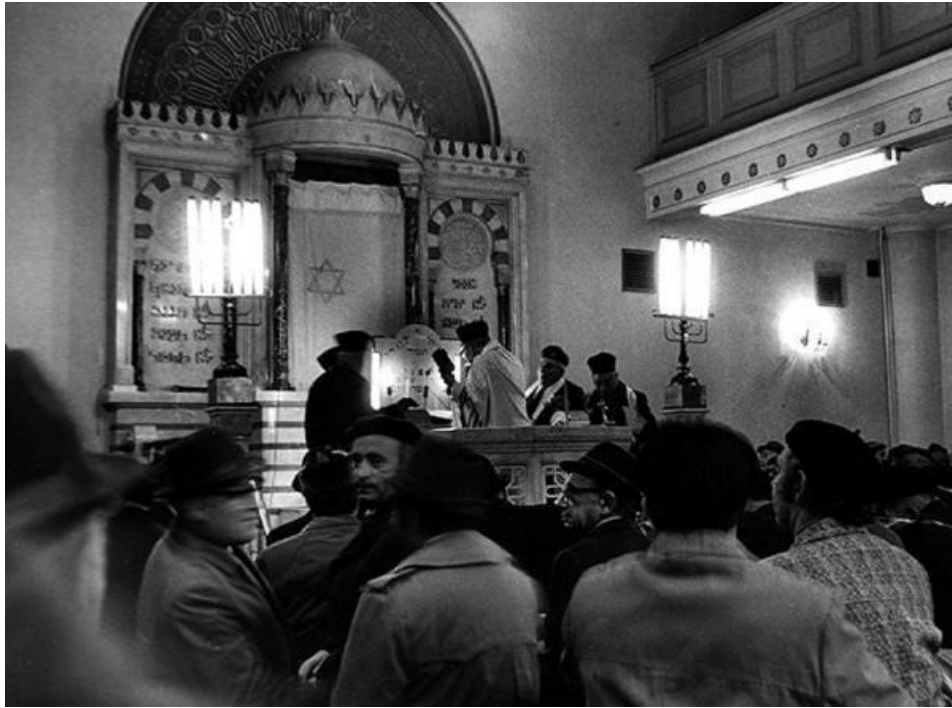

4.1. att. Lūgšana Rīgas Peitavas ielas sinagogā, pēc Otrā pasaules kara.³⁸

³⁷ The Ghetto Fighters' House Archives, Catalog No. 42762.

³⁸ Ghetto Fighters' House Archives, Catalog No. 21256.

4.2. att. Lūgšana Rīgas Peitavas ielas sinagogā, 1976.g.³⁹

4.3. att. Lūgšana Rīgas Peitavas ielas sinagogā, 1976.g.⁴⁰

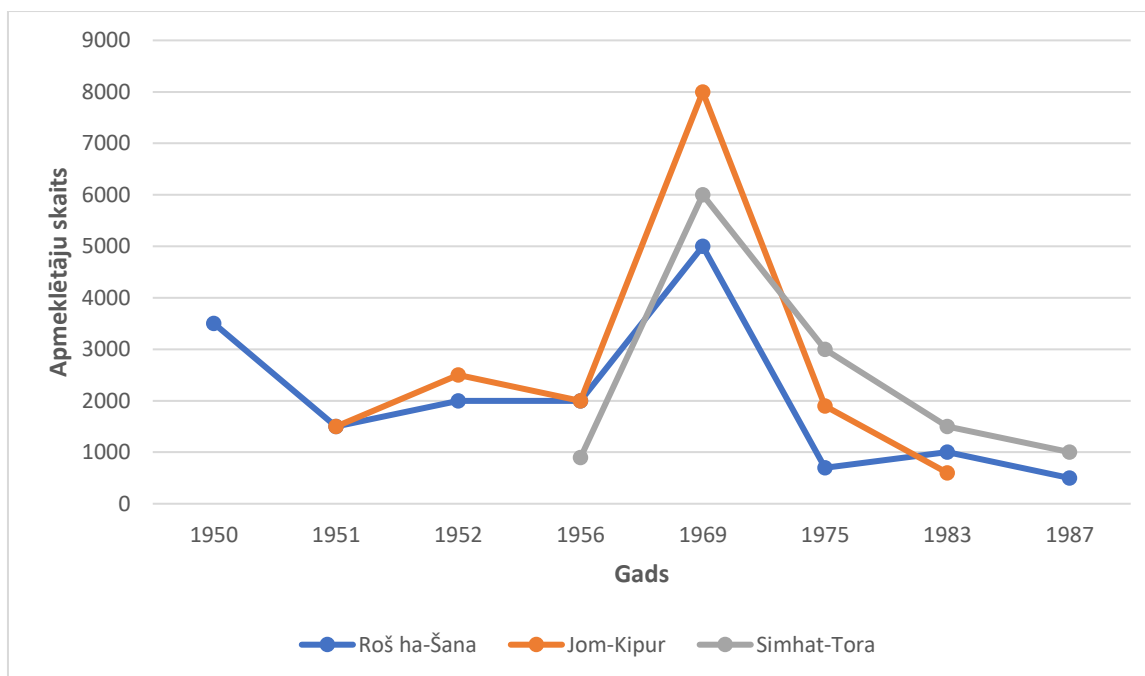
³⁹ The Museum of the Jewish People at Beit Hatfutsot, the Oster Visual Documentation Center. Courtesy of Valery Fayerman.

⁴⁰ The Museum of the Jewish People at Beit Hatfutsot, the Oster Visual Documentation Center. Courtesy of Valery Fayerman.

Rīgas Peitavas ielas ebreju reliģiskās draudzes sniegtās ziņas RLP pilnvarotajam P.Lieepam par plānotajām sinagogā lūgšanām 1972.g. ebreju rudens svētkos.⁴¹

Datums	Svētki	Plkst.	Paredzamais apmeklētāju skaits
8.septembris	Roš ha-Šana priekšvakars	20:00-21:30	3000
9.septembris	Roš ha-Šana	8:00-14:00	5000
9.septembris	Roš ha-Šana	20:00-21:30	4000
10.septembris	Roš ha-Šana	8:00-14:00	5000
11.septembris	Mīrušo piemiņas diena Šmerlī	17:00-19:00	5000-7000
17.septembris	Jom-Kipur priekšvakars	19:00-22:30	5000
18.septembris	Jom-Kipur	8:00-21:00	6000
22.septembris	Sukota priekšvakars	19:00-20:30	3000
23.septembris	Sukots	9:30-13:30	3000
24.septembris	Sukots	20:00-21:30	3000
29.septembris	Sukots	9:30-13:30	3000
30.septembris	Šmini Aceret priekšvakars	19:00-22:00	4000
30.septembris	Šmini Aceret	9:30-14:00	5000
	Simhat-Tora priekšvakars	19:00-22:00	5000
1.oktobris	Simhat-Tora	9:30-15:00	5000

⁴¹ LVA 1419.f., 3.apr., 140.l., 4.lp.

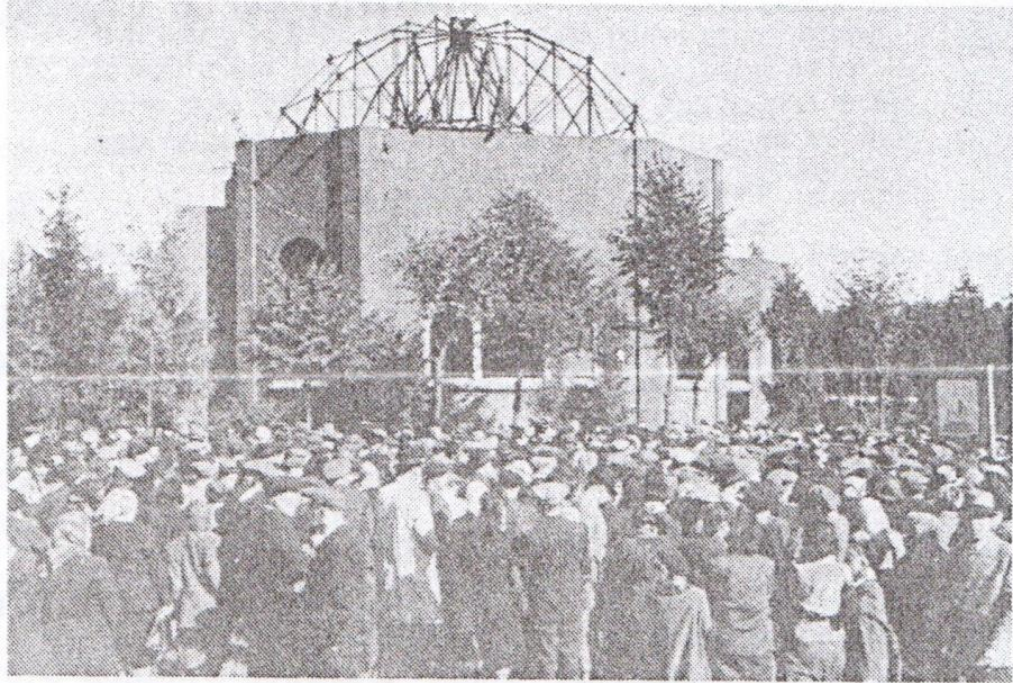
4.4. att. RKLP (RLP) pilnvarotā LPSR statistika par lūgšanu apmeklētību Rīgas Peitavas ielas sinagogā ebreju rudens svētku laikā.⁴²

4.5. att. Plāksne pie Rīgas Jaunās Ebreju kapsētas ieejas ar uzrakstu “Šmerļa kapi”, 1978./1979.g.⁴³

⁴² Sastādīts pēc: LVA 1448.f., 1.apr., 247.l., 70.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 249.l., 117.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 250.l., 85.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 255.l., 84.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 5.l., 193.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 143.l., 17.-18.lpp.; LVA 1419.f., 3.apr., 251.l., 6.-7.lpp.; GARF R6991.f., 6.apr., 3415.l., 202.lp.

⁴³ YIVO RG-1218, box 4.

4.6. att. Piemiņas diena Rīgas Jaunajos ebreju kapos, 1947.g.⁴⁴

4.7. att. Rīgas Peitavas ielas sinagogas izpildorgāna priekšsēdētājs Šimons Goldbergers (centrā) un rabīns M.Mašļanskis (pa kreisi no Š.Goldbergera) piemiņas dienā Rīgas Jaunajos ebreju kapos, 1950-tie gadi.⁴⁵

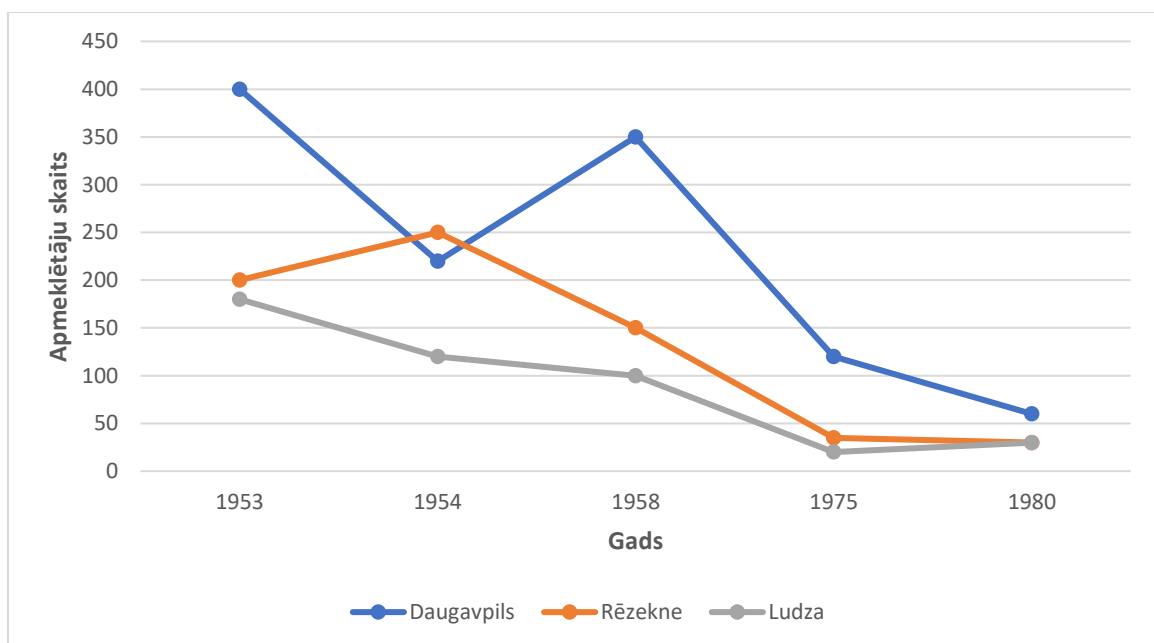
⁴⁴ Цейтлин Б. Ш. *Документальная история евреев Риги*. Израиль, 1989, с. 203.

⁴⁵ Общество «Шамир», Еврейский календарь 5770.

4.8. att. Svētku mielasts Daugavpils sinagogā, 1950-tie gadi vai 1960-to gadu sākums. Otrajā rindā trešais no kreisās puses Leiba Hamburgs; pirmajā rindā otrais no kreisās puses Cala Cimmermans, trešais – Mordehajs-Ašers Hazans.⁴⁶

4.9. att. RKLK (RLP) pilnvarotā LPSR statistika par Jom-Kipur lūgšanu apmeklētību Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas ebreju reliģiskajā draudzē.⁴⁷

⁴⁶ Doras Hazanas Reinas personīgais arhīvs.

⁴⁷ Sastādīts pēc: LVA 1448.f., 1.apr., 128.l., 15.-16.lpp.; LVA 1448.f., 1.apr., 253.l., 130.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 257.l., 86.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 143.l., 19.lp.; GARF R6991.f., 6.apr., 1794.l., 87.lp.

RKLP (RLP) pilnvarotā LPSR rīcībā esošā statistika par ebreju dzīves cikla reliģiskajiem rituāliem Rīgas Peitavas ielas sinagogā

Gads	Laulības	Apbedīšana	Apgraizīšana
1949 ⁴⁸	30	125	-
1960 ⁴⁹	20	185	-
1963 ⁵⁰	10	182	-
1964 ⁵¹	3	148	-
1965 ⁵²	6	152	-
1966 ⁵³	7	195	-
1967 ⁵⁴	12	204	-
1970 ⁵⁵	14	227	-
1971 ⁵⁶	16	219	15
1972 ⁵⁷	20	189	19
1973 ⁵⁸	16	207	42
1974 ⁵⁹	6	136	24
1975 ⁶⁰	6	140	11
1976 ⁶¹	10	178	-
1978 ⁶²	18	170	-
1982 ⁶³	21	123	-
1989 ⁶⁴	36	148	-

⁴⁸ LVA 1448.f., 1.apr., 247.l., 42.lp.

⁴⁹ LVA 1448.f., 1.apr., 260.l., 54.lp.

⁵⁰ LVA 1448.f., 1.apr., 217.l., 5.lp.

⁵¹ LVA 1448.f., 1.apr., 215.l., 4.lp.

⁵² LVA 1448.f., 1.apr., 219.l., 11., 29.lp.

⁵³ LVA 1419.f., 3.apr., 134.l., 18.lp.

⁵⁴ LVA 1419.f., 3.apr., 135.l., 31.lp.

⁵⁵ LVA 1419.f., 3.apr., 138.l., 5.lp.

⁵⁶ LVA 1419.f., 3.apr., 139.l., 12.lp.

⁵⁷ LVA 1419.f., 3.apr., 287.l., 57.lp.

⁵⁸ LVA 1419.f., 3.apr., 141.l., 25.lp.

⁵⁹ LVA 1419.f., 3.apr., 142.l., 2.lp.

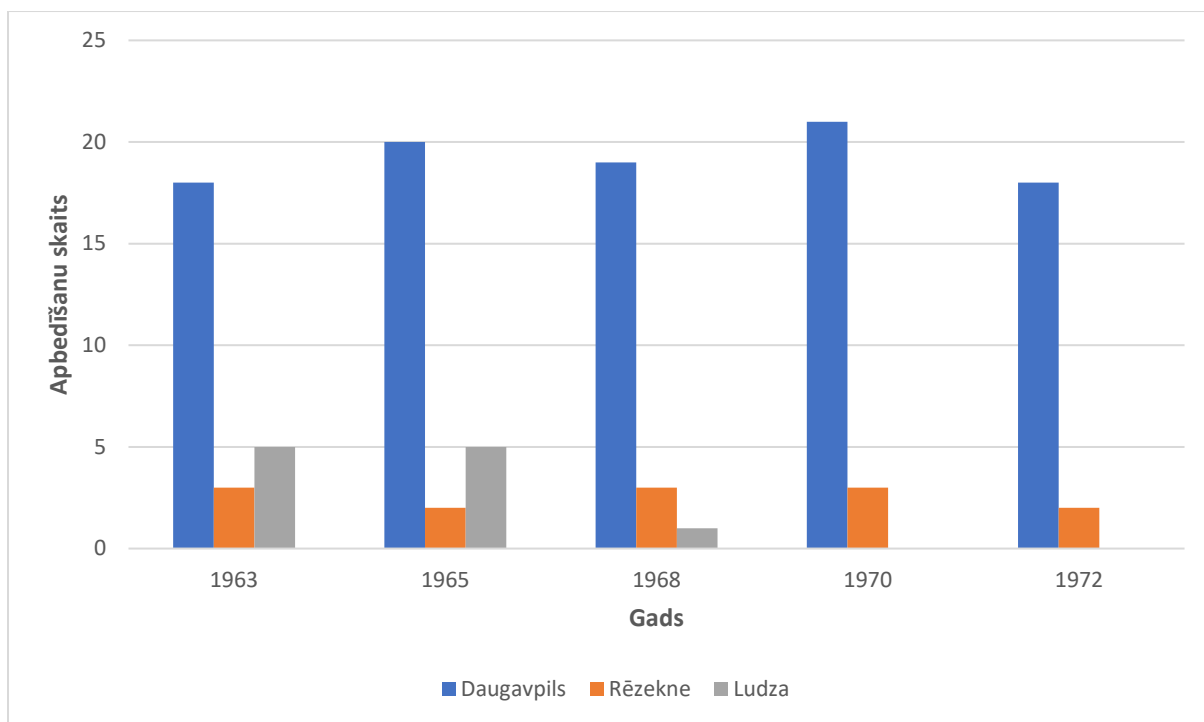
⁶⁰ LVA 1419.f., 3.apr., 143.l., 26.lp.

⁶¹ LVA 1419.f., 3.apr., 143.l., 22.lp.

⁶² LVA 1419.f., 3.apr., 293.l., 18.-20.lp.

⁶³ LVA 1419.f., 3.apr., 295.l., 77.lp.

⁶⁴ LVA 1419.f., 3.apr., 274.l., 37.lp.

4.10. att. RKLP (RLP) pilnvarotā LPSR rīcībā esošā statistika par apbedīšanu skaitu Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas ebreju reliģiskajā draudzē.⁶⁵

4.11. att. Judītes un Haima Soloveja hupa, Rīgas Peitavas ielas sinagoga, 1971.g.⁶⁶

⁶⁵ Sastādīts pēc: LVA 1448.f., 1.apr., 217.l., 4.-5.lpp; LVA 1448.f., 1.apr., 219.l., 29.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 136.l., 20., 23., 26.lpp.; LVA 1419.f., 3.apr., 138.l., 8., 11.lpp; LVA 1419.f., 3.apr., 140.l., 14., 17.lpp.

⁶⁶ Rajas Hazanovičas personīgais arhīvs.

4.12. att. Gali-Danas un Nekoda Zingera hupa, Rīgas Peitavas ielas sinagoga, 1987.g.⁶⁷

4.13. att. Nehamas un Iljas Akermana hupa, Rīgā 1957.g – ktubas (laulību līguma) parakstīšana.
Galda galā sēž līgavainis Ilja Akermans un pa labi no viņa – Geršons Gurevičs.⁶⁸

⁶⁷ Gali-Danas Zinger personīgais arhīvs.

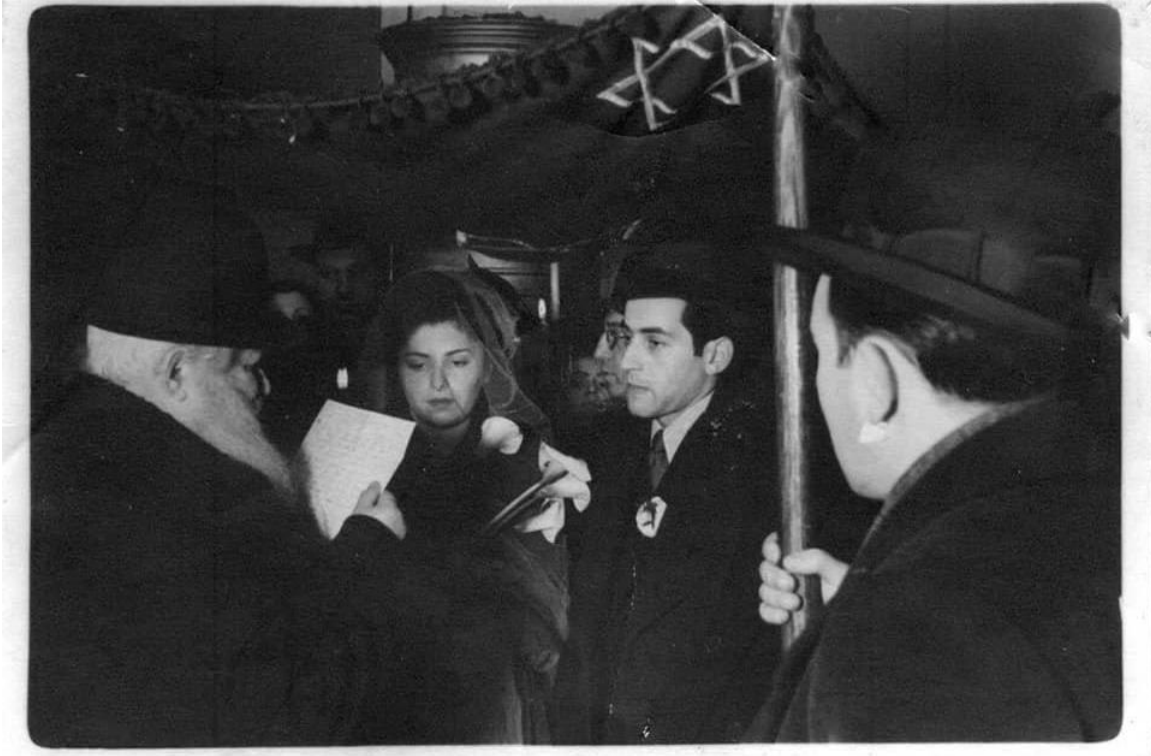
⁶⁸ Geršona Gureviča ģimenes personīgais arhīvs.

4.14. un 4.15. att. Čiļas un Šlomo Ļenska hupa, 1987. g. janvāris. Ceremoniju vada Rīgas Peitavas ielas sinagogas rabīns Geršons Gurevičs.⁶⁹

⁶⁹ Šlomo Ļenska personīgais arhīvs.

4.16. att. Hirša Slavina un Geņas (dz.Erenšteina) hupa, Rīga, 1948.g. janvāris.⁷⁰

4.17. att. Bellas un Zelika Kopeloviča hupa, Rīga, 1958.g.⁷¹

⁷⁰ Becalela Slavina personīgais arhīvs.

⁷¹ <https://www.centropa.org/photo/zelik-kopelovichs-chuppah> [skatīts 24.03.2020]

4.18. att. Josifa Barkana un Sofijas (dz. Šalmanova) hupa, Rīga, 1950.g.⁷²

4.19. att. Josifa Barkana un Sofijas (dz. Šalmanova) hupa, Rīga, 1950.g. – svētku mielasts.⁷³

⁷² Jelizavetas Rudakovas personīgais arhīvs.

⁷³ Jelizavetas Rudakovas personīgais arhīvs.

4.20. att. Solomona un Meri Hazanovičas (dz. Barkane) hupa, Rīga, 1949.g.⁷⁴

4.21. att. Samuela un Idas Goldšmitas hupa, Majori, Jūrmala, 1961.g.⁷⁵

⁷⁴ Meri Hazanovičas personīgais arhīvs.

⁷⁵ <https://www.centropa.org/photo/ida-goldshmidt-and-her-husband-samuel-goldshmidt> [skatīts 24.03.2020]

4.22. att. un 4.23. att. Rivkas un Peiseha-Leiba Lainvanda hupa, Rīga, 1947.g.⁷⁶

⁷⁶ Mihaela Lainvanda personīgais arhīvs.

4.24. att. Mišas Šteinberga un Annas Šteinas hupa, Daugavpils, 1970-tie gadi. Ceremoniju vada Moisejs Pitēms.⁷⁷

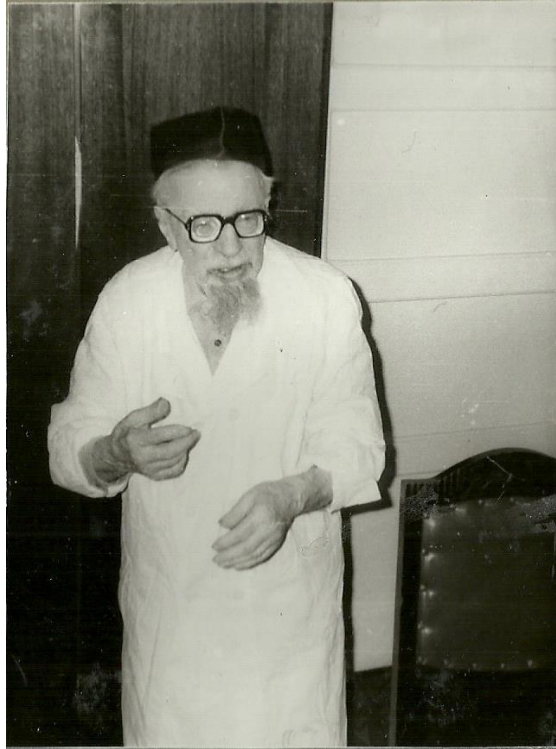

4.25. att. Ļubas Suhobokovas (dz. Šac; pirmajā rindā pa vidu) un Ļeva Suhobokova hupa, Rēzekne, 1969.g.⁷⁸

⁷⁷ Muzejs "Ebreji Daugavpilī un Latgalē".

⁷⁸ Rēzeknes Zaļās sinagogas datubāze: <http://www.sinagoga.lv/> [skatīts 24.03.2020]

4.26. att. Rabīns Geršons Gurevičs brit mila ceremonijas laikā 1989.g.⁷⁹

4.27. att. Marka Herberga apgraižšana, 1949.g. Ceremoniju veic moels no Ļeņingradas. Bērnu rokās tur Herbergu ģimenes draugs uzvārdā Levinsons.⁸⁰

⁷⁹ Geršona Gureviča ģimenes personīgais arhīvs.

⁸⁰ USHMM, Accession Number 2009.408.1 (Sia Hertsberg photographs).

4.28. att.. Rīgas Peitavas ielas sinagogas mikva, 1959.g.⁸¹

4.29. att. Košera nokaušanai atnestie putni pie Rīgas Peitavas ielas sinagogas, 1978./1979.g.⁸²

---

⁸¹ CAHJP LA-100/3

⁸² YIVO RG-1218, box 4.

4.30. att. Daugavpils sinagogas šohets Moisejs Pitēms (1905-1992).⁸³

4.31. att. Rahmiels Freidmans (pa kreisi), rabīns Geršons Gurevičs (pa vidu) un Haims Drujāns (pa labi) Rīgas Peitavas ielas sinagogas pagalmā, 1987.g. 27.augusts.⁸⁴

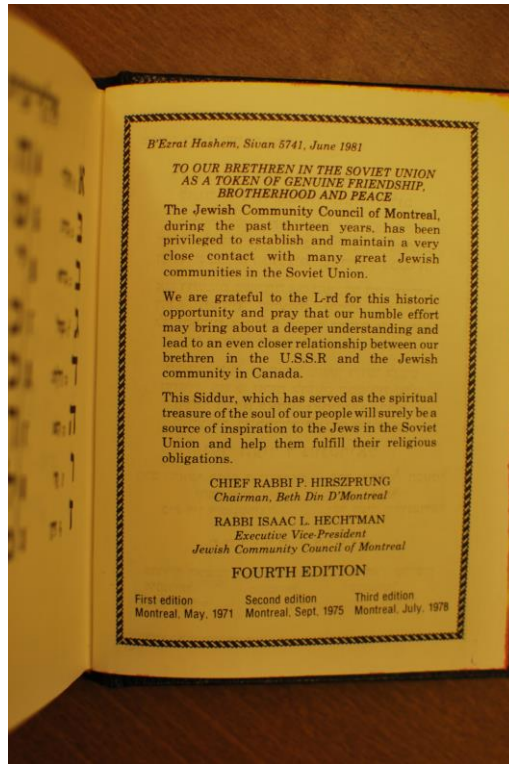
⁸³ DZVA 202.f., 6.apr., 59.l., 110.lp.

⁸⁴ Fotožurnālista Borisa Spremo foto laikrakstam "Toronto Star" (Kanāda). Publicēts: <https://www.gettyimages.com/detail/news-photo/right-leaders-of-the-small-jewish-community-in-riga-latvia-news-photo/502826091>

Rīgas ebreju reliģiskās draudzes organizētās macas izgatavošanas daudzums⁸⁵

Gads	Aptuvenais daudzums tonnās
1948	30
1949	40
1950	15
1951	16
1952	13-15
1953	Netiek izgatavota
1954	15-20
1955	30
1956	30
1957	52
1958	42
1959	37
1960-1964	Netiek izgatavota
1965	50
1968	47
1969	48
1970	40
1971	35
1972	32
1973	30,4
1974	30
1975	32
1976	32
1977	32,4
1978	35,4
1979	32,2
1980	27,2
1981	25,7
1982	25,8
1983	26,7
1985	26,7
1987	25,5
1988	25,5

⁸⁵Sastādīts pēc: LVA 1448.f., 1.apr., 244.l., 7.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 247.l., 18.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 247.l., 18.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 249.l., 54.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 250.l., 2.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 252.l., 23.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 253.l., 8.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 254.l., 30.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 255.l., 22.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 256.l., 72.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 257.l., 9.lp.; LVA 1448.f., 1.apr., 249.l., 35.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 285.l., 59.lp.; Turpat, 60.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 283.l., 63.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 284.l., 46.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 6.l., 106.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 285.l., 76.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 286.l., 59.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 9.l., 17.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 10.l., 106.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 11.l., 40.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 12.l., 68.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 13.l., 69.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 293.l., 43.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 294.l., 43.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 248.l., 1.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 295.l., 14.lp.; Turpat, 75.lp.; LVA 1419.f., 3.apr., 250.l., 6.lp.; GARF R6991.f., 6.apr., 2983.l., 37.lp.; GARF R6991.f., 6.apr., 3415.l., 38.lp.; LVA 270.f., 1-c apr., 2628.l., 15.lp.

4.32. att. Monreālas rabīna Izāka Hehtmana dāvinātā sidura (iespiests 1978.g.) titullapa.⁸⁶

4.33. att. Rabīns Mordehajs Pinhass Taics, apmeklējot kādu no PSRS sinagogām, ar līdzatvesto talesu.⁸⁷

⁸⁶ Mūsdienų foto. Mihaila Freidmana (dz. 1957.g.) sidurs.

⁸⁷ AJHS P-891, Folder 5.

4.34. att. un 4.35. att. Rabīns Mordehajs Pinhass Taics savā ofisā (*The Jewish Educational Center, Elizabete, Ņūdžersija, ASV*) gatavo sūtīšanai uz PSRS etrogus un lulavus Sukota svētkiem. Viena no kastēm (apakšējā foto) adresēta Rīgas Peitavas ielas sinagogai.⁸⁸

⁸⁸ AJHS P-891, Folder 5.